ԽՐԱԽՕՒՆ

Պատմութեան

ՀՌՈՑ

Յօրինեալ՝ ի Հայր Մխայէլ վարդապետէ
Չամչեանց։

Տպագրեալ հրամանաւ Ստեփաննոսի վարդապետի ի
բաղատիս Աբբայի ադոնց, և ձեռագրատիս Արքեպիս
կոպոսի։

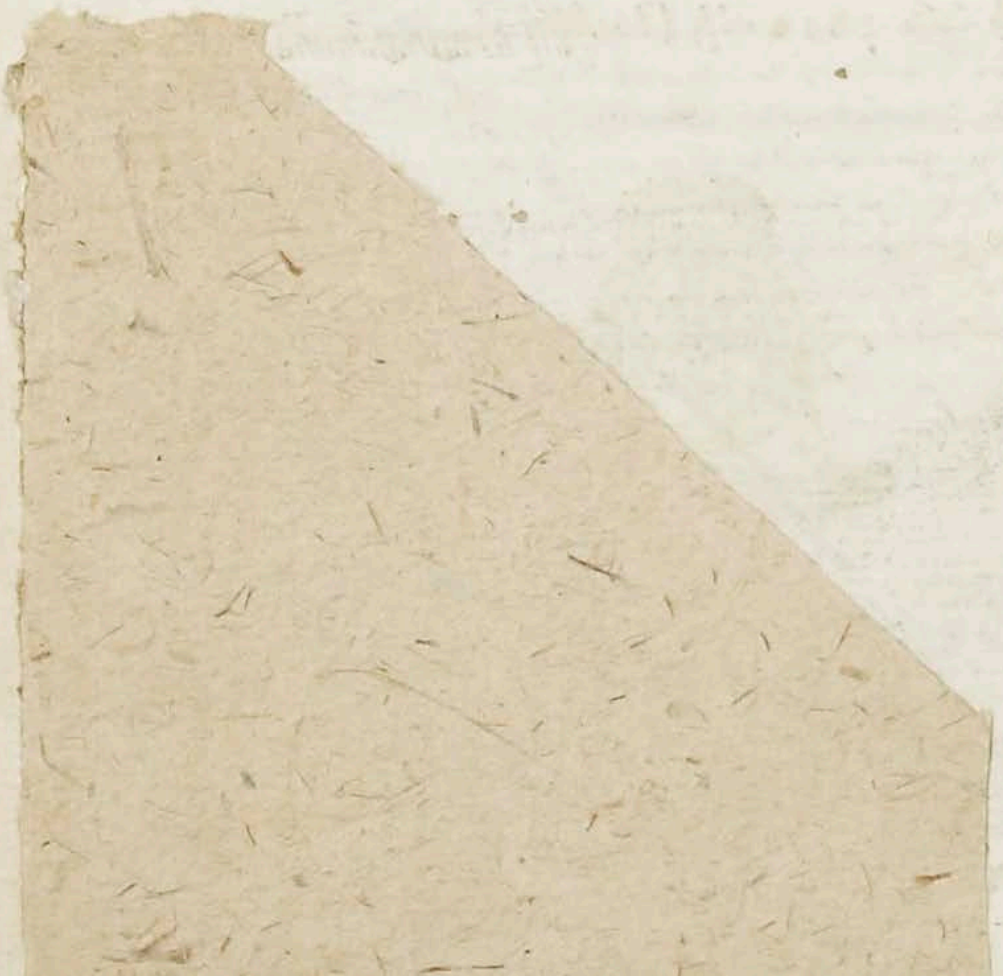
Ի հրատարակչութիւն Պարոն Մելքոնեան Ծաղիկեանց։

Յամի տեառն 1811։ ի Մատենի հայոց ետն։

343

Ի ՎԱՆԱՆՏԻԿ,
Ի ՎԱՆՍ ՍՐԲՈՑՆ ՂԱՉԱՐՈՒ։

ՅԱՌՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ։

Այբուբէնս եօթն է ձեռքին ի Բոլորգիր՝ հաստատօրէնս պատրաստեալ. յորում առնգին առաջի ունիմք այն ԱՍ՝ որ յընդարձակ գրուածս ճառագիրեաւ ինչ. և զոր ոմանք փոխարէն Նշոյ դնեն ընդհանրապէս ի գործ հատուածս , ի հաստատօրէնն պիտոյ է գիտել զայս ։ Ոչինչ աշխարհական ձեռքէ եօթն է. և առաջին պէտքս աշխատիմ քան զամենայն գեղեցկագոյն ձեռագրել ինձ համար. ապա ուրեմն հանգոյն և հաստատօրէնն պատրաստեալ ընդօրինակս էրնեն , առաջին առաջ նիշանս պիտի գրեմ՝ որ գործէցեան ընդ գրեալս ինձ ի ճառագիրեանէ. որով և նպատակ ընծայէ ընդարձակեն՝ առիթս վէրծանել և յուշով պահանել ։

Այն էրէ պատրաստ վարիչ ունիմ էրիսար առանձինելոյ պատրաստութեան հայոց՝ ի վեց գիրս ունեալ (տպագրեալ յամի 1784. ամի) հաստատօրէն զնոյն առաքանօր. եթէ առաջ կարծ՝ ի նշանս պանդ՝ որ անոյն զնոյն հայս՝ և ճառագիրեանէ զնոյն հայս , և ի հայկէ , և ի ճառագիրեանէ էլեղուրեան , ընդհանրապէս ի գրիգորէ լուսաւորչէն մինչև այժմ ։

Այսմ հաստատօրէն պատրաստեցաք անուանել ընդ[illegible] , ոչ ընդ նեղհոյն , այլ ընդ պեռակին և ընդ վախճանին. ի ընդ նեղհոյն ծայրէ՝ և ծայր պղպեալ էս ցուցանելով՝ յաւէտ պատրաստ էր մեղ ողբերգեսցան կոչել՝ զան խրատճան անուանել ։ Ընդ պեռակին՝ զանոյ հանգոյն աչեղանոյ պատրաստեալ ընդ ընդ վախճանին , այլ ընդ պեռակին և ընդ վախճանին , ի վախճան և նպատակ ամր է՝ ոչ միայն ընդ ընդ ընդ

(۱) سوال کیجیے کہ ۱۰ کو کن کن طریقوں سے ۲ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھا جا سکتا ہے۔ ہر طریقے کو ایک الگ سطر میں لکھیے۔ ترتیب کا لحاظ نہ کیجیے۔ مثلاً ۱۰ = ۱ × ۱۰ اور ۱۰ = ۱۰ × ۱ کو ایک ہی طریقہ سمجھیے۔ ۱۰ کو ۲ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں؟ ۱۰ کو ۳ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں؟ ۱۰ کو ۴ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں؟ ۱۰ کو ۵ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں؟ ۱۰ کو ۶ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں؟ ۱۰ کو ۷ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں؟ ۱۰ کو ۸ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں؟ ۱۰ کو ۹ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں؟ ۱۰ کو ۱۰ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں؟

(۲) ۱۲۰ کو ۲ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں؟ ۱۲۰ کو ۳ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں؟ ۱۲۰ کو ۴ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں؟ ۱۲۰ کو ۵ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں؟ ۱۲۰ کو ۶ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں؟ ۱۲۰ کو ۷ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں؟ ۱۲۰ کو ۸ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں؟ ۱۲۰ کو ۹ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں؟ ۱۲۰ کو ۱۰ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں؟

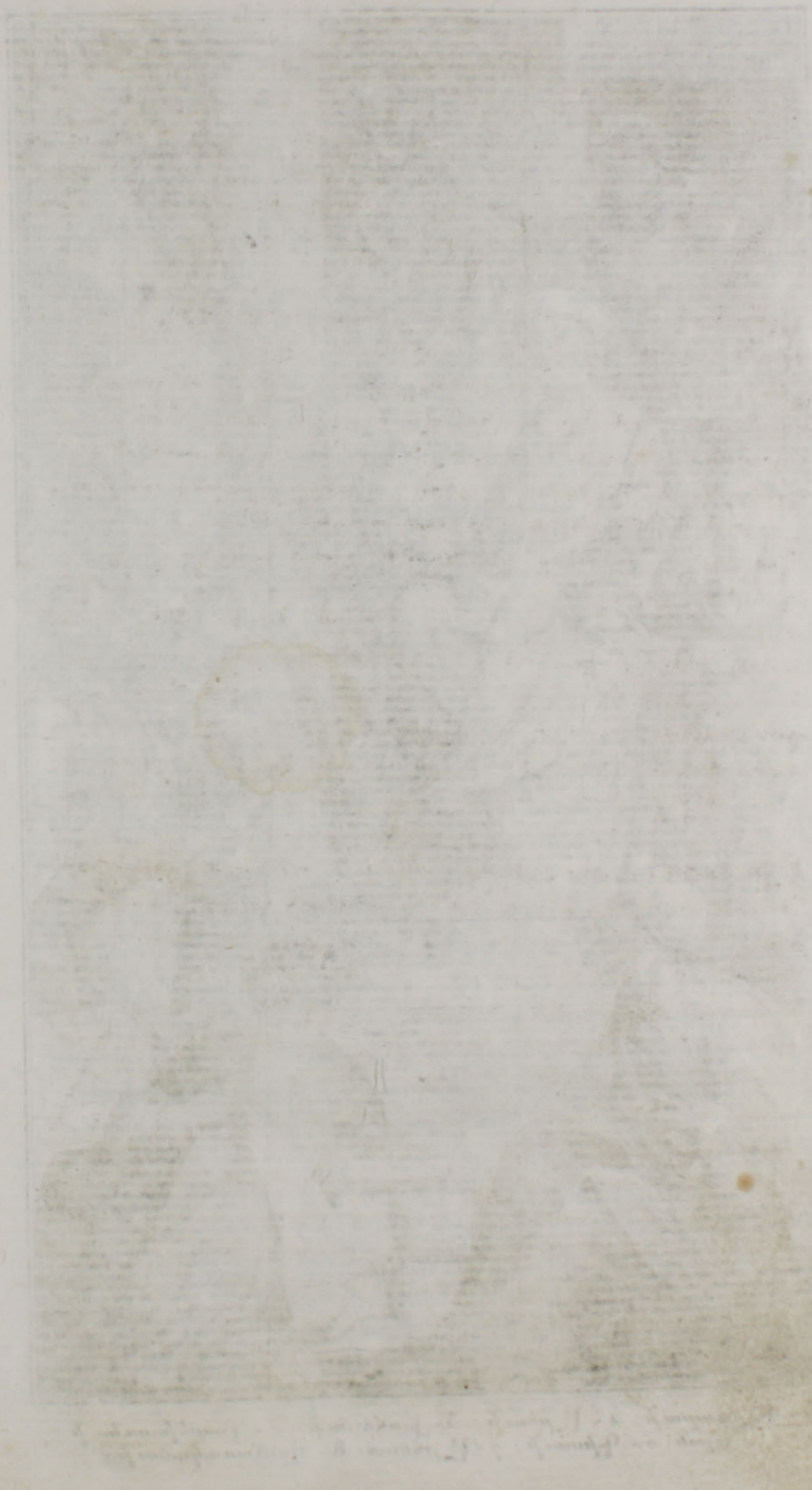
(۳) ۱۲۰ کو ۲ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر ہوں؟ ۱۲۰ کو ۳ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر ہوں؟ ۱۲۰ کو ۴ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر ہوں؟ ۱۲۰ کو ۵ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر ہوں؟ ۱۲۰ کو ۶ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر ہوں؟ ۱۲۰ کو ۷ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر ہوں؟ ۱۲۰ کو ۸ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر ہوں؟ ۱۲۰ کو ۹ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر ہوں؟ ۱۲۰ کو ۱۰ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر ہوں؟

(۴) ۱۲۰ کو ۲ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر نہ ہوں؟ ۱۲۰ کو ۳ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر نہ ہوں؟ ۱۲۰ کو ۴ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر نہ ہوں؟ ۱۲۰ کو ۵ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر نہ ہوں؟ ۱۲۰ کو ۶ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر نہ ہوں؟ ۱۲۰ کو ۷ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر نہ ہوں؟ ۱۲۰ کو ۸ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر نہ ہوں؟ ۱۲۰ کو ۹ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر نہ ہوں؟ ۱۲۰ کو ۱۰ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر نہ ہوں؟

(۵) ۱۲۰ کو ۲ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر ہوں؟ ۱۲۰ کو ۳ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر ہوں؟ ۱۲۰ کو ۴ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر ہوں؟ ۱۲۰ کو ۵ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر ہوں؟ ۱۲۰ کو ۶ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر ہوں؟ ۱۲۰ کو ۷ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر ہوں؟ ۱۲۰ کو ۸ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر ہوں؟ ۱۲۰ کو ۹ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر ہوں؟ ۱۲۰ کو ۱۰ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر ہوں؟

(۶) ۱۲۰ کو ۲ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر نہ ہوں؟ ۱۲۰ کو ۳ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر نہ ہوں؟ ۱۲۰ کو ۴ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر نہ ہوں؟ ۱۲۰ کو ۵ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر نہ ہوں؟ ۱۲۰ کو ۶ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر نہ ہوں؟ ۱۲۰ کو ۷ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر نہ ہوں؟ ۱۲۰ کو ۸ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر نہ ہوں؟ ۱۲۰ کو ۹ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر نہ ہوں؟ ۱۲۰ کو ۱۰ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھنے کے کتنے طریقے ہیں جن میں ۲ عدد برابر نہ ہوں؟

(۷) ۵۲۷ کو کتنے طریقوں سے ۲ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھا جا سکتا ہے؟ ۵۲۷ کو کتنے طریقوں سے ۳ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھا جا سکتا ہے؟ ۵۲۷ کو کتنے طریقوں سے ۴ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھا جا سکتا ہے؟ ۵۲۷ کو کتنے طریقوں سے ۵ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھا جا سکتا ہے؟ ۵۲۷ کو کتنے طریقوں سے ۶ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھا جا سکتا ہے؟ ۵۲۷ کو کتنے طریقوں سے ۷ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھا جا سکتا ہے؟ ۵۲۷ کو کتنے طریقوں سے ۸ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھا جا سکتا ہے؟ ۵۲۷ کو کتنے طریقوں سے ۹ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھا جا سکتا ہے؟ ۵۲۷ کو کتنے طریقوں سے ۱۰ عددوں کے حاصل ضرب کی شکل میں لکھا جا سکتا ہے؟

1. Արդարութիւն: 2. Արիութիւն: 3. Խոհեմութիւն: 4. Բարեխոհութիւն:
5. Կրօն: 6. Գիտութիւն: 7. Արհեստ: 8. Վաճառականութիւն:

ՎԱՍՆ ԱՄՈՒՍՆՈՅ
ԻՐԱՒՈՒՆՔԻ ՏԱՅԿԱՆՈՑ

որ պետեաց ամս 1779։

Ճառ. 2։

Ասէ Յաբեթ, սէր և քնար՝ բնաւորեալք յիմն արարատայ՝ սերեցան որդւոց յորդիս. և բազմացան անդ յոյժ։ Ապա առեալ սեմայ զորդիս իւր՝ ջոկեաց ընդ արևմուտս հիւսիսոյ՝ գտանել իւր բնակութիւն. և հասեալ առ երկայնանիստ լերամբն՝ի դաշտ մի ընդ որ գետ անցանէր, դադարեցաւ առ գետովն ամիսս երկու. և ըղձացաւ՝ առ որով նստաւ, կոչեաց յանուն իւր սիմ։ Օգայն երկիկ տաճեալ միւսմ՝ի կրտսերագոյն որդւոց իւրոց, որում անուն էր տարբան, գարձաւ անդրէն յարևելս հարաւոյ՝ ուստի եկեալն էր, գտանել զայլ եւս պատշաճաւոր տեղի այլոց որդւոց իւրոց։ Նոյնպէս և ամենայն ազգ մարդկան ի ծնանելոյ՝ ի վերայ երեսաց երկրի՝ ի ծագմանէ արեգական՝ ի մայրամուտ, ի հիւսիսոյ՝ ի հարաւ, ի ծովէ՝ ի ծով, ի գետոյ՝ ի գետ, ի լերանց՝ ի լերինս, ի ձորոց՝ ի ձորս, ի դաշտաց՝ ի դաշտս, ի քարանց՝ ի քարինս, ի ծառոց՝ ի ծառս, ի տերևոց՝ ի տերևս, ի խոտոց՝ ի խոտս, ի հողոյ՝ ի հող, ի փոշւոյ՝ ի փոշի, ի ջրոյ՝ ի ջուր, ի հրոյ՝ ի հուր, ի հողմոյ՝ ի հողմ, ի ձկանց՝ ի ձկունս, ի թռչնոց՝ ի թռչունս, ի գազանաց՝ ի գազանս, ի սողոց՝ ի սողունս, ի մարդկանէ՝ ի մարդիկ, ի հոգւոյ՝ ի հոգիս, ի մտաց՝ ի միտս, ի խորհրդոց՝ ի խորհուրդս, ի բանից՝ ի բանս, ի գործոց՝ ի գործս, ի ցանկութեանց՝ ի ցանկութիւնս, ի կամաց՝ ի կամս, ի սիրոյ՝ ի սէր, ի ատելութենէ՝ ի ատելութիւն, ի նախանձոյ՝ ի նախանձ, ի հպարտութենէ՝ ի հպարտութիւն, ի խոնարհութենէ՝ ի խոնարհութիւն, ի ծանրութենէ՝ ի ծանրութիւն, ի թեթևութենէ՝ ի թեթևութիւն, ի ծանրաբարոյութենէ՝ ի ծանրաբարոյութիւն, ի թեթևամտութենէ՝ ի թեթևամտութիւն, ի ծանրամտութենէ՝ ի ծանրամտութիւն, ի ծանրագլխութենէ՝ ի ծանրագլխութիւն, ի թեթևագլխութենէ՝ ի թեթևագլխութիւն, ի ծանրամարմնութենէ՝ ի ծանրամարմնութիւն, ի թեթևամարմնութենէ՝ ի թեթևամարմնութիւն, ի ծանրաշարժութենէ՝ ի ծանրաշարժութիւն, ի թեթևաշարժութենէ՝ ի թեթևաշարժութիւն, ի ծանրաշնչութենէ՝ ի ծանրաշնչութիւն, ի թեթևաշնչութենէ՝ ի թեթևաշնչութիւն, ի ծանրաքայլութենէ՝ ի ծանրաքայլութիւն, ի թեթևաքայլութենէ՝ ի թեթևաքայլութիւն, ի ծանրաձայնութենէ՝ ի ծանրաձայնութիւն, ի թեթևաձայնութենէ՝ ի թեթևաձայնութիւն, ի ծանրաբարբառութենէ՝ ի ծանրաբարբառութիւն, ի թեթևաբարբառութենէ՝ ի թեթևաբարբառութիւն, ի ծանրաբանութենէ՝ ի ծանրաբանութիւն, ի թեթևաբանութենէ՝ ի թեթևաբանութիւն։

Այնպէս և որդիք քառից և յաբեթի բազմացեալ յոլովեան՝ ախուեցան յերեսս այնր ծի յայլևայլ գաւառս՝ ի

Ի մէ աշխարհէ ընտրեալ տէր. և որդիքն քամայ զսահմանօք արևմտից. և որդիքն յաբեթի զսահմանօք լերկրին մատեայ. և ամենայն նոքա էր ոմն լեզու և ոմն բարբառ, և որպէս հաւատական Թուի՝ այն էր լեզու հայոց։ Եւ ծնաւ յաբեթ զգաւմեր. և գամեր ծնաւ զԹորգոմ, և զասքենազ. և Թորգոմ ծնաւ զհայկ. յորմէ և ազգ մեր հայք։ Ասի հայկ ըստ ստուգաբանութեանն նշանակի՝ հայրիկ, ոչ ոմն միայն առաջինն հայր սերնդոց իւրոց՝ այլ ամենն հայք։

Ո՞յա եդեալ՝ մատիցուք ի հարուածատ պատմութիւնն մեր սկսեալ ի հայկայ։

ԳԼՒ. I. Յառաջնում հայկայ։

ա. 3։

1757։ Հայկ որդի Թորգոմայ՝ որդւոյ գամերի՝ որդւոյ
2663։ յաբեթի անդրանկանն նոյի՝ առ կենդանութեան նր բնակեալ ի հայաստան՝ ոչ իւ հասարակ, իբրև եղև էամոց, կամ ըստ եօթանասնից չէ ամաց, ի բա-
ժանել բնակչաց երկրին և ի չուիլ հանդերձ որդ-
ւովք և աղխուք իւրեանց յարարատեան ձէ յերկիրն
սենաար ի միջագետս, ինքն ևս դնաց ըստ նմ։
Ընդ ի չինելոյ զաշտարակն ի բաբելոն, և ի խառ-
նակիլ լեզուաց, և ի տիրել բէլայ ի վր ամենեցուն,
և ի կանգնել նորա զնիւռնուէ քաղաք, եւից հայկ յայ-
նոսիկ կողմանս առանձին տամբ իւրով զամս ոչ սակաւ
ըստ իշխանութեանն նորին բէլայ. ուր և ծնաւ զորդիս բա-
զումս, զարմենակ, զմանաւազ, զխոռ և զայլս, և
բազմացաւ յոյժ։

1893։ Ընդ այս ոչ ևս կամելով հպատակիլ ընդ ձեռամբ բէլայ՝
2853։ առեալ զորդիս և զԹոռունս իւր, որոց Թիւ հաշուի
լինել երեք հարիւր, ևս և զընդոծինս, և զայլ
բազումս անձինս որք յարեցան ի նա, եւ յՅեն բաբե-
լոնի հանդերձ նմա աղխուք. և խաղաց ի կողմն հիւ-
սիսոյ դնաւ յերկիրն արարատայ. և եկեալ ի դաշտա-
վայր մի՝ բնակեցաւ ի լեռնատի միում։ Կատեալ անդ
հայկայ զբազում մարդիկ՝ որք յառաջագոյն սիրեալ
դադարէին յայն տեղիս, և խօսէին ի լեզու նոյայ՝
հնադանդեցոյց զնա ընդ իւրև։ Եւ զի իւր նախնի լեզու
էր նոցայն՝ ի լեզու նց սկսաւ խօսել։ Եւ շինեալ ան-
դէն զդաստակերտս՝ ետ ի ժառանգութիւն Թոռանն իւ-
րում

զոսմ կատմեայ որդւոյ արմենակայ։

Եւ ինքն այլով աղեխին խաղաց յարևմուտս հիւսիսոյ. և եկեալ բնակեցաւ ՚ի քարձրաւանդակ դաշտի միւսմ. և անուանեաց զանուն տեղւոյն Հարք, աւանդելով կամելով յետոյ իւրոց յիշել թէ անդ զառաջինն բնակեցան Հարք այնը ազգի՝ սերեալք ՚ի տանէ Թորգոմայ։ Ա՛պա կառոյց անդ յիւր անուն աւան, և կոչեաց Հայկաշէն. և որք միանգամ բնակեալ էին ՚ի Հարաւայ կողմն այնր դաշտի, և ըստ նախապրեալոյդ խօսէին ՚ի նոյեան լեզու, նոքա ևս ինքնակամ Հնազանդեցան նմա։

1896։ 2856։ Լսեալ եկն առեալ զլուր վտարանդելոյն Հայկայ, առաքեաց առ նա զի ումն յորդւոց իւրոց Հաւաստարիմ ա՛րամբք գայ ՚ի Հնազանդութիւն։ Ա՛յլ Հայկ խոստութիւք պատասխանեալ դարձոյց յետս զպատգամաւորսն։ Կարկացաւ ընդ այս բեկ. և զօրաժողով լեալ եկն յերկիրն Հայկայ՝ մօտ ՚ի սահմանս կատմեայ Թոռին նո՛ր։ Եւ կատմա զահի Հարեալ յերեսաց նորա՝ առաքեաց առ փութանակի առ Հայկ, և ծանոյց նմա զյարձակիլն բեկայ. յայտ լեալ առ մեծիդ դիւցազանց, զի դիմել գայ ՚ի վե՛ր քո բեկ բազմութիւք քաջաց և Հսկայից. և ես երբեմն գիտացի՝ թէ մերձեցաւ ՚ի սահմանս իմ, առաքեցի ծանուցանել քեզ զգալուստ նո՛ր. և արդ փութա՛ Թաքնի՛ր խորհել՝ թէ զի՛նչ ունիցիս առնել։ Եւ ինքն կատմա խուճապեալ էառ զբնտանիս իւր, և եկն առ Հայկ առաջնապաւ։

Լսեալ վտահայեալ ՚ի բազմութիւն արանցն՝ որք ընդ նմա, և ՚ի զօրութիւն իւր, երբեմն զյարձանս սաստիկ հեղեալ՝ փութայր Հասանել հեռուստիւք ՚ի սահմանս բնակութեանն Հայկայ։ Ա՛յլ արքն Հայկ ամբաստրեալ՝ Հաւաքեաց զօրդիս և զթոռունս իւր արս քաջս և Հըզօր զօրս, Հասուստաքազուկս և կորովիս, և զայլս ևս՝ որք էին ընդ ձեռամբ իւրով՝ ամբին աղեղնաւորք Թէպէտև Թուով սակաւք. և եհաս յեզր ծուլակի մեծ, որոյ ջուրք էին աղի և ձկունք մանր. այն է վանայ ծովն։ Ընդ սակաւ մի զտեղի առեալ՝ քաջալերեաց զօրս ընդ իւր էին, և ասէ. ՚ի Հանդիման մեր գնդին բեկայ՝ դէմ մեացո՛ւք յայն կողմն Հակատու նորա՝ ուր լցեն նա ինքն բեկ. և զյաջողութիւն մատանց մերոց ցուցեալ Հարցո՛ւք զօրս, Հաստատացուսկս և կորովիս, և զայլս ևս՝ որք էին ընդ ձեռամբ իւրով՝ ամբին աղեղնաւորք Թէպէտև Թուով սակաւք. և եհաս յեզր ծուլակի մեծ, որոյ ջուրք էին աղի և ձկունք մանր. այն է վանայ ծովն։ Ընդ սակաւ մի զտեղի առեալ՝ քաջալերեաց զօրս ընդ իւր էին, և ասէ. ՚ի Հանդիման մեր գնդին բեկայ՝ դէմ մեացո՛ւք յայն կողմն Հակատու նորա՝ ուր լցեն նա ինքն բեկ. և զյաջողութիւն մատանց մերոց ցուցեալ Հարցո՛ւք զօրս, Հաստատացուսկս և կորովիս, և զայլս ևս՝ որք էին ընդ ձեռամբ իւրով՝ ամբին աղեղնաւորք Թէպէտև Թուով սակաւք. և եհաս յեզր ծուլակի մեծ, որոյ ջուրք էին աղի և ձկունք մանր. այն է վանայ ծովն։ Ընդ սակաւ մի զտեղի առեալ՝ քաջալերեաց զօրս ընդ իւր էին, և ասէ. ՚ի Հանդիման մեր գնդին բեկայ՝ դէմ մեացո՛ւք յայն կողմն Հակատու նորա՝ ուր լցեն նա ինքն բեկ. և զյաջողութիւն մատանց մերոց ցուցեալ Հարցո՛ւք

Էղէ

Եղիցի յաղթութիւն. ապա թէ ոչ յաջողեսցի մեզ՝ մեռ-
ցուք քաջութիւն, և ամ ինչ մեր՝ ի ծառայութիւն բեղայ
մնասցէ։

Այլ ապա անցեալ յառաջ՝ ի միասին՝ երկին՝ ի միջոցս
գաշտացն և լերանց. և հանդարտեցին անդ՝ ի բարձ-
րաւանդակի միում՝ որոյ՝ ի յաջմէ հոսէին ջուրք։ Այն-
ու հայեցեալ տեսին՝ ի հեռուստ՝ զի բազմութիւնք զո-
րացն բեղայ երթիւ զմիրկայոյզ ամպս թխպադին դի-
մեալ գային յանդուգն յարձակմամբ։

Այլ ինքն բեղ յամբոխէ անտի իւրմէ զատուցեալ ըն-
տիր արամբք՝ հասանէր՝ ի բլուրն, որ կայր՝ ի հանդէ-
պոյ՝ ի ձախմէ ջուրց. և անտի նկեալ խաղայր՝ ի վէր
հայկայ։ Այլ էր նա ագուցեալ՝ ի գլուխ իւր սաղա-
ւարտ երկաթի՝ զարդս ունելով՝ ի գազաւթան. և տախ-
տակ պղնձի՝ ի վէր լանջաց և թիկանց. և պահպանակ
ղրահից՝ ի բազուկս և՝ ի բարձս ոտից. գօտի էր ի մէջ,
և սուր երկայրի յազդեր իւրում. նիզակ մեծ յաջ
ձեռին, և վահան՝ ի ձախոյ. յերկուց կողմանց նէր նա
վազակաւորք և նիզակաւորք քաջք։

Ո՜ այն տեսիլ Հայկայ՝ վտուքացաւ և կարդեաց յաջ-
մէ՝ իւրմէ զարմենակ երկու եղբարցք, և՝ ի ձախմէ իւր-
մէ զկադմոս, և զայլ երկու որդիս իւր ընդ նմա. զի էին
նոքա արք հզօրք, և ինքն առաջի, և զայլս զկնի եռանդ
կինն ի մեծ ձեռս։ Այլ եղև երթն պատահեցան միմեանց
հոգմանքն երկոքին, դղրդիւն ի մեծ ահագին լինէր անդ.
և՝ ի հարկանել զերեսաց սատակ՝ բազումք անդէն
տապալ յերկիր կործանէին և մեռանէին. և մարտն
ծնայր անպարտելի։

Ո՜ այսպիսի անակնոնելի երս տեսեալ բեղայ՝ զար-
հուրեցաւ յանձն իւր. և նահանջեալ յետս՝ խորհէր
և փութայր ելանել՝ ի բլուրն յայն՝ ուստի ինքեան էր.
որպես զի անդ երթ յաստահովի ամրացեալ՝ սպասեսցէ
գալստեան բանդակ զօրուն՝ յորմէ անջատեալն էր։

Եւ ինքն միւսանգամ ձակատ յարդարեսցէ։

Բայց քաջին Հայկայ իմացեալ զայս՝ յառաջ վարեաց
զանձն, և ընթացաւ՝ ի վերայ նոր. և քարշեալ զաղեղն
պինդ՝ ձգեաց և Թուոյց զնետան երեքթևեան՝ ի նա
ուժգնակի. և նետն անցեալ ընդ պղնձի տախտակ կրծ-
ծոցն՝ եկ ընդ մէջ թիկանցն և անկաւ յերկիր. և բեղ
անդէն կործանեալ և թաւալեալ մեռաւ՝ ի հասակի

երեք

երեքհարիւր ամաց. և ամբոխն՝ որ ընդ նմա տեսեալ զայսպիսի ահագին գործ քաջութենն հայկայ, զրուէ-
ցան անտի, և փախեան։

Նոքա հայկ առեալ զաւար անկելոցն, և կանգնեալ-
դէն զդաստակերտ՝ կոչեաց զտեղի պատերազմին հայք-
ղի անդ ցուցին հայք զքաջութիւն իւրեանց. և զտեղին
ուր անկաւ բէլ՝ անօնանեաց զերեզմանաւ։ Ընդայնեաց
ասպա՝ պատել զեղուկք զկնի բելայ, և տանել՛ի հարք,
և Թաղել՛ի բարձրաբանդակ տեղւոջ՝ինչպէս իւրոյ քա-
ջութենէ։ Այլ ասպա տուեալ հագմեայ բազումինչ յա-
ւարէ անտի, և ա՛ս և արս հզօրս, պատուիրեաց նոքա դնալ
՛ի տեղի իւր։ Այլ ինքն դարձ արարեալ ՛ի հարք զա-
ւառ՝ հաստեաց յՅէլ անդ միապետական իշխանութիւն
իւրումն ազգի։ Այս այսր դործոյ՝ զոր գործեաց հայկ,
կոչէ զնա վարդան՛ի հնախօսութենէ մինչ մատոյց անեց-
ւոյ, * ածային փառաց նախանձախնդիր ‖ ՚ի ոչ պաշ-
տելով ասէ զպատկերն բէլայ, սատակեաց զնա իբր
զառաջնորդ հրապարտութենէ։

Ետ մարիքասայ գրեցին մանեայն խորենացին հոչ
գնայկ՝ գիւցազն, գերազանցագոյն, քաջագանգուր,
խայտակն, անձնեայ, հաստաբազուկ, հաստատակեցն,
կորովաձիգ, ուշիղ, խոհեմ և քաջ։ Այս կարի կիրա-
ւոեաց, զի ըստ այսոցիկ հանգամանաց անձին չյամի քա-
ջութիւնս ցուցանել երևի արիս այս հայկ. մանաւանդ՛ի
յաղթանակել նմա մեծին այն բելայ, և՛ի նուճատել ըն-
կերս։

Այն սա կեաց բազում արիական գործոց և քաջարթ։ 1973։
կան կարգաց, և ձի շինուածոց, և հիւսացուցիչ հանդիսից՝ 2933։
ոյզ գրէ գրիպոր մագիստրոս, և յուլիան կաթուղիկոս,
կեցեալ ոչ սակաւ՝ մեռաւ հանգստեամբ կիրճում
Տի, յանձն առնելով արմենակայ ոգւոյ իւրում զազգ
իւր բոլանդակ։

Նոյն թէ յորժամ հասակի մեռանէր հոյն՝ ջունիմք՛ի պատ-
մութեց. բայց յայնժամուն դրոց գիտեմք ստուգիւ,
զի յայն ժամանակն մինչև՛ի ջրոս հարիւր ամ երկա-
րեր առ ն՛ոքիկ կեանք մարդկան՝ ոչք իւրեանց մահ-
ուամբ մեռանէին. և քանզի ժամանակակից եր նոցա
հայկ, հարկ է ասել՝ թէ կեանք նոր ձգեցաւ ցչորեք-
հարիւր ամ։ Նոյնպէս մեհենեցի՛ի

ազգին իւրոյ ամն ՃՀ. տես՝ի պատմ. ա. 3. և՝ի ճա-
նաթ. ա. (5)։ Այս ոմն զՀայկայ ասացաք, նոյնպէս փոքր
ինչ նուճազուրջ պարտ է իմանալ և վ՚ս այլոց նահապե-
տաց մերոց մինչև ցայսմ։

Ընդ՚ի Հայկայ և յորդւոց նր սերեալ ազգք անուճա-
նեցան Հայք. որք կոչեցան ևս Թորգոմեանք կիսառն
Թորգոմայ յանուն Թորգոմայ Հօրն Հայկայ. ևս և առ
քանազեանք յանուն աստքանազայ եղբօր Թորգոմայ.
Երբեմն և յաբեղեանք յանուն նախահաւրն Թորգո-
մայ։ Այոմնպէս և ՅՃն՝ ուր սիրեցան և բազմացան նք, յա-
նուն Հայկայ Հայք, կամ Հայաստան ասացաւ։

Ունէր Հայկ և զեօթն եղբարս, յր են քարթլոս, բարդ,
մոսկան, լեկա, Հերաթ, կովկաս և էգրէս։ Գնացեալ
քարթլոսի՚ի լեառն՝ որ կոչի արմաղ, շինեաց անդ զամ-
բոց՝ զոր կոչեաց որբեղէ յանուն կրտսեր որդւոյ իւրոյ.
այս ամրոց շամշուղէ ևս կոչեցաւ։ Ընդ եկեալ բնա-
կեցան աղգ ձենոց. և յանուն տեղւոյն կոչեցան որբե-
ղեանք, որք նաև ուռպելեանք ասացան։ Այոնպէս և
երեց որդի քարթլոսի շինեաց զքաղաքն մծխիթա յա-
նուն իւր։ Այս ահա՚ի սոցանէ սերեցան ազգ վրաց։
Ասկ լեկա կիր լեկ կիր գեկ միջին եղբայրք Հայկայ ջո՚ջել
ընդ արևելս հիւսիսոյ՝ բազմացաւ անդ. և ազգ նորա
կոչեցաւ լեկգի։ Այոնպէս և այլ եղբարք նր սիրեցան և
բազմացան յայլ տեղիս. տես՚ի պատմ. ա. 3. ՚ի վերջն։

2 Ամանակ արձակելոյ Ինձ՚է Հայոց։

ա. 4։

1974 Ի բանեակ որդի Հայկայ յետ մեռանելոյ Հօր իւրոյ
2934 միապետէր Հայկազնեայս, և Թողեալ՚ի Հարք
զերկուս յեղբարց իւրոց զմանաւազ և զնոռ Հանդերձ
աղխիւ իւրեանց՝ էառ զբազմութի սերնդոց իւրոց և
ընդոծնացն, և գնաց յարևելս հիւսիսոյ. և ել՚ի դաշտ
մի պարափակեալ բարձրադագաթ լերամբք. ուր ընդ
մէջ դաշտին անցանէր ըն երկայնուն նր կարկաջահոս
դետ յարևմտից կուսէ. և առ լերամբք բղխէին ականա-
կիւտ աղբերք։ Ընդ՚ի հիւսիսոյ կողմանէ առ ստորոտով
լերին միոյ բարձու և մեծի շինեաց արմենակ տեղի
բնակութե. և տնկեաց անտառ մեծ՝ սօսեաց, և ըզ-
լեառն զայն կոչեաց յիւր անուն արագած, յր արմենա-
գած,

Ա՛ման · ա · ֆԼ · 2 ։

գաճ , իբր Թէ արմենակայ տեղի · և զկալուճածոն ան-
ուճանեաց ասն արագածու ։ Ընդ կեցեալ արմենակայ
ամն բազում՝ յանձն արար որդւոյ իւրում արամայի-
սայ զվերակացուԹիւն ազգին, և մեռաւ · պայազատեալ

ամն իբր լիճ · կամ ըստ ԵօԹանասնից ղՁ ։ 1990 ։
Նոյ մանուսաղ եղբայր արմենակայ՝ ժառանգեալ զտե- 2950 ։
ղին հարք՝ բնակեցաւ և բազմացաւ անդ · և շինեաց
քաղաք որ կոչի մանազկերտ · և՛ սմանէ սերեցան մա-
նաւազեանք ։ Ա՛ր որդի նորա բազ ժառանգեաց զգա-
ւառն յերդ աղԹամար ծովուն յարևմտից հիւսիսոյ · և
՛ի սմանէ սերեցան բզնունիք , Սպնիք և խոռ՛ի կող-
մանս յայնոսիկ բազմացեալ կարդեաց զշինս · և ՛ի
սմանէ սերեցան խորխոռունիք ։

Ա՛ռանդի ՛ի հնախօսուԹիս հայոց՝ Թէ կային արմենա-
կայ և այլ երկոտասան եղբարք , յորոց եղան անուճանք
երկոտասան ամօղ ։ Ա՛յն ասի և քանեւջորս քորք՝ յո-
րոց եղան անուճանք քանի և ջորս ժամուց · տե՛ս ՛ի բա-
ռարանն միացորդաց ՛ի բառն ժամ ։

Ա՛րամայիս որդի արմենակայ կիտ մահու հօր իւրոյ 2020 ։
պայազատեալ զազգն՝ շինեաց իւր քաղաք կոչեցաւ 3030 ։
քարամբք ՛ի դաշտի անդ արագածու յարևելեան ծո-
ւո էղերք գետոյն գեհովնայ ՛ի վերայ ելոյդ մերոյ · և
անուճանեաց զքաղաքն զայն հիւր անուն արմաւիր ·
և զգետն յանուն Թոռին իւրոյ երասխայ՝ երասխ · և
յայնմ հետէ այն քաղաք եղև առաջինն և գլխաւոր
Հ՛ղեն հայոց , և յետոյ Թէգրանեան ։

Հ՛ղեն արամայիսայ որդիք բազում , յորոց մին շարայ
անուն՝ այլ շատակեր՝ եղև բազմածին յոյժ · որոյ վ-
ղոյեալ զնա արամայիս յայլոց որդւոց իւրոց՝ առա-
քեաց հանդերձ աղխիչն ՛ի դաշտ մի մօտաւոր արգա-
ւանդ և բերրի · ընդ որ անցանէր ախուրեան գետ ։
Ընդ բնակեալ շարայի բազմացաւ · և գաւառն այն
կոչեցաւ յանուն նորին շիրակ · և ասի ՛ի շատակերու-Թէ
նոր , և յարդաւանդահող լինելոյ գաւառին եւ ՛ի մէջ
ռամկաց բանն այն՝ որ ասիւր առ շատակերս · * Եթէ
քո՝ շարայի որկորն կ , մեր՝ շիրակայ ամբարքն չեն ։

կամ ՛ի · մեռաւ ։

Ա՛մասիա որդի արամայիսայ կիտ մահու հօր իւրոյ՝ նոր 2060 ։
տաւ ՛ի տեղին նոր յարմաւիր · և եղեն նոր որդիք գե- 3120 ։
ղամ ,

զամ, փառս և ցոլակ ։ Օ տուա առեալ ըստ իւր ամա-
ուեայ՝ խաղաց մնա ՚ի լեառն արարատայ . և անդ առ
ուամբ լերկն ՚ի վայելուչ տեղիս մերձ յակունս աղբե-
րաց շինեաց բազում ծախիւք զերկուս աւանս հեռի
՚ի միմեանց աւուր միոյ չանապարհ . զմին յարևելս
կոյս , և զմիւսն յարևմուտս . և եառ զնոս երկուց որդւոց
իւրոց փառոյայ և ցոլակայ . յորոց այն տեղիք զանուն
ընկալան , մին փառախոտ , և միւսն ցոլակերտ ։ Ապակ
զլեառն արարատայ յիւր անուն անուանեաց մասիս ,
և զգաւառն՝ մասեաց ոստն ։ Այլ լինքն հանդերձ զեղբա-
մաւ դարձ արարեալ յարմաւիր՝ եկայց զՅիմկ լինչ և մե-
ռաւ՝ ոպայազատեալ ամն իբր լՀ , կիմձ ։

2092 ։ Պ՚եղեամ որդի ամասեայ յետ մահու հօր իւրոյ յաջող-
3202 ։ դե՚ի տեղինն յարմաւիր, զկնի քանի մի ամաց եՀոզ
անդ զորդի իւր զՀարամ հանդերձ որդւովք նորին . և
յանձն արարեալ նմա զպայազատութիւն աղգին՝ էանց
՚ի միւս կողմն երասխ գետոյ , և խաղաց ՚ի հիւսիսա-
կողմն արևելից . և հասեալ յեղը սևան ծովու՝ շինեաց
անդ իւր շէնս և աւանս և բնակարանս, զորս և կոչեաց
դեղպքունիս , և զլեառն որ անդ կայր՝ անուանեաց
դեղ կիմ դեղամ . յորմէ և ծովակին այն կոչեցաւ ծով
դեղամայ ։

Ընդ կայեալ դեղամայ զՅիմկ լինչ՝ յանձն արար զտե-
ղին զայն միւս որդւոյ իւրում՝ որ կոչիւր սիսակ , այր
անձնեայ և դեղեցիկ , վայելչահասակ և քաջազեղն ,
կորովաբան և քաղցրաբարոյ . որով և կոչեցաւ աղու ,
իբր Թէ աղիւ Համեմեալ , այն է անոյշ ։ Պարզևեաց
սմա դեղամ և զմեծ մասն ընչից իւրոց , և եառ ՚ի ժա
ռանգութիւն զբազում տեղիս Հարաւային կողմանն այնր
ծովակի յարևելս կոյս ։ Այր քնակեալ սիսակայ՝ էլից
շինուիք զսահմանս տեղւոյն. և զՅն կոչեաց յիւր անուն
սիսական , որ կոչի և սիւնիք . յորմէ սերեցաւ նախա
րարութիւն սիսակեանց և սիւնեաց ։

Այս առաւել և ընդարձակել զնորութիւն իւր ըստ արևել
մինչև ՚ի գետն կուր՝ նուճադեաց ըստ իւրև զբնակեալսն
յայնոսիկ կողմանս , և ս և զբնակիչս յայնկոյս գետոյն
կուրայ մինչև ՚ի սահմանս կասպից ծովուն . որով և
Յն այն անուճանեցաւ աղուճանք յերկրորդ անուճանե-
նէ . որ և կոչեցաւ շիրուճան ։

Ապակ դեղամ յետս դարձեալ, և եկեալ ՚ի դաշտ մի՝ որ

ընդ

Գ. Թագ. ա. 41. 2։

ընդ մէջ գետոյն երասխայ և ծովակին սեւանայ՝ շինեաց քաղաք՝ ի վէր հեղեղատի առ ոտամբ լերինն. և զայն քաղաք կոչեաց զեղամի կիմ զեղամ, որ յետոյ նորոգեալ՝ ի միոյ ի թուականց նոր՝ որում անուն էր զաւակ նիկ՝ կոչեցաւ զաւանկ։ Յետ այսր ամի կեցեալ զեղամ մայ ժամս բազումս՝ մեռաւ անդ՝ ի զեղամ. պայազատ տեալ ըստ ամանն իրը ծ. կիմ ձ։

Ոսկան. ա. 41. 2։

Թագաւորեաց զամիատեսուն ազգին որդւոյ իւրում արամայ։ 2142։
և տիրեալ յետ հօր իւրոյ ամն իրը լա, կիմ էմ մեռաւ. 3302։
նեաց՝ ի քաղաքի անդ և այսօրեայ հոյակապ ապարանս.
մանիր, շինեաց պարիսպ քաղաքին վիմամբ. և կանգ-

Արամ որդի զեղամայ՝ որ պայազատեր զազգն յայր-

3։ Յառանակ արամայ ինչ պահուշատան։

ա. 5 = 6։

Արամ որդի հարմեայ յաջորդէ՝ ի տեղի հօր իւրոյ 2173։
եղև անուանի յոյժ յոյն ազգ. վճռ զի խոհական և 3372։
արհեստ դործոց գիտէ լեալ՝ արար բիւր քաջութիւն. և
՝ի վէր հայրենեաց խնամարկեալ ընդարձակեաց զնոյն՝ ի
լերանցն կովկասու մինչև՝ ի լերինս տորոսի՝ վանեալով
զնամ թշնամիս, որք նորոգ սկսեալ էին մուտ առնել
յայն ե, և նեղել զազգն։

Ասի՝ ի սոցանէ էր նիւքար իշխանն մեզացւոց յն մա-
րաց՝ այր հպարտ, որ՝ ի յետին ժամանակս հարմեայ
հասեալ զօրօք՝ ի սահմանս ուրեք հայոց՝ ի հարկի կա-
ցուցեալ էր զնա ան երկուս, և հանդերձեալ էր յաղ-
ձակիլ՝ ի ներքս։ Նոկ արամայ ժողովէ՝ ի հայոց արս
քաջս և առոյգս, զազեղնաւորս և զվաղակաւորս իբր
իսուն հազար, և դիմեալ յայն կողմն իւրոյ ելին՝ ուր
տիրեալ էր նիւքար, յաւուր միում յանկարծակի յա-
ռաջ քան զծագել արեւու եհաս և անկաւ՝ ի վէր նո՛.
և՝ ի դիմի հարեալ սաստկեաց զբաշխումն ամբոխից
նո՛. և կալեալ զնա ինքն զնիւքար և ած յարմաւիր. և
հրամայեաց ցից երկաթի վարել՝ ընդ ձակատ նո՛, և վար-
սել՝ ի ծայր աշտարակի պարսպին՝ ի տեսիլ անցաւոր-
դաց. և զջն նիւքարայ ընդ մասին կացոյց՝ ի հարկի մին-
չև ցլեառն զարատոյ։

Յետ իրը երից ամաց դիմեաց յջն հայոց բարշամ իշ- 2177։
խանն բաբելացւոց քաւառասունհազար հետևակօք, և 3376։
հինգ-

հինգհազար հեծելազօրօք։ Առեալ յայնժամ արամայ զաղեղնաւորս և զվայրակաւորս նոր՝ յարձակեցաւ ի վերայ նոր. և յանակնկալ պահու պատահեալ նոքա՝ հալածական արար զգօրս նոր. և սատակեաց զբազումս ի նոցա նե. և կալեալ զբարշամ սպան զնա։

Աստազաց ապա յարևմուտս ի կողմանս կապադովկացւոց քաւառաւն հազար հեծեակօք, և երկու հազար հեծելովք։ Իսկ պայաբիս իշխան այնոցիկ կողմանց՝ ոչ ի տանէն քամայ՝ տեսեալ թէ տիրել ունի արամ սահմանաց իւրոց, եւ ընդեմ նոր սաստիկ պատերազմաւ։ Եւ արամ հասեալ ի վերայ նորա՝ փախստական տարաւ զնա, և էարկ ի կղզի ինչ միջերկրական ծովուն (որ Թուխի լինել կիպրոս)։ Եւ ապա դարձ արարեալ ի կապադովկիա՝ եւս անդ մարզպան զրի ոմն յազգէ իւրմէ մշակ անուն, և տասն հազար զօր ընդ նմա՝ ի վերայ Ծրին. և հրամայեաց՝ զի բնակիչք Ծրին այնորիկ խօսեսցին ի լեզու հայոց. և ինքն գնաց կայ իւր ի հայս. և անդ ևս եցոյց կրկին բազում գործս քաջութեան յայլևայլ սահմանս, և արար բազում ուղղութիւն։ և այնչափ էզև անուճանի, մինչև յանուն նր կոչել այլոց ազգաց զՇ մեր՝ արմենիա, և զազգս՝ արմէն կամ երմէնի, այլ ինքն է արամեան։

2179։ Իսկ մշակ մարզպան (որ ի գիւղս յունաց մոզք կոչի) 3378։ շինեաց անդ ի կապադովկիա՝ քաղաք, և պարսպեաց որմովք. և կոչեաց զայն յանուն իւր մշակ. իսկ բնակիչք տեղւոյն ոչ կարեցով ուղիղ արտասանել՝ անուճանեցին մաժակ. որ և յետոյ կոչեցաւ կեսարիա. այն է զայսօրին։

Եւ քանզի այն Շ՝ զոր էառ արամ՝ արտաքոյ է մեծին հայոց, վասն կոչեցաւ առաջինն հայք (արտաքոյ մեծի հայաստանի), և մանաւանդ յորժամէ կոչեցաւ ի յունաց արմենիա. և զի արամ հետ զհետե էառ և զայլ բազում տեղիս յայնոսիկ կողմանս, և եւնց բնակեցոյց, և ետ նոց խօսել հայերէն, սոքին իրև նաև այնոքիկ սահմանք կոչեցան երկիր հայք, և երդ հայք. երեքին ի միասին անուճանեալ փոքր հայք։ Եւ զի առ երկայ ոք ոմն ի հնդեւտասան Շաց մեծին հայոց առ եկն ընտրեալ առ սոսա կոչեցաւ այն էրդ հայք։

2181։ Եւ եղև ի թագաւորել նինոսի յորդւոց անտի բէլայ 3380։ ի վերայ ասորեստանեայ տիեզերական իշխանութեան, և ի

գործել նոր մեծամեծս, տեղեկացեալ ի պատմութենէ՝
թէ բէլ նախահաւ իւր սպանեալ եղեւ ի հայկայ՝ երկ-
նէր ի սրտի առնուլ վրէժ յորդւոց նր. որոյ վ՚ա կամե-
ցաւ յարձակիլ ի վր արշաւոյ. բայց խորհրդով աւա-
գանեցն նահանջեցաւ՝ զանգիտեալ ի համբաւոյ ա-
րիական գործոցն արշամայ. խաղաղութիւն խօսեցեալ
ապա ընդ նմա՝ անուճանեաց դնաս երկիրդ իւր. և եւս նմա
ածել վարսակալ մարգարտեայ, որ յայնմ ժամանակի
մեծի փառաց էր նշան։ Ընդ արամ պայազատեալ զաղգ
իւր ամն իբր ծր. վախճանեցաւ. Թողեալ զնորուիթիւն
աղգին որդւոյ իւրում արային։

Ա՚բայ որդի արամայ՝ որ վ՚ա գեղոյ դիմացն կոչեցաւ 2231։
գեղեցիկ, պայազատեալ զհայս՝ պատուեցաւ ի նո- 3430։
նոսէ. և նորոգ զարդարեաց զնա հայոց. յորմէ և ծն
աւն՝ յորում էր գլխաւոր քաղաքն արմաւիր, կոչեցաւ
արարատ՝ կամ այրարատ. յորմէ և բոլոր հայաստան,
և ս և իշխանութիւն հայոց անուանեցաւ այրարատեան։
Ա՚ա կեցեալ ամն քանի մի՝ ծնաւ զկարդոս ի նուէր-
դայ կնոջէ իւրմէ։

Ա՚ր եղև ի մեռանիլ յաւուրս նր նինոսի՝ թագաւո- 2233։
րեաց ի վր ասորեստանեայց կին նր շամիրամ. և սա 3432։
եղև ի կանայս որ թագաւորեաց զառաջինն։ Ա՚յս
կին գոլով վաճառ՝ լուեալ զգեղեցկութիւն արային՝
պատգամաւորս յղեաց առ նա՝ գալ և ամուսնանալ ընդ
իւր, և թագաւորել ի նինուէ. և կամ յետ կատարե-
ղոյ գկամս իւր դառնալ յետս քաղաքապատիկ պար-
գեւօք։ Ընդ գինւոյ քաղցեալ պատգամաւորութենէ իբրև
ոչ եառ յանձն արայ զայսպիսի հրաւէր անարժան՝ գի-
մեաց շամիրամ ի վր նորա պատերազմաւ. այլ հրա-
մայեաց զօրաց իւրոց, գի զգուշասցին արային՝ կենդան-
ւոյն ունել գինա։

Ընդ արայ զօրօք ընդեմ նր. և ի խառնիլ ճակատուցն՝ 2257։
անկաւ արայ ի մարտի և մեռաւ. պայազատեալ ամն 3456։
իբր ին։ Ա՚ռեալ շամիրամայ զմահ արային՝ շուարեցաւ
և ագացաւ. և հրամայեաց գտանել զգին նր, և դնել
ի տեղի զգուշաւոր. գի գուցէ դիւթութիւք հնարեսցի
կենդանացուցանել զնա։ Ասէ զօրք հայոց զրդռեալ
միաւանգամ վրէժխնդիր լինել մահուն արային՝ պատ-
րաստեցան ամ զօրութիւք ի պատերազմ ընդդէմ շամի-
րամայ։ Ա՚յլ շամիրամ իբրև ետես՝ թէ դիւթութիւք

չկարաց յարուցանել զարայ, մանաւանդ թէ նեխեցաւ
դի նը, հրամայեաց ընկենուլ զնա ի վիհ մի մեծ, և
ծածկել. և վոխան նը զմի ոմն ի հոմանեաց իւրոց
զարդարեալ, համբաւեաց թէ դիքն լիզեալ զարայն
յարուցին ի կեանս: Յայսմ համբաւոյ զօրք հայոց
հանդարտեալ դադարեցան ի պատերազմէ. և շամի-
րամ ի սէր արայի զկարդոս որդի նը՝ որ էր երկոտա-
սան ամաց, անուանեաց արայ, և կացոյց ի տեղի նը:
Այցեալ շամիրամայ ի հայս ժամանակ լինէր, և տե-
սեալ զդեղեցկութիւն երկրին հայոց, և զմաքրութիւն
օդոց, և զբղխմունս ականակիտ աղբերաց, չինեաց
յեզը ծովուն աղթամարայ (յարևելից ընդ հարաւա-
կողմն) քաղաք հրաշակերտ. աշխատեցուցեալ հայս
գործ երկոտասան հազար գործաւորս և վեցհարիւր
ձարտարապետս յամ արհեստից. այն է քաղաքն շամի-
րամակերտ. որ յետոյ վան կոչեցաւ. և եղև նը զա՛մ
րանոց շամիրամայ:

2260 Կարդոս՝ որ և արայ արայեան կոչեցաւ, յետ միապե-
3459 տելոյ զհայս ծնաւ զանուշաւան. և նուիրեաց զայն՝ ի
սօսիան՝ իր յանտառս սօսեացն արմենակայ մօտ յարմա-
րելը. զի որ նուիրեալ լինէր ի նոսին՝ թէ համարիւր և
դիւացաղն. վ՛ը զի կարծէին՝ թէ դիք բնակին ի սօսիան
անդ. յայս խակ և անուշաւան սօս կոչեցաւ իր սօսա-
նոյ:

Յայն աւուրսն յարեաւ նինուէաս որդի շամիրամայ ըմ-
պէմ մօր իւրոյ. և ի գլխաւիլ ահեղ պատերազմաց՝
փախեաւ շամիրամ ի հայս. և միաբանեալ ըմպէ կարդո-
սոյ՝ յարձակեցաւ ի վրն նինուէասայ. և մեռաւ ի
մարտի ըմպէ կարդոսի ի հասակի կբ ամաց. իսկ կարդոս
ի հասակի է ամաց, պայազատեալ զհայս ամս իբր
ժը:

2275 Անուշաւան որդի կարդոսի ի տղայութէ հասակի՝
3474 գոլով իբր ժդ ամաց՝ անկաւ ի ձեռս նինուէասայ, և
եկաց յարքունիս նը իբր գերեալ որդի իշխանի: Ն-
սակայն յետոյ ի զարգանալ իւրում հաճոյացեալ մե-
ծամեծաց վ՛ը անուշութէ բարուցն՝ միջնորդութէ նը
ազատեալ ի ձեռաց նը՝ էառ լինքն զմանն լինչ իւրոյ
հայր՝ խոստանալով տալ նմա հարկս: Այլ եղև սա այր
բազմահանճար և զօրաւոր. որ և զկնի ժամանակաց
գրաւեաց լինքն զՆ իւր համայն. և արար բազում

գործս

Գործս ուղղութիւն. և կեցեալ յետ մահուան կատարման
ամն իբր կէս. մեռաւ։

Ա՛մահ. ՟ա. ֆլ. 4։

4։ Ժամանակ պարբերայ մինչև ցսկզբանն։

ա՛. 7=9։

{ Եթե անուշաւանայ ի զարմից նոր ոչ գտաւ որ տի-
րոջ ձիս հայոց. այլ ոմանք որք սերեալ էին ի
հայկայ՝ բռնացեալ տիրեցին մինչև ի թիւրել պա-
տուհասի՝ զորս առաջի արասցուք կարգաւ։

Պարթև ոմն ի հայկազանց անուն իշխան հզօր՝ երկ- 2338։
րոյզայ, զորս առաջի արասցուք կարգաւ։ 3537։

Հաւանակ կամ Հոնակ յետ սուրայ պայազատեաց ըն-
դհատարարութիւն քանանիդեանց, որ են դնիմունիք։ 2567։
դաս ոմն այր Հոի և երևելի. յորմէ սերեցաւ ի հայս 3766։
Եւտուն յորմէ մեր ի հայս. որոց առաջնորդ էր քանանի-
ցին զայն։ Եւ յայնժ ոմանք ի քանանացւոց խոյս
մտին որդիքն իլի յերկիրն քանանացւոց և ժառանգե-
ցին։ սորա աւուրս մեռաց. և եղև սկիզբն զօրաց իւրոց։ ի սորա աւուրս
ասի իբր խէ։ Ա՛ա գտաւ սուսեր Հատու ընդ իմ թիկնա- 3721։
Սուր յետ փառնակայ առաջնոյ պայազատեաց ցՀայս 2522։
աւուրս ելին որդիքն իլի յերկիրն քանանացւոց և ժառանգեցին։ սորա
փառնակ շինեալ և քաղաքացուցանել զամուրս։ սորա 2513 կամ
ծէ։ Ա՛ա վանեցաւ յարքայէն եդիխատացւոց ի սեստատ- 3668։
բեայ։ Ա՛ր ի մերկնել նոր ի հայաստանն՝ ձերն էարկ
փառնակ առաջին՝ սիրեաց յետ զաւանայ սուն իբր 2469։
պետութեան աթենացւոց. և յետ այնր սկիզբն միա-
պետութեան լակեդեմոնացւոց յՀէլլն մօտայի։
Օ աւան այր զօրաւոր պայազատեաց յետ արքունեայ
ամն իբր լէ։ սորա աւուրս Հաւանեցաւ սկիզբն միա- 2388։
Ա՛րքակ յետ մահուն պարթևտայ սիրեաց ի վէր հայոց 3587։
չէ ամայ։
Հաւանեցաւ յոմեկէ նահապետ յեդիխատոս ի հասակէ
ցեալ աւելի քան զամն ՃՀ. մեռաւ։ սոր աւուրս վախ-
է բազումս բազում անգամ պատերազմելով. և կե-
չեալ է իբրև զազգս հայոց՝ սիրեաց բռնկեցակ Հէլն,
տասարդ անպարտելի՝ ի մեռանիլ անուշաւանայ նոցա

Հայկակ առաջին յետ վաշտակայ ամն իբր ԺԸ: Սա է
ղէ այլ իրրոխոտ և պատերազմասէր. որ և քաջութիւք
նուճաձեաց զսահմանդէս ղարքայն ասորեստանի, յամի
2634. կմ 3833: Այս՝ ի նստիլ յաջորդի նր բեղբեայ՝
կամելոյ Հայկակայ զնա ևս յաղթահարել՝ ի պարտու-
թիւն մատնեցաւ յերեսաց նր. և անկաւ՝ ի մարտի:
2637: Ամբակ առաջին՝ յետ Հայկակայ առաջնոյ ամրեաց
3836: Հայոց ամն իբր ԺԴ:
Ռնակ յետ ամբակայ առաջնոյ ամն իբր ԺԷ:
Ջաւարշ առաջին յետ առնակայ ամն իբր Ջ. սա շի-
նեաց զշաւարշան քաղաք:
Արտայր յետ շաւարշայ առաջնոյ ամն իբր ԽԲ:
Ամատ՝ յետ նորայրայ ամն իբր ԺԶ:
Ամար՝ յետ վստամայ ամն իբր Ղ:
Գոռակ՝ յետ կարայ ամն իբր ԺԸ:
2733: Երանտ առաջին յետ գոռակայ ամն իբր ԽԲ. ի սորա
3932: աւուրս շինեաց բիւզ որդի պոսիդոնի կամ նեպտունի
զբիւզանդիա, որ յետոյ կոչեցաւ կոստանդնուպօլիս:
Ինձակ յետ հրանտայ առաջնոյ ամն իբր ԺԶ:
Ազակ յետ ընձակայ ամն իբր Ը:
Հօրոյ յետ գազակայ ամն իբր Ջ:
2806: Ամրայր յետ հօրոյոյ ամն իբր ԺԶ: Ի անեաց սա
4005: զբաւրամն, և եզև երևելի, և զօրաւոր նր զարհուրե-
լի: Յաւուրս նր եղև մեծ պատերազմ ընդ սրոյիացիս
և ընդ յոյնս: Այս զի բարեկամ էր սա սրոյիացւոց՝ գնաց
յօգնութիւն նց, և՝ ի պատերազմին ընդ յոյնս՝ եղոյց բա-
զում քաջութիւնս. և յետոյ մարտուցեալ սաստկութ ընդ
քաջին աքիլլեայ՝ սպանաւ՝ ի նմանէ յամի իբր 2818.
կամ 4017: Այս իբրև եհաս լուր մահու նր՝ ի հայս՝
անկաւ խռովութիւն մեծ հայոց ամն իբր ՃԻ:
2820: Ջաւարշ երկիր՝ ի ցեղէ առաջնոյն շաւարշայ, երի-
4019: տասարդ սուրգ և զօրաւոր՝ յետ երկուց ամաց մահուն
զարմայրայ բռնացաւ՝ ի տեղիս տեղիս յՀայոց.
և հնազանդեցուցեալ զազգն՝ պայազատեաց ամն իբր
ԽԵ:
Պերճ առաջին յՀայն ափնեաց այր սեգ և հզօր յետ
շաւարշայ ամրեաց Հայոց ամն իբր ԼԸ: Սա գու-
մարեալ զօր բազում եդ նորոգ կարգ զինուորական
յահարկութիւն շրջակայ ազգաց. և տարածեալ զբա-
զում իշխանութիւն նորոյ՝ ի հեռաւոր տեղիս նուճաձեաց
զբա-

Ասան · ա · ԿԼ · 4 ։

ջբազում ազգս ։ Ի՛նր աւուրս էր հեղի քահանայա-
պետ հրէից ։

Ազբեան քաջ յետ պերձայ առաջնոյ տիրեաց ազգին 2898 ։
զանց լեր լէ · և ի՛նր աւուրս օծաւ սաւուղ թագր ի 4097 ։
վէր նէլատցւոց ։

Պերճ երկիդ՝ յետ արքունոյ պայազատէր զազգն սա
իբր ես · յորոյ աւուրս թագաւորեաց դաւիթ արքայ ։
Նազուկ երկայնակեաց յետ պերձայ երկիդ սա իբր
ծ. ի՛նր աւուրս էզև հիմնարկուն տաճարին սողոմոնի ։
Ծոյ յետ բազուկայ սա իբր խէ · զսա կոչեցին հրա- 3015 ։
շակերտ (տեսլեամբ) ։ 4214 ։
Յուսակ յետ հոյակ սա իբր լաւ ։
Ի՛մբակ երկիդ՝ յետ յուսակայ սա իբր լէ ։
Պայտակ յետ ամբակայ երկիդ սա իբր խէ ։ Սա հզօր
գտեալ քան զբազումս ՝ի նախնեաց՝ արար բազում
գործս քաջութեանէ , և վանեաց զթշնամիս իւր ։
Փառնաւազ առաջին յետ կայտակայ սա իբր լէ ։
Փառնակ երկիդ՝ յետ փառնաւազայ առաջնոյ սա իբր
է ։ Սա զիամ աւուրս իւր յանհոգս կեցեալ՝ ոտնակոխ
արար զթշ իւր օտար ազգաց · և բազում գաւառք սո՛
կան ընդ ձեռնէ աստուածասիրացն ։
Սկայորդի յետ փառնակայ երկիդ տիրեաց բազում 3235 ։
քաջութեանէ սա իբր ժէ ։ Սա զօրացեալ յոյժ՝ դրա- 4434 ։
ւեաց յինքն զբոլոր հայաստան ։ Յաւուրս նր երևեցաւ
հռոմոսլոս , որ շինեաց զՀռոմ ։

Ե · Յաջորդք պատմչաց նախնեաց մինչև զերծանումն
աստուածային ։

Ա՛յս ամենայն ասացեալ եղև ի մատենագրաց
հայկազանց , Թէոդիտոս Թագաւորակերպ վա-
րեցին զինչանութեանէ իւրեանց , բայց ոչ կոչեցին Թագա-
ւոր , և ոչ ոք եդ Թագ ի գլուխ իւր · այլ իբր նահա-
պետ կառավարեցին զազգն ։ Այլ յետ այսորիկ ի տէ-
գաւառական պատուոյ ձոխացեալ եղեն մինչև ի վա-
րել պարոյրայ նահապետի՝ ինքն և յաջորդք իւր Թա-
գաւորեցին զազգն ։ Այլ յետ այսորիկ ի տէ-
հէ · ոմն ոչնիս տեսանել արդ ։

Պարոյր որդի սկայորդւոյ զկնի մահու նր պայազա- 3252 ։
տեաց զազգն յերկիդ ամի շինուելոյ Հռոմայ · սա սուա- 4451 ։

ւել ևս շքեղացոյց զնահապետութիւն աղգին՝ քաջութ
և իմաստութիւք իշխեալ՝ի վր հայոց ։ Այլ յետ զամն
հինգ միասեռելոյ, Թադաւորութիւնք ևս պերճացաւ
զամն խղ. այլ Թէ զինարդ՝ դրեցից սակաւուք ։
Ա պայազատել ՚ուր զազգն Թադաւորէր ՚ի նինուէ ՚ի
վր սաոբեստանեայց սարդանաբաղ՝ այր զեղջ և վա-
վաշ. որոյ վ՚ո տաղտկացեալ էին ՚ի նմանէ իշխանք նր
և հուսակալք. յորս զօրաւորագոյն գտեալ վարբակէս
իշխանն մարաց՝ յինքն յանկոյց զայլս, մանաւանդ ըզ-
պարոյր նահապետ աղգին հայոց, և զբեղեսոս իշ-
խանն բաբելոնի՝ այն է բազազան, որ և նաբոնոսոր
ասի. խոստացեալ նմ տալ զդստերն Թադաւորութե՝
եթէ միաբանեացին ընդ իւր ընդեմ սարդանաբաղայ ։
3257 ։ Յողովեալ ապա երեցունց սմ զօր բազում դիմեցին ՚ի
4456 ։ վերայ նինուէի, և առին զայն. Թադաւորեաց յամն
ժամ վարբակէս իսկանակ սարդանաբաղայ. և ըստ
խոստմանն իւրում եւս շուք և պատիւ Թադաւորութե
մերում պարոյրայ՝ Թադաւորել որդւոց յորդիս ՚ի
հայս յամի ՃԻ 3257. կիր 4456 ։ Այնպէս և բեղեսեայ
եւս Թադաւորել ՚ի բաբելոն աղգովին. և ինքն գնա-
ցեալ ՚ի մարս պայազատեաց անդ միահեծան տէրութ ։
Ասկ ՚ի վր նինուէին Թադաւորեաց Թադղաղիփաղա-
սար. որոյ որդին սաղմանասար էառ զասմարիա. և որ-
դի նր սեննեքերիմ դիմեաց զօրու ծանուս ՚ի վր եղիպ
յաւուրս եզեկիայ արքայի յուդայ ։ Այս ՚ի սաոակիմ
զօրաց իւրոց ՚ի հրեշտակէ ՚ն՝ կոր ՚ի գլուխ դարձաւ
՚ի նինուէ. և կարծելով Թէ չէածքն բարկացեալ են ՚ի
վր նր՝ կամեցաւ զոհել աստեայ կուռց իւրոց զերկո-
սին որդիս իւր զերիցագոյնն զադրամելէք և զսանա-
սար. զոր երբև դիտացին նք ՚ի կալ նր առաջի աստ-
քայ՝ սպանին զնա անդէն. և անտի փախուցեալ ՚ի
հայս՝ անկան առ պարոյր Թադաւոր մեր ։
3295 ։ Պատուով ընկալեալ զնս պարոյր՝ եւս նց տեղի բնա-
4494 ։ կութե. զսանասար բնակեցոյց յարևմտից հարաւոյ
Ծիս հայոց մերձ ՚ի սահմանս սաոբեստանի. և ՚ի սմա-
նս բազմացեալ լցին զսիմ լեառն. և կոչեցան յանուն
նախնոյն իւրեանց սանասունք, ռամկօրէն սասունք ։
Նոյնպէս և զադրամելէք զեղբայր սանասարայ բնա-
կեցոյց յարևելից հարաւոյ այնր կողմանն. և ՚ի սմանէ
սերեցան արծրունիք և գնունիք արք հզօրք և հոյա-
կապք ։

գալաք։ Այ՛ր յանցանել ժամանակաց առաւել ևս բազ-
մացեալ և զօրացեալ՝ գրաւելոյն և ղօրհնդակուածին
Տեն վասպուրականի. յորմէ նաև վասպուրականք կո-
չեցան։ Այլ ինքն պարոյր բարեբաստիկ պերճացեալ
փառօք, և կացեալ՚ի պայազատութեան ազգին իւր ամ-
ան ի՛ր. մեռաւ խաղաղութի՛ւ՚ի 50 ամի շինուածոյն
Հռոմայ։

Ե՛րաչեայ որդի պարոյրայ՝ որ վա՛ր հրաւիրէր աշտիշ 3300։
զայս անուն ընկալաւ, Թագաւորեաց՚ի տեղի նո՛ր յա- 4499։
ւուրս եղեկեայ աքքայի յուդայ ամս ի՛ր։

Վահանաւազ երկիր՝ որդի հրաչեայ մանասեի
որդւոյ եզեկեայ՝ Թագաւորեաց ամս ժ՛ր։
Պաճոյճ որդի վահանաւազայ երկիր ամ իբր լ՛։
Կոռնակ որդի պաճոյճայ ամ իբր ո՛։
Փառոս որդի կոռնակայ ամ իբր ժ՛։
Տայկակ երկիր՝ որդի փառոսայ ամ իբր լ՛։ Ա՛ս միա- 3395։
բանեցաւ ի՛ ամ՛ծին նաբուգոդոնոսորայ արքային բա- 4594։
բելացւոց՚ի գնալ նո՛ր՚ի վե՛ր եղիպ։ Այ՛ր իբրև գերեաց
նաբուգոդոնոսոր զյուդայ և տարաւ՚ի բաբելոն, Հայ-
կակ Թագաւոր Հայոց էառ զամ՛ի գ՛ ընտանեօք նո-
գերելոց՝ որ կոչիւր շամբատ՝ Հանդերձ ընտանեօք նո-
բին. և ածեալ գնա ընդ իւր՚ի Հայս՝ քնակեցոյց՚ի
անդ պատուով։ Այ՛ր՚ի սմանէ սերեցան արքն բագա-
րատ՝ որ էր յաւուրս վաղարշակայ. յորոյ անուն ազգ
նորա բագրատունիք կոչեցան. և ի մէջ որոց բազումք
սիքատ անուանեցան յանուն նախնւոյն իւրեանց շամ-
բատայ, և սմանք ևս աշտ յանուն որդւոյ նորա ա-
տոդայ։

Ա՛ռաջին՝ սակաւակեաց ասացեալ՝ որդի 3431։
Հայկակայ երկդի Թագաւորեաց՚ի տեղի նո՛ր ամս ի՛ր։ 4630։
Ո՛ր քայ՝ որ էառ՚ի ինուեի մի ամն երեսնի իշխանաց
վաղգես անուն. և շինեաց յանուն իւր քաղաք գաւա-
ռայ գետոյ. զոր յետ ժամանակաց նորոգ շինեալ վա-
ղարշ Թէքլեն Հայոց՝ անուանեաց վաղարշապատ։

6 : Յառաջաբան պէտքանաց Հայկազնոց :

՚ա . 11 :

3435: Տիգրան երուժանդեան երիտասարդ գեղեցիկ և
4634: վայելչահասակ, վեհանձն և հզօր, արդարակո-
րով և լայնախորհուրդ, քաղցրաբարոյ և առաքինութեամբ
զարդարեալ, Թագաւորեաց՚ի վերայ Հայոց՝ գերազոյն գտաւ
յամի քան զնա Թագաւորս մեր, եւս և քան զբազումս
Թագաւորս այլոց ազգաց. և արար բազում ինչ. նախ
մեծամեծ քաջութիւնք ընարձակեաց յոյժ զսահմանս տերու-
թիւնն իւրոյ. երկիր՝ զբազում ազգս նաև զյոյնս նուա-
ճեալ, բազում ժամանակաւք կացոյց հարկատու. երիս՚
ընտիր վայելչութիւնք շքեղացոյց զարդիս մեր՝ ՚ի զգեստս,
՚ի կերակուրս, ՚ի քաղաքականութիւնս, ՚ի հարստուէս.
և յոյժ մեծասէր ՚ի գինուորական կարգս. մինչեւ լի-
նել նմա առաւելութիւնք ինն անուանկն և երևելի:

3445: Յաւուրս ժամանակացս այսոցիկ ՚ի Թագաւորել կիւ-
4644: րոսի ՚ի վէր պարսից՝ հրեշտակութիւնս առաքեաց առ նա
տիգրան հանդերձ պատարագօք. և զաշտամբ ուխտն
Ասացաւ ընդ նմա, յոյժ օգնական լինել և նպաստակից.
(տես ՚ի պատմ. հայ. ՚ա. 11:) Իբրև լուաւ զայս աժ-
դահակ արքայ մարաց՝ զայն հարաւ. զի կիւրոս Թըշ-
նամացեալ էր ընդ աժդահակայ. և յօդնական լինել
նմա տիգրանայ, ոչ կարէր ինքն զդէմ ունել. և մինչ-
դեռ յայս հոգւոս էր նա՝ յաւելաւ նմա և այլ նիւթ կաս-
կած երկիւղի ՚ի լսելն անդ՝ Թէ նաև արքայն քաբե-
լացւոց ունի միանալ ընդ կիւրոսի:

Յայսմանէ վարանս ծալեալ աժդահակայ եաւս յերա-
զի՝ զի՝ զի կին մի նստեալ ՚ի վէր բարձր լերինն՝ երկնեաց և
ծնաւ զերկուս դուստրունս կատարեալս հասակաւ. մին
՚ի սոցանէ նստեալ ՚ի վերայ աւխծու սլանայր յարև-
մուտս. երկրդն նստեալ ՚ի վէր ընձու ընթանայր ՚ի հիւ-
սիս. իսկ երրդն հզօրապոյն նստեալ ՚ի վերայ վիշապի
յարձակէր ՚ի վէր մարաց. և աժդահակ մեծաւորապէս
ընդ նմա վիրաւորեցաւ. և վախճան կռուոյն ՚ի չիսաս նէ
դարձաւ:

Պ՚ետաց աժդահակ Թէ միւս յերկից անտի և նաբուզո-
դոնոսոր Թագաւորն բաբելոնի. և միւսն կիւրոս. իսկ
ոչ յարձակեցաւ ՚ի վերայ նոցա Խրոխտն տիգրան.

* ոչ-

* որոյ արշաւանօք ասէ անօգտարեալ լիշխանութիւն մա-
քուց նուճաձեացն ընդ ձեռամբ Կիւրոսի։ Ա՚պա խոր-
հուրդ արարեալ ընդ լիշխանս իւր՝ հաստատեաց ՚ի մտի
պատրաստել տակաւ ՚ի մարտ ընդ Կիւրոսի և նա-
խաղահասիլ։ Եւ զիտէր զտիգրան զաւազանութիւն կո-
չեսանել։ Ամին երի հրեշտակս առաքեալ առ նա ըն-
ծայիւք և թղթով խնդրեաց փեսայանալ նմա, առեալ
զքոյր նր զտիգրանուհի ՚ի կնութիւն իւր, և կարգել
զնա դիմաց դիմոյ։

Ա՚ն զիտացեալ տիգրանայ զդաւաճանութիւնն աժդա- 3446։
հակայ՝ հաձեցաւ տալ նմա զքոյր իւր։ Ընդ և Թագա- 4645։
ւորական օրինօք և սպասուք յուղարկեաց զնա առ նա։
և աժդահակ կարդեաց զնա ՚ի վերոյ քան զնամ կա-
նայս։ և զիտէր առեալ զնմանութիւն նորա՝ գրեթէ
զնմանէ խորհրդով նր կատարէր։ Յորժամ ևս եհան,
զի ասէին հնազանդեացն ակնարկութիւն նր։ և զայս
առնէր առ ՚ի հաձել զմիտս նր, և որպէս զնա ՚ի կամս
իւր ՚ի սպանութիւն եղբօր իւրոյ տիգրանայ։

Ա՚պա յաւուր միում ՚ի խօսելն ընդ նմա ասէ ցնա։ Ո՞չ 3447։
գիտես զի կին եղբօր քո զաւուրս խանդացեալ ընդ 4646։
տիկնութիւն քո՝ գրգռեալ է զնա ՚ի վէր իմ և ՚ի վէր քո։
և ահա եղբայր քո միաբանեալ ընդ կիւրոսի՝ խորհի
սպանանել զիս և զքեզ, և Թագաւորել ՚ի վերայ մե-
ծաց, և զաւուրս եթող լինել տիկին ՚ի վէր ամենեն։ Ա՚ւ յետ
քառասուն ամաց ասէ ցնա յայտնապէս։ ասա պարտ է
քեզ խորհել զնորոգութիւն վնասակարութեան եղբօր քո։ ու
պա թէ ոչ՝ անկեալ ՚ի տիկնութենէ քումմէ խայտառա-
կիս առաջի ամենայն տիկնանց։ Նոյն Թագուհին խորագէտ՝
իմացեալ զդաւաճանութիւնն նր՝ խօսեցաւ ընդ նմա քաղց-
րութեամբ։ և առ երեսս հաւանեցաւ ընդ նմա։ Ա՚ւ ա-
պա ՚ի ծածուկ ՚ի ձեռն մտերիմ և հաւատարիմ արանց
ծանոյց եղբօր իւրում զնենգութիւնն աժդահակայ։
Ա՚ւ քանզի գիտէր տիգրան՝ թէ հանդերձեալ է կիւ-
րոս գալ ՚ի վերայ աժդահակայ՝ ազդ արար նմա փու-
թալ ՚ի նոյն։ և ինքն ժողովեալ զօր բազում խաղաց ՚ի
մարս, և ետ պատերազմ ընդ աժդահակայ ամիս հինգ։
Պատճառ երկարելոյ մարտին այս էր։ Նախ զի տիգ-
րան սպասէր գալստեան Կիւրոսի։ և երկրորդ՝ զի ջա-
նայր տիգրան չքայքայուցանել զաժդահակ ընդդէմ
տիգրանուհեայ։ Այլ երկարեալ զպատճն՝ գուն գոր-

ծէր

ծեր կորզել զնա ի ձեռաց նոր ։

Այս եղև լըրև հնարիւք իմն զերծաւ տիգրանուհի ,
աստիւածոյց տիգրան զսպատերազմ. յորում վայրի է-
հաս և կիւրոս իւրովքն հանդերձ ։ Այ՛ի խառնիլ անդ
զօրացն՝ յարձակեաւ տիգրանայ ի վէր աժդահակայ՝
եհար ընկեր սիրտ նորա զընդարձակ տեղ նիզակի իւրոյ
իւրև զշամիւռ. և անդրէն յետս քարշեաւ զնիզակն՝
զկես մասին թոքոյ նորին եբեր արտաքս. և նա ան-
դէն տապաստ անկեաւ մեռաւ ։ Այլ տիգրան յառաջ
մղեաւ զմարտն՝ եհար իսպառ և վանեաց զզօրս աժ-
դահակայ. և գերեաց յաղգէ նոր իբր տասն հազար ո-
գիս. ընդ որս էառ և զկանայս աժդահակայ ։ Այ՛ի
կատարել այսր՝ կիւրոս տիրեաց ի վերայ մարաց, և
էառ զթագաւորութիւնն զայն ի ձեռն տիգրանայ ։

3448 ։ Վարձ արարեալ տիգրանայ բազում աւարաւ և գե-
4647 ։ րութիւք՝ յուզարկեաց նախ զքոյր իւր զտիգրանուհի ի
քաղաքն՝ զոր շինեաւ էր յանուն իւր՝ այն է տիգրանա-
կերտ. և զգաւառս տեղւոյն էառ նմա ի կալուածս ։
Ապա զկանայս աժդահակայ և զպատանիս նոցին հան-
դերձ բազմութիւք գերեաւն քնակեցոյց առ եղերբ երաս-
խայ յայլև և այլ աւանս և ի քաղաքս մինչև ցնախջուան
ի հանդիպոյ ։ Ուր սերեալքն ի կանանց և ի պատա-
նեկացն աժդահակայ կոչեցան ի հայոց վիշապազունք,
այս սերեալք յաժդահակայ. զի աժդահակ վիշապ լսի ։

3450 ։ Այս եղև յետ այսորիկ ի պատերազմիլ կիւրոսի ընդ կրե-
4649 ։ սոսի՝ միացաւ ընդ նմա և տիգրան. որով նուճաձեաց
կիւրոս զկրեսոս. և տիրեաց Թագաւորութիւնն նորա ։
Այնպէս ի գնալ կիւրոսի ի վէր բաբելոնի գնաց ընդ
նմա և տիգրան, մինչև էառ կիւրոս զբաբելոն. և
Թագաւորեցոյց անդ զդարեհ քեռի իւր զոդի աժ-
դահակայ հաւատն իւրոյ ։ Այս Թէ յիրաւի ընդ նմա էր
և տիգրան արքայ հայոց՝ յայտնի երևի ի գուշակուէին
երեմեայ ի խօսել նոր զառումանէն բաբելոնի. * առէք
ասէ նշան ի վէր երկրիդ, փող հարէք ընդ ազգս ամ.
հրաւիրեցէք ի վէր դորա գունդս. պատուիրէր տուք յն
նէն այրարատեան Թագաւորութեանն և ասքանազեան
գնդին. կանգնեցէք զնովաւ նետակալս. ելէք ի վէր ‖ .
երեմ. ծա. 27 ։ Այդ յայտ է Թէ յայնժամ ի յառ-
մանն բաբելոնի՝ Թագաւոր արարատեան ընդ տիգրան
էր ։ Զերեաւ ապա տիգրանայ ի Թագաւորութիւնէ իւ-

րում

Մաս. ա. գլ. 7։

բուսմ ամն իբր լինէ, վախճանեցաւ յետ հինգ ամաց մա-
հուն կիւրոսի. Թողեալ զերիս որդիս զծնեալս ի զա-
բուհեայ Թագուհւոյն. զբաք, զտիրան, և զվահագն։

7։ Յաջմանակ վահագնի ինչ պիտի։

ա. 12։

Վահագն որդի տիգրանայ առաջնոյ քաջագոյն զը- 3480։
ծաւալքան զերջարս իւր տիրեաց՝ ի վէր հայոց. և 4679։
Թագաւորեաց փոխանակ հօր իւրոյ. և եղև զօրաւոր
քան զբազումս. և գործեաց մեծամեծ գործս արուե
հանգոյն հերակլեայ, մինչև յօրինել հայոց և վրաց՝ ի
վէր նոր բազում երգս ազգի ազգի այլաբանութիւք՝ ի
ցոյց դիւցազնական անձինն և յաջողակ քաջագործու-
թեց նորին. յորոց լինչ լինչ երգիւք և յաւուրս թարգ-
մանչաց մերոց. յորս ասիւր և այս, թէ պատերազմէր
ընդ նոսա վիշապաց. գուցէ ընդ մարաց եղեալ յաղթ
ա ժդահակայ։
Վեցեալ սորա՝ ի Թագաւորութենէ ամն իբր ԽԵ, մեռաւ.
և ապա վ՚ն բազմադիսի և երևելի գործոց նոր կանգ-
նեցին յՅԻՆ վրաց արձան յանուն նորին՝ ի չաւի հասա-
կի նորուն. և ՅԾծացուցեալ զնա պաշտէին զոհիւք։
Ա՛ւ զի ոչ առացաք, նման գոյաւ սա հերակլեայ՝ հե-
րակլես ևս կոչէին զնա. և յաւելն հերակլես՝ զսա ի-
մանային։ Ա՛ն՝ ոչ զարմ սերեցան վահունիք. յորոց
քազումք յետ ժամանակաց քուրմ լեալ՝ պաշտօն մա-
տուցանէին նախնւոյն իւրեանց ամին վահագնի։
Ա՛ռաւան կրտսեր որդի վահագնի Թագաւորեաց փո- 3507։
խանակ հօր իւրոյ ամն իբր ԺԸ. յորմէ ցեղեցան առա- 4706։
ւեհնեանք։
Ա՛երսեհ որդի առաւանայ Թէքրեաց՝ ի տեղի նր ամն ԸԵ։
Ո՛արեհ որդի ներսեհի ամն իբր խԵ. յորմէ ծագեաց
ցեղն զարեհաւանեան։
Ա՛րմոգ որդի զարեհի յետ նր տիրեաց ամն իբր Թ։
Ա՛յգամ որդի արմոգայ յետ նր ամն իբր ԺԲ։
Ա՛ան որդի բայգամայ յետ նր ամն իբր Ը։ Սա նորո-
գեաց զմեծ քաղաքն շամիրամակերտ. և կիւր անուն
կոչեաց զնա ևան։
Ա՛հէ որդի վանայ յետ նր Թագաւորեաց ամն իբր 3649։
ԽԲ։ Սա զօրացեալ յիշխանութենէ իւրում եւ պատե- 4848։
րազմ

բազմ ըն այնոսիկ որք տիրապետել կամէին ի կողմանս
Հայոց. և վանեալ զնոսա քաջութիւն Թաւրեաց ի ձեռաց
նոցա զայմ երկիր իւր: Այս եղև ի խաղալ աղէքսանդրի
մակեդոնացւոյ ի վր դարեհի պարսից արքայի՝ առա-
քեաց վասն յօգնութեան դարեհի խնդ հետևակաց և էհ հե-
ծելոց: Այս զի վանեցան զօրք իւր և զօրք պարսից յաղէք-
սանդրէ, զօրաժողով լեալ ի հեռաւոր և ի մօտաւոր
աշխարհաց, ի հոնաց, յալանաց, յաղուանից, ի վրաց, և
ի կողմանցն կուկասու, և ի կորդուաց, և յայմ սահ-
մանաց հոյոց՝ դիմեաց յոխորտանօք ի վերայ աղէք-
սանդրի. և ի դիմի հարեալ զօրաց նորա՝ որոց թիւ
անցեալ էր բան զսակ, առնել արար բազում հարուածս.
3672: բայց ի վերջոյ ի պարտուլ մատնեալ՝ անկաւ ի մար-
4871: տի անդ և մեռաւ. և բազումք ի զօրաց նր կոտորե-
ցան. և բազումք ևս գերեցան. և ինացեալքն ի փա-
խուստ դարձան և ցրուեցան. և Հայաստան անկաւ ընդ
իշխանութիւն աղէքսանդրի. և յայնմ օրէ բարձաւ Թա-
գաւորութիւն հայոց ի տանէ Հայկազանց մինչև ցԹա-
գաւորել արշակունեաց:

ՊԱՏՄԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱՄՈՍԱՐԱՑՒ.

որ պահեաց ամս 176։

ՏՈՒԿԱ ԸՆԴ ԱՐՔԱՅՈՒԹԻՒՆ ՊԱՐՍԻԿԱՑ դոնացաւ ի վէր Հայաստանեայց, և ի բառնալ Թագաւորութեան Հայկազանց՝ կուսակալք կարգեցան ի վէր ձեռն Հայոց. և եղեն նոքա ըստ ամէնն որոց ոմանք Թագաւորեցին առաջինն ի սոցանէ առաքեցաւ յաղթանդրէն մեծն, իսկ այլք ի յաջորդաց նորա, ոմանք ի մակեդոնացւոց, և ոմանք ի սելևկեայ։

ԳԼ. 1։ Յառաջնում գիրքն պատմում է Ալեքսանդրի մասին։

ա. 14 = 15։

Ի ՀՐԱՆ կարգեցաւ նախկին կուսակալ Հայոց յա- 3675։
ղեքսանդրէ մեծէ յետ երից ամաց մահուանն 4874։
վահէի. և սա յետ կառավարելոյ զձեռն ամս ե, կոչե-
ցաւ յետս հրամանաւ պերդիկեայ մեծի իշխանին մա-
կեդոնացւոց։

ԱԼԵՈՍՊՂՈՍԱՆԴՐՈՍ երկեալ իշխան մակեդոնիոյ առաքե- 3681։
ցաւ ի Հայս ի տեղի միհրանայ։ Եւ զի սոյն այս նեղ- 4880։
պատղմանդրոս էր այր դժնեայ, ժանտ և բարձրայօն, բազ-
մաց առաւապեցոյց զՀայս, և յոգիս ապստամբ արար
զնոսա։

Եւ եղև ի նոյն աւուրս ի վանիլ արքային կապադով-
կացւոց յերեսաց պերդիկեայ մակեդոնացւոյ՝ որդի
արքայի արիթես փախստեայ անկաւ յձեռն Հայոց։ Եւ
զի Թշնամութիւն էր սա ընդ նեղոպտղոմեայ կուսակալի,
և չէր հաւան ընդ կառավարութիւն նորա գրգռեաց զՀայս
վանել զնա յերեսաց իւրեանց։

Դիւրալուր եղեն այսմ Հայք, և առաւել քան զամն
արդուճարդ կին երուճանդ. նախարար սիւնեաց այր զօ-
րա-

բաւոր և քաջաբազուկ . որոյ դումարեալ զզօրս չՅԶն սիւնեաց՝ անկաւ յանակնկալ պահու՝ ի վէր բռնացե- լոյն նէոպտղոմեայ . և նա ամասպարեալ Ճողոպրեաց զանձն մազապուրծ փախստեամբ յերկիդ ամի կուսա- կալութեան նորա :

3683 : Ա Ղդուճարդ նախարար յետ հալածելոյ զնէոպտղո-
4882 : մէոս՝ լինքն յանկուցեալ զսիրտս զօրացն Հայոց և ամ իշխանաց՝ նշկահեաց զմանկեդոնացիս . և տիրեաց՝ ի վէր ազգին հառնրէն : Օ այս լուեալ պերդիկեայ մա- կեդոնացւոյ՝ դառնագինս զայրացաւ . և զի չուներ ինքն պարապ յերեսաց անդադար պատերազմաց՝ ա- ռաքեաց պատուիրեր հրամանի առ եւմենէս իշխան մեծ, զոր կացուցեալ էր բդեշխ կապադովկացւոց . զի փու-

թասցի նուճատել զՀայս :

Վ Ասմեալն զօրու ծանուց չՅԶն հայոց , և ոչ կարացեալ բռնութիւբ ՚ի հնազանդութիւն ածել զնա՝ խորհեցաւ քաղցրութիբ զիրան վՅարել : Վ Ասին իրի պատգամ խա- զաղութեան առաքեաց առ արդուարդ , և ասէ . մի՝ ամօթ համարեսցի Ձեզ հայոց հանգչիլ ընդ մեծաղօր ձեռամբ մակեդոնական իշխանութեանն . և արդ դու որ տիրա- ցեալդ ես Ձերդ՝ ընկալ և զնէոպտղոմէոս ՚ի կուսակա- լութիւն այդոցիկ կողմանց ընդ հովանեաւ քոյ . և զՀարկ Ձին ամ ընդ ամէ ձեռամբ նոր հաւանեալջիր անպակաս

հատուցանել մակեդոնացւոց :

Հաւանեցաւ ընդ այս արդուարդ իշխան հայոց , կատակա- ծեալ միանդամայն և յանմիաբանութենէ իւրոցն . և արար պատասխանի առ եւմենէս . խաղաղութիբ լիցի ասէ ինձուն դիւցազանց . և չէ ինչ թէ նէոպտղոմէոս սպասատար մակեդոնեան իշխանութեան՝ մերոյս Ձի և լիցի սպասարկու հարկահան . և մեք գիտեմք զարժա- նին պատուոյ մեծարել ընդ չափու առն . միայն թէ մի՛ և այլ ըստ առաջնոցն գնացից վարեսցի : Վ Ասին ասպա նէոպտղոմէոս միաբանեցաւ չՅԶն հայոց . և ընկալեալ երդս պատուոյ յարդուարդայ . և իբրև եկեղական նը- ոուներ կուսակալութեան մերոյ Ձի : Վ Ասյց քանզի որպէս ասացաք՝ էր նա այր հպարտ և անանդորրասիտ , ուռուց- եալ փքացմամբ դժուարեր հանապազ ընդ հայս . և խոր- հեր վրէժ առնուլ՚ի նոցէ զառաջինն արհամարհանացն :

3684 : Ա Ւ իբրև այս ոչ յաջողեցաւ նմա , դառնացեալ ընդ-
4883 : եմենէս մեծ բդեշխ կապադովկիոյ՝ որ յորդորեր զնա

խա-

խաղաղութիւն կալ ընդ հայս՝ պատերազմ յարտոյց ընդնմա, և կեղծաւպատիր բանիւք համոզեաւ զկամս մեծի իշխանին հայոց արդուբարդայ՝ եառ զօրս ի նմանէ. և վաթանեաւ ընդ իւր զբազումս ի մակեդոնացւոց եղեւ ընդ կապադովկիա՝ խաղաց մարտիւ ի վիր եւմենեայ. այլ յարաւլար ի պարտութիւն մատնեաւ յերեսաց նորա դարձաւ ի փախուստ։

Իբրև միջանդամ ի դիմի հարան՝ ձգ միմեանց՝ ի մարտի անդ երկոքեանն իբրև առեղի գազանս կատաղեալ՝ զայրագին յարձակեցան ի վերայ. և իբրև թէ պատառել և կլանել կամէին զերեարս, առ անհնարին սրտմտութեն Թողեաւ ի բաց երկաբանչիւրոց ընդ առնձս երիվարաց՝ ձեռս վերկին յիերեարս, և բնկեցին զսաղաւարտսն ի գլխոց, և քարշեին զդրահսն. և ի կռռիլ ընդ այսպէս՝ երիվարք նոցա զերծեալ ելին ի նոսին քուստ. և երկոքին յերկիր անկեալ՝ բռնեն հարին ընդ միմեամբք, և սկսան զինուք մենամարտել. յորում մարտի խոցեաց եւմենէս զբազմս ոտից նեռատղամեայ. և տապալեաց յերկիր, և նա թէպէտև արուեստ ոգւոյ կացեալ ի ծունկս՝ երիցս եհար սաստկութեբ զբազուկ և զսաղդր եւմենեայ, բայց եւմենէս կրկնեալ զհարուածս իւր՝ եբարձ զգլուխ նր. իսկ զօրացն ի վաղ խուստ փութացեալ գնացին ի հայս. սոյնպես և այլք յիւրեանց տեղիս։

Այս եղև յետ ամաց հինգ իբրև բարձան ի միջոյ եմմենէս և պերդիկկաս, արդուբարդ մեծ իշխանն հայոց՝ զօր ոմանք ի հնոց՝ Թագաւոր անուանեն, դուստրեաց զօր բազում յիշէ անտի իւրմէ. և առաքեաց նոքա զարիւնէս զարքայորդի կապադովկացւոց՝ որ ապաւինեալ էր ի հայս, տիրել հայրենի Թագաւորութեն։ Այս նր գնացեալ անդր, և վանեալ ղԹշնամիս՝ նստաւ յաԹոռ Թագաւորութե հօր իւրոյ. և պարգևս առատս բաշխեալ զօրացն հայոց՝ արձակեաց զնոսա առ արդուբարդ՝ յղեալ առ նա և զարժանապատիւ ընծայս՝ ի նշոյլս երախտեաց նր։ Այս արդուբարդ կացեալ յիշխանութե ամս լիբ մեռաւ։

◆ բանտ կուսակալ առաքեցաւ ի հայս՝ ի սելևկիացւոց ազգ. զի նոքա զօրացեալ տիրեցին արևելից համօրէն

հալա

կալը ի սահմանս արևելից : Եւ սա ինքն հրամատ յետ
մահուն արդուճարդայ կեցեալ ի կոստակալութենէ տանն
Խեռաս :

2 : Յոմանոյ արքունական կոստակալի մինչև գահակալեալ : 2

Ը · 1 :

3761 : Արտաւազդ որդի յաւագ իշխանացն Հայոց ի մեռանիլ
4960 : հրամատայ քառնացեալ տիրեաց ի վերայ երկրին . և
էր սա այլ խրոխտ և կորովի . որով և տարածեաց զիշ-
խանութիւն իւր մինչև ի սահմանս ատրպատականի , և
այլոց շրջակայ ծագ . և նշխարհեալ զնորութիւնն սեպհ-
կիսացոյց՝ ոչ ևս առաքեր առ նոսա զկարիս : Ոչնեալ
զվտարանդութենէ արտաւազդայ արքայն սեպհկիսացոյց
անտիոքոս եղեգ՝ խաղաց ի վերայ նորա ահագին գաս-
մամբ և պատրաստութեամբ մեծաւ : Եւ արտաւազդ ոչ
իշխեաց ընդդիմ ելանել նմա պատերազմաւ . այլ յղէ
պատգամաւորս ընդ առաջ նորա մեծամեծ ընծայիւք՝
խնդրեաց հաստատել զուխտ խաղաղութենէ , խոստա-
նեալ տալ անխափան զկարիս ծին . և այնպէս յետս
դարձոյց զնա առանց վտգովմանն . և վարեաց զիշխա-
նութենէ իւր երկար ժամանակաւ ամս իբր ծ :

3811 : Արտաշես և դարեհ երկոքին եւս՝ ի միասին առաքեցան
5010 : յանտիոքայ արքայէ սեպհկիսացոյց՝ կոստակալութենէ իշ-
խանութենէ , մին՝ ի վերայ մեծին հայոց , և միւսն՝ ի վէր
փոքրոյն : Արտաշես եդ զաթոռ իւր յՅեղին արարատոյ
առ երասխ գետով . և դարեհ յՅեղին ծովեայ առ եփ-
րատ գետով . որ յայնժամ անկանէր ի մասն փոքրոյն
հայոց . և երկաքանչիւր խնամէին զաշխարհ իւրեանց
ըստ օրինի :

Յաւուրս նոցա պատերազմ մեծ եր ընդ հռոմայեցիս և ընդ
ասիրիկեցիս . և ի յաղթել ասիրիկեցւոց՝ փախեաւ սպա-
րապետ նոցա մեծն անունեալ կարթագինեցի . և եկեալ
ապաւինեցաւ ի մեծն անտիոք արքայ սեպհկիսացւոց :
Եւ ի գրգռիլ մարտի ի մէջ հռոմայեցւոց և սեպհ-
կիսացւոց՝ ի պարտութենէ մատնեցան սեպհկիսացիքն . ի
լինել ապա հաշտութենէ խնդրեցին հռոմայեցիքն ի սե-
պհկիսացւոց տալ ի ձեռս իւրեանց զանունեալ . և զի
անտիոքոս սիրէր յոյժ զանունեալն՝ խնայեաւ ի կեանս
նորա զաղէտ փախուցեալ զնա ի կողմանս Հայոց :

Եւ աննիւթապէ դնացեալ անկաւ առ արտաշաս կուռա-
կապալ մեծ. և եղև նորա մտերիմ և սիրելի. և բազում
ինչ իմաստութիւն խոյհեալ ընդ նմա վն հաստատուն պա-
հելոյ զայն իշխանութիւն հայոց՝ ոչ սակաւ նպաստս մա-
տոյց նմա: Այսոյկ նմա ևս զձև քաղաքի. և արտաշաս
նոր վերակացութիւն շինեաց զայն քաղաք առ երասխ գե-
տով, ուր խառնի գետն մեծամօր. և կոչեաց զնա յիւր
անուն արտաշատ. որ և եղև գլուխ քաղաքացն հայաս-
տանի. և անդ փոխեաց արտաշաս զաթոռ իւր. տես
զ պատմ. զ ծանօթութենէն. ք. 1. (4):

Այեա այսորիկ տեսեալ երկոցունց կուսակալաց Ծիս՝ 3820.
արտաշասայ և դարեհի՝ եթէ զօրացան հռովմայեցիք, 5019.
ուխտ եդին ընդ նմա հաշտութիւն. և ձեռնատուութիւն նոյ
կրկին հաստատեցան յիշխանութենէ իւրեանց՝ նշկահեալ
զսեպհականսն. և ընկալան զանուն թագաւորի: Եւ
այնուհետև կասկածեալ անննիւթապէս յերեսաց արտա-
շատայ վն միաբանելոյ նմա ընդ հռովմայեցիս՝ խոյս ետ ի
նմանէ, և գնաց ի կրետէ: Եւկ արտաշաս զօրացեալ
օրըստօրէ, և հաճոյ գտեալ յաչս ամ հայոց՝ սպառ յոլով
շինութիւն. և բազում անդորրութիւն խնամէր զմեծն
հայք. որպէս և դարեհ զիմոքն:

Օ՜ն ինի ամաց ինչ թագաւորեալ՝ ի վր սեպհականացեալ 3829.
անտիոքոս եպիփան, և լծեալ զմիաբանիլ արտաշա- 5028.
սայ ընդ հռովմայեցիս, և զտիրել նմա թագաւորական
շքով, պատգամ սպառնալեաց առաքեաց առ նա գալ
ի հնազանդութիւն իւր, և անթերի զհարկ Ծին առ
ինքն յղել: Եւ յարհամարհել նորա զպատգամն թա-
գաւորին՝ զայրացեալ յոյժ անտիոքոսի՝ խաղաց զօրու
ծանու՝ ի վերայ արտաշատայ: Եւ արտաշաս զօրօք
հայոց և այլոց աղգաց ընդ մարտ անտիոքայ. բայց տես-
նէր կորագրութիւն փախստեայ անկաւ յոյն իւր՝ ի հայս.
և ապա ակամայ կամօք յանձն էառ նուճատիլ ընդ ձե-
ռամբ անտիոքոսի. և անգէն վերադարձեալ ժողովեաց
գանձ բազում յՅունն հայոց՝ առաքեաց առ նա՝ ի վճա-
րումն հարկաց:

Եւ ապա կամակաւ առեալ թէ պատճառ գրգռութեանն 3835.
անտիոքայ ինչ լեալ դարեհ կուսակալ փոքունն հայոց՝ 5034.

բեաս նորա . և առ ի ցուցանել թէ ինքն անհնազանդ սիրով է նմա , առաքեաց առ նա ի պատանդ զկրսեր որդի իւր՝ զորմն անուն :

3839 : 5038 : Այլ եղև ի մեռանիլ դարեհի՝ պայազատեաց զկիւրա- նութի նորա մորփիւլիկէս երից որդի նորա յաջին ծո- փաց : Ո այն խմայեալ արտաշատոյ՝ պատրաստեցաւ խաղալ ի փոքրն Հայս , և տիրել միմամ մասին նմա : Մոսկացեալ ընդ այս մորփիւլիկէս՝ աձապարեալ անկաւ առ արեթ Թագաւոր կապադովկիոյ , և խնդրեաց օգ- նութիւն ի նմանէ : Իբրև իմացաւ զայս արտաշատ՝ փու- թանակի հրեշտակս արձակեաց առ արեթ , և ասէ . զի կայ քո և որդւոյ դարեհի . ևկ միաբանեա ընդ իս . և բարձցուք ի միջոյ զերկուս որդիս նորա . ես սպանից զդորն որ կայ առ իս , և դու զմորփիւլիկէս որ անկեղ է առքեղ . և տիրեսցուք ժառանգութեան նոյ . և որչափ ինչ սահմանք իցեն փոքրն Հայոց՝ բաժանեսցուք ի մէջ մեր :

Այլ ոչ անցաւ նմա արեթ . նաև բազում բանիւք մե- ղադիր եղև հրեշտակաց նորա . և դրեալ նամակ առ արտաշատ՝ յորդոր եղև նմա յետս կալ յայնպիսի անի- րաւ բռնակալութենէ : Այլ ինքն արեթ ալքայ ձեռնտու լեալ զօրօք Թագաւորեցոյց զմորփիւլիկէս զորդի դա- րեհի կուսակալի ի վերայ փոքրն Հայոց : Այլ երբ սա ինքն մորփիւլիկէս այր քաջ և հակայ , ահեղ տեսլեամբ և զօրաւոր ի մարտի : Ոսկ արտաշատ որ խորհէր զի- նել ընդդէմ մորփիւլիկեայ , հասեալ ի վախճան կենաց մեռաւ , կացեալ յիշխանութեան մեծին Հայոց ամն իբր . Ը :

3841 : 5040 : Արտաւազդ՝ որդի արտաշատայ յաջորդեաց ի տեղի նորա տիրեաց ի մեծն Հայս ամն իբր ԺԲ . և սա եղև վերջինն ի կուսակալս Հայոց՝ ի յառնել արշակունեան Թագաւորութենէ :

ՄԱՄԱՆ ԱՐՐՈՒՐԴ։

ԻՐ ԽՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ԸՐՔԱՀՈՒՆԱՑ։

որ թուեցաւ ամս 580։

ՔԱ. 1։

ԳՏԻՆԻ ՄԱՆԱՒԵԱՑՈՑ Ի ՎԱՆ։ (3754։)
(4953։)

Յայ արևելեան ազգաց Համօրէն՝ յարեաւ յոգիւ պարթևաց իշխան ոմն արշակ անուն սերեալ յազգատոհմէ՝ ի քեռուբական ծննդոց։ Սա առ ինքեան ժողովեալ զիշխանութիւնն՝ անտի սկսեալ կիսացոց՝ մինչև ցաշխարհս Հայոց։ Եւ ի վերայ պարթևաց և պարսից, մարաց և ասորեստանեայց։ Եւ եղև անուանի յոյժ. մինչև յանուն ազգին նոր պարթև կոչիլ այնոց ազանց՝ որոց տիրեաց, այլ են պարսիկք և մարք, ըստ որում յետոյ և հայք։

Ընդ նմին ժեռաւ արշակ յետ տիրելոյ յիշխանութեան (3785։) երկրաւմամն լոյս, յաջորդեաց ի տեղի նորա արտաշէս որ- (4984։) դի նորին զամս ինչ։ Եւ ի մեռանիլ նորա ետաւ որդի նորուն արշակ երկիր, որ կոչեցաւ մեծ. զի զօրացաւ յոյժ յոյժ առաւել քան զառաջինն. և ընարձակեաց զիւրան իւր մինչև ի հնդիկս յինդոս գետ։ Վասն եաւ սպա և յայնմ հայաստանեայց՝ էառ և տիրեաց համօրէն սահմանաց նոր, և ի բաց վանեալ անտի զարտաւազդ զվեցերկին կուսակալ զորդի արտաշասայ՝ թագաւորէ զվերջինն յայսմ աշխարհի յոգիւ արտաշասայ ի վերայ ծին հայոց զեղբայր իւր զվաղարշակ՝ ի մի ամի թագաւորութենէ իւրոյ։ 149 ամօք յառաջ քան զքս. տունեալ նմա բռնակալ զմեծն հայաստան, և զիւրոցն ընդ նմա, և այս և իբր յաւելուածք զծն ատրպատական։ պատուէր տունեալ նմա միանգամայն տիրել և այլոց ևս ծագ յարեմտեան հիւսիսոյ։ * որչափ միտք քո ասէ և քաջութիւնն հասանէն։ զի սահմանք քաջաց՝ զինն իւրեանց։ որքան հատանէ՝ այնքան ո-

Գլ. 1 : Յառանաւ վաղարշակայ առաջնոյ :

Ը. 2 = 3 :

3852 : 5051 : Վաղարշակ եղբայր արշակայ մեծի Թոռնէն արշակայ պարթևի Թագաւորեաւ՝ ի վէր Հայոց՝ եղ զաձիոս իւր՝ ի մծբնին ըստ պատուիրելոյ եղբօր իւրոյ : Նա անդէն վաղվաղակի ժողովեաւ զօր բազում յոյժ խաղաց նոքօք՝ ի միջոց Ծին Հայոց յաին երասխ գետոյ մօտ յարմաւիր . և կացեալ անդ զաւուրս ոչ սակաւ կարգ եղ զօրացն , և դիմեաց յարևմուտս հիւսիսոյ մինչև՝ ի ծագս փոքուն Հայոց . ուր Թագաւորեր մորփիւլիկէս որդի դարեհի կուսակալն . որպէս ասացեալ է ի գլուխ Ը. 2 :

Իբրև լուան զալուստն նոր խաղտիք և լազիկիացիք , պոնտացիք և կապադովկացիք , փռիւգիացիք և այլք՝ որք հաստատուն դաշամբ խաղաղութեի ունէին ընդ սեղևկիացիսն , խռովեցան յոյժ . և առ հասարակ ամենքն միաբանեցան՝ ի պատերազմ ընդեմ վաղարշակայ . և կարգեցաւ նոցա առաջնորդ մորփիւլիկէս հզօր : Նա եղև՝ ի բանակիլ նոցա ընդեմ՝ ի մեծանց՝ յետ բազում աւուրց դրդռեցաւ պատերազմ՝ ի կողմանէ վաղարշակայ : Նա մորփիւլիկէս որ ամրացեալ էր պղնձի և երկաթի զրահ հիւք , սկսաւ յառաջ մղել բազմութիւնն ընտիր ընտիր վտեղոյ . և յանդուգն յարձակմամբ հասեալ՝ ի նա կատ վաղարշակայ՝ զբազում արս ընտիրս և քաջս առ ետեղ կոտորեաց , և մօտ անցեալ առ արքայն ձգեաց՝ ի նա գնիզակ իւր իբրև զնետ Թևաւոր : Նակ արք քաջք՝ ի զարմէն հայկայ և յազգէ սենեքերիմայ անցեալ ընդ մէջ՝ խորտակեցին զյարձակումն նիզակին . և զմորփիւլիկէս ընկեցեալ յերիվարէ՝ սպանին անդէն . յայնժամ և զօրք վաղարշակայ հարին զթշնամիսն՝ ի հարուածս սաստիկս յոյժ . մինչև վտակաց արեան ոռոգանել զերկիրն իբրև զհեղեղս անձրևաց . և զմնացեալսն արարին փախստական :

3854 : 5053 : Նա վաղարշակ նուճատեալ զիմ ազգս բնակեալս առ ծովմանօք կապադովկացւոց , պոնտացւոց , լազիկիացւոց, խաղտեաց և եգերացւոց՝ արար զինքեան հարկատուս . Նպա դարձ արարեալ յայնոցիկ կողմանց եկն՝ ի սահմանս տայոց . և առ ստորոտով պարխարեայ լե-

լինն

ելին շինեաց իւր առաքանոց, և չրէհալ անտի եւին ի քաղաք իւր ի մծբին։

3857 Յետ անդորրանալոյ վաղարշակայ՝ կամեցաւ տեղեկա-
5056 նալ թէ ուստի լեալ ծագումն հայոց. և ոչք տիրեալ եղեն յառաջ ք զինքն, և զինչ անցք անցեալ եղեն ի հայաստանի, և յորմէ եղեն նախարարութիւնք նը. և ոչ եգիտ գիրս ի վէր այսոցիկ երից. այլ միայն զերդս ինչ, յորս ստուերաբար և այլաբանօրէն պատմեալ էր ներ ինչ ինչ։ Ոչ այլ խորհեցաւ ի հին քաղդէական մատեանս որոնել զոր խնդրէր. գտեալ ապա զմի ոմն ասորի՝ մարիբաս կատինա անուն, որ Թարգմանի տէր ի-
բաս ուշիմ, այր մտաւարժ, և տեղեակ գրոց և լե-
զուի քաղդեացւոց և յունաց՝ առաքեաց զնա հանդերձ
Թղթով ի նինուէ առ եղբայր իւր արշակ. և աղաչեաց
զնա ցուցանել առնն զհին մատեանս պատմուեց. զի
եթէ գտցի ինչ ի նա վս ազգին հայոց՝ հանցէ անտի։
Ընդ այս ուրախ լեալ արշակայ մեծի՝ հրամայեաց բա-
նալ համարն զդիւանն գրոց նախնեաց Թագաւորաց՝ որ ի
նինուէ. Ուր յուզեալ մարիբասայ զնամ մատեանս՝ և
գիտ գմին յունական գրով. որոյ վերնագիրն էր այսպէս։ * Այս մատեան հրամանաւ աղեքսանդրի ի քաղ-
դեացւոց բարբառոյ փոխեալ ի յոյն. որ ոմնի զբուն
հնոց և գնախնեացն բանս ‖ Յայսմ մատենի կարդաւ
եհան մարիբաս զպատմութիւնս հայոց ի հայկայ մինչև
ցպարոյր, և անդր ևս մինչև ցվահէ. և եբեր առ վա-
ղարշակ ի մծբին։

Ուրախացեալ ընդ այս վաղարշակայ՝ եդ զայն ի դան-
ձարանի իւրում ի պահեստի մեծաւ զգուշութիւն։ Ետ ա-
պա առ ինքն մարիբաս գտեալ և զայլ մատեանս՝ գրեաց
և անտի ինչ ինչ մինչև ի ժամն իւր. գրեաց և զգործս
վաղարշակայ և որդւոյ նորա արշակայ. ևս և գրեաց
զգործս արշակայ պարթևի և զԹուխմնը արշակայ մե-
ծի եղբօր վաղարշակայ. որով յայտնի առեալն Թէ
հին պատմութիւնք հայոց ատուգատոյն համարին քան
զայլոց ազգաց՝ բաց յեբրայեցւոցն։

3858 Ձեռն էարկ ապա վաղարշակ վայելչացուցանել ըզ-
5057 Թիւրութի իւր՝ եթէ ըզ զանազան իշխանութեց և ը-
նդ

դ Հաց զբիւսս սրս՝ յիշեցուցանել զիւ զբով. ասի զհաս
րին՝ ի բերելն նը յանկրաս. կամ յանպիտան հրամանս.
իսկ միսն՝ զվնասիչ խղերն լնել յանսխալ միտ նը ի
պատճէ զգալս ։

Այսդհաց և զհաղարաս պնօրհդրական իւր՝ Թադաս
զիր լնել յորդոյ յորդիս Թէրեայ եղելոյ ի ցեղէն սր
շաւունեաց ։ Այս բաղարաս , ոմն յիշեցաք ի սե ։ 5 ։
եր յայգէ հրեից , այլ քաջ և բարեխիտ . սր և ի բա
զում իրս ձեռնասու էր վաղարշակայ՝ տեղեակ գործ օ
րինաց նոն . և յանուն սր սորին բազատասներք
կոչեցան . և բաղում ի նմանէ վնս հրեական հաւատոց
հաստատակեցան ի Թագաւորացն մերոց ։

3862 ։ Այսդ եղ վաղարշակ և յորդիս իւր, զի ունէր բազում
5061 ։ ուսուերս . և զի ոչ Համարէր պատշաճ կալ նմանն նմ ընդ
իւր ի մեջբն առաքեաց զնս ի գաւառան Հայոնեից .
և ետ նմ գնմ վնս կոզմանցն այնոցիկ . և կարգեաց
խրաբանելոյ նմ առձինս արքունուստ ։ Այլ զանդրան
նին որդի իւր զարշակ պահեաց առ ինքն վ յաղթող
լսոնաս ի Թագաւորուէ ։ Այս յայտնէեալ եղև օրինք
ի մէջ արշակունեաց , զի մին յորդոյ Թէրեի բնակիր
առ Հօրն յաջորդել նմա. իսկ զայլսն առաքէին ի կող
մանս Հայոնեից սերել յազգ արշակունեաց ։

3873 ։ Այս ինքն վաղարշակ յետ Թագաւորելոյ ամս ին . ա
5072 ։ ռաւ ի մեջբն ։ Այս սրք միաբան ի վաղարշակայ առա
քեալ Թագաւորեցին որգոյ յորդիս ի վէր Հայոց՝ արշա
կունեք կոչեցան յանուն պապանդն արշակայ պարթեւի .
ոչ և պարսից . մինչև առ Հաւաքան արտաքին մնաց
նադրաց վերկոսին և երբեմն պարթեւս կոչել ։

ԺԲ ։ Վաղարշակ առաջին առ արտաշէս ։

Գ ։ 4 ։

2873 ։ Բազում առաջին որդի վաղարշակայ Թագաւորեալ
5072 ։ վաղանակ Հօր իւրոյ՝ Հետևող գաւառ առաքինու
Թեց նը . և յաւել բազում կարգս գործոց ուղղուԹե .
Այս եղև ի ձեռն սնգ յայտնաբերել ենանեան պատաց
ւոց՝ յարձակեցաւ ի վէր նմ , և նուաճեալ զնս . և
նշան յաղԹուԹե իւրոյ հանդիսեաց ի գեղ սեաւ ծովուն
արձան քարեղէն։ Ուներ սա զնիզակ բոլորատիպ մեծէ
արհեստիւ ինն չափեն դաժան վերնոց . և անգամ մի

յերկն

ընթանալն հետոտոս յերզը ծովու անդ՝ գիմեալ՝ ի
վեր արձանին՝ ձգեաց յոյն զնիզակ իւր, և մեեաց խո-
րագոյնս էբրև՝ ի կաւ՝ ի պատուճանդան արձանին՝ որ
ունէր զձև երկանաքարի։ Ո՛այս արձան բազմ՝ ժամու
պատուեցին պանտապիք էբրև զդործ ինչ յոյժ գոր-
ծեալ։ բայց յետոյ ընկեցին՝ ի ծով՝ յորժամ եղև վերա-
ւին պատերազմ՝ ի մէջ նոցա և արտաշէսի որդւոյ ար-
շակայ։

Զոր այս արշակ պաշտօնատեր գտաւ կուռս յոյժ. և տե- 3877։
սեալ Թէ բազբատուհիք ոչ պաշտեն զկուռսն՝ նահա- 5076։
տակեաց զերկուս՝ ի նոցանէ. իսկ վա այլոցն հրամայէ
եաց ոչ տալ կանայս՝ եթէ ոչ խոստասցին երդմամբ՝
չերկիւղանել զմանկունս իւրեանց և չպահել զշաբաթս.
և նոքա անձնարացեալ խոստացան չերկիւղանել. և յե՛տ
նելն Թէրի յորս կիմ՝ ի պատերազմ չպահել զշաբաթ.
սակայն չառին յանձն պաշտել զկուռսս։ Ա՛յս անցք
եհաս ընդ նոսա և յաւուրս տիգրանայ Թոռնին արշակայ։
Ա՛ ամին Ժամի՝ ի ծագել շիտեմբեր՝ ի կոզմանս լերինն 3880։
կովկասու՝ իշխան ոմն վանդ անուն՝ հանդերձ բազ- 5079։
մութիք հատուածք անկաւ յՅն հայոց՝ ի վերինն բա-
ւէն. և տեղին այն՝ ուր բնակեցաւ՝ յանուն նո՛ր վանանդ
կոչեցաւ։ Ո՛րակ արշակ յետ Թագաւորելոյ ամս Ժ՛

մեռաւ։

Ա՛րտաշէս առաջին որդի արշակայ առաջնոյ Թ՛էրեաց 3886։
՝ի մծբնին՝ ի տեղի հօր իւրոյ։ Ա՛ա՛ ի տիս մանկութեանն 5085։
սիրելի լեալ էր յաչս վաղարշակայ հաւուն իւրոյ. զի
էր մանուկ կայտառ և հզօր. մինչև կարծիս տալ ամենայն
մեծամեծ գործոց քաջութեանն՝ զորս հանդերձել էր գոր-
ծել. որպէս և գործեացն իսկ. քանզի՝ ի Թագաւորել
անդ իւրում վինեալ՝ ի զօրութեան արուեստ՝ հզօր գտաւ քան
զայլս։ Ա՛յլ զի յայնժամ Թագաւորն պարսից համա-
րեաւ առաջին, իսկ հայոցն՝ երկրորդ, արտաշէս արար
զինքն նախագահ նոցին. ևս և ընդ իւրև հատ զնա
պարտս. և շինեաց իւր արքունիս յՅնին պարսից. և յՅն
անդ հատանել դրամս յիւր անուն և յիւր պատկեր։
Ա՛յլ զորդին իւր զտիգրան պահեաւ առ իւր՝ հատ մարզել
զնա՝ ի գործս առաքինութեանն և յիւրս պատերազմական
քաջութիւն։ Ո՛րակ զգուստ իւր զարտաշատա հատ՝ ի հնուն
միհրդատայ մեծի թագաւորէն վերայ առն հզօրի. որ էր
՝ի ջաւակէ առաջնոյն միհրդատայ նախարարին դարե-

հի . և յանձնեաց նմա զկողմնակալութիւն հիւսիսային
լերանց և սմնտոս ծովու ։

3902 ։ Այլ արտաշէս տեսեալ զանձին յաջողուի մեծամեծ
5101 ։ ցաւ . և կամեցեալ տիրել տիեզերաց՝ յարոյց զօր յա-
րևելից և՛ ի հիւսիսոյ բազումս յոյժ , մինչև չդիտել նմա
զհամար նոցա . զի զբազմութենէ նոցին առանձին իմն չա-
փով հնար էր դիտել քան թուել զոր . որոց յարձակել
զնեաս՝ ի միջօրէի՝ լայս արեգականն ծածկէր . և տիւն
առ սեղեան նահմանայր ։ Այս առ յայտնի ցուցանել
լայ թէ յիւրաւի այնչափ բազում էին զօրք իւր , յանցա-
նել՝ ի տեղիս քարուտս՝ հրամայէր նոցա ըզ մարդաթուէ
քար առնուլ և ընկենուլ յիջևանս . որով կարկառ լեռ-
նանման կանգնիւր՝ ի նոսին ։

3903 ։ Այլին բազմութիւն խաղայց արտաշէս յարևմուտս . և
5102 ։ նուճաձեալ զցամաք երկիր փոքուն ասիոյ՝ հղ՝ ի ծով
բազմութիւն հասուց . և հասեալ՝ ի հելլեսպոնտոս՝ տի-
րեաց Թրակիոյ և Եւրոպոյ . և քանդեաց վերուելի քա-
ղաքն , յորս յառաջ ըզ վհասանել նոր հասել էր համ-
բաւ նորին ։ Յաղթեաց և լակեդեմոնացւոց որ՝ ի մե-
ջա , և այլոց ազգաց . և զարհուրեցոյց զբնակեալս՝ ի
ասիական միջերկրական ծովուն . և յետին յաղթական
լեալ դարձաւ՝ ի հայս ։ Այս անդ Թիւր կացուցեալ հայոց
3908 ։ զոմդի իւր զտիգրան՝ չոքաւ՝ ի պարոս ։ Այս յայսմ ամի
5107 ։ ոչ ոք գտաւ դիմակաց արշաւանաց նր . զի Թէպէտև
զօրացեալ էին յայնժամ հռովմայեցիք , բայց նք պա-
տահեալ զազգաւ իւրեանց՝ չէին ձեռնհաս ելանել
ընդ արտաշէսի ։

3910 ։ Այլ՝ ի յարձակիլ նորա վերստին յայնոսիկ կողմանս՝
5109 ։ յանկարծակի իմն աղմուկ շիտեից ծագեալ՝ ի զօրս
նորա՝ նոքին իսկ սկսան կոտորել զմիմեանս . յորոց կա-
մ ըստ արտաշէսի ձողոպրել զանձն , փախստական եղև
քեզմ արամբք . և չեւս հասեալ՝ ի հայս՝ սպանաւ՝ ի
զօրաց իւրոց . Թիւրեալ ամն իբ . և՛ ի մեռանիլն ասաց ,

* աւաղ փառացս անցաւորի ։

Ա՛ա դտեալ յասիա զպղնձաձոյլ ոսկեզօծ քաջարուեստ
արձանս արտեմիդեայ և հերակլեայ և ապողոնի , զորս
գործեալ էր սկիւղեայ և դիտոնեայ՝ կրետացւոցն ան-
ուանի արհեստաւորաց՝ յղեաց յՀռն հայոց յարմաւիր ։
Վասրձեալ՝ ի գնալ նր յելլադա՝ անդ ևս գտեալ զբազմ-
արուեստ պատկերս դիւոսի , ևս և արտեմիդեայ , ա-

Թե-

Գաղատացւոց մինչև՛ ի սահմանս սկիւթացւոց մեծաց. և դի-
տէր
ամենայնի և միհրդատ քեռայր տիգրանայ եղև անուշանի՝
ոչինչ պակաս քան զտիգրան՝ տիրելով քսանևերկու
ազգաց մինչև՛ ի ծովն կասպից։ Եւ ամենայն ինչ զոր
ինչ ասիոյ. և յանձն արար զինն միհրդատայ, անուշանել
զնա արքայ պոնտոսի և միջերկրեայց, տուճել՛ ի ձեռս
նորա և զօր քաղցեմ։

3911։ 5110։ Տիգրան երկրորդ՝ որդի արտաշէսի առաջնոյ՝ յետ
մահու հօր իւրոյ թագաւորեաց ի վիճ հայ-
ոց, ժողովեաց վաղվաղակի զզօրսն՝ որք ցրուեալ էին
՛ի մահուան հօրն, և կարգեաց զթագաւորուել
իւր. և կացոյց զմիհրդատ զքեռայրն իւր՝ երկրորդ լի-
նել արքայի։ Եւ զի՛ ի նմին ամի յոյժ լսեալ զմահ
արտաշէսի և զգրոհիլ զօրաց նր՝ հետամուտ լեալ էին
գալ՝ յես մեր, եւ տիգրան ընդ՝ մնոյա, առեալ ընդ իւր
և զմիհրդատ. և փախուստական արար զինս։ Եւ անտի
դարձեալ՛ ի մաժակ՝ այն է կեսարիա, տիրեաց փոքուն
ասիոյ. և յանձն արար զինն միհրդատայ, անուշանել
զնա արքայ պոնտոսի և միջերկրեայց, տուճել՛ ի ձեռս
նորա և զօր քաղցեմ։

3912։ 5111։ Եւ ինքն դարձ արարեալ անտի տիրեաց և այլ բազմ
ծաց. և գերեաց զբազմս, և սարսեցոյց զտիեզերս. և
հնազանդեցոյց ընդ իւրև զազգս յոլովս. որով և այնչափ
բարձրացաւ սիրտ նր, մինչև համարիլ թէ ամենայնիւ
նմանիցի նր յաջողին ընդ տիեզերս։ Եւ որպես գրեն
պատմիչք հռոմայեցւոց, բազմութիւնք թագաւորաց
գերեալք՛ ի նմանէ՝ ձեռնտմած կային առաջի նր և
ծառայէին նմա. այլ զբերեսին՛ ի բազմութենէ անտի
թիգրաց ունէր հանապազ ընդ իւր՛ ի սպաս մատուցա-
նել՛ ի տայս հանդերձ քրմօք իւրեանց. յորոց զար-
աեւիդեայ պատկերն, որ և անահիտ կոչի, եդեալ
տիգրան յերիզա. և զաթենայն յաւանն թիւ։

3 Յառաջակ տէրունական երկրորդէ. և գործ հիմնադրու-
թեամ հռոմայեցւոց։

ՃԻ. 4 = 6։

տէր խօսել ընդ այնոսիկ ազգս՝ իւրեանց լեզուաւ առանց
թարգմանի. որպես վկայեն արտաքին պատմիչք։ Այս
3914։ նուճաձեալ զկապադովկացիս՝ թիւրեցոյց ի վերն նշ զըն-
5113։ դի իւր, անուն էդեսաց նիւ արիտաթէ. և զնոտակաւին
ուղեամեայ էր՝ խնամակալ կարգեաց նմա զդորդիոս
անուն ումն։

Այլ ի բողոքել կապադովկացւոց առ հռովմայեցիս,
առաքեցին նոքա ի կապադովկիա զկուռնելիոս սիղլա՝
զկողմնապահ կիլիկիոյ՝ զայր հզօր և երևելի. որոյ
պատերազմեալ ընդ դորդիոսի՝ վանեաց զնա և զպարթե-
բաթի զօրդն միհրդատայ. և թագաւորեցոյց զարիո-
բարզան յազգէ թագաւորացն կապադովկացւոց։
3915։ Պատնացեալ ընդ այս միհրդատայ՝ ազդ արար տիգրա-
5114։ նայ. և նա առաքեաց զերկուս ի զօրագլխայ իւրոց
զմիհրան և զբակուր՝ ի վերն արիոբարզանայ, ևս և՝ ի վերն
նիկոմիդեայ արքային բիւթանացւոց՝ որ խորհրդակից
էր նոքա։ Այլ իբրև լուան նոքա զարշաւել հայոց՝ ի վերն իւ-
րեանց՝ զահի հարեալ փախեան՝ ի հռովմ. և եկեալ
հայոց թագաւորեցուցին վերստին զարիոբարզան զօրդն
միհրդատայ՝ ի վերն կապադովկիոյ։

Իբրև այս այսպէս յաջողեցաւ՝ գումարեաց միհրդատ
զօր բազմ՝ ի բազմ ազգաց. և սիրեաց ընդ ամսոյն փո-
քուն ասիոյ, և խաղացոյց ևս՝ ի ծովու երեքհարիւր
նաւս, ի վանել և զայլ ևս թշնամիս, և զհռովմայե-
ցիս։ Ո այն տեսեալ զօրավարացն հռովմայեցւոց՝ ե-
կին հանդէպ՝ ի վերն միհրդատայ բազմութիւն զօրաց իբր
երկուհարիւր հազարաց։ Ոյոց՝ ի դիմի հարեալ սա-
կաւք՝ ի զօրացն միհրդատայ՝ կոտորեցին զբազումս, և
զյաղթս ձերբակալ արարին. և զնաւացեալսն՝ ի փա-
խուստ դարձուցին. և ժողովեցին՝ ի նոցանէ զաւար բազմ
յոյժ։ Նոյնպէս և զօրք տիգրանայ պատահեալ միու-
մ՝ ի զօրավարացն հռովմայեցւոց՝ որում անուն էր ակ-
ուիլիոս մանիոս, որ և ունէր ընդ ձեռամբ իւրով չօրս
հազար հեծելազօրս և քառասուն հազար հետևակս,
հարին՝ ի նոցանէ տասն հազար այր. և կալան երեքհա-
րիւր զօրաւորս կենդանւոյն, և զնացեալսն ցիւրեացն
արարին. և ինքն ակուիլիոս գիշերայն փախուցեալ ընդ
սանդար գետ՝ ղերծաւ՝ ի պերգամոն։ Այլեաւ յետոյ
միհրդատայ զսա ինքն զակուիլիոս՝ ետ լնուլ ի բերան
նորա ոսկի հալեալ առ ի յուսանելոյ զինքն առատա-

ձեռն

3917։ 5116։ ձեռն քան զՀռոմէացեսկս։ Եւ յետ զերկեամն պա-
տերազմելոյ միմեանցս ընդ կուռնելեայ սիղեայի՝ հաշ-
տութիւն խօսեցաւ ընդ նմա՝ ի գարնանն քաղեաք տրոյեայ՝
այսու դաշամբ՝ զի գարձուսցէ զկապատուիկնա յարիւ-
ւարեան ընդ իշխանութեանցն Հռոմայեցւոց։

3921։ 5120։ Եւ երկու յանկանել մեծամեծ խռովութեանց՝ ի Թագաւո-
րութեան սելեւկիացւոց՝ խորհեցան իշխանքն նոցա տալ՝ ի
ձեռս տիգրանայ զԹէգրութի իւրեանց։ Եւ յայդ առ-
նել նմա երկն տիգրան զօրու ծանուս. և վանել զանտիո-
քոս՝ Թէգրեաց՝ ի վեր սելեւկիացւոց և համօրէն երկրին
ասորւոց՝ բաց ի սակաւ տեղեաց։ Եւ եդեալ վոխա-
նակ իւր յանտիոք տեղապահ Թէգրուհին սելեւկիացւոց
զմազդատ անուն ումն՝ էջ ի պաղեստին. և գերեալ
զբնակիչսն՝ գարձաւ ի մծբին. և զգերիսն ետ բնա-

3926։ 5125։ կեցուցանել յաւանն վարդգեսի առ քաստաղ գետով։
Իսկ մեռաւ կուռնելիոս սիղեա սպարապետ Հռով-
մայեցւոց՝ եղծաւ հաշտութիւն նոյ ընդ միհրդատայ. վասն
զի արար միհրդատ առ տիգրան յարձակիլ՝ ի կապա-
դովկիա. և նա վազվազեալ եկն և էառ զինն բոլոր. և
եհան անտի գերեսուն հազար ոգիս. և յղեաց գինն՝ ի
հայաստան, տուընել նմա շինս և վայրս բնակութեան. և
ինքն գարձեալ՝ ի տեղի իւր՝ առաքեաց գսինդ մի մեծ
՝ի բանեսեան զօրաց առ միհրդատ. առ օրում կայսն
և այլ գօրք ի հայոց։

3929։ 5128։ Վասն տուընել սպա միհրդատայ՝ ի վեր Հռոմայեցւոց
հարիւր քառասուն հազար հեծելազօրք սպառազինե-
լովք ընդ օրինակ մարզուն Հռոմայեցւոց, և վերստաւան
հազար հեծելազօրօք, և հարիւր գերանդազինն կա-
ռօք, և յաղթական դառեալ՝ էառ գրեթէ համօրէն ըղ-
վերնակողմանս ասիոյ. և սիրեաց էս զբազմութեն նա-
ւուց՝ ի ծովու։

Առաքեցին Հռոմայեցիք ընդ իմ նորա անհամար զօրօք
զղեսկուղես զընկանուր սպարապետ և զկոտտաս երկե-
լի զօրագլուխ։ Եւ ընդ իմ նոցա միհրդատ, և էհար
զզօրսն նոյ չարաչար յոյժ. և վանեաց զինսա մինչև՝ ի
դուռն քաղկեդոնի՝ յոր ապաւինեալ էր կոտտաս. ուր
և՝ ի խուժել Հռոմայեցւոց՝ բնչմ և անհնարին կոտո-
րած եւնց։ Այսպա խաղացեալ՝ ի նաւահանգիստ ծո-
վեզն յափշտակեաց զվաճառսն ցուկանաւս Հռոմայեց-
ւոց, և կոտորեաց զզօրս՝ ի նմա. և այրեաց զքաղաքս
մաղ-

բազմական նաւս . և այնչափ եղև կոտորած այնր ա-
ւուր , մինչև ասել , Թէ ՚ի միում աւուր ծով և ցամաք
լցան դիակամբք հռոմէացւոց : Օ այս գործ մեծ՝
զոր գործեաց միհրդատ՝ ծանոյց վաղվաղակի տիգրա-
նայ , և նա և արքային պարսից :

Վասնեալ ապա ՚ի վէր կիւզիկոն քաղաքի հռոմէացւոց՝ որ մօտ է ՚ի ծովն մարմառայ՝ պաշարեաց զայն . և պատերազմեցաւ սաստիկ ընդ նմ . և յերկարիլ մարտին կարձեաց բաղդ նորա . քանզի պակասեցան պաշարք զօրաց նորուն , և յանկանիլ խիստ սովու՝ սիրեցան զօրքն ՚ի խնդիր կերակրոյ : Վասն այսմ ժամ ղուկոս ղես , և անկաւ ՚ի վէր զօրաց նոր . և յանկնարին դառնութէ սրտին սարր կոտորած մեծ ՚ի բանակի նորին և ՚ի ցրուեալ զօրսն : Յանապատ տեղւոյն զտանիլ միհրդատայ՝ անձարացեալ՝ մարտ եդ ընդ հռոմայեցիսն , և ձեղքեալ զբազմութիւն նոցա գնաց ՚ի պոնտոս : Եւ ղուկոս զնա յհետ իբր յաղթանակօղ
3932 : 5131 : շրջեալ ընդ փոքրն ասիա՝ տիրեաց բազմ տեղեաց առանց պա-տերազմի : Վասն՚ի տրանջիլ զօրացն՝ Թէ ընդէր ոչ պատերազմիս՝ զի էլցէ և մեզ բաժին յաւարէ , եւս պինդ՝ Թէ ՚ի պատերազմիլ մեր՝ դիմէ միհրդատ յօգնութիւն տիգրանայ , և զարթուցանէ զնա ընդդէմ մեր . և ո՛ կարիցէ դիմել ունել զօրուն նոր . (տես ՚ի պատմ. ք. 6 :) Յետ միւսանգամ պատերազմելոյ միհրդատայ՝ անկաւ խռովութիւն ՚ի զօրս նր . և քանզի ՚ի զօրավարաց նորին յարեցան ՚ի հռոմայեցիսն . և ՚ի թողուլ զնա սիրելեաց նորա՝ ՚ի յուսոյ հաւտալ գնաց ՚ի հայս , և ապաւինեցաւ ՚ի տիգրան : Յաւէտ է վախճան նր տիգրան . և ոչ էտ նմա երևիլ առաջի աչաց իւրոց զամ մի և այլ ոք :

4 : Գործ՝ զոր գործեաց պէրան ընդ հռոմայեցիս , և նախ ընդ պողոմայեդացիս :

ք . 6 = 11 :

3934 : 5133 : Յորժամ՚ի հայս էր միհրդատ, սերլենէ Թագուհին՝ կղեոպատրէ կոչեցեալ՝ որ յետ մեռանելոյ ստէպ իւրոյ անտիոքոսի պիոսի՝ սելևկիացւոց արքայի՝ Թագաւորէր ՚ի պտղոմայիդ ՚ի վէր միոյ մասին աստրւոց՝ ո-րոմ չէր տիրեալ տիգրան , գրգռեաց զնա առնել զսե-

զբեղևկիսացիս՝՝ի բաց կալ՝ի հնազանդութենէն տիգրա-
նայ։ ՝՝Սակն ելոյ եւ տիգրան զօրու ծանուռ յաստղիս՝
նուճաձել զտպաստանեաց. և պաշարեալ զպատղամայիւք՝ և
առ գայն. և զի սեղենէ Թագուհին ապաստան անկաւ
յամրոցն սեւկևկոյ, դիմեալ անդր տիգրանայ՝ ձերբա-
կալ ատար զնա և սպան։

Օահէ հարեալ հրէից՝ որք էին՝ի պաղեստին՝ Թէ
գուցէ իջցէ և՝ի վէր իւրեանց, Թագուհի նոցա աղեքսան-
դրէ սաղինա և իշխանք նորին առաքեցին դեսպանս առ
տիգրան բազում երեւելի ընծայիւք՝ երթ պաշարել եր
նա զպտղոմայիդ։ ՝՝Ել նոցա եկեալ և մատուցեալ առա-
ջի արքայի՝ աղաչէին զնա խաղաղասէր և բարեբար լի
նել առ Թագուհին և առ բոլոր ազգն հրէից։ ՝՝Ո՛ր որս
զինչ եաւթ բարի՝ դուքեաց զնոսունչ նոցա։ և
խոստացաւ չառնել չար ինչ ընդ նմա, այլ յաւէտ բարի։
մանաւանդ զի աղաչէին զնա անդր բազաւորունիւն
խնայել՝՝ի նմա։ և ինքն դարձաւ՝՝ի միջագետս։

՝՝Ի գալ տիգրանայ յանտիոք՝ դեսպան առաքեաց առ 3934։
նա զուկուզէս զասպետս իշխանն՝ տալ՝՝ի ձեռս իւր 5133։
զմիհրդատ։ ասա Թէ ոչ առ պատրաստիմք՝՝ի մարտ։
և նա ետ պինդ, Թէ խնամուԹիւն օրինաց ոչ ներեն։ և
քէմ օժտուԹիւն մեծարեալ զասպետս՝ դարձոյց յետս։
՝՝Ի զմիհրդատ արձակեաց՝՝ի պոնտոս առանձնաձալ հե-
ծելովք։

՝՝Ուել ասա զուկուզէսի զեղօս իւր՝ եկն և պաշարեաց
զտիգրանակերտ։ ՝՝ուել զայն տիգրանայ՝ առաքեաց
վեցհազար զօս։ ՝՝Ի նոյ հասեալ անդր, և ձեղքեալ
զբանակ հռոմէականացն՝ մտին՝՝ի քաղաքն։ և առեալ
զբեզմ գանձս և զկարձեն տիգրանայ՝ գիշերայն էլեալ և
բերեալ առ տիգրան։ ըստ որ ապուշ մնացին հռոմայեցիքն։
՝՝Ապա ինքն տիգրան խաղաց՝՝ի վէր զուկուզէսի երեք- 3935։
հարիւր վաԹսուն հազար արամբք երկաԹապատ զի- 5134։
նեւորս հազար։ և եկեալ բանակեցաւ յընդարձակ դաշ
առ ընդ քսանևչորս գումարս, և պարսատուրս և աղեղ
և դողաց։ և ընԹողեալ զօրս՝՝ի վէր տիգրանակերտի՝ և-
նելովք։ ՝՝Ո՛ր իբրև լուաւ զուկուզէս՝ զահի հարաւ
մաւ։

մարհեալ զգոյն պատրաստութեէն հառնէ ական արուէ
ամենեւին անհոգ եղիւ, եդեալ ի մտի ի մի ումէ կալ
նել զնո ի ձեռն ախտաւոց. և ինքն սկսաւ ի զբօսանս
բերել ընդ նմին և զօրք նր բնաւին անպղծ վեալ խրա
խանիս կատարելին։

Յոր զօրք հռովմայեցւոց տեսեալ զայնքան բազմու
թիւ սպառազինացն տիգրանայ՝ աչիւ մեծաւ ուսգ
նապէն. և յորդորելին զղուխուղէս ապրեցուցանել
զանձն։ Ա՛յլ նմանապէս զուխուղէս իրագէտ լեր՝ թէ
չինչ միաս եցի տիգրան և զօրք նր, թեպետ և ինքն
զարհուրեալ էր, իրթևտեսեալ զզօրսն, և ետ պատ
ուէր մի բնաւ չայել յատար հայոց, այլ միայն ի վա
նել զնոս։

Ա՛յսպէսերեալ ասպ առինեցուն նմ՝ միաբան յարձա
կեցան ի վէր տիգրանայ։ Յոր տիգրան՝ որ դեռևս չէ
ցեալ կալը յամենգումն տեսանել տեսանէր, տեսանէ
զանգուած յարձակումն հռովմայեցւոց՝ յանկարծակի
նին շփոթեցաւ ի կատաղութենէ խորհրդոց իւրոց։
և փոխանակ մնելոյ զզօրս իւր ի վէր հռովմայեցւոց՝
փող եհար յետս դառնալոյ. ընդ որ զարմացեալ զօ
բաց նր շփոթեցան։ Յայն շփոթ նր հասեալ հռով
մայեցւոց՝ սկսան հարկանել զնս չարաչար և փախու
ցանել, և անկան ի զօրացն տիգրանայ հինգ հազար.
և ոմանք կալեալ եղեն։ Ա՛ւ նա ինքն տիգրան դիմե՛լ
անկաս յամենց մի, և զօրք նր ընդ նմ՝ յորոց և բաղումք
ցրուեցան։

Ա՛յետ այսր անակնկալելի յայդհուէն՝ ամասպարեալ
զուխուղէսն՝ դարձաւ ի վէր տիգրանակերտի և հաս
զայն. և եդիտ ի նմա զանձ բազում. Ո՛ այս իբրև
լուաւ տիգրան՝ առաքեաց զվեճեճլազօրս իւր ի վէր
զուխուղէսի, որոց ի ձանապարհի պատահեալ հեծե
լոյն հռովմայեցւոց՝ զորս յղեալ էր զուխուղէս՝ խոր
տակեցին զնս։ Յորում եհաս այսր յահանգս զուխ
ուղէսի՝ սոսկացաւ և շուարեցաւ. և առնէ նոյն ժա
մայն զվաղահասս իւր՝ փութացաւ հասանել յօգնու
թիւն նմ։ Յոր հեծեճլազօրք հայոց փախուստ եկեճե
լով յետս նահանջեցան. և ի սպդիւ զուխուղէսի զզօ
րին նի նը ընդ կրանին զարձեալ՝ փառաբեղին զզօրս
նր առ հասարակ ի գժդեակ խոցոճաձոյ նետից իւր
եանց։ Ո՛ ի նմ գրեն պատմիչք հռովմայեցւոց՝ զգօ
րա-

թագոյն եկն հեծեալազօրք հայոց. և սլաքք նետից նոցա
ազատեալ էին յայլ սլաք անբևեռ. որոց ըստ հարկա-
նին ըստ մտին՝ մնայր ի ներքս անբևեռ սլաքն. և ոչ
գոյր հնար բժշկութեան. զի չէր կարելի անվտանգ հա-
նել զայն. և զի անվնաս դիպեցուցանէին հայք ըզ-
նետսն, բազումք անկանէին անդ ի հուվմայեցւոց.
և բազումք ևս կարեվէր խոցեալ անպիտանանային։
Ձկարծեալ ապա զուկուզէայ զդէմ ունել այսպիսի
հարուածոց՝ դարձաւ ի փախուստ։
Ի զբաղիլ միգրանայ ընդէմ հուվմայեցւոց՝ ապստամ
բեալ մազդատ մեծ նախարար՝ որ յանուն միգրանայ
իշխէր սեբևկիացւոց՝ Թագաւորեցոյց ի վէր ՚ի զատա-
նեցեալն անահոբոս, զկնի կալոյ այնր իշխանութեանն ի
ձեռս միգրանայ ամն ժէ։
Յետ այսորիկ կամեցեալ միգրանայ վրէժ առնուլ ի 3936։
հուվմայեցւոց՝ կացոյց իւր սպարապետ զմիհրդատ. 5135։
և նա զօրու ծանու պատերազմեալ ընդ բազում ան-
գամ յաղթեաց նոցա. տես ի պատ. հայ. ք. 8։ Ապաց
ապա և միգրան ի սահմանս կապադովկիոյ. զոր իբ-
րև լուաւ զուկուզէս՝ յայն մեծ պատերազմի, և զօրք
նոր ըստ նմա. և ի համարձակիլն դիմել ի վերայ միգ-
րանայ՝ ցրուեցան ի նմանէ զօրք իւր. և որք մնացինն
խորհին փախչել։ Այլ միգրան տիրեալ կապադով-
կիոյ յանձն արար զայն միհրդատայ. և ինքն դարձաւ
ի քաղաք իւր. և այնուհետեւ սիգաձեմ բարձրացաւ
միհրդատ ի վէր հուվմայեցւոց. և էառ զնոսա ահեղս՝
զորս յաւիտենական հայել էին հուվմայեցիք։
Ապաքեցաւ ապա ի հուվմայեցւոց փոխանակ զուկու- 3938։
զէայ պոմպէոս մեծ. ըստ որում էառ պատերազմ միհրդ- 5137։
դատ բազում անգամ. և ապա ժողովեալ զօրս նոաւ ի
սկիւթացւոց՝ մարտեաւ ընդ նմա Թիգնաւիս իւր. և տի-
րեաց դարձեալ Համարկն իւրում ՚ի և բուլանդակ պոն
տոսի։ Այլ կաստոր նախարար նոր մեծ և այլ ևս իշ-
խանք զրգռեցին հուվմայեցւոց ապստամբեցան ի
նմանէ. որոց վասն և այլք Թողեալ գնան՝ յարեցան ի
հուվմայեցիսն. ըստ նոսին և հարազատ որդի նոր փառ-
նակէս գլուխ ամբարձեալ ապստամբեցոյց զնոսա զօրս
նոր, և յաղթեցոյց զնոսա ընդէմ նորին. և Թագաւորեաց ինքն
րեալ նոցա՝ զի ոչ ոք ընդէմ նորին. և սկսաւ մարտնչիլ ընդ առաջին՝ յո-
փոխանակ նորա։

3941: Իբրև յանդնարինս եմուտ միհրդատ՝ կոչեաց զտիկ-
5140: նայս իւր և զերկուսին դստերս, որոց անուանք էին միհրդատէ և նիւսսա. մին խոսեցեալ թագրին եգիպ-տոսի, և միւսն արքային կիւպրոսի: Այլ առեալ ի ձեռս զԹունալից բաժակն՝ իբրև կամեր ըմպել և արբուցա-նել, ազաչէին զնա դստերք նորա, զի նախ ինքեանք արբցեն և յետոյ նա. առին ապա ի ձեռաց նորա զբա-ժակն. արբին և մեռան. հարբ և ինքն, և յաւել խոցել զինքն սրով, զի մեռցի փութով. և իբրև ոչ մեռաւ սկսաւ վազվազել, զի թոյնն ժանտ ազդեսցէ ի նա: Տեսեալ ապա Թէ խուժանն հորդան տուեալ էր ի նեղքս՝ կոչեաց առ ինքն զզինուորս մի, և հրամայեաց նմա օգնել ձեռին իւրում. և նոր ձեռամբն ինքնին խո-ցեաւ զինքն կարեվէր՝ անդէն փչեաց զոգին, յետ կա-տ. Յիշխանութեանն ը ամ ամն ծգ. տես ի պատ. ք. 9:
(3939:) Ա.յլ յառաջքան զմահ միհրդատայ տիրան որդի տիգ-
(5138:) րանայ յանկուցեալ յինքն զոմանս ի նախարարացն հայոց՝ վտարանդեաց ի հօրէ իւրմէ. և անկաւ առ ար-քունի արքայ պարսից. և դրգռեալ զնա ընդէմ տիգրա-նայ՝ խաղաց նուաւա հանդերձ յՅն հայոց, և տիրեաց քանի մի քաղաքաց. և ապա եկեալ պաշարեաց զար-տաշատ քաղաք. և մարտ տուեալ զբաղում աւուրս՝ ոչ կարաց առնուլ զայն. յայնժամ թողեալ արշաւէ անդ զտիրան հանդերձ զօրօք՝ դարձաւ յՅն իւր:

Օ այն լուեալ տիգրանայ՝ որ յայնժամ ի հեռաւոր տե-ղիս էր՝ դիմեաց բարկութ ի վր որդւոյ իւրոյ, և հա-լածեաց զնա անտի. և տիրան անձարացեալ անկաւ առ Հռովմայեցիսն: Այս պոմպէոս՝ նր առաջնորդութ եմուտ ի հայս. և ապա հաշտութի խոսեցաւ ը տիգ-րանայ, և տիգրան դարձոյց առ Հռովմայեցիս զմանն Ձին ասորւոց և փիւնիկեցւոց յերիրատայ մինչև ի ծով, ևս և զմանն ինչ կապադովկիոյ և կիւլիկիոյ: Այս ի վերայ այսր նմին ետ պոմպէի բազում պարգևս. ը ո-րում և կապեցաւ ոգի նր. որոյ առաջի ցուցեալ զինքն առատասիրտ և վեհանձն՝ բաշխեաց իւրաքանչիւր զօ-րացն նր ը մարդամեծուի ձծ դահեկանս, և հարիւրա-պետացն՝ ե. և հազարապետացն ժե: Այս ինքն պոմ-պէոս առեալ ը իւր զերկուս որդիս միհրդատայ՝ ըզ-փոքրն միհրդատ և զաղշամ, դարձաւ ի Հռովմ. և կար-գեաց անդ եռապետական իշխանութի. իբր զի յուլիոս,

և կրասոս, և պոմպէոս լեցին Երուսաղէմ մա-
սանց Ցի, յր եբրայեցոյ, ասէրիկոյ, և ասիոյ:

Եւ ոչ տիգրան յետ խօսելոյ զՀաշտուբէ ընդ Հռովմայե- 3945:
ցիս՝ թագաւորեցոյց ի կենդանութեան իւրում զորդի 5144:
իւր զարտաւազդ ի վերայ արարատեան Ցի ի ընդ ամի
թագաւորութեան իւրոյ, զոլով ինքն ի միջագետս: Եւ
ի նոյն աւուրս առաքեցաւ գաբինոս սպարապետ
Հռովմայեցւոց ի վերակացութեան երկրին ասորւոց. ընդ
որում պատերազմ գրգռեալ տիգրանայ՝ էառ վերստին
ի ձեռաց Հռովմայեցւոց զբազում տեղիս՝ զորս դար-
ձուցեալ էր նոքա առ նմա: Եւ գաբինոսն զահի հարեալ
ի նմանէ՝ հաշտութեան խօսեցաւ ընդ նմա, ոտնձեալ նմա
զբեռորդիս նորա զիոքըն միհրդատ և զսրշամ. և
ինքն չոքաւ յեդիպտոս յօգնութեան պտղոմեայ արքայի
եգիպտացւոց:

Եկն ի նոյն աւուրս կրասոս վին յեռապետացն Հռով- 3949:
մայեցւոց, որում էր իշխել ասիոյ. և եմուտ յասորիս 5148:
իբր յանթոռ ասիոյ. և խաղացեալ անտի ի վերայ պար-
թևաց՝ խորտակեցաւ խնպատ և սպանաւ. տես ի պատ.
Ճ. 10. և 11: տես և վճ մնհոճան փառնակէսի որդ-
ւոյ միհրդատայ. ի գլ. 12: Եւ ապա վերակացու կար-
գեցաւ երկրին ասորւոց կասսիոս, և յետ նորա բիբու-
լոս. ընդ որոց պատերազմ տուեալ հայոց՝ վտանգեցին
զնոսա. այլ Հուսկ յետոյ տիրեցին Հռովմայեցիք բոլոր
երկրին ասորւոց. որոյ մի մասն էր Հայոց:

5: Դարձեալ ի այլ ևս գործ՝ որ գործեցան յաստարթ
փիգրանայ:

Ճ. 12:

Այսու ժամանակաւ տիգրան արքայ Հայոց՝ որ 3963:
Ծերացեալն էր՝ անկաւ ի հիւանդութիւն. որոյ 5162:
վճ և զօրավարքն և նախարարքն նորա՝ որք նուաւա զօրա-
նային՝ լքան յոյժ: Ոչեալ ապա տիգրանայ թէ առնուն
Հռովմայեցիքն և զայն մասն ասորւոց՝ որ էր ընդ իշխա-
նութիւն իւրով. և խորհին դիմել յարևելս՝ ի վրէժխնդ-
րութիւն Հարուճածոյն կրասոսի, անկաւ ի տարակու-
սանս, և կասկածեր թէ և ի վերայ իւր յարձակեսց-
ցին. ապա խորհեցաւ միաբանիլ ընդ արշեղի արքային
պարթևաց: Եւ քանզի ոչ էր Հնար այսմ լինել բայց եթէ

տալով նմա գնալ առ Տայր իւր արտա-
հան յափշտակեալ էր ի սրտից , զոր և խորհեր ար-
շեղ սկսաւ զարձուցանել , և սպասեր մահուն սիրտ բա-
նայ , նա ինքն սիրտ կամելն ետ նմա զայն . մա-
նաւանդ զի գիտեր Հաւատեաւք՝ Թէ սրտի իւր արտա-
հանդ ոչ կարեր պահել զնոյն : Յա՛ի Տառաստեան Թէ
այսր խոստացաւ սիրտ տալ զհաւատսն իւր ի հնազն

բանիւրայ որդւոյ արձակին :

Ի լինել այսր առաքելոյ արձակ առ սիրտ զոր բա-
զում՝ սրոց զօրաւոր կարգեալ էր զորդի իւր զաւետս ,
այն է պահապան , պատգամ յղեալ առ նա՝ զի բան իւ-
րում՝ Տանձարոյ արասցէ ըստ Տոմսիմեցեան՝ ոչ և գի-
տէ : Լուեալ սիրտ առ ինքն գնահատական ուշուա-
նեալ՝ որ կոչիւր բարեպահն՝ այլ սՀարկու և անՏնա-
զին պատերազմող . և ետ ի ձեռս նմ՝ զօր զօրս Տայոց .
և կացոյց զնա ընդՏանուր սպարապետ՝ ոչ սկսեալ ի վե-
րայ երեսաց , այլև ի վերայ զօրացն սրտից՝ զանունն
և զԹԻ սպարապետութեան տուեալ ի բարերս ի պատիճ
երեսաց նոր . և արձակեաց զնա ընդ դէմ Տոմսիմեցւոց :
3964: Եւ բարեպահն ի վերին մեծագեաց , և դիմել Յոր-
5163: ձանիեցւոյ ի վիմնիկ , և նուաճեաց զսորին : Ի՛նդ
ընդ առաջ եղ նմա անսոնկնոս . բայց երկուցեալ Յոհա-
նէսաբ . զի չուներ բանական պատրաստութեան . և ապա
գնաց ի Տոմս : Ի նոյն աւուրս եկն առ բարեպահն
և առ քահանայ սրբայրուկն սորոյ բարեհաճին
իւրոյ խոստացաւ նոր Տարար քանքար և հինգՏարիւր
կին զՀեղեցիկ , եԹէ լնկեցեալ գՏիերկնոս զԹագա-
ւորն և զքահանայապետ երկրի Տաստատեցեն զինքն
յիշեսցուԹեան անդ , և գՏերծուկն որդի անճնացաւ .

բոսի սպանեն Տանդերձ իւրովքն :

Ընդ այս Տաճախ բարեպահնայ մանաւանդ Թէ ու-
քահանայ զաջանեաց զզօրսն . և առաքեաց զՀաւատս
եր ծովեզերեայս ի Տրէաստան . և ինքն խաղաց ի մի-
ջերկրեայս . և վանեաց անտի զՏոմսիմեցիս , դիմել
մինչև յելիսեան . և ապա դարձ արար անտի յաստիճ
դալ ի Տրէաստան : Յա՛ մինչև Տաճախ էր նորա պա-
շարեաց քաղաքն գԲաղաքն երկիր նոր սահմանոս ետ նմա :
Յոկ Տերակլ և երեց եղբարքն նր փոսայեղոս օգնա-
կան լեալ Տիերկնոս՝ զդէմ ունելն նմ . որոյ և զօրա-

Եւայր մատան յերկուց կողմանց մինչև ի պենտեկոստէ։
Ա. պա լսէհաւ հիւրկանոս և փաստայեղոսի՝ եթէ բար-
զափրան ունի անցանել ընդ հրեաստան՝ առաքեցին առ
նա հրեշտակս խօսել ընդ նմա խաղաղութիւն։ Եւ նը առ
երեսս պատուհոյ ընկալեաւ զհրեշտակսն՝ առաքեաց ի
վեր ի նիզի զգունդ հեծելազօրաց. որոց առաջնորդ էր
գնել տակառապետ տիգրանայ յաղգէն գնունեաց,
իբր թէ ի պատճառս խաղաղութիւն խօսելոյ ի մէջ
հիւրկանեանց և անտիգոնեանց. բայց ի ծածուկ օգ-
նական լինել անտիգոնեայ։
Ա. յլ հիւրկանոսի զարհուրեաւ ի հեծելոց անտի՝ ոչ
կամեցաւ հանդերձ ամ բազմութիւնն ընդունել զգնել ի
ներքս. բայց զանգիտեաւ և ի բնդունելոյ՝ թոյլ ետ
նմա հինգ հարիւր արամբք միայն մտանել։ Եւ գնե-
ալ կամեցեալ դաւել զհիւրկանոս և զփաստայեղոս՝
խրատ ետ նը՝ զի գնասցեն առ բարզափրան. և ինքն
խոստանայր լինել բարեխօս վասն նը։
Յայնժամ հիւրկանոս և փաստայեղոս վերստին առաքե-
ցին հրեշտակս առ բարզափրան, և խնդրեցին ի նմանէ
նէ զերդումն՝ զի անվհատաճ լիցին. և բարզափրան եր-
գումն նը յարեգակն և ի լուսին և յամ պաշտամունս
պարթևաց և յարևն տիգրանայ և արշեղի։ Ապ. որ
վստահացեալ հիւրկանոս և փաստայեղոս՝ յօժարեցան
գնալ։ Խրատ ետ նը հերովդէս չերկնալ. զի կասկա-
ծեր յոյժ զնենգութիւնէ գնելոյ և բարզափրանայ. բայց
ապահովել նը վասն երդմանն՝ յանձնեցին հերովդէ
զեղբայր, և ինքեանք եկին առ բարզափրան ի ծովեզրն՝
ի գիւղն էքմոսան։
Տեսեալ զնը բարզափրանայ՝ ի վերուն երեսս եցոյց մե-
ծարանս առ նը. և ինքն մեկնեալ անտի՝ հրամայեաց
ճնացեալ զօրացն ըմբռնել զնը, և հատել ձեռաք մատ-
նել ի ձեռս անտիգոնեայ։ Եւ երբև ետես անտիգո-
նոս զհիւրկանոս՝ անկաւ զնովաւ, և առատմամբ եհատ
զունկն նը. զի եթէ յետոյ արձակեսցի, անընդունակ
լիցի քահանայապետուե. որովհետև պարտ էր քահա-
նայապետին անարատ լինել ըստ օրինացն։ Այս տես-
եալ փաստայեղոսի եղբօր հերովդէ՝ զարհուրեցաւ. և զի
կասկեալ էր ձեռաք՝ չկարացեալ առնել ինչ իւրմէ ե-
հար զգլուխ իւր զքարի, և վերաւորեաց զարտաքոյ։
Յայնժ ամ առաքեաց առ նա անտիգոնոս զգժիկն ոմն.

որ ըստ խրատուն նը եղ զԹուխնասեռ գեղ՚ի վէր վերաց նը ։
և սպան զնա ։

Լսեալ բարզաւերան պատուիրն յղեաւ առ գնել յեղեմ յոր-
դոյեաց զնա՝ զի որսասցի զՏերովդէս . և գնել թե-
պետ դաւով ինն պատրել զանապայ զնա՝ ելանել ար-
տաքս քան զպատրիսան , այլ Տերովդէս իմացեալ զնո-
րանկուածն նը ՚ի ձեռն Թզթոյ՝ զոր այլք գրեցին
առ նա՛ւ կալանաւորեաւ լինել յայ եղբօր իւրոյ՝ ոչ ետ-
բնաւ յանձն . բայց եւկուցեալ ևս ՚ի նենդուածէ գնե-
ցայ և անտիպանեանցն՝ ոչ իշխեաց կալ՚ի քաղաքն անդ ։
Այլ առեալ զընտանիս իւր՝ ծածուկ ՚ի գիշերի վա-
խեաւ առ Եղիմաս եգիս յամուրն մասադան . և անդ
Թողեաւ զընտանիսն՝ գնաց ՚ի պետրա քաղաք . և վու-
բայր ժողովէ երեք հազար քանքար և տալ բարզաւ-
բանայ՝ զի վերծուսցէ զեղբայր իւր . բայց յորժամ
լուաւ զմահ նորին՝ եկեաց գնաց ՚ի հռոմ ։

Յայր ջրբ հայոց և պարսից ձեռնատուճութ անտիպա-
նեանց մերն յեղեմ . և զինչն հիւրկանու և հիւրկա-
նեանց մերն յաւարի առին . և լցան բազում աւտրաւ . և
կայսեցեալ զանտիպանոս Թագաւոր հրեից՝ եկին ՚ի քա-
զաքն . և զամ երկիրն վեր ՚ի վայր դարձուցեալ խոռ-
վեցուցին . և ի բազում գաւառս ասպատակեալ աւե-
րեցին . և գքաղաքն մարիսաս գերի առեալ քանդեցին ։
Ասոլեալ ապա բարզաւերանայ զբազում ՚ի զօրայ յերկ-
րին ասորւոց և ՚ի սահմանս կիլիկիոյ , և զբակուր ՚ի
միջագետս հեծեալ զաջօրօք հայոց և պարսից , ընդ որս և
զգնել դարձաւ ինքն ՚ի հայս . և զհիւրկանոս տարեալ
մատոյց առաջի տիգրանայ հանդերձ ամ գերեօքն ։ Ա՛ր-
տիգրան հրամայեաց՝ զի զհրեայն գերեալս ՚ի մարիա-
սա քաղաք՝ բնակեցուսցէ ՚ի շամիրամակերտ ։

Լուեալ հռոմայեցւոց զայս ամ՝ Թագաւորեցուցին
զՏերովդէս ՚ի վէր հրեից , և առաքեցին զնա ՚ի հրեաս-
տան , օգնական տուեալ նմա զբենդեդիոս սպարա-
պետ հռոմայեցւոց զօրօք բազմօք , պատերազմիլ ընդ
զօրս հայոց և պարսից և զանտիպանեանս ։ Ասեալ
նոյ յաւուրս՝ փախստական արարին զինացեալ զօրսն
դրոս կացուցեալ ներ անդ բարզաւերանայ . և Թողեալ
զսկզբն մերձ յեփրատ հանդերձ զօրօք՝ ինքեանք դար-
ձան ՚ի վէր եղեմի , և պաշարեալ զայն պատերազմեցան .

և չկարացին առնել ինչ ։

Լսեալ

Լսեկ հայք և պարսիկք միաբանագամ միացեալք համա-
գունդ հոդան եւսուն և հասին ՚ի վէր սկզբնի , և կո-
ւորեցին զքօրս նր . և հեղմամբ արեան ողողեալ զեր-
կիրն՝ փախստական արարին զնա ՚ի հրնաստան առ
բենդեդէոս : Ա՛ւ ապա ՚ի յարձակիլ բակուրայ և դնե-
լայ ՚ի վէր բենդեդէոսի՝ զահի հարաւ բենդեդէոս . և
յարդարեալ կարգեաց մեծաւ պատրաստութիբ զքօրս
իւր , և պատերազմեցաւ ընդ նմա . յորում մարտի անկաւ
նա ինքն բակուր , ընդ նմին և բազումք ՚ի հեծելազօ-
բացն գնդելայ և ՚ի հետեւակացն պարսից ոչ սակաւ :
Ա՛նոյն աւուրս տիգրան արքայ հայոց հասեալ ՚ի վախ 3965 :
ձան կենաց իւրոց՝ մեռաւ ՚ի հասակի վաթսունն հինգ 5164 :
ամաց . կեցեալ ՚ի թագաւորութենէ ընդամէն իրը ծգ-
ամաց . կեցեալ ՚ի թագաւորութենէ ընդամէն իրը ծգ-
՚ի մահուանէ անտի հօր իւրոյ արտաշէսի . (տես ՚ի
պատմ . ը . ՚ի ծանօթ . ի . (2) :

9 : Վաղարշակ արքայ աղջկան և արշամայ :

ը . 12 = 15 :

Ընդաւազդ առաջնին՝ որդի տիգրանայ երկրի , որ 3965 :
կարգեալ էր ՚ի նմանէ թագաւոր արարատեան 5164 :
գաւառի՝ ՚ի մեռանիլ հօր իւրոյ թագաւորեաց ՚ի վե-
րայ ամ հայոց , և նստաւ յաթոռ անդ , և ոչ եկն ՚ի միջա-
գետս , ուր էր աթոռ թագաւորութեանն ՚ի մծբին : Ա՛ա
՚ի թագաւորել իւրում բնակեցոյց զերդարս և զքօրս
իւր ՚ի գաւառին աղիովիտ և առբերանի . և ետ նոցա
գՀասս այնոցիկ գաւառաց . և կարգեաց իւրաքանչիւր
նց մուտս և ռոճիկս՝ հանդոյն այլոց արշակունեաց ,
որք էին ՚ի կողմանս հաշտենից :
Ա՛յլ արտաւազդ յետ ՚ի կարգի դնելոյ զայօսիկ եղ
ջինքն յանկարգ բերմունս . որով և տաղտկալի եղև
քաղմաց ՚ի զօրաց իւրոց . և ՚ի լքանիլ նց՝ թիշնամիք նո-
ցա առին զբազում տեղիս ՚ի մոնտ միջագետաց . որոց
վն սկսան արտնջել հայք : Ա՛պա զգաստացեալ և զօ-
րացեալ արտաւազդայ ժողովեաց վարձուք զօր բազում
յաստրպատականէ , և ՚ի քնաստոց կովկաս լերինն , և
յաղէանից և ՚ի վրաց . և իջեալ ՚ի միջագետս՝ եաւ
զամենայն տեղիս՝ զորս յաւիշտակեցին թիշնամիք :
Ա՛ինչև մեկնեալ էր արտաւազդայ ՚ի միջագետաց՝ 3968 :
զիմեաց յարևելս անտ[illegible]նոս մեծ՝ որ իշխանակիցն էր 5167 :

օգուտս կայսեր, ի մահ եղեալ յարձակիլ ի վերայ պարսից: Իբրև արտաւազդ երկուցեալ յարշաւանաց նոցա՝ հրեշտակս առաքեաց առ նոս. և հաստատեաց ընդ նմա հաշտութիւն խաղաղութեան. խոստացեալ նմա՝ ոչ եթէ կամիլ ընդ հռոմայեցւոց յամի: Իբրև սակաւ անտոհանելոց խաղալ զօրաց ի պատս՝ օգնական ինդրեաց յարտաւազդայ. և նա խոստացաւ. և ապա ձեռնտուն լեալ նմա. երեսս՝ ի ծածուկ օգնեաց պարսից. որոյ վրէ և խորտակեցան զօրք անտանելոյն և յանհարկոս վտանգս դիպան, մինչև հազիւ փախստեամբ անկանիլ նմա ի երկիրս արտաւազդայ ի հայս. և կացեալ անդ զձմերան պրն՝ զարձան յաստիս. և Թէպետ իրաւունք եղեալ անտանելոյն ձեռնտուութեանն արտաւազդայ, բայց ինքնա ցեալ յայնժամ առնել ինչ չտքաւ յերկիւղէ առ հզօր պատրաս Թագուհին, և երկիցեր վրէժ առնուլ յարտաւազդայ. (աեւ ի պատ. ը. ւ. ւ:)

3970: Իբրև լուաւ դէպ եղեալ արտաւազդայ գալ ի մէջերիս առա-
5169: քեաց առ նա անտանելոյն հրեշտակս բանիւք բարեկամուեան, և կոչեաց զնա նենգաւոր յերկիւղ պատա ։ Իբրև յոչ առնուլ յանձն արտաւազդայ՝ խնդրեաց անտանելոյն զգուաստ նմ՝ ի հնուէ որդւոյ նորոյ, զի զաւականեսցէ զնա. բայց չանսաց նմա արտաւազդ ։ Ապա ի սկիզբն ամարան եկեալ անտանելոյն ի փոքրն Հայս՝ հարեալ բեաց անդր զարտաւազդ՝ իբր Թէ խորհուրդ խորհելոց ընդ նմ ։ Իբրև ասկայն կասկածեալ ի նմանէ արտաւազդ՝ գալ ի ներքին Հայս։

Ապազաս ապա անտանելոյն ի մեծն Հայաստան՝ Համբարձեալ Հրաւակելով Թէ ունի գնալ ի վէր պարսից. և միւսանգամ առաքեաց դեսպան առ արտաւազդ գալ ի տեսել իւր. այլ նա պատճառանօք ինն խոյս ետ յարտաշատ քաղաք։ Յառաջ անցեալ անտանելոյն՝ գնաց գրծեր Հաստատելոյ զարտաւազդ գալ ի բանակ իւր, փոքր ի Համոզելոյ ի ձեռն բարեկամաց, և փոքր ի աշաքեի առնելոյ բաղմութիւն զօրաց. և մեծամեծս ևս խոստանայր գրովք. մինչև վատահ եղեալ արտաւազդայ գնաց ի բանակ նորա. և նա անդրէն փաղաքանիւ ձերբակալ արար զնա ի հինգերորդ ամի առանձինն Թագաւորութեան նր. և էարկ զնա յոտիկ շղթայս. կալաւ և զօրիս նր, և շղթայիւք կապեաց զնա. և իջեալ նոքօք յաղեքսանդրիա էտ զնա կէսարացոյց Թագուհ-

ջոյն ՚ի պարզեւս ։ Եւ ՚ի սահմանէն գնաց երկիրպագա-
նել Թագուհւոյն՝ որ նստեալ էր ՚ի գահոյս , անհնարին
եղեւ նմա առնել զայդ ։ Եւ որ Թէոփեւոս զարմացան ծա-
ռայքն նր , բայց սկսան խոսիւ վարել Եւ նա իբր Եւ ամ-
բարտաւանս ։

Կոչեալ ասպա անտոնինոսի վերստին ՚ի հայս՝ Թագա-
ւորեցոյց զորդի իւր զաղէքսանդր ՚ի վր ստորին հայոց՝
յերեսաց դէտոյ մինչև ՚ի միջագետս ։ Եւ զվերին հայս
յայնկոյս երասխայ յանձն արար արքային մարաց ։ զո-
րոյ զդուստրն զյովսեփոսէ էած ՚ի կնութ որդւոյ իւրոյ
աղէքսանդրի ։ Իսկ զիւրքն հայս հաւատաց արքային
պոնտոսի ։

Եւ յետ տարւոյ մերոյ ԽՋԸ յերեսունս Թագ եդ ՚ի գլուխ
իւր ։ Եւ դրամ հատեալ՝ եւս քանդակել ՚ի նմ ։ * անտո-
նինոս յաղթող հայաստանի ։ Եւ ՚ի թէնեսմանալ ընդ-
դէմ նր օգոստոս կայսեր՝ ծագեցաւ պատերազմ մեծ
յոյժ ՚ի մէջ նց, զորպիսի երբեք չէր տեսեալ ՅՈՒ։ Իսկ
յետոյ ՚ի պարտութիւն մատանել անտոնինոսի վախեաւ
խոյտառափաբար յերկիրսն ։ Եւ կղեոպատրա ՚ի դաւ-
նութէ սրտին իւրոյ եհատ զգլուխ արքային սրտա-
ւաղեայ , և զայլոց ոմանց եւս ։ Եւ ինքն իջեալ ՚ի
դամբարանս՝ եդ իժ ՚ի վերոյ բաղկաց իւրոց ։ և ՚ի
խոյթիւճածոյ նր Թունաւորեալ ատտակեցաւ ։ նոյն-
պէս և անտոնինոս խոցեալ զկողս իւր՝ բարձաւ ՚ի մի-
ջոյ ։

Զբշամ եղբայր տիգրանայ յրմիւռնիլ արտաւազդայ՝ 397 ։
Թագաւորեաց ՚ի վր հայոց ՚ի հատակի իբր Ե ամաց ։ 5169 ։
այլ վանեալ ՚ի հռովմայեցւոց՝ փախեաւ և անկաւ ՚ի
պարսիկս ։ և հայր անդ վարանեալ ՚ի միտս ։

Իբրև լուր եհան ՚ի պարսս Թէ մեռաւ անտոնինոս, ար- 3973 ։
քայն պարսից աշխատիր , և արքայն հայոց արշամ զօրա- 5172 ։
ժողով լեալ դիմեցին ՚ի վերին հայս ։ և ՚ի բաց վանե-
ցին անտի զմարս ։ Խաղաց անտի արշամ ՚ի ստորին
հայս ։ և յարձակեցաւ ՚ի վր հռովմայեցւոց՝ զորս Թո-
ղեալ էր անտոնինոս ։ և սրախողխող ալար զնոսին ։ և
ինքն տիրեաց բովանդակ ստորին հայաստանաւ , եւս և
փոքուն հայոց մինչև ՚ի կողմանս կեսարիոյ , ձեռնտու
ունելով իւր զպարսիկս ։ Եւ արշաւիր արքայ պարսից
զոր յինքն զրաւեաց զվերին հայս՝ կարգեաց անդ զաշ-
տաշիսա անուն ոմն իբր փոխարքայ ։ և յայնմհետէ այն

ե վերին հայոց մնաց ՚ի ձեռս օտարաց մինչև ՚ի ժամս
երուանդայ ։

Իբրև գիտաց արշամ արքայ հայոց՝ թէ Թիբերեաց օգնա-
ական կայսր , հրեշտակ առաքեաց առ նա , և խնդրեաց
զորդիս եղբօրորդւոյ իւրոյ արտաւազդայ. բայց լուծել
օգոստեայ զոր ասար արշամ ընծայեցին՝ ոչ ալձա-
կեաց գնոյ ։ Ա երասին յղեաց առ նա արշամ հրեշտակս՝
դնել ՚ի միջի ուխտ խաղաղութե . և խոստացաւ տալ
հռոմայեցւոց ամ յամէ հարկս ՚ի ձեռն հերովդէ ՚ի
կողմանցն միջագետաց և ասորւոյ ։ Յանձն էառ
օգոստոս կայսր զպայմանս հաշտութեն , և հաստատեաց
զայն ։ Ա կեալ ապա արշամ ՚ի միջագետս՝ բնակեցաւ
՚ի մծբին ։

3984 ։ Վեպ եղև յետ քանի ամանց գալ օգոստոսի միւս-
5183 ։ անգամ յասորիս . և զայն իբրև լուան նախարարք վե-
րին հայոց՝ առաքեցին առ նա հրեշտակս. և բողոք բար-
ձեալ զբռնութէ պարսից՝ խնդրեին տալ ինքեանց Թիգր
զսիպրան փոքր՝ զորդի արտաւազդայ, որ էր ՚ի հռոմ.
և խոստանային կալ հպատակ հռոմայեցւոց ։ Ա՛ւ օ-
գոստոս ըստ խնդրոյ նոցա Թիգրեցոյց ՚ի վերին հայս զ-
սիպրան փոքր ։ Ա՛ւ զայս ոչ կարաց խափանել արքայն
պարսից , զի պատաղեաւ էր յայլ իրս ծանուցա . և եր-
կիցեր և սա յօգոստոս կայսերէ . ըստ որում նոր ուխտ էր
եդեալ հաշտութե ։ Այնմհետ և արշամ առաւել հաձեցաւ
ըստ Թագաւորել անդ Թոռինն եղբօր իւրոյ մեծին տիգ-
բանայ քան օտար ազգաց ։ Ա՛ւ ինքն արշամ կացեալ ՚ի
Թագաւորութե ըստ ամանն իւր . մեռաւ ՚ի խոր ծերու-
Թե , Թողեալ զորդի իւր զաբգար ժառանգ իւրումն
ընշխանութեան ։

7 ։ Ա՛ամանակ աբգարու ։

ը . 16 = 18 ։

Ի բգար որդի արշամայ Թագաւորեաց ՚ի մծբին ՚ի
3999 ։ 5198 ։ վէր հայոց յամի ծի 3999 . կիս 5198 ։ Սա էր այր
Թիւինաւէտ և բարձրահասակ, հեզահամբոյր և քաղց-
բաբարոյ , խմաստուն և հանճարեղ. ը զամն որք առ
իւրովք ժամովքն էին . զորմէ և պատմիչք յունաց և լա-

կոչեցաւ նա՛ի հայոց աւազ այր. այր երևելի և արդեա
ք զնա մարդ. այլ աստիւք և յոյնք ոչ կարելով ուղիղ
արտասանել զանուանակոչութիւնս աւազ այր՝ կիսաբ աւա
զար կոչելն, և կիսաբ սպակար. մինչև հասարակ անո
ւամբ կոչիլ նմա աբգար. իսկ աստիւք սովորեցան
անուանել ագգար՝ որ նշանակի աւազ, կամ մեծ. և
զի զայս անուն ևեթ տալին նմա, բուն անուն նր ոչ յի
շատակեցաւ։ Եւ դու մի՛ ինչ զարմանար ի այսպիսի
փոխհատուն անուանակոչութե. զի այս յայլ բազմ ան
ուանս և ևս լինի՛ի բերանս ռամկաց. որ փիսկ ասէլոյ ած
աուար՝ ասի աստուր. փիսկ ասէլոյ մսիթար՝ ասի մսիկ.
փիսկ ասէլոյ մարտիրոս՝ ասի մրտօ. փիսկ ասէլոյ կարա
պետ՝ ասի կրպօ. ևայլ. և ևս և փիսկ ասէլոյ վաղարշակերտ՝
ասի ալշիկերտ. փիսկ ասէլոյ արկուռի՝ ասի ակուռ. փիսկ
ասէլոյ մանաւազակերտ՝ ասի մանազկերտ. ևայլ. սոյն
պէս և յանուանդ աւազայրն, որոյ փոխանն ասացաւ
աբգար։

4000 Երկրորդ ամի թագաւորութե աբգարու ել հրաման
5199 յօգոստոս կայսերէ Ծագիր առնել զամ տեղիս՝ յորս
ձգիւր լինիանուն նր. և պատկեր նորին կանգնեցաւ
՛ի մեհեանս աղգաց։ Եւ՛ի նմին ամի անեղականն պատ
կերն հօր յաւիտենականին զգեցեալ զպատկեր հոլե
ղինն՝ ծնաւ՛ի սրբոյ կուսէն. և՛ի թուրեղ մարդկան
զմարդին՝ եկն նա փրկել զմարդիկ։

4001 Ամենայն յայնժ ամ և հերովդէ իբր ետր հանդիսանալ
5200 առաքեաց և զիւր պատկեր՛ի մեհեանս այլոց աղգաց,
կանգնել զայն առ պատկերն կայսերն. յղեաց զնոյն
և՛ի հայս. բայց աբգար ոչ ընկալաւ. որոյ աղաչաւ
զայրացեալ յոյժ հերովդէ՝ խնդրեր առնուլ վրէժ՛ի
նմանէ. Եւ՛ի յառնել իրիք առթի՝ առաքեաց հերով
դէս բազմութիւ զօրաց զերեզմօրդին իւր զյուսէփ՛ի վէր
աբգարու. և յուսէփայ մարտուցեալ ընդ զօրս նր՝ ասա
նաւ. և զօրք իւր ցրուեցան և փախեան. և հերովդէս
ևս ամօթահարեցաւ։

4004 Ինդն աւուրս՛ի գրգռել թշնամեաց զօգոստոս կայսր
5203 ընդդէմ աբգարու՝ սկսաւ ընդ ակամբ հայիլ՛ի նա
կայսրն։ Եւ յամ իրազեկ լեալ աբգարու՝ դնաց՛ի հռոմ
4 նորոգել և հաստատել զիւրն միաբանութիւնն ընդ օգոս
տոս։ Եւ իբրև յանդիման եղև նա կայսեր, և բե
րան՛ի բերան խօսեցաւ ընդ նմա, աքանչացաւ կայսրն ընդ
տես

Ա. Թագ. ԻԴ. 52 տեսիլ աբդարու և ըստ զարմանալի իմաստութիւն նը, և կապեցաւ սիրով ոգի նը ըստ նմա. և այնուհետև առաւ ելքան զնա ցանկալի եր նմա կենակից ըստ աբդարու ընտանութեան և ուտել ըստ նմ. և ոչ ներեր նմա մեկնիլ յիւրմէ և ոչ օր մի առ՝ի վայելելոյ՝ի բարեկամութեան նը։ Այս Թեպետ խնդրեաց աբդար բազմ անգամ արձակել զինքն յԱ իւր, այլ ոչ Թոյլ ետ նմա կայսրն զամենայն երիս. բայց յետոյ յաղթեաւ՝ի հարկեցուցիչ բանից նը՝ ակամայ կամօք Թողացոյց նմ։ Այս աբդար հասեալ յԱ իւր՝ի մծբին՝ արար բազմ շինուածս և երևելի գործս. կանգնեաց և ձեռակերտ մի՝ի միջադետս, զոր անուանեցաւ աբդարշատ։

14։ Այլ՝ի մեռանիլ օգոստոսէայ կայսեր և՝ի թագաւորել տիբերեայ՝ արհամարհութեն կրեալ աբդարու՝ի նմանէ, խորհեցաւ ապստամբել՝ի հռովմայեցւոց, Թիկունս ունելով իւր զպարսիկս. և յայս սակս ձեռնարկեալ յերեսիա քաղաք՝ նորոգ շինեաց և ամրացոյց զսոյն ըստ ամ վայելչութե. և փոխեաց անդր զարքունիս իւր զամ։ Այս տեսեալ Թէ քեռորդի իւր սանսատրուկ մանուկ հզօր է և իմաստուն, կարդեաց զնա իշխանաց իշխան և հրամանատար ՅԱին հայոց. և ցուցեալ նմ զխորհուրդ վտարանդութե իւրոյ՝ առաքեաց զնա՝ի ներքս՝ի սահմանս արտազու. զի անդ նստեալ պատրաստեսցէ զզօրս կարգ զօրաց՝ի պատերազմ։

Ա՝եռեալ եր ըստ այն աւուրս արքայն պարսից արշաւիր, Թողեալ զերիս որդիս. զարտաշէս, զկարէն, և զսուրէն. և դդուստր մի կոչմ անուն. և կայր՝ի մէջ նոցա խռովութիւն մեծ. զի՝ի կամիլ արտաշէսի Թէրեալ՝ եղբարք նր ըստիմանայինն նմա։ Այս յառաջելոյ խռովութենն՝ տեսեալ աբդարու Թէ չկարէ օգնուն գտանել՝ի նոցանէ՝ եԹող զխորհուրդ իւր. և ժողովեալ զզօրս ջրքաւ՝ի պարսս. և հաստատեաց զարտաշէս՝ի Թագաւորութե։ Այս յիշեցեալ դառնալ եղբարցն՝ համոզել զնա՝ի խաղաղուն՝ կարգեաց՝ի մէջ նոյ զայսպիսի խնդիր սահման, Թէ զի արտաշէս Թէրեսցէ որդւոց յորդիս. իսկ եղբարք նր՝ արք կոչեին պահլաւք յանուն քաղաքին և Ձին իւրեանց պահլայ, լեցին պատուհականագունն և առաջինն ք զնա նախարարութե պարսից ըստ զարմք Թէրի. և եԹե դեպ լինի սպառիլ զարմին արտաշէսի՝ յորդւոց նոցա նստցին Թէրը պարսից։ Այս յայս

յայսմանէ որոշեցան երեք երևելի ցեղք պահլաւու-
նեաց. այ են կարենի պահլաւք, սուրենի պահլաւք,
և ասպահապետի պահլաւք յանուանէ իշխանաւոր առն
հոյմեայ։

23։ Այեւ սահմանելոյ աբգարու զայսպիսի կարգս հիմանդ
դացաւ անդ յՅեին պարսից, և անկաւ յախտ ուրկուե-
ւէոյ և վուլծացել դարձաւ յՅ իւր յերեսիա քիլք։ Այն
եղև յամբաստանիլ նմ առ տիբեր կայսր՝ թէ վա՜ա-
պստամբուե գնացեալ էր ի պարս՝ անբաւիր արար
զանձն ամէնից։ Այն ի վերստին ամբաստանիլ նմ չա-
րախօսուԹիւ հերովդէի անԹիպատասխ՝ առաքեաց աբ-
գար զերկուս հրեշտակս, ըստ որս և զանանէ սուրհանդ
դակ զիւր հաւատարիմ յՅն պաղեստինոյ առ մաուի-
նոս իշխան հռովմայեցւոց, և ծանոյց նմա զանիրաւուԹիւն
իւր, զի և նա յայտնեսցէ կայսեր, և լիցի միջնորդ
խաղաղուԹե։

29։ Այ ձարեալ հրեշտակացն աբգարու զգործն ի պաղես-
տին՝ ի դառնալ իւրեանց լուան ի բազմաց բազում
ինչ զօքանչելագործ բժշկուԹեանց քոյ. և ցանկացան
ելանել յերկիր առ ի տեսանելոյ զնա։ Այն իւրև եկին
և տեսին աչօք զօքանչելիսն զորս առնէր վերկիցն Յն՝
մանաւանդ ի վերայ ախտացելոց՝ զարմացան յոյժ. և
դնացեալ պատմեցին Թէրևին իւրեանց աբգարու։

Այ ունէր աբգարու զայս՝ հաստատեաց ի միտս իւր՝ Թէ
նա իցէ Աչմարիտ որդի Նոյ. և առաքեաց առ նա հրեշ-
տակս ընդ անանէի հանդերձ ԹղԹով. յորում յետ դա-
ւանելոյ զնա ած կամ որդի Նոյ՝ խնդրէր բժշկուԹիւն հի-
ւանդուԹե իւրոյ. և հրաւիրելով զնա առեր. * լուծ՝
զի հրեայք սրտնջեն զքէն, և կամին չարչարել զքեզ.
բայց քաղաք մի փոքրիկ և դեղեցիկ է իմ. և բաւական
է ինձ երկոցունցս։ Պատուէր ևս ետ մատուցանել
ինք իւր զոհս Նոյ ի տաճարն Նր Յեմ. եդեալ ընդ նո
և զպատակերահանն ին, զի եԹէ ոչ երեսցի վերկիցն՝ հան-
ցի զպատակեր Նր։

30։ Այնացեալ հրեշտակացն ի հրեաստան, և հասեալ մօտ
Յերուսաղէմ մտանելոյ նոն անդր՝ կամէին մատուցա-
նել նմա զԹուղԹն աբգարու. բայց ոչ համարձակեցան
անձամբ անձին առ նա մերձենալ, մտեան առ փիլիպ-
պոս, և ասեն, կամիմք զյն տեսանել, Նր Թէ կամիցէ
խօսել ընդ նմա. և փիլիպպոս խօսեցեալ ընդ անդրէն՝ եր-
կո-

հոգին՝ ի միասին ծանուցին յոքն : Այլոցդ յայնժամ յօ-
րամբասել յանձն իւր . և հրամայեաց Թովմային առա-
քելոյ դրել առ աբգար պինդ Թղթոյ նր . և նա գրեաց
ընդդէմ՝ ի բերանոյն քրիստոս . յորում խոստանայր քն՝ Թէ
յորժամ համբարձայցի՝ առաքեցից առ քեզ զմի յաշա-
կերտաց իմոց , և նա * զցաւս քո բժշկեսցէ , և կեանս
քեզ և որոց իբր քեզ են շնորհեսցէ ։

Այս անդէն յաշխատ լինել պատկերհանին՝ ի նկարել
զանխտիր զդէմս քրիստոսի, և յոչ կարել , առեալ յոմի դաս-
տառակ մի՝ եդ՝ ի վրայ ածայնն դիմացն , և սքանչելապէս
տպաւորեաց՝ ի նմին զՀրաշալի կենդանագիրն կերպա-
րանաց իւրոց . և տուեալ զայն ցանանէ և ցայլ հրեշ-
տակն՝ առաց տանել առ աբգար հանդերձ Թղթովն՝ ի
սիրհանս տեղեացանց և բարի հաւատոց նորին : Ա-
ւետ աբգարու զայսոսիկ պարգևս՝ երկիր եպագ ածց
այնի պատկերին , և քաջալերեցաւ . և այնուհետև
տպասէր կատարելոյ խոստմանն քրիստոսի . և հրամայեաց
պահել զԹուղթն և զպատկերն մեմ զգուշութիւ ։

30 ։ Այս յետ համբառնալոյ նորա՝ Թովմաս առաքել մինչ յեր-
կուտասանից ել յանձնելոյ նմա՝ երկիրն առաքեաց զԹա-
դէոս զմին յեօթանասնից յեղեսիա առ աբգար : Այս
Թադէոս եկեալ առ նա լուսաւորեաց զնա՝ ի հաւատս
և բժշկեաց զնա՝ ի բոլոտուԹենէ նր , և մկրտեաց զնա ,
նոյնպես և զամենայն տունն . շինեաց և ղեկեղեցի մեծ .
և ձեռնադրեաց նոյ՝ ի տեղի իւր եպիսկոպոս զմեռաքսագործ
զոմն՝ որ էր խոյրարար աբգարու , եղեալ նմա անուն
Ադդէ . զոր առնիք ագէ կոչեն : Այս երեալ գնաց՝ ի
ներքին հայս , ուր էր սանատրուկ՝ ի շահաշտան գա-
ւառ , այն է արտազ : Այս քարոզեաց քր հաւատոյ սա-
նատրուկ՝ ի քն , և մկրտեցաւ . ել նմին հաւատացին և
մկրտեցան և ժողովուրդք բազում և նախարարք ոչ սա-
կաւ , ևս և սանդուխտ դուստր սանատրկոյ . և անդ
ևս ձեռնադրեալ Թադէի եպիսկոպոս զղաքարիա ոմն՝ չորաս
յաղուծանս ։

31 ։ Ի լինել այսր այսպէս գրեաց աբգար Թուղթ առ տէ-
քեր կայսր վ՚ն յն . և առեալ պատասխանի կրկնեաց
զդէրն . գրեաց և առ արքայն պարսից արտաշէս , ևս
և առ որդի նորա ներսէհ մանուկ արքայ ասորեստա-

33 ։ նի, և յորդորեաց զնս հաւատալ ՚ի յն ։ Այս չհեռս առ-
եալ զպէնն՝ վճարեցաւ յանցաւոր կենացս . կեցեալ

յետ

Յետ հաւատալոյն՝ ի քո ամն իբր Ը. Թագաւորեալ ես
ամ ամն լը. և Թագեցաւ ի քալաքն Իւրում Յերեսիա։

8 ։ Ջառամնակ անանէն և առնարիոյ ։

Ը. ։ 19։

Թագաւորութիւնն հայոց, որ էր ՚ի ձեռս Երջանիկ 34։
արքային մերոյ աբգարու, յետ մահուն վըր-
դալեալ շիտակեցաւ և բաժանեցաւ. Քզի անանէ որ-
դի նըր, և սանատրուկ քեռորդի նորին ՚ի մեռանիլն՝
մանգամայն Թզիրեցին հակառակ միմեանց։

Կ՚ընանէ որդի աբգարու Թագաւորեալ Յերեսիա՝ և-
Թող զհաւատս քոյ. և բացեալ զտաճարս կռոց՝ էրքաւ
զՀետ դրօշելոց. և զժըլվդ իւր ևս ՚ի նոյն յօժարե-
ցուցանել կամեցաւ։ Յղեաց պատուիրս առ եպիսկո-
պոսն ադդէ յօրինել ինքեան խոյր՝ ոյզ առնէր հօր իւ-
րում. պատասխանեաց ադդէ. ոչ արժանի ձեռք իմ
խոյր դաղաթան՝ որ ոչ երկիւղապատանէ քոյ։ Կ՚նդ որ
յաստուցեալ անանէի՝ հրամայեաց հատանել զտուս նըր.
որով և մեռաւ երանելին։

Ակսաւ անանէ ՚ի նոյն աւուրս շինուլթիւն առնել ՚ի նո-
րոգութիւն ապարանից իւրոց յերեսիա. և եղև ՚ի կանգե-
նել զարձաւարաց ՚ի վերնատան գսիւն մեծ կձեայ, յոր-
ժամ հայէր արքայ ՚ի սառն, և հրամայէր Թէ արդեօ
արժան իցէ կանգնել՝ սահեալ սեանն անկաւ ՚ի վե-
րայ նըր. և խորտակեալ զտուս նորին սպան զնա ՚ի ձ-
ամի Թագաւորութեանն իւրոյ ՚ի վըէժխնդրութիւն արեանն
ադդէի։

Սանատրուկ քեռորդի աբգարու Թագաւորէ ՚ի միա-
սին ընդ անանէի ՚ի շաւարշան՝ եԹող և նա զհաւատս
քոյ. և խորհէր տիրել միանգամայն առ հասարակ ՚ի
վըր սառին հայոց միայնակ. որով վըտ սկսաւ ժողովել
զօրս ՚ի ձեռն բազատուհեաց և արծրունեաց։ Ո՛ւ
մինչդեռ նա յայս գործ պատաղէր՝ եհաս առ նա համ-
բաւ մահուն անանէի. ըստ որ խրախ լեալ նըր փութա-
յաւ գալ ՚ի միջագետս։ Օ՚ այն լուեալ բնակչաց եդե-
սիոյ՝ որք ըստ մեծի մասին քրիստոնեայք էին, զահի
հարան յոյժ. և առաքեալ հրեշտակս առ սանատրուկ՝
խնդրեցին ՚ի նմանէ զերդումն, զի մի խախտեսցէ զնո-
ր ՚ի հաւատոյն, և մի ինչ վնասեսցէ ումեք։

Տուեալ

38. Ցուցեալ սանատրկիդ զերդումն Իսահ. զբաղաքն. և սը
տեալ երդմանն կատարեաց գնամ զտեսակ սանն ազգա
ըս բաց յաղջկանցն, զորս Հանեալ չկարեսիդ բնակե
ցոյց ի կողմանս Հարանեից։ Այնպես և զչհոյն հն
զնամ զնոյն ազգատոհմ առաքեաց ի խառան, Թադեալ ի
նա գտիկնուհին միջագետաց փոխանակ բարեբարե
Թէցն՝ զորս գտեալ էր միջոցուածքէ նորա յազգակ
զնուոյ իւրմէ։ Այս հեղինակ Թադէոսի հաստատեալ
ի Հառանս, և զարգարէ Քրիստոս հոգւոյն Ղազ գնաց
յետին. և ի լինել սոցա յառաքս կղզեաց, գնեաց յե
բեան բազում յոյժ յիեդիպտոսէ, և բաշխեաց կարօտե
ղոց։ Այս ի մեռանիլ նը՝ Թադէոսին գնա փառաք առա
ջի դրանն եղիկ իբր զարեբար ազգաց, չհնեալ նմա
հերիմնաւաւոր։

Լուեալ Թադէոսի առաքելոյ զդարձս անանէի և սա
նատրկոյ՝ արամեցաս յոյժ. և զի գնացեալ էր ինքն ի
կատարածիկան կամեցաս գառնալ գալ և վերադարձ քա
ղաքն սանատրկոյ զքն։ Այս ի մտանել նը ի սահմանս
միջագետաց՝ պատահէցան նմա գեղապանք առաքեալք
ի Տուծմայեցւոց՝ առ սանատրուկ՝ ոգիք հինդ արք
աղեղնակիրք և արբեսյազունք, որոց գլխաւորն անուն
էր Խրիսոբ՝ որ Թագրամանի ասէին. զորս տեսեալ Թա
դեոսի՝ քարոզեաց նոյ զքն, և գարձոյց ի Հաւատս,
և միրտեաց զնոս. և զասկի ձեռնադրեաց քահանայ։
Այս նոյ վաճառեալ զինչս իւրեանց, և բաշխեալ չայ
քառս՝ ըղծկին և քարոզելին զքն. որք և յանուն գլխա
ւորի իւրեանց ասկեանք կոչեցան. և յետ ժամանակաց
նահատակեցան. տես ի պատ. ը. 28։

(48) Լսեալ սանատրկոյ զՀաւատալ ասկեանց՝ կոչեաց
առ ինքն զԹադէոս ի չատարան՝ ուր լինէր չայրաժամ
և սպան զնա. ընդ նմին և զդպտաւր իւր զանդուխտ
զոր Հաստատուն կալոյ նը ի Հաւատս, զոր ուսեալ էր
ի Թադէոսէ. և ի լինել սբանչելեացդ ի վերայ սրբուհ
ւոյն՝ բազումք Հաւատացին ի քն, և նահատակեցան։
50։ Այն ժամանակի եկն ի Հայս և քարԹուղիմէոս
առաքեալ, բերեալ իւր զպատկեր տիրամօր. (զոր
մէ տես ի պատ. ը. 19։) և քարոզելով ի տարին
Հայոց՝ դարձոյց զազգսն ի Հաւատս, ըստ որ և զբոլոն
սանատրկոյ զկնեցեալն Թագուհի, և ս և զՀազարա
պետ նորա։ Իբրև լսեր եղիկ այս, կալաւ սանատրուկ

զբոյր իւր, և սպան զնա. և եհաս հանել զմարմնի քար-
թուղմէոսի և խաչել՝ ի քաղաքն արևքանաս. որ և
Թաղեցաւ անդ։ Այն՝ ի հայս և յուդայ առաքեալ,
այն է Թադէոս մին յերկոտասանից. և կատարեցաւ
յորմի քաղաք. ուր և ամփոփեցաւ մարմին նր։ Զանա-
ռակերք ինչ Թովմայի առաքելոյ՝ որ կատարեցաւ՝ ի
հնդիկս, բերեալ եղեն՝ ի հայս յՅն աղձնեաց, և ե-
դան՝ ի գեօղն խողց։ Այն և ոգն եւստաԹէոս մին
յեօԹանասանից. և նահատակեալ յՅին սիւնեաց Թա-
ղեցաւ՝ ի տեղւոջն՝ որ այժմ յանուն նորա կոչի սուրբ
այն է տաԹև։ Այն և եղիշէ աշակերտ Թադէոսի ա-
ռաքելոյն, և չորքաս՝ ի վերին հայս և յաղուանս երեք
աշակերտօք, և դարձոյց զբնիԹէ զնման՝ ի հաւատոս քրի-
և կատարեցաւ՝ ի գաշտն արդոն։

Ի նոյն աւուրս՝ ի նստիլ ներոնի կայսեր՝ հրեշտակս
առաքեայ առ նա սանատրուկ հանդերձ ընծայիւք,
միաբանգամ հաստատեալ զպայման հաշտութեն։ Ցեսեալ
զնա ներոնի՝ հրաւիրեաց ելանել՝ ի մեծ կայսերական
գահոյս, և նստիլ՝ ի միասին։ Ընդ այս գժդմնեալ օձ
նենգայ վիլիսոփայ որ գաստիարծակն էր ներոնի՝ հնա-
զիւք լինի արգել զայն կայսերական պատիւ՝ հրեշտա-
կացն հայոց, յասել անդ առ նա. գայ ահա մայր քո
աղրիպպինա։

Նոքա սանատրուկ արքայ յետ սիրելոյ համարէն Թագա- 55
ւորութե ստորին հայոց՝ արար բազում գործս. որոց մի
եղև շինութիւն մեծքնայ քաղաքի. վ՛որ զն՝ ի խախտիլ նր
՝ի գետնաշարժութէ քանդեաց զնոյն, և նորոգ շինեաց
պայծառ յոյժ քան զառաջինն. և պարսպեաց կրկին
պատուճարաւ. և զարձան իւր հանդնեաց՝ ի միջի, ու-
նելով՝ ի ձեռին զմի գլուխ, առ՝ ի յայտ առնելոյ Թէ՝ ի
շինուէ քաղաքին սպառեցան գանձք նր, և միայ մին։
Եւ լնգն յետ վարելոյ գիւեանս իւր՝ ի յանդորրու և՝ ի
զբօսանս, կեցեալ՝ ի Թադաւորութե իւ ամս ամս ընդ. Ի
ամ իւ անանկի որդւոյ աբգարու. և Շամ առանձինն,
՝ի դիպուածոյ լսեաք վտանգեալ մեռաւ։ Այնմիկ յա-
ւուր միում յելանել նորա յորս, և՝ ի սնդիլ հանդերձ
ծառայիւք գՀետ երիոյ՝ հրամայեաց նմ առնուլ զա-
ռաջս նոցին, և պատել շուրջանակի. այլ՝ ի ձգել մի-
ուամ՝ ի ծառայից նորա զնետ իւր ուժգին՝ ի վերայ որ-
սոյն, նետն վրիպեալ՝ եհաս յարքայ, և սպան զնա։

9 : Ընդ որս անցին ի նահատակս վերին հայոց :

Ը. 20 = 25 :

(397 :) Ի տիրել անտունենոսի ի վր հայաստանեայց, ոմն ա-
(516 :) ռացաք ի գլ 6 . յանձն արար զվերին հայս յարքայն
մարաց . և արշաւիր արքայ պարսից առեալ զայն՝ եդ
ի նմ իբր փոխարքայ զարտաշիսա ոմն . յորմէ նեղեալ
նախարարաց՝ խնդրեցին ի հռոմայեցւոց զտիրան
փոքր զորդի արտաւազդայ՝ որ էր ի հռոմ, և թիգրե-
ցուցին զնա : Նա ի մեռանիլ նմ՝ առաքեցին հռոմայք
եղիք զեղբայր նորա զերուճազ . այլ ոչ ընկալան զնա
հայք . և ի բաց կացեալ յիշխանուէ հռոմայեցւոց է-
զին զայլ ոմն տիրան՝ կրտսեր ասացեալ :
Նա ի գրգռիլ նորոյ մարտի ստիպեցան դարձեալ հնա-
զանդիլ հռոմայեցւոց : Նա յետ երից ամաց մերժե-
ցին նաև զտիրան կրտսեր . և հրամանաւ հռոմայ-
եցւոց եդին թիգր զապրատ ոմն արծրունի այր փառա-
ւոր և վեհանձն : Նա ի մեռանիլ նմ արքայն պարսից
Թագաւորեցոյց ի տեղի նորին զկրտսեր որդի իւր՝ ար-
շեղ անուն ընդեմ կամաց հռոմայեցւոց : Նա հռոմ-
մայեցիք վանեալ զնա անտի թիգրեցուցին զորդի ար-
քային պոնտոսի զղենոն՝ կոչելով զնա արտաշէս :
(35) Նա իբրև մեռաւ զղենոն՝ արտաշէս արքայ պարսից Թա-
գաւորեցոյց անդ զերեց որդի իւր՝ արշակ անուն ա-
ռանց հաւանութեան հռոմայեցւոց : Վերեաց յայնժամ
տիրեր կայսր առ միհրդատ եղբայր փարոմանայ ար-
քային վրաց առ այրն քաջ և երևելի , խաղալ զօրօք ի
վերին հայս , և բռնանալ ի վր նոցա : Նա նա միջնոր-
դութիւ եղբօր իւրոյ բիձմ ինչ խոստացեալ ծառայից ար-
շակայ նորոյ Թիգրոյի՝ եւս բառնալ զնա ի կենաց . և
ինքն բազմութիւ զօրաց եկեալ եառ զքաղաքն արտա-
շատ , որ անկաներ ի վերին հայս , և Թիգրեաց անդ :
Իբրև լուաւ զայս արտաշէս արքայ պարսից՝ առաքեաց
զարշեղ կրտսեր որդի իւր զօրու ծանուց՝ Թիգրել վե-
րստին ի վերին հայս : Այլ միհրդատ աճապարել ազդ
արար եղբօր իւրում փարոմանայ . և նա միաբանեալ
ընդ ինքեան զալանս և զսարմատացիս՝ եկն և վանեաց
զզօրս պարսից . և հաստատեաց զեղբայր իւր ի Թա-
գաւորութիւ վերին հայոց :

(52) Յետ քանի մի ամաց Հռոմիղդ որդի աղբայնն վրաց փախանման եկեալ՝ ի վերուն հայս առ միհրդատ հօր եղբայր իւր, և յինքն յանկուցեալ զինուս նախարարացն հայոց՝ դարձաւ առ հայր իւր. և առեալ՝ ի նմանե զօր չափ յարձակեցաւ՝ ի վր միհրդատայ. և ահաբեկ արարեալ զնա՝ հալածական տարաւ առաջի երեսաց իւրոց. և կալեալ զնա և զկին նր՝ եհան ծածկել ըստ Թանձր հանդերձիւք, և այնպէս խեղդամահ կորոյս զնա. ապա և զորդիս նոցա՝ որք կողկողագին լային՝ ի տեառնեալ՝ ընդ գինւոյ ծնողաց իւրեանց։

(53) Լուեալ դարձեալ պարսից աղբայն զանց վերուն հայոց՝ եկն անդր բազմութիւբ զօրաց. և վանեալ զՀռոմիղդ՝ Թագաւորեցոյց յարտաշատ քաղաքի վերջայր իւր զոմն ի մերոց. զոր և յօժարութիբ ընկալան հայք վասն լինելոյ նր աշխուժն։ Նա՝ ի մեկնիլ անտի զօրացն պարսից՝ դարձաւ անդրէն Հռոմիղդ, և բռնացաւ՝ ի վր աղգին։ Եւակ հայք որք հաւան եկին ընդ տիրութիբ՝ միաբան միակամ ընթացան այր իւրաքանչիւր՝ ի զէնս. և դիմել հասին՝ ի վր Հռոմիղդայ։ Նա նր անձարացեալ՝ եհան զկին իւր զԽոսրովիա ընդ իւր յերիվար. և՝ ի բաց Ձողոպրեաց զանձն։ Նա քանզի յայն եր կինն նր, վտանգեցաւ և խնդրեաց մահ անձին. և այր նր շուարեալ և յիմարեալ, հանել զվտարակաւորն խոցեաց զնա, և ընկեց՝ ի գետ։

Եւ ինքն փախուստ անկաւ յԱ՞ իւր՝ ի վիրս։

Ա.յլ Հովհաննէս ոմանց տեսեալ զկինն՝ զի յրնթացս գետոյն՝ ի վր ջուրց կխաւսիմ կողկողեր, ՝ի վեր առեալ զնա, և պատեցին զվէրս նր. և զնա դարմանս դնէզոց ընդ օրինակ չինականաց մատուցեալ՝ փոքր ի առողջացուցին. և հարցեալ զանունն և զանցս իրացն՝ ածին զնա՝ ի քաղաքն արտաշատ, և անդ առեալ և խնամեալ՝ տարան առ Թագն տիրութիբ. և նա հրամանս եհան՝ պահել զնա յանդորրութ աղբանն խնամատարութիբ։

(55) Լուեալ լուր եհաս՝ ի հռոմ՝ Թէ պարսիկք վերստին տիրեցին՝ ի վերուն հայս, հրամայեաց ներոն կայսր զօրաժողով առնել յայլևայլ կողմանց, և երթալ հանդերձ զօրօք հռոմայեցւոց՝ ի վանել զպարսիկս. պատուհէր արձակեաց և առ ագրիպպաս հերովդէս և առ այլ իշխանս հրէաստանի և հիւրհիւոյ և երկրին ասորւոց՝ զօր ժողովել, և նախապահիկ լինել զօրացն հռոմ մայեցւոց. և կարգեաց՝ ի վր այսր մեծի գործոյ սպա-

լսապետ զկորբուղան դամեստիոս, և օգնական նմին ըզ-
կուբադրատոս վերակացու երկրին ասորւոց ։

56 ։ Ա.յսպիսի ահեղ պատրաստութիւք անցեալ կորբուղոնի
մօտ ի հայաստան, և լուեալ թէ տիրեին ժողովեալ ի
զօրս ի մարտ, ոչ իշխեաց մնալ յառաջ, կամակածեալ
ի դարեհէ արքային պարսից · վնդ հրեշտակ առաքեաց
առ նա ինքն դարեհ՝ զալ ի հաշտութիւն և նահանջել
զսիրելի զեղբայր իւր ի վերին հայոց ։ Ա.յլ դարեհ
պատրեալ զխռովմայեցիս՝ հաւան եղոյց ընդ այն,
և զբաղեցոյց զնոս պէսպէս պատգամախօսութիւք աւե-
լի քան զտարն մի ։ Ա.ւ զի անբնտրելի էին հռովմայեցիք
այնոցիկ վայրաց՝ վտանգեցան ի բաղում իրաց , մա-
նաւանդ ի ցրտոյ ։

58 ։ Ի հասանել ապա գարնանոյ՝ դիմեաց կորբուղոն ի
ներքս , և մտեալ ի կողմանս վանանդայ՝ հաւ զերիս
ամրոցս · և արար կոտորած բազմ · յորմէ զարհուրել և
այլոց բազմաց ի բնակչաց Ձին՝ անձնատուր եղեն նմա։
Ա.ւ կորբուղոն յետ տիրելոյ բազմ տեղեաց՝ խաղաց ի
վի՛ր արտաշատ քաղաքի ։

Ա.յլ տիրելի ընդ զանխուլ ձանապարհ յանկարծակի
հասեալ զօրօք իւրովք՝ ի մէջ փակեաց զզօրս կորբու-
ղոնի յաւմ կողմանց՝ կամելով ահ արկանել ի նա ։ Ա.ւ
յաներկիւղ մնալնց ձայն ետ իւրոցն այրուձիոյ ի դի-
մի հարկանիլնց ։ Ա.նդ յառաջ շահատակեր զօրաւորք
հեծելազօրուն հայոց · յորմէ յորդորեալ և համօրէն
գնդին միաբան ի վերայ յարձակէին · և զբուկանդակ
կարդ հռովմայեցւոց վեր ի վայր տապալէ՝ չարաչար
հարկանէին զնոս. և ինքեանք ևս առ ի նոցունց վանել
վտանգէին. և մինչև ցտարաժամիլ աւուրն տագնապել
զմիմեանս սաստիկ մրցմամբ՝ հուսկ յետոյ քակտէին ի
միմեանց ։ Ա.ւ զի սակաւ էր զօրն տիրենայ՝ ամփոփե-
ցաւ ի տեղի ուրեք , և ջանայր այլևս զօրս գումարել ։
Ա.ւսկ կորբուղոն ի նմին գիշերի յառաջ արձակեաց ըզ-
կէս բանակին ի վե՛ր արտաշատայ՝ երթալ շուրջ պա-
տել զքաղաքաւ , և անդադար նետաձիգն լինել լսելոնե-
ղել զայն . և ապա ել լուսանալ աւուրն՝ ինքն ևս եհաս
անդր ՚ամ զօրօք ։ Ո՞չ ահն հարեալ քաղաքացւոցն՝ ե-
տուն խաղաղութիւք զքաղաքն ։ Ա.ւ զի չկարէր կորբուղոն
պահել ղքաղքն զայն՝ այրեալ աղարտեաց վնասն՝ խնայ-
ելով յանձինս բնակչաց ։

Ա.ւ

59։ Եւ ինչպէս եր հասեալ տէրեմայ՝ յառաջ անցեալ էառ
զբնակ առելոս. էառ և զսպարան քաղաքն (որ տիգրա-
նակերտ ևս կոչիւր)։ Եւ տէրեմ առեալ զօրս՝ ի մա-
րտ և յայլոց ազգաց՝ փութայր հասանել և վանել զըզ-
Հռովմայեցիսն. բայց կորբուղոն առել զառաջս նոր՝ ոչ
եթող նմա մտանել՝ ի ներքս. որով և հատեալ նր՝ ի
յուսոյ՝ դիմեաց գնաց առ եղբայրն իւր դարեհ արքայ։
Եւ կորբուղոն տէրեալ համօրէն՝ ի վերին հայս՝ թա-
գաւորեցոյց անդ զտիրդատ կրսերագոյն զեղբօրորդի
տիգրանայ կրսերոյ. և ինքն դարձաւ յոստոմիս։
60։ Պատուհասեալ յոյժ դարեհի էր արարս հռովմայեցւոց՝
եւ զպատրաստական այրուձին՝ ի ձեռս մանեձայ սպա-
պաշարեաց նախ զսպարան քաղք, յորում նստեր տիգ-
րան կրսերագոյն։ Ի հռչակիլ այսր՝ առաքեաց անդր
նեբրոն կայսր զբետոս զայր երևելի՝ բնիկ զօրօք օգնա-
կան լինել տիգրանայ և պահել ղՆն. և նա յառաջ
նոյն արձակմանն բռնացաւ՝ ի վէր առնոցաց, և ահ ե-
կաւ ի սիրտս հայոց։
62։ Պնեաց յայնժամ անդր և նա ինքն դարեհ արքայ. և
միացեալ էր հայս եհար և խորտակեաց զլեգէոնսագոյն
դէս հռովմայեցւոց. և զնաց զօրս նոր ցիրուցան արար,
և յաղիշտակեաց զդրօշակս նոցա։ Յորմէ ահաբեկեալ բե-
տոս՝ առնոցաւ խրոխտքն հանդերձ յանտուկ ամբոխ.
և հրեշտակս արձակեաց առ կորբուղոն. փութա՛ եկ
առնել պաշտպանել զդրօշս հռովմայեցւոց։
Յայնժամ առեալ կորբուղոնն զկէս զօրաց խրոց՝ փու-
թացաւ հասանել՝ ի հայս. այլ նախ ք՛ ժամանել նր
պաշարեալ դարեհի զաւրոցն՝ յորս անկեալ էին բետոս
և այլ զօրք հռովմայեցւոց՝ նեղէր զնս. մինչև անձա-
տացեալ բետոսի գրեաց Թուղթ գանգատանաց առ
դարեհ՝ Թէ ընդէր առնես այդպես. և յետ կրկին պատ-
գամաւորութեց՝ առաքեաց դարեհ զվաստակ զօրավար
հեծելոց խօսել ընդ բետոսի։ Ի գալ երկոցունց առ
միմեանս՝ սկսաւ բետոս յիշատակել առաջի վաստակ
զօրս միանգամ արարեալ սպարապետք հռովմայեց-
ւոց՝ ի վէր ձեռն հայոց։ Պատասխանի արար վաստակ,
Թէ՝ քանզ գրաւեալ և պարգեւեալ՝ ի ձեռս ձեր են. այլ ե-

Յետ բերման վիճակին իբրև զօրացաւ կողմն վասակայ հաստատեցին ի միջի , զի զօրք Հռոմայեցւոց՝ որ պահ շարեալ էին ի պարիսպսն՝ թողցին ազատ , և մեկնեսցին անվնաս ի տահմանացն Հայոց . մեկնեցան ըստ նոսին և տիգրան . և բերդքն տացին ի ձեռս պարիսպաց՝ ոյր էին յառաջն : Եւ իբրև եկին բերտս և զօրք նոր առ կորբուլոնն , զինուորակիցք նոյ՝ որք էին ընդ կորբուլոնի , տեսեալ զնա տխրեալս և ամօթահարեալս՝ լացին ի վերայ նորա . լացին և նքա , և ոչ կարէին հանդարտեալ յարտասուաց . մանաւանդ թէ ոչ գրի . * Հազիւ կարացին ողջոյն տալ միմեանց յերբեմնի կամանման ողջոյնն ։ Իսկ դարձեալ արքայ դարձեր թիգր եդեր՝ի վերուին հայոց զերգեայսը իւր զտիրութիւն՝ մեկնեցաւ անտի .

63 : Յարդ լուր աւետեաց գրեալ էին ի հռոմ թիմ առաքեալքն . այլ իբրև՝ի յայտ եկին որ ինչ զինն գործեցաւ՝ զամօթի հարան հռոմայեցիքն . և հրաման յղեցին առ կորբուլոնն ելանել՝ի վերայ վերուին հայոց՝ի մարտ : Եւ նոր ժողովեալ զօր բազում ակաւ խաղալ՝ի հայս . բայց խորհեր ևս ոչ այնչափ՝ի պատերազմ մղել՝ որչափ հնարս գտանել , և այնպիսի ինչ խաղալոլթիւն առնել՝ զի կանգնեսցի անուն հռոմայեցւոց : Եւ հրեշտակութիւնս առաքեալ առ միմեանս՝ հաստատեցին՝ի միջի , զի՝ի ձեռս հայոց և պարսից մնասցէ վերուին հայք . միայն թէ կայսեր լինի թիգրեցուցանել անդ զոր ոք նքա համեսցին . և թիգրուհի այնր մնասին կախեալ կայցեն զինչանուութիւնք կայսերն :

65 : Ամեցեալ ապա տիրութեայ գնալ՝ի հռոմ և ըստնել զթագ՝ի ձեռանէ կայսեր՝ Ջանապարհ արար ընդ դաշտ . քզի ոչ կամէր ըստ ծով գնալ . զի մի անմաքրութիւն ինչ լինի ջուրցն : Իբրև լու եղև այս՝ի հռոմ, եւ հրամանն՝ի կայսերէ ըստ ամ տեղիս յորս անցանելոց էր տիրութիւն՝ պատիւ և մեծարանս ցուցանել նմա : Եւ յորժամ այսպիսի փառօք մերձեցաւ տիրութիւն յիտալիա , առաքեաց առ նա ներսն կայսր կառս . զի ցայն վայր երկարատեալ էր եկեալ . և ապա ինքնին եկն ըստ առաջ նր :

66 : Իբրև յանդիման եղև նմ տիրութիւն , ազդ արարին նմ՝ի բաց դնել զսուրն՝ զոր կրեր յաղդեր իւրում . այլ նա ոչ կատարեաց . և զի մի դաւ ինչ կարծեսցի՝ պնդեաց զնոյն քնարոք ընդ պատենին . և այնպէս մատուցեալ ծունր դնելով առ ոտիցն կայսեր : Եւ կայսրն բազում

մաղ

մարդասիրուն ցուցեալ նմի՝ առեալ տարաւ ի հռոմ · պատուէր տուեալ յառաջադոյն զարդարել գիշերային զմեծ հրապարակն ջահիւք և ճրագիւք , ծաղկօք և պսակօք ։ Ի մօտ յարշալոյսն եկն ներսէն հայսերեակեան փառօք · եկն զկնի նմ և տիրնէ պետնեական զարդուք , և եւս ողջոյն ներսեհի ։ Ձեւս խօսեալոյ նմ ընդ մեանս նստաւ տիրնէ առաջի նորա յորձառ պատրաստեալ · և ներսէն եդ թագ ի գլուխ նր ։ Ընդեաց յայնժամ հրապարակին ի ձայն բարբառոյ հռոմայեցւոց ի խրախանալնմ՝ թէ Թիբերն հայոց ի ներսեհ ընկալաւ զթագն ։

Ձեւս այլոց հանդիսից կրկին պատուէրս տիրնէայ ի ներսեհ՝ արձակեցաւ փառօք դառնալ ի հայս ։ Եւ հրամայեաց տունս նմ ի ներսեհ նորոգել զարդարաշատ կոթողաւղեղ ծախիւք կայսերն զարդարաշատ քաղաքն զաւերեալն ի մայ սրս Ներսեհարս ի գործ շինուածոյն ։

67 ։ Ձեւ եկեալ յԱ՛ծ իւր՝ ընկալեալ երկն մեծաւ փառօք ի նախարարաց իւրոց · ուր և նորոգ շինեալ զարդարաշատ անդ հաստատեալ գահոյս իւր , կացեալ ի նմին գահ մինչև ի մահ ։ Ձեւս այս պսակիչս տիրնէայ ի ներսեհ եղև յամի տան 66 · յորում ամի նահատակեցան ի հռոմ պետրոս և պօղոս առաքեալք ։

Ա՛յժմ այս Թիբերն վերնի հայոց ոչ ինաց երկար · զի ձեւս մահու տիրնէայ ելանցաւ ընդ Թիբերն ստորնի հայոց ի Թիբերէ երրորդայ գկնի սանսարկոյ , ձեւս տեսեալոյ այնմ ամն իւր ձեւ ։ Օ այամ ամէ տես ի պատմ · ը · 20 = 25 · մանաւանդ զանցից տիրնէայ ։

ի ամանակ երրորդայ երկրորդի ։ 10 ։

ը · 26 = 27 ։

68 ։ Երրորդ արշակունի ի մորէ՝ ձեւս մահուն սանսարկոյ՝ թագաւորեաց ի տեղի նորա · սա էր այր յաղթանդամ և արտեայ յոյժ · և ունէր հայեցուածք ահաւոր և դաժան · մինչև ոչ ևս ի քաջասիրտ մարդոյ երկնչիլ ի հայեցուածոյ նր · ունէր սա ընդ ահաւորութեն և գէշ գեհենահոտ բանս , և զեռնարհ կենցաղավարութիւն , միանգամայն և զառաստաձեռնութիւն · որով և նախ ընդ ղթիբերն իսկ սիրելի լեալ առ ամենն՝ յանկոյղ

յինքն զսիրտ նմին : Եւ յաւուրս անդ սանատրկոյ քրիստ
մեծամեծ գործս յուցեալ՝ եղև երևելի և առաջին՝ ի
նախարարս Հայոց . որոյ վասն՝ ի մեռանիլ սանատրկոյ
փոխանակ Թիգրեայ միոյ յորդւոց նր՝ միաբանեալ նա-
խարարացն Թագաւորեցուցին զնա լինքն զերծանդ ա-
ռանց Թագադիր լինելոյ աստեղին բազբատունեաց :
Վասկածեալ ապա երծանդայ յորդւոցն սանատրկոյ
Թէ գուցէ յաղիշտակեսցեն ի նմանէ զԹագաւորութիւն ,
կոտորեաց զնոսանին զնա բաց ի տղայոյ միոջէ , որ կո-
չիւր արտաշէս . զի սոնատու նր առեալ զնա փախեաւ
յՅն պարսկահայոց ի կողմանս Հերայ . և աղդ արար
մեծին սմբատայ աստեղին որդւոյ բիւրատայ բագրա-
տունւոյ . և նա եկեալ անդր՝ փախոյց զմանուկն ի
պարս առ դարեհ արքայ . և արքայ՝ որ յառաջագոյն
խոկ Ձանասէր զսմբատ , և լուեալ եր զհամբաւ քաջու-
նորին՝ մեծարեաց զնա ըստ զօրագլխաց պարսից . նոյն-
պէս պատուեաց և զմանուկն արտաշէս ըստ որդիս իւր
իբրև զազգային և իբրև ղորդի Թիգրի :

69 : Ո՞յս իբրև գիտաց երծանդ՝ գրեաց առ դարեհ արքայ և առ սմբատ տասպետ , զի ապանցեն զմանուկն .
քանզի նա չէ առ որդի սանատրկոյ , այլ յազգէ մա-
րաց որդի հովուի : Եւ կոչ անսալ նոցա՝ անկաւ երծանդ
ի վարանս , Թէ գուցէ ի զարգանալ մանկան օգնութիւ
պարսից յարիցէ ի վէր իւր . և վարեաց զինքն ի Թա-
գաւորութիւն :

75 : Եւ եղև իբրև մեռաւ տիրիթ Թիգր վերին հայոց՝ խոր-
հեցաւ երծանդ լինքն գրաւել զնորուն նր . զի ունէ-
լով ի ձեռին հաճօրէն զազգ հայոց , և առնլով զկռուո-
մայեցիս իւր օգնական՝ մարթասցի զդէմ ունել արտա-
շէսի : Ապա առ հաւանեցուցանելոյ զկռոմայեցիս՝
հրեշտակութիւնս առաքեալ առ վեսպասիանոս կայսր
հաձեցոյց զնա Թողացուցանել լինքեան զնորութիւն վե-
րին հայոց՝ տալով նմ վոխարէն որչափ ինչ տեղի կայր
հայոց ի միջագետս , նաև աւելի հարկս : Ուրեմ ապա
ի կայսերէ զայս իշխանութիւն՝ որում ակն ոչ ուներ , յան-
կոյց լինքն զսիրտ նախարարաց վերին հայոց . և նոցա
ձեռնտուութիւք տիրեաց միայնակ բովանդակ հայաս-
տանեայց՝ սահմնոյն և վերնոյն միանգամայն . և փո-
խադրեալ զարքունիս իւր յարտաշատեան ՚ի քաղաքն
արմաւիր՝ գնաց անդր ամ ազխիւք իւրովք :

78 Ճ ՚ինեաց տպա ՚ի վերին կողմն երասխոյ , ուր ՚ի հին դինպոլ հռաւր սխուրեան գետ՝ նոր քաղաք գեղեցիկ , ու յանուն նը կոչեցաւ երջանկադասատ . և յետ կալոյ յամեներ գերիս տան՝ անդր վերադարձաց զաղբատնան , յամեներ Ճ ՚ինեաց և զայլ քաղաք մի փոքրիկ նման նմին ՚ի վր սխուրեան գետոյ . և կա ռուցեալ ՚ի նմ՝ մեհեանս՝ երեք անդր յամենեքին գնամ զկուռս նոր . և կացոյց ՚ի նմա քրմապետ գեղջայր եր գեղջաղ . և գքաղաքն կոչեաց բագատան . Ճ ՚ինեաց ասաց , երջանկաբերս կոչեցաւ . զորոց տես ՚ի պատ.

ՃՀ . 27 :

83 Տնկեաց սա և զմայրին յանատառ մեծ ՚ի մէջ երկուց դեսոց՝ երասխոյ և սխուրեանին . և որպէս փակեալ զնոսն՝ արգել ՚ի ներքս գայծեռնուն և գեղջերուս , գյուռս և գվարազս . որք անհեցեալ լցին զանատառն զայն ՚ի գոշարձուիլն սրոց . և զանատառն կոչեաց ծննդոց . Լ ՚ԻՀ զոր միանգամ գործէր երջանկ՝ գմի տալը տեր զեկուիլն առ սմյատ այր ոմն՝ տուր անուն . զոր իբրև ծանեաւ երջանկ՝ սպան զնա :

87 Լսակ սմյատ յետ կալոյ ՚ի պարսս զանն իբր ժԸ . մեջ . նորդ կարգեալ զնախարարս պարսից՝ ինդրեաց յար քային գարեհէ , զի ձեռն տուեալ գարձուացն գար տաւես զորդն սանասարկոյ յաճոռ Թագաւորութենէն հայոց , որում տիրեր երջանկ . Հանեալ Ըն այս գաս ընկ՚ի ետ ՚ի ձեռս սմյատայ զնման ինչ ՚ի զօրացն ա սորեաստանեայց և գզուշդն ատրպատականն , զի գնաս գեալ ՚ի հայս՝ վանեսցէ գերջանկ , և Թագաւորե ցուսցէ զարտաշէս՝ որ եր յայնժամ իբր քսան տարի :

88 Եւ զի Ըն այն ժամանակս ապստամբեալ Էին յերջանկ . գայ ուսկայիք՝ նա ինքն գնացեալ եր անդր ՚ի նոսա . ՚ի ձեռ . ուր և գուժկան հասաներ նմա , երեք սմյատ առ եալ զարտաշէս՝ գայ ՚ի վր քս զօրու ծանու : Օ այս լըմեալ երջանկայ՝ երեղ յետոյ զկողմնապահն ՚ի նախարարաց իւրոց , և զարձաւ յերջանկաբաստ . և վաղվաղակի ժողովեաց բազում զօր բազում յոյժ ՚ի հայոց , ՚ի վրաց և ՚ի մերձագետաց , և ՚ի տուբալացոց . քանզի և ժամա կապատրաստացոց , և ՚ի տուբալացոց . քանզի և ժամա նակն գարուն գոլով վերջին Հասանէին առ նա զօրքն ՚ի ամենայն և արդամ երկրորդ արքայի բազում ախոյեան հե

տեսակօք : Այն երուսանդ էտ ամէն ուռճիկս և պարգևս առատապէս , յորոգոս առնել զնա ի գործ յաղթուճե : չժամանեցին օգնել :

Ել գիտացէր սմբատայ զգառնալ երուսանդայ յաջ կուր , այլ համարէլով թէ տակաւին յուսոյ կոյ , ամենապարկեր տագնապաւ յոյժ . և անցեալ ընդ երասխ՝ փութայր հասանել ի սահմանս ուսեցուց : Ի հնչեալ նախարարացն և զօրաց՝ զոր թողեալ էր երուսանդայ յուսոյ՝ զդալուստ սմբատայ հանդերձ արտաշեսիւ , սիրով և պատուով ելին ընդառաջ նմ , և խոստնեցան ընդ զօրս նոյնն : Իբրև զայս լուան և այլ նախարարքն հայոց՝ որք էին ընդ երուսանդայ , լուծան և լքան յոյժ . և խորհեցան յետս կալ յերուսանդայ և յարել ի սմբատ , և թագաւորեցուցանել զարտաշէս . քանզի տեղեակ էին զօրութենն սմբատայ , և քաջութեան նախարարացն՝ որ ընդ նմա :

Այլ կամելով երուսանդայ շահել զնա և զօրացուցանել՝ առաւել ևս յորդ տայր նմ զպարգևս . և միոյ միոյ ի նոցանէ բաշխեր գանձս . ոմով և յանկոյս կինաբն ըզսիրտս բազմաց ի նոցանէ . և յաւէտ զօտարադգի զօրսն . որոց զձեռն զօրացուցեալ՝ պատրաստեցաւ ի պատերազմ . և կարգ եդեալ ի զօրսն՝ եանց ի հիւսիսակողմն ախուրեան գետոյ . և բանակեցաւ ի մեծի դաշտին երեքհարիւր ասպարիզաւ հեռի յերուսանդայ շատայ . և անդ մօտ յախուրեանն կանգնեաց պատրէնար պատերազմի ի միոյոց՝ պատեալ կաշւով և կըռատուով : Այն բաժանեալ զզօրս իւր ի խումբս խումբս և եդեալ բազում դէտս և պահապանս ի բազում տեղիս՝ սպասեր արշաւանացն սմբատայ :

Նոյն սմբատ հանդերձ արտաշեսիւ և նախարարօք ուտեցւոց անցեալ առ ծովուն դէղամոյ , և քերեալ առ արագած լերամբ , եհաս մօտ ի տեղի բանակին երուսանդայ , և տեսեալ զայնչափ բազմութիւն զօրայ նր՝ չհամարեցաւ ինչ . բայց գիտելով թէ արդամ ընդ նմ է զօրօք իւրովք՝ ակն ածեր ի նմանէ . դի էր նա այր քաջ և գոռ պատերազմօղ . որոյ վ՛ս խորհուրդ էտ արտաշէսի՝ հնարիւք ինն գաղտ պատգամ յղել առ արդամ . և նա ընդ բանին սմբատայ առաքեալ՝ երդուաւ նմա . եթէ ասէ թողցես զերուսանդ և դարձցիս յիմ կողմն ,

ոչ միայն ոչ պակասեցուցից ինչ յիշեցանուլ Թէ քումմէ
զոր առեալ է քո յերուսաղէմ, այլ կրկին ևս յաւելից։
Այլ մինչև էր առեալ արտաշէսի զպատասխանին, և
հան երուսաղէմ ըստ առաջ բանակի նոր զրազմուԹիւն զո-
բայ իւրոց յերիս Թևս՝ ազինչ հեռի Է՝ պատուիրել ան-
ոմն՝ զոր կանգնեացն։ Յառաջ առեալ և սմբատայ զզ-
Ջակատ իւր՝ կարգեր և կազմեր ընդ իմ Ջակատուն էր
ուճանդայ. և յանկարծակի Է վերս ամբարձեալ զգրօ-
շակս արտաշէսի զարծուենկատս և զազատնշանս և
զվիշապագլուխս՝ հրամայեաց գոչեցուցանել զպղնձի
փողսն զնա միանգամայն և խաղալ յառաջ։
Յայնմ վայրի առեալ արդանդ զրազմուԹիւն զօրաց
իւրոց՝ հանց Է ի դողմն արտաշէսի. և Է ի միանալ զօրաց
նոր Է ի գունդ անդր, ասիպետալ ամբաստայ զզօրսն զնա
Է ի շտապ ոտիանալի՝ յարձակեր Է ի վր անհնարին սաստ
հուԹիւն։ Այլ Է ի խառնիլ անդ երիցս կողմանց, նա-
խարարք հայոց՝ որք էին յաջ և յահեակ Թևս Ջակա-
տուն երուսաղէմ՝ յարեցան և միացան Է ի զօրսն ամբաս-
տայ. և հարուածն սկսաւ առաւականալ երուսաղէմ
դեանան. և գոչիւն աղաղակի երկաքանչիւր զօրացն
բարձրացաւ. և անդ էր աեսիլ հին զարհուրելի։
Այս զի և բազխիւն պղնձի վահանաց, և կոխիւն հա-
տուածոց նիզակաց և շխահիւն խառն Է խուռն ոտաե-
լոց՝ յահանջս պատերազմողացն հնչէալ՝ սրչափ զօրա-
ցուցաներ զբաջուԹիւն սրոյ յաղԹողաց, այնչափ զայ-
րացուցաներ զյանդգնուԹիւն բազխաց լսելոց։ Այլ գոյն
արեանց Ջապաղելոց և հեղեղելոց յոչս նոր ցօղացեալ՝
զնմանին առ հասարակ շլացուցեալ ամենից գործել։
Այնր զօրք վրաց և Թագաւոր նոր փութանան Թուն ա-
ռաջնոյ փութմանայ խուՋապեալք, և յանդուգն խո-
զախամարտ յառաջ արձանացեալք՝ Համանգամայն բազ-
խեին. և վտանգեալ յոյժ Է ի սմբատայ՝ Է ի միւս կողմն
խուսեին. և Է ի զօրանալ զօրացն սմբատայ, բազմա-
նայր հարուած զօրացն երուսաղէմ։ Այլ Է ի տապնալ
շիտակ անդ՝ գունդք երուսաղէմ որ Է ի միջագետաց և
որ Է ի կապադովկացւոց՝ կաւազի և մոլեգին մրնջօք
նախձիւռ ահաւոր Հասուցանէին, միանգամայն և
ինքեանք գանհնարին Հարուածս Է ի զօրացն սմբատայ
յանձինս իւրեանց ձգէին. զի զամբատեանայն յոյս ա-
ռաջիկայ յաղԹուԹենն քաջալերեր, և զերուսաղէմեանսն

յոյս

յուսահատութենն բոց վառեալ բորբոքէր . զնո քաղ-
մութի վստահացուցանէր , զսոսա սրտմտութի կատա-
ղեցուցանէր : Ի յաձախել ապա կոտորածին՝ լայնա-
ձիգ տարածութի դաշտին դիակամբք երիտասարդաց
ընդոյր . որոց մնչիւն ձայնի և թառանչիւն հեծութե ա-
ղետալի հնչէր :

Ա.յլ՝ի խոսան անդ՝ի վտանգ մեծ անկաւ արտաշէս՝
պաշարեալ՝ի քաջաց հեծելազօրուն տուրացւոց . քան-
զի առեալ էր նոյ յերուսանդայ բաղում ինչ և խոստա-
ցեալ նմա սպանանել՝ի պատերազմի զարտաշէս . վնաս
և ամ զօրութե զհետ էին նր՝ի շփոթի անդ . և իբրև
պատահեցան նմա և մերձ էին հարկանել՝ կորովին դի-
տակ որդի ստնտուի նր հետի հասեալ՝ի վր , և անցեալ
ընդ մէջ նոյ ձեղքեաց և ձիւնեայ զուժգնութե նոցին .
և սաստկեալ զհարկանօղսն զերծոյց զարտաշես՝ի ձե-
ռաց նոյ . բայց ինքն անկաւ . զի մին՝ի տուրացւոց ան-
տի հարեալ զգլուխ նր սուսերաւ՝ ընկեց զկէս զի-
մացն և ապան անդէն :

Իսկ իբրև երկարեր մարտն և սաստկանայր կոտորածն՝
՝ի հասանել գիշերոյն տագնապեալ մնացեալոց զօրացն
երուսանդայ՝ի փախուստ դարձան . և ինքն երուսանդ
անձնապուրծ զերծաւ՝ի քաղաք իւր յերուսանդաշատ :
Այլոյց սմբատ սակաւ զօրօք զատեալ յարտաշիսէ՝ սին
դեցաւ զհետ նորա . և հասեալ՝ի քաղաքն կալաւ
զդուռն . և պահէր մինչև՝ի գալ արտաշէսի : Իսկ ար-
տաշէս հասեալ՝ի տեղի բանակին երուսանդայ , զտե-
ղի էառ զայն դիշեր՝ի պատուարի նր . և զօրքն ար-
դամայ բանակեցան՝ի վր դիականց անկելոց :

Ա.յն՝ի վաղիւն յառաջ քան զժամ միջօրեի եհաս ար-
տաշէս առ սմբատ : Այն քանզի երուսանդ յառաջագոյն
՝ի գրեն առ դարեհ և առ սմբատ կոչեալ էր զարտա-
շէս՝ մար , իբրև եհաս նա յերուսանդաշատ անդր՝ հրա-
մայեաց զօրացն՝ զի շուրջ կացեալ զպարսպաւ՝ աղաղա-
կեսցեն միաբերան՝ պարսից բարբառով , մար սմբատ .
այլ և մար եկն . յորմէ և քաղաքն այն կոչեցաւ նաև
մարմետ :

Այն ապա մարտ սաստիկ եղեալ զօրացն ընդ քաղաքին
առին զայն . և՝ի մարտնչիլ ընդ միջնաբերդին՝ անձնա-
տուր եղեն՝ որք էին՝ի նմա . և ոչ ինչ օգնեաց երուսան-
դայ որոգայթալից ելանելն այն զոր չինեալ էր , երբ

ընդ

Ա՛ստն . Ꮳ . ԿԼ . 11 ,

ը միւս կողմն երթալ զօրացն՝ տիրեցին այնմ : Յայն-
ժամ անձարացեալ երուսաղէմ՝ Թագեաւ յանկեան
ուրեք՝ ի պալատի իւրում : Եւ ի ոմն՝ ի զինուորաց
արտաշեսի գտեալ զնա՝ եհար վազելզ զգլուխ նր . և
ցրուեաց զուզիէղն ըՀայոտակս տանն . և արտաշես հրաւ
մայեաց Թաղել զնա մեհարձանօք . զի մայր նր յար-
շակունեաց ազգէ էր : Եւ ահա այսու օրինակաւ վախ
ճան եհաւ երուսաղէմ , Թագաւորեալ ամս ի :

Ա՛ստն . Ꮳ . ԿԼ . 11 ,

ը . 28 :

11 : Վասնոյ արտաշէս երկրէ :

88 Արտաշէս երկիր՝ որդի սանասարկոյ Թագաւորեալ
ամբաւ յարքունական դանձարանի . և տուեալ պար-
գեւս զօրացն պարսից և մարաց՝ արձակեաց զնոսՀ իւր
եանց : Եւ ա և ամբաւոյ առատ զօսլարասլետուԹի
հայոց , և յանձնեաց նմա զտեսչուԹի դործակալաց
բովանդակ աշխարհի իւրոյ : Եւ ա և արդասոյ՝ երկիր
լինել ազբայի . և կապել պատկ յակնԹակատ , և ար-
կանել դինտա յերկոսին ականջսն . և կարմիր ազանե
լի մէջ ատին . և ուներ ոսկի դրդալ և պատառաքաղ ,
և լմնել ոսկերչին նուճապօք :

Աւագոյց իշխան մեծ և զինեալս զօրդի դխոակայ . և եղ
անուն նահապետուԹե՛ն դիմաքսեան . ըն որում հայր
նր կոչոյս զիկս դիմոյ իւրոյ յապրեցուցանել զաղ-
տաշես : Պատուհասաց և զհնդեւոսան որդիս տուրայ՝
միայն վե՛ր քաւուԹե՛ն՝ զոր առներ :

Ցետ այսորիկ հրամայեաց սքաւոյ երԹալ ասպատ-
նել զերուճազ քրմապետ զեղբայր երուանդայ : Եւ
ամբաւ կալեալ զնա՝ կապեաց զերկանաքար ըն պարա-
նոց նր . և ընկէց՝ ի յորձանս ախուրեան գետոյ . և կա
ցոյց՝ ի տեղի նր զայլ քրմապետ՝ որ կոչեցաւ մոգպաշ-
տե : Եւ զոր ինչ եգիտ՝ ի գանձս մեհենից՝ եբեր առ
արտաշես . և արտաշես յատեալ յայնս և զայլ բա-
զում ինչ՝ առաքեաց ձեռամբ սքաւոյ առ դարեհ
ազքայ՝ ի հնդկս հայրախնամ բարերարուԹե՛ն նր :

89 Ակսաւ ապա արտաշես կանգնել բազում շինուածս ,
ի սէր հայոց՝ եդ զքաղաք հօր իւրոյ՝ զոր եգիտ
ամբաւ յարքունական դանձարանի . և տուեալ պար-
գեւս զօրացն պարսից և մարաց՝ արձակեաց զնոսՀ իւր
եանց : Եւ ա և ամբաւոյ առատ զօսլարասլետուԹի
հայոց , և յանձնեաց նմա զտեսչուԹի դործակալաց
բովանդակ աշխարհի իւրոյ : Եւ ա և արդասոյ՝ երկիր
լինել ազբայի . և կապել պատկ յակնԹակատ , և ար-
կանել դինտա յերկոսին ականջսն . և կարմիր ազանե
լի մէջ ատին . և ուներ ոսկի դրդալ և պատառաքաղ ,
և լմնել ոսկերչին նուճապօք :

Աւագոյց իշխան մեծ և զինեալս զօրդի դխոակայ . և եղ
անուն նահապետուԹե՛ն նր դիմաքսեան . ըն որում հայր
նր կոչոյս զիկս դիմոյ իւրոյ յապրեցուցանել զաղ-
տաշես : Պատուհասաց և զհնդեւոսան որդիս տուրայ՝
միայն վե՛ր քաւուԹե՛ն՝ զոր առներ :

Ցետ այսորիկ հրամայեաց սքաւոյ երԹալ ասպատ-
նել զերուճազ քրմապետ զեղբայր երուանդայ : Եւ
ամբաւ կալեալ զնա՝ կապեաց զերկանաքար ըն պարա-
նոց նր . և ընկէց՝ ի յորձանս ախուրեան գետոյ . և կա
ցոյց՝ ի տեղի նր զայլ քրմապետ՝ որ կոչեցաւ մոգպաշ-
տե : Եւ զոր ինչ եգիտ՝ ի գանձս մեհենից՝ եբեր առ
արտաշես . և արտաշես յատեալ յայնս և զայլ բա-
զում ինչ՝ առաքեաց ձեռամբ սքաւոյ առ դարեհ
ազքայ՝ ի հնդկս հայրախնամ բարերարուԹե՛ն նր :

89 Ակսաւ ապա արտաշես կանգնել բազում շինուածս ,

ամրացուցանել. և արար զայն ամենայն Թագաւորութե
իւրոյ: Ընկեաց և զբազում կամուրջս ի վէր գետոց
բազմաց. և կարգեաց զանհամար նաւակս ի գետս
և ի ծովակս. որով այնչափ փոյթ և ջան եմուտ ի
մարդիկ Ձեն, մինչև չմնալ ումեք դառարկ, և ոչ տե՛ղ
ոտի իմիք անդորձ՝ ոչ ի լեռնայինս և ոչ ի դաշտայինս:
Ընդ ձեմ երկիրն բաժանեալ ի զանազան սահմանս՝
կանգնեաց ի նոսա նշանս կոփեալս ի քարանց ելբրև
զաշտարակս վայելուչ կարգօքիւր անուն:

Ընկեաց և զվարժատունս ազգի ազգի մարզուԹեց
գործնականաց. կառույց և զբազում ուսումնարանս ա
զատական արուեստից ի տեղեկուԹիս գիտուԹեան
ժամանակաց, աստեղաց, չափոյ, Թուոյ, և այլոց
նմանց, ուսանել զայնս զրովք պարսից կամ աստղաց ի
լեզու հայոց. զի չէ էր գտեալ հայկական զրոց: Ընդ
համբաւ այսր ամի զոր առնէր արտաշէս, հասեալ ի
պարսս, ի մարս, և յայլ բազում տեղիս՝ արար զինա
նոցանէն յոյժ, և զՅս հայոց նախանձելի բազմաց. և
յայս իսկ ժամայն բազումք յաշխարհս մեր:

90: Ընդ յառաջ քան զձեռն արկանել արտաշէսի յայսպէ
սի շինուԹիս՝ ազգք ալանաց միաբանեալ ընդ լեռնա
կանս, ընդ գեկս և ընդ վիրս՝ յարձակեցան ի հայս: Ընդ
արտաշէս ժողովեալ զբազմուԹիւն զօրաց իւրոց՝ ի դի
մի հարաւ նոցա. և եղև պատերազմ սաստիկ ի մէջ նոց,
և կոտորած անհնարին ի խուժանն ալանաց. ուր և
ձերբակալ եղև որդի արքային ալանաց սաՀիկն: Ընդ
յառաւել զօրանալ հայոց՝ փախստական անկան ալանք
ի կուր գետ, և անցեալ յայն կողմն՝ բանակեցան ի
հանդիպոյ. և զօրքն հայոց որք գՀետ մտեալ էին նոց՝
հասեալ յայս կոյս գետոյն՝ բանակ հարին յանդիման
նոցա:

Ընդ վարանեալ արքային ալանաց վՀ որդւոյ իւրոյ՝
ի լուսանալ առաւօտուն՝ սկսաւ աղաչել զարտաշէս և
դնել միջնորդս ուխտ խաղաղուԹե՛ մի՛ ևս առնել
տակել ալանաց ի կողմանս հայոց. և խոստացաւ տալ
զոր ինչ և խնդրեսցէ, միայն Թէ արձակեսցէ զորդի
իւր. քայց արտաշէս ոչ էառ յանձն կատարել զինդիր
նր: Յայնժամ եկեալ և քոյր պատանւոյն սաՀինիկ
կոյս յաչին գետոյն՝ եկաց ի բարձր տեղւոջ. և ի միջի
Թարգման կացուցեալ՝ ձայնեաց ի բանակն արտաշե
սի,

Գ՚աան . ֆ . ֆԼ . 11 :

ան , և ասէ . քէզ ասեմ արքայդ քաջ արիդ արտաշէս ,
ոչ յաղթեցեր սալանայ քաջաց . ի՛կ հաւանեա աչագեղ
դստերս սալանայ , և տուր զպատանիդ զերեզայրն իմ .
զի չէ օրէն դիւցազանց՝ վ՚ս միոյ քինու բառնալ զկեանս
այլոց դիւցազանց , և կամ՚ի կարգս սարկաց պահել
զաղբայազունս , և հաստատել մշտնջենաւոր թշնա-
մութիւն , և հաստատուն քաջասէր ազգացս :

Լուեալ արտաշէսի զիմաստուն բանս նոր , մտաբեաւ և
ինքն յերազ դետոյն . և ունկն մատուցեալ բանից հու-
սին՝ հաձեցաւ ընդ նա և ընդ բանս նորա , և յարեցաւ՚ի
դեղ նորուն . և կամեցաւ առնուլ զնա իւր՚ի կնութիւն :
Եւ կոչեալ առ ինքն զասպետ իւր զամբաս յայտնեաց
նմա , թէ կամի դարձուցանել զպատանին սալինն առ
հայր իւր , և դնել ուխտ խաղաղութ ընդ սալանս , եթէ
արքայն սալանաց տացէ ինքեան զդուստր իւր զաս-
վ՚ս այսր : Եւ՚ի յանձն առնուլ արքային սալանաց՝ ար-
ձակեաց արտաշէս զսալինն պատանին . և եդեալ դաշն
խաղաղութիւն ընդ նմա՝ եւս զդուստր նոր զսալինիկ , և
դարձաւ յարտաշատ . և կարգեալ անդ զՀանդէս հար-
սանեաց՝ տմուտնացաւ ընդ նմա , և կացոյց զնա թագու-
հի առաջին՝ ի մէջ կանանց իւրոց :

Լուեալ էին յալանաց ընդ սալինիկան և բազում երևե-
լի անձինք իբր Հարիւրածուք . որք կարգեցան յարտա-
շիսկ՝ ի նախարարութիւն կոչեցեալ առաւելեանք : Ոմն
ընդ ոմանք՝ ի մերձաւոր ազգականաց սալինկան .
որոց մեծի անուն էր բահադրատ . որ և կոչեցաւ տու-
քիատ . և սէր յետոյ քարոզութիւն ոսկեանց Հաւատոց
ցեալ՝ ի քո նահատակեցան՝ ի տուխաւ լերինն . և կոչե-
ցան տուքիատանք . տես՝ ի պատմ . ջ . 28 :

ջ . 29 :

Ի՛ղէն արտաշէսի սրդիք վեց . արտաւազդ , վրոյր ,
մաժան , տիրան , զարեհ և տիգրան : Նոսեալ
երկ-

106 :

12 : Վարձ՝ տղեսին արտաշէսի : 21

երկիր լինել արքայի՝ նախանձաբեկ լինէր ՚ի վէր արքայական ծերունուդն վա՛ ունելոյ նոր զայն պատիւ. մինչ չև եբարձ զնա ՚ի կենաց, և ջնջեաց զորդիս նր և զամ երևելիս աղգի նորուն. և ինքն կարգեցաւ ՚ի տեղի նորին։

110։ Նա՛ ի մեծացուցանել արտաշեսի զսմբատ սպարապետ վա՛ մեծամեծ յաղթութեց նր, ըստ նա և նախանձեալ արտաւազդայ՝ խորհեցաւ սպանանել և զնա. որոյ ա զդացաւ և սմբատ հրաժարեալ ՚ի սպարապետութենէ հայոց՝ գնաց ՚ի գաւառն տմորիս մերձ յաստղեստան. և բնակեցաւ յաւանն աւկի։ Նա արտաւազդ էառ զսպարապետութեին. ըստ որ սկսան գործել եղբարք նր գրգռեալը ՚ի կանանց իւրեանց։

112։ Ո՛ այս տեսեալ արտաշեսի՝ խորհեցաւ զնոսին զկամն հաձեցուցանել. սակն իրի կարգեալ կացոյց զնուրաքան չիւրն ՚ի մեծամեծ գործս իւրոյ թագաւորութեան։ Ո՛ վրոյր երիտասարդ իմաստուն և բանաստեղծ կարգեաց կառավար և հազարապետ ՚ի վէր արքունեաց իւրոյ։ Նա զմաժան արար քրմապետ դիցն արամազդայ յամուրն անի։ Նա ապա բաժանեալ զնա զօրս հայոց ՚ի յոյս վիճակս, յարևելեան և յարևմտեան, ՚ի հիւսիսային և ՚ի հարաւային. զարևելեանն որ էր բազմագունդ՝ ետ արտաւազդայ, պահեալ ՚ի նա և զսնուն սպարապետութե։ Ո՛ արևմտեանն ետ տիգրանայ։ Ո՛ հիւսիսայինն ետ զարեհի մանկանն ՚ի ըզգուշութե պահպանութե Տեին առ կողմամբք վրաց։ Իսկ հարաւայինն վերստին յանձնեաց սմբատայ, դարձուցեալ զնա ՚ի տմորեաց։

114։ Տեսեալ արտաշեսի՝ թե զօրացան որդիք իւր, և նա մինչ յաջող է նմա, նշկահեաց այնուհետև զհռոմայեցիս. զնոյն արար և արքայն պարսից։ Ո՛ այրացեալ ըստ այս տրայիանոսի կայսեր՝ առաքեաց զօր բազում յարևելս. որոց ՚ի հասանել ՚ի կողմանս կեսարիոյ՝ ել ըստ առաջ նոցա տիրան արևմտեան զօրօք. և պատերազմել ընդ նոսա տկարացաւ. և հռոմայեցիքն յաղթող գտեալ՝ փախստական արարին զնա. և վարելով զզօրս նր առաջի իւրեանց ածին տագնապաւ մինչև յԸստարձակ հռովմոն բասենոյ։

Ընդ ժամանեցին արտաւազդ և զարեհ արևելեան և հիւսիսային զօրօք. և ետուն մարտ սաստիկ ընդ հռոմայե-

մայեցին, և չկարացեալ զդիմանել նմ վտանգեցան
յոյժ։ Եւ երբրև վհատութիւն յուսահատութեամբ տիրեաց
ի վր նց՝ վերջին վտանգ նոցին կրկին եւս զօրացոյց
զնս. և ի զայրագինս խառնիլ մարտին միաւանդամ՝
բազում նախձիրս գործեցին անդ. արքայորդիք. յո-
րում վայրի եհաս և ակնկալութիւն նց քաջն ամենատ հա-
րաւային զօրօք. և կայծակնահար յարձակմամբ իջեր
ի զօրս հռովմայեցւոցն՝ արար բազում կոտորած. ո-
րով առաւել և ոգի առեալ արքայորդւոյն՝ անհնա-
րին արուեստ հեծանուտ եղեն թիւնաւեաց։ Այլ սրմ
զնա մինչև ի սահմանս հեսարիոյ. զի թէպէտ և ի
ծերութիւն էր յեցեալ, բայց երկտասարդօրէն մղեաց
զմարտն։

Եւ առա առաւոտակ սիրեալ զօրացն հայոց, ըստ որս և
պարսից չ'ծն կապադովկացւոց և յունաց՝ յաւարի առնել
զբնշմ տեղիս. և առաքեալ զբազուկս իւրեանց ընդ
համօրէն ասիա՝ վերադովեցին զնս մեր երկիր. և արարին
բազում կոտորած. և եւսեն չարաչարս հրոյ զայրև այլ
տեղիս։ Ի գործս սց հայեցեալ և պատերազմացւոց և
եղիպտացւոց՝ նոքա ևս ապստամբեցան յինքեանութիւն
հռովմայեցւոց։

115։ Ո այս երբրև լուաւ տրայիանոս՝ հաւ զբազմութիւն զօ-
րաց հռովմայեցւոց՝ սպայ մեծ. և դիմեալ նախ ի վր
եղիպտացւոց և պաղեստինացւոց և ի միջագետս,
նկուն արար զապստամբսն նց, և հնազանդեցոյց զնս
ընդ իւրև։ Եւ անդ վերատես ժողովեալ զարս քաջս՝
առաւել ևս բազմացոյց զզօրս իւր. և հանդերձեցաւ
արշաւել նոքօք ի վր հայոց և պարսից։

Լուաւ արտաշեսի տեղեկացեալ՝ թէ սրմիսի բազմութիւն
և զօրութիւն դիմեալ գայ տրայիանոս, ոչ իշխեաց մարտ
դնել ընդ նմա. մանաւանդ զի հայեցեալ ի ծերութիւնն
սմբատայ կասկածեր թէ գուցէ ոչ ևս յաջողեսցի յաղ-
թութիւն հայոց ընդ առաջնոյն։ Ոյ խորհեցաւ հաշտու-
թիւն խօսել ընդ նմա. և ելեալ ընդ առաջ նր հանդերձ ընդ
ծայիւք և հարկօք՝ յանկոյց զսիրտ նր. և եդ ընդ նմա
դաշն խաղաղութեան։

Ապաց ապա տրայիանոս ի պարս, և նուճարեաց
զնս. և վասն այսպիսի յաղթութեան մականուն էառ,
* փառաւիքուս էիթ առամնիաքուս ‖ ։ յր պարթևաւեան և
արա-

արամեան . ըստ որում առեանն ցարդ խակ ՚ի դրամն նէր ։

116 ։ Եւ զի ՚ի գալ նը ՚ի վէր հայոց՝ մաժան քրմապետ չաբախօսեալ էր առ նա զերկուց եղբարց իւրոց՝ զարտաւազդայ և զտիրռանայ , երկոքեան նը դարան դնծեալ նմ յորս՝ սպանին զնա . և տարեալ Թաղեցին ՚ի բաղնեացն աւանի ։

127 ։ Եւ եղև յետ քանի ու ամաց ՚ի գնալ արտաշէսի արքայի ՚ի կողմանս մարաց՝ հիւանդացաւ անդ . և եկեալ ՚ի մարանդ գաւառ՝ զառղի կաւ յաւանն բակուրա-

128 ։ կերտ . և անդ մեռաւ , Թագաւորեալ ամս խթ ։ Եւ եղև սուգ մեծ զօրացն հայոց և աղգին համօրէն . և արարին նմ Թաղումն բազմահանդէս յուղարկաւորու-Թիւ ։ Պատգաղքն էին ոսկեղէնք , գահոյք և անկողինք բեհեղեայք . պատմուճանք ոսկեթել . և Թագ կապեալ ՚ի գլուխն փառաւոր յոյժ . և զինն ոսկի երեալ առաջի ։ Ընդ ուրջ զգահոյիւքն որդիք արքայի . ըստ որս և բազմութիւք աղգականաց . և հոյլք զօրացն գունդա-գունդ առաջի . և խումբ ամ նախարարուհեաց դաս դաս ՚ի միջի , ամբոխն զինու վառեալք . ոմն Թէ ՚ի պատերազմ պատրաստեալ լինէն ։ Յառաջոյ հարկանէին փողս պղընձիս . և յետուստ բազմութիւն ձայնարկու գունանաց և սևազգեստ աշխարհօղ կանանց . և հուսկ զինի ռամիկք ժողովրդեանն ըստ կարգի ։ Եւ ՚ի Թաղելն անդ՝ շուրջ զգերեզմանաւն նը մատնեցին բազմք զանձինս ՚ի կամաւոր մահուանս ՚ի սէր և ՚ի պատիւ մեռելոյն . վասն զի լեալ էր նա ամենայն սիրելի , և բազմաց ևս պաշտելի վըճիռ պանծալի գործոց իւրոց զորս արար . և յետ մահու նը բազում երգս գուսանք յօրինեալ նուագէին հայք ՚ի վէր նը ցաւուրս խորենացւոյն և գրիգորի մագիստրոսի ։ Օ՜ որպիսիս երգէին և զամբաստայ՝ որ մեռաւ յառաջ քան զարտաշէս ։

13 ։ Սանդակ արտաւազդայ երկրորդ մինչ ցվաղարշ ։

ՃԸ . 30 ։

129 ։ Արտաւազդ երկդ՝ որդի արտաշէսի երկդի՝ Թագաւորեալ ՚ի տեղի հօր իւրոյ , հալածեաց յարա-տաւ զամ եղբարս իւր , և քնակեցոյց զնս ՚ի գաւառն աղիովիտ և առբերանի . ոմն արար և առաջինն արտաւազդ ։ Եւ քզի ոչ գոյր նորա որդի՝ սպահեաց

առ իւր զերբան զէրգսայր իւր՝ յաջորդ լինել Թագա-
ւորելոյն։

Ա.յս արտաւազդ՝ ի մանկուէ մինչև՝ ի սահ կալաւ մե-
լի կեանս անվախեր իւրում ասագութեն և արուեստ,
Ամենայն սա յաւուր միում դնալ յորս վարագոյց և
ցուցից առ մասիս լերամբ, և հասեալ՝ ի գետն ազատ՝
որ և մեծամեծն կոչի՝ եանց ըստ կամարքին արտաշատու,
և ցնորեցաւ՝ ի խելս իւր. և յածեալ երկիսարան ասա
և անդ՝ անկաւ՝ ի խորխորատ մեծ, և խորասոյզ լեալ
անհետացաւ. Թագաւորեալ ամն ՃԻ։

Ա.ռասպելեալ լիներ՝ ի բերանս պատառանդ ցաւերս
խորհնացուցին, թէ արտաւազդ արդեօք կայ յայլ
միում կապեալ երկաթի շղթայիւք. և առ նմա երկու
շունք՝ որք հանապազ կրծեն զշղթայսն, զի լուծեալ
ելցէ նա արտաքս, և աւերեսցէ զեօս. բայց յաւելումն
եւս՝ թէ՝ ի ձայնէ կառանդարուէ դարբնոց մինոյն շըր-
ջանի՝ ոգեաւք՝ ի դարբնոց հնչառաքելոյ այսպիսի ասա-
դուեցեալ՝ նման յաւուրս կիւրակէից երից կամ չորից
բաղխելոյն կռանաւ զսաք, զի մի յաւուրս պատապ
Թուլասցին այն շղթայքն։

Տիրան առաջին՝ եղբայր արտաւազդայ եկեալ՝ Թիգրէ- 131
նէ՝ ի տեղի նորէ՝ եկաց անդ և անգործ, պատասխանէր ոչ
զբօսանաց։ Այս ոմանք գերկուս երիվարս այնչափ Թե-
Թև և երագ և դիւրաբարձ, մինչև Համարիլ՝ ոչ իբրև
օդագնաց Թռչունս։ Յաւուր միում իշխանն բզմնե-
նաց գատաւոր անուն կամէլ յանդիմանել զանդոգ-
բարս արքայի՝ ընդ նմանի հեծանել՝ ի մին յոր-
բիվարաց նոր. և իբրև էլ՝ ի նա ասաց * եթէ այսպէս
ի երիվարաք շքնէի, քան զարքայ շքեղ պանծալի
։ ‖ Նէ եղև՝ ի Թագաւորել անտանելոյն պետի կայսեր՝ ի 138
հռոմ՝ առաքեաց առ նա տիբան հրեշտակս, միանգա-
մայն և գՀարի Տէրն Հայոց. և նորոգեաց զդաշն խաղա-
ղութեն ընդ նմա. և անտանելոյս առ ի ցոյց Տաճատուհւոյն
բասեկամուԹէ յղեաց առ նա Թագ արքայական և ծի-
բանս. և ետ փոխարէն նոր գդամ յանուն իւր. որոյ
ձեռն իւր յուս տիբանայ. իբր Թէ ծիրանիս զգեցու-
ցանել նմա. և դիր զրծուիլ այսպէս * ոչխար առաջին
առաքուս ։ ‖ ի՝ ի Թիգր Հայոց տոհմէ։

144 : Յետ այսորիկ ջոջ արար տիրան և գնաց ՚ի բարձր հայս ՚ի գաւառն եկեղեաց ՚ի տեղի անդորը , եդեալ վերակացու ՚ի ներքս ՚ի նմա զմեծ իշխանն երախնաւոր կոչեցեալ՝ որ և կարգեալ էր եկիդ արքայի : Ան շինեալ տիրանայ ապարանս յաւանն ջրմէս , հաստատեաց զարքունիս իւր ՚ի նմա . և կեցեալ ՚ի թագաւորութենէ սմին ամ . մեռաւ՝ յանակնկալ դիպուածոյ . քանզի յաւուր միում ՚ի գնալ իւր առ լերամբք ՚ի զբօսանս՝ հիւա ձեան թաւալեալ ՚ի վերուստ էառ զնա ընդ իւրև , և արար

հեղձամահ :

153 : Տիգրան եզիդ՝ եղբայր տիրանայ՝ կրտսեր որդի արտաշէսի՝ թագեաց ՚ի վէր հայոց իշխանութենէ պերոզի պարսից արքայի : Ան ՚ի մեռանել անտոնինոսի պիոսի՝ սա ինքն պերոզ և տիգրան միաբանեալ՝ դիմեցին ՚ի վէր հռոմայեցւոց : Իսկ սեվերիանոս վերակացու կապադովկիոյ՝ զարհուրեալ յարշաւանաց անտի՝ եհարց պատգամ ՚ի ջածոյն դղիւկոնեայ . և տուեալ նմա պատասխանի բերանով աղեքսանդրի պատգամախօսի այսպէս . * ըղպարթեւս և զհայս հարցես ահագին , և դարձցիս ՚ի հռոմ փառօք պանծագին . տիբերեայ հոսանք քեզ զուարճասցին , պահակ յաղթութենէ դըլխոյդ կապես . ցին ||

Ընդ այս պատգամ վստահացեալ սեվերիանեայ դիմեաց վաղվաղակի բաղմութեբ ՚ի հայս . որոյ ըստ առաջ եղեալ խոսրով զօրավար զօրօք հայոց և պարսից՝ ՚ի սուր սուսերի մաշեաց զնա գունդ նոր . ըստ որս նետահար կոտոյս և զնա ինքն զսեվերիանոս : Օ այս լուեալ աղեքսանդրի պատգամախօսին՝ ջնջեաց ՚ի մեհենական դիւանաց զառաջին զիւր պատգամ , և դրեաց ըստ այնր այսպէս . * մի խաղար զօրօք դու ՚ի հայաստան , քանզի վտանգել անկցիս ՚ի դարան . այլ զինու վստահեալ եղիցես յանդիման , ՚ի զգեստ կանացի պատիր ահոյեան . մահ արձակեսցէ նետիւք աղեղան , կենացըդ լուսոյ առնել

քեզ վախճան ||

162 : Ուրեալ որեղիոսի կայսեր՝ որ յաջորդեաց անտոնինոսի՝ թէ հայք վանեցին զհռոմայեցիս , առաքեաց ՚ի վէր նոցա զվերոս զուկիոս զկայսերականց իւր : Այլ մինչև եկեալ էր նորա՝ տիգրան արքայ հայոց դիմեաց ՚ի մերձ չերկերեայ՝ լինքն կամելով կորզել զիշխանդ միջի

ձեր-

Մատ. Ե. Կե. 13։

ձերբակալ եղև՝ի նմանէ, և եդաւ՝ի կալանս։ Իսկ վե-
րոս հասեալ՝ի կողմանս միջերկրեայց նահուն արար ըն-
թացս։

Թէնաժիս իւր։

Տեսեալ ապա՝ որ զինդրան ընդունէր՝ի կապանս՝ զալ-
մացաւ, միանգամայն և՝ի դուխ շարժեցաւ՝ի վե՛ր նը-
և արձակեաց զնա. և հաճեաւ ը վայելչութեն անձին
նը՝ բարեհամակամ սիրով կապեցաւ ընդ նմա. և թագ կա-
պե՛ր՝ի գլուխ նը՝ վերստին կացոյց զնա թագաւոր հայ-
ոց ը իշխանութ հռոմայեցւոց. և տուե՛ր նմա՝ի կնու-
զկոյն ոսկի՝ արձակեաց զնա հանդերձ զօրագլխաւ
իւրով՝ի քաղաքն արտաշատ։ Ն՛ւ զի մի անյիշատակ
ինասցէ այս գործ՝ եւս հատանել ղերամն ը տարազու-
անտոնինոսի, զոր յիշեցաք՝ի վերոյ։

Ն՛ւիեալ տիգրանայ՝ի հայս՝ շինեաց քաղքն առ գետիւք 163։
մանաւ եղբօր իւրոյ մաժանայ՝ի հնուհս ունել ջուծդն։
Ն՛ւ եղեն տիգրանայ ջորս որդիք՝ի ռոմեայ հռոմմոյ
եցւոյ. զորս կարգեաց՝ի նախարարութիւն անուանեալ
ռոմսեանք. ը որս հաստեաց և զայլ նախարարութիս
և լինքն կեցեալ յիշխանութեան ընդ. ամ ամն խը.
մեռաւ։

Ա ազարշ որդի տիգրանայ երրորդի՝ ծնե՛ր յառաջնոյ 193։
կնոջէ նը մեմիարայ՝ թագեաց՝ի տեղի նը յարտաշատ
քաղաքի։ Այլ որ մեմիար՝ի դնալն՝ի մարմանդա
ձերբակոյս իբրև եհաս՝ի տեղին՝ ուր դեռն մերց ի-
ջեալ խառնի յերասխ՝ի սահմանս բասենոյ, ըմբռնել
յերկանցն ծնաւ. և այսր աղագաւ վաղարշ՝ի թագա-
ւորելն շինեաց՝ի տեղւոջ անդ ծննդեան իւրոյ քաղաք
նոր. և կոչեաց յիւր անուն վաղարշապատ։

Յետ այսորիկ ձեռն էարկ վաղարշ և պատեաց զամուր 197։
պարսպաւ զաւանն վարդգեսի՝ որ՝ի վե՛ր քաղաքէ դե-
տոյ՝ և անուանեաց զնա վաղարշապատ. և վախտադե-
եաց զարքունիս իւր անդր։ Ա կարգեաց և մանուածոյ
տոնսախմբուն՝ի նաւասարդի ը. ՚ի պատիւ արամազ-
դայ հօր ջուծդն՝ի բագրեւանդ. որոյ փոխան յետոյ սահ-
մանեցաւ՝ի հայս տօն յովհաննու կարապետի և աթա-
նագինեայ վկայի։ Ջ ինեաց վաղարշ և զայլ տեղիս
բնակուե՛ի բագրեւանդ. յորմէ և նահանդն այն կո-
չեցաւ վաղարշակերտ. այն է ալաշկերտ։

Ընդ այն աւուրս յարձակեցան՝ի հայս ը դուրն պար- 213։
նաց խազէրք և բասիլք. ոյք երկին յազգէն սարմատաց։

ետց ։ Այլ վաղարշ ժողովեալ զամբոխս մեծ՝ մարտիկ զո-
քից , եւ լեգէմնից . և եհաս զնա սաստիկ , և զհնացորդ
դրս նից արար փախստական իբ նոյն գուռն ։ Այլ յառա-
ւէրն պնդիլ կռիւն նից՝ Տարեալ յաղեղնաւորաց նից մե-
ռաւ , Թագաւորեալ ամն ի ։ Այլ զորք Հայոց առ քե-
նու վրիժուց սատակացն էս վասնեալ և Տալածեալ
զՔհնեամին զաղձան յԱտրպ ։

14 ։ Համանուն խորհրդոյ առաջնոյ ։

ՃԻ · 31 = 32 ։

214 ։ Ոսրով առաջին որդի վաղարշայ կեաց մանուկ հօր
իւրոյ Թագաւորեալ՝ի տեղի նորա՝ նոյնժ ամանդ
միաբանեալ զզօրսն Հանց իբ լեառն մեծ Խոտոյ՝ի վէմ
խարազս և խաչաց՝ առ՝ի խնդրելոյ՝ի նոցանէ վրիժ
մանուկ հօր իւրոյ . և մարտ եգեալ իբ նոն՝ Տարուբանս
անչնարինս Հանդ՝ի նմ . և նկուն արար զՀզօր ազգն
պարսից . և Հան՝ի պատճառանացն նից պատանդս
մի՝ի Տարեւրոց . և Տաստատեալ զաշան իւրոյ իշխա-
նուԹեն յայսոսիկ կողմանս Տիւսիսոյ գրով զաղձաս՝ի
Հայս ։

Զհեռն էարկ ապա՝ի բազում չինուՀածս քաղաքաց և
աւանից , և ս ապաքանից և իմկանից , ոչխատեալ՝ի
նոյն սակ յոլով ։ Այս զի յայսմ ժամանակի գտանէին
Տծին Հայոց քրիստոնեայք , զգաղտն՝ի նմանէ ծառայ-
ելոյց՝ի գործս չինուՀածոց՝ի գուռն արիւսարուԹիս
ը օրինակին փաստանի . զոչին և նահատակեալ ։

217 ։ Վախճաւ՝ի նոյն աւուրս անտունեսոս կարակաղոս կայ-
սըր՝ի միջագետս , և Հանց անտ՝ի Հայս ։ Օ այն
ըՀեալ խորովոմ՝ գնաց իբ առաջ նմ բարեկամուԹիբ ,
և Հանց առ նմ՝գաւառս քանի մի . և՝ի կամ նմ գառ-
նալ յետս , սպգիլ զնա կայսրն առ իւր . քանզի խոր-
Հեր տիրել Տծին Հայոց ։ Իրըև լու եղև այս առ Հայս ,
առ Հատարակ ամենն արարեալ ելին՝ի պատերազմ
իբեմ կայսեր . յորոց զսկի Տարեալ կայսրն արձակեաց
պատուով զնոսսոսով ։ Այլ Հայոց իբրև գարձաւ՝ի նիկոմի-
դիա՝ առաքեաց՝ի վէմ Հայոց զոր բազում յոյժ ծանր
պատրաստուԹիբ ։ Այլ զորք խոսրովու՝ի գիմի Տարեմ
խորակերեցն չարաչար զՀռոմմայեցիս , և զմնացեալսն
գարձուցին՝ի փախուստ ։ Ոչխա սակաւուց պատերազ-
մեալ

Ա՛սան . Ճ . 41 . 14 ,

ՀԵՏ

Ա՛ւ ի կատարել հայոց պընծասանիցն անուանի՝ ստնտու
դեա , և հեղձամղձ կոտեաւ :
փախիլ՝ պաշարել՝ի զօրացն Հայոց՝ հոսեցաւ հեղեղաի
անուանի յաւուրս որոց սպան զԽոսրով . և՛ ի կամիլ իւր
աջոյն դրնդոյ յամի ինն 257 , : Ա՛ւ ասա պարսից գտեալ
ձեն . և բնակեցաւ՝ ի վազարշապատ քաղաք . ուր ծնաւ
Ա՛ւ անակ հասել յոսոս խոսրովու պատուհեցաւ՝ի նմա 257 :
նեն ինա :
լուսաւորիչն մեր , ըզ յայտ առնելոյ ընդ յետոյ՝ ի ծնա
ոսկ . և կինն անակայ ոդոհ՝ անդ յղացաւ զորդի դրնդոյ
տեղւոջ ուրեք , ուր էր տապան՝ որ առաքելոյն Թադէ
ի՛ հայս . և հասեալ յարտագ գաւառս օձունացեաց՝ ի
տունեաց . և առեալ զընտանիս իւր՝ կեղծաւոք փախեաւ
խոսրովայ անակ անուն՝ ի ցեղէ սուրենեան պահլա
ինա . և խոստացաւ նախարարաց իւրոյ մեծամեծս՝ և
Թէ գաւառ ազանցեն ինա : Յանձն եաւ մի ոմն՝ ի նա
սից ցորչափ կենդանի է խոսրով , խորհեցաւ նենդել
Տեսեալ արտաշիր սասանեան՝ Թէ ոչ կարէ տիրել պալ
տեղոյ զշինուածն քաղաքին՝ հրաման յՅն ուսեալոց :
դա՛ ի վրէժ քինուն արտաշրի շինեցաւ . և յետ աւար
կան՝ շինեաց զքաղաք մի , զոր կոչեաց դաւրիժ . յր Թէ
սից մինչև՛ ի Ննդիկս . և դարձ արարեալ յաստղատառ
ինա . հուսկ յետոյ վանեաց ինա՛ ի սահմանացն պալ
քաղմանես մղեաց խոսրով ըզ նիւ զամն բժին՝ ի նուճաձել
ա՛ ի Թագաւորել արտաշրի՛ ի վէր պարսից՝ բժիշ պատե
հազարապետ :
մի 226 . և տեղեաց ամն 409 . մինչև ցաւուրս Թորոսի
475 . և յաջորդեաց Թէրոսէի ցեղին սասանեանց յա
Թագաւորուն պարթեւազանց յետ տեղոյ այնմ ամն
ձին վճարել լինէ : Ա՛ւ յայնմ հետէ բարձաւ՛ ի պարսից
յր էն կարենալ՝ ընդդարձան . և սակայն չկարաց
էն սուրենեանք և ասպետապետեանք . այլ երէք ցեղն
Պահլաւանեցւոյն ըզ նիւ և երկու ցեղք պահլաւեանք , յր 226 :
տարի մի՝ ոչան ինա . և Թէրեաց ինքն՝ ի տեղի նորա :
ըսկզբ նախարարօք պարսից , և պատերազմեալ ընդ նիմ
սանայ պարսկի ապստամբեալ՝ ի նմանէ հանդերձ այ
և զոր ունէր : Ա՛նցեալ արտաշիր նախարար որդի սա
տալը տիրել և համոզին ձև . բայց վտանգեալ կոտյա 225 :
պարսից՝ մեռաւ : Ա՛ծամեալ ապա արտաւանն խրոխ
ձեալ սոյն այս անսոնկինոս և ըզ արտաւանայ ազբայնն

լուսաւորչին մերոյ սուրբ , և եղբայր նր Եւթաղիոս (որք էին քրիստոնեայք եկեալք ի կեսարիոյ) առեալ զմանուկն տարան անդր ի կեսարիա. և մկրտեալ զնա կոչեցին գրիգոր ըստ յայտնութենէն եղելոյ ի վր նորա։ Ա, իբրև եհաս յարբունս՝ ամուսնացոյց զնա սուրբ ըստ մարեմայ դստեր դաւթի ուրուն հաւատացելոյ. որմէ ծնան երկու որդիք վրթանէս և արիստակէս. արիստակէս կրօնաւորեցաւ ի վանս. իսկ վրթանէս ամուսնացեալ ծնաւ զերկուս որդիս զգրիգորիս և գյուսիկ. զայսմ՝ամէն տես ի պատ. ը. 31։

260։ Ա ռնեալ արտաշէր զմահ խոսրովու՝ դիմեաց զօրու ճանա՛ ի հայաստան, և սիրեաց այնմ. և ի կոտորել նր զորդիս խոսրովու՝ մի ոմն ի նախարարացն արտաւազդ անուն մանդակունի՝ առեալ զմի յորդւոցն խոսրովու տրդատ անուն՝ փախոյց ի կեսարիա. և անդ սնուցեալ զնա՝ տարաւ ի հռոմ. ուր եկաց նա ի դրան կայսեր յազատական կարգի ըստ ձեռամբ լուկիանեայ մեծի իշխանին։ Ա, այլ ոմն նախարար ամատունեաց օտայ անուն առեալ զդուստր խոսրովու զխոսրովիդուխտ՝ տարաւ յամուրն անի. և անդ սնոյց զնա զանխուլ։ Ա, ի մի ոմն տաճատ անուն գողացեալ զմի ի քերցն արտաւազդայ՝ տարաւ ի քաղաք մի կեսարացւոց, և ամուսնացաւ ըստ նմա։ Իսկ արտաշէր յետ կարգելոյ զհայաստան՝ կաւ լաւ ջան զամն լիշ ի մահճանէ խոսրովու մինչև ի մահ իւր։

Ա,յլ տրդատ՝ որ էր ի հռոմ՝ բազում երևելի գործս ցուցեալ՝ այնչափ հռնդիսացաւ զօրուբ, մինչև առաւել քան զկերակրեացն. զոր լուեալ գրիգորի լուսաւորչի՝ չոքաւ առ նա ի հռոմ. և եկաց ըստ նմա առանց յայտնելոյ նմա զինքն։

285։ Ա, եղև ի պատերազմիլ դիոկղետիանոսի ընդ հռչեի արքային գԹաց, մենամարտեալ տրդատայ ընդ նմին հռչեի՝ ձերբակալ արար զնա. որոյ վր փառաւորեաց զնա դիոկղետիանոս յանդիման աւագանւոյն. և կամեցաւ հաստուցանել զնա յերևելի աւագուբ։ Ա, գիտացեալ թէ նա է որդի խոսրովու արքային հայոց, թագաւորեցոյց զնա ի վր հայոց. տես ի պատ. ը. 32։

Ա տան. Ճ. գԼ. 15։

15։ Յաճախակ ընտանութեանն սրբոյ. եւ լուսաւորութեան հայոց ի յետին սերնդի գրիգորի. եւ յաջորդութենէ արիստակեսի եւ վրթանէսի։

ճ. 33 = 41։

286։ Տրդատ սրդի խոսրովու առաջնոյ կարգեալ թագաւոր հայոց ի հռոմէ իշխանութենէ դիոկղետիանոսի յերրորդում ամի կայսերութեան նորա՝ եկն զօրօք հռոմայեցոց ի հայս. և սքանչելի ընդ նմա։ Այլ ի մանկութենէ իւրմէ հանապազ հալածեալ լինէր ի կեսարիա՝ ընդ առաջ երթեալ նմա նախարարաց հայոց առ հասարակ, և կրկին թագաւորեցուցին զնա ի վերջ ազգին. որում թագաւորէր եղեւ սմբատ բագրատունի ի տանէ սմբատայ բիւրատեան։

Այլ տրդատայ անցեալ նոքօք հանդերձ յամուրն անկ, և զտեալ անդ զքոյր իւր ընդ հաւատարիմ պահպանութեամբ օտոյ նախարարի՝ լցաւ խնդութեամբ. և պատուհեալ զօտոյ՝ եւս նմա զշուք հաղարապետութեանն հայոց՝ հրամանատար լինել ծին։ Այնուհետև և արտաքաղաքայ մանդակունւոյ, որ էրև պատճառ փրկութեանն իւրոյ՝ եւս անդրէն զսպաքանութիւն զօրացն հայոց. և զառաջատ՝ որ զերծոյց զքոյրն արտաքաղաքայ՝ կացոյց իշխան գաւառին աշոցոց։ Ապա տրդատայ յեկեղեցւոյ գաւառ, ուր էր մեհեան անահիտայ ջրածուհւոյն՝ մատոյց նմ զսոս գոհութեան. և ապա ի հրաւիրել զգերիպետս յերծայատար լինել ջրածուհւոյն, և յոչ առնուլ նորա յանձն՝ մատոյց ի տանջանս յերկատասան ազգս չարչարանաց։ Ուսակ եղ տոյ իմացեալ՝ թէ նա է որդի անակայ սպանողի հօր իւրոյ, եւս տանել զնա ի դղեակն արտաշատու, և ընկեցեալ նոր ի վիրապն խոր. ուր եկաց նա զամս ԺԳ. կերակրեալ խնամով տան ի ձեռն բարեսէր կնոջ սիոյ։ 287։ Յետ այսորիկ ժողովեաց տրդատ և զայլ եւս զօրս ի հայոց. և խառնեալ զնա ընդ զօրս հռոմայեցւոց, խաղաց նոքօք ի վերայ քաղաքացն հայաստանու՝ յորս էշխեին պարսիկք. և տիրեաց նոցա. և երկոցս վանեալ պահտմատ զշապուհ արքայ պարսից զորդի արտաշիրի, տիրեաց համօրէն ծին հայոց, և անդր եւս մինչև ի տիւ

կին զդուստր արքային ալանաց զաշխէն, զբեալ զնա նախ արշակունի և Թագուհի. յորմէ ծնաւ խոսրով փոքր. տես՛ի պատ. ը. 33։ ՚Ի նոյն աւուրս հասին՛ի հայս հովխովհանեան կուսանք՛ի կողմանցն հռոմայ, և նահատակեցան՝ երեսունևեօթն Թուխով. զորոց տես՛ի պատ. ը. 34։

301։ ՚Ի պատուհասիլ ապա տրդատայ և նախարարացն հայոց՝ յայտնուիլ ընկալեաւ յիւր քոյր տրդատայ՝ խոսրովիդուխտ կոյս՝ ազգ արար հայոց հանել զսրբն գրիգոր՛ի խոր վիրապէ. և նոր եկեալ բժշկեաց զնոսա. և քարոզութիւն ածական բանից լուսաւորեաց զնոսան։ Եւ ապա դնացեալ՛ի կեսարիա ձեռնադրեցաւ՛ի դևոնդիոսէ արքեպիսկոպոս հայոց յաւի ամն 302. և եկեալ մկրտեաց զնոսա հայս, և զորդիսն արքայ՝ անուն եդեալ նմ՛ յովհաննէս. և ձեռնադրեաց նոքա ջորս հարիւր եպիսկոպոսունս, և զանհամար քահանայս. և շինեաց զբազում եկեղեցիս և զվանորայս, զկուսանոցս և զհիւրանոցս, զդպրատունս և զվարժատունս. և կարգեաց զոմանս. և վայելեցոյց զհայաստան ածգիտութիւնբ և եկեղեցական պաշտամանմբք։

318։ Ձեռնադրեալ ապա զարիստակէս զորդի իւր արքեպիսկոպոս հայոց՝ երթեմն երբեմն մեկուսանայր ինքն յանապատ տեղիս և կայր յաւանձնութիւն։

Ձհետ այսորիկ լուեալ սրբոյն գրիգորի և տրդատայ Թագաւորի զհաւատալ կոստանդիանոսի Թագաւորի՝ եկեալ գնացին՛ի հռոմ. ուր հաստատեցին՛ի միջի դաշն սիրոյ. և երբն սեղբեստրոս ձեռնադրեաց զսրբն գրիգոր պատրիարգ հայոց՝ անկախ յայլոց։

319։ ՚Ի դառնալն անտի՛ի հայս՝ տեսեալ տրդատայ Թէ հիւսիսայինք յարձակեալ էն՛ի կողմանս աղուանից, ժողովեալ զզօրս՝ դիմեաց անդր. և անկեալ՛ի վէր նոցա յանակնկալ պահու՝ էհար զնոս չարաչար կոյժ. ուր՛ի սաստկանալ Հարուածոց յերկուց կողմանց՝ սպարապետ նոր արտաւազդ՝ խոցեալ՛ի կետուստ անկաւ և մեռաւ։ Եւ տրդատ զօրացուցեալ զմարտն՝ ՛ի փախուստ դարձոյց զթշնամին։ Կամեցեալ ապա խաղալ՛ի վէր շապհոյ արքային պարսից՝ կացոյց՛ի տեղի արտաւազդայ զզօրս զօրավարս. և յետ բազում յաղթութեանց՝ հաշտութիւն խօսեցեալ ընդ նմա՝ դարձաւ՛ի տեղի իւր. զայսմ՝ամս տես՛ի պատ. ը. 35 = 39։

325 Դ ամէն ժամանակի ՝ի գուժարկել ժողովոյն Եկեղեցւոյ առ
աւաքեաց կոստանդնուպոլսոյ կայսր Տրովադատակ առ սրբը-
դատ արքայ , զի առեալ էր իւր զթոռն գրիգոր՝ եկեալ
՝ի ժողով անգր : Այժ զի չէր նշ հնար գնալ առաքե-
ցիկն ՝ի տեղի իբրեանց զթոռն արիստակէս : Այս նա եկէղ
՝ի ժողովն , յետ առատանալ այնր՝ առեալ զգաւազանն
Տարցն եկն ՝ի հայս . և նոքն գրիգոր կնքեաց զայն՝ քա-
նիցս . * Լոկ մեք փառաւորեացուք ։ ԻԲ . տես ՝ի պատ.
ք . 40 :

331 Այս աչուն էհտև նա կնքն նոքն գրիգոր կոսպատ առանձ
նացեալ ՝ի կողմանս բարձր Տայոց՝ եկաց ՝ի լերինն սե-
պուհ Տոյ կոչի մանաւանց , ոչ իբրև զմարգ Տոզեկին , այլ
իբրև գբրովակն Տոզեկին , մինչև գնաց առ անձկալին
իւր՝ Յաւտանգէղ գանձառ էքսոսթեին . գեցեալ ՝ի
Տայոց պատմութեանն իմնաւոր մինչև ցվերջին առանձ
նութեն իւր՝ ան . ։ Այս գետ ոչ քաղցրամատոյց գտեալ
էզև մարմին նր յայտնութեր ՝ան . զոր քննելաւ ձգնա
ւոր սմն գտանելի կոչեցեալ . և եղաւ ՝ի Թորգան . և
ապա բերեալ ՝ի վաղարշապատ քաղաք :

332 Արիստակէս կամ որպատակէս կրկեր սրգի՝ պրն գրի-
գորի՝ յաւանձնանալ նր Տայոց՝ նստաւ յաթոռ Տայ-
բասկաւագութեն Տայոց ։ Այս ամենայն ՝ի սկզբանէ մինչև ցայս
ժամանակս զոր գրեցաք ՝ի վերայ Տայոց՝ ի Տամանման Տօրն սր
ջուկեր և խնամոցն . վկնեաց զնոսաւքս և զվանո-
քայս . և շքեղացոյց զազգն Տոգևոգական վայելչութ .
Նոքանայ եղև ՝ի խրատուէ զատակաց , և և զայնոսիկ
խնամս որք Թիւրեալ էին յոչզղութէն ։ Այն ՝ի սո-
ցունց՝ այն է խնամն չորրորդ Տայոց արքեպայոց՝ կըշ-
տամբեալ ՝ի նմանէ՝ Թէ ամենայնք ընդ նս . և ՝ի գնալ
նոքն ՝ի Ծոփաց գաւառ՝ սպան զնս ՝ի Ձանասարհի ։
Այս ժամանակի նր տապան յԱկեղեցւոյ գտաւ . ։ Հան-
դուցեալ յատանն Թէոդ . յետ կալոյ նր ՝ի Տայրապետուե
ան է :

339 Ա րքեպանէս էրէց եղբայրն նրն արիստակեայ յաջոր-
դեաց ՝ի տեղի նր յամենայնի . այր զարդա-
րեալ երկայնին իմնաւութէ և ևս Տոգեւորվ . որ և
յոյժ ջնայր առաւել և պայծառացուցանել զեկե-
ղեցիս Տայոց : Այս կամելով ոմնէք առ ինքն նաև զոր
նաև պաշտաման եկեղեցւոյն եղնի , առաքեաց Տրեշ-
տակս առ մանկարիս պատրիարգ տեղւոյն . և եհարց
նոյն

ինչ ինչ ի վէր որ խորհրդոց . և նա ժողով արարեալ
գրեաց առ նա զսուրբ կանոնս ։
Եւ զի ի սմին ժամանակի վայելէր սքանչելի սրբութիւնք
և խնաստութիւնք որ յակոբ մծբնայ հայրապետէ՝ հօրա-
քեռորդի որին գրիգորի՝ որդի խոսրովուհոհայ քեռն ա
նակայ , գրեաց առ նա որն վրթանէս , և ինդրեաց
ինչ ինչ տեղեկութիւն ի վէր հաւատոց և աղօթից և այ-
լոց իրաց . և նա շարագրեաց և յղեաց առ նա ուղե-
տան ձառս գերազանց վարդապետութիւն . տէս ի պատ-
ճ . 4 ։
340։ Որոյ այս որ վրթանէս ձեռնադրեալ գերեց որդի իւր
գրիգորիս՝ արքեպիսկոպոս՝ առաքեաց յաղուանս
հայոց . որ և նահատակեցաւ անդ ի նոցանէ ։ Եւ ի
սմանէ համարի սկզբնաւորութիւն կաթուղիկոսութե ա
ղուձանից . տէս զսմանէ ի պատ . ճ . 41 ։
Ի գուն գործել որոյն վրթանեսի՝ ի բարեկրօնութիւն
հաստել զազգն հայոց՝ բազումք ի նախարարաց թու-
լացան ի վարս . և ոմանք ի նոցանէ առին հարձս . և
այլք յայլ անարժան գործս եղեն ձեռնամուխ ։ Զգա-
չեր զնոսա երանելին սրդատ՝ յետոս կաւ յայնպիսի հե-
թանոսական եղեռնութենէ . և յորդորեր զնոսա ըստ քրիս-
տոնէական հաւատոյն զգործս բարիս երևեցուցանել
յանձինս իւրեանց ։ Այլ իբրև ետես թէ նոքա ոչ ինչ
շահին ի բանից իւրոց , նա առաւել ևս յանարգութիւն
բերին , ընկէց յանձնէ զսպասին երկրաւոր թագաւո-
րութենէ , և գնաց զկնի երկնաւորին . և հրաժարեալ
յամէ՝ չորքաւ ի լեառն սեպուհոյ , ուր ձգներ յառաջն
նոյն գրիգոր . և անդ կացեալ խստամբեր ձգնութիւնք
պարապեր ածմանոց ։
341։ Յայնժամ նախարարքն հայոց խորհուրդ արարեալ՝ կո-
չեցին զնա աղաչանօք՝ խոստացեալ ուղղել զվարս իւր-
եանց ։ Եւ նա գիտելով զբարս նոցա՝ ոչ էառ յանձն . ո-
րոյ վ՚ա արբուցին նմա դեղ մահու , և բարձին զնա ի
կենաց . և * շինուցին յինքեանց զբազմախայլ ձառա-
գայթն աճապարանս ‖ , յետ կալոյ նոր ի թագաւո-
րութենէ ամն ծգ . ի հաստակի իբր ձե ամաց . իսկ մար-
մին նոր թաղեցաւ յամուրն անի ի կամսէ ։ Յաջեցան
սպանանել և զորդն վրթանէս . և ի փութալ նոցա սպե
ան .

Ա՛ման . Ջ . ԳԼ . 15 ։

եան . և եկայ անդ ։ Ապա երանելի կողակից՝ որպէս տըր-
դաւոյ՝ աշխէն Թագուհի , և և քոյր նորա խոսրովիւ-
դուխտ կացեալ հրեշտակակրօն վարուք ի դաստի քա-
ղաք՝ վախճանեան առ Ա՛ծ ։

Յամանակ խոսրովոյ Երէրդեի ։ 16

Ի մեռանիլ տրդատայ ապստամբեցան ազգքն . և 342 ։
ի՛ որում՝ նշանակեցաք՝ի վերոյ՝ սպանին զոմն
գործս նահատակութիւնք . և յայնժամ անսասրուկ ոմն
յազգէ արշակունեաց՝ Թագ կոպեալ Թագաւորեաց
անդ . և խորհեր տիրել Համարկն ազգին հայոց ։ Օ այս
լուեալ մեծի իշխանին բակուրայ՝ որ բդեշխ էր Ջին
աղնեաց , ինքն և ապստամբեալ՝ եկայ իբր ինքնա-
գլուխ , օգնական իւր արարեալ զպարսիկս ։ Այնպես
և այլ բազում մեծամեծ իշխանք և ամենատերք վը-
տարանքեալ արկին ազգիւ շփոթի՝ի հայս . ի՛ որս և
երեքին նախարարութիւք , յո՛ են զգունեիք , մնասուա-
զեանք , և դուսնիք կամ որդունիք՝ յարուցեալ՝ի վե՛ր
միաձայն՝ կոտորելոյն զերեսաս . և ընդ այն ոտն՝ն
՝ի միջոյ խապան ։

Օ այս տեսեալ այլոց նախարարաց՝ ժողովեցան առ 343 ։
Ա՛ծն վրդանէս , և խորհուրդ արարեալ ընդ նմա՝ հաս-
տատել Թագաւորեցուցանել զիսոսրով զորդի տրդա-
տայ ։ Ա՛ր որ՝ի մանկուանէ սնեալ Թագաւորել
նէր , սպասէնեցան առ կոստանդին կայսր որդի մեծին
կոստանդիանոսի . և նա առաքեաց՝ի հայս զմանտո-
քսոս զլեռակացս տան խոսրով զորու ծանուռ , ընդ նմին
և ծերպանի և պապակ Թագաւորական հանդերձ Թղթով՝
Թագաւորեցուցանել զիսոսրով ։

Խոսրով որդի տրդատայ՝ Թագաւորեալ՝ի վե՛ր հայոց 344 ։
ձեռամբ անտիոքոսի եշխանի՝ կարգեաց վերատին ըզ-
չորեսին զօրավարս իբ կարգելոյն տրդատայ . զմինաձիկն տա-
պալեալ վտաց՝ի վե՛ր հիւսիսային զօրաց . զմինաձիկն տա-
հպետ ուշտունեաց՝ի վե՛ր հարաւային զօրաց . զտա-
գաւառ սասպետ բագրատունի՝ի վե՛ր արեւմտեան զո-
րաց . զվահան նահապետ ամատունեաց՝ի վե՛ր արև-
լեան զօրաց ։ Օ այս այսպէս կարգեալ՝ առաքեաց ըզ-
մանաձիկն՝ի վե՛ր բակուրայ՝ տուեալ՝ի ձեռս նը՛ վիճա-
զա-

դամայն և զզօրս կիւրեղեայ՝ զորս բերեալ էր ընդ իւր անտիոքոս ։ Զբանակեաց և զվահան արեւելեան գնդապետն ի վեր առաքեաց՝ տալ ի ձեռս նոր և զզօրսն գաղատիոյ ։

Եւ անտիոքոս առեալ զիհրան հիւսիսային զօրք և զբազարատ արեւմտեայ զօրք՝ խաղաց ի վեր սանատրկոյ հանդերձ իւրով յունական գնդապետն ։ Օ՛ահի հասեալ սանատրկոյ՝ փախեաւ յաշխարհն պարսից առ շապուհ հանդերձ նախարարօք աղբանիկ ։ և անտիոքոս Թողեալ առ սահմանօք նր զբազում զօրս ի հայոց դարձաւ յետս ։ և առեալ զհարկ աշխարհին գնաց ի կոստանդնուպօլիս ։

Իսկ մանաՃինէր գնացեալ ի վեր բակուրայ՝ և պատերազմեալ ընդ նմա՝ սպան զնա ։ և կոտորեաց զզօրս նր ։ և ձերբակալ արարեալ զորդի բակուրայ զհեշա և ըզքոյր նր՝ առաքեաց առ խոսրով ։ Յարձակեցաւ և ի սահմանս մծբնայ՝ և յաւարի առեալ զերկիրն՝ դերեաց զբազումս , ըստ որս և զուարթ սարկաւագունս՝ զբոն յակոբայ մծբնայ , և հրամայեաց տանել ընկենուլ զնա ի ծով ։ ըստ որում և պատուհասեալ նորա յայ մեռաւ ։ և երկիրն ապականեցաւ ։

346 ։ Ի վձարել այսր սկսաւ խոսրով արքայ՝ տալ զսնձն ի զբօսանս որոյ ։ որոյ վր տնկեաց անտառ մեծ՝ առ աշտատ գետով՝ այն որ խոսրովակերտն ասացաւ ։ Եւ շինեաց մերձ յանտառն ի վերայ բլրոյ միոյ քաղաք՝ դուխն անուանեալ , որ պարսկերէնն նշանակէ բլուր ։ և անդ փոխեաց յարտաշատայ զարքունիս իւր ։

350 ։ Ինչպէս խոսրով շինուԹեաց պարապեր՝ դրդռեաց շապուհ զհիւսիսային ազգս ի վերայ նորա ըստ յորդորելոյ սանատրկոյ ։ Եւ ի յարձակիլն ընդ ի հայս քսանհազար զօրօք՝ էառ խոսրով զհարաւային զօրսն և զհիհրան վրացի հիւսիսային զօրօք ։ և անցեալ ընդ երասխ գետ՝ գնաց ի կողմն արեւմտից ։ իսկ բազարատ և վահան՝ արեւմտեայ և արեւելեայ գնդօք խաղացին ի կողմն հիւսիսոյ ։ Տեղեկացեալ Թշնամեաց՝ յորում վայրի եցեն արքայ՝ յարձակեցան ի վերայ նորա ։ և պատերազմեալ ընդ նմա՝ հարին չարաչար զհիւսիսային գունդն միհրանայ ։ սպանին և զհիհրան ։ սոյնպէս և զփունդն հարաւային հանդերձ Թագաւորաւն վախ-

տա

տական արկին յՅն ծուխց. և ինքեանք դիմեալ հա-
ւին յարարատ, և պաշարեցին զքաղաքն վաղարշապատ։
Ի յն ինչ՝ ի պատրաստի էին մարտ դնել ընդ քաղաքին՝
հասին անդր բազարատ և վահան զօրօք իւրեանց. և
երագեալ վանեցին զնա. և բռնութիւբ վարեալ անդր
քան զամուրն ոշական՝ արկին զնա՝ ի վիմուտ աեղիս և
՝ի գԺուխարս քարանց. ուր վտանգ մեծ էր նոյ արշաւել.
ապա անձարացեալ նոյ՝ միանգամայն և կատաղել, ձա-
կատ կարգեցին, և սկսան պատերազմիլ ընդ զօրս հայոց։
Յայնմ վայրի զօրագլուխս Թշնամեացն՝ որ պատեալ էր
զմարմին իւր անգծելի զրահիւք՝ մեծամեծ հարուածս
հասուցաներ զօրացն վահանայ, և կոխան ոտից աո-
ներ զգունդն բազարատայ. և ինքն յայնքան հարուած
ծոց միջի ոչ ինչ վտանգէր։
Յայնժամ քաջն վահան հայեցեալ՝ ի կողմն եկեղեց-
ւոյն էջմիածնի՝ զոր կանգնեալ էր լուսաւորչին, տալա-
ղակեաց, և ասէ. * օգնեա՛ ինձ ա՛ծ, որ զգաւթեան
պարսաքարն դիպեցուցեր ձակատու այլազգւոյն՝ խրոխ-
տացելոյն գողիադու. ուղղեա՛ և զնիզակս իմ՝ անան
հզօրիս այսմիկ։ Օ այս աստացեալ արձակեաց զնիզակ
իւր. և հարեալ կործանեաց զայրն հսկայ ընդ դաւակ
ձիոյն յերկիր։
Օ այն տեսեալ զօրացն հայոց՝ քաջալերեցան և հա-
ւին՝ ի բերան սրոյ զթշնամիսն. և զինացեալսն փախա-
տական արարեալ՝ դարձան ուրախութիբ յՅն ծուխց։
Ընդ որ զուարձացեալ արքայի, եւս վահանայ՝ ի պար-
գեւս զտեղի ձակատուն, և զամուրն ոշական։ Ապա փո-
խանակ միհրանայ կարգեաց զգաւրքդյլ մաղխազունի.
և փոխանակ մանուճհրի զօրդի նր զգուրա. խակ զպա-
տիճ հազարապետութիբ ձին եւս արշաւրայ համարա-
կանի։ Այս ինքն յետ սակաւս վախճանեցաւ, կացեալ
՝ի թագաւորութիբ սմն ամ. և թաղեցաւ առ հօր իւ-
րում յանի քաղաք։

17: Յամանակ պերանայ երկրորդէ. և հանուղիւսութիւն յուսկան և ֆառներսեհի:

ը. 43 = 44:

353: Ո՞վ կնի մահուն խոսրովու երկրորդի ժողովէը՝ ըզյն վերծանեսի զնախարարս հայոց և զայմ զօրավարս խորհուրդ արար ը նա թիւրեցուցանել զորդի նր զտէրան. և հաւանութիւը նր յանձն արարեը զնա՝ ի ձեռս արշաւրայ կամնարականի՝ հաւ ընդ իւր զտիրան. և գնաց նովաս՝ ի կոստանդնուպօլիս առ կայսրն կոստանդ:

Երբև լուաւ շապուհ զմահն խոսրովու և զմեհնիլ տէրանայ յաթոռ հօր՝ գումարեաց զօր բազում, և ետ՝ ի ձեռս խորթ եղբօր իւրոյ ներսեհի, և առաքեաց՝ ի հայս, ՝ի մտի եդեալ թագաւորեցուցանել զնա ինքն գներսեհ փոխանակ տիրանայ՝ ի վր հայոց: Ո՞ այս տեղեկացեալ արշաւրի՝ հաւ զայմ զօրս հայոց հանդերձ նախարարօք, և ել ընդէմ ներսեհի. և պատահեալ նմա՝ ի դաշտն մհուղ՝ ետ պատերազմ ը նմա սաստիկ յոյժ, յորում յերկուց կողմանց լս անկան բազումք. և որչափ միաբանութիւն նախարարացն հայոց յաղթող գտաւ յարձակմանն թշնամեացն, այնչափ անմիաբանութիւն նց ը միմեանս՝ եղև պատճառ՝ որով բռնմք ՝ինոցա նք մեծամեծք և պատուականք անկան սրով թշնամեաց: Այլ՝ ի վերջոյ զօրացեալ հայոց՝ յաղթեցին պարսից, և արարին զնս փախստական: Այնպէս վերադարձեցին և զհիւսիսականսն՝ որք անցեալ ը աղուանս՝ յարձակէին՝ ի հայս:

353: Տիրան երիտ՝ որդի խոսրովու երիտի թագաւորեալ հաճութիւք և հաւանութիւք կոստանդեայ կայսեր՝ եկն՝ ի կոստանդնուպօլսոյ՝ ի հայս: Այս հաշտուն խօսեցեալ ը շապհոյ՝ սկսաւ տալ և նմա հարկս ոսկ և կայսերն, և եկաց՝ ի հանդարտուն մնալոյ թէ՝ ի թուլամորթութէ՝ ծառայելով անարժան գործոց: Այս եղեն սորա երեք որդիք, արտաշէս՝ յորմէ ծնաւ տիրիթ. արշակ՝ որ թիւրեաց զկնի. և տրդատ՝ որ ծնաւ զգնել, և սպանաւ՝ ի բիւզանդիա:

355: Յակ մեծն վերծանէս լցեալ զաւուրս կենաց իւրոց՝ ետ սրբութէ՝ յետ վարելոյ զնիշխանութէն հայրապետութէ ամս ժե,

Գործ. Ե. ԵԼ. 17։

ժէ, և փոքր ինչ աւելի՝ փոխեցաւ առ ՅՃ. և ընդանե-
նելոց նորա մարմին նորին Թադէացաւ ի դեօղն Թոր-
գան։

Յուսիկ կրեալ որդի՝ զոր ի վիճանեսի նստաւ ի տեղի 356։
նը կաթուղիկոս Հայոց։ Սա ի կենդանութե հօր իւրոյ
ամուսնացեալ ծնաւ զերկուս որդիս զպապ և զաթա-
նագինէ. և յետոյ հրաժարեալ յաթոռոյ՝ պարապիկը աղօ-
թից և ձգնութեց, սքանչելի լեալ ի վարս սրբութե և
յիմաստս ՅՃայկեան դրոց. որոյ վը ընտրեցաւ ի հայ-
րապետութե աղգիս։

Ոսկաւարիչ ի սկիզբ ձմրի յուլիանոս ուրացօղ ի կոս 361։
տանդնուպօլիս՝ խաղաց զօրօք ի վը պարսից. և իբրև
մօտ եղև յերիվրատ գետ՝ հատին պարսիկք զջուրն նա-
ւակամիջին երիվրատայ. և ոչ ետուն նմա անցս։ Այն
ոեսեալ յուլիանոսի՝ առաքեաց զիր առ տիրան արքայ
Հայոց՝ ձեռնտու լինել ինքեան։ Այլ նա ընդդէմ դա-
շինն՝ զոր եդեալ էր ընդ շապհոյ՝ դիմեաւ ի վը զօրաց
նը հալածական արար զինք. և վերստին կարգեալ ըզ-
կամուրջն՝ բազմ պատուիրեալ անցեալ զյուլիանոս հան-
դերձ ամ բազմութեն։ Այլ ի ստիպել զնա յուլիանոսի
դնալ ընդ իւր ի վը պարսից՝ եառ նմա տիրան զգուշդն
հարաւային, որոյ զօրաւոր էր զուրա նահապետ ոըշ-
տունեաց. եառ նմա և պատանդ զերդ որդի իւր զարը
դատ հանդերձ կնաւ և որդւովք նորին, եա և զտիրութի
զթոռն իւր՝ զորդի անդրանկան իւրոյ արտաշէսի, որ
մեռեալն էր. պահեալ առ իւր զերկուս որդի իւր զար-
շակ վը յաջորդելոյ ի Թադաւորութե։

Ընդեալ յուլիանոսի զպատանդսն՝ առաքեաց ի կոս-
տանդնուպօլիս. և ապա եառ տիրանայ զգարշ պատ-
կեր իւր՝ նկարեալ ի տախտակի. յորում կային և
նմանութիք ինչ դիւական կերպարանաց. և հրամայ-
եաց նմա կանգնել զայն յեկեղեցւոջ յարևելից կու-
տ։ Այլ ի գնալ յուլիանոսի՝ կամեցաւ տիրան ձե-
ռամբ իւրով զետեղել զպատկերն յեկեղեցւոջ ի ծուխ
դաւառի։

Ճասեալ առ նա յուսկանն յորդորեաց զինա՝ մի անիրա-
ւել յեկեղեցի՝ ըզ։ Այլ իբրև ոչ անսաց արքայ, յա-
կաւ յեկեղեցի՝ և կոխեալ խորտակեաց զնա։ Այրկուցեալ.
տիրանայ Թէ գուցէ վճռ պատուհաս կրեսցէ ի յու-

վաս

լինասցէ՝ չարժեցաւ ի բարկութիւն ընդեմ նմա. և հրամայեաց հարկանել զնա ջայլոտիւք յերկար. մինչև անդէն իսկ աւանդեաց երանելին զհոգի իւր ձեռ. և կեցեալ ի կաթուղիկոսութենէ ամս չ. և մարմին նո՛ր թաղեցաւ ի Թորդան։

Յայնժամ ընտրեցին հայք ի տեղի երանելւոյն զդպրութիւն ծերունի՝ ազգաւ ասորի՝ աշակերտ ՚ձին գրիգորի լուսաւորչին՝ ձեռնադրեալ ի նմանէ քահանայ։ Եւ ՚ի յանդիմանելն զտիրան արքայ վ՚ս անիրաւելոյ ի ՚ձին յուսիկ՝ հրամայեաց արքայ խեղդամահ առնել զնա. և մարմին նո՛ր թաղեցաւ ի վանս Խրոմ, որ կոչիւր հայերէն դրախտ։

Այնմ ժամանակի հայք յաղգէ լուսաւորչին կարգել կաթուղիկոս. բայց ոչ գոյր ոք յայնժամ առ ի նոյն յարմարեալ։ Վասն որոյ ՚ձն յիրաւի յուսկանն երկու որդիք պատ և աթանագինէս, բայց մի ՚ք զմի չար և վատթար։ Եւ ՚ս՚ս առ ՚ձին յուսալով զգաստանալոյ նմ՚ կամեցան ընտրել զմի ՚ի նոցանէ. և զեբկոսին ևս ետուն ձեռնադրել սարկաւագ. և սակայն արհամարհէ նմ՚ զկարգն նո՛ր՝ առաւել ևս անկարգացան. որոյ վ՚ս և երկնաւոր հրով ահագինս պատուհասեալ կորեան ՚ի նմին ամենեան։ Որդի մի էր աթանագինեայ՝ ներսէս անուն, բարի հասուն՝ բարի շառաւիղ, որ ՚ի մանկուէ առաքեալ ՚ք կեսարիա՝ վարժեր անդ ՚ի հելլենական գիտութիւնս, և ՚ի հրահանգս ՚ձնպաշտուե. որ և գնացեալ ՚ի կոստանդնուպոլիս՝ առաւել ևս զարդացաւ անդ յիմաստս. և էառ իւր կին զդուստր մեծի իշխանի ուրումն՝ որ կոչիւր աասլիոնէս. և եկաց անդ շ՚ժմ կին։ Ո՛ն կամելին հայք առնուլ յինքեանս. բայց ՚քզի անագաներ գալուստ նորա՝ զանց արարեալ առ ժամն զնուէրս ընտրեցան զնա։

Փառներսէհ, կի՛ փառէն՝ յաշխիշատ քաղաքէ՝ ՚ի վերնոց ծլեալ յովհաննու կարապետի՝ ընտրեցաւ և կացուցաւ հայրապետ հայաստանեայց։

Ո՛ւր գործոյն տիրանայ հասեալ յականջս զուրայ զօրավարի՝ որ գնացեալ էր ընդ յուլիանոսի, տխրեցոյց զնա յոյժ. որոյ վ՚ս յորդորեաց զզօրս իւր կետս կալ՚ ի նմանէ և ՚ի յուլիանոսէ. և միաբանեալ զնո՛ ընդ իւր՝ գնաց ՚ի գաւառն տմորիս, և անդ ամրացեալ սպասէր, թէ լինիցի ումն վերջանալ երկբ իրացն։

Օ այս լմնել Յուլիանոսի՝ սուրհանդակ առաքեաց առ
ինքան սրբայ . եթէ ասէ առանց դիտելոյ քո դարձաւ
ղուրայ՝ ապանցես զնա սղգովին ։ Եւ նա նենգուեցեալ և
սուտ երդմամբ կոչեալ զնա առ ինքն՝ սպան զնա , և կո-
տորեաց զամ զաւուն նոր . յորոց մանուկ ոմն միայն քաղա-
ծեալ ապրեցաւ՝ որ և էր եղբօրորդի նոր . և կարծի լի-
նել այն՝ որ զլուսաւորիչն գնդիկն զսաղաւարտաւ իշխանին անձ-
տայ գաւառին ։

Ի սատակիլ Յուլիանոսի ուրացողի՝ հաշտուեցեր խոսե- 363 ։
ցաւ վաղենտիանոս կայսր ընդ շապհոյ . այլ շապուհ
ժխտեալ դաշինն հաշտուէ՝ դիմեաց ի վր յունաց ։ Եւ
յանցանել նր առ սահմանօք հայոց՝ ի մտի ունելով
զգործս տիրանայ՝ որով ձեռնտու լեալ էր նա յուլիա-
նոսի , խորհեցաւ վրիժ առնուլ ի նմանէ նենգուեցեր .
վասն բարեկամական բանից կոչեաց զնա . և ի յանդի-
մանն լինելն նր առաջի նր՝ ի գեղջն անծուխ՝ յասպահու
նեաց գաւառի՝ կղտամբեաց զնա , և կուրացոյց զաչս
նր յետ Թագաւորելոյ նորին ամս . ժե . և հրամայեաց
նմա զնալ նստիլ յաւանն կոճաշ առ ոտամբ արագած
լերին ։

Եւ Թագաւորեցոյց ի տեղի նր զորդի նորին զարշակ ։
Եւ պատանդս առեալ ի նախարարացն հայոց՝ խաղաց
յիշխանութիս յունաց . և ոչ ինչ կարացեալ առնել՝ սկսաւ
առպատակ սիրել ի միջերկրեայս . և ապա վանեալ ի
զօրացն յունաց՝ չոքաւ ի պարսս . ուր Թաւրեաց զգա-
ուսին իւր ի վր քրիստոնէից՝ որք կային անդ ի ծա-
ծուկ . և զբազումս ի նոցանէ նահատակեաց . որպէս
նահատակեալ էր և զսքեն սարդիս զօրավար և զորդի
նր զսքեն մարտիրոս հանդերձ ժդ զինուորօք . տես ի
պատմ . ք · 44 ։

18 ։ Յոմանսն արշակայ երկրորդի , և հայրապետութեանն
Ներսեհի առաջնոյ ։

ք · 44 = 45 ։

Արշակ երկրորդ՝ որդի տիրանայ երկրորդի Թագա- 363 ։
ւորեալ ի վերայ հայոց՝ փոխանակ զառաջն խնա-
մելոյ՝ զախտ իւր սկսաւ դարմանել ։ Ի սորա երկրորդ
ամի իշխանութե մեռաւ փառներսեհ կաթուղիկոս , կա-

ցեալ ի հայրապետուէ ամն իբր ՟ե։

364։ Եւ երկոքին որդի աթանագինեայ՝ որդւոյ յուսկան՝ որդւոյ վրթանեսի՝ որդւոյ սբոյն գրիգորի լուսաւորչի, որ նըստաւեր ի կոստանդնուպոլիս, հրաւիրեալ համօրէն յազգին հայոց՝ նստաւ կաթուղիկոս յաթոռ սբոյն գրիգորի։ Ի ձեռնադրիլ սորա ի կեսարիա՝ ընդհէք հոգւոյն սբոյ երևեցաւ աղաւնակերպ հանդուցեալ ի վէր նորա։ Ա նորոգեաց յՀին հայոց յայսմ ջամբուղղուիս. ևս և ջամբ բարեվայելուչ կարգս՝ զորս տեսեալքեր ի կոստանդնուպոլիս՝ իբրև զազատուճական ակունս ընդելուզեալ

365։ հաստատեաց ի հայաստանի։ Եւ զի ազգի ազգի անկարգութիւնք ևս մտեալ էին յՀս մեր, ժողով մեծ գումարեալ յաշտիշատ քաղաքի՝ մատոյց զարմանդեղոց, կարգեալ պետսէս կանոնս. տես ի պատ. բ. 44։

Ընեաց զբազում վանորայս աւելի քան զերկու հազար. որոց եղ տեսուչ զշաղիտա զոյր սբ զաշակերտ ծերոյն դանիէլի, և զեպիսկան հանդոյն նմին. ըստ որս և զեփրեմ և զգինդ սղկունի։ Կանգնեաց և զորբանոցս և զայրիանոցս և զհիւրանոցս, ևս և զհիւծանդանոցս և զուրկանոցս և զանկեալանոցս. և վե՛ ամի այսցիկ կարգեաց ուռնիկս ի գիւղից և ի քաղաքաց. և կացոյց ի վէր նոյ զվանականսարս և զսպասաւորս. և զամի զհոգւոյն յանձն արար ի սարկաւագ իւր, որոյ անուն էր խադ ի գաւառէն կարնոյ ի գեղջէ մարգայ։ Եւ ինքն երանելին ոչ տայր հանգիստ անձին. այլ հանապազ յայց ելեալ յեկեղեցիս ի քաղաքս և ի գիւղս, ի վանս և յանապատս՝ խնամէր զամ և ուրախ առնէր։

366։ Ո այսքան և զայսպիսի գործ սբոյն ներսեսի տեսեալ արշակայ արքայի և նախարարացն հայոց և համօրէն աւագ գանուցն՝ արարին ժողով եպիսկոպոսաց. և կացուցին իւրեանց պատրիարգ զսբն. ոմն Թէ հանդիսացուցանել կամէր զամ և պատուել և ս և կարգաւ զինչ խանուի պատրիարգութեանն՝ զոր ընկալեալ էր սբոյն գրիգորի ի սբոյն սեղբեստրոսէ. և յայնմհետէ հայրապետք հայոց ոչ ևս յաւելին առնուլ ձեռնադրուիլ ի կեսարիոյ, այլ յեպիսկոպոսաց իւրեանց։

Ա նմին ամի հրեշտակ առաքեաց վարդենտիանոս կայսր առ արշակ արքայ հայոց հանդերձ թղթով, և յորդորեաց զնա՝ մի ևս մնալ ի հնազանդութենէ պարսից, այլ կալ ընդ իշխանութ յունաց։ Արդ արշակ արհամարհեալ զպատ-

դպատուհանն՝ և ոչ իսկ պատասխանուց արժանի սպաը
գնաս, և ամենայն դառնոյց գՀրեշտակն։ Ի բաց եկայ
և ի հպատակէն պարսից. և կայր յանդգն. և պա-
րապեր զբօսանաց։

Օ այրացեալ ընդ այս վաղնեհանուսն՝ անգէն իսկ ես
սպանանել զեղբայր նը զարգասս, որ կայր առ նմա ի
պատանդի. և Հրամայեաց Թէոդոս սպարապետի դէ-
մել զօրու ճանու ի վէր Հայոց, և պատերազմաս նմուն
առնել ընդ։ Օ արհաբեալ արշակայ դիմեաց առ սբն
Ներսէս, և աղաչեաց գնա գտանել Հնարս Տալոտելէ։
Ել նորա առեալ զոմանս ի պատուհականաց գնաց ընդ
առաջ Թէոդոսի. և մտրնեալ զգէտեն նորա՝ Հան-
դարեցոյց զնա։ Ել գնացեալ անձամբ առ կայսրն
խոստացաւ ել նմ բզքի ինչ խնաստուելէ։ և կայսրն արժա-
նի պատուով մեծարեաց զնա, և գարձոյց նմա զիմ
պատանդն զընտանիսն որդաստայ եղբօր արշակայ, և
զտիրելի զՀոռն տիրանայ։ Ել և ես ի կնոջ արշակայ
զկոյս մի անուն ուլոմպիադա յաղգէ իւրմէ։ զի մեռեալ
էր կին նորա։ Ել նոյն առեալ զայսոսիկ Հանդերձ տի-
պատրաստուելէ դարձաւ ի Հայս առ արշակ։ Ի բար
կացսն Շապհոյ և մանկանն գնեալ որդոյ սրդաստայ
մէ՛ի զուր սպանանելոյ զՏայր նորա զարգաս, առնեալ
նմա պատիւ հիւպատուելէ, և գանձս ոչ սակաւս։ Ել
որ նախանձեալ յոչ տիրելոյ խորհէր չարիս վն նէ.

և սպասէր ելիցոզ ժամանակի։

Ի կայ գնեալ գնացեալ յաւանն կոմաշ, ուր գեղեա կնէն
դանի էր Տաւ նորա կուրացեալ տերան, պատմեաց
նմա զիմ և զպանանել Հօր իւրոյ սրդաստայ։ Ի նդ որ
տիրեալ տիրանայ՝ ողբայ յոյժ։ Ես ելիչ ասէ պատճառ
մնՏու նորա. զի ես եաւս գնա պատանդ յաւլմանսի.
որոյ վ՛ե իսկ կամ սատ ի կուրանէ։ և ես գնեալ գնամ
ինչս իւր զորս ունէր ի ժառանգուէ, ես և գկայսրնէն
գեղջից և դաստակերտաց. և Հրամանս ետնմա քնակիլ
ի նմին տեղի։

Ի նդ կերեալ գնեալ Եաւ իւր կին գիտառանձեալ զգ- 367.
դեստր անդռվկայ սիմեաց նահապետի. և արար թա-
գաւորակալել Տարանիս։ Յորում ես մեծարին քնծայս
նախաթարաց, և ձերս առաւս նմա Հանդիսականաց։ ո-
ւոմ և Հանձնդաձ յաջս նմանն։ Ել զի օրինե էր յայնժամ
մեծամեծաց՝ տալ զնի յորդւոց իւրեանց յաղքատեսիս ի

սպաս արքայի, դնելոյ ևս զարարին այսպէս, և եւտուն նմա զորդիս իւրեանց. և նա զարգարեալ զնո առաւ ևելբան զոր յարքունեան էին, պանծալի և սիրելի եղև հարց նոցա։

Ի չիւտ աստանօր սիրելի պատճառս քաւէ, և արար իւր համակամ զվարդան ումն մամիկոնեան. և նոյնպէս մատուցեալ առ արքայ, ասէ. ոչ տեսանես արքայ, զի դնել խորհի Թագաւորել փոխանակ քո. զոր և հաստատեաց վարդանն երդմամբ։ Ապայսիսկ քաւէց հաւատացեալ արքայի՝ վարեաց զնա յարարատայ. և նա գնացեալ՝ի գաւառն առբերանի և անտի յաղիովիտ՝ բնակեցաւ յարքունական քաղաքն զարիշատ։

368։ Օ այս տեսեալ սիրանայ առաքեաց առ արշակ առ որդի իւր պատգամ խնամ, և յանդիմանեաց զնա վասն այսր։ Ինչ որ զայրացեալ արշակայ, հրամայեաց՝ի ծածուկ սենեկապետացն սիրանայ՝ հեղձամահ առնել զնա. և նոցա կատարեալ զհրամանն՝ թաղեցին զնա՝ի գեղջն յայնմիկ։

Ապա եղև ընդ այն աւուրս գնալ արշակայ յորս զթիկամբք մասեաց՝ի տեղին, որ սահմանակից էր ծաղկոտանն։ Ել անդ՝ի զբօսարձանալ իւրում յորս երէոց, և՝ի պարծիլն՝ թէ ոչ ոք՝ի Թագաւորաց յայսպիսի բազմանս որոյ եցեր վայելեալ, պատասխանի արարին տիրին և վարդան, և ասեն. բազմուն յոյժ զարմանալի երէոց ունի գնել յիւրում լերին՝ի շահապիվան՝ի ծաղկոտն գաւառի, և ահաւոր կարդ որոյ քան զնմա թագաւորաց։

Օ այն լուեալ արշակայ՝ի նախանձ շարժեցաւ. և գլխեաց առ նա նենգութիւք, զի տեսցէ պատրաստուածն որսոց՝ի լերին անդ. որպէս զի ասէ՝ի միասին եկեալ զբօսարձասցուք յորս։ Ել յետ առաքելոյ զթուղթն վաղվաղակի յուղի անկաւ գնալ անդր, զի եթէ անպատրաստ գտցէ՝ յանդիմանեսցէ զնա, ևս և կորուսցէ։ Ել իբրև եհաս՝ի տեղին՝ տեսեալ զգեղեցկութիւն վայրացն, և զբազմութիւն երէոց, և զպատրաստուածն որսոց, առաւել ևս՝ի խոր խոցեցաւ նախանձու. և խորհուրդ վատ խորհեալ ընդ վարդանայ՝ հրամայեաց նմա՝ զնետ որսոյն իբր վրէժխաւոր դիպեցուցանել՝ի գնել և սպանանել զնա։ Ել վարդան հարեալ նետիւ զգնել ընդ թիկնամէջն անդէն առ նմին սպան զնա։

Յետ

Յետ գործելոյ զայսպիսի անիրաւութիւն՝ ի չքմեղս եւ
ղեալ Թագաւորն և վարդան և տիրին՝ աղաղակ բարձ
ձին, և սկսան ստուք ողբալ և կոծել զգնել, և նզո
վել զդժբաղդութիւն դիպուածոյն. և բարձեալ զմար
մինն մեծաւ յուզարկաւորութիւք Թագեցին ի զարի
շատ։ Այլ սակայն ամքն յայտնի ծանեան, թէ ստուք
թիւք գործեն. զոր և մեծին ներսէսի ևս գիտացեալ
անդր զարշակ, ընդ նմին և զվարդան և զտիրին. և
նստաւ ի տուք։

369։ Լսեալ արշակ ոչ ինչ զղջացաւ ի վերջ չարեաց իւրոց, այլ
յաւել ևս ի նոյն. և ընդեմ քրիստոնէական օրինաց՝
ունելով կին զուռումպիադա Թագուհին, էառ իւր և
զիաւանձեմ զկինն գնելոյ սպանելոյ՝ ի ժառանգե
լոյ զաւազանէն նորա, և ի առաւել գեղեցկութիւն
կնոջն։ Այս կին փառանձեմ որջան գեղեցիկ էր մար
մնով, այնչափ տգեղ և անօրէն գտաւ հոգւով. քանզի
մախացեալ սորա ըստ երանելին ուռումպիադա ի տիկ
նութիւն նր՝ գործեաց ընդ նա զանլուր և զարհուրելի
չարիս. զի խաւնեաւ զմահաթոյն յահաւոր խորհուրդ
հաղորդութիւն ի ձեռն միոյ ուրուք անօրէն քահանայի
մրջինիկ անուանելոյ՝ ետ նմ զայն, և եբարձ գնա ի
կենաց։

370։ Յետ այսորիկ ետ սպանանել նենգութիւք և զվաղինակ
սիւնն զգօրաւար արեւելեան գնդին. և կարգեաց ի
տեղի նր զհայր իւր զանդուիկ գնահատետ սիւնեաց.
և կացոյց գնա վերակացու քաղաքին տիգրանակերտի։
Ո այս ամ տեսեալ մեծին ներսէսի՝ և վշտացեալ մեկ
նեցաւ ի վաղարշապատ քաղաքէ, և նստեր ի վա
նորայս իւր յատանձնութիւն։

Ա՛տոմն տէրտառէրտի ի շապհոյ։ 19։

ք. 46։

370։ Վխատեալ էր շապուհ ի վերջ արշակայ վասն հպատա
կելոյ նորա կայսեր. քանզի քանզի զբաղեալ էր ի
առնուլ վրէժ ի նմանէ։ Եւ իբրև հաշտեցաւ ընդ թըշ
նամիս իւր՝ պատրաստեցաւ գալ ի վերայ արշակայ. և
անտի անցանել և տալ պատերազմ ընդ յոյնս։

371։ Ո՞այս լսեալ արշակայ՝ առաքեաց առ նա զտիրին

և զվարդան արժանաւոր պատարագօք խօսել՝ի խա-
ղաղութիւն ։ Եւ շապուհ յանձն առեալ զհաշտութիւնն՝
պատուիրեաց արշակայ գալ ընդ իւր՝ի պատերազմ ընդ-
դէմ յունաց ամ զօրօք հայոց ։ Եւ արշակ պէսպէս պատ-
ճառս բերելով հրաժարեցաւ՝ի գնալոյ . այլ դունդ
մի զօրաց միայն առաքեաց ընդ նմա ։

Եւ զի՝ի կասկած անկաւ արշակ՝ թէ պատճառ զրու-
գութիւն շապհոյ եցէ տիրելի և վարդան՝ կոչեաւ զիր-
կոսին և առաջի իւր՝ առնթալից բանիւք յանդիմանե-
եաց զնա, և ընկէց յիշխանութենէ իւրեանց ։ Եւ նոցա
էհանդուրժեալ՝ դառնագին ոգւով դիմեցին զկնի շապ-
հոյ ։ Ընդ այս առաւել ևս զայրացեալ արշակայ՝ հրա-
մայեաց վաստակայ եղբօր վարդանայ՝ պնդիլ զօրօք ըզ-
հետ նոյ, և սպանանել զնա ։ Եւ վաստակ փութացեալ
եհաս առ նա՝ի Ճանապարհի, և զերկոսին ևս սպան,
372 ։ Եւ շապուհ արքայ՝ի խաղալ իւրում՝ի վերայ յունաց՝
հասեալ՝ի տիգրանակերտ քաղաք՝ կամեցաւ մտանել
՝ի ներքս խաղաղութեամբ և առնուլ փոքր ինչ պաշար ձա-
նապարհի ։ Այլ անդովին վերակացու քաղաքին հրա-
մայեաց աղեխել ղդրունս ընդդէմ շապհոյ ։ Առաքեաց
առ նա շապուհ պատգամաւորս և ասէ . ապաքէն ես
բարեկամեմ հայոց, ապա զինչ վնաս ընդէմ իմ
զդրունս քաղաքիդ ։ Նայց անդովին արհամարհել ըզ-
պատգամաւորսն՝ դարձոյց զնոսա առնթով յետս . և
սկսաւ մատնչիլ ընդ պարսիկս, մինչև՝ի պարտութիւն
մատնեալ պարսից՝ էրքան՝ի միջադետս ։

Նոյն պատրաստեալ կարգեաց շապուհ զզօրս իւր . և
խաղայ՝ի վէր յունաց . և առաքեաց Թուղթ առ տիգ-
րանակերտեայս և ասէ . դուք ընդէմ կալուլ ինձ օրէ-
նաւ եղէք ստահակելոյ այլոց քաղաքաց . այլ՝ի դար-
ձին իմում այնպիսի արարից զձեզ՝ զի լինիջիք օրինակ
պատուհասելոյ այլոց ստահակաց ։

Ել ձարեաւ շապհոյ զգործ պատերազմի ընդ յոյնս՝ դարձ
արար դալ՝ի վէր տիգրանակերտի . և արձակեաւ նախ
զիւրմէ զդունդն արշակայ՝ գնալ՝ի մծբնին և սպասել
անդ, եկն և պաշարեաց զտիգրանակերտ ։ Եւ տիգ-
րանակերտեայք վոխանակ հաշտութեան խօսելոյ ընդ
նմա՝ ելեալ՝ի վէր պարսկին՝ սկսան ծաղը առնել ըզ-
զօրս պարսից . ո՛չ ապաքէն ասեն առիւք զփորձ յառաջ-
նումն, կամիք միւսանգամ ևս սատակիլ՝ի մեզ ։ Եւ
առ

առ շապուհ ձայնեալ ասի նմին՝ ինոցանէ՝ որ յանդիման գոյին էր՝ ասէ. ի քոյ գնա՝ ի վճիռ շապուհ. ապա թէ ոչ՝ բազում չարիք հասանեն՝ ի քեզ և ի զօրս քո առաւել քան զառաջինն։

Նոյնպէս շապուհ յանդիման կացեալ առաջի նոյ՝ ասէ, ով զօրաւորդ հայոց՝ յուցանեմք այո զձեզ լինել քաջս, այլ ոչ գործէք զգործ քաջաց. զի քաջք ոչ եթէ՝ ի պարսպի թաքչելով՝ ձայն սպառնալեաց արձակեն առաջս. այլ՝ ի յարձակ դաշտի մատչին՝ ի կռիւ մարտի. ապաքէն գործ կանանց է յերկիւղէ պատերազմի արգելուլ զանձն՝ ինեքեան, և խօսել բանիւք յոխորտանս։

Ո՜ այս ասացեալ շապհոյ՝ փոխանակ խաղաղական պատասխանւոյ ընկալաւ պինդ խիստ և նախատական։ Ա՜յ զայրացեալ մեծանալ, կոչեաց առ ինքն զզինուորս և զառաւիկս զորս գերեալ էր՝ ի յունաց անտի, և ասէ ցնոսա. եթէ արտի մօտ պատերազմեսջիք մեզ ընդ քաղաքս՝ ի յառնուլն զսա ազատեցից զձեզ ջնջմանն՝ ընտանեօք ձերովք, և առաքեցից զձեզ բնդ պարզեւօք յոյժ ձեր։ Ո՜ այսպիսի բանս լուեալ նոցա բորբոքեցան իբրև զհուր. և կամէին առժամայն կլանել զքաղաքն։ Իսկ շապուհ եդ կարգ այսպիսի. հրամայեաց զօրացն պարսից շուրջանակի կանգնիլ զպարսպաւ՝ ի հեռուստ, և լինել նետաձիգ և քարաձիգ՝ ի զօրս պարսպին։ Եւ զբիշմն՝ ի ռասիկացն յունաց կարգեաց զպարսպաւ. և եւս՝ ի ձեռս նոցա նիւթ վառելի, և դործիս հրընկէցս՝ արկանել նոքօք հուր՝ ի քաղաքն։

Այսոյիկ և մօտ պարսպին զզինուորս յունաց՝ և առաջի նոցա զբիշմ մեծաշէն անուճաւոր մեքենայս, որք կոչէին ղէշք, զորս և վարէին երեք արք։ Ո՜ այսոսիկ գործիս յառաջ մղեալ և զտոլոտով պարսպին զետեղեալ՝ մտին՝ ի ներքոյ նոցա, և սկսան կտցաւոր մրճօք և բրիջօք փորել զհիմունսն. և ոստիկ բազմամամբ նզդայ և այլոց գործեաց խախտել զահագին քարինսն՝ զորս զետեղեալ էր տիգրանայ մեծի։

Իբրև տեսին հայք զայս՝ ի պարսպէ անտի՝ սկսան կէսք նետաձիգ լինել՝ ի զօրս պարսից, և կէսք քարինս մեծամեծս արկանել՝ ի վե՛ր մեքենայիւն. բայց ոչինչ զօրէին նմա. զի արքն որք էր մեքենայիւքն էին՝ լեռնակերպ առնէր. զի արքն որք էր մեքենայիւքն էին՝ լեռնակերպ առնէր. զի արքն որք էր մեքենայիւքն էին՝ լեռնակերպ առնէր։

լին. զի այն մեքենայքն ի քարանց ձգելոց ինչ ոչ վնաս
սէին։

Տեսեալ շահոյ թէ մի կողմն պարսպին վտանգեցաւ,
և այլ երկու կողմանք մերձ էին յանկանիլ՝ հրամայեաց յանկածակի գործեցուցանել զիամ պղնձի փողս։ Եւ
ահա յայն հնչումն զօրքն բովանդակ յառաջ մատուցեալ՝ սկսան իբրև զտարափս թափել զնետս՝ զաղեղս՝ և
զքարինս յամ կողմանց ի վեր հայոց՝ որք էին ի պարսպի, և ընկենուլ գհուր ի ներքս։ Օ ահի հարեալ
նոյ ըստ այս և յոտպտութիւն կրթեալ՝ յիմարեցան. և զինքն
ի նոյն վիրաւորեալ անկան. բայց բազումք ևս սրատարնդեալ՝ սատակուէին մարտնչելոն ի վերուստ։

Եւ մինչդեռ նոքա յայսպիսի տագնապ տարակուսի պահարեալ պատերազմէին՝ յանկարծակի սասանել և յահա
դինս դղրդեալ անկան երկոքին կողմունք պարսպին.
խրամատեցան և այլ տեղիք։ Յայնժամ զօրք պարսից
առ հասարակ հորդան առնել ի ներքս, սկսան սրոյ
ձարակ տալ զնոսանէն։ Եւ թէպէտ բնդ ի հայոց՝ որք
ի ներքս էին՝ ի յուսահատութիւն ի կատաղութիւն վառեալ՝ բնդ կոտորածս առնէին պարսից, բայց յանակնկալ տագնապ շփոթի ընկեալ՝ ի խուճ անդ ի
սատակել զայլս՝ յայլոց անտի սատակէին. և յորդուԹիք արեան սպանելոցն իբր գհեղեղս յորդ անձրևաց
խաղային ընդ փողոցս քաղաքին։

Յայնմ վայրի և զինուորք յունաց և ռամիկք նոյ փութանակի՝ ի քթքթել ական զիամ փայտակերտ շինուածս
քաղաքին՝ ի հուր այրելոյն։ Եւ լինէր անդ աղետալի
և սոսկալի աղաղակ մանկանց և կանանց. որոց ձայնք
զականջս ամենայն խլացուցանէին։ Այլ ինն ողբալի
տեսիլ ևս էր տեսանել անդ. զի որք՝ ի հրոյ փախուցեալ՝ ի ծածուկ տեղիս թաքչիլ, չարաչար
հարուածոց պատահեալ մեռանէին. և որք՝ ի սրոյ
զերծանիլ կամելով՝ յատարանս անկանէին, ի հրոյ անտի այրէին. և որս այրեցեալ և անդամիկ վերակացու քաղաքին։

Տեսեալ շահոյ՝ եթէ խոպան եղեալ քաղաքն, և սակաւք մնացին՝ ի նմ, հրամայեաց զօրաց իւրոց՝ զի դադարեցին՝ ի կոտորելոյ. և զինացորդն գէրն վարել՝
եւ անտի. և հրամայեաց յայնմ հետէ անպայազատ
համարիլ զաւուրն սիւնեաց. որովհետև իշխան քաջքինն
ան

անգովիկ սիւնի էր։ Այս անտի հրեշտակս առաքէր առ գունդն հայոց՝ զոր արձակեալ էր՝ ի մծբին՝ պատուէր եառնոյ, զի փութասցին հասանել անդր. և ինքն միայր՝ ի կողմանս յայնոսիկ մինչև՝ ի գալ նոցին։ Այսպէս փոխանակ անգովիկայ կարգեցաւ զօրավար արևելեան գնդին գնել նահապետ անձևացեաց։

20։ Ի-երրորդ արշաւանայ, և անէրտուածն արշաւի։

Ը. 47։

(370) Ի հաշտիլ արշակայ ընդ շապհոյ, և՝ ի խաղալ շահհոյ՝ ՚ի վերայ յունաց՝ ձեռն էարկ նա ինքն արշակ շինել քաղաք մի՝ ի կոզ գաւառի՝ ի թիկանց կուսէ լերինն մասեաց. և կոչեաց զանուն նոր արշակաւան. և կամելով փութով լցուցանել զայն գնակէօք՝ եւս հրամայեաց՝ զի որ միանգամ երթեալ գնակեսցէ անդ՝ ազատ լինի յիշխանուէ դատաւորաց. և մի լինի՝ ի վէր նորա դատաստան յինչևիցէ յանցանս։ Օ այսպիսի պատուէր առեալ ամպարիշտ մարդկան՝ փութացան անկանել անդր, պարտապանք, աւանդատուք, ինահանք, յափշտակօղք, գողք, սպանօղք, ծառայք էրկը, և ամ միաստապարտ. և վաղվաղակի լցաւ և ծուխացաւ քաղաքն բազմութ՚ մարդկան. և ոչ գոյր նոյ այլ և ոչ խնդիր։

373։ Ել կարացեալ տանել այսմ նախատրանք և իշխանք հայոց, մանաւանդ զի և իւրեանց ծնեալք վախճաեալ լեալ անկանէին՝ ի քաղաք անդր, քէմ անգամ բաղդեցին առ արշակ. բայց նա ոչ ինչ լուաւ նոյ։ Այլ երբեմն աղդ եղև նախարարաց, թէ շահուհ յաղթեալ յունաց՝ նահ՚ եկեալ է՚ ի Ճանապարհ և եկեղ է՚ ի տիգրանակերտ, ոչ գիտելով նոյ թէ զինչ գործեալ էին նորա ընդ քաղաքն՝ առաքեցին առ նա դեսպանս հանդերձ թղթով, և ծանուցին նմա զայս. և աղաչեցին զնա՝ զի միաբանեալ իւր ինքեանս քանդեսցէ զնորաշէն քաղաքն զարշակաւան, և խնդրեսցէ վրէժ յարշակայ. և մեք ասեն ձեռնտու եմք քեզ յայմմ։

Երբեմն եկին դեսպանքն՝ ի սահմանս տիգրանակերտի, տեսեալ զքաղաքն այնպէս քանդեալ՝ զարմացան յոյժ. և մատուցեալ առ շահուհ՝ եառն նմա զԹուղթն գրեալ՝ ի նախարարաց և յիշխանաց։ Օ՚ զարհուրեցաւ շա-

շապուհ էր դիմել նոյ առ ինքն. և կացեալ անդ աւուրս
ինչ, իբրև եհաս գունդն հայոց՝ որում սպասեր ինայր՝
առաքեաց՝ ի հայս զմին՝ ի զօրավարաց իւրոց՝ հանդերձ
այնու հայոց գնդաւն և սակաւ զօրու պարսից. և պա-
տուիրեաց նմ կատարել զինդիր նախարացն, և ձերբ
բակալ առնել զարշակ. և ինքն շապուհ չոքաւ ի թիւր:
Ոմն իբրև լուաւ արշակ՝ գնաց՝ ի կողմանս բարձր
հայոց յամուրն անի, և եկաց անդ զաւուրս ինչ: Ի-
մացաց անդր և զօրավարն պարսից, և ձեռնտուիլ
գտեալ՝ ի նախարարաց՝ պաշարեաց զանի. և մարտու-
ցեալ ընդ նմ էառ զայն. և արշակ փախեաւ՝ ի կողմանս
կովկասու, և ապաւինեցաւ յօգնուն վրայ: Իբրև ոչ
կարաց զօրավարն ըմբռնել զնա, եհան՝ ի քաղաքէ ան-
տի զնամ զգանձս արքունի և զնամ ոսկերս թագրացն
հայոց. և բարձեալ տարաւ ընդ իւր յՈնն պարսից՝ գուցէ
վն հեթանոսական հմայութեամբ:

374 Յորժամ ազդ եղև նախարարացն՝ թէ արշակ գնացեալ
է՝ ի կողմանս կովկասու՝ դիմեցին առնդրկ՝ ի վիր ար-
շակաւանայ, և կոտորեցին զնամ զորս գտին՝ ընդ
նմ մինչև ցկին, բաց՝ ի սանդխայ տղայոյ, զորս վարե-
ցին՝ ի գերուն. Քզի ամբոխն իսկ դառնացեալ էին՝ ի վիր
ծառայից իւրեանց և յանցաւորաց. և զքաղաքն զնամ
յաւեր դարձուցեալ՝ ջնջեցին զյիշատակ նորին:
Ոմն եաւ զայս մեծին ներսեհի՝ եհաս փութանակի
առ նա. և թափեալ ըստ ձեռաց նմ, հրամայեաց
տանել զնա յաւան ուրեք. և կարգեաց նմ դարմանս և
սնուցիչս. յորոց բարւոք խնամեալ նմ իբրև մեծացան՝
կոչեցան որթիք, զի ածան անդ որթովք այնպիսի
կողովովք որք կազմեալ էին յորթոյ. և կամ ըստ ոմանց
ոչ թէ նք, այլ աւանն կոչեցաւ որթիք: Այս դարձու-
ցանել՝ զբն ներսեհ և զոսկերս թագրացն, և ամփոփել
յաւանն կոչեցեալ աղգք յոսն արագած լերին:

375 Եհաս լուր աւերածոյ արշակաւանայ առ արշակ. ըս
որ դառնացեալ նր ցնորեցաւ անհնարին սրտմտութ-
և առեալ զզօրս վրայ եկն՝ ի հայս. և ամ ին ողջոյն
դեգերէր աստ և անդ՝ ժողովեաց և՝ ի հայոց զոմանս,
տալ պատերազմ ընդ նախարարսն: Ա՝ իմացեալ յայն
ժամ ներսեհ կամնարական զնամ նախարարս՝ դիմեաց
՝ ի վր նր. և տուեալ պատերազմ ընդ միմեանս՝ յերկա-
քանչիւր կողմանց բազմ կոտորածք եղեն. և ոչ երևեր՝
թէ

Ա՛ռաք. Գ. ԿԼ. 20։

Թէ ո՛ր կողմն եկէ յաղթեալ, և ո՛ր յաղթօղ. սմին իրի
մեկնեցան ՚ի միաբանց առ ժամանակ մի։
Այլ մինչդեռ պատրաստէին վերատին յարձակիլ՝ հա- 377։
սին ՚ի սահմանս հայոց զօրք յունաց ՚ի վե՛ր արշակայ ։
ՙքզի վաղես կայսր եղբայր վաղենտիանոսի դիտացեալ
հաւաստեաւ թէ հայք միաբան են ընդ պարսիկս ։ և թէ
՚ի դիմել շապհոյ ՚ի յոյնս տուճեալ է նմա՛ արշակ դունդ
ոմն զօրաց յօգնականութի՛ն , բարկացեալ էր յոյժ վասն
այսր ։ և հրամայեէ էր թէոդոսի սպարապետի դնալ
բաղմութի՛ զօրաց ՚ի հայս , և յաւարի առնուլ զնո՛ն ։
Այլ եղև իբրև եհաս թէոդոս ՚ի կողմանս հայոց , տե-
սեալ արշակայ թէ բնի՛ եղեն թիշնամիք իւր , յաջմէ և
յահեկէ նախարարք և շահուհ , և յառաջոյ կայսրն
մեծ , տարակուսեէր և անձարացեալ՝ չգիտաց առ մեծն
ներսես հրեշտակս , և աղաչեաց զնա օգնել ինքեան ,
և առնել խաղաղութի՛ ՚ի մէջ իւր և ՚ի մէջ նախարա-
րացն , և թաւիել զինքն ՚ի ձեռաց կայսեր և թէոդոսի։
Այ՛լ ոչ էառ յանձն երանելին . եթէ դադել առ նա
զնախաղաղութի՛ ընդ մեր խռովութի՛ ։ Այլ թադաւորն
կրկին կրկին առաքէր առ նա զաղաչաւորս՝ հաձեցոյց
զնա ։ Այ՛ նա եկեալ կոչեաց և զնախարարս , և հաշ-
տեցոյց զնա , եդեալ ՚ի միջի ուխտ այսպիսի . զի թա-
գաւորն յայնմ՛ետեւ լինի զՀետ ուղղութի՛ և շինութ .
և նախարարք ընծայեսցեն նմ՛ զկատարեալ յարդու-
թի՛ ։ Այ՛ սակայն նահապետն արծրունեաց մերուժան
և քեռայր նո՛ր վահան մամիկոնեան անսասա՛ դտեալ՝
դնացին առ արքայն պարսից և ուրացան զքո՛ ։
Վնաց ապա մեծն ներսես ՚ի առաջ թէոդոսի սպարա-
պետի , և աղաչեաց զնա մի՛ ինչ միտս առնել ՚ի վնաս
հայոց , և խոստացաւ նմա տալ հարկս և պատանդս
յորդւոց նախարարաց , ՚ի որս և զորդի թագաւորին
զպապ ։ Այ՛ քանզի քաղցր բարս ունէր թէոդոս , մա-
նաւանդ զի այր՝ ըզ էր և առաքինի՝ զիջաւ աղաչանաց
մեծին ներսեսի . և առեալ զպատանդսն և զհարկսն
հանդերձ թղթով՝ զոր գրեալ էր արշակ առ վաղես՝
կամեցաւ դառնալ յետս ։ Այ՛ղաչեաց և զերանելին
ներսես գալ ՚ի նմա՛ ՚ի կոստանդնուպօլիս ։ Այ՛ նա ոչ
կարացեալ անտես առնել զաղաչանս նո՛ր դնաց ՚ի նմա՛ ։
եդեալ ՚ի տեղի իւր փոխանորդ զնաւղ սարկաւագ ։ զոր
չեռնադրեալ էր եպիսկոպոս բազրեւանդայ և արշա-
րու-

զինս։

յարձակեալ ընդ ի վէր քարշողացն կամեցան արգելուլ
դատերն խաղայ՝ արք քաջք յազգէն ասպահունեաց,
քարկոծել։ Եւ քանզի անդ դատն յայնժամ տագնապք
նուիրէն իւր՝ հրամայեաց արշակ ի քարշ ածել զինս եւ
զարշակ բանիւք բազմօք. եւ ի կրկնելն ընդ դիմա-
Օ այսոցիկ լուեալ երանելւոյն խադայ յանդիմանեաց
տեայ անկաւ առ յոյնս հանդերձ ամ ընտանեօք։
կուս որդիս իւր զշաւարշ, եւ զգաղատոն. եւ փախըս-
սա իբրև լուաւ զկոտորումն տոհմին իւրոյ՝ հաւ զեր-
եր կին յարշակունեաց եղելոյ ի հաշտեան գաւառ. եւ
լով նը անդ. այլ ի կողմանս հաշտենից. զի առեալ
սանդարատ որդի արշաւիր եղբօր ներսեհի՝ ոչ գո-
նոյա՝ ուր եւ գտանէին. յորոց միջոյ ապրեցաւ միայն
զկամնարականն. վասն հրաւիրեաւ զնա յարմաւիր քա-
մանս ի նոցանէ խարդաւանօք. եւ խորհեր ևս ջնջել
եւ կամելով առնուլ ի նոցանէ զքինն վրիժու՝ սպան զը-
հայս, արշակ թագաւոր հայոց ազատութիւն գտեալ՝
Յորժամ եհաս լուր աքսորանաց մեծին ներսեհի ի
բակրեւին զամիսս երկու ութ։
ծոմն ի կղզին յայն զձկունս. յորոց առատասպէս կե-
մուտս ծառուց. եւ սակայն ի տեսչութենն այ ընկենոյր
գտեալ ի նմա ուտելի ինչ՝ ձեռն արկին ուտել զար-
և ոչ որոց էր նմանն կին։ Եւ իբրև ելին ի կղզին՝ ոչ
ցաւ. այլ ի խնամոյն այ ոչ ինչ վնաս եղև երանելւոյն,
դոսի առ կայսրն՝ ընդհակառակ նմա միայն զկեանս պա-
մանդիցն. բայց վասն զի նեղեսեալ ոչ զինչաւ։
Եւ իբրև առանձին զերանելին նաւուս յաքսորս ի ժա-
մանակի ձմերան, յարեաւ ի ձմեռապարհի հողմն
խիստ և դառնաշունչ, և ընկէց զնաւն ի կղզի մի ան-
մարդաբնակ. ուր զբարի հարեալ նաւուն խորտակե-
ցաւ. այլ ի խնամոյն այ ոչ ինչ վնաս եղև երանելւոյն,
և ոչ որոց էր նմանն կին։ Եւ իբրև ելին ի կղզին՝ ոչ
գտեալ ի նմա ուտելի ինչ՝ ձեռն արկին ուտել զար-
մատս ծառոց. եւ սակայն ի տեսչութենն այ ընկենոյր
ծովն ի կղզին յայն զձկունս. յորոց առատասպէս կե-
Յորժամ եհաս լուր աքսորանաց մեծին ներսեհի ի
բակրեւին զամիսս երկու ութ։
հայս, արշակ թագաւոր հայոց ազատութիւն գտեալ՝
առ ոտն եհար զուխտն զոր արար ընդ նախարարս իւր.
և կամելով առնուլ ի նոցանէ զքինն վրիժու՝ սպան զը-
մանս ի նոցանէ խարդաւանօք. և խորհեր ևս ջնջել
զկամնարականն. վասն հրաւիրեաւ զնա յարմաւիր քա-
ղաք՝ կոտորեաց զնմանն զնա, ևս և զկանայս և զորդիս
նոցա՝ ուր և գտանէին. յորոց միջոյ ապրեցաւ միայն
սանդարատ որդի արշաւիրի եղբօր ներսեհի՝ ոչ գո-
լով նը անդ. այլ ի կողմանս հաշտենից. զի առեալ
եր կին յարշակունեաց եղելոյ ի հաշտեան գաւառ. և
սա իբրև լուաւ զկոտորումն տոհմին իւրոյ՝ հաւ զեր-
կուս որդիս իւր զշաւարշ, և զգաղատոն. և փախըս-
տեայ անկաւ առ յոյնս հանդերձ ամ ընտանեօք։
Օ այսոցիկ լուեալ երանելւոյն խադայ յանդիմանեաց
զարշակ բանիւք բազմօք. և ի կրկնելն ընդ դիմա-
նուիրէն իւր՝ հրամայեաց արշակ ի քարշ ածել զինս եւ
քարկոծել։ Եւ քանզի անդ դատն յայնժամ տագնապք
դատերն խադայ՝ արք քաջք յազգէն ասպահունեաց,
յարձակեալ ընդ ի վէր քարշողացն կամեցան արգելուլ
զինս։

զնո՝ ։ Եւ յընդդիմանալ քաշողաց՝ հանեալ նոյ զսո-
սեր իւրեանց՝ վերատուիցին զնո կնասանիմ ։ և յոյսիշ-
տակել զերանելին Խադ՝ ի ձեռաց նոյ տարան՝ և զա-
ւառ իւրեանց ։ Եւ ոչ արշակ ոչ ինչ կարաց առնել նոցա ։
մնասուցանդ Թէ երկեաւ ևս , զի ամի և այլ նախատարագ
գրգռեսցին ընդ իւր ։

Բայց քանզի մարդպետն արշակայ կամակից էր նմա՝
հրամայ էառ ի նմանէ՝ ի ծածուկ սպանանել զիւրայ ։
Օ այր իբրև գիտաց շատասել սրծրոյնն տարաւ զնա
յորս երեոց , և սպան զնա փոխանակ երանելոյն խա-
դայ ։

Օ այսու ժամանակաւ ի տասիլ կայսր՝ մեծին Թէո- 379։
դոսի՝ զաձոյց զիմ՝ որ տարս յաքսորանայ յորս վա-
քեալ էր զնո վաղիս ։ Եւ որս և զմեծն նեբրատ ։ զոր և
պատուով պահեաց առ իւր զամն իբր երկուս ամիսս՝ ի
ժամանակս կոստանդնուպոլսոյ՝ որ ժողովոյն յորում
առաջնակ գտաւ և զքն նեբրատ ։ և ապա դարձաւ ի
հայս ։ զորմ ունիմք խօսել՝ ի վերջ յայնժդ գլխոյդ ։

Պատմութիւն և գեղեցիկ արդակայ , և առերես աշխարհին
հայոց ։ Ի

՟Ք ։ 48 = 49։

Պրդեաւալ շահդ արքային պարսից՝ ի թագաւոր- 379։
գուցէ և՝ ի նախարարացն հայոց՝ առաքեաց ի
գիւղ և՝ ի նախարարացն հայոց՝ առաքեաց ի
ձեռնտու լեալ ապստամբոյ՝ փախեցին զամենայն
նոսա՝ զի ամի կարասցէ փախչիլ արշակ ։ Այնու
յայնժամ արշակ ի վարանս , և ոչ գիտէր Թէ զինչ ա
րասցէ ։ առաքեաց առա ի ծածուկ պատգամ առ ա
ւտոգան ։ և ասէ ։ ոչ ապաքէն սէգ իմ ես դու պահ-
լաւիկ արշակունեաց քաջ ։ Ընդ որս պատ եաս դու դէտ
իմ ըմբռնել զիս ։ Թոյլ արա ինձ սակաւ ամի ժամանակ
մինչև անցից յԱսն յոտնաց ։ և ես ահա յանձն առնում
քեզ զօրանդակ Ասն հայոց ։ Եւ յոչ անասլ ապստամբ
ոչ ուստեք ելը զօրութիւնն գտանելոյ , խորհեցաւ դէ-
նալ

նալ առ ալանոզան, և ըստ նմա երթալ առ շապուհ. վայ առեալ նախ ինամանէ երդումն, զի մի արասցէ նմա ինչ չար՝ գնաց առ նա։

Ամացեալ զայս ամանց ի նախարարաց՝ որք փոքր մի գումթ ունէին ի վեր արշակայ՝ եկին և նոքա առ ալանոզան. ըստ որս և վասակ մամիկոնեան, և դրաստամատն վերակացու տան նոր։ Եւ ալանոզան ընկալեալ զսոսա՝ տարաւ առ շապուհ ի պարս. և շապուհ եւս պահել զնոս յանդոլոյս և մեծարանօք յոյժ արանոս ինչ. և հրամայեաց արշակայ գրել առ Թագուհին փառանձեմ, զի եկեսցէ և նա։ Եւ ինքն շապուհ առաքեաց գումնդ մի զօրաց ի հայս, և գրեաց առ մեծամեծս և առ նախարարս հայոց, զի առեալ զփառանձեմ եկեսցեն վաղվաղակի առ ինքն։

Իսկ ալանոզան նախարարքն ըստ այս յոյժ. և գրեցին առ շապուհ ազաչելով զնա՝ զի ներեսցէ նոցա կալ յիւրեանց տանց։ Եւ յոյժ հաճել շապհոյ՝ զայրացեալ նոցա յարձակեցան ի վեր գնդի զօրացն զորս առաքեալ էր նա ի հայս. և արարին զնոս հալածականս. և ինքեանք մեկնեալ յիւրեանց անտի ցրուեցան յայլևայլ տեղիս. ընդ որս և վարազդատ ոմն մանուկ արշակունի գնացեալ ի կոստանդնուպոլիս եկաց ի դրան արքունի։

Արշակ և Թագուհին փառանձեմ առեալ զբազում գանձս յարքունեաց՝ գնաց հանդերձ մուշեղաւ մամիկոնէիւ յերասխաձոր յամուր բերդն յարտագերս՝ զոր նորոգեալ էր արշակ. և գրեաց անտի Թուղթ առ ալքայոդին պատ՝ որ էր ի կոստանդնուպոլիս. և յորդորեաց զնա՝ զի հնարեսցի միջնորդութիւբ մեծին Թեոդոսի և իշխանացն յունաց՝ գտանել զխաղաղեալ և զկոչեալ Թագաւորութիւն հօր իւրոյ, և կամ այլով ինչ ձանձրացուցանել զինքն ի ձեռս շապհոյ։

Իբրև եհաս լուր այսր գործոյ նախարարացն և փառանձեմայ յականջս շապհոյ՝ գառնացաւ յոյժ. և նոյն ժամայն հրամայեաց երկաթի շղթայիւք կապել զոտս արշակայ, և տանել ի խուժաստան և դնել ի բերդն՝ որ կոչիւր անյուշ, այր և անյիշատակելի. զի որ միանգամ աքսորիւր անդ, ոչ ոք կարէր յիշատակել զանուն նր. ապա թէ ոչ ինքն ևս գնայր ի նոյն։ Եւ ապա տուճեալ զօր ի ձեռս ուրացելոցն մերոյ ժանտ արծրունի

զնե-
զայ. և հրաման ետ ծին՝ մի ուսանել զգեղ և
եգիտ ի հայաստան՝ գրեալս յունարէն գրոմ այրեաց
քս. և բնիկ մնային ի շղթայս։ Այլ որչափ մատեանս
զամբ ի նոյն ազգի ազգի տանջանօք կատարեցան ի
հանայս առաքեաց ի պարսս և յատրեստան. ուր բա
ի գիւտ նոցին։ Այլ ապա կալեալ զեպիսկոպոսնս և զքա
զնե ի թերդս. զի Թերևս եկեսցեն նոքա ի հայաստան
քաղցեալ և ծարաւի. և զառաջինն կալեալ զբազում
խոստումն և զպատուէրն՝ դիմեաց յԱ՛ղ մեր իբրև զդայլ
մոգս և զմոգպետս։ Ա՛ռեալ մերոյ ժանայ զայսպիսի
թէ նուճաձեսցէ զնախարարսն, և դարձուսցէ զնոն ի
բատին ի հայս՝ խոստանալով նոքա զթիւրուին հայոց, և
Ա՛յլ շատուհ միւսանգամ գումարեալ զօր բազմ ետ ի
ձեռս մերոյ ժանայ ուրացելոյն, և արձակեաց զնա վե
կրօնս պարսից. որոյ վը իսկ առաքեաց ըստ նմին զբազմ
մոգս և զմոգպետս։ Ա՛ռեալ մերոյ ժանայ զայսպիսի
խոստումն և զպատուէրն՝ դիմեաց յԱ՛ղ մեր իբրև զդայլ
քաղցեալ և ծարաւի. և զառաջինն կալեալ զբազում
ի կանանց և յազգականաց նախարարացն ետ պահել
զնե ի թերդս. զի Թերևս եկեսցեն նոքա ի հայաստան
ի գիւտ նոցին։ Այլ ապա կալեալ զեպիսկոպոսնս և զքա
հանայս առաքեաց ի պարսս և յատրեստան. ուր բա
զբազմ ի նոցանէ մեռան ի ճանապարհին, բացին զբազ
դուռն ամրոցին, և անձնատուր եղեն պարսից։ Յայն
ժամ մերոյ ժանայ և վահան յաւարի առեալ զքաղաքն
գերեցին զնոսին որք ի նմա, ևս և զդշխոյն փառան
ձեմ. և տարեալ զնոսա յատրեստան՝ ի ցից սայլից հա
նին զնոսին. որոց և զբազում ստիպեալ յուրացուցին
հաւատոյ՝ ի չառնուլ նոցա յանձն՝ դառն տանջանօք
սպանին անդէն։ Այսպէս մուշեղ փախուցեալ գնաց ի
կոստանդնուպոլիս, և պատմեաց զնմա մեծին ներսե
սի։ Ա՛ռաքեան վերստին ի հայս մերոյ ժանայ և վահան.
և քանզեցին զբազում առեղիս. և զնմա հրէայս զինք
նեկս և զգեցեալս՝ առեալ տարան ի պարսս։

Օ այս համաղէտս Թշնամասուլեցդ լուեալ արշակայ, և
տեսեալ զինքն յանլուծանելի կապանս՝ անկաւ ի յու
սահատութիւն. և առեալ զսուր ի ձեռս՝ եհար զսիրտ
իւր և մեռաւ, Թադաւորեալ ամս ժբ, կիր ըզ այլ հաշ
ուի է, հանդերձ աքսորանօքն։ տես ի պատ. ք. 48։

զերեզս յունաց, այլ միայն զպարսից. զի յայնժամ հայք յամ տեղիս զյունաց և զաստուածս նոցա ելանել՝ նոքօք վարելին. ի հոգևորսն աստուածք, և յուսմունսն յունաց՝ կանօք, այլ յատեանսն՝ պարսկականօք։

Իսկ մոգքն հանդերձ դահձօք սիրեալ ի գիւղս և յաւանս բռնադատելին զամենին յուրացուցանել հաւատոյ. և յոչ առնուլ նոյ յանձն՝ չարաչար մահուամբ սպանանելին զբազումս ի նոցանէ. և լինել յայնժամ մեր իսկ սպանդարան մարտիրոսաց։

Խօթալից լուր այսր ամի հասեալ ի կոստանդնուպօլիս առ մեծն Թէոդոս՝ բազմ տխրութիւք և հոգւովք ընդոր զնա, և զամենն՝ որք կային անդ ի հայոց, և առ և զնախարարս փախուցեալս յենէ յունաց։ Նա չգտեալ երանելւոյն զայլ հնարս՝ յաղօթս եղև ապաստան. և յետ բազմ աղօթից՝ բազմ աղաչանօք մատուցեալ խնդրեաց յինքնակալն Թէոդոս մեծէ՝ Թագաւորեցուցանել զպատզորդի սրշակայ ի վէր հայոց, և առաքել ի հայս հանդերձ պատանդօքն, և Թափել զենն ի ձեռաց պարսից, զոնէ վերս պաշտպանութիւն քրիստոնէական հաւատոյ։

Լսեալ մեծին Թէոդոսի յաղաչանս երանելւոյն՝ արար և կատարեաց զամ զոր խնդրեաց նա. և Թագ կապել Թագաւորեցոյց զպատ։ Երամայեաց և տերենտիանոսի ստրատելատի իւրում՝ գումարել զոր բազում, և նոքօք տանել զպատ ի հայս, պահել առ իւր իբր ի պատանդի զկինն պապայ զպարմանդուխտ, և զերկու որդիս նորին զարշակ և զվաղարշակ։ Յայնժամ և նախարարքն հայոց որք խոյս տուեալ էին յերեսաց շապհոյ ի սահմանս յունաց, եկեալ միաբանեցան ընդ պատոյ. ոմանք և կամաւորականն ապանդարատ՝ որ ապրեալ էր ի կոտորածէ կամաւորականաց։ Նոքա և որդի բազարատայ սմբատ առպետ բագրատունի, զոր սպարապետ հայոց կացոյց տերենտիանոս։ Այք ամենն միաբան, ընդ որս և մեծն ներսէս՝ առեալ զպատ Թիւր, ածէին յաշս մեր։

22։ Ժամանակ պապաց. եւ կանոնադիրքն ընդունելիք ընդհակայ։

ը. 49=50։

381։ Պատ որդի արշակայ երկրին Թէրք կարգեալ Հայոց իշխանութիւն Թէոդոսի կայսերէ, խոպաց ի Հայս զօրս յոյնաց, որոց սպառազէնք էր տերկնտանիս ըստրսաւ ասէաս։ Ի՞նչէ մեզ ժողովանալ զգալոցաս պապայ բազմութիւնք զօրաց, թոյս եւ իշխէն Հայոց, պատուէրք տուեալ վերակացուաց բերդիցն, յորս արգելեալ էր զնմանայս նախարարաց, զի կամեսցեն զնոսին զարձարապ ի ցոյց անցաւորաց եւ ինախասէնս սրանց նոցին։ եւ մի բարձցին զնա, մինչև խնդրեսցին լուծցին եւ քաջասիսցին, եւ լիցին կերակուր Թագնոց։

Օ այս զգացեալ նախարարաց՝ զառաջինն անդ յոլ ձակեցան ի վէր բերդիցն, եւ հարսին զզահապանսն, եւ սատակեցին զվերակացուս նոցա։ եւ իջուցեալ զդիահանս կանանց Թագնոցին գնան։ Այնմանս եւ զայլ ազգա հանս իւրեանց զբոս կալեալ էր անհպարիշան լուծեալ ի կապանաց արձակելոցն ի քաղաքս իւրեանց։

Լսեալ մեծուժան ի փախչել իւրում՝ եւ սահմանաց անտի Հայոց՝ առաքեաց վաղվաղակի հրեշտակս առ շաւուէ՝ որ յայտ ածիցէ զերկրին խորասանայ էր։ եւ ծա նոյց նմա Թէ զիարդ Թէոդոս Թէրբէյուցեալ զգայով առաքեաց ի Հայս, եւ Թէ օգնական լեալ ՆԷՖ ի ձեռն տերհնտանոսի՝ հալածեալ զսպարսիկս ի Հայոց։

Օ այս լուեալ չապհոյ՝ ծանրացաւումն եղեւ. եւ յղեաց պատգամառս որդի իւր արտաշիր, զի ժողովեսցէ զնա զօրս պարսից, եւ որս եւ զղեկաց եւ զազգանցից եւ զայլ ազգս եղելոց եւ իւրում իշխանութէ։ եւ առաքեցեալ մեծուժան ի պատերազմ եւ դիմի Հայոց եւ յոտնաց վաղանեղ եւ Հայս։

Եւ մեծուժան ի պատերազմ եւ դիմի Հայոց եւ յոտնաց վաղանեղ եւ Հայս։

Օ այս լուեալ Հայոց՝ ծանրացաւումն եղեւ. եւ յղեաց պատգամառս որդի իւր արտաշիր, զի ժողովեսցէ զնա զօրս պարսից, եւ որս եւ զղեկաց եւ զազգանցից եւ զայլ ազգս եղելոց եւ իւրում իշխանութէ։ եւ առաքեցեալ մեծուժան ի պատերազմ եւ դիմի Հայոց եւ յոտնաց վաղանեղ եւ Հայս։

Լսեալ մեծուժան ի փախչել իւրում՝ եւ սահմանաց անտի Հայոց՝ առաքեաց վաղվաղակի հրեշտակս առ շաւուէ՝ որ յայտ ածիցէ զերկրին խորասանայ էր։ եւ ծանոյց նմա Թէ զիարդ Թէոդոս Թէրբէյուցեալ զգայով առաքեաց ի Հայս, եւ Թէ օգնական լեալ ՆԷՖ ի ձեռն տերհնտանոսի՝ հալածեալ զսպարսիկս ի Հայոց։

Օ այս լուեալ չապհոյ՝ ծանրացաւումն եղեւ. եւ յղեաց պատգամառս որդի իւր արտաշիր, զի ժողովեսցէ զնա զօրս պարսից, եւ որս եւ զղեկաց եւ զազգանցից եւ զայլ ազգս եղելոց եւ իւրում իշխանութէ։ եւ առաքեցեալ մեծուժան ի պատերազմ եւ դիմի Հայոց եւ յոտնաց վաղանեղ եւ Հայս։

Լսեալ մեծուժան ի փախչել իւրում՝ եւ սահմանաց անտի Հայոց՝ առաքեաց վաղվաղակի հրեշտակս առ շաւուէ՝ որ յայտ ածիցէ զերկրին խորասանայ էր։ եւ ծանոյց նմա Թէ զիարդ Թէոդոս Թէրբէյուցեալ զգայով առաքեաց ի Հայս, եւ Թէ օգնական լեալ ՆԷՖ ի ձեռն տերհնտանոսի՝ հալածեալ զսպարսիկս ի Հայոց։

Օ այս լուեալ չապհոյ՝ ծանրացաւումն եղեւ. եւ յղեաց պատգամառս որդի իւր արտաշիր, զի ժողովեսցէ զնա զօրս պարսից, եւ որս եւ զղեկաց եւ զազգանցից եւ զայլ ազգս եղելոց եւ իւրում իշխանութէ։ եւ առաքեցեալ մեծուժան ի պատերազմ եւ դիմի Հայոց եւ յոտնաց վաղանեղ եւ Հայս։

Լսեալ մեծուժան ի փախչել իւրում՝ եւ սահմանաց անտի Հայոց՝ առաքեաց վաղվաղակի հրեշտակս առ շաւուէ՝ որ յայտ ածիցէ զերկրին խորասանայ էր։ եւ ծանոյց նմա Թէ զիարդ Թէոդոս Թէրբէյուցեալ զգայով առաքեաց ի Հայս, եւ Թէ օգնական լեալ ՆԷՖ ի ձեռն տերհնտանոսի՝ հալածեալ զսպարսիկս ի Հայոց։

Օ այս լուեալ չապհոյ՝ ծանրացաւումն եղեւ. եւ յղեաց պատգամառս որդի իւր արտաշիր, զի ժողովեսցէ զնա զօրս պարսից, եւ որս եւ զղեկաց եւ զազգանցից եւ զայլ ազգս եղելոց եւ իւրում իշխանութէ։ եւ առաքեցեալ մեծուժան ի պատերազմ եւ դիմի Հայոց եւ յոտնաց վաղանեղ եւ Հայս։

Լսեալ մեծուժան ի փախչել իւրում՝ եւ սահմանաց անտի Հայոց՝ առաքեաց վաղվաղակի հրեշտակս առ շաւուէ՝ որ յայտ ածիցէ զերկրին խորասանայ էր։ եւ ծանոյց նմա Թէ զիարդ Թէոդոս Թէրբէյուցեալ զգայով առաքեաց ի Հայս, եւ Թէ օգնական լեալ ՆԷՖ ի ձեռն տերհնտանոսի՝ հալածեալ զսպարսիկս ի Հայոց։

Օ այս լուեալ չապհոյ՝ ծանրացաւումն եղեւ. եւ յղեաց պատգամառս որդի իւր արտաշիր, զի ժողովեսցէ զնա զօրս պարսից, եւ որս եւ զղեկաց եւ զազգանցից եւ զայլ ազգս եղելոց եւ իւրում իշխանութէ։ եւ առաքեցեալ մեծուժան ի պատերազմ եւ դիմի Հայոց եւ յոտնաց վաղանեղ եւ Հայս։

Լսեալ մեծուժան ի փախչել իւրում՝ եւ սահմանաց անտի Հայոց՝ առաքեաց վաղվաղակի հրեշտակս առ շաւուէ՝ որ յայտ ածիցէ զերկրին խորասանայ էր։ եւ ծանոյց նմա Թէ զիարդ Թէոդոս Թէրբէյուցեալ զգայով առաքեաց ի Հայս, եւ Թէ օգնական լեալ ՆԷՖ ի ձեռն տերհնտանոսի՝ հալածեալ զսպարսիկս ի Հայոց։

Օ այս լուեալ չապհոյ՝ ծանրացաւումն եղեւ. եւ յղեաց պատգամառս որդի իւր արտաշիր, զի ժողովեսցէ զնա զօրս պարսից, եւ որս եւ զղեկաց եւ զազգանցից եւ զայլ ազգս եղելոց եւ իւրում իշխանութէ։ եւ առաքեցեալ մեծուժան ի պատերազմ եւ դիմի Հայոց եւ յոտնաց վաղանեղ եւ Հայս։

Լսեալ մեծուժան ի փախչել իւրում՝ եւ սահմանաց անտի Հայոց՝ առաքեաց վաղվաղակի հրեշտակս առ շաւուէ՝ որ յայտ ածիցէ զերկրին խորասանայ էր։ եւ ծանոյց նմա Թէ զիարդ Թէոդոս Թէրբէյուցեալ զգայով առաքեաց ի Հայս, եւ Թէ օգնական լեալ ՆԷՖ ի ձեռն տերհնտանոսի՝ հալածեալ զսպարսիկս ի Հայոց։

բանակեցան առ նոգաստ լերինն : Այնժամ և պարսիկք հարին զառանակ իբրեւ յարևելս կոյս հանդէպ ընդ Ձախատ առ Ձախատ ի հեռուստ : Յայնմ վայրի իշխան հեռաւակ զօրուն յոտնաց զորդիանոս ըստ հրամանի մեր լայն տեղիս տեղեկացոյց վաղվաղակի զինս հանառուր հեռաւկան ըզ նմանութեամբ հզօր պարսպի . և առաջագոյց ի նեղսն զձախատն պատրաստ :

Եւ ինքն տեղեկացաւոս կազմեալ զզօրսն ըստ հռոմայեցւոց օրինի՝ ահեղ ինն հրեւելոյց զոյն իբրև ըզ լեառն անդամանդեայ . զի զօրք ոչ առ Ձօրկ գառնալ էին ի զարդ զինու յոսկի և յարծաթի . և երկայնք ընդ նոգնակս զարդարեալ ոսկեղէն և արծաթեղէն զաս հիւք . և կաշեայ պաշպանակք ընդ ոսկիսկաքք և ոսկեփունջք . որք և այնպէս կարծրանային էին՝ մինչև յառ աջեղ նետից և նիզակաց :

Ազնակս էր տեսանել իբրև զծով ինն ահեղ և զձա կան պարսից՝ առ Ձօրկ զարձառոտեալ պղնձանաւս և երկայնատատ զդէսուսք . ընդ որս էին կարգեալ և դասք դասք քաջացն ազուանից և զեկաց և այլոց ազգաց հանդերձ իբրեւանց հզօր Ձառաւորք : Յայս պէսի աՁառոր պատրաստուեալ յարդարեալ երկուց Ձիւ կատուց՝ ի վէր միմեանց հայեցեալ առատանային ի սիրտս իբրեանց . և կազմուեալ զօրամասուն բաղկու Թիւն ժամ ի ժամ սպասեալ մնային զոլացուցանել յարևնե զնոց Ձառաւոյ առաջորց նետից և նիզակաց իբրեանց :

Եւ եղև ի վաղիւ անդր ի Ձագել առաւօտու՝ իբրև ՁառագայԹք արեգականն հանդէպ զօրաց մերոց սփռէին , յոսկիապատ զինուց նոցն , և ի պղնձապատ վա հանացն ծաղկեալ ցոլացեալ ելեալ զօրացն պարսից ըզ սիրտս նոցն ահաբեկ առնէին : Այլ վասն և մայր մերոյն . զի արևուն հանդիպակայեալ ի ծառուեալ զաչս նոցն ոչ Ձոյլ տայր հայիլ և տեսանել Համարձակ :

Ի՛ր ինչ ժամ էր գիտուելիք մարտի՝ երանելին Ներ սէհ՝ որ էր ի բանակին հայոց, ելեալ ի կառաւ լերինն նպատայ՝ ամբարձ զձեռս իւր յերկինս , և ելաց յա ղօԹս առ Ձր՝ բաղխասարած հայցմամբ խնդրե լով ի նմանէ հայիլ ի իսկակիր գործակ իբրոյ ժողովրդեանն, և վանել զԱծմամիս առաջի երեսաց նոցն : Եւ ի սկսա նել ընդ յաղԹս՝ սկիզբն եղև և մարեին :

Ա՛ման ։ Ֆ ։ Գլ ։ 22 ։

Ա՛նդ երկոքեան Ձախաչքն դիմէ՛ ի վե՛ր միմեանց՝ Համ-
դոյն աչեղաատատ լերանց բաղխելին է՛ միմեանս ։ և
չհաւինքաք ձայնի նախոյ և նիգակաց նոցա՛ ի վեր ելու-
նելն ։ Երկրեցան յայնժամ՛ ի վերուստ աբանելիք
բարձրելոյն ։ Քանի՛ ի տագնապիլ մերոյն՝ ի Հանգիստ
ծագ Ձառագայթից արիութեան՝ առնի մի մեծ Հալածան
երկիր յանդիման նոյ ։ և շնչեաց Տէրն սաստիկ շընդ-
պարսից՝ ի մեր կուսէ ։ և դնեաս նոյ գարձոյց՝ ինձ ։
Յայնմ՝ անակնկալել դիպուածոյ փիկ գնդակ խոցել
զօրացն պարսից՝ առաւել և կատաղեալ գազանաբար
յարձակեցան յառաջադէմ՛ ի վե՛ր մերոյն ։ և ոչ ընդ-
դեմ Հարան նոցա՝ արիաբար շհաւատևելով ։ որով և
խառնեցան պատերազմին իբրև զդիւցազս յորձանաց
ջուրց ։ և չիմեցեալ կարէ ոչ և նոյ ։ և գոչիւն ահա-
պակի երկուց կողմանց բարձրացաւ և զօրացաւ յոյժ ։
Ա՛ռ՝ ՚ի քէն խաւարչուկ Հողին այն՝ որ յարևմտեան ընկերք
առաւել սաստկանայր ։ և դեռևս ՚ի ներքինց մերոյդ
էր ։ յայնմ տեսանել մերոյն զօդնութիւն ոչ՝ ՚ի վե՛ր ի-
ջանոյ յաւետ և ոչ արիացան ։ և ընդամենք ՚ի փոնդպ
լեալ կարի ինն ոտարացան ։ մինչև ակսէլ նոյ գնդալ և
խառնել զիմիմանց կոխոտիլ ։
Ա՛ստ աջոյն գնդակ չերգիր՝ այր աշաւոյ և հզօր քա-
ջութիւն ՚ի ոտին Ձախատուն կոչեր և գնդիգ գոնդն
զգուշանալ և պնդանալ՝ Համառակ փշման Տղոց
մին Տղամարդեալ ընկեր և գառայր ։ և ընդմէմերոյն
երբև գիմբերեալ ալիս ուռուցեալ խառնալ ՝ շուրջ ոռ-
նելալ վերուն երբև գվահանափակս ։ Յայնմ՝ վայրկ
համառականն սպանգարան աշագին ինն սատակեր
փոխարկեալ ՚ի գոնդն ընդգեալ և երբև գնանել կայ-
ծական գնացուածոյ զօրացն յերկուս հերձեալ եհան
գնդին գնացուածոյ ՚ի ներքուստ ընդ ոտիւք ։ և ան-
ՀԱ 2

զնա . բայց խնայելով կրկնել ՚ի նա զսուրն՝ վարեաց
զնա յառաջոյ սակաւ մի . և դարձաւ : Ընդ առաւօտ և
ապարապեան ամբաստ յաջմէ գնդին մերուժանայ իբրև
զլոյզ քերեալ՝ բղմնախձիրս դորձել . և յածեալ զձա
խաւ թևոջ գնդին ՚ի թողոյր բնաւ ոչի առնուլ նմ :
Եւ եղև հարուած անհնարին և սաստիկ յոյժ ՚ի զօրս
պարսից , մինչև լսուել դիականց նմ ղլեհնուածի դաշ
տին . և մնացեալոցն ՚ի փախուստ դառնալ : Եւ քանզի
՚ի հարկանել ամբաստայ զգունդն մերուժանայ՝ երի
ւար ուրացեալոյն վիրաւորեալ էր , ոչ կարացեալ նորա
երագել և զերծանիլ ընդ փախստեայսն , մնայ յետս
հանդերձ իւրայովքն :

Օ այս իմացեալ ամբաստայ՝ աճապարել շտապաւ՝ պընդ
դեցաւ զհետ նորա զօրօք իւրովք . և հասս առ նա
յեզը շամբին կազայովակ . և կոտորեաց զայնոսիկ՝
որք ընդ նմա էին . և կալեալ զմերուժան՝ կապեայ ըզ
ձեռս նորա յետս . և կամէր բերել ՚ի քանակն . բայց
զմոռաւ ածեալ , թէ գուցէ սըքն ներսնչս խնայեսցէ ՚ի
նա , և ազատեսցէ՝ ոչ էած զնա անդր : Ջեռեալ ամա
՚ի հեռաստանէ շուրջ զտեղեաւն զվրանս բնակչաց՝ և
զհուր մեծ վառեալ՝ դիմեաց անդր . և եդիտ ՚ի վերոյ
հրոյ մի ՚ի շամիխուր հարեալ . զի ՚ի կամիլ նմ խոյսել
զայն՝ տեսեալ զգալ ամբաստայ՝ փախուցեալ էին ան
տի , թողեալ զմիմեանս անդէն հանդերձ շամիխրով ՚ի վերոյ
հրոյն : Օ այն շամիխուր երկաթի հանեալ ամբաստայ
՚ի մէնջ . և սպակաձև բոլորեալ՝ ջեռոյց ՚ի հուր . և
ասէ յուրացօղն . ՚ի խնդիր էիր դու մերուժան Թագ
կապել , և Թագաւորել ՚ի վերայ հայոց . արդ զոլով
իմ ասպետ բազրատունի՝ ինձ տոճեալ է իշխանութի
՚ի սկզբանէ հետ Թագադիր լինել Թէոդորայն հայոց .
ապա հարկ ՚ի վերայ կայ այժմ դնել ինձ Թագ ՚ի գլ
լուխ քո , և կացուցանել զքեզ Թագաւոր հայոց : Եւ
յորժամ կարմրացեալ էր իբրև զհուր շամիխրեղէն
Թագն , առեալ զայն ունելեօք եդ ՚ի գլուխ ուրացե
լոյն . և ՚ի նմին ժամու սատակեցաւ անօրէնն . և սրմ
բատ դարձաւ ՚ի բանակն , և դադարեաց պատերազմն :
382 : Եւ պատ նատեալ յաթոռ Թագաւորութե հայոց՝ մե
ծարեաց զտերենտիանոս ստրատելատ . և ետ նմ բա
զում պարգևս , և բնակեցոյց զնա յՅերին հայոց . իսկ
զադդէ զօրավար և զբազմութի զօրացն յոմնոց դարձոյց

յետս

Ասան · Ը · գԼ · 22 ·

ցեծա պարդևատուիչ։ Եւ զինի այսորիկ ժողովեալ
մեծին Նեբսախ՝ ի փափաշատան զնախատարս և զիշ-
խանս , և և զնկուսնս և զերկրացնս՝ եդ վկայել
առաջի նոյ՝ գնալ այնուհետև ամենին արդարութիւն և բա-
րեպաշտութիւն ։

383 Եւ ասէին Թադաւսին պատ ոչ կացեալ յոտիսին՝ վազվազակի ակաս առնօձակից ախոյեց ծառայել · որպ
զի մեծին Նեբսախ խրատեաց դնա բազմիլ , և ապա կրշ-
տամբեաց և ս ։ Ինդ որ դառնացեալ պապակ՝ արքայդ
նման դազան դեղ մնացեալ , յորժամ էր նա ՚ի գաւառին
եկեղեաց՝ ի գեօղն խոտ . և չիջոյց դամենախայլ ջանն
յհետ մեծի կեա կալաց նորա յաճառ Հայրապետութեն
ան ։ համ ըստ այլ Տաշտի ան ։ Ա.ՀԼ ՚ի մեռանիլ
աքէն բազումինչ գուշակեաց չքջակայից , և Թէ կեա
ինքն յետուն առաց բարձցի քահանայապետութեի յայ-
գե լուսաւորչին . և Թէ զինի ժամանակաց յարձակեա-
ցին ազգք նեառզոց , ևն ։

Խոկ կեսրևել Հոգւոյ սքէն նեբսախ՝ շաղեաս առոլն և
եպիսիան յոյն՝ աշակերտաք սքէ Թերդին գանիէլի՝ որք
Ձգնեին ՚ի վերայ լերանցդ յայլևայլ տեղիս · շաղեաս ՚ի
լերինն կոչեցեալ ասիւճ . և եպիսիան ՚ի լերինն՝ ար էր
տեղի գիշ , զոր կոչէին աՁոռ անահիտայ , երկոքեան
և տեսին զՀոգի երանելւոյն՝ զի բանակաք հրեշտա-
կայ թարձանայր փառաք յերկինս · Է որ բերկրեալ
նոյ թարձան և պատմեցին զտեսիլն · և համ
բաւեցին զայն յՀայս Հայոց ։

Էր սքէն նեբսախ որպ ու ահակ անուն · այլ սա ՚ի
վախճանիլ Հօր Իւրոյ կայր ՚ի կոտտանդնուպոլիս, և սա
բարեր խնամուած Ձայնին գրոյ և արուեստին գիտու-
Թեչ · որ և չետ քանի ու անց նոտաս կՀնդիս ։

384 Ահակ յայգէ ալբիանոսի եպիսկոպոսին Հարքայ՝ ՚ի գաւառէն ապահովեաց ՚ի քաղաքէն մնուազկերտայ
նոտաս ՚ի տեղի մեծին նեբսախ՝ այլ երևելի և արժա-
նի սքով Հոգևորական իշխանութեչ ։ Ջանզի տեսեալ
պատոյ Թէ Հայք տա Հաստատ ՚ի տուգ եին ՚ի վերայ
մեծին նեբսախ՝ խորհուրդ արարեալ ընդ մեծամեծս
տա բնտրել զտա մՀ մեծապանծ յարքունեչ անձին ։
Եւ ինքն պատ առաւել Էա անկարգացեալ ՚ի գնացս
իւր , և և մեծամտեալ , ապստամբել խորհեցաւ ՚ի
կայսերէ · որպ մՀ Հալածեաց չՀէ իւրմէ զտերեն

տիանոս ստրատելատ հանդերձ զօրօք նորին. և փոխ-
Թացաւ գումարել զօրս ի բադրևանդ գաւառ:
Նոքա տերենտիանոս մեկնեալ յՀայոց՝ դրեաց
Թուղթ վաղվաղակի առ Թէոդոս կայսր, և ծանոյց
նմա զգործն պատահեալ. և Թէոդոս յղեաց առ նա պատ-
գամ դառնալ անդրէն և տալ պատերազմ ընդ նմա.
դրեաց և առ զօրս կողմանցն կապադովկացւոց՝ հա-
սանել ձեռով առ տերենտիանոս: Նա ինչպէս զօրք
Հայոց բանակել էին ի բադրևանդ գաւառի իբր յան-
հոգս, ոչ գիտելով Թէ արագ դառնալոց իցէ տերեն-
տիանոս, յանկարծակի և յանսպասելի ժամու եհաս նա
ի բանակ նոյ. և ահագին մարտ եղեալ ընդ նմա՝ կոտո-
րեաց զբազումս ի նոցանէ, և զբազումս արար փախս-
տական: Ինդէն ինքնին ապան և զզօրավարսն արևելեան
գնդին ղշնել, Թուսյեալ զգաղաթն ի կիւտն:
Նա հապճեպ տագնապաւ յառաջ անցեալ ժամանեաց
առ պապ, և կալաւ զնա: Յայնժամ խոնարհեալ պա-
պայ՝ բզմ Թախանձանօք աղաչեաց զտերենտիանոս
խնայել ինոյ, և մի սպանանել: Նա տերենտիանոս
կապեալ զնա երկաթի կապանօք՝ հաճ ընդ իւր առ մեծն
Թէոդոս: Նա իբրև յանդիման եղև պապ կայսերն,
եդ առաջի նր կայսրն զերախտիս բարերարուե իւրոյ՝
զոր եցոյց նմա. և եհար յերեսս նր զապիրատուԹի-
նորին, որով անիրաւեցաւ նա ի սբն ՅՈՎ ի մեծն ներ-
սէս, և ոս և կինքն, նա և ի տերենտիանոս: Նա հրա-
մայեաց սպանանել զնա սակրով. և այսու մահուամբ
վերջացաւ նա ի կենաց. Թաղաւորեալ ամս ՃԺ. կամ
ըստ այլ հաշուի՝ ամս Ի:

23: Յամանակ վարդապետայ մինչև ի խոսրով երրորդ. և
կաթուղիկոսութենէ պետենի և ասպուրակեսի:

Ը. 50 = 52:

384: Ապա ազգատ արշակունի՝ որ ի ժամանակս փախս-
տեան նախարարաց յերեսաց շապհոյ գնացեալ
էր ի դուռն կայսեր՝ կարդեցաւ Թէր Հայոց հրամա-
նաւ Թէոդոսի: Սա էր երիտասարդ սրտեայ յոյժ և
յաղԹանդամ, ուժեղ և կորովի ի նետաձգութիւնս, և
յամի իրս արի և հզօր առաւել քան զկար հողեղինն:
Ար և յոլոմպիական խաղս յաղԹեաց բռնամարտակաց
ամի.

ամի. և ի թատրոնի սպան զառիւծունս. և յայլ քա-
ջութիւն նահատակեալ՝ եղև անուանի ի միջ յունաց։
Նա՛ ի միում պատերազմի լսեդոքսատուց եղեալ՝ ի
կռիւ մեհենատաճարն ելեալ՝ կնդիմ հնգից, զնգեցին նա
ի վէր միմեանց տապալեաց սուսերան։ Նա՛ ի միում
տնօրէն դիմեալ՝ ի բերդ մի ձիաձագաց՝ ի վայրկեան
ժամանակի հէսր նետիւ հետզհետէ զեօթնեւտասն
ապա՝ որք էին՝ ի վերայ պատային, և թօթափեաց զնո
՝ի վայր զկնի միմեանց երթ՝ ի Տաճարն պատուղ հոսելով։
Լրդ առեալ սպան զթագաւորսն Տայոց՝ եկն՝ ի ժամ
հանգերձ զօրօք և զօրավարօք յունաց։ Նա՛ ի ժամա-
նել՝ ի սահմանս գաւառացեալ եգիտ ժողովեալ անդ
զգաստութիւն առազախաց ասորւոց։ Հեռամուտ եղև նմ,
և վարեաց՝ ի գիւղաքաղաքն տեղիս, և էարկ զնոսա՝ ի
նեղութիւն տեղս։ մինչև հաղիւ կարէ նոցա անկանել՝ ի նեղուցն
նեղս։ ոչ եդեալ էր գերան մեծ և տոկուն երթ
գկամուրջ։ ըստ որ անցեալ նոցա ընկենին՝ ի վայր զգե-
րանն՝ զի մի կարասցէ անցանել վարագդաս։ Այլոյ նէ
վազվազակի հասեալ անդր՝ ահագին իմն արշաւանօք
վազեաց և ոստեաս յայնկոյս գետոյն քան և երկու
վարեաց և ոստեաս յայնկոյս գետոյն քան և երկու
հունգնոյ չափ։ և պնդեցաւ զկնոս առագախսն։
Օ այն տեսեալ նմ զայն Տարան յոյժ։ և ընկերեալ

զկնոս իւրեանց՝ անձնատուր եղեն նմա։

Նկեալ ապա վարագդաս՝ ի նն արաքատաց՝ արար և
անդ քաջութիւն բազում, և վանեաց զՊիտասիս, և
հնազանդեցոյց զտոպատաքն։ և յայլ ևս մեծամեծ
գործս արիացեալ՝ բազմացաւ սիրտ նմ։ Նա՛ զի զօրաւ 385։
վարք յունաց իբրև երեսատասներ և իբր տեսեալ կամ՝ին
ըստ Տաճոյս իւրեանց կառավարել զնա, գժոժգաացեր
նորա ի այս՝ արհամարհեաց զնա։ և եդ՝ ի մոլ կեաս
կալ՝ ի հնազանդութենէ կայսերն։ Այն իբր առաքեաց
հրեշտակս առ շապուհ արքայ պարսից, և զդեն եդ ի
նմա։ Եթէ ասէ օգնեսցես ինձ՝ զկարկան կայսերքեզ
տայ։ և նա խոստացաւ օգնական լինել նմա, և տալ։

Եւս զմի՝ ի գաւերաց որդւոյ իւրոյ նմա կնութեան։

Լսելև զգացին զօրավարքն յունաց զխորհուրդ վարագդաս
ի զնել զկացին զօրավարքն յունաց զխորհուրդ վարագդաս

Յորժամ իմանայաք վարդապետ զհրամանն կայսերին՝ ոչ իշխեաց ընդդիմանալ, քանզի չէ եր օգնութիւն դառնալ՝ ի պատիժ : Ո՛չ բանագատեցաւ երեքիւք առնս , ի մահ եդեալ սաեղ զամբաստանութիւնսն : Բայց իբրև ժամանեաց նա՝ ի կոստանդնուպոլիս , և ոչ խոհ առեալ թէ արժանի արար զնա կայսրն . այլ հրամայեաց կալել երկաթի կապանօք իբրև զոգաստամբ , և վարել յաբոյս՝ ի Թուլս կղզի , որ է՝ ի յովկիանոսն հիւսիսոյս : Վաղաղորդի՜ որ ունէաց ամն իբր չ՝ կամ ի՛ այլ Հարշի՛ ամն ին :

386 : Ցեսեալ մեծին Թէոդոսի պէտրանջել Թագաւորացն Հայոց՝ խորհեցաւ կայսերանալ զերկուս Թագաւորս . զի եթէ մին գնասցի՝ միւսն ոչ միտրանեսցի՛ ի նմա : Կայսր խորհրդով Թագաւորեցոյց զերկուս որդիսն պապայ զարշակ և վռամշապուհ , որք եին՝ ի կոս տանդնուպոլիս իբր՝ ի պատանդի . և էին տակաւին՝ ի հասակի մանկութեան : Պահեալ ապա առ իւր զմեծ նոյ զաբամնդուխտ՝ որ էր՝ ի կայսերական քաղաքէ անտի, արձակեաց զնա Հանդերձ բազում գօրօք և խնամատուն արարիչ ի վերակացուս :

386 : Արշակ եղեգ , և վռաղշակ եղեգ՝ որդիք պապայ Թագաւորեալք իշխանութի՛ կայսեր՝ եկին՝ ի Տայս : Կայսր Հշակ քնակեցոյց՝ ի գուգին , և էած իւր կին զդուստր բաբիկ իշխանին՝ որ էր նահապետ սիւնեաց :

Վռաղշակ քնակեցոյց յերկերեսից գաւառ՝ ի քաղաքն երիզայ . և էած՝ ի հնութի՛ զդուստր սահակայ տոգեոտի բագրատունւոյ . և՝ ի նմին ամի վախճանեցաւ , չէ ևս Թագաւորեալ ամ մի ամբողջ : Ունոյն աւուրս գնաց խոհեցաւ կայսր՝ ի շահակ Տայոց՝ կացեալ յիշխանութի՛ ամն իբր չ , կամ ի՛ :

Ցաւէն յաղթականութի՛ ալբիանոսի նահատ՝ ի տէղի շահակայ կաթողիկոս ամ ՚ ի , կամ ամն ի՛ :

Պապայ քակտեաց զազգական զաւէնի նահատ՝ ի տէղի նորա ամն ի՛ . կամ՝ այլ Հարշի՛ ամն ի՛ :

Ո՛ սմին ժամանակի ինքնակալն Թէոդոս գոլով պատերազմ՝ ի կողմանս արևմտից՝ գահակից եր արարեալ ինքեան զերեց որդի իւր զարկադոս անուանեալ՝ զնոս կայսր և Թագաւոր արևելեայց : Ո՛ս սա հրեշտակաւ Թէս առաքեալ շատուց ազգս պապայ՝ Հաշտութիւն

387 : խոսեցաւ : Ո՛ր՝ ի Տատատեղ անդ զգաղն խաղաղուե՛ քան

քանս՝ի մէջ արկեալ վե՛ճին հայոց՝ բաժանեցին զայն
յերկուս մասունս. իբր զի արևմտակողմն՝ ճին սկսեալ
՚ի փոքր հայոց և ՚ի միջագետաց մինչև ՚ի սահմանս
տարօնոյ՝ լինի ըստ հարկատուութեան յունաց. իսկ արև-
ելակողմն որ ըստ ձախակ ևս էր յոյժ և արդաւանդ սկսեալ
յարարատայ և անդր՝ լինի ըստ իշխանութեան պարսից։
Եւ այս եղև յամի տան 387, յերկրորդում ամի Թագա-
տորութեան արշակայ երկրի։

Տեսեալ արշակայ զբաժանումն ճին հայոց՝ խորհուրդ
արար ըստ նախարարս իւր, և Թողեալ զմանն բաժնին
պարսից չոքաւ ՚ի մանն բաժնին յունաց հանդերձ ար-
քունեօքն. և քնակեցաւ յերկեղեաց դաւառ ՚ի քաղաքն
Երիզա։ Պնացին ըստ նմա և նախարարք հայոց ընտա-
նեօք և աղխուք իւրեանց. լաւ համարեալով նուիրօք
շատանալ ընդ բարեկամութիւնն քրիստոնեայ Թագաւո-
ւի, քան առաւելեօք լինել ըծոյլ ծառայութիւն հե-
Թանոսի։ Ընդ այս գործ նախարարացն հայոց զչարն
շահէր, և կամեցեալ որսալ զնա՝ Թագաւորեցոյց ՚ի
վէր հայոց ՚ի բաժնին իւրում զնուսրուկ անն։

388 Ասորոյ երդուեալ յաղգէ արշակունեաց՝ ՚ի չուիել ար-
շակայ ՚ի մանն բաժնին յունաց՝ հրամանաւ շապհոյ
Թագաւորեաց ՚ի վէր հայոց եղբօրդ ՚ի մանն բաժնին
պարսից. և շապուհ դրեաց առ նախարարսն՝ որք գնա-
ցեալ էին ըստ արշակայ՝ դառնալ յետս և ժառանգել
գկալուածս իւրեանց։ Եւ նոցա հաճեալ ըստ այս գար-
ձան և սոցայն վերատին զդրս Թողին. և սակաւք մնա-
ցին առ արշակայ. յորս երևելի էր գարտա աներոյդի
արշակայ. որ և էր սպարապետ զօրաց նր. ընդ սմա և
քաջն գազաւոն որդի սպանդարատայ կամսարականի,
և այլք քանի մի. զորոց ժառանգութիւնն էառ խոս-
րով արքայ յորբունիս առ ժամանակ մի։

389 Ա՚ մեհնիլ՚ ըզ՚ի բաժնէ յունաց՝ անկաւ խռովութիւն՚ի
մէջ արշակայ արքայի և սահակայ ասպետի բագրա-
տունւոյ. որոյ վ՚ը ստիպեցաւ սահակ գնալ առ խոս-
րով արքայ՚ի մանն բաժնին պարսից. ըստ որում միաբա-
նեցան և այլ երեք երևելի նախարարքն։ Ա՚ չուիլ ընդ
արշակ արքայ հետ հանել զգանձս իւր յամրոցէն ան-
ուղ

ծարեալ զսահակ սպասէտ՝ կացոյց սպարապետ՝ ի վերայ զօրացն իւրոց։

390։ Ա՛ռաքեաց արշակ արքայ առ խոսրով, և խնդրեաց՝ ի նմանէ զդանձն. և նա յղեաց պատգամ թէ այն դանձք արքունի են և ինձ անկանին։ Յետ բազում պատգամաւորութեանց գումարեաւ արշակայ զզօրս՝ խաղաց սրտմտութեբ՝ ի վէր խոսրովու։ Ա՛տաւ և խոսրով զզօրս իւր. և յառաջ անցեալ եդիտ զարշակ հասեալ ի գաւառն վանանդ։

Յորժամ տեսին երկաքանչիւր բանակք զիրեարս՝ ի հեռուստ, վաղվաղակի ձակատ յօրինեալ՝ յանդիման եղեն միմեանց՝ ի դաշտին՝ որ կոչիւր երևեք. և փութային ազգայինք զազգայինս կոտորել։ Այլ զի օրն խոնարհեալ էր՝ ի տարաժամիլ, զկայ առեալ դադարեցան. և սպասեալ միայն այդուն լինելոյ, երկաքանչիւրոցն՝ ի մոխ եղեալ՝ ոչ անսալ միմեանց, այլ յառաջագոյն կանխել՝ ի մարտ։

Եւ եղև իբրև ծագեաց առաւօտ՝ երկոքին ձակատք՝ որք՝ ի պատրաստի կային՝ փոթորկեալ բարկութբ՝ համընդհամայն հարան ըստ միմեանս՝ ոմն նաւք բեռնալիցք յափշտակեալք՝ ի հողմոյ. որոյ՝ ի զարհուրագինս բաղխեալ զմիմեանս՝ ի միմեանց խորտակեցան և քայքայեցան. և ձայնք գոչմանն և գոռալոյ նոյ բարձրացան. և հարուածք սուսերաց նոցին սաստկացան. որով և տապաստ անկան անդ յերեսս դաշտին քաջք՝ ի քաջոյ բազում յոյժ։

Ա՛նդ գարս սիւնի սպարապետ արշակայ բազում նախձիրս գործեաց, և վիշապօրէն սրտմտագինս պատյաքեալ կոտորեաց զբազումս՝ ի բերան սրոյ. բայց ինքն ևս յաղմուկ շփոթի անդ վիրաւորեալ՝ ի մահ՝ անկաւ և մեռաւ. և՝ ի մեռանիլ նորա առաւել սաստկացաւ մարտն՝ ի կողմանէ խոսրովականց. և ակարացաւ կողմն արշակայ։ Ա՛նդրէ և սահակ սպասէտ սպարապետ խոստովու առաւել քան զգարս իբրև առիւծ շուրջ արկեալ զզօրսն արշակայ եհար զնոսա յանհնարին հարուածս. մինչև տագնապիլ յոյժ արշակայ, և աճապարել փախչել տակաւուբ։

Նոքա գաղատն կամնարտական ինեաց՝ ի մարտի անդ քանի մի արամբք. և պաշարէ՛ի զօրացն խոսրովու վտանգեցաւ. ապաւինեալ ապա յարուածն սրտի իւրոյ՝ յարձա-

ձակեցաւ ի վէր նոյ գազանաթաղ . և պատառեալ զմի
կողմն՝ ջերծաւ , և եհաս փախստեամբ առ արշակ ։
Նոյն քաջն սահակ զհետ մնեալ տագնապ մեծ հա-
սոյց արշակայ ի վարել նմա զնա անհնարին սաստկութբ ։
Նա իբրև եաես կորովին գազանն՝ թէ ի վտանգի մե-
ծի է արշակ՝ յետս յարձակեցաւ ի վէր սահակայ ասպե-
ան , և մարտ եդեալ ընդ նմա ջղօրս նմին , և գազա-
ձաւ անդրէն ։ Նա ի հասանել վերստին առ նա զօրացն
սահակայ , միւսանգամ վայրաւորակեցաւ արկն այն ի
վէր նմ , և ըստ առաջնոյն ընկրկեցոյց զնա . և զայս արար
քէշմանգամ . որով և ետ պարապ փախստեան արշա-
կայ . մինչև եհաս նա յեկեղեցի գաւառ ի քաղաքն ե-
ղիզայ . և սահակ գարձաւ յետս . և խոստով գնաց ի
տեղի իւր ։ Նոյն արշակ հիւանդացեալ անդ ի յերկդ
մաշարայական ախտիւք մեռաւ . թաղաւորեալ ամն
երեք և . երկու ամ ի վէր Համօրէն հայոց , և երկու և
կէս ի վէր միոյ մասին ։ Կամ ըստ այլ հաշուի ըստ ամ ան
Ե . հինգ ամ ի վէր ամ հայոց . և երկու ամ և կէս ի
վէր միոյն ։

Յետ մեռանելոյն արշակայ ոչ ևս եդ կայսր Թէոդ հայ-
ոց ի բաժնի անդ , այլ կոմս յոյն . և կացոյց զգաղա-
ւն սպարապետ զօրաց և առաջնորդ մեծամեծացն հայ-
ոց եղելոց ի բաժնի անդ ։ Նոյնդ այս դժուամակել նա
խարարք հայոց , ըստ որս և նա ինքն գաղաւն՝ գրեցին
առ խոսրով՝ զի ընկալցի զինքեանս ի մասն բաժնի իւ-
րոյ՝ անտես առնելով զյանցանսն , միանգամայն դար-
ձուցանելով առ ինքեանս զկալուածս իւրեանց , կի՛ի
տեղի նոյ տալ զայլս ։ Նա հաւանութիւն առեալ ի նմա
նե զնացին յոյն մասն . և լեալ նոր կալուածոց նստան
անդ ի յանդորրու ։ Նա խոսրով արքայ հրեշտակս ա-
ռաքեալ առ արկադիոս կայսր խնդրեաց ի նմանէ՝ զի
հաւատասցէ ինքեան և զմասն բաժնի յունաց , խոս-
տանալով անվրէպ տալ զհարկն . ոչ տայր և արքայ-
ին պարսից ի բաժնէ նորին ։ Նա արկադիոս յանձ-
նեաց նմա զայն մասն . և այնուհետեւ տիրեաց խոս-
րով ամ հայոց՝ համանգամայն հարկելով պարսից և
յունաց ։

24 : Յամենայն վճռմունս ի վարել եկեղեցւոյ յաստուածընկալ հարցն ասեմք և ընդունիմք . որ և յայտնի գեղոց հայկեան գրոց :

Ը · 53=55 :

390 : Սահակ պարթև որդի մեծին Ներսեսի ՝ի մեռանիլ առաքաբակէսի կաթուղիկոսի հաստատեցեալ թագաւորին հայոց խոսրովու և համօրէն ազգին ընտրեցեալ և օծեալ կաթուղիկոս հայոց : Այս եղև սա ինքն սքանչելի ինն հայելի գերազանց առաքինութեանց , և հրաշալիս մանկանց եկեղեցւոյ , և պատկառելագոյնիչ իշխանաց և ՃԹրեաց ՝ի ձեռն խոնարհութեան և խոտանութեան վարուց . տես ՝ի սբսս . Ը · 53 :

391 : Ի նոսին ամս սահակայ ոմանք ՝ի նախարարաց՝ որք առեալեալ էին ը խոսրովու ՃԹրին՝ առին թե առեալ այսու՝ թե նա առանց հաւանութեան շահին պրքայի նոցայց զքեն սահակ , գնացին առ շապուհ և ամբաստան եղեն զնմանէ թե նա ապստամբիլ կամի ՝ի պարսից : Ի՞նչն մեռուցեալ շապհոյ ամբաստանութեանն նախարարացն՝ պատգամ խնամ յղեաց առ խոսրով՝ գալ վերադարձի առ նմա : Ո՞յպրացեալ ը այս խոսրովու՝ խօսեցաւ բարկութ և ասէ . մեք ծառայ իցեմ գնեալ շապհոյ զնա . զի կայ նմ և նորա . և արհամարհեալ զՔրիստոսին արձակեաց զնա առ նմա՝ և փութանայ ՝ի առաքեալ հրեշտակս առ արկադիոս կայսր՝ ազատեաց զնա ձեռնտու լինել նմա ընդդէմ պարսից . բայց արկադիոս հրաժարեցաւ յօգնելոյ :

392 : Յայնժամ ժողովեալ շապհոյ զբազմ զօր բանակեաց ՝ի ձեռս որդւոյ իւրոյ ապատրի և առաքեաց ՝ի հայս : Իսկ խոսրովու պակասեալ յամ օգնականութ անկաւ ՝ի վարանս . հուսկ յետոյ բռնադատեալ գնաց առ արքայիչ : Եւ նա նոյնժամայն ընկեցէ զնա ՝ի ՃԹրեաւէ ՝ի ե աւի իշխանութէն նը՝ կապեաց ՝ի ծանր շղթայս . և ՃԹրեցոյց ՝ի տեղիսն զերազոյնս նորին զնամշապուհ : Ի վէր այսր ասի զամ կարգս իշխանութէն դրաս եղել էր խոսրովու ՝ի մէջ նախարարաց՝ փոփոխեաց ը պատուհ : Ընդ որս եւ ընկեցուել և զքեն սահակ յաթոռոյ իշխանութէն իւրոյ առանց տեսանելոյ գնա . բայց զՏարկիսեան ոչ ազգել : Եւ զի յայսմ ժամի բազմեաց զա-

Պաան . Ը . 41 . 24 :

բացեալ էր գաղատն կամաբարական , զնա ևս հնարիւք
ինն կալաւ և կապեաց ի շղթայս . ընդ նմին և զորդին նո՛
որ կոչիւր Հրահատ : Այլ Թողէ՛ք զինն զգուշ մի մեծ
՛ի զօրացն պարսից՝ ետաւ ընդ իւր զկապեալն խոսրով և
զգաղատն . և ջո՛ւեաց ՛ի տիսբոն :

Լսակ շատարշ եղբայր գաղատնի և պարգև նախնատար
առնատնի հանդերձ որդւով իւրով մանուէլիւ՝ առեալ
արս եօթնհարիւր՝ գնեա զբաքանչիւր գողգողն ձանապարհ
հաս . և ՛ի յօթևասն առնել ուրեք զօրացն արտաշրի ,
ձի յանկարծակի ինն յարձակեաւ ՛ի վեր նոց՝ բուռն հա
րին , և կամէին յափշտակել զարբայն իւրեանց գնոս
րով . բայց ոչ կարացին գերծուցանել զնա , զի մեծա
մեծ շղթայիւք կապեալ և հարատեալ էր :

Յայնմ վայրի խռովուի մեծ ծագեալ ՛ի զօրս պարսից
վն անակնկալ եղեալ յարձակմանն նոց՝ շփոթեցան յոյժ , և
սկսան մարտնչիլ ընդ նոս . և նո՛ք թէպէտ և սակաւ էին ,
բայց ամէն գոլով արք հզօրք՝ անհնարին կոտորածս
հասուցին պարսից՝ մանաւանդ քաջն շաւարշ , որ վասն
կապանաց եղբօր իւրոյ գաղատնի վառէ՛ ՛ի սրտմտու
թիւն սրտի անձկութիւ իջուն զոց հրոյ ցոլանայր ՛ի մարտի
անդ . այլ յերկարիլ գործոյն վտանգեաւ ՛ի խռան՝
անկաւ և մեռաւ . անկաւ և որդին պարգևայ մանուէլ .
ընդ որս և այլք բազմք . և յաձախագոյնե պարգևայ ՛ի փա
խուստ՝ ըմբռնեցաւ ՛ի պարսից և ածաւ առաջի ար
տաշրի :

Իբրև եառ զնա արտաշիր՝ հրամայեաց տիկ հանել
զմորթն նր . և վաղվաղակի եա տանել զխոսրով յան
կուշ բերդն ՛ի խուժաստան , և դնել յանդխման նր
հանապազ զմորթն պարգևայ : Ասաքեաց ընդ խոսրո
վու և զգաղատն հանդերձ որդւով նր հրահատիւ .
ուր մեռաւ նա յետ երկուց ամաց . և արտաշիր դրեաց
առ վռամշապուհ՝ առնուլ յարքունիս զնա տատ
ուճած գաղատնի և եղբօր նր շաւարշայ , ևս և պար
գևայ . այլ մնաց սահակ վերստին հաստատել յաթոռ
իւր . Թերևս ՛ի խնդրոյ խոսրովայ կալանաւորելոյ . և
ինքն արտաշիր հասեալ ՛ի տիսբոն՝ եգիտ մեռեալ զգ
շապուհ զհայր իւր . և Թագաւորեաց առանձինն ՛ի
տեղի նորա :

Ռամշապուհ եղբայր խոսրովու արշակունւոյ՝ Թա 392
գաւորէ ՛ի տեղի նորա հպատակ եղեալ զինքն պարսից
յաթի .

յՀնդ այն աւուրս իբր ամս միով յառաջ մեռեալ էր սպարապետն Հայոց սահակ ասպետ. և զոն սահակ ազատեաց զվռամշապուհ կացուցանէր ի տեղի նորա զվեհամա- զասպ. որում առաքեալ էր ի կնութեան զդուստր իւր զսահակայրոյ. որպ ազգակա առեալ Թագրդի ինմանի գնաց ի պարսս առ արտաշիր արքայ, և մեծարեցաւ յոյժ ի նմանէ, վի խոնարհ կերպարանացն. և արտա- շիր կառաւեաց զնմանէր նը, կացուցանելով զնա զասպ. սպարապետ Հայոց. և զնա եր յազգէ մամի- կոնեանց Հաստատեաց վճռով զի մանիկոնեանք լինիցին հնազանդ ի կարգս նախարարութեանց։ Առեալ ա- պա զերկն Թագրդի յարտաշիր եկն առ վռամշապուհ. և նա արար զնա հրամանին արտարքն։

393։ Իսկ ի մեռանիլ ինոցին աւուրս արտաշիր վռամ կրմանն շահ նստեալ ի տեղի նր՝ գումեմ մեծ եղեալ առ Հայս. և խաղաղ բաղեհամանեալ ընդ արքային մերում վռամշապ- հոյ. նաև ի ընդհաս նր արձակեաց զեղբայր նորին զՄուրազ որ կայր ի շղթայս յայնկոյս կասպից բեր- դի. և եան պահել զնա յարատեան ի պատրուկ։

395։ Վասնզորիւ Հին Հայոց փոքր մի ձեռն նալ զերն սա- հակ ի նորոգութեն եկեղեցեաց. զոր նորոգեաց և զամաձոր զոց Հաճախանանց. և եղեալ զամապան նորին իսկ զերն Հաճախանայ խառնեին ընդ զերն գրիգորի ինքեան։ Ինքեաց և ինքն առ ամին իւրում մատանեաւ և զետեղեաց անդրին։

Յայսմիսկ ժամանակի փայլեր սրբութեն և խնամատա- զերն մեծարեալ զրկի վարդանայ ուրումն բարեպաշտի ի գաւառէն տարոնոյ՝ ի Հայոց գեղջկ։ Որա վարժէր ի հեթենական գպրութեան և յարտաքին իմաստու- թեան՝ աշակերտեցաւ զերն ներսէսի. և ապա միաբան- ցեալ յանապատս՝ կեցոյց երկնային քաղաքավարուբ։

396։ Լուեալ ըզգործս զերն սահակայ՝ եկն առ նա. և ա- ռեալ ի նմանէ զնշխարսն Թագրդատունեի վարդապետին նորին հրամանաւ սկսաւ քարոզել ընդ ամ տեղիս։ Իսկ ապա

401։ միաբանեալ ընդ զերն քանացաւ յօրինել զգիրս Հայոց. զի ցայնժամ չունէին Հայք զգաւառ գիրս, այլ օտար գրով վարեին։ Իսկ զի չէրն ոչ կարէին մարդկային քա- նիւք Հնարել Հայոցիս եղեն ապատան։

406։ Լուեալ ապա զերն մեծարեալ զոմանս յաշակերտաց

ի քո միջագետս, և անտի ի սահմանսն. և անդ ի
քո կալ նը յաղթեսս ընկալաւ յոյն վերին յայտնութիւնք զոր
ինն գրեր. և յարուցեալ յաղթելիցն, յորինեաց ըստ սմ
կատարելութեան գնամ նշանագիրս մեր. և վաղվաղակի
ձեռն էարկ թարգմանել ի յոտնագ զգիրս առաքելո
ցոզմանի իբրև զառաքեալ ինչ առ որ եղեն ձեռն
տու և երկու աշակերտաք նորա, յոմէն եկեղեցացի,
և յոմէնէ պատգամն։ Ա՚յս գիտ գրոյն եղև յամի ՅՌ
406. ի ժէ ամի կաթուղիկոսութեան պետն սահակայ.
և ի ժէ ամի թագաւորութեան վռամշապհոյ։
Այսժամ առեալ պետն մեսրոպայ զգիրսն եկն ի նա- 407
թէ ի հայս. որում ընդ առաջ եղեալ թագաւորն և հայ-
րապետն երթիցէ օրհնութեան մտնելն գերանելն ի քա-
զաքն փառս տալով աստուծոյն բարեաց։
Եւ յայնմհետէ բացան գպրոցունք. և ուսան ման- 408
կունք զգիրս հայոց. և ծաղկեցաւ ՚ն ներ հայկական
ուսմամբ ի բաժինն պարսից։ Ասէ ղէ պետն մեսրոպ և
վասն և ազգանանից գիրս ՚ն լեզուի նը։ Օ պատմեցէք
այսր ասի եւ գրել ի գիւտն պղծութեան վճամշապուհ
պղծոյ, վկայ ունելով զապգն Համօրէն։
Վ՚ւրեալ այսը այսպէս ձեռն էարկ պետն սահակ թարգ- 411
մանել զհին կտակարանն յասորի լեզուէ. ոմն թարգ-
մանեալ էր պետն մեսրոպ զնոր կտակարանն։ Եւ զի փա
փաք մեծ ունէին սորա թարգմանել և զայլ ազգ
գրեանս, և ոչ գայր նը պարապ, յայս սակս առաքեցին
զղջմամբ աշակերտս իւրեանց յեգեսիա և ի կոս
տանդնուպոլիս, ՚ի գտանել և ի թարգմանել զգիրս
ընտիրս. և էին ՚ն յաղեպ պարնայի և եգնիկ կողբա-
ցի, յոմէն եկեղեցացի և արձան արծրունի. զնոսդ
երից մեծ, և սքանչելին կորիւն. ՚ն վերեքին հնոտ
յետոյ հասաքեալք ի կոստանդնուպոլիս, և կապել
ի մի ոգի և ՚ի մի տառ՝ սկսան անդ թարգմանել զգ-
բաղում գիրս՝ աշեստաւել ի նոյն գամ իբր եօթն։
Ա՚յնք ձեռամբ մաքսիմիանոսի պատրիարգին եւ ինդրոյ
նոցա թագաւորին գրատուն գանձել
օրինակ հնոն կտակարանաց եւ թարգմանութեն եօթա-
նանից, և զմնացեալ օրինակ նոր կտակարանաց ՚ի յոյն
բարբառ՝ բերին ՚ի հայս։ Ա՚յնժամ սահակ նորոգ թարգ-
մանեաց զայնս գործ ակզբնէ՝ նոյն մեսրոպայ։ Ա՚յ զի
կային ինչ ՚ինչ քննդնելիք և ուղղելիք՝ առաքեցին զաշա-
կերտս

հերտս իւրեանց յաղէքսանդրիա և յաթենս՝ հատարէ-
լապէս ուսանել զորս արժան էր գիտել : Այլ նոքա յան-
ցանել ժամանակաց չետ ուսանելոյ զնոսա դարձեալ՛ի
հայաստան լրացուցին զթերին ըստ սրտի վարդապետաց
իւրեանց : Օ՜ այսմ ոմանք տես՛ի պատ . ք . 54 . և 58 :

25 : Յամանակ խոստովան կրկին ընծայութեան . և շապիկ
պաբոկի :

ք . 55 :

413 : Եւ իբր վեց ամաց դիւտն հայկական զրոց վախ-
ճանեցաւ վռամշապուհ արքայ հայոց , կացեալ
յիշխանութեան ամս իւր . բարեպաշտ գնացիւք և խաղաղ-
ական կենօք : Այս մեռաց նոր որդի ին տասնամեայ ար-
տաշէս անուն : Յորմէրդ արարեալ ապա նախարա-
րացն վն թագաւորութեն հայոց , և տեսեալ թէ դեռ
եւս մանուկ է արքայորդին արտաշէս՝ աղաչէցին զնոքա
սահակ գնալ անձամբ առ արքայն պարսից յաղէքսա-
նդրիա՛ի նմանէ՝ զին վերստին դարձուսցէ զնոսա
րով՛ի թագաւորութեն իւր :

Օ՜ ընդեալ՝երթն յաղաչանս նոր գնաց առ յաղէքսա-
նդրէ հանդերձ թղթով նախարարացն . և մատուցեալ առաջի
նր խոսեցաւ բազում ինչ . և նա հաւանեալ ընդ բանս
նր՝ արձակեաց զնոսորով : Ընդրեաց յայնժամ նա ինքն
խոսրով՛ի յաղէքսէ՝ զին դարձուսցէ և զհրահատ կամ՛
սարական՛ի խորին ազգաստանէ . և նա հատարեաց
զնդրուճածս նր : Այլ ոչ կարաց խոսրով տեսանել
զհրահատ . զի մինչչև հասեալ էր հրահատայ՛ի հայս՝
414 : վախճանեցաւ նա ինքն խոսրով . թագաւորեալ յայս
երկիր նուազ զամ մի միայն . կամ ամիս 8 : Յորում
ամի մեռաւ և սպարապետն հայոց համազասպ մամի-
կոնեան փեսայ՝ձեղն սահակայ , թողեալ զերիս որդիս ,
զվարդան , զհմայեակ , և զհամազասպեան :

415 : Եւ ապրուհ որդի յաղէքսէ արքային պարսից թագա-
ւորեաց փոխանակ խոսրովու՛ի վր հայոց . զի որովհե-
տև յաղէքսէ արքայ հանապազ երկիներ խոտորեցու-
ցանել զիշխանս հայոց՛ի քրիստոնէական հաւատոց ,
և հեռացուցանել՛ի յուշոց զթագաւորս նոց , ՛ի մեռա-
նել խոսրովու ոչ կամեցաւ հպատակեցուցանել թագաւոր զոք
՛ի հայոց՛ի բաժնի իւրում : Սմին երկի թագաւորեցու-
ցեալ

ցեալ զորդի իւր զշապուհ՝ առաքեաց զնա ՚ի Հայս.
պատուէր տուեալ նմա ՚ի գրգռանս խրախուճել զբա-
զեցուցանել զնախարարսն, մինչև մարթասցի Թու-
ցուցանել զմիտս և զկամն նոցա յօրինեալ քրիստոնէու-
՚Ի կամայ կամաք ընկալեալ զնա նախարարացն Հայոց՝
խրբև ել անարգ իշխանի վարկին ել նմա. և յիւրմէ ար-
համարհանս ցուցանէին առ նա։ ՚Ա՛յսպէս եղև երբեմն 416։
գնալ նմա յորս ել նախարարան, ել որս էր և առում մա-
կաց նախարար. և տեսեալ ՚ի հեռուստ զերամակ
ցուռց՝ պնդեցան զՀետ նոցա, մինչև արկին զձիսն ՚ի
խորտաբորտ և ՚ի վիմուտ տեղիս. և յարշաւել նախա-
րարացն աննահանջելի ընթացիւք ել դժուարին տե-
ղին՝ երկուցեալ շահապետ զկաց էառ։ Ա՛պերեաց զնա
առում մի կայր և ասէ. արշաւեա՛ և դու աճապարիդ պար-
սից. զի դու այր ես և ոչ կին։ Ա՛սէ ցնա շապուհ ցառ-
նէ. դու արշաւեա, զի զՀնոցդ ե յայսպիսի քարուտ
տեղիս շահասակել. որով զհնոցն նմանեցոյց զնա շա-
պուհ. և նա սպասեր առնել դարձուցանել ՚ի նա զար-
համարհանս նոր։
Յետ սակաւ ինոյ զարձեալ զհպաւ սկ գնալ յորս վա- 417։
րազոյ ՚ի շամբուտ տեղիս. և ՚ի մատուցանել զհնոցն
՚ի շամբոն առ շրջափակելոյ անդէն զվարազս. ոչ կա-
րելով շահապետ ել շամբոն անցանել՝ յաւեաց փոքր մի.
և հնոցն տարածեալ պաշարեաց զնա շուրջանակի։ Ա՛յն
մինչդեռ նա այսր անդր արշաւեր երիվարաւն, և զաչս
իւր յածեալ՝ խնդրէր ելս փախստեան, առում մնկացն
առիթ գտեալ՝ եհան առ նա, և ասէ ցնա. ահա հայր
քո և աճ, ընկեր զանգիտես։ Ա՛սէ ցնա շապուհ. Թո՛ղ
այժմ զկատակդ, և փութա՛ անցանել ընդ հնոցդ, զի
և ես կտրուցից անցանել զկնի քո. վա՛ զի ձի իմ յառա-
ջեն խրտնու։
Յայնժամ ծաղր արարեալ զնա ատոմայ՝ ասէ ցնա ար-
համարհանօք. մի՛թէ այդ քարի՞նք էիցեն՝ զի ես յառա-
ջեցից. հնոց ե զոր դու պաշտես. ապա ընկեր արշաւել
՚ի նոյն երկնչիս. և զինս յորդորես յառաջել։ Ա՛յն ապա
ասէ ցնա. * արդ եթէ դու զմնկացիս կոչես դիւշա-
գիս, ես զասասանեանսդ կոչեմ կնատմարդիս ‖։ Ա՛յն զայս
ասացեալ մտրակեաց զերիվարն, և հանոյ ել հնոց ներ-
քև ել հովիտ ծաղկանց. և զերծոյց զշապուհ։ Ա՛յն զի-

խոյս եւ դնաց՝ ի իւր յերկիրն Մոկաց : Ըստ սմին վարեին ընդ նմա եւ այլ նախարարք . տես՝ ի պատ . ք .

55 :

418 : Ի սմին ժամանակի յազկերտ արքայ յարոյց հալածումն մեծ՝ ի վեր քրիստոնէից . եւ նահատակեաց զբազումն . եւ զի՝ երբն սահակ ունէր համարձակութիւն առ նա՝ դնաց ցեաւ զինչոյց զկաստուածն սրտի նոր ողջքանօք եւ խմաստասիրից բանիւք . զնոյն արար եւ՝ երբն մարութա եպիսկոպոս . զորմէ տես՝ ի պատ . ք . 55 :

419 : Յետ դադարելոյ հալածանացն հիւանդացեաւ յազկերտի անկաւ՝ ի մահիճս : Ընդ զայն լուեալ որդւոյն նոր շապհոյ՝ եթող զհայաստան՝ ի ձի ամի թագաւորութե իւրոյ . եւ փութացաւ դնալ առ նա : Ընդ յերթալ իւրում եթող՝ ի հայս զգունդ մի ստուար՝ ի զօրացն պարսից . պատուիրեաց զօրագլխի նոր վարդան՝ զի կալեալ զնախարարս եւ զմեծամեծս հայոց տարցի՝ ի պարս . եւ ինքն աճապարեալ չոքաւ վաղագոյն՝ ի տիւրեան : Ընդ յայնմ աւուր՝ յորում եհաս նա անդ՝ մեռաւ հայր նորա յազկերտ : Ի նմին աւուր եւ ինքն շապուհ սպանաւ դաւով՝ ի ծառայից յազկերտի . եւ թագաւորեաց

ըեաց վռամ երկոտ :

Երբ լուան նախարարքն զմահ յազկերտի եւ զշապհոյ , եւ ծանեան զոր միանգամ պատուիրեաւ էր շապուհ զօրագլխին իւրում՝ ժողովեալ՝ ի միասին , ընտրեցին իւրեանց սպարապետ զներսեհ ձիհրնակացի զայր քաջ , եւ նոր առաջնորդութիւն գումարեալ զզօրս հայոց , եւտուն պատերազմ ընդ մեծի գնդին պարսից՝ զոր թողեաւ էր շապհոյ . եւ հարին զնա՝ ի հարուածս սաստիկս յոյժ : Յայնմ վայրի վարայ զօրագլուխն պարսից՝ տեսեալ թէ կոտորին զօրք իւր , եւ չէ ուստեք օգնութիւն՝ յեցաւ յա րութիւն քաջութիւնէ իւրոյ . եւ եմուտ ընդ մէջ զօրացն հայոց . եւ մինչեւ ինչ գործեաւ էր՝ եհաս առ նա քաջ սպանդունին սպրսամ իբրև կայծակն . եւ հատեալ զաջ թիկունս նր՝ ընկէց յերիվարէն . եւ կոխան ոտից տուեալ՝ էանց զնովաւ . եւ զմնացորդս զօրաց նր արար փախստական :

Յետ այսորիկ մեկնեալ՝ ի միմեանց նախարարքն հայոց նստան յամուրս իւրեանց , ամբէն լեալ ինքնագլուխ . բազումք ևս շրջէին՝ ի լերինս եւ յանմատոյց տեղիս , հասկածեալք յերեսաց վռամայ արքային պարսից . եւ

այլ

Ա՛ստո. Գ. 41. 25.

ապ իւրաքանչիւր պաշտպանէին զանձինս իւրեանց՝ մեռանել։ Այլ այսմէնիկ Տա մեզ որ անդր եղը մնացեալ՝ ի բաժինն պատսկ՝ լցաւ խոտովլեհեամբ. և անյայտաւ չիմ բարեկարգութենչ ամն երիս. և արդեօք անց ձանապարհագ ոանիկ ժողովրդեան. և խոխմանեցան առ աւուրբք ։ Կաւ ղի վասմ արքայ ի խնդրել զբերն վերիւոց՝ ի նախարարսագ՝ բազում հարկս Հասոյց ի քամ

կիւս ձեր։

Ցեւեաւ մեծին սահակայ զայսոսիկ ազեաս ի բաժնի անդ՝ մեհենեցաւ անտի, առեալ իւր զբերն մեսրոպ և գնաց ի տան բաժնին յուենագ ։ Այլ ոչ ընկալան նոսա նախարարք տեղւոյն փոխանակ կաթողիկոսի. զի ոչն էր իշխանութիւն եպիսկոպոսին կենսերոյ. և ոչ էա թողին զբերն մեսրոպագ մարզել զմանկունս իւրեանց ի դպրութիւն հայկական գրոց։

Ապագեալ էր այս բերն սահակայ՝ գրեաց առ կայսրն Թէոդոս, և առ ատտիկոս պատրիարգ, և ա՛ս առ նաուտիոս արևելեան զօրավար յունաց՝ որ նաուէր իբաս դաքն մեհրսհոկ, և առաքեաց զգիրսն ձեռամբ բերն մեսրոպագ. էր որում առաքեաց և գվարգան. և աղաչեաց՝ հրամայն տալ նմոքեան վարել գնշանութիւն կաթողիկոսութիւն եւ ի բաժնին յունաց. և քանալ անդ դպրատունս լեզուին հայոց։ Այլ կայսրն ընթերցեալ զգիրսն, և պատասխանել ի շնորհալի քանիս բերն մեսրոպայ՝ հաւարեաց զինդրուածս նր. և կայոյց զվարգան սարսուռեան յոյ սպարապետ ի վէր հայոց եւ դնէոց ի բաժնի անդ։ Այմանապէս և ատտիկոս պատրիարգ՝ ըստ իւրում իշխանութենէ ետ գնոյն հրամանս բերն սահակայ. և կայոյց զբերն մեսրոպ բաբունեսեաց համ եկեղեցասիրս. զոր յոյժ կոչեցին ազխմիրդս, և մեզ ակուսիս. յոր անբուն, համ արթուն և զգաստ

Ա՛ստո. Գ. 41. 26.

ոյն գնանակսն անհանգստից վանսց։

421 Ցետ դառնալ ապա բերն մեսրոպայ ընկալան հայք զբերն սահակ, և բացին գպրոցս՝ ուսանել զգերս հայոց։ Ա՛չ կեա այսոսիկ ի Հանդարտել փոքր ու բերն սահակայ և բերն մեսրոպայ՝ ձեռն ի գործ արարեալ՝ ի կար-

ըստ ժամագրելն և եթէ որ ոչ ուսուցանելն. եթէ որ ոչ գիր եկեղեցական պաշտամունս ոչ եղիցի գնալ եկեղեցական պաշտամունս

պատարագամատուցին և եթէ որ ըստ մաշտոցին . յոր առաւել աշխատ եղև նա ինքն՝ որն մեսրոպ . և զի ինքն մաշտոց կոչիւր , յանուն նր և այն գիրք մաշտոց անուանեցաւ : Այլ եղեն և սկզբնաւորիչ շարականի . և կարգիչ ուղիղ ձայնից :

(426:) Յետ այսմ ժողով գումարեալ ի վաղարշապատ՝ որն սահակ գրեաց Թուղթ հանրական վեց Հատիւք . յորս եղ բազում կանոնս ղեպարեկարգութիւք քորեպիսկոպոսաց , եպիսկոպոսաց և քահանայից և ժողովրդոց . տես՝ ի պատ . ը . 26 :

(431:) Ի նոյն աւուրս գումարեցաւ ընդհանուր ժողով յերիեռուս ընդդէմ նեստորի . և յաւարտիլ ժողովոյն՝ գրեցին պատրիարգունք Թուղթս՝ ի հայս՝ հանդերձ կանոնով ժողովոյն . և ետուն զայն վեցեցունց Թարգմանչաց մերոց , որք էին՝ ի կոստանդնուպոլիս՝ ըստ որում յիշեցաք՝ ի վերոյ . և նոքք բերեալ մատուցին որն սահակայ . ընդ նմին և զօրինակ ուծաչնչին : Այս որն սահակ ժողով գումարեալ յաշտիշատ քաղաք՝ ընկալաւ զբանս որ ժողովոյն երիեռոսի . և զատապարտեալ զնեստոր և զհամախոհս նր . տես՝ ի պատ . ը . 58 : Այլ՝ ի գումն գործել նեստորականաց մուծանել՝ ի հայս զաղանդն նեստորի , և զգիրս Թէոդորոսի մոպսուեստացւոյ և դիոդորի տարսոնացւոյ՝ վերստին ժողով գումարեալ որն սահակայ յաշտիշատ՝ նզովիւք մերժեաց զայնոսիկ գրեանս . և գրեաց՝ ի կոստանդնուպոլիս զգուշանալ յայնպիսեաց անտի . տես՝ ի պատ . ը . 59 :

26 : Յամանակ արտաշէս կամ արտաշեսի վերջնոյ :

ը . 56 = 60 :

422: Զերան վաստակ արքային պարսից՝ որ զամն երիս անդադար եղ՝ ի հարստահարել զանտերունչ ծն հայոց՝ ի բաժնի իւրում՝ հուսկ յետոյ վաստակեալ յետս նահանջեցաւ . քանզի տեսեալ նր Թէ՝ ի հարուածէն ամայանայ ծն՝ ի շինուիլէ , և հարկք արքունի լիով ոչ հասանեն , խորհեցաւ քաղցրութիւք նուաճել : Ամեն իրի՝ ի ձեռն սրբատաց քաղքատունեայ հաշտութիւն խօսեցեալ ընդ նախարարս՝ խոստացաւ քարեկամութիւն վարել ընդ նոսա , և Թագաւոր ևս կացուցանել նոյ զաղատաչէս զորդի վաստկատէրոյ , անտես արարեալ

Ա՛ման. Ք. Գլ. 26։

զյանցնէ ածելովբ նոյ։ Ինդ որ ուրախացեալ նահատա-
ցան Հայոց Հանգեան փոքր մի։

Ա՛ռաքէս որդի վաճառական՝ Թագաւորեալ՝ի վերայ 422։
Հայոց յոռետեսանելով ամի Տասակի իւրոյ իշխանութե-
վասնոյ արքային պարսից՝ կոչեցաւ՝ի նմանէ արտա-
շիր՝ի միշտասակ արտաշիր ասացանեան։ Այս Թէպետև՝ի
սկզբան եկաց՝ի զգաստութեան, բայց՝ի պատանեկու-
թէ պատրեալ՝ զկնի եղև մարմնաւոր ախտից իգա-
մոլութէ. այլ՝ի ծածուկ։ Կատարեալ անգամ խրատեր
զնա ազգն ասէակ. բայց նա անմիջ ցուցեալ զինքն՝ ա-
ռաւել եւս անկրնտանայր՝ի նոյն։

Տեսեալ նախարարաց Թէ չիք յոյս ուղղութէն նմա, ժո 427։
զուէցան առ ազգն ասէակ, եւ յորդորեցին զնա, զի միաբա-
նեալք եւ խրատեսցեն՝ի չարասիրէ զարտաշիր առ վաղամ
արքայ պարսից. ոչ զի ընկերեալ զնա՝ի Թագաւորու-
թէ. զկնի՝ի տեղի՝ի տեղի նոյ վերակացու պարսից։ Կաղ նա
ոչ եւս յանձն առնուլ. ոչ կարեմ գանկատաւորն՝ի
ձեռս անհնամարդ մատնել, եւ ոչ գանցառեալ ուխտն
իմ։ առողջ գայցէ փոխանակել։

Չայնժամ Թագեալ նահատակացն զքէն սահակ գնացին
առ վաղամ արքայ. եւ աւրհասան եղեն զարտաշէսէ, եւ
զքէն, Կոչեաց վաղամ զարտաշէս եւ զքէն սահակ. զի
հարկ էր եւ նոցա բանիցն ունկն մատուցանել. չէ մեզ
օրէն սուց առանց լսելոյ կնրատուն ամբաստանելոցն
առնել գատաստան։ Խօսեցաւ վաղամ նախ եւ արտա-
շիր՝ի մ՛ամբաստանութէնէն. եւ նա եւս պատասխանի.
ես անպատ եմ ասէ չնահ որդի վ՛ն գումարեալ էն
դորա առաջի քո. զի ոչ երբեք պակասեալ է իմ՝ի
խնամէոյ գՀն եւ յառնելոյ կնրատուս. որպ եւ զորա
իսկ Ճանաչէն. բայց քանզի սովորութէն է դորա առել
զընկիկ տեարս իւրեանց, չիս եւս կամին կատարել զիւր-
եանց սովորական կամս։

Ա՛ւ լնել վերստին քննուէ առաջի վաղամայ Թէպէտև
քաղում ինչ խօսեցաւ արտաշէս՝ի ջատագովութիւն
իւր, բայց քանզի յօժար էր եւ վաղամ քառնալ զնա-
գատրութէն յազգէն Հայոց առաւել անտաց նահատա-
ցաց քան արտաշէսի. Մանաւանդ զի անդէն միաբերան
ազատակեցին նահատակքն, Թէ քնաւ զի՞ պիտոյ է մեզ
Թագաւոր. այլ՝ իշխան պարսիկ եւ ժամանակին եկէք
վերակացու լիցի մեզ։

428։ Հաճեալ և հաւանեալը այս վճռմանդ՝ էառ զպատիւ
Թագաւորութեանդ յարտաշիսակ. և ընկեց զքոյ սահակ՝ի
կաթուղիկոսութենէ. և արգել զերկոսին և առ իւր.
զքոյն սահակ եդ՝ի բանտի. և զարտաշէս վարեաց՝ի
խուժաստան. և էառ զամ ինչս նոյ յարքունիս. և կա-
ցոյց՝ի տեղի ձերն սահակայ զսուրմակ ոմն. և կար-
գեաց մարզպան՝ի վերայ գլխոյ ազ՝ի պարսից վեհ-
միհրշապուհ անուն. և ապա մեծապատիւ պարգեւօք
արձակեաց զնախարարսն։

Այս ամս աստանօր դադարեցաւ արշակունեաց տերութի՛
՝ի հայաստանեայցյամի տն 428. յետ տեւելոյ ամս
՝ի վաղարշակայ ցայն ժամանակ ամն իբր 580։ Այս ա-
պա յետ ամաց ինչ՝ի մեռանիլ արտաշէսի յՀայն խու-
ժաստանայ՝ ջնջեցաւ և անուն այրը իշխանութե՛ն։

ՄԱՄԱՆ ԶՈՐՐՈՐԴ

ԻՐԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՐԶՊԱՆԱՅ ։

որ տեւեաց ամս 456 ։

ԲԱՆԱԿԱՆ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆՆ 428։

արշակունեաց յազգէ հայոց՝ մերկացաւ հայաստան զփառս իւր, և մնաց յանշքութեան, նուճաձեալ ընդ այլևայլ մարզպանօք և ոստիկանօք, կիսատապատաւոք և պատրկօք. երբեմն՝ ի հայոց ընդ զանազան ցեղից, և երբեմն յօտար ազգաց՝ ըստ պէսպէս կրօնից ։

Մարզպանք առաքէին՝ ի պարսից երբ ցակալք. և ոչ նէին վերիս իշխանութիւն. մի՝ զիշխանութիւն փոխանորդութիւն՝ ի դիմաց Թագաւորի. երկրորդ՝ զդերապետն կառավարութիւն անկախ յոմէ և ինչ իշխանաց. երրորդ՝ զիւրաւունս ինքնիշխան հրամայելոյ և առնելոյ. մինչև կարօղ լինել և սպանանել առանց հրամանի Թագաւորին. և կարգել կուսակալս՝ ի վերայ գաւառաց և իշխանել. բայց ոչ կարէին փոփոխել զնախարարութիւն, և ոչ գրաւել ինքեանց զտեղի ինչ և ոչ զգիւղ մի. և չունէին հասարակօրէն զյաւուրս զօրս յազգէ իւրեանց, բայց եթէ զսակաւս՝ իբր թիկնապահս. և վարէին զօրօք հայոց. այլ՝ ի տիսել հարկին տային բերէզօրս և՝ ի Թագաւորէ. և սո՛ք նստէին՝ ի դուռն քաղաք. և ժողովեալ զհարկս առաքէին առ արքայ. ժամանակ իշխանութիւն մի՛ չէր որոշեալ։ Այս երբեմն՝ ի հայոց ևս նստէին մարզպանք ամենևին նուիլեն իշխանութիւնք՝ ի կողմանէ պարսից ։

Ոստիկանք էին սպարապետք, որք զօրօք այլազգեաց առաքեալ լինէին յամիրապետէն. և եկեալ նստէին՝ ի դուռն, և պահէին զՃն՝ ի թշնամեաց. և առեալ զզհարկ Ճին առաքէին առ ամիրապետն ։ Այս սո՛ք կարեալ էին ըշխանութք ոստիկանին ատրպատականի. բայց ինքեանք ևս կարէին հրամայել անկախ զնմանէ, և

և սպանանել իսկ , և կարգել ևս զմանուածոր ոստի-
կանս ՚ի վէր զանազան գաւառաց :

Պատրիկք էին՝ որք հրամանաւ ամիրապետին յազգէ
հայոց նստէին ՚ի տեղի ոստիկանի իբր պէյ . բայց ոչ
կարէին ինքնիշխան սպանանել զոք :

Աիւրապաղատք էին՝ որք հրամանաւ կայսեր կարգել
լինէին յազգէ հայոց իբրև զմարզպան , և կառավա-
րէին զազգն : Այս դի ամէն ոք ՚ի հասարակի առեալ
մարզպան ևս կոչէին , այլ է կողմնակալ , ամէն իրի ՚ի
վերնագրի եդեալ * իշխանուհի մարզպանաց ‖ : Ա՛ա-
տոյուք արդ ՚ի պատմութենէս :

Գլ . 1 : Յառանաւկ Տարսպանուհիէ վեհհրշապհոյ . և
անարժան կառուղիկոսուհիէ սուրմակոյ , Բրդեշոյ և
շմուելէ . և հայրապետուհիէ յովսեփոյ :

Ջ . 57 : և Ճ . 1 = 2 :

428 : Վեհհրշապհոյ պարսիկ՝ առաջնի մարզպան կար-
գեալ ՚ի վէր հայոց ՚ի վերամոյ արքայէն պար-
սից փոխանակ Թէոդրի , զոլով այր խոհական և բարե-
բարոյ , բարւոք կառավարութիւն խնամարկեաց զազգն
առն ժէ : Ա՛ատոյուք այժմ ՚ի պատմութենէս կաթուղի-
կոսաց :

Սուրմակ երէց ՚ի գաւառէ բզնունեաց՝ ՚ի քէղքէն արձ-
կեալ ՚ի խնդրոյ ձախարարացն հայոց՝ ՚ի կարգիլ վեհ-
հրշապհոյ մարզպան՝ կացուցաւ կաթուղիկոս հայոց
հրամանաւ վերամոյ արքայի ՚ի տեղի Ներսէհ սահակայ ,
որ արգելեալ կայր ՚ի պարսս : Ա՛ա յանարժան գործս
վարելով մերժեցաւ ՚ի նախարարաց , զամ մի կացեալ
՚ի կաթուղիկոսուէ . և գնացեալ նստաւ ՚ի բզնունիս
՚ի գաւառ իւր . և ապաշաւեաց ՚ի վէր յանցանաց իւ-
րոց՝ զոր յանցեաւ կայսեր՝ այլ ՚ի ձեռն սահակ յամբաստան
լինելն զնմանէ ՚ի նախարարս առաջի վերամոյ արքայ-
էն պարսից :

429 : Բրդեշոյ յազգէ ասորւոց նստեալ ՚ի տեղի սուրմակայ՝
չարաչար ևս վարեցաւ յիշխանուէ իւրում , մանաւանդ
՚ի կեղեքել նէր զինչս եկեղեցաց : Ընդ որ սիժգացեալ
նախարարաց կամեցան կացուցանել զայլ ոք . բազում
և խնդրէին վերստին նստուցանել զնէրսէ սահակ : Այն
իբրև առաքեցին յերկուց կողմանց զհրեշտակս առ վերամ
աւ-

արքայ : Այլ նա կամելով զերկուց կողմանց միտն ևս
հաճեցուցանել, զորն սահակ կարդեաց վերատին յա-
ռնոյն՝ ի հրամայել յարտաքին երկրն : Այս ապա՝ ի խոնդ-
րոյ որջն սահակայ կաթողիկոսի ազարապետ հայոց զԹոռն
նը զվարդան . և կարդեաց հազարապետ ՚ձին զվահան
ամատունի . և արձակեաց զնա՝ ի հայս :

432 Ընդունել սորին նստեալ իբր կաթուղիկոս՝ անարգա-
բար՝ ի գործ էած զիշխանութիւն իւր . և առաւել չար
գոյա՝ ջերջերոյն . և կեցեալ յայնմ իշխանութեան ամն
է , աւուրս :

439 Յայնժամ ժողովեցան նախարարք հայոց առ որդն սա-
հակ . և խնդրեալ նմա՝ ի նմանել զԹողոսի՝ աղաչէին՝
զի նա միայն լինի ինքեանց կաթուղիկոս : Այլ նա հր-
աժարեալ անտի յայտ արար նոցա զտեսիլն՝ զոր տեսեալ
էր վ՚ս բառնալոյ յայնմհետէ քահանայապետութիւն՝ ի
տանէ լուսաւորչին , և Թագաւորսն յազգէ արշակու-
նեաց . և ինքն մեկնեալ գնաց՝ ի բագրեւանդ գաւառ
՚ի գիւղն կոչեցեալ բլուր . և անդ վախճանեցաւ յամի
440 տին 440 . ՚ի նաւասարդի 30 . յորում աւուր ծնեալ էիակ
էր երանելին. և մարմին նը Թաղեցաւ ՚ի գիւղն աշտի-
շատ . և չինեցաւ անդ պայծառ եկեղեցի . և կարգե-
ցաւ վ՚ս նը տօն ամ յամէ . ուր և բազմ սքանչելիք կատա-
րեին :

440 Ապա՝ որ և մաշտոց երանելի՝ տեղապահութիւն կա-
ռավարեալ զաԹոռ հայրապետութեան հայոց յետ որջն
սահակայ ամիս վեց , ինքն ևս վախճանեցաւ ՚ի վա-
զարշապատ . և Թաղեցաւ ՚ի գեօղն ոշական . և սահ-
մանեցաւ վ՚ս նորա ևս տօն ամ ըստ ամէ . տես ՚ի պատ .
ք . 58 . և 60 :

441 Յոսկեփ աշակերտ որջն սահակայ և մեսրոպայ՝ ՚ի վայ-
ր ձորոյ , ՚ի հողոցիմ գեղջէ , ՚ի յանձնելոյ որջն մե-
ծոյ կաթողիկոսութեան զամս չ . և զի
չև էր նա եպիսկոպոս՝ սուրմակ կատարեր զձեռնադրութիւնս .
և յետ վեց ամաց եպիսկոպոս օծեալ՝ ինքն կատարեր զայն
պաշտօն և զայլ հայրապետական գործս : Սա ինքն
ժողով արարեալ՝ ի շահապիվան յամի տն 447 , հաս-
տատեաց քսան կանոնս հանդերձ տուգանօք վ՚ս բարե-
կարգութեան . տես ՚ի պատ . ք . 2 :

Յայն

Ձայն առուր Թագաւորեալ յայրերան երկրորդի ՚ի վէր պարսից , խորհեցաւ յօրինս կրակապաշտուեն գալ ձուլանել զՀայս և զաղօնս և զվիրս . առ որ առաւել ևս գրգռեաց զնա միհրներսեհ Հազարապետ նը (որ է վեզիր նորուն) ։ Եւ միհրդեռնաս յայսպիսի խորհուրդս էր , վասնզի զան փեսայ վասակայ սիւնւոյ որ Թշնամացեալ էր ընդ նմ , զորս ՚ի պարսս . և ուրա ցեալ զՀաւատս՝ յորդորիլ եղև միհրներսեհի դարձուցանել զազգն Հայոց ՚ի պաշտօն Հրոյ . ամն ունելով Թէ գուցէ այսու Հասանիցէ մեծի իշխանութեան ։

442 Վրգռեալ միհրներսեհի ՚ի բանից սորա՝ առաւել ևս կատաղեցոյց զյաղկերտ . և նա խորհուրդ առեալ ՚ի մոգուցն՝ գրեաց առ Հայս , նոյնպս և առ վիրս և աղուանս՝ առաքել Ինքեան զօրս Տանդերձ նախարարօք յապար ։ զի երթիցեն ընդ իւր ՚ի պատերազմ ՚ի վէր Հանաց . ընդ կամըր այսու հեռացուցանել յՀայ անտի զՄեծամոնծան , և բռնադատել զնա յուրացութիւն յօտար երկրի , մինչ ՚ի բուն ՚ն նշ ևս կարացի դիւրաւ բռնել առնել ։ Այլ զի Տաճոյ ևս երկեաւղ յաւս Հայոց՝ պատուհաս զոմանս ՚ի նոցանէ . և առաւել ևս զվասակ սիւնի , և զվարդան մամիկոնեան . առաքեալ առ մին զպատիւ մարզպանութեանն և առ միւսն զՏաստատութեան սպարապետութեան ։

2 Յամանակ մարզպանութեանն վասակայ սիւնւոյ . և անդ վարդանայ ։

Ի. • 2 = 10 ։

442 Վասակ սիւնի մարզպան կարգեալ էին Հայոց՝ խոր Հրդով վարդանայ և այլ նախարարաց առաքեաց յաստր ՚ն իւ Տրամանին յաղկերտի գունդ մի ստուար ՚ի զօրացն Հայոց՝ Տանդերձ բազում նախարարօք և բա Հանայիւք ։ Կացեալ նոքա անդ յանկման եղեն արքային . ուր Տասին և զօրք վրաց և աղուանից . ընդ որ ուրախ լեալ նորա՝ խոստաց նոքօք Տանդերձ ՚ի վէր Հանաց . և զամն երկու պատերազմեալ ՚ինչ ոչ կարաց վնաս բել . և տեսեալ Թէ երկարի այն պատերազմ՝ երկեաւ Թէ գուցէ լքցին սիրաք քրիստոնէից . վնդ արձակեաց զնա մանս ՚ի նշխ , և ետ քերել զայլս ՚ի տեղի նոյ . և յայն միջոց ժամի չնեաց մերձ ՚ի դուռն Ձորայ բերդ մեծ . և արար անդ արքունիս ։

Այլ ապա ձեռն էարկ յորդորել զՀայս եղելս անդ յո- 449։
րինս մոգուէ . և ի պինդ համարձակ գալեգնի սրբո-
ւճանձաեայց՝ էդ գնա ի բանտ ։ Այլ ի մեկնել անտի
երկուց նախարարաց՝ առումնայ գնացուց և մանաՀրի
ոշտունւոյ՝ էտնահատակել զնա հանդերձ զօրօք նոցին։
Այլ ապա սկսաւ երթեալն քաղցրութիւբ և երթեալն դառ-
նութիբ բանադատել զՀայս և զայլ քրիստոնեայս յայտ-
նի յուրացութիբն հաւատոյ ։ Այլ կամելով երկեցուցա-
նել զնա մատոյց ի տանջանս զէորեսին յաւագայն հայ-
ոց . և յետ չարչարելոյ զնա՝ արգել ի բանտի . և որս
չարչարեաց և զայլս ոմանս դանիւ և բանտիւ , ան-
սուաղութիբ և անուճանարկութիբ ։ Այլ իբրև էկարաց
առնել զոր կամէր , առաքեաց ի Հայս զգունդս
անուն ոմն՝ նեղել զնա ծանր հարկօք , և այլովք չօք-
բայց այսու ոմիւ չեղև նմա հնար խափանել զոք ի կրօ-
նից քրիստոնէութենէ ։

Այսպա և ինքն յետ յաղթելոյ Հոնաց՝ դարձ արարեալ ի 450։
պարս՝ զբեաց թուղթ առ Հայս վասն ընտանելոյ զօրինս
պարսից. Հրամայեաց և միհներսեհի յղել առ նա զու-
սումն օրինաց իւրեանց ։ Ի հասանել այսոցիկ թղթոց
ի Հայս՝ ժողով գումարեաց սբդն յովհէփ կաթուղի-
կոս յարտաշատ քաղաք . ուր եկին և իշխանք Հայոց .
և հաւանութիբ ամենեցուն պինդ լի խոստովանիլ ։
Օ այրացեալ յաղկերտի ընդ բանս պինդոյն , զբեաց
Հրովարտակ առ Հայս՝ գալ նախարարացն ի դուռն ։
Վնացին յայնժամ անդր վասակ մարզպան, վարդան
սպարապետ , և այլ նախարարքն մեծամեծք . և որս և
բդեշխն վրաց վաղգէն փեսայ վարդանայ , և բդեշխն
գուգարացւոց աշուշայ , և բդեշխն աղուանից վասէ ։
Իսօսեցաւ ընդ նմա յաղկերտ խաստութիբ . և արգել զնա ի
դիպահոլ , վարել զնա կապեալ ձեռօք յաքսորս յՀե-
ռի , եթէ ոչ երկրպագցեն արեւու ի ծագիլ նը ի վա-
ղիւն ։

Յորհուրդ ետ նմա մի ոմն ի ներքինեաց յաղկերտի , որ
ի ծածուկ քրիստոնեայ էր , և ասէ . ի վարիլ ձեր յաք-
սորս՝ վարի և քրիստոնէուհի յՀե ձերմէ . զի առաքեալ
անդր յաղկերտի զգօրս և զմոգս՝ զամենեսեան կամայ և
ակամայ շրջել ի կրօնս պարսից ։ Իսկ եթէ դուք այժմ
առ երեսս արասջիք զկամս թիշերի , դնացեալ ի Հայս
կարէք աւերեցուցանել զաշդ ձեր ։

Յայս

Յայս խորհուրդ ներքինեացն յակամայս խոնարհել նա
խարարացն երկրպագին արեգական յանդիման յաղ-
կերտի . և պատուէր՝ի նմանէ դարձ արարին՝ի հայս
հանդերձ բազմութեբ մոգուց : Նա՝ի հասանել նոքա՝ի
ծաղկոան գաւառ՝ եմուտ մոգպետն հանդերձ քանի մի
զօրօք՝ի դիւղն կոչեցեալ անգղ . և կամէր կործանել
զեկեղեցի զեղջն . եւ ըստ առաջ նոքա՝ձեռն զևոնդ երէց
հանդերձ ուխտիւն . և վանեաց զմոգպետն և զօրս
ըստ նմա :

Ի տարածիլ համբաւոյ այսր գործոյ՝ հասին անդր
բազմութիբք հայոց զինեալք զօրուբք . եհաս անդր և
յովսէփ կաթուղիկոս և այլ եպիսկոսունք , պատրաստեբք
ամբոխն գնել զանձինս՝ի վէր ձիմարտութեբ հաւատոյ և
՝ի վէր եկեղեցւոյ :

Նոքա առնեն՝ի բանակին վարդան սպարապետ . և ան-
կեալ յոտս եպիսկոպոսացն խնդրեր լալով զԹողուբն տուտ ու
բացութեբն . և յայտ արար նոցա զկամն իւր և զկամն նա
խարարացն : Նոքա վասակ սիւնի՝ որ՝ի պատճառս ուրա
ցեալ էր զբն՝ նենգութեբ մատուցեալ առ եպիսկոսունս ,
պէսպէս խաբէական բանիւբ հաւանեցոյց զնոսա խոտո
ղել . և գնացեալ լիւրաքանչիւր տեղիս՝ հանդարտիլ :
Նա համոզեաց զբզմն առ ձիւն մի Թոյլ տալ մոգուց ,
մինչև ինքնին մեկնեսցին առ նոքա յՀռոմ աստի : Նոյոս
առնէին մուտ գտեալ մոգուց՝ի տունս մեծամեծացն
հայոց՝ մանաւանդ այնոցիկ՝ որ Թուլութեբ կային՝ի
հաւատս , մուծին զմոխրապաշտութիւն՝ի հայս :

Օ այն տեսեալ վարդանայ , և չկարացեալ դարման
տանել եղելոցն՝ եկ ընտանեօք իւրովք և մեկնեցաւ
յՀռոմ հայոց : Իսկ և լուան զայս այլ նախարարքն՝ առա
քեցին զկնի նոր հրեշտակս , և բազում Թախանձանօք
դարձուցին զնա յետս . և միաբանեալ ընդ նմ վանեցին
՝ի տանց զմոգան հանդերձ մոգպետիւն : Նա՝ի ժողո
վիլ զօրացն պարսից՝ի բագրեւանդ գաւառ ձեռնտուհու
Թեբ վասակայ՝ յարձակեցան հայք՝ի վէր նոցա , և հարին
զնոսա . և ձերբակալ արարեալ զբազումս՝ի նոցանէ ե
դին՝ի բանտի : Վալան և զվասակ . բայց յաղաչել նոր և
յերդնուլ յաւետարանն վասն հաստատուն ունելոյ
զբրիստոնէութեբն՝ արձակեցին զնա :

Նա ապա ժողով արարեալ հանդերձ բազմութբ եպիսկոպոսաց
՝ի շահապիւհան՝ առաջի եդին զվիճակ Թշուառութեբ
ձին ,

տին, և ասեն. աւասիկ առաջի կայ մեզ, կամ ուրա-
նալով կորուսանել զհաւատս, և դառնալ զկորուսեալ
թագաւորութիւն մեր. կամ ոչ ուրանալով ընդդիմիլ
զմարտիրոսութիւն. զառաջինն յանձն առնուլ անհնա-
րին է մեզ. իսկ եթէ զերկրորդն յանձն առցուք՝ ար-
դարև մեք առնումք զսպասին մարտիրոսութե, բայց
մեր առ հասարակ դառնայ բռնութիւք յօրինս պատրոց.
և յետ ծիակաց բարձցի փառք քրիստոնէութեան յեղ առ-
ոն. և անուն ոչ հայհոյեսցի։ Այսպա պարտ է մեզ մեծ
կինչ գործել՝ քան զոր մարթի իցէ մարտիրոսութիւք շահել.
այր է՝ տալ զանձինս մեր ոչ վճռ մեր, այլ վճռ փառաց ան
ձնին ոչ, և՝ ի պարծանս ոչ եկեղեցւոյ՝ զոր հարկաս
ցոյց լինքեան բանն ոճ։ Օ այս ասացեալ՝ հաստատե
ցին պատերազմաւ վանել զպարսիկս, և չթողուլ նոյ
մուծանել զաղանդ իւրեանոյ՝ ի հայս, և եթէ կամք
նոցին ոչ՝ ի պատերազմի հեղուլ զարիւն իւրեանոց.
և երդուան՝ ի սուր ոճիր առաջի ոչ՝ ի վէր ոչ աւետա
րանին։

Եւ ապա զօրապետ զօրութիւք ոճն գնացին՝ ի վէր պար-
սից գտեալոց՝ ի հայս, և՝ ի վէր զօրաց նոյ՝ զոր վերոյհին
ժողովէին ևս այլոց բազմայ մինչև ցհարիւր հա-
զար անձանց՝ գնացին՝ ի վէր գիւղից և քաղաքաց՝ յորս
գտանէին մոգք. կալան զնոսա և սպանին. կործանեցին
և զկրակատունս, և արբեցին զեկեղեցիս։ Սպանին՝ ի
գոչին զշաւասով արծրունի. այրեցին զվիպոյ, և կա-
խեցին զոտին նոր։ Եւ շինեցին անդ՝ ի գոչին
գեկեղեցի նոր փայտակերտ յանուն լուսաւորչին՝ ի
նշան նորոգութիւն հաւատոյ՝ զոր գտեալ էին միջնոր-
դութիւք նոր։ Եւ գի հայոց գործ ոչ բազում սքանչելիք
գործեցան՝ զայն աւետեալ պարսից՝ ընդդէմ՝ ի նոյն հաւա
տացին՝ ի քո։

Ո՞րպէս յայտնիսի գործս պատահել հինն հայոց, հա
սին գուժկանք յաղօնանից. և աղաչեցին զհայս ձեռա
տալ ինքեանց. գի և անդ առաքէր յաղկերտ զմոգս
և զգօրս դարձուցանել զնա՝ ի հաւատոց։ Օ այն իբ-
րև լուան հայք, խորհուրդ արարին թէ գինչ գործեա
ցեն։ Առաքեցին դեսպանս առ Թէոդոս կայսր փոքր՝
հանդերձ Թղթով, և խնդրեցին օգնութիւն՝ ի նմանէ.
բայց չկարաց նա առնել ինչ՝ գի մեռաւ՝ ի նոյն աւուրս.
և

և յաջորդ նոր մարկիանոս երկուցեաւ՝ ի պարսից ոչ կա-
մեցաւ օգնել Հայոց, մանաւանդ զի պատրաստեալ էր նա
յայնժամ՝ ի վանել զաղմուկ շփոթի եւտիքականաց՝
դումարելով ժողով մեծ՝ ի քաղկեդոն. տես՝ ի պատ.
ՃԸ. 10. և 19։

Ա պաւինեալ ապա Հայոց՝ ի յոյծ՝ յերից գունդս բա-
ժանեցին զզօրս իւրեանց. զմին եւոն՝ ի ձեռս ռըմ-
բոսեան նեղշապհոյ արծրունեաց, զի գնացեալ՝ ի կող-
մանս ատրպատական՝ կացցէ պահապան ընդդէմ
պարսից։ Օ երկրորդն եւոն՝ ի ձեռս վասակայ սիւնե-
ւոյ՝ կալ յՃոյն Հայոց և պահել։ Օ երրորդն Հաւ վար-
դան, և խաղայց՝ ի սահմանս աղուանից. և մինչև հա-
սեալ էր անդր՝ եգիտ՝ ի Ճանապարհի զզօրս պարսից՝
որոց սպարապետ էր սեբոխտ՝ յընտրեալ դաշտի հան-
դէպ խաղխաղ քաղաքի։

Այս յորժամ սկսան սոքա՝ ի գիմի հարկանել, արշաւիր
կամնարական և մուշ գիմաքսեան ինքնագրաւ յառա-
ջեալ, առ՝ ի յուժգին արշաւելոյ երիվարացն, անտե-
ղեակ գոլով և վայրացն՝ անկան երկոքին՝ ի տղմուտ
տեղիս, և խրեցան երիվարք նոցա։ Օ այն սեսեր ոմանց
՝ի թշնամեացն՝ ի հանդիպոյ՝ սկսան՝ տեղալ զնետս՝ ի
վէր նոցա. յորոց առ՝ ի մահ վիրաւորեալ երանելին մուշ՝
անդէն կատարեցաւ։ Նոքա արշաւիր զօրացեալ՝ ել յե-
րիվարէն. և խրեալ ինքնին՝ ի տիղմն՝ խթեցաց զերիւ-
վարն՝ ի յետուստ՝ ոստնուլ և՝ ի վեր ընթանալ. և թէ-
պէտ իբրև զտարապ անձրևոյ հոսեին նետք և նիզակք
՝ի վէր նոր, բայց նա վահանաւն վանեալ զայնս՝ մղեր
ժիանգամայն և զերիվարն՝ ի ցամաք կոյս. ուր և մոյկ
մի ոտից նոր թաղեալ մնաց՝ ի տղմի։ Նա տեսեալ թէ
վտանգ է նմա յամել, եթող զերիվարն. և դիմեաց հե-
տիոտս միամոյկ և տղմաթաթաւ՝ ի վէր թշնամեաց՝
առիւծօրէն գոչելով. և հասեալ յիշխանն վուրկ՝ որ էր
եղբայր թիգրին լփնայ՝ եհար և սատակեաց զնա, և
վանեաց զամբոխն յառաջոյ իւրմէ. և ապա փութա-
նակի հանեալ՝ ի ցամաք զերիվար իւր, և հեծեալ՝ ի
նա՝ սլացաւ անվեհեր քաջութ՝ ի վէր յանդիմանակաց
թշնամեացն, և զարհուրեցոյց զնոսա։

Յորմէ քաջալերս առեալ և այլոց նախարարացն հայ-
ոց՝ առաւել ևս սաստկացուցին զհարձակմունս։ Նա զի
՝ի սաստկանալ մարտին սուր քաջին վարդանայ իբրև

զե-

գերանդի հնձելով՝ զբազմութի թշնամեացն զիմաստիք
յերկիր տապալէր՝ զայն տեսեալ նոյ լուծան և լքան ։
և՛ի փախուստ ամենայնիւ նոքա՝ սէք զհետ մտեալ՝ վա-
բեցին մինչև յափն լոքնաս գետոյ , և յանցանել նոցա ընդ
այն՝ սէք նետաձիգ լինելով՝ ի նոս կոտորեցին զնոս ։ Այս
դարձ արարեալ ընդ կրունկն ժողովեցին զկապուտ կողո-
պուտ անկելոցն ։ Այս՝ ի վաղիւն անցեալ ընդ գետն կոտր
և մտեալ՝ ի բուն ծն աղօնանից՝ կոտորեցին զնոսմ պարա-
սիկս և զմոգս , որք էին անդ ։ և սրբեցին զնոսմ տեղիս՝
զորս պղծեալ էին նոքա զոհիւք իւրեանց , և զերծուցին
զնոն՝ ի ձեռաց նոցա ։ Այս անտի խաղացեալ՝ ի դուռն ձո-
րայ՝ կոտորեցին և անդ զնոսմ պարսիկս , և քանդեցին
զկինուճածն յաղկերտի ։ Այս դեսպանս առաքեալ առ
Թիգրն ալանաց և հռնաց , հաստեցին ընդ նոս ուխտ խա-
ղաղութեան հանդերձ երդմամբ ։

Այլ մինչդեռ սէք յայսպիսի գործս քաջութեան զբաղեալ
լինէին՝ վասակ սիւնի յետս կացեալ՝ ի քրիստոնէական
հաւատոյ լինքն և բազմք յիւրոց միաբանելոցն մուծին՝ ի
բազում քաղաքս հայոց զօրինս մնխրապաշտութեան . ձեռն
արկին և յեկեղեցիս , և չարչարեցին զքահանայս , ա-
ւերեցին զուխտատեղիս և քանդեցին զբնիմ աւանս .
կալան զորդիս նախարարաց , և յղեցին՝ ի պարսս . և
եդին վերատին դաշն ընդ յաղկերտի , և ընդ մոգպետին ,
և ընդ միհրներսեհի , դարձուցանել զնոսմ հայս յօրինս
մոգութեան ։ Որք էին և առ յոյնս և առ այլ ազգս՝ չա-
րախօսել զվարդանայ՝ թէ ապստամբեալ է նոս յար-
քայէ և՛ի ձէնջ ևս ։

Այր՝ ի նմին ժամուն վերակացու հայոց եղեալ՝ ի բաժնին
յոնաց վասակ ոմն մամիկոնեան . առ նոս ևս առանձ
ձինն գրեաց վասակ բնիմ չարիս զվարդանանց . և նոս՝
որ ոչինչ պակաս էր ընդ զրեաց զնոցանէ առ կայսր
ծանր ծանր ամբաստանութիս և առելի արար զնոն ։
* եդիտ (ասէ եղիշէ) այս վասակ զայն վասակ ‖ հա-
մանուն համագործ՝ ի չարիս . և երկոցունց սոցա միակա-
մութեամբ հնարեցան զայսպիսի մեղադրս ։

Այրեւ լուեան միաբանեալքն ընդ վարդանայ զգործս վա- 451 ։
սակայ , փութացեալ եկին՝ ի հայս . և սրբեցին վե-
րատին զնոն . և առպատակեալ՝ ի գաւառն վասակայ՝ ի
սիւնիս՝ յաւարի առին զբազում տեղիս . և գերեցին
զյօլովս՝ ի գիւմաղարձ եղելոցն ։ Այս ապա խորհուրդ
արա-

արարեալ՝ հանին ի բանտէ զմի ոմն ի կապելոցն պարսից. և առաքեցին զնա դէպ ի պատրաստ առ յաղկերտ. և ցուցին թէ ինքեանք պատրաստ են ծառայել նմա՝ եթէ ոչ սոխպէսցէ զնոր յօրինս իւր։

Ընդ այս լեալ և զինքն յաղկերտ, այլ սկսաւ նորա երկնել չարիս ի վեր հայոց. և որպէս զի դիւրաւ կատարէսցէ՝ զոր կամի, խորհեցաւ նախ ցրուել զմիաբանեալ հայս. ամենի իրի նենգութիւն սրտի հրովարտակ եհան՝ համարձակ պաշտել հայոց և այլոց քրիստոնէից զօրինս իւրեանց յամենայն տեղիս յիւրաքանչիւր քաղաքի։ Այլոց դիտացեալ հայոց զմիտս յաղկերտի՝ ոչ քակտեցան ի միաբանութենէ, այլ առաւել ևս ի միութեն կապեալ և պնդեալ՝ պատրաստեցին զանձինս ի մահ։

3։ Ղարսէնէ վասակայ, և նահապետութենէ վարդանանց։

Ճ. 10 = 13։

451։ Տեսեալ յաղկերտի՝ թէ ոչ կարէ պատրել զՀայս, առաքեաց զօրու ծանուց զմիհրներսեհ կոտորել զնոսա առ հասարակ։ Նա միհրներսեհ եկեալ ի փայտակարան՝ կոչեաց առ ինքն զուրացեալն վասակ. և տեղեկացաւ ի նմանէ զմիտս և զպատրաստութենէ միաբանելոցն. և յորդորեաց զնա քակտել զմիաբանութենէ նոցա. և նա ի ձեռն երկուց սուտ երիցանց՝ որոց անուանք էին զանգակ և պետրոս, և ի ձեռն երկուց սարկաւագաց, որոց անուանք էին սահակ և մուշէ, երդմամբ և պնասպես խոստմամբ պատրեաց բազմ անգամ զբնիկն. ցուցեալ նոցա թէ այսուհետև հրաման է յաղկերտի հաւատարձակ ունել զքրիստոնէութենէն, և թէ միհրներսեհ ևս այն է եկեալ՝ զի թէ հայք ոչ կացցեն հանդարտութեամբ յօրինս իւրեանց՝ վանեսցէ զնոսա պատերազմաւ. քանզի եկեաց այսու օրինակաւ և զմիաբանութենէ վրաց և աղուանից ի հայոց։

Նոքա ի միհրներսեհ տեսեալ թէ հաւատարիմ է վասակ ի չարութենէ, և թէ ի ձեռն նորա կատարին կամք յաղկերտի, յանձն արարեալ նախ զմեծ բանակ իւր ի մեծ սպարապետն պարսից մուշկան նիւսալաւուրտ՝ պատուիրեաց նմա, զի ըստ ակնարկութեան վասակայ արասցէ զնոսա. և ինքն եղեալ գնաց ի պարսս. և փոխանակ գումլի ընծայելոյ զվասակ՝ առեալ և ինասակար եցոյց զնա։

Տեսեալ վարդանայ զչարիսն վաստակայ և զահագին պատրաստուն պարսից, առաքեաց պատգամաւորս առ հայս, զի որ ոք կամեսցի՝ եկեսցէ ընդ իւր՝ ի պատերազմ։ Եւ ժողովեցան առ նա յարտաշատ քաղաքն վաճառվեց հազար ոգիք՝ տալ զանձինս ի մահ՝ ի վէր հաւատոյ և վրկութեանէ եկեղեցւոյ՝ ի պարծանս քրիստոսի։ Եկին և որք յովսէփ կաթուղիկոս և սահակ եպիսկոպոսէն առնեաց, և զևոնդ երից, և այլ քանի ոմն քահանայք և սարկաւագունք։

Եւ իբրև լուաւ վարդան՝ թէ հասել է բանակն պարսից՝ ի հեր գաւառ. և թէ սկսեալ էն զօրք աստատակացն ամենայն զանձար ամատունի քանի մի զօրօք. և նորա վանեալ զաստատակն, և տեղեկացեալ ոտիսուէ բանակին պարսից՝ դարձաւ ուրախութիւք առ միաբանեալսն։ Լոկ վաստակ ժողովեալ զնուրն և միացուցեալ զնա՝ ի բանակն պարսից՝ քաջալերեալ զնա ընդէմ միաբանելոցն. և ասպա վերստին՝ ի ձեռն սուտ երիցանց Թուղացոյց զիտաս ոմանց՝ ի միաբանելոցն, որք թէպէտ և ոչ մեկ նեցան՝ ի վարդանանց, բայց սիրով նուրեանց յարեցան ի վաստակեանս։

Ի գալ ասպա բանակին պարսից՝ ի դաշտն աւարայր գեղջ, եկին անդր և վարդանանք, և բանակեցան առ աղմուտ գետով. ուր նա ինքն վարդան քէմ ինչ խոսեցաւ ընդ միաբանեալսն՝ ի քաջալերուն նց. նոյնպէս և զևոնդ երից։ Եւ՝ ի դիշերին յայնմիկ գնեալ ամենն նց՝ ի խորհուրդ ապաշխարուէ և հաղորդուէ՝ զօրացան և վառեցան՝ ի սէրն քրիստոսի։

Ի վաղիւ անդր՝ որ էր մարերի ին, ևօթնեերորդ օր ասոնի հոգեգալստեան, իբրև սկիզբն եղև մատին՝ ծագեալ հայոց հեղուլ զարիւնս իւրեանց՝ ի վէր հաւատոյ՝ դիմեցին յերեսս պարսից. և անցեալ ընդ գետն յարձակեցան՝ ի նա. հարին զնա, և հարան՝ ի նմանէ։ Եւ՝ ի յաղթանակել հայոց՝ իբրև ոգիք հինգհազար՝ որոց սիրտ մի էր ընդ վաստակայ՝ խափան եղեն նց. և վախչելով անտի՝ վտանգեցին զայլս։ Այլ երանելին վարդան բազում արուեստիւք պատերազմէր՝ անկաւ՝ ի մատին անդ. ընդ նմին անկան և այլ քանի նախարարք. և՝ ի զօրացն ևս երկերիւր ուժտուն և վեց. ընդ ամ երկու հարիւր քսան և վեց ոգիք։ Լոկ ծնացեալքն մեկնեալ գնաց

ցին փախստեայ, և ամուսնան ի քաղաքս Իւրեանց։ Այլ պարսիկք զՀետ մտեալ Յեռանամեայից ոմանց տակաւ կալան զնա և սպանին ոգիս իբր եօթնհարիւր քառասուն. և եղև թիւն ամին հազար երեսուն և վեց։ Ոմք ի պարսից անկան յայնմ աւուր ոգիք երեք հազար հինգհարիւր քառասուն և չորս. որոց բնութիւնքն էին ի մեծամեծ իշխանացն պարսից։ Այլ եթէ դաւաճանութիւն ուխտանենդ վատասրտաց չէր արկեալ շիւթ ի մարտն անդ, առաւել ևս նուաճեալ լինէին պարսիկք։ Տեսեալ վառակայ՝ թէ ոչ ինչ կարաց առնել՝ այլ յաւէտ ընաթեցաւ, դարձեալ սկսաւ խաբէութիւք վարել. և առաւ երդումն առնել ի զգաստութեան չամրոցացն, և սպան զնա։ Այնուհետև կալաւ և զնոքն յոխեկի և զայլ քանի մի երիցունս, և հարկ ի շղթայս։ Ետաղաց առաջ զօրաց ի վէր հմայեկայ եղբօր մեծին վարդանայ, որ էր յաջին տայոց. և պատերազմեալ վանեցաւ ի միաբանելոց ընդ նմ, յորում վայրի նահատակեցաւ և հմայեակ։ Այսպա բաժանեալ զօրացն պարսից ի դունդս դունդս՝ սկսան առպատակ ախոռել ի հայս։ Այն տեսեալ հայոց՝ դիմեցին բազմութիւք ի վէր նոցա, և հարին զնս. յարձակեցան և յաջն պարսից, և այրեցին զգիւղս բազում և զաւանս, առին և գերի ոչ սակաւ։

Ընդ այս գործ հայոց դառնացեալ մուշկան նիւսալաւուրտ՝ և ոչ ինչ կարացեալ առնել զրեաց առ յաղկերտ, և ծանոյց նմա զեղեալսն, զնմ՝ ընասան արկանելով ի վէր վառակայ։ Այրացեալ ընդ այս յաղկերտ, և զինքեալ յամբարտաւանութիւնէ իւրմէ՝ տխրեր և վարաներ, թէ ընդ երդ եղև այս այսպէս. և խորհուրդ արարեալ ընդ մհրներսեհի՝ պատգամ յղեաց առ մուշկան նիւսալաւուրտ՝ հանդարտեցուցանել զհայս, երդմամբ խոստանալով՝ ոչ ևս տիպել զնս ի կրօնս իւր. և հրամայեաց նմ՝ մարշպան կարգել հայոց զատորմիզդ, և դառնալ ի պարս։ Այր միանգամ առացաք զվարդանանց, ևս և զվառակայ, տես ի պատ. ՟ք. 2 = 13։

4։ Հաստատեալ մարդպանութեամբ եւ աստիճանութեամբ։
Եւ հանապազորդութեամբ մերձեցեալ մինչեւ ցյաւիտեան մանկտիւնին։

՟Ը. 13 = 21։

451։ Արդարեւ արշաւեան՝ մարզպան կարգեաց Հայոց, կոչեաց առ ինքն ներսուէ զաւակ եղիկ ուրշառնեաց, և զմուշէ երէց, և զքահանայն զսամուէլ և զաթրահամ. և առաքեաց զնոս ընդ ոգին յսխեփոյ՝ ի պարսս. ընդ որս և զղեւոնդ երէց և զատրշէհն, եւս և զսամուէլ մի քաջալ անուն. նաև զսմանս յաշակերտաց նոցին՝ զեղուէն և զաթրահամ, և զայլս, կապել զնոսա՝ ի շղթայս։ Որոց հասեալ ի պարսս՝ մատնեցան ի տանջանս հրամանաւ միհրներսհի, և ապրեան ի քանի մնացեալ հազարաց։ Ի գնալ սոցա ջոքաւ և վասակ առ յաշխերտ, ակն ունելով առնուլ պարգեւս ի վարձ ջարտարութեան աշխատանաց իւրոց։

Յետ այսորիկ հրամանն առեալ՝ ի յաղկերտէ առ մարզպան գրեաց առ ամ եղկոսնոս և առնաքսորեալ զերծուեալ՝ գալ և հանդարտել այնուհետեւ, և համարձակ պաշտել զօրինս քրիստոնէութեան, ցուցեալ նմա զհրովարտակն յաղկերտի։ Նա ապա յորդորեաց զերեւելի նախարարս հայոց գնալ աներկիւղ առ արքայ, և հաստատութիւն՝ ի կարգի գնել զնա։ Նա նոցա առեալ զերդումն յարքայէ՝ պատրաստեցան գնալ. և դի ոչ յաւարկն թէ դարձցի վերստին ի հայս աբգն յսխեփ, հրամայեցին ժողով եպիսկոպոսաց լինել՝ ի դուռն, և ընտրել զոք կաթուղիկոս։

452։ Ել նա՝ ի մանաւանդ՝ ի դատաստանէ ժողովոյն՝ ի դուռն դուռն ընտրեցաւ կաթուղիկոս հայոց՝ ի տեղի հոգւոյն յսխեփոյ. և հաստատեցաւ աթոռ կաթուղիկոսութեան՝ ի քաղաքն անդ՝ ի դուռն յամի տեառն 452. և կեցեալ նա ամս իբր է, մեռաւ։

Յետ ընտրութեանն մեկնեալ կաթուղիկոսն եղեալ գնացին նախարարքն՝ ի դուռն. և միհրներսհ վեր՝ ի վերոյ պատուով ընկալեալ զնոսա՝ եւս առաւել արկանել զնոսա՝ ի քանի մնհատարտաց, ուր երկիւղ երանելի քահանայքն. ոմն զի նեղեալ նոցա անդ՝ դարձցին յօրինս պարսից։ Նա յայն աւուրս քննութեան արարեալ յաղկերտի՝ ի վէր անցից անցելոց՝ ջնտատատարտ գտաւ ուրացեալն

վասակ . որոյ վճռ մերկացեալ յիշխանութենէ՝ արկաւ ի բանտ , ուր տրորեալ սատակեցաւ . տես ի պատ . ճ . 14 . և 15 : Ա՛ր յազկերտ կացոյց ներ սիւնեաց զվեհսայ նէր զուրացեալն վարազվաղան . որ և լլկեալ ի դիմէ խեղդեցաւ :

Յոկ հաւատարմութեան վազգէն՝ բդեշխն վրաց՝ որ և էր տակաւին ի պարսս , դարձ արարեալ ի վիրս՝ ժանտացաւ . և սկսաւ յորդորել զկին իւր զքրբտւհին շուշան զերեց դուստր վարդանայ դառնալ ի կրօնս սիրոյ . և չարչարեր զնա հանապազ զամս վեց . մինչև մեռաւ նա ի տանջանաց յամի հին 458 . տես ի պատ . ճ . 13 :

454 : Ա՛յնպէս եղև ի նոյն աւուրս խաղալ յազկերտի ի վիր հոնաց . և զի մի ի հեռանալ իւրում դիւր տացի երկեցանց և նախատարարաց կասելոյ , հրամայեաց տանել զնա կապանօք ի դղեակն նիւշապուհ քաղաքի . և յանձն առար զնա մոգպետին՝ ջանալ դարձուցանել ի հաւատոյ . և մոգպետն չարչարեալ զերկիւղն , և տեսեալ ի վիր նց զաքանչելիս՝ հաւատաց և ինքն ի քս . և եառ ի տեսլեան զսէր վարդանանան յանանց փառս , որք և ուրախանային ընդ դարձ նր :

Յոկ յազկերտ վանեալ ի հոնաց և խայտառակեալ՝ կառաղեցաւ յանձն իւր . և զայրանայր և վարանէր , թէ ընդէր եղև նմա յամօթ լինել յերեսաց հոնաց : Ա՛սացին ցնա մոգքն , թէ վճռ զի ոչ սպաներ տակաւին զերապանօղս ածոց մերոց զկապեալ քահանայսն , վասն քառասացան ածքն ի վիր քո : Ո՛յս լուեալ նր՝ անդէն առ եառել եւ տանջել և սպանանել զերկոսին քահանայսն զսամուէլ և զաբրահամ , զորս տարեալ էր ընդ իւր . և ապա առաքեաց զդենշապուհ սպանանել և զայլսն : Ա՛յս նր եկեալ ի դղեակն նիւշապուհ՝ եհան անտի զերիցունս . և ածեալ ի հեռաւոր տեղի ու նահատակեաց զնս անդէն յամի հին 454 . ի լեռ հրոտից . և զմարմինս նց խուժիկ ոմն՝ որ ի ծածուկ քրիստոնեայ էր՝ ամփոփեաց , և զոսկերս նց թաղեաց ի քրիստոնեայս . տես ի պատ . ճ . 15 . և 16 . և քանզի ի մէջ սց անուանի էր զևոնդ երէց՝ յանուն նր զևոնդեանք կոչեցան սք : Զեռն էարկ դենշապուհ և յաշակերտս սց , և չարչարեաց զնս . որոց զերկուսն յանկնարինս տանջեալ՝ եւ վարել յաստրեստան . և անուանք նոցա էին խորէն և

աբ-

Աստ. ե. 41. 4։

աբրահամ. այլ զսուտանէ տես՝ ի պատ. ե. 17։

Լոկ նախատրեք հայոց՝ որք էին՝ ի խստարտայն քան- 455։
ոն, և կային անդ առանց վերարկուի և անկողնոյ
տուչ ամենեցուք՝ ի սով և՝ ի ծարաւ, բերկրասատատ ոգ-
ւով ամենեցին ներգործեցին, և հանապազ դոհանային
զբարերար խնամոցն նոյ։ Եւ անգուշեն յաղկերտ՝ որ
՝ի խաղաղութիւն կոչեալ էր զնա՝ առաւել ևս ամաչա-
պէր գնասցին. քաղաքավանգատ ևս ամիսկեր գնա՝ ի ձեռն
միհրներսեհի ընտանել զօրինս մոգութեանն, և իշխանութիւ
և փառաւոր գառնալ առ ընտանիս իւրեանց. բայց էհղե
գնալ։

Եւ ապա շրջմնաստուհ իշխանն պարսից միջնորդ լեալ՝ 456։
եհան զնա՝ ի բանտէն յետ կալոյ նմ անդ աւն ջորս.
այլ կացին նոքա դեռ՝ ի քաղաքի անդ՝ ի դիսպահոջ։
Արեաւ՝ ի նոյն աւուրս յաղկերտ արքայ. և կրտսեր 457։
որդի նր պերոզ Թագաւորեալ՝ Թոյլ արար նախարա-
քսան հայոց, և կոչգեաց նց ոսկիկս. և՝ ի բազում կրս
գառեալ գնա հաւատարիմս՝ արձակեաց գնա յոսԹերսդ-
աին Թագաւորութիւնէ իւրոյ յաւի ինն 464 հանդերձ նոր
մարզպանաւ։ Ա.յլ վա անցից այսոցիկ նախարարաց
տես՝ ի պատ. ե. 17. և 18։

Ա.տրվէնաւոք եկեալ՝ ի տեղի ատրոմզդայ՝ նոտաւ (464։
մարզպան՝ ի հայս սուն ժէ։ Ընդ սմա եկեալ և նոա
խարարք հայոց յԱ իւրեանց՝ անդորրացան յանձինս
յուծպաշտութէ գործս պարապելով և՝ ի պանծալի ա-
ռաքինութիս փայլելով։ Եւ սակայն սիրտք նց ատե-
լին հանապազ, տեսեալ Թէ սմանք՝ ի նախարարաց
եղելոց՝ ի հայս՝ վա ընդհս գտանելոյ՝ ի պարսից՝ քա-
յեալ էին կրակատունս, և առ երեսս պաշտէին զհուր
և զարև. և զի այսու գործով հանգիստ գտանէին ըզ
մարմնոյ, և սմանք՝ ի մեծ իշխանութիւն հասանէին,
զայն տեսեալ և այլոց քաղցոց՝ ընդայն անարժանութէ
մոեին զանձինս։ Այսով ոչ միայն յերես կրօնի, այլ և յա-

րութիւնս քաջութիւն թագաւորութեան և անպիտանանալին. և ի հայկական վիճանձնութիւն յանարգութիւն խոնարհելին. մինչև ասել երբեմն պերոզայ արքայի՝ թէ ի մէջ թագաւորութեաս իմոյ քան զաստղիս անարգագոյն տեսանեմ զհայս:

Յորժամ յայսպիսի վիճակի էին հայք, յարձակեցան հոնք ի կողմանս արձախոյ. և ասպատակեալ ի քաղաքամ տեղիս՝ բազում չարիս գործեցին, և զբազումս սպանին ի հաւատոյ. ել ոյս և զաթանաս զաշակերտ ծերն սահակայ, և զտիկին մի թագուհի անուն. այլ ի լինել հրաշից ի վէր նը՝ ամենք ի հոնաց անտի հաւատացեալ մկրտեցան, և նահատակեցան. տես ի պատ. գ. 18:

457: Ի՞ոլեխս առաջին՝ նախ քան զգալ նախարարացն ի հայս՝ ի մեռանիլ մեվլտեայ ի հինգերորդ ամի կաթուղիկոսութեանն իւրոյ՝ նստաւ ի տեղի նը. և կացեալ ամս ը, վախճանեցաւ:

465: Պ՞ետ՝ աշակերտ ծերն սահակայ և մեսրոպայ՝ ի գաւառէն տայոց, ի գեղջէ արահեզայ՝ այր՝ որ լի գիտութիւն և խնաստութիւն, և քաջ տեղեակ հելլենական դպրութեաց՝ յաջորդեաց մովսէսի յաթոռ հայրապետութիւն ի գոլն քաղաքի՝ ի հասակի երբ եօթանասուն ամաց: Սա ջանացաւ յորդորանօք և յանդիմանութիւն յուղղութիւն ածել զմոլորեալսն: Այլ գաղնացեալ նը ել աղաչարարութիւն երանելւոյն՝ զչարիսն ել նա. ի մէջ որոց գադիշոյ խորխոռունի՝ գնացեալ առ պերոզ արքայ՝ ամբաստան էղև զնմանէ:

472: Այնեաց պերոզ զգիւտ. և քննեալ զգործս նը՝ ոչ ինչ եգիտ ի նմա արժանի սպատժոյ. և սակայն ստիպեաց զնա դառնալ յօրինս պարսից: Այլ յորհամարհելիւ տայ զբան պերոզայ, ընկէց զնա պերոզ ի կաթուղիկոսութէ. և եդ ի տեղի նը զայլ ոք քրիստոսիսէր անուն. տես ի պատ. գ. 20: Այսպիսի գիւտ գարձ արարեալ ի հայս՝ յերկրորդում ամի վախճանեցաւ. և թաղեցաւ ի գեօղն ոթմուս. կացեալ ի հայրապետութէ ամս ժ: Սա բազում վայելչութէ կարգաւորեաց զսպասաւորսն մունս մեր, և գրեաց բազում ինչ պիտանի:

475: Ք՞րիստափոր արծրունն հրամանաւ պերոզի արքայի եկաց կաթուղիկոս ի տեղի գիւտայ ամն է. և գրեաց թուղթ յայլև այլ գաւառս զգուշանալ ի մոլորութէ

քար-

բարձումայի նեստորականի. որ էր եպիս մծբնայ, և
սկսեալ էր սերմանել զաղանդ իւր՝ ի պատաս։ Ընդ՝ի
ջանալ նմա՝ ի հայս ևս սերմանել՝ հալածեաց զնա նեղ-
շապուհ արծրունի. տես՝ ի պատ. Ը. 20։

Յովհան մանդակունի՝ ի գաւառէ արշամունեաց՝ ի 480։
գեղջէ ծախնոտայ՝ աշակերտակից երանելւոյն գիր-
տայ՝ այր աբանչելի՝ նստաւ կաթուղիկոս յետ քրիստա-
փորի՝ ի հասակի էօթանասուն և հինգ ամաց։ Ա՛ս զար-
դարեաց զկարգ մաշտոցայ, մանաւանդ զձեռնադրու-
թեանն. և վայելչացոյց իւիք իւիք զպատարագամա-
տոյցն. յօրինեաց զմաղթանս, և զբարոզս և զաղօթս
զերազանց յոյժ՝ ի ժամագրքի. և զրեաց բազմ ձառս։
Յաւուրս կաթուղիկոսացս այսոցիկ զեռաս կենդանի
էին աշակերտակից սրբոյն սբեն եղիշէ, սբեն մովսէս խո-
րենացի, և այլք ոմանք. որք Թէպէտ իբրև զաստեղս
վայելէին, բայց՝ ի վերջաւմանն տեսեալ զՅն տխրէին և
աշխատէին. որք և մեկնեալ յամբոխէ մարդկան՝ ա-
ռանձնացան՝ ի վանորայս և յանապատ տեղիս իբր յան-
ծանօթս, և պարապէին հոգևորական կրթութեբ, և
շարադրութբ գրոց, և Թարգմանութբ պէսպէս օգ-
տակար և հոգեշահ մատենից. զորոց տես՝ ի պատ.
Ը. 60։

5։ Ոսկեբ վահանայ մարգիոնէի։

Ը. 21։

Ելին հմայեկի եղբօր մեծին վարդանայ ջոջս որդիք
վահան, վասակ, արտաշէս և վարդ. և ոչ սոսա
դաք՝ ի վերոյ՝ վարդ բնակեբ՝ ի տայս առ դայեակս իւր. (466։
իսկ երեքեան եղբարբք նըր էին՝ ի գուգարս։ Իբրև լուան
սբք զգաստ ուխտապահ նախարարացն՝ ի հայս՝ եկին
յերկիրը իբրեանց՝ ի տարօն. և անդ զարգացեալ զո-
րացան յոյժ. և քաջ ցուցան յիւրմ՝ ի գործս իբրեանց,
առաւել ևս վահան՝ որ երիւք գերազանց գոյս քան
զիւր նախարարս էին հայոց. մի ըն բարեբաւութբ քա-
ջութեան. երկրդ՝ ըն խոհական խորհրդոյն. երրդ՝ ըն քա-
ջութբն. որով պանծալի ընծայիւր ամեն, նաև մարգ-
արանին առաքինասպայ։ Ընդ որըսան յարգոյ լինէր յոյժ
բարեսէր նախարարացս, այնչափ առաւել երևէր նախան-
ձոտաց և ուրացողաց, մանաւանդ գադիշոյի խորխո-
ռոնի

ուսնուց ։ Որոց ոչ ևս կարացեալ տանել նման՝ միաբան
գրեցին զնմանէ ամբաստանուել բանս առ պերոզ ար-
քայ պարսից . ապստամբել խորհի առեն վահան , և ա-
պստամբեցուցանել զանայ զաղդն ի նորուէ պարսից ։

(478։) Օ՜ գայեալ զայս վահանայ . և կասկածեալ՝ թէ յա-
ւուր միում դաւ ինչ գործեսցեն ինքեան Թշնամիք իւր ,
վարաներ ի միտս . և դառնացեալ ի վէր նոքա՝ խորհուրդ
վատ խորհեցաւ . եւ և գնաց ինքնին ի դուռն . և յան-
դիման լեալ առաջի պերոզի՝ տկարացաւ ի հաւատս .
և ընկալեալ զօրինս մոգուԹէ՝ պատուիրեցաւ ի նմանէ ։
Նայր խնԹացեալ պերոզի ի վէր հաւատարմուԹէ նո-
ոչ եԹող գնա դնալ յԵ՜ւ իւր , մինչև եւս քերել ի պարս
գիրսաեր եղբայր նո զվարդ յՕՀէն տայոց . և պահեաց
գնա առ իւր ի պատանդի ։ Նա ապա տուՀեալ նմա զիշ-
խանուԹէն աղբունի գործակալուԹէ արձակեաց գնա ։

(479։) Իրրև եկն նա ի հայս՝ ի միտ առեալ զջարն՝ զոր գոր-
ծեաց՝ տխրեր և սգայր ի սրտի . և առ սաստիկ տրտ-
մուԹէն՝ անչքուԹէ վարեր զկեանս . այլ և որք հա-
ւատարիմքն եին նո՝ խորհեին ի նմանէ վ՜ա ուրացու-
ԹէՀն ։ Նա յորժամ գխռացին նաև ուխտապահ նախա-
րարք զսկարանալ նո ի հաւատս՝ երկեան յոյժ . և մե-
ղադիր լինելին նմա վ՜ա անարժան գործոյն ։ Նսկ գասք
ուրացողացն ԹԷպէտև աւկն աճեին ի նմանէ , բայց
նախանձաբեկ եւս լինելին ընդ վատաւորել նո յարքայէ ,
և ոչ պատարեին չարիս խօսել զնմանէ ։
Նա սակայն նա ոչ ի վատն նայեր , և ոչ յանարգանս
տրտմեր , այլ հանապազ ի խղձի մաղեր , և ի քէն խնդ-
րեր ընորհել ինքեան ժամ բարի . * ամ ինչ ասեր՝ քեզ
հնարաւոր է ած իմ . ի քեզ անկայ , դու լեր ինձ ապա-
ւէն . և յոյզ ինձ Նանապարհ՝ յոր գնացից . տուր ինձ
ժամանակ զարձի խոստովանուԹէ , զի կեցից և օրհնե-
ցից զքեզ ‖ ։ Նա զայս խորհուրդ սրտի իւրոյ յայտ առ-
ներ հաւատարիմ՝ նախարարացն . և նո քաջալերեին
զնա՝ համարձակ քերել յանձնէ զկեղտ անուն ուրա-
ցուԹէՀն . և նա յաւմ աւուր սպասեր դիպող ժամ գտա-
նելոյ ։

481։ Նա եղև ի դիմել պերոզի արքայի ի վէր հեփԹաղաց՝
հրամանն յղեաց առ առաջնատար մարզպան , զի ժողո-
վեալ զգօրս ի հայոց՝ եկեսցէ Նանդերձ նախարարօք
յՕՀն աղՀանից , և մեռցէ անդ՝ առ ի զդեմ ունել
առ

Ա՛ման. Է. գլ. 5։

աստատակութեէ Թէնամեաց։ Այս զի կէսք ի նախա-
բատաց և զօրաց նոյ էին ի դասուց ուրացելոցն՝ դուռ-
զանալին ի վէր ուխտապահացն, և զկծեցուցանելին
զնո սրհամարհանօք՝ իբրև զանհաւանս և զդժրօղս,
և նեղելին զնո յոյժ։ Այ դառնալ ապա պերոզն ի հեւք
Թաղաց՝ մեկնեցան և զօրք հայոց յՕձէն աղօճանից և
եկին ի հայս, և բանակեցան ի դաշտին շիրակայ մեր-
կուս բանակ. ի միուն մարզպանն պարսիկ արամբք՝
ուրացեալքն հանդերձ, և ի միւսումն ուխտապահ
հայք։

Այ մինչև եր ցրուեալ նոյ, ոմանք ի քարեպաշտ նախա-
րատաց՝ որք տաղտկացեալ էին ի գարշ գնացից ուրա-
ցելոցն՝ խորհուրդ ի մէջ առեալ ի ծածուկ՝ ասէին.
ահա արդ հնար է մեզ ձողոպրել զանձինս ի ձեռաց
պարսից և ուրացողաց, եթէ միաբանեալ ըստ աղբայնո-
վրայ վախտանկայ, կամ ընդ հոնս, և կամ ընդ յոյնս,
վարեսցուք զնո յՕձ առն մերմէ. և ասծ հայեցեալ ի
փոյթ մեր՝ օգնեսցէ մեզ. զի ոչ վա մեր ինչ միմիք ի
այն, այլ վա ազատելոյ զեկեղեցի նը ի սուտ կրօնից
արեւապաշտութէ։ Այս խորհուրդ համակամ գտեալ
ամենն՝ յայտնեցին և վահանայ զմիաս խրեանց։ Այ նա
ուրախացեալ ընդ այս՝ ասէ. և իմ կամք այդ է. բայց
միաբանիլ ըստ այդ խորհրդոյդ ձեր չիշխեմ. զի յոր երդ-
մամբ միաբանիք՝ առանց երդման խակ բաժանիք. և
եթէ յօտարս ապաւինիք՝ ի նոցունց ևս վտանգիք. ա-
պա ի քաց Թողեալ զընդհանայն խորհուրդդ՝ յԱՀ մի-
այն դիմիք զայս ձեր. զի դիւրին է նոմա առնել զոր
կամի։

Այ նոքա եւտուն պատասխանի. մեք ոչ ի մեզ, և ոչ
յայլս կամք ապաւինեալ, այլ ի զօրութէն այ քաղե-
ւոսութէ սըզն գրիդորի և այլոց նահատակաց, յանձն
առեալ զմահ անձանց մերոց. քանզի լաւ համարիմք
ի մի ժամ մեռանիլ՝ քան զնոմ օր զեկեղեցւոյ արհա-
մարհանս տեսանել։ Այրբև լուաւ վահան զանուն մա-
տուն՝ խնդրեցին ի նմանէ բերել զաւետարանն՝ զոր

և ամէն ողջունել զնա՝ եդին ձեռս ի վերայ նը, և երդուան՝ զի ըստ վարդապետութեանն առաքելոցն, և վանից հեղգեն զարիւնս իւրեանց. զայս արարեալ հրաժարեցան ի միմեանց առ ժամն. և դնացին հանգչել ի վրանս իւրեանց զայն գիշեր։

Յոկ մի ոմն ի նախարարաց անտի վարազշապուհ անուն ի տոհմէն ամատունեաց՝ մեկնեալ ի միաբանելոցն, գնաց ի նոյն գիշերի և պատմեաց մարզպանին ամենայնիւ և այլոց ամենց զվարդութիւնն. և նը սրտաբեկեալ զարհուրեցան. և ի հասանել առաւօտուն՝ ահիւ և տագնապաւ չոքեցին անտի. և եկեալ մերձ յանի քաղաք՝ կացին անդ զտիւն զայն շուրջ բեալք. և ի հասանել գիշերոյ աճապարեցին փախչել. և անկան ի բերդն արտաշատու։ Լուեալ սնդիկ զկնի նը՝ կալան զյեսունսնեայն, ըստ որս և զգազիշոյ խորխոռունի. և աճին զամն ի գոմին քաղաք. և եկեալ պաշարեցին զարտաշատ։ Այլ մարզպանն առաքեցեալ և հաղարապետս նը վերկենտամ, և այլք հա ընդ նոսա՝ գաղտ ի գիշերի եկեալ ի պարսպէ անտի՝ փախստեայ անկան ի կողմանս ատրպատականի։ Օ այն խնայեալ վահանեանց՝ Թողին զարտաշատ. և եկեալ ի գոմին՝ եդին անդ նոր մարզպան. և սկսան պատրաստել ի մարտ։

6։ Դարձ վահանեանց ի մարզպանութիւնէ սահակայ ապետի ընդդեմ ապրվէնապայ։

Ե. 22 = 23։

481։ Վահակ ասպետ քաջ ըստ ասելոյն երեւելի եղեալ յոյժ յայնմ ժամանակի. որոյ վճռ և վահանեանց տեսեալ՝ Թէ մեկնեցաւ յՅոյն հայոց ատրվէնապայ՝ եդին ի տեղի նը մարզպան զսահակ ասպետ (այն՝ որոյ ի խնդրոյ աքաղեաւ եր խորենացին զպատմագրութիւնն իւր). և կալ գնեցին սպարապետ զվահան մամիկոնեան. ամէն խոստանալով և երդնլով հնազանդել նը յամենայն պատեհ ըստգի։

Յոկ ուրացեալ նախարարքն՝ ոչ փախեան և ատրվէնապայ՝ խորհուրդ եռուն նմա. վինչև ասեն պատրաս-

ցե, և գտեալ զայլ ևս զօրս՝ ըստ նմա եօթն հազար այլ՝
զմնացեալսն յՅնն հայոց. և եկեալ բանակեցան յեզը դե-
տոյն երասխայ. և անցեալ ըստ այն՝ կամէին մտանել
՚ի նախջուան։

Իբրև աղդ եղև վահանեանց գալուստ մեր, խորհուրդ
արարեալ՝ եդին՝ ի գիւղին զօահակ մարզպան և զվա-
հան սպարապետ, ընդ որս և զվահան կամսարական
հանդերձ ոմանցիք նախարարօք՝ զի պահեցեն զբա-
զաքն. և ինքեանք առ հասարակ՝ ամբոխին չորեքհարիւր՝
մնել յեկեղեցին յանձն եղեն ոչ։ Իսկ եկեալ՝ ի գեօղն
վարազկերտ՝ առաքեցին անտի քանի մի արամբք զսե-
պուհն վասակ զեղբայր վահանայ սպարապետի գիւղն
կռուճակ առ տեղեկանալոյ զօրուն Թէ գնդին պարսից։
Իսկ յառաւօտուն ծագել եկն եհայա մօտ՝ ի գիւղ անդր.
առնլինասել իւրովքն հանդերձ՝ ոչ դիտելով Թէ անդ
ինչ վասակ. և իբրև իմացան՝ զարմացան, միանդա-
մայն և սոսկացան։ Այնպէս և նա ինքն վասակ էր.
կռուցեալ՝ ի գալտեանն ծով՝ խորհէր անվտանգ ապրե-
ցուցանել զիւրան. վասն հրամայեաց նոցա երկու երկու
կամերեք երեք ելանել՝ ի վեր անտի ըստ այլևայլ ան-
կիւնս տեղիս, և ըստ անծանօթ շաւիղս, և փութալ հա-
սանել առ վահանեանսն։

Իսկ ինքն պատրուակեան քանիւք պատգամաւորս առա-
քեալ առ ատրվշնասպ՝ ասէ. պատգամ ունիմ՝ ի հայոց
առ քեզ, զոր եթէ լսիցես՝ հաստատեսցի խաղաղութիւն
՚ի միջի։ Իսկ ատրվշնասպ պատասխանի յղեաց առ նա
և ասէ. Ոչ ի ապստամբ գինչ պատգամ ունիցի յղել
առ իս։ Վարձուցեալ վասակայ զպատգամաւորն՝ ա-
զաւեմասէ տալ ինձ հրամանս առնլոյ զպատգամն՝ զոր
ունիմ՝ ի հայոց։ Իսկ իբրև արձակեաց զնա՝ դիտացէ
Թէ արք իւր անչնաս մեկնեսցի դնայցին՝ հէծաւ ինքն
յերիվար իւր. և ասէ ցայլքսանսն մի պատսկան՝ որ վ՚ա
պետից՝ ի գիւղ անդր եկեալ էին՝ ի բանակէ մարզ-
պանին. Ես խաղ առնելով ըստ ձեզ խօսեցայ զբանսն առ
պատգամաւորս. զի զնա ոչ ուրուք առաքեալ է ասա
վանն պատգամաց, այլ առ ինեանսելոյ զձեզ՝ Թէ որ-
պիսի ինչ իցէք. և ահա դուք եք մարդիկ վատք և ան-
պիտանք, և հանդերձեալ էք պատահիլ ջարի։ Ո այս
ասացեալ մեկնեցաւ՝ ի նոցանէ աներկիւղ, և հասեալ
՚ի գունդն հայոց որ՝ ի վարազկերտ՝ պատմեաց նոցա և
ասէ.

աստ. յերեսուն բազումքն ընդ քան զմեզ, այլ յոլովք՝ի նոցանէ անպիտանք են։

Նկատեալ ապա սուրբն մասեաց՝ բանակեցան՝ի գետոյն ակոսի. և տեղեկացեալ թէ գունդն պարսից հանդերձեալ է հասանել առ վաղիւ՝ կանխեցին յոտոլթս։ Նոյն յառաւօտուն պահու կարգեցին զբորբհարիւրսն՝ի ջուրս առաջս. զառաջինն հարիւրսն ետուն՝ի ձեռս վասակայ մամիկոնէի և բաբկենի սիւնեաց՝ դիմել յառաջ ջոյ. զերկրդն՝ի ձեռս ատոմնայ գնունեաց և եղբօր նր առաստոմնայ խաղալ յաջմէ. զերրդն՝ի ձեռս գարջայլայ մաղխազունեայ՝ի ձախմէ. և զչորրորդն՝ի ձեռս ներսեհի կամսարականի և եղբօր նր հրահատոյ՝ յօգնութիւն հասանել այլոցն։

Հասեալ անդր և զօրացն պարսից, և տեսեալ զսակաւութիւն գնդից նց՝ ասեն. սքանչ արդարև կամաւ խելացնորեալ՝ի խնդիր մահու են եկեալ։ Օ այս ասելով՝ զօրաւորագոյնք նց և քաջաձիք յառաջեալ՝ յարձակէին՝ի վէր հայոց, և զկնի նոցա վաստակք։

Նա մինչ հայք՝ի դիմի հարկանել ձեալէին, գարջայլ մաղխազունի առեալ զիւր հարիւրսն՝ էանց՝ի կողմն պարսից, և միացաւ ընդ ուրացօղսն. և նոցայն՝ի գնդին հայոց երեքհարիւր ոգիք միայն։ Որոց տեսեալ զանակնունելի չարութիւն գործոյն գարջայլայ, առ ոճծ աղաղակեալ՝ դիմեցին՝ի վերայ պարսից. և առ հասարակ զընտիր ընտիրս՝ի նոցանէ դիահաւասար յերկիր կործանեցին. և զայլ բազմութիւն նց ցրուեալ վատնեցին ձորոց և առապար տեղեաց. և զմարզպանն ատրվշնասպ անդանօր՝ի թիկունս բաբկենի սատակեցին. և զայլ ևս քաջազունս՝ի թիկունս ատոմնայ հարին։

Ընդ գնդիսն ուրացօղ՝ սիւնեաց տէր՝ պատահեալ առաջի ատոմնայ վտանգեցաւ. և սակայն բաբկէն սիւնի զերծոյց զինա, զի ձիմակաւ բարերարեալ էր՝ի նմանէ։ Այլ մաղխազունին գարջայլ բռնութեամբ զգրոհել գունդն կատաղեաց, և՝ի յետուստ հասեալ՝ պաշարեաց զհայս զանխնաթար. և գտեալ զմի ոմն՝ի հայոց՝ ետ խողխողել զինա։ Նա յաղաղակել նմա, ներսէհ և հրահատ իմացեալ զնրան՝ քանի մի ազատիք դիմեցին անդր, և հարին զզօրսն, և սպանին զզօրագլուխն կատաղ. և զմնացեալսն փախուցեալ դարձան յետս։ Նա յետ վանելոյ զնմանն ժողովեալ ամբոխն՝ի մի՝ փառս ետուն նմա, մանաւ

Նոյներ

աս. երկիւղն պարսից յարեւասլաշտութենէ, և ի մոխրա-
ձեւացիս, աս. ուրշտունիս և աս. մոկացիս, յորս ոմանք
ի նախարարութենս հայոց, աս. արծրունիս և աս. ան-
ցաւ գործ պատերազմին ընդեմ պարսից, քաջա-
լեռս առնէ՝ հրեշտակս արձակեաց աս. ջորեսին երևեալ
Տեսեալ քաջին վահանայ թէ յաջողութիւն վկայե- 482
ՀԱՅ. Գ. 24.

7 : Ի՞նչ գործ վահանեանց ընդդէմ սաղարայ սուրհանդակի :

զանձինս և զյաջողուն գործոյն՝ յոր երթեն ձեռնամուխ
յաւուն նը :

Ի՞նչ յորժամ նը յայսպիսի ուրախութիւն ցնծային՝ եր-
կու ոմանք ի հայոց՝ որոց անուանք էին վառգուշ գրն-
թունի և վասակ սահառունի՝ աձնպարեաց հասին ձե-
ռով յառաւօտուն պահու ի դուռն . և աղաղակ բար-
ձեալ՝ գոյժ եառուն հայրապետին յոլհանուս և այլոց
ասելով . խառնեցան սասակայն երկոքեան կողմանքն ի
մսրտ , և զօրացաւ կողմն պարսից , և ի պարտութիւն
մատնեցաւ գունդն հայոց . և անկան զօրաւորք ի սուր
թշնամեաց . մեռաւ բաբկէն սիւնի . մեռան և երկու
եղբարք աւռնիմ առաստոմ , նոյնպէս և միւսք էքն տա-
պաստ անկան ի լանջակողմն ակոտոյ . և մեք միայն չոր-
ղոմբեաւք ի սրոյ թշնամեաց՝ եկաք աստ :

Ի՞նչ իբրև լուան նը զայսպիսի բոլթ՝ աւիշեցան և շուճա-
բեցան և ի սուգ մեծ ըմբռնեցան : Ի՞նչ մինչդեռ եր
տարածեալ այս լուր ի քաղաքին՝ եկին եհաս անդ ա-
ռաստոմ գնունի աւետաւոր . և ձայն բարձեալ դոչէր .
յաղթեաց զօրութիւն սրբոյ խաչին և միշտ յաղթեաց . և
պատմեաց հայրապետին և այլոց զիա՞ր որ լինէր եղեւ : Ի՞նչ
ի գուժարձանալ ասմին և ի ժողովիլ յեկեղեցին՝ հա-
սին և զօրք գնդին հայոց . և բերկրալից սրտիւ զմի-
մեամբք դիւրիկս արկէք փառաւորէին զիա՞ :

Ի՞ռաքեցին ապա դեռապան առ թիֆղն վրաց վախճանակ,
դլ ըզ խոստանալոյ իւրոյ տացե հանել զօրս ի հոնաց .
խոկ նա ժամուխաձառ բանիւք յապաղէր : Վ՞հասցեաւ
հայոց թէ չիք օգնուն ի վրաց , և ոչ այլեւս ուսոնք ,
յիա՞ միայն եդին զյոյս իւրեանց , և նմ՞ յանձն արարին
զանձինս և զյաջողուն գործոյն՝ յոր երթեն ձեռնամուխ
յաւուն նը :

Ի՞նչ գործ վահանեանց ընդդէմ սաղարայ սուրհանդակի : 7

Ա՞ան . բ . գլ . 6 :

Նոյներ

ՏՈՒՆԸՆԴ ԱՐԱՐԱ ԵՐԵՒԵԼԻՆ. ԵՒ ՅՈՐԴՈՐԵԱՑ ԳՆԱ ԴԱԼ ՄԻԱՆԱԼ
ԸՆԴ ԻՆՔԵԱՆՍ, ԵՒ ՄԱՏՈՒՑԱԼ ՎԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ։

Օ ԱՅՍ ՀՐԱՇԱԼԻ ՎԱՀԱՆԱՅ ԱՐՀԱՄԱՐՀԵԱՑԱՆ ՆՔ. ԵՒ ՈՐ
ԿԱՅԻՆ ԵՐԿՈՒ ՈՒԵՂՈՒՆՔ՝ ՅՈՎՀԱՆ ԱՆՁԵՒԱՑԻ ԵՒ ՆԵՐՍԵՒ ԵԼ-
ՈՒԱՆԴՈՒՆԻ ՅԱԺԱՐԵԱԼ Ի ԲԱՆՍ ՎԱՀԱՆԱՅ, ՀԱՒԱՏԵՑԱՒ-
ՑԻՆ Ի ՆՈՅՆ ՊԱՀԻՍ ԲԱՂՄԱՑ. ԵՒ ԵԼԵԱԼ ԳՆԱՑԻՆ՝ ԽՈՍ-
ՆԵԼ Ի ԴԱՒՆԴ ՎԱՀԱՆԵԱՆՑ։ Օ ՀԱՐԵԱԼԸՆԴ ԱՅՍ ԵՐԿՈՒ
ՄԵԾԱՄԵԾ ՆԱԽԱՐԱՐՔ, ՅՈՐ ԵՆ՝ ՈՐՈՆ ԱՆՁԵՒԱՑԵԱՑ ՍԵՒՈՒԿ,
ԵՒ ԻՀԱՆԱՆ ՄՈԿԱՑ՝ ՅՈՎՀԱՆ, ԱՊՂԵՑԱՆ ԱՄԲՈՂՋԻՆ ԳԻՏԱ
ՆՔ. ԵՒ Ի ՀԱՍԱՆԵԼՆ ՆՔ Ի ԳԻՒՂԱՔԱՂՔՆ ՍՈՒՏԱ՝ ԵԿԵԼ
ՊԱՇԱՐԵԳԻՆ ԳՆԱ։ ՈՒ ՆՔ ՅՈԾ ԽՐԱԽՈՍԵԼ՝ ՅԱՐՁԱԿԵ-
ՑԱՆ Ի ՎԵՐ ՆՔ. ԵՒ ԱՆԴ ՆԱԽԱԳՐԱՒ ԴԻՄԵԼ ՅՈՎՀԱՆՈՒ ԱՆ-
ՁԵՒԱՑԱՒՆ Ի ՎԵՐ ՅՈՎՀԱՆՈՒ ՄՈԿԱՑՆ՝ ԵՀԱՐ ԳՆԱ ՆԻՒԱ-
ԿԱՒ ԵՐԵՒԿԵՑ։ ՈՒ՞ՄԱ ՅՈՎՀԱՆ ՄՈԿԱՑԻ ԵՐԵՒԵՒՄՆ ԾԱՂԸ ԱՐԱ-
ԲԵԼ ԶՅՈՎՀԱՆ ԱՆՁԵՒԱՑԻ՝ ԱՍԱՑԵԼԸ ԶՆՄԵ. ՆԱ ՈՉ ԼՄԻՔ
Է ԱԼԻՍԱՆԱՑՈՒ, ԱՅԼ ՊԱՐՏ Է ԱՆՈՒՐ ԱՐԿԱՆԵԼ Ի ՊԱՐԱ-
ՏՈՑ ՆՈՅ ՆՔ ԻԲՐԵ ԿՈՎՈՒ. ՊՐՈՒՄ ՏՈՒԵԼ ԷՐ ՊԱՏՆԻՆ ՍԵՒՈՒԿ ԱՆ-
ՁԵՒԱՑԻ. ԵՍ ԲԵՐԵՄ ԶԱՆՈՒՐՆ, ԵՒ ԴՈՒ ԱՐԿ Ի ՊԱՐԱՆՈՑ
ՆՔ՝ ԼԱԿ ԿԱՐԵՍ. ԵՒ ԱՀԱ ՆԱ՝ ՈՐ ԿՈՒՆ ԱՆՏԵՍԱՆԵՑԱԻ Ի
ՆՄԱՆԵ՝ ԻԲՐԵ ԿՈՎ ԵՀԱՐ ԳՆԱ ԷՂՋԵՐՔ ՆՈՂԱԿԻՆ ԻՒՐՈՑ, ԵՒ
ԱՊԱՆ։ Օ ԱՅՆ ՏԵՍԵԱԼ ԶՕՐԱՑ ՆՔ ԵՒ ՍԵՒՈՒԿԱՑ՝ Ի ՓԱ-
ԽՈՒՍՏ ԴԱՐՁԱՆ. ԵՒ Ա՛Ք ՉԳԻՏԱ ԱՅՆՔԵԱԼ ՀԱՐԻՆ ԶԲՂՄՆ
Ի ՆՅԵ, ԵՒ ԶՄՆԱՑԵԱԼԱՆ ՅԳՐՈՒԵՑԻՆ. ԵՒ ԵԿԵԱԼ Ի ԴՈՒԼՆ
ՔԱՂԱՔ՝ ՄԻԱՑԱՆ ԸՆԴ ՎԱՀԱՆԵԱՆՍ։

ՈՒՄԿ ՊԵՐՈՂ ԱՐՔԱՅ ՊԱՐԱՊԻՑ ՅԱՆԴՆԱՐԻՆՍ ՍՏԱՄԱՆԵԼ Ի
ՎԵՐ ՎԱՀԱՆԱՅ ԵՒ Ի ՎԵՐ ՄԻԱԲԱՆԵԼՈՑՆ ԸՆԴ ՆՄ՝ ԵԱՐԿ ՎԵՂ-
ԲԱՅՐ ՆՔ ԶԼԱՐԴ Ի ԿԱՏԱՆՍ. ԵՒ ԴՈՒՄԱՐԵԼԶՕՐ ԲԱՂՈՒՄ
ՅՈՅԺ Ի ՏՈՒՆ ԴՈՒՆԴԱ ՏՐՈՀԵԱՑ ԳՆԱ. ԵՒ ԶՇԱՄ ՀԱՄԱՆ-
ԳԱՄԱՑՆ ԱՂՃԱԿԵԱՑ Ի ԱԿԼՈՒՆ ԳՈՐՆԱՅՈՑ Ի ԿՈՂՄԱՆՍ
ՀԵՐԱՅ ԵՒ ԶԱՐՈՒՀԱՆԴԱՅ, ՊԱՏՈՒԵԼ ՏՈՒԵԼ՝ ԿԵՆԴԱՆԱ-
ՒՆՆ ԸՄԲՌՆԵԼ ԶՎԱՀԱՆ, ԵՒ ԶՅԱՅԼՆ Ի ՍՈՒՐ ՍՈՒՍԵՐՍ
ՄԱՇԵԼ. ԵՒ ԿԱՐԳԵԱՑ ԶՕՐԱԳԼՈՒԽՆ Ի ՎԵՐ ՅԱՄՆ ԱՅՍՈՑԻԿ
ԶԱԱՐՆԵՐՍԿՀ ՍԱՂԱՐ ԱՍԱՑԵԼ ԱՅՐ ԴՈՒ ՊԱՏԵՐԱԶՄՕՂ։
ԻՐԻՒ ԼՈՒԱԾ ՎԱՀԱՆ ՂՔԱԼ ԱՅՆՉԱՓ ԲԱԶՄՈՒԵ ԶՕՐԱՅՆ
ՊԱՐԱՊԻՑ՝ ԵԿԻՆ ԱՌ ՅՈՎՀԱՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏ. ԵՒ ԱՂՂ ԱՐԱՐ
ԻՐԱՑ ՄԻԱԿԱՄ ՆԱԽԱՐԱՐԱՑՆ՝ ԴԱԼ Ի ԴՈՒԼՆ. ԵՒ Ի ՀԱ-
ՍԱՆԵԼ ՆՔ ԱՆԴՐ՝ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԱՐԱՐԵԱԼ Ի ՄԻԱՍԻՆ, ԵՒ
ՅԾԾ ԱՊԱՍՏԱՆ ԼԵԱԼ՝ ԺՈՂՈՎԵՑԻՆ ԶՁՕՐՍ ԻՐԵԱՆՑ՝ ԹԸ
ՈՀՈՎ ՍԱԿԱՒ ՅՈՅԺ. ԵՒ ԵԼԵԱԼ Ի ԴՈՒՆՆԱՅ ՀԱՆԴԵՐՁ ՀԱՅ-
ՐԱՊԵՏԱՆ ԶՈՐ ԱՒԻՆ Ը ԻՐԵԱՆՍ՝ ՅՈՒՍԱԼՈՎ ՅԱՂՕՐԻ

ԱՌՆ

առն այ՝ գնացին յարտաղ գաւառ. և բանակեցան ՚ի գեօղն ներսեհապատ ոչ ինչ հեռի ՚ի բանակէն պարսից:

Իբրև առաւօտ եղև՝ բաժանեաց վահան զղօրս իւր յերիս. զմիջինն յանձն արար սահակայ մարզպանին. զաջ ջոյ թևն եւս բարշտայ վահևունւոյ և նիզակակից նմին զաբգէկն սիւնի և զատոմ դնունի, և զխոտակ պատլունի. և զահեակ թևն եւս ներսեհի կամսարականի և եղբարց նոր վահանայ և հրահատոյ. և նիզակակից նոցին զվասակ զեղբայր իւր. իսկ ինքն իւրովքն պատրաստեր յօգնուն իւրաքանչիւր դնդից, առեալ ընդ իւր զվրէն վանանդացի, և զպապ արտակունի: Օ այս այսպես կարգեալ՝ անջատեցան ՚ի միմեանց. և ձնակատեցան ընդդէմ պարսից ՚ի հեռուստ:

Եւ այն ինչ ձառատոյնքն արեգականն սիւռէնի չ՝ անհնարին տագնապաւ հասեալ ՚ի վէր դունդք պարսից՝ տատանեցուցին զնոսա կարգ հայոց. և զաջոյ կողմն՝ ուր էր բարշտ վահևունի՝ ցրուեալ փախուցին: Յայնմ վայրկեան սահակ մարզպան տեսեալ ՚ի հանդիպոյ զմեծ սպառազինեան պարսից զատնեռակն սաղաւ՝ դիմեաց նիզակաւ ՚ի վէր նոր, և նա եւս ՚ի վէր սր. և ՚ի յարձակել ընդզահան ՚ի վէր միմեանց՝ երկոցունց նիզակքն եւս վրիպեցան յանգծելի զրահից նոցին: Ապա սպառ երկաքանչիւր նոքա առիւծացեալք՝ և առհի երիվարօք խրոխտացառ միմեանս մօտաւորեալք՝ զոտն հարին այր զընկերի իւրմէ. և կալեալ զնիզակսն կռուիլին և կռփիլին, մղէին և հարկանէին զմիմեանս. մինչև տկարացեալ սաղաւթայ անկաւ յերիվարէն. և խուսափիլ ՚ի խառնն՝

վախեաւ:

Իբրև հասես վահան՝ թէ աղմկեցան զօրք հայոց՝ ձայն եւս վրնռոյ վանանդացւոյ՝ յառաջել ՚ի վերայ թշնամեացն. ասէ ցնա վրէն. դու յայսմ ժամու մի լինիր յիս ապաստան: Օ այն լուեալ վահանայ՝ ինքեան զինքն նշանաւ խայտ. և էջ կայծակնաթաւր ՚ի միջին վայր ազգակոչման դնդի թշնամեացն. հասին անդր և երիքեան եղբարքն կամսարականք ներսեհ և հրահատ. և շարժեալ ահագին ուժգնութեամբ հասոյն զգունդն դղրդեցին, և հարին զհաղարապետսն նոր ՚ի թարթել ական. և անցեալ ՚ի ձախակողմեան թև նոցին՝ զանթիւ բազմութիւն արանց քաջաց տապալեալ արկին յերկիր՝ ոմն որ թօթափեցեալ զձուկն ՚ի ծառոյ. և խուռ

վը

վերացեալ զբանակն բովանդակ՝ ցերեկեան կացուցին
զնամն։ Նոքանօր մինչ ի ջրից զօրաւարացն պարսից՝
վին խոռեան՝ այլ հզօր՝ իւրովք Թիկնապահօք արուր
ախոյեան կացեալ ընդդէմ հայոց՝ մնայր աննահանջե-
լի. յորմէ զօրացեալ և այլում միւսոյ զօրաւարի՝ այն է
վշնասպ՝ խաղայր արձակ ի տակաւացեալ կողմն հայոց։
Այլ կորովին վահան դիմեալ ի վէր խոռեանն մնայ՝
անդէն սատակեաց զնա. նոյնպէս և համարականն
ներքինի հարեալ նիզակաւն զվշնասպ՝ տապալեցոյց
զնա զգլխով երիվարի նորուն։

Ետես հայեցեալ փախստեայ հայոց և բարկացեալ, և տե-
սեալ Թէ խորտակեցան պարսիկք և անկան ի փա-
խուստ՝ ոգի առեալ զօրացան, և ընդ կրունկն դարձան.
և պնդեալ զհետ փախստից հարին և սպանին ի նո-
ցանէ զբազումն աւելի քան զորս կոտորեցանն ի մար-
տի. և զինացեալսն հալածական արարին. և դարձ ա-
րարեալ ի տեղի բանակին՝ գտին աւար բազում յոյժ.
զորս ժողովեալ բաժանեցին յիւրեանս. և գոհանալով
զնոյ մտին ի գիւղն ներքեհասպատ. և առեալ ընդ իւր-
եանս զնոք հայրապետն՝ եկին ի ծաղկոտն գաւառ. և
հանդեան փոքր մի ի տեղւոջն վարշակի կոչեցեալ,
լցեալք ամբն խնդութեբ ի հոգիս իւրեանց։

Յայսմիսի ուրախութեբ ժամու նոյ ետես առ նա անակ-
նուներլի լուր աւետեաց՝ Թէ վարդ եղբայրն վահանայ
զերծեալ հրաշիւք գայ. ի նոյն պահու ժամանեաց և
նա ինքն վարդ հանդերձ ծառայիւք. և ոչ գիտեր Թէ
գնոյն զերծեալ լոյծ։ Յնծացաւ և զուարթացաւ վա-
հան ընդ անկարծելի դիպուածդ. մանաւանդ զի գի-
տաց նա այսու՝ Թէ Թողեալ լոյծ նմա ամբ զմեղս ուրա-
ցութեն. քանզի ինքն ի միաբանիչն ընդ այլոց՝ առացեալ
էր. եԹէ հաձեալ լոյծ ամբ ընդ խորհուրդս իմ, և ան-
տես արարեալ զմեղս ուրացութեբ իմոյ՝ տացէ ինձ տե-
սանել մերձ ընդ մերձ զանձկալի եղբայրն իմ զվարդ, և
ուրախ արասցէ զիս նովաւ։ Նոյնպէս և վասակ եղբայր
նոր խնդրեալ էր յոյ՝ նախ տեսանել զհարազատ իւր
զվարդ. և ապա ասէ արժանացո զիս փութով հասա-
նել նահատակութեբ. ոչ և կատարեցաւ իսկ յետ սա-
կաւուց։

8։ Ալենքսոնէ վախճանակայ վրացւոյ, և գործք վանականաց
ընդդէմ Ներսիսեայ։

Ղ. 25 = 26։

482։ Վինչդեռ դադարեալ կային հայք՝ ի տեղւոջն վար
շակէն, որ՝ ի ծաղկոսն գաւառի՝ եհաս առ Նոսա
դեսպան՝ ի թագաւորէն վրաց վախթանկայ. և գոյժ
եառ նոցա ստուերք՝ թէ գունդ սաստիկ ժամանեալ՝ ի
պարսից յերկիրս վրաց, որոց զօրագլուխ է միհրան. ո
ըստ վա՛ խնդրեր զօգնութիւն։ Նոսայի՝ ստուերք, զի զօրք
չէին ժամանեալ, և ոչ իսկ ժամանէին, եթէ չէր աղէ
աւարեալ նէր։ Ալ կարացին հայք անտես առնել զա-
ղաչանս վախթանկայ, զի երկուսին տուեալ էին նմա
օգնել՝ ի նեղութենէ։ Ամին իրի վաղվաղակի յարուցեալ
եդին յամուր տեղիս զկարասի իւրեանց. և յուզի անդ
կեալ անյապաղ՝ ամ զօրօք իւրեանց փութայինն հասա-
նել առ վախթանկ։ Ապա ըստ առաջ երեալ նէր՝ պատ՝ ի
պատ բանիւք թարթափեցուցանէր զնա զաւուրս քանի
մի, յուցեալ իբր հաւատարեալ՝ թէ գալոց են յօգնութի-
ւն և հոնք ընդէմ միհրանայ. և յետոյ առ պատրուակելոյ
զբաջաղանս իբր՝ առաքեաց առ՝ ի ծածուկ՝ ի մօտաւոր
դաշտավայրս՝ հուր լուցանել՝ ի տեղիս տեղիս, կամե-
լով այնու կարծեցուցանել՝ թէ ահա հասեալ է գունդ
հոռոց. և զկոչեղս ծառոց երևեցուցանէր նմ՝ իբրև
առս զինեալս. և բանիւք խաբեբայ լրտեսաց առէր՝
թէ ձեզ սպասեն նո՛ք։ Ասէ հայք՝ ոչ գիտեմք զինեն-
դամուծութի՛ն նէր՝ հաւատացին նմա. և իջեալ՝ ի դաշտ
անդր՝ ոչ ղոք գտին. և՝ ի տարակուսիլ նմ՝ պեսպես
բանս յօդեր վախթանկ՝ ի լսելիս նմ. և բերեալ բա-
նակեցոյց զնո՛ս մերձ՝ ի հուր գետ։

Վ՛ամեալ նոցա անդ զաւուրս երիս իբր յանհոգս՝ եհաս
անդր միհրան անհամար բազմութիւ՛ զօրաց և փղաց և
սպառազինն հեծելոց զանազան ազգաց. և եհար ըզ-
բանակ իւր յանդիման բանակին հայոց։ Օ՛, այն իբրև
տեսին հայք, շուարեցան, և մեկնեցան յայլ կողմն.
և ոմանք՝ ի նոցանէ՝ ոչք յողդողդեցն էին՝ պաշարեալ
յերկիւղէ՝ առաքեցին և բանս եդին ընդ պարսից, և
միացան ընդ նո՛ս՝ ի սրտէ։ Վ՛ախճ անդր սրտապնդեալ
հայոց՝ եկին հասին՝ ի տեղի պատերազմին. ուր կարգ

եդ վահան ի գործս իւր։ Եւ իբրև եհաս ժամ մարտի՝ յարձակեցան երկոքին ձախատքն ի վր միմեանց. և անդ խրախուսեալ վահանայ ի նոր՝ հանդերձ կամնաբականօքն՝ զոմ յանդիմանակացան միանգամայն յերկիր կործանէին, և զայլսն ցիրևցան կացուցանէին. և զբովանդակ բանակն պարսից դողացուցեալ յափշտակեալ յիմարութիւն կրթէին. և զբազումս յերևելի ազգացն առաթուր տապալէին. և տագնապալ մեծ հասուցանէին միհրանայ և զօրացն նր։

Եւ ի խառնիլ անդ պատերազմին՝ երանելին սահակ մարզպան՝ բոլորովին յափշտակեալ ի սէրն քրիստոսի, և յանհնարինս մղեալ ի գործ քաջութեան՝ անդէն նահատակեցաւ։ Նոյնպէս և վասակ եղբայր վահանայ հասեալ նիզակաւ զայր ումն հզօր ի գնդէն պարսից երկաթապատ զինեալ՝ ի կործանիլ նր բեկաւ նիզակն. և անցեալ վասակայ զնովաւ ի խնդիր այլոյ նիզակի՝ իբրև եգիտ և դարձաւ՝ պաշարեցաւ ի մէջ թանձրութեան սուսերաւորացն. ուր գրեթէ հոգիացեալ բազում ինչ ատար, և առ չոչելով՝ նահատակութիւն կատարեցաւ։

Ինչդեռ սկսեալ յայսոսիսի ահեղ արուեստս ի սկզբան անդ չահատակէին, ուխտանենդ հայք՝ սրբ յերեկոյէ դաշնադիր եղեն ընդ պարսիկս, փախուստ ցուցեալ ի գնդէն վահանայ՝ աղաղակել սկսան. ապրեցուցէք զանձինս։ Յայն բարբառ զահի հարեալ և այլոց բազմաց՝ նք ևս առ հասարակ ի փախուստ փութացան, ընդ որս և նենդաշուրթն վախթանկ զօրօք վրայ։ Օ այն տեսեալ վահանայ և կամնարականացն դարձուցին և նք զերասանակս երիվարաց իւրեանց գնալ զհետ փախստից։

Յելանել անդ նց ի մարտէ ետես վահան զբաբկէն սիւնի կարեվէր խոցեալ և անկեալ յերկիր ի մէջ դիահանց. և չհանդուրժեալ թողուլ այնպէս, էջ և հառնա, և հեծոյց ի վերայ իւրոյ նժոյգի. և ապրեցոյց զնա։ Սակ զօրքն պարսից իբրև տեսին զփախուստ հայոց՝ պնդեցան զհետ նց և հարին զոմանս ի նոցանէ։ Յայն փախուստ հայոց երիվար հրահատակ կամնարականի սաստկապէս վազս առեալ ընկեց զնա ի վայր. և յընթանալ նր հետիոտս՝ հասեալ ի վերայ նր պարսից՝ մինչդեռ վաստակեալն էր՝ ձերբակալ արարին զնա,

գնա, և ածին առ միշրան. և նա ի շղթայս արկեալ
գնաց ուր և երթայր՝ ըստ իւր շրջեցուցանէր։ Կալեալ
եղև յայմմասուսը և սեպուհ սկսաւ միւսի յապղ անուն,
և այլք ոմանք ի վաց. զորս կապեցին, և պահէին ի
զգուշութիւն։ Իսկ վահան սպառպազէտ հանդերձ երկու
հազարաւք կամաւորականօք՝ այն ե նեղսէց և վահան,
գնաց ի կողմանս տայոց յամառս տեղիս. և նստաւ ի
գիւղն Սիւռակունք. ուր ժողովեցան առ նա և այլ փա-
խստեայք արք իբր հարիւր։

Ցառաւօտեալ միշրանայ՝ թէ վահան ի կողմանս տայոց
է՝ պնդեցաւ զհետ նմին հանդերձ մեծաւ գնդաւն. և
եկեալ բանակեցաւ ի գիւղն դուռ՝ ոչ ինչ հետի ի տեղ-
եկութիւն՝ ուր էր վահան, ոչ գիտեալ թէ նա անդ իսկ։
և իբրև գիտաց՝ սոսկացաւ, և սկսաւ զողալ յերկիւղ.
ել նմ ինքն և բանակ իւր։ Ընձակեաց ասպա առ նա
պատգամաւորս՝ ի հաշտութիւն ածել զնա, և ի հնա-
զանդութիւն պարսից։ Պատասխանի արար վահան. Ե-
թէ Թողութիւն ձգեալ կայ յանդորրու ի քրիստոնէուն,
յոմի հպատակիմք պարսից. ապա թէ ոչ՝ լաւ է փա-
ռաւոր մահուամբ մեռանիլ ի քրիստոնէութեան քան
զանգուածիլ ի ձէնջ ուրացութիւն։

Ընդ որ այսպիսի պատգամաւորութիւնք լինէին ի մէջ
վահանայ և միշրանայ՝ հրամայ նմա յարքայէն պե-
րոզայ առ միշրան դառնալ վաղվաղակի ի պարս։ Այլ
նմ չէ արարեալ նմա բազմութիւն անկաւ յոտին, առեալ
է իւր և զվապաէն հրահատ կամաւորական և զայլ
սեպուհն սիւնի և զայլ կալանաւորս։

Այլ եղև իբրև լուաւ նեբրեհ կամաւորական երեց եղ-
բայր հրահատայ՝ թէ միշրան տանի զնա իւր զհրահատ՝
չհամարեցաւ ի միտս. քանզի և յորէ յայմանէ՝ յորում
կալեալ եղև նա՝ ոչ էր դադարեալ ի լալոյ։ Այ պա ոչ
և կարացեալ տանել յաւոյ սրտի իւրոյ՝ եւ զհետ բա-
նակին պարսից քանի մի քայլ արամբք. երթայր ի բա-
ցատ և խորհէր ի մտի՝ թէ գուցէ յուրոյն ինչ թելի
գնդին տեսեալ գնա՝ յարձակեսցի ի վէր և կորզեսցէ
գնա. կամ գնդեա ես ասէ գիտեալ մնալոյ հանգեալոյ
յանախիթաթ տրամելէ՞ն։

Այլ իբրև եհաս բանակն ի բագրեւանդ գաւառ մերձ
ի գիւղն բագուձան, ուր էր մատուռն մի գրիչորդի լու-
սաւորչին, գնաւոյ ածեալ նեբրեհի զնոյնս սքանչ-

լորով սրտիւ ապաւինեցաւ ի բարեխօսութիւն նր և ա-
սէ. Ով դուիդոյ՝ որ զմեզ ամպարշտութենէ մերոյ փա-
րատեցեր յՅեսս հայոց, փարատեցո՛ և զիմ սաստիկ
մեզ տրտմութենս ի սրտէս. Ընդ։ Այս յաղթեալ նորա՝
հրահատ եղբայրն նորին սքանչելեօք արձակեաւ ի կա-
պանաց իւրոց՝ եւ և եկն առ եղբայրն իւր. Ընդ որ հիա-
ցեալ ներսեհն, և յոտաքոյթ սրտին կակուղ բար-
ձեալ՝ անկաւ զպարանոցաւ նր. և առեալ տարաւ զնա
փութանակի ի գոնէին քաղաք. և եղոյց հայրապետին
յոմանցուս զոր միանգամ արար ՅԾ՚ի ձեռն սքեղն գրի-
գորի։

Իբրև գիտաց միհրան զղերծանիլ հրահատայ՝ կոչեաց
առաջի իւր զեպուռն յաղգ. և յորդորեաց զնա՚ի պաշ-
տօն արեգական և հրոյ. և՚ի չանսալ նր ետ հատա-
նել զգլուխ նորին. և մարվին նր՚ի մեկնիլ քանակին
պարսից եղաւ՚ի մատրան անդ սքեղն գրիգորի։

9։ Ձայլ գործ վահանեանց ընդդէմ հալածաւոխից։

Ը. 27 = 28։

483։ Գիտացեալ վահանայ սպարապետին հայոց՝ որ իբր
հարիւր արամբք նստեալ էր՚ի գուրդն մինա-
ոնինջ՝ թէ միհրան մեկնեցաւ՚ի սահմանացն հայոց,
եկն՚ի գոնէին քաղաք. և գտեալ անդ զներսէհ և զը-
հրահատ՝ ուրախ եղև յոյժ. և հանդիստ էառ անդէն,
քանզի ձմեռն էր։

Յետ աւուրց մինչ անցանելոյ հասին անդր սուտ աւե-
տաւորք՝ի վրաց * որք դիմաղգեցիկք և խելաշուրջք ‖.
և հռչակ հարին թէ սահակ մարզպան և սեպուհն վա-
սակ՝ որք նահատակեցան՚ի մարտի՝ կենդանի իցեն.
և շրջին՚ի լերինս՝ երկուցեալք՚ի թշնամեաց. և խոնդ-
րեն՚ի ձէնջ օգնութիւն։ Այլ թեպետ յայտնի սուտ էր
այս, բայց կանայք նր և այլք բազումք ստիպեաւ լըզ-
վահան՝ առաքեցին՚ի խոնդիր նոցա զփոքրիկ գունդ մի
ձեռամբ մուշեղայ մամիկոնէի. որք տատանեալ՚ի լե-
րինս, և ցնդեալ՚ի յայրս և՚ի ձորս մինչև ցգարուն՝
ոչ ինչ տեսին։

Իբրև բացաւ դուռն գարնան՝ յանկարծակի գայր հա-
սանէր ստիպաւ յՅն հայոց զարմիհր հազարաւուխտ՝
մեծ սպարապետ պարսից սաստիկ բազմութիւք զօրաց

հան-

Պատ. Բ. Գլ. 9։

հանդերձ ուրացօղ նախատարօք և արամբք նոցին. որ
և եկեալ մօտ՝ի դուռին՝ կարգեաց Ձախատ մարտի՝ի
միջոցէ անտի խոսրովակերտ անտառաց մինչև՝ի լեռ-
նակոզին ջրվիժ կոչեցեալ։

Ո այնպիսի ծովայեալ յորձանս զօրացն տեսեալ վա-
հանայ՝ խորհուրդ ետ իւրոցն և ասէ, սէր չունին ինչ
ընդ քաղաքիս, այլ ցիմէ և ևթէ խնդրեն. եթէ լեալ մեզ
զերծուցանել զանձինս, նէր թողեալ զքաղաքդ՝ պրն-
դին գնալ մեր. և մեզ դիւրին ևս անկանիլ յամուր տե-
ղիս և ապրիլ։ Ապա ամրացուցեալ նոյ զքաղաքն և զօ-
րացուցեալ զինիւանս տրամբ, ոմն ոմի՝ և երկու երկու
հետ գնեաց ելեալ՝ի դուրս քաջատրտաքար՝ որոտա-
ցին՝ի մի կողմն ստուարաւրէ գնդին պարսից. և զբազ-
մութիւն ընտիր ընտիր վառելոյն դիպաճաւալ յերկինս
կործանեալ, և զթանձրութիւն հեւուակաց նոցա խըղճ
գիտաւ պատառեալ՝ գնացին անտի՝ի բաց. ըստ որ զա-
հի հարեալ պարսից՝ սասանեցան, ապշեցան և յիմա-
րեցան. և համարեցան չնծծին պատահեալ ցասման։
Այլ երկու՝ի նախարարացն հայոց, որոց անուն էր
որդի դիմաքսեան և քաջազ սահատունի՝ կամ լսվ զեր-
ծուցանել զգոլհան հայրապետ մանդակունի՝ էկարաց
ցեալ աճապարել, խոնեցան՝ի մէջ բանակի թշնա-
մեացն, և շփոթեալ յուզեցին զկուտակուն զօրացն.
և կոտորելով զբիշն ձանապարհ բացին հայրապետին.
և յառաւելն մղել անկան անդէն. և հայրապետն խո-
ցեալ դէմբեցաւ յերիվարէն՝ի մէջ դիակունց իբրև զմե-
ռեալ։ Այլ յետոյ՝ի ցրուիլ անտի զօրացն՝ տեսչութիւն
ոյժ եղեալ՝ի միջոյ դիականց դարձաւ՝ի քաղաքն ոգ-
ջութիւ. ըստ որ զարմացան յոյժ ամենք։

Ո այսպիսի անակնկալելի պատահումն տեսեալ հաղա-
թաւոխտայ՝ յանդնարինս դառնայաւ. և առա հոր-
դան տուեալ իւրում բանակի առաջնորդութիւ ուրացե-
ցին զդիմնոյ սիւնեաց և այլոց՝ սկսեցաւ գնալ վա-
հանայ։ Ուակ վահան և ընկերք իւր՝ չքան՝ի գաւառն
շահազուր, և անկան յամուրն վարայվարդ՝ որ էր՝ի
բաժնին յոսնաց։

Ուացեալ զայն հայազարաւուխտայ՝ դիմեաց յամուր անդր
իբրև գնոցին. և ոչ գտեալ ինչ՝ի նմին՝ թափեաց զգա-
սուն իւր՝ի վեր բնակչաց տեղւոյն։ Այլ քանզի անդ

նացն ներսեհի և հրահատայ. կալաւ զնա իբրև զորս
անկարծելիս . և էած ՚ի բանտին՝ պատուէր տուեալ
զգուշութիւն և անարատութիւն պահել զնա . զի ակն ու
նէր թէ գոնէ երկոքին կամնարականք վն կանանց իւ
րեանց եկեսցեն ՚ի հնազանդութիւն :

Այլն եհաս յայնժամ հրաման առ նա ՚ի պերոզէ փու
թալ դիմել յԱռն վրաց : Այս նա լսեալ պերոզի
եդեալ մարզպան հայոց զշապուհ ՚ի միհրան տոհմէ ,
և թողեալ զնա ՚ի կողմանս բասենոյ երեքհազար ա
րամբք , ընդ նմին և զգդիհոն իշխանն սիւնեաց հան
դերձ զօրօք նր , չորաւ ինքն ՚ի վիրս :

10 : Այլ գործ վահանեանց ընդդէմ շապհոյ մարզպանի :

Ք . 28 = 30 :

483 : Շապուհ միհրանեան մարզպան կարգեալ հայոց ՚ի
հազարաւորեալ՝ կամէր նախ ունել զերկո
սին կամնարականն զներսէհ և զհրահատ՝ եդ զվա
նայս նոքա յամուրն բասենոյ՝ զոր քողեցրդն կոչէին . և
յղեաց պատգամ առ արս նոքա , զի թողեալ զվահան՝ ե
կեսցեն առցեն զկանայս իւրեանց , խոստացեալ նոցա
քէշմ բարիս : Նոքեաք յոգնադիմի զօրաւոր բանից՝ ա
սացին . մեր գործ և աշխատութիւն ոչ ե վն երկրաւոր
վայելչութենէ և ոչ վն կնոջ և որդւոց . այլ միայն վասն
Ձշմարտութենէ հաւատոյ . առ որով զնաք ինչ կենցաղոյս
փոքր համարիմք . և ունիմք յոյս առ նա՝ թէ նա պա
հեսցէ զկանայս մեր ՚ի սրբութենէ , և տացէ մեզ տեսա
նել զնա կամ աստ և կամ յաւրքայութենէ իւրում :

Օ այլասցեալ և սրտմտեալ շապհոյ ընդ պատասխանիս
նոցա՝ ասէ ցնոսա . ոգով զնեսջիք ընդունել զնա , և ոչ տայր
դադար անձին իւրում : Ա ուրեք ասա թէ նք գնացեալ
էն ընդ վահանայ ՚ի կողմանս արշամունեաց՝ դիմեաց
անդր . և մակաղեցոյց զզօրսն յանյայտ տեղիս գետառ
ուէն միոյ նեղ ՚ի դարանի : Ա ըստես արձակեալ վահա
նայ՝ գիտաց զսեղն թագաւորեան նոցա . և ինքն առեալ
ընդ իւր զգիւղականս՝ եկն լռութեբ ՚ի գիշերի մօտ առ
նա . և ետ գիւղականացն կանգնիլ անդ յանդիման նոցա՝
վահան ՚ի ձեռին ըստ օրինի զօրաց՝ կամելով կարծիս
առ պարսից՝ թէ անդ իցէ վահան հանդերձ գնդաւ
իւրով : Օ՜ այս այսպէս կարգեալ՝ էանց ինքն և իւրքն

Ա՛սան · Ը · ԳԼ · 10 ։

ը զանխուռ ձանապարհ · և անսի յանկարծակի գիշե-
բսայն միաբան յարձակեաւ ամէնն ՚ի վրը պատսիյ՝ ահա-
բեկ արարին զնա , և խուովեցուցին զամենին · մինչև շիտ-
Թիլ նոյ յոյժ և շիտիլ զմիմեանս · և կոտորել զիրը-
եարս · և լինէր անդ աղմուկ անհնարին ։ Այլ անկան ՚ի
պատսիյ ոգիք իբր վեց հարիւր · և մնացեալքն՝ որք էին
աւելի քան զերիս հազարս՝ փախեան ։ Այլ վահան մեկ
նեաւ անտի ՚ի ծագել առաւօտուն՝ դադարեցաւ ՚ի

դիւղն կոչեցեալ շոեայ ։

Լսեկ շապուհ վերստին կարդեալ և բազմացուցեալ
զգօրս իւր՝ դարձաւ անդրէն մրմռալով, եդեալ ՚ի մտի՝
կամ կորնչիլ կամ կորուսանել ։ Ո՛այն իբրև լսեաս
վահան՝ փութանակի հրամայեաց տունեալ կարգեաց և
կազմեաց զինքերիկ գունդ իւր · յորում էին ոգիք իբր
հարիւր ։ Այլ ահա անդէն հասանէին թշնամիք ան-
հնարին կատաղութեբ միակարգ միաշարժ , իբրև ըզ-
թխապատին ամպ կարկտաբեր դիմեալք ՚ի հանդիպոյ ։
Ո՛այն տեսեալ հայոց՝ ոգք ըէ վահանայ էին՝ դարձու-
ցին զթիկունս իւրեանց և փախեան · և մնաց միայն
Լինքն վահան , և երեքին կամնարականք , ներսեհ ,
հրահատ , և վահան , ևս և մուշեղ մամիկոնեան , և
այլքանի ոմն յազատ արանց · ըէ ամ ոգիք իբր եւթսուն ։
Լսեկ գունդ թշնամեացն առաւել ևս փութացեալ մեր-
ձենայր առ նոս ։ Այլ շապհոյ տեսեալ զայնչափ սակա-
ւաթիւ գնդին վահանայ՝ զարմացաւ , և զկայ էառ · և
ասէ ցիշխանսն սիւնեաց ցգդիկոն, ձեռն տուր կիս կողմն
զի նոր լինի տեսանել մեր ոյր կամ անմտութբ ցան-
կացեալ էն անձնասպան լինել, և այսպէս անելոկիւղ ե-
կեալ էն առաջի մեր , և կամ զօրութբ լինի աներեւոյթ
համարձակեցուցանէ զսոսա · բայց թէ չխաբիմ, յայլ
մտս շրջեալ է դէպ , և խելագարեբ դան ՚ի մահ · զորս
արդ խոկ մի առ մի ձերբակալ առնեմք և կապեմք ՚ի

շղթայս ։

Յայնմ վայրի մի ոմն յընկերացն վահանայ տեսեալ
զմերձիլ թշնամեացն ասէ ցվահան · * յուշ ՚ուր յուշ ·
հնար լինիցէ ՚ի ժամուս տեղի տալ , և անձին զգուշա-
նալ ։ Լսեկ վահան ՚ընդդիմեբ զկնի նշանաւ խաչին ա-
ռեբ բարձրաձայն · * ցիս արդ յուշ մի ասէք ։ զի լինիմ
յուսալ ՚ի մարդ , և կամ մարդով պարծիլ չէ արժան ·
բայց միայն ՚ի խաչն ՚ուն մերոյ յի քրիստ ։ Այլ զայս ասաս
ցեալ

ցեալ սրացաւ և խոյացաւ հանդէպ երեսաց իւրոց՝ և
մէջ Թիւնամեաց իջուն զբազմ յերասն Թուչնոյ. և նմա
սլացան և նիզակահարեցք նմ. և հերձեալ համայն զոյ-
գունդն պարսից՝ հարին և կոտորեցին զբիշմ արս հզօրս
և պատերազմող. և անցեալ ընդ միւս կողմն գնդին՝
հանդարտաքայլ ձեռնարկ գնային առ կողմամբ բա-
նակին։

Յայս և ի սոյն յարձակման արք ջուջ ի գնդէն վահա-
նայ՝ ի մէջ գնդի ուրացելոցն շահատակեալ, և ի նա
ինքն ի տէրն սիւնեաց ի դիւիցն հասեալ՝ հարին զնա
նիզակաւ և անթափ մինչև ի Թոքան և անդծելի զը-
տան նմ, և ընկեցին ի վայր կիսամահ. որ և յետ
սակաւուս չարաչար փչեաց զոգին. և ինքեանք բեմ ձա-
պաղիս գործեալ արեան՝ նահատակեցան անդէն։

Իսկ շապուհ մարզպան յանհնարինս զամօթի հարեալ
յերեսաց վահանայ՝ կոր ի գլուխ մեկնեցաւ ի տեղւոջ
ջէ անտի։ Այլ վահան կամելով ցուցանել՝ Թէ առ ոչ
ինչ համարի զնա և զբազմուն զօրացն նր՝ մօտ առ նո-
վաւ ակն յանդիման գնայր քսանևվեց արամբք յան-
տոչս իբր Թեւակից գնդի նր։ Այլ նա չոքաւ ի բանէն,
և կայր յերկիւղի յերեսաց վահանայ։

Պուժիկան եհաս անդ առ նա՝ Թէ պերոզ արքայ՝ որ
գնացեալ էր ի վր հեփթաղաց՝ սպանաւ, և զօրք նր
կոտեան։ Ընդ այս գոյժ տխրեալ շապհոյ՝ էլև գնաց
ի պարսս. ուր ժողովեալ աւազանուցն պարսից Թա-
գաւորեցուցին զերկրայն պերոզայ զվաղարշ զայր խա-
զաստեր և զնոհատիտ։

Այլ եղև ի կարգիլ բազմախումբ ատենի առաջի վա-
ղարշայ արքայի, հաղարաւուխտ սպարապետ, որ դարձ
արարեալ էր ի վրաց, նոյնպես և շապուհ միհրանեան՝
առաջի եղեալ զվիճակ հայաստանու՝ բազում բանս
խօսեցան զվահանայ և զընկերսն նր, պատմելով զնա
քաջագործուԹիս նց՝ զորս տեսին աչօք. և խորհուրդ
եառուն՝ քաղցրութիւն որսալ զվահան, առ և ի նա հաւա-
տալ զնոսին։

Ա՛մէն · Ը · ԿԼ · ԱԱ ։

ի պատերազմիլ, այլ բարեյոդդոր քաղցրութիւբ՛ի հնազանդութիւն ածէր զքաջն վահան եւ զաշխարհն հայոց առ հասարակ ։

ԱԱ ։ Խաղացուցեալ վահանայ ընդ պարսիկս յերեսանս նախնեաց մերոց պահել եւ անդրեկանաւոյ ։

Ը · 30 = 32 ։

Վասիլ վճռասպազան մարզպան՛ի գաւառ իւրաւր՛ի 484 ։ Վասիլ հայս՛ոչ համարձակեր մնանել՛ի միջոց ձին՛ զկայ էառ՛ի հեր գաւառ եւ գաղարեաց՛ի գիւղն նոճա-ծաւակ · եւ անտի առաքեաց պատգամաւորս զերկուս յաւագաց առ վահան , եւ ծանոյց նմա զպատճառ գալոյն իւրոյ՛ի հայս ։ Եւ վահան խորհուրդ արարեալ ընդ ուխտապահ նախարարս , պատասխանի արար՝ թէ մեր բանք լոկ պատգամաւորութիւբ եւ դրով ոչ կարէ վճարել , այլ յանդիման խօսելով ընդ արքայի · քայց առայժմ երեք ինչ ունիմք ասել · եւ եթէ նիկոր կատարեսցէ դրով եւ կնքով արքայի , յայն հնազանդիմք ա-ռաջի · ապա թէ ոչ՝ չկարեմք եւ մեք լսել ձեզ եւ ծա-ռայել ։

Առդ առաջին խնդիր մեր այս է , զի թողջիք մեզ համարձակ եւ աներկիւղ պաշտել զօրինաբրիստոնէու-թիւբ մեր եւ զկայ ոք՝ մոգ մի առնիցէ ։ Երկ-րորդն է՝ զի դիտասջիք ընտրել զլաւն եւ զոչ լաւն , եւ մի վե մոխրապաշտուե զանազդեսցուք մեծացուցանիցէք ։ Երրորդն է՝ զի թիւրն յերկուց կողմանց լսեալ զիրան ուղիղ գատաստան արասցէ ։ Օ՜ այս ասացեալ վահա-նայ գարձոյց պատուիրակ զպատգամաւորսն · եւ ինքն եւս յղեաց էր նո հրեշտակութիւբ առ նիկոր յուխտակից ա-ռաջնոց երկուց պատգամաւորացն իւրոց · եւ հրաւի-րեաց զնա գալ առ ինքն անկասկած · եւ բերան՛ի բե-րան խօսել · խոստացեալ կատարել զինդիրս նո , եւ ա-ռաւել եւս քան զոր խնդրեր նա ։

Առեալ ապա վահանայ զնոմ ուխտապահ նախարարսն և զիոքրիկ դուստր իւր՝ գնայ նոքօք յարտոազ գաւառ. և դադարեալ ի գեօղն Եղինդ՝ զեկոյց նիխորայ զգալ իւր անդր, և ասէ. Եթէ հաճոյ Թուի քեզ գալ իմ առ քեզ՝ տուր ածել առ իս արս աւագս ի մեծաւորաց պարսից՝ զի կացցեն առաջ ընդ իմոյմ մինչև ցվճարումն գործոյս:

Նա նիխոր վաղվաղակի ետ տանել առ նա զարս ուղիղ յաւագացն. զորս պատուով ընկալեալ վահանայ՝ յանձն արար յիւրան, և եղիցէն ի ձանապարհ փոքրիկ գընդաւն և քանի մի երևելի ուխտապահ նախարարօք. և մերձ եղեալ ի գիւղն նոճարսակ ուր նստեր նիխոր՝ հրաման եղեալ զօրացն վառիլ և կազմ ունել զանձինս ընդ օրհնի պատրաստուել պատերազմի, և հնչեցուցանել զպատերազմական փողսն:

Ոմանք ձայն առեալ նիխորայ և զօրացն նորա՝ զահի հարան և ասեն, խաբէուքէ եկն այրն մնամիկոնեան, և կորուսանէ զմեզ: Նա փութանակի առաքեաց նիխոր ընդառաջ նոր զոմանս յիշխանացն իւրոց, և ասէ. ոչ է օրէն ուժեք յարեաց զայդ առնել ի չուէել կիր ի մտանել ուրեք, բայց միայն սպարապետի նոյ. ապա և քեզ պարտեր զկարգ արեացն պահել: Յղեաց առնա վահան պատասխանի և ասէ. նախ արա զիս արեաց ինն ծառայ. և յայնժամ առանց ուսանելոյ իմ՝ ի քէն պահեցից զայդ կարգ: Յետ յղելոյ վահանայ զայս պէնակ՝ եմուտ և ինքն ի գիւղն. և եկն առ նիխոր:

Տեսեալ զնա նիխորայ ցնծալից ուրախութիւք անկաւ զպարանոցաւ նր, և ողջունեաց զնա. և որ մեծն է՝ մանչ տայր նմա զողջոյն ի դիմաց արքային պարսից վաղարշայ, և ի դիմաց աւագանւոյն հաւորէն. նոյնպէս ողջունեալ և զայլ ուխտակից նախարարսն՝ ոլք ընդ վահանայ էին, և զարս գնդի նր, սէր բազմ եցոյց առ նոսա:

Յետ այսորիկ ատեան մեծ կարգեալ նիխորայ խօսեցաւ բազմ ինչ ընդ վահանայ. և ի պէնակ վահանայ իմացաւ նիխորայ ասէ. համարձակ և արդար խօսիցդ վահանայ փարատեաց զթանձրամած խաւարն՝ որ ի չքեալ կայր ի վէր սրտից, և

Մատ. Ը. 41. 11։

և ուրախ արար զինս ։ Այլ ապա արձակեաւ զատեանն
ընթերիս մեծ ետ վահանայ և արանց նորա ։
Ի վաղիւ անդր յետ առանձինն խօսելոյ նիխորայ ընդ
վահանայ՝ հրամայեաց, զի ամբն՝ որ եկեալ էին ընդ վահա-
նայ՝ մացեն յատեան հանդերձ իշխանօքն պարսից ։
Նոքա ուրացողացն ոչ ետ թոյլ և ոչ խոկ՝ ի դրունսն մեր-
ձել. որոյ վնաս զամօթի հարան նոքա յոյժ. և կերպարան
մխիթարն զոր պաշտէին՝ ևքն ի վեր երեսայ նոցա ։ Յայս
ատեան հաձեաւ և հաւանեալ նիխորայ և իշխանացն նո-
ցա ընդ խնդիրսն վահանայ՝ խոստացան առնել զամ՝ զոր կա-
մէր. և գրեցին զամ առ վաղարշ արքայ. և յորդորե-
ցին զվահան դնալ առ վաղարշ, երաշխաւոր լեալ ան-
ձին նորա և որոց էր նմա։

Վնասեալ ապա վահանայ՝ ի դուռն քաղաք, և առեալ
զնա ուխտակից նախարարացն և զամս նոցա՝ էջբաս՝ ի
պարսս. և հասեալ՝ ի դուռն՝ պատուեցաւ՝ ի մեծա-
մեծացն. և իբրև յանդիման եղև վաղարշայ արքայի,
տեսեալ զնա վաղարշայ՝ բերկրեցաւ յանձն իւր. և իբր
հաւաստակից բարեկամ բազմ սիրով վարեցաւ ընդ նմա։
Այլ՝ ի վաղիւն ատեան կազմեալ՝ վերատին խօսեցաւ
ընդ նմա, և նա ընդ վաղարշայ ժամն ձիգս։ Այլ՝ ի հաձիլ
ամենայն ընդ բանս նորա՝ հրամանն ետ արքայ՝ դրոմ և կնքով
տալ զերս խնդրեր վահան ընդ գրելոյ մեր՝ ի վերոյ. ար-
գելու ևս եդեալ սաստիկս, զի մի ոք՝ ի յաջորդ թա-
գաւորացն պատճառ իշխեսցէ ցրել զոր միանգամ սահ-
մանեալ էին նա։

Այս յայնժամ վահանայ վաղարշ արքայ զգահ ոսկւոյ
մանիկոնեից. և կացոյց զնա ընդ անուր սպարապետս հայ-
ոց։ Այս և ուխտակից նախարարացն իւրաքանչիւր ընդ իւ-
րեանց արժանաւորութեանց պատիւ իշխանութեանց. ետ և
ձիերս պարգեւաց արանց նոր, և ապա մեծաւ շքով յոր-
դեան յարքայէն և յիշխանաց նոր. և եկին յօդն հայոց
աշխարհ։ Այր ընդ մեծամեծ զնորն կալեալ հրաժա-
րակեաց զնա։ Այր նոցա մեծամեծ զնորն կալեալ հրաժա-
րեցան յարքայէն և յիշխանաց նոր. և եկին յօդն հայոց
աշխարհ։

Այր ընդ առաջ նոցա յուհան հայրապետ մանդակունի նշա-
նաւ խաչի, և նշխարօք սրբոյն գրիգորի լուսաւորչին. և
օրհնեաց զնոսն բերկրալից ձայնիւ։ Այր ապա միաբան
ամբոխն եկեալ՝ ի վաղարշապատ քաղաք, և մտեալ՝ ի կա-
թուղիկէ եկեղեցին, մատուցին գոհութիւն առ աստ.
և ընծայեցին բազմ նուէրս. և անտի եկին՝ ի դուռն.

և հանգեան յիւրաքանչիւր տեղիս : Ոսկ վաղարշ ա-
ռաքեաց ի հայս նոր մարզպան :

484 : Ընդեկան պատմիկ՝ այլ խոհական և հանդարտամիտ՝ մարզպանութիւն եկեալ ի հայս՝ նստաւ ի դուին . և զննեալ զորպիսուն ձին , և տեսեալ զիմաստուն ընթացս վահանայ՝ բազում դասուցի դրեաց զնմանէ առ վաղարշ : Այլ զի փոյթ ըստ փոյթ կոչեցաւ նա յետս՝ դնացեալ ի պարսս պանծալի եղոյց զվահան առաջի արքային և աւագանւոյն . և հաստատութիւնք եղ յանդիման նոյ թէ նա միայն է արժանի մարզպան լինելոյ ձին հայոց և մարզպան յղել ի հայս : Ընդեալ ընդ այս վաղարշայ՝ հաւանութիւն առ իշխանաց իւրոց հրովարտակ յղեաց առ վահան ի ձեռն հրեշտակաց՝ կացուցեալ նմա մարզպանս համօրէն ի վր ձին հայոց :

12 : Յոհաննէս մարգպանութիւնէ վահանայ մամիկոնէի . և հաւատ ղէիսոսութիւնէ բաբիկեան ինչք ցսահակ եպիսկոպոս :

Ջ · 32 = 35 :

485 : Վահան մամիկոնեան որդի հմայեկայ եղբօր մեծին վարդանայ՝ ընկալեալ ի վաղարշէ արքայէն պարսից զմարզպանութիւն հայոց՝ փութանակի ջոքաւ առ յովհան հայրապետ մանդակունի . և գնաց նմա՛ւ ի մեծ եկեղեցին դուինայ : Այլ ի լինել անդ հանդիսի մեծի , և ի փառաւորել նմանն զնուէ՝ խօսեցաւ յովհան հայրապետ առ ժողովեալ բազմութիւնն զբանս յորդորականս յառաւելութի սիրոյ ուխտապահաց, և ի զգաստութի դարձի խօթամտաց . տես ի պատ . Ջ · 32 : Այլ իբրև աւարտեաց հայրապետն զբանս իւր՝ բազում լաւ լինն լինէր յեկեղեցւոջ անդ՝ ոմանց ի խնդութէ , և ոմանց ի զղջութ ի վր ուրացելոցն : Այլ ապա ողջունեալ զնա ամենայն զվահան՝ մեկնեցան անտի . և վահան գնաց յապարանս իւր . և հրաման առեալ յարքայէն պարսից՝ կացոյց սպարապետ հայոց զեղբայր իւր զվարդ երիտասարդ ժիր և արի :

Ելեալ ապա վահանայ անձամբ անձին ընդ ամ դաւառս ձին հայոց՝ եղև քարոզ ամենայն . և ուր ուրեք եգիտ զկրակատունս՝ կործանեաց , և ի տեղի նց շինեաց

Պատ. Ը. ՀԼ. 12։

պաշտել զօրէնս քրիստոնէութե։ Կորոզեաց սա և զվա-
նորայս, և յաւել լինել զայլ ևս բազումս՝ ձեռնտու
ունելով իւր զովհան հայրապետ, և կացոյց նոցա վերա
կացուս. և ի վեր ամէն կարգեաց տեսուչ և հառավար
զղաշտար փարպեցի. զորմէ տես ի պատ Բ. 60։ Եւ
ինքն յովհան հայրապետ մանդակունի կայեալ ի կա
թուղիկոսուէ ամս չ. և ամիսս 6. փոխեցաւ առ Ած.
և եթող յետնոց յիշատակ բարի զայնքան կարգս սղո
քեց և քաղցից։

Թիւղ և քաղցից։

Բարկէն՝ ի գաւառէն վանանդայ յոթմանոյ գեղջէ՝ յաս 487։
շակերտութէ յովհաննու մանդակունւոյ՝ ի մեռանիլ
նմ՝ յաջորդեաց ի տեղի նորին։ Յերկրորդ ամի սր ե
ղև գիւտ նշխարաց ՚ռչին գրիգորիսի ազուանից կաթո
ղիկոսի՝ ձեռամբ վաչականայ արքային ազուանից. տես
՚ի պատ. Ը. 33։ Յայն աւուրս գտեալ եղև յաղուանս
և նշխարք ՚ռչին եղիշեի՝ որ էր աշակերտ Թադէի առա
քելոյն։

Անդէնէլի էր՝ ի հայս յաւուրս բաբկենի աբգարհամ ե
պիսկոպոս մամիկոնէից. որ՝ ի խնդրոյ վաչականայ ար
քայի արար Ճառս ի վեր զանազան իրաց, և մանաւա
նապէս ի վեր յարդուն սրբ նշխարաց, ևս և՝ ի վեր նոքօ
ցելոց։ Այնպես երևելի էր յայնժամ՝ ի հայս և մուշե
ղեալս սիւնեաց. և առաքել ևս գերապոյն գոյաւ ա
շակերտ ՚ռ պետրոս եղիսէ սիւնեաց այր բանիբուն և
հզօր՝ ի գրուածիս. որ և՝ ի խնդրոյ նորին վաչականայ
յօրինեաց բնմ Ճառս դեղեցիկս. այլ մեզ ասակաւ ինաց։
՚ի հանդիպիլ փոքր ին հայաստանեայցն՝ վարեաց սատա 490։
նայ զորութիւն չար. քանզի ոմանք յեւտիքականաց կամե
լով անարգ ցուցանել զժողովն քաղկեդոնի՝ հռչակէին
՚ի մէջ հայոց՝ թէ այն ժողով ընկալաւ զվարդապետու
թիւն նեստորի. և դարձեալ ոմանք՝ ի նեստորականաց
կամելով ողջամիտ ցուցանել զնեստոր՝ պնդէին թէ
այն ժողով ընկալաւ զնեստոր և զվարդապետութիւն նր.
ապա չէ արժան ասել զնեստորն դատապարտել։
Եւ՝ ի տարակուսիլ հայոց ընդ այս՝ բերին ոմանք զպատ
ճէնն հրովարտակին զնոնի կայսեր՝ ի հայս. յորում
պայմանաւ իւիք մերժեալ լինէր ժողովն քաղկեդոնի։
Օ այս գիր ընթերցեալ բաբկենի, և տեսեալ թէ բնմ
եպիսկոպոսունք ստորագրեալ են այնմ՝ հաւանեցաւ
և ինքն լիբրև ընդ ողջամիտ վարդապետութի՛ն հաւատոյ.

քան-

քանզի արդարև ուղղափառական էր այն, և համաձայն
դաւանութեանն երից ՚ըն ժողովոց, և ս և քաղկեդոնի ժո-
ղովոյն. և սակայն ոչ ընդուներ զայն ժողով:

491 Այլ ՚ի ծագել պատերազմացն՝ գումարեաց բաբկէն
ժողով եպիսկոպոսաց մեծ ՚ի վաղարշապատ քաղաք ՚ի
կաթուղիկէն հայոց. եկին յայն ժողով և կաթուղի-
կոսունք աղուանից և վրաց՝ հանդերձ իւրեանց եպիս-
կոպոսօք: Այլ յետ նզովելոյ ՚ի ժողովն անդ զնեստորա-
կանս և զեւտիքականս՝ ընդհերձման զհրովարտակին զե-
նոնի՝ և հաւանեցան ընդ այն. և ըստ մտաց այնր հրովար-
տակի մերժեցին զժողովն քաղկեդոնի, յայտնի տեսա-
նելով՝ թէ յայնմ հրովարտակի՝ հոռոմք փոխանակ ըն-
ունելոյ մերժեալ են զժողովն զայն:

՚Ի լինել այսր նստաւ յայնմ ամի անաստաս կայսր. և
սա և ս տեսեալ թէ շփոթութի՛ մեծ կայ յարևելս ՚ի
վէր ժողովոյն քաղկեդոնի՝ հրաման եհան և արգել՝
մի՛ և ս խօսիլ ՚ի վէր այնր՝ ոչ բարի և ոչ չար: Այն
տեսեալ հայոց՝ գլխովին ՚ի բաց թողին զայն ժողով՝
ասելով. եթէ նոքին իսկ յոյնք ոչ ընդունին զայն ժո-
ղով զոր ինքեանք արարին, զի՞ կայ մեր և նո՛ր. տե՛ս
պատ. ՚ճ. 34: Այլ ինքն բաբկէն ՚ի յաջորդ ամի այսր
ժողովոյ մեռաւ. կացեալ ՚ի կաթուղիկոսութեան
տս ՚ե:

492 Ասմուէլ՝ ՚ի գաւառէն բզնունեաց՝ ՚ի գեղջէ արծ-
կէոյ՝ յաջորդեաց զաթոռ կաթուղիկոսութեն յետ
բաբկենի: Նոր աւուրս ՚ի գինջանիլ փոքր մի շփոթու-
թենէ՝ որ ՚ի վէր ժողովոյն քաղկեդոնի՝ անկաւ ՚ի հայս
հրդեհ հալածանաց ՚ի կողմանէ պարսից. քանզի կա-
ւատ որդի պերոզայ թագաւորեաւ ՚ի պարսս, և ար-
համարհեալ զօրինադրութի՛ վաղարշայ՝ յարոյց նեղու-
թիս ՚ի վէր քրիստոնէից ըստ կրգռելոյ մոգուցն. որոյ
վ՚ս առաքեաց ՚ի հայս զբազում մոգս պարսիկ վերա-
կացուհաւ և բազմութի՛ զօրաց. որք բռնութի՛ մուտ
առեալ՝ շինեցին դարձեալ ՚ի տեղիս տեղիս զմոխրա-
ստունս. որոց ձեռնտու լեալ և այլոց պարսից՝ որք աստ
և անդ բնակեալ էին ՚ի միջոց Ձին՝ արծարծեցին ըզ-
ջարն հրապաշտութե՛. և որսացան զոմանս ՚ի թուրա-
մորթեաց ՚ի կողմն իւրեանց: Այլ զի ընդէմ դարձան նո-
քազումք ՚ի հայոց՝ վերստին անկաւ երկիրն ՚ի ծուփս
և ՚ի վշտաս:

494 ։ Եղեալ յոյժ ընդ այս մեծին վահանայ մամիկոնէից՝ խորհեցաւ և պատրաստեցաւ խորտակել զլուծն պաշ-
տօն , և վտարանդել ի նոցանէ ։ Այնքանեալ ապա ըն-
դեալ զնոսա նմա ի վէր վե-
րակացուին , և սպան զնա , և կոտրեաց զզօրս նո՛ր և
զամ մնգան և զայլ պաշտիկս ի բերան սրոյ ։ քան-
զեալ զկիսատունս նո՛ր ։

496 ։ Վառնայացաւ ընդ այս կատաղութիւն արքայ , և կամեցաւ վերա-
ռանուլ ի հայոց · քայց քանզի պատրաստեալ էր յար-
ձակիլ ի վերայ նոցա՝ խաղաղութեան խօսեցաւ ընդ հայս ,
Թողեալ զնոսա կալ յաղատութեան ընդ պարսս օրինաց , զի
մի ձեռնտու լինիցին նոցա ։ Եւս ընդ այս զպարսա-
պեան հայոց զվարդ Կանդերձ զօրօք ։ և դիմեալ նախ
ի մանն բաժնին յունաց՝ եհան զամիդ քաղաք ։ եհան և
զայլ քաղաքս ի միջագետս , և դարձաւ յոյն իւր ։ այլ
յոյնք վերստին տիրեալ հաղուածոյ թխոցեան ընդ պարս
սից ։ Իսկ ի նոյն աւուրս վախճանեցաւ սամուէլ կա-
թուղիկոս , կացեալ ի հայրապետուէ զամն ՃԻ ։

502 ։ Այլ աբեղայն Ներսէս ի գեղջէ սաղբերից կիմ
ուէլ՝ ի նահանգէ կոտէից՝ ի գեղջէ սաղբերից կիմ
այլաբերից՝ նստաւ ի սեղոյ սամուէլի ամն ՇԸ ։

510 ։ Վահակ երկդ՝ ի դաւառէն Հարքայ՝ ի գեղջէ ուղ-
կայ յաջորդեաց զհին մուշեղի ։ Ուր առաջնում ամի
մեծաւ մեծն վահան մամիկոնեան ի բարւոք ծերութե-
կացեալ լիովանութեամբ քաջութեամբ և բարեպաշտութեամբ
ամն ԻԸ ։ Եւ զի չորս ամեայ յառաջն եկայ ինքնիշխան,
ըստ ՇամՀամշէի տեղապետեցի նորին ։

13 ։ Վահանայ մարզպանութեան վարքս և գործք և խռովու-
թիւնք տէրութիւնդ երիտասարդ ինձ ընկերս աղաւորիկեղ
և ոչվնասիս երիտասարդ ։

Գ · 36 = 39 ։

511 ։ Ապրդ կրտսեր եղբայր վահանայ մամիկոնէից՝ ի մա-
նանելն նմա եհաս զմարզպանութեան հայոց հրամա-
նաւ կատարայ արքային պարսից ։ Եւ սակաւ տեւեաց
իշխանութեան նմ · զի բազումք ի նախամեծից գրգռեալ
ընդ իւրեանս՝ ամբաստան եղեն զնմանէ առ կատա-
ղ , և ի ինդրել նախարարաց վերակացու պարսիկ , կո-
չեաց զնա կատար առ ինքն , և ընկեց ի մարզպանու-
թենէ յեւ կալոյ նմ յոյնսմ իշխանութենէն ամն Ը · և նա

յօտար երկրի անդ հիմանդացեալ վախճանեցաւ . և մարմին նր բերեալ թաղեցաւ ի տարօն ։

515 ։ Բուրղան պարսիկ՝ այր անպիտան և անարի՝ վերակացու աշաքեալ ի հայս՝ նստաւ ի գահին զամն չ . յորոյ աւուրս վախճանեցաւ սահակ կաթուղիկոս. կացեալ ի հայրապետութեան ամն ե ։

Քրիստափոր երկրորդ՝ ի գաւառէն բագրեւանդայ ի գեղջէ տիրաձոյ նստաւ կաթուղիկոս ի տեղի սահակայ ։ ի սր աւուրս յարձակեցան բազմութիւնք հոնաց ի հայս , և անտի ի կողմանս կապադովկացւոց . և այրեցին զբազում տեղիս և յաւարի առին զառանց յոլովս ։ Ար ի դիմէ ընդ նաև ի սահմանս սասնոյ՝ նաև խաբարն գնունեաց մեհեա այր երևելի և հզօր զօրութիւն՝ ընդէմ ելեալ նց իւրովքն՝ ի տուր սուսերի եհար զբազումս ի նոցանէ . և զայլսն վանեալ փախստական արար յիւր անտի ։ Ի նոյնժամանակ ապա ընդ իւր զամենայն երևելի նախարարսն հայոց՝ առաւել ևս զօրացաւ ի վէր թիշնամեաց շուրջ եղելոց . և խաղաղացոյց զնոսա և եղև անուանի յոյժ ։

518 ։ Ամեհ գնունի հաճոյ լեալ կաւատայ և հաւատարիմ գտեալ յայնմ ժամանակի՝ մարզպան կարգեցաւ ի նմանէ փոխանակ բուրզանայ և արար բազում շինութիւնս . նորոգեաց և զբազում աւերեալ տեղիս. և փոյթ կալաւ ի յանդորրու պահել զնոսա ։ Ի սր աւուրս ամի վախճանեցաւ քրիստափոր կաթուղիկոս , կացեալ ի հայրապետութեան ամն չ ։

521 ։ Ղևոնդ՝ ի գաւառէն առբերանոյ ի գեղջէ փոքր երնջոյ՝ կաթուղիկոս նստաւ յեօթ քրիստափորի ամ ։

524 ։ Վերսես երկրդ՝ ի գաւառէն բագրեւանդայ՝ ի գեղջէ աշտարակաց՝ յաջորդեաց զտեղի ղևոնդեայ ։ Այս տեսեալ յոմանս ի քահանայից և յայլոց եկեղեցականաց՝ զանկարգութիւնս ինչ՝ մանաւանդ ի գիւղօրէս՝ ջանայաւ ուղղել . որոյ վ ոչ արար ժողով եպիսկոպոսաց ի դուին քաղաք . յորում սահմանեաց երեսնևուրք կանոնս զբարեկարգութիւն եկեղեցականաց . տես ի պատ . չ . 36 ։ Այս ինքն ներսես կացեալ ի հայրապետութեան ամն լթ . մեռաւ ։

533 ։ Յովհաննէս երկրդ՝ ի գաւառէ գաբեղենից ի գեղջէ սիւնեաց նստաւ կաթուղիկոս ի տեղի ներսեսի ։

Ի յառնել պատերազմաց յաւուրսն յայնոսիկ՝ բազում վըդովմունք լինելին ի կողմանս Հայոց՝ ի մահն բաժնին յոմանց. կամեցեալ ապա յուստինիանոսի կայսեր յա պահովիլ ունել զայն կողմն՝ կարգ եդ՝ ի նախարարս Հայոց երեսից անդ. և կացոյց ի վի՛ր նց իշխան և զօ բավար զառաջս նախարար՝ զայր հմուտ պատերազմի, և՝ ի բազում իրս յաջողակ. որում և եա՛ ի կնութիւն զկոմեաոնէ զքոյր Թագուհւոյն Թէոդորայ։ Այնպէս ամբացոյց և կշտըմբդ Հայս. յորում կանգնեաց և զե կեղեցիս և զկրօնաւորանոցս։

Ի նոյն ժամանակս երևելի էին ի դրան կայսերն ներ ոհ նախարար Հայոց՝ իբերիոնն բասեոյ, և եղբարք նր հրահատ, և սահակ, և այլ քանի մի իշ խանք Հայոց. ՚ը որս և յովհան սպշակունի, և արտա ւան որդի նր. և յովհան քջ. Լա և զբիւզոր և արտա շէր. որք ցուցին բազում քաջութիւն. զորոց տե՛ս ի պատ. ՟ք. 37 = 39։

Ա՛յլ առաւել ՚ք զառաւել երևելի եղև Համբաւեաքն ներքս պատրիկ՝ յազգէ նախարարաց մեծին Հայոց. որ և գործեաց մեծամեծ գործս. տե՛ս ի պատ. ՟ք. 42 = 43։ Ի մի աւուրս վախճանեցաւ մեհէ գնունի կացեալ ի մարզպանութե՛ան. Ը։

14։ Յամանակ մարզպանութե՛ն ՚ը՚նդշապհոյ մինչև ի ՃՒՀՒՂԵՂՈՆ. և խաղաղ էիցուն՚ը մովսէսէ՝ որ նորոգեաց զարուածն Հայոց։

548։ Վենշապուհ պարսիկ՝ մարզպան առաքեալ ի խոս րովոյ ալքայէն պարսից՝ սահմնապետ զաղգն իբերաց անողորմութե՛ն և անամօթ լըբութե՛ն. և յաւել ևս ատիպել զՀայս ի կրակապաշտութե՛ն։ Ի կրակա տուն էր միայն ի դուռն վանն պարսից եղելոց անդր. սա քազմացոյց զնոսն. և նահատակեաց զյոլովս. ընդ որս և զբիւզոր ռաժիկ ազգաւ։ Ի տեղ այսր գտան տառապանաց վախճանեցաւ յովհաննէս երիզ՝ կացեալ ի կաթուղիկոսութե՛ան սմն ժէ։

551։ Ո՛ովհէս եղիզ՝ յարագածոտն գաւառէ յեղիվարդ գեղ ջէ՝ այր մեծիմաստ՝ ընտրեցաւ կաթուղիկոս ի տեղի յովհաննու։ Ա՛ա յաւաջագոյն իսկ փոյթ ունելովն՝ բոգել զառումսն Հայոց՝ ի նատիլն անդ կաթուղիկոսութե՛ն՝ ի նմին տարւոջ յամի տն 551 ժողով

գումարեալ յեպիսկոպոսաց և յիմաստունն արանց ի
դուինն քաղաք՝ բազում քննութիւնս կատարեալ ուղղեաց
զնոյն ըստ տանելոյ այնր ժամանակի. յորմէ սկսաւ և
Թուխարան հայոց. զոր և դնեմք առ Թուխարանին քան
հայկական գրով, սկիզբն արարեալ ի 552 ամէ անտի
մինչ:

Ա՛նգ աւուրս գումարեցաւ ի կոստանդնուպոլիս հինգ
երորդ ընդհանուր ժողով յաղի ամի 553. յորում զօ
րաւոր գործիք եղեն հերձելոյ զանձն Թէոդորոսի
մոպսուեստացւոյ և զվարդապետուն նորա՝ այն բանք՝
զորս գրեալ էր ընդ սուրբն սահակ պարթև առ պրոկղ՝ հա
մաձայնութիւնք հարցն հայոց, որք գումարեցան յերրորդ
ժողովն աշակերտու. տես ի պատ. ք. 59. և գ. 41:
Այս եղև ի սերմանել ոմանց յայն աւուրսն ի հայս
զմոլորուն յուլիանոսի ագիկառնացւոյ՝ փոյթ ըստ փոյթ
տարածրեաց զնոյն ՅՃԷն հայոց մոլեկս կաթուղիկոս:
Այս արդ քանզի ի ժամանակի աստ բազմութիւնք մե
ղուցն՝ որք եկեղեցին յՃ մեր՝ մանաւանդ դէնշապուհ
մարզպան նեղիչին զհայս յոյժ՝ ի շրջել զնոս ի հաւա
տոց, չհանդուրժեալ այսմ մոլեկս կաթուղիկոս՝ ա
ռաքեաց հրեշտակս առ Խոսրով արքայ պարսից հան
դերձ ընծայիւք և թղթովք. և բազում թախանձանօք
խնդրեաց ի նմանէ տալ փոքր ի շատէ զնոսա ի հայոց,
յուշ առնելով նմա զնամակ հաշտութեանն վաղարշայ
արքայիցն պարսից՝ զոր ետ յառաջս վահանայ մամիկո
նեան, մի երբեք նեղել զհայս վասն հաւատոյ: Այս խոս
տով հաձեալ ընդ այս՝ կամեցաւ կատարել զինդիր
նորա:

552 Ի շնոյս վահրամ՝ ի տեղի դէնշապհոյ՝ ի ձ ամի իշխա
ն: նութե նորա մարզպան առաքեալ՝ ի հայս՝ արկեալ զմոգ
պե ի հարստահարելոյ զհայս: Այլ քանզի որչի մոգպե
տին մախուժ անուն՝ քրիստոնեայ էր լեալ, և կոչեցեալ
յիզատիբուզտ, զնա եւեթ ստիպմամբ մոգուցնահատա
կեաց. և ինքն վարեաց զինչխանութիւն իւր ամն չ, խա
ղաղութիւք:

558 Ի արաղեաց պարսիկ՝ մարզպան եկեալ՝ ի հայս՝ ի տե
ղի վշնասպ վահրամայ, եկաց յիշխանութե ամն չ:

ի վեր ազգին՝ ստիպելով զբաղումն ի նոցանէ յերկր պագութեն հրոյ և արեւու. և էարկ զազգն յանհնարին տառապանս. և յոգիս արար ապաստան. և գործեաց

և զբազմադիմի պղծութիւնս։

Իբր յայնմ ժամանակի՝ ի մէջ նախարարացն Հայոց և 570։
ընտրեալ վարդան մամիկոնեան երկրորդ՝ որպէս վաստակաւ ԺԶ։
որդոյ վարդայ. զոր և բազումք գոլեն պատմիչք յու
նաց։ Օ սորա եղբայրն որ կոչիւր մանուէլ՝ սպան տու
ըէն մնրզպան։ Ընդ այս գառնացեալ վարդանայ՝ խոր
հուրդ արար ընդ նախարարս Հայոց՝ նշխահել զպատ
սիկս. և յաղագս այսորիկ առաքեաց դեսպանս հան
դերձ թղթովք և ընծայիւք առ կայսրն յոստինոս եր
կրորդ. և ազաչեաց զնա ձեռնտու լինել Հայոց. և
խոստանայր տալ նմա զՀարկ Եկին՝ զոր տային պարս
սից, յաւելեալ ի նոյն և ինչ ինչ պայմանագրութիւս։
Սիրով ընկալաւ յոստինոս կայսր զդեսպանս Հայոց. և 571։
Հաւանեցեալ պայմանին՝ ծանր ծանր երդմամբք խոստա ի։
ցաւ պաշտպանել զՀայս։ Ընդ որ վաստահացեալ վար
դանայ՝ ժողովեաց զզօրս ի Հայոց յարտաշատ. և յան
կարծակի դիմեաց ի գոլբն քաղաք՝ կալաւ զմարզպանն
սուրբն, և խողխողեաց զնա, յետ սակրելոյ նմա զ
կալաւ և զգործակալ նորա զվերա, և զնոսին կորոյս
զնա. կոտորեաց և զամ զօրս պարսից՝ որք էին ի գլ
խին. և զոս և զմոգս։

Իբրև էհաս լուր այսք դործոյ յականջս խոսրովու ար
քային՝ բորբոքեցաւ բարկութիւբ. և եդ ի մտի գնալ
ի Հայս և ջնջել զնա։ Այլ հանդարտեցոյց զնա սե
բեան մեծ նախարար պարսից, այր խոհական և խա
զաղասէր. և հրամանն առեալ ի նմանէ՝ ինքնին եկն
հրեշտակութբ առ Հայս՝ յորդորել զնա ի բաց կալ ի
հնազանդութենէ կայսերն։ Ընդ առակայն լուծեալ վարդա
նայ զդաշտաւան նորա՝ և ոչ իսկ եղեալ նմա մատանել ի

գոլբն քաղաք։

Ընդ այս գառնացեալ սեբեոխտայ՝ դարձաւ ի թշնա
մութիւն մեծ. և գնայ բորբոքեաց յոյժ զխոսրով ի վէ
հայոց։ Որոյ վճռ հրամայեաց խոստով ժողովել զօր բա
զում, և պատրաստել զպատերազմական միջս, և յար
ձակիլ ի Հայս, և սպառել զնոսա ի բերան սրոյ։
Իբրև լուաւ վարդան զպատրաստութենէ խոսրովու՝ ժո
ղովեաց և ինքն զօր զօրս Հայոց. և առաքեաց լրտես

և դէտս ի զանազան կողմանս՝ տեսանել Թէ ընդ ո՞ր
Հնոյսապարհ գան պարսիկք. և ինքն գՏեառ լինեալ վա-
ռել և կալեալ զդունդս իւր։ Եւ ապա տեղեկացեալ
Թէ հասեն պարսիկք ի դաշտն խաղամախուտ՝ բաժա-
նեաց զզօրս իւր յերիս գունդս. միոյն պատուիրեաց
կալ ի պատրաստի իբր ի պարանի յառաջոյ կող-
մանէ պարսից, զի ի սաստկանալ պատերազմին՝ յար-
ձակեսցին ի վերայ. վերկրորդն կարգեաց դնել ի
վէմ ինչ ի ձախմէ. իսկ զերկրորդն եւս ինքն խաղալ յաջմէ։
Եւ ի վաղիւ անդր ի ծագել առաւօտու՝ այն ինչ զօրք
պարսից սկսեալ էին պատրաստել՝ յանկարծակի անկաս
վարդան ի վրայ նոցա. և էարկ առ մեծ ի բանակ նոյ. և
շփոթեցուցին զնոսա յոյժ։ Եւ մինչև եր նոյ ի զիմի Տարեալ՝
անկաս ի վէմ և երկրորդ գունդն Հայոց ի ձախմէ նոյ.
և եղև սպառազէն մեծ. և ի խաչակալել անդ պարսից,
և յաղթիվէզ զօրավարացն նոցին, և ի հատուցիչ գադա-
նացն, սկսան զօրքն Հայոց անչնաղին Տարաճառս Տա-
սուցանել նոյ, և վանել նոսա։

Յայնմ վայրի գերին սպարապետն պարսից տագնա-
պել յոյժ՝ ինքնին առանձին իբրև գազան ամէն յար-
ձակեալ ի վերայ գնդին վարդանայ, և սպառ մեծա-
մեծ կոտորածս. յորմէ զօրացեալ և զօրացնէ ինքեանք
եւս սկսան Տարկանել չարաչար գՀայս։ Եւ կորովին
վարդան անցեալ ի յետին կողին զօրացն պարսից, և
իբրև մրրիկ փոթորկեալ գնաց հանկերծ գնդատն՝
վարեաց գնա ի վէմ գաղանացն. և կոտորեաց ի ճոյա-
նէ զնդին, և վերատին շփոթեաց զզօրսն պարսից։
Ի՞նչգործ էայս ասացեալ շփոթի եմնէք Տասին և որք
ի պատրաստի էին՝ ձայնեալ զօրք Հայոց. և չարձա-
կեալ սաստկութե ի վէմ պարսից յառաջոյ կողմանն կո-
տորէին զնոս։ Այլ այնուհետև տեսեալ զօրացն
պարսից՝ սկսան փախչիլ. այլ զօրք Հայոց մտեալ
զՏետ նոցա Տարին ի նոցն ոչ սակաւ. և ի տարաժամուչ
աւուրն յետս գարձեալ՝ ժողովեցին զաւազ անկեղծն.
և գտեալ նաև զդիակունս Հայոց՝ որք անկան ի պա-
տերազմի անդր, Թաղեցին ըստ օրինի քրիստոնէից։

Լուեալ Խոսրովու զկարժ պարտուեն զօրաց նորոց՝ գաս-
նացաւ և կատաղեցաւ չանձն իւր. և գարձեալ գու-
մարել զօր բազմաւորեալ զգան զառաջինն Յայկեայլ ազ-
գաց՝ եւ ի ձեռս վարհանայ մեծի զօրավարին նորոյ.
և

և արձակեաց միւսանգամ՝ ի վե՛ր հայոց։ Նա՛ զի անկաւ
խռովութի՛ն անվաթանուե՛ ի նախարարս հայոց, վա-
տաց վարդան վերատին կարգե՛լ զօրս իւր ընդ իմ պար-
սից։ Նա՛ երկուցեալ ևս յերեսաց նո՛ց՝ մինչև եկեալ
էին նո՛ք, հատ զընտանիս իւր և դնաց՝ ի կոստանդնու-
պօլիս. գնացին ընդ նմա և այլք ոմանք ի նախարարաց. ո-
րոց և յանդիման լեալ կայսերն յուսահնոսի՝ մեծապա-
նօք պատուէրեան՝ ի նմանէ. և հաղորդեցան յեկեղեց-
ւոջ սքանչ սովհեայ՝ ի յերից գրանց աւազ խորանին.
որոյ վա՛ռ ասի թէ այն կոչեցաւ գուռն հայոց։

Յետ այսորիկ ազաչեաց վարդան զյուսահնոս կայսր՝ 572։
ձեռնտու լինել հայոց՝ ի պաշտպանութի՛ն ՚ենն. և նա լիա-
պատարակ կարգե՛ զմարզկիանոս զՀօրեղբօրորդի իւր
արձակեաց զնա զօրու ճանու հանդերձ վարդանա՛՝ ի
հայս. եկն յօգնութի՛ն նո՛ց հրամանաւ կայսեր և յոմէն
նախարար՝ իշխան փոքուն հայոց. միաբանեցան ընդ նո
և եդեր զայիք և ասիսաղք, ևս և ալանք։

Օ ատուցե՛ջդ յերկուս մեծամեծ բանակս՝ կէսք միաբ
ցին՝ ի կողմանս միջագետաց. և կէսք անցին՝ ի ներքին
հայս, և՝ ի մէջ փակե՛ զպարսիկս հարին՝ ի նոյն ոգիս
հազար երկերբեր, և զինայեալսն փախստական արա-
րեալ դարձան յետս։ Ա՛յլ վարդան ոչ իշխեաց մնալ՝ ի
հայաստան. գուցէ նենդուի՛ մատնեցին՝ ի ձեռս խոս-
րովու. ասին իրի եղ և գնաց միւսանգամ՝ ի կոստանդ-
նուպօլիս, և մնաց անդ։

Պատերազմ ապա խոստովու վրէժս առնուլ՝ ի հայոց և
առաւել ևս՝ ի յոմանց՝ փութացաւ հատ քառասուն հա-
զար հեծեալս և հարիւր հազար հետևակս, և խաղաց
՝ի վե՛ր նո՛ց. և յետ բազում պատերազմանց հաշտութի՛ն
լեալ՝ ի մէջ յոմանց և պարսից՝ անկաւ հայաստան ի
իշխանութի՛ խոստովու. և նա առաքեաց՝ ի հայս մարզ-
պան նոր, և ինքն հիւանդացե՛ անկաւ՝ ի մահիճս. և
ոմի աւանդեն պատմիչք, լուսաւորեալ յածմայրն ջնար-
հաց՝ ընկալաւ զհաւատս քրի՛, և մկրտեցաւ. և ուրա-
խութի՛ սոսկ մեռաւ յամի տնն 579. և՝ ի թուէն հայ-
ոց. իբ։

Ա՛ինր վեցն՝ զկնի եօթն ամաց վտարանդութե՛ն վարդա- 578։
նի։

տաւէ յոշական գեղջկ. զորմէ տես՛ի պատ. Ճ. 45. և 46։ Եւ ու սա ապաստան անկաւ խոստով ազգայ պարսից՝ Թոռն նախընթաց խոստովու, փախուցեալ յերեսաց վարհամայ զօրավարին Իւրոյ։ Եւ մօրիկ ժողովեաւ զօր քիչ ևս՛ի ձեռս նեղսեսի կրտսերոյ որդւոյ ներսեհի բաւնեցւոյ՝ որ և յառաջն լեալ էր զինակիր յուստինոսի կայսեր. որում ձեռնտու եղև զօրօք իւրովք և մուշեղ մամիկոնեան, որ կարգեալ էր դուքս հայոց եղեւ՝ ի բաժնին յունաց և նստէր՛ի տարօն. ըստ որս միաց եան և սմբատ բագրատունի բազմայաղթն կոչեցեալ, 589։ Եւս և խոսրով իշխանն սասնոյ։ Գնացեալ սոցա՛ի վէր ԼԸ։ պարսից, և սպանեալ զվարհամ Թագաւորեցուցին վերոյիշեալն զխոսրով։ Եւ քանզի յոյնք ամբաստանեալ զմուշեղայ՝ առեալ արարին զնա յաչս խոսրովու, ՚ի հասիլ նորա բառնալ զնեանս մուշեղայ՝ խոյս ետ նա, և գնաց՛ի գաւառ իւր՛ի տարօն։ Ա.ՅՀ.ԼԵՑՈՑ՛Ի ՎԵՐ ՀԱՏԵալ խոստովանեալ անձեղուն նէր՝ յղեաց առնաս պարգեւս, և կացոյց զնա ազատիշխան։ Նոյնպէս և առ սմբատ բագրատունի առաքեալ բազում պարգեւս՝ կոչեաց զնա գալ առ ինքն հանդերձ որդւովք իւրովք, որոց անուանք էին աշոտ և վարազտիրոց. և կացոյց զամբաստ զօրավար պարսից։

15։ Յառանաւակ Տարեգրութենէ ամբաստ բագրատունւոյ և գործոց նահապետութեան։ Եւ կաղնեվիճութենէ աբրահամու։

Ճ. 46 = 47։

593։ Ամբաստ բագրատունի՝ մանկանէանեցին բազմայաղթ՝ խե։ բազում քաջութիւնս ցուցեալ՛ի պարսս, և յամի յաղթող գտեալ թշնամեացն խոստովու՝ կարգեցաւ՛ի նմանէ մարզպան հայոց. և զի ծն վրկանայ ևս նմա յանձնեցաւ՝ գնացնալ՛ի վրկանս, և եդիտ անդ զբազում հայս գերեալս յառաջագոյն՛ի պարսից. որոց մուսացեալ զլեզու և զգիր հայոց՝ վարեին պարսկականօք. ողբ և՛ ի տեսանելն զամբաստ ուրախ եղեն յոյժ։ Եւ ամբաստ կոչեալ յայլեայլ կողմանց զքահանայս և ըզդպիրս հայոց՝ կարգեաց զնոսա անդ ուսուցիչս լեզուի։ Եւ գտեալ՛ի գերելոց անտի զերեց ոմն աբել անուն՝ այր ընտիր՝ առաքեաց զնա առ մնիխէս կաթուղիկոս, և ետ ձեռնադրել զնա եպիսկոպոս վրկանայ. և զվիճակ այնր

այնը ՟ի Երկ ը իշխանութիք կաթուղիկոսին Հայոց.
և ինքն դարձաւ ՟ի Հայս։

՟Ի մեռանիլը այն ՟ի՛ն կաթուղիկոսին վրաց՝ անկաւ (580)
շփոթութի՛ն ՟ի մէջ նոր ՟ի՛ն ընտրուե նորոյ կաթուղիկո- (ԼՊ)
սի. որոյ ՟ի՛ առաքելին դիր առ մովսէս կաթուղիկոս,
զի զ՛ոք և կամիցի՛նա՝ ձեռնադրեսցէ իւրեանց կաթու-
ղիկոս։ Այս նա ձեռնադրեաց զկիւրիոն, որ էր աղգաւ
վրացի՝ այլ բանիբուն՝ տեղեակ յոլից լեզուաց, յու-
նաց, հայոց, պարսից, և վրաց. որ և կարդէր քրո-
նիկոնսն արարատայ։ Սա գնացեալ ՟ի վերս՝ եւս
բերել ՟ի կոստանդնուպօլսոյ հաստատուն վկայութիք
զբուն պատմութի՛ն ժողովոյն քաղկեդոնի և զկանոնս
նը՛ն, և զուղիղ թարգմանութի՛ն տումարի սբ՛ին լեւոնի։
Ա՛նդ որ հաւանեալ վրաց՝ ը՛ն որս և եդեսացւոց և այլոց
մծտակաց աղգաց՝ ընկալան զժողովն և զսահմանա-
դրութի՛ն նը՛ն։

՟Ի յաջորդ աւուն մովսէս կաթուղիկոս յետ կալոյ ՟ի հայ- (581)
րապետութի՛ն ամն Ը հասեալ ՟ի ծերութի՛ն, և անկարաց (Ը)
ցեալ ինքնին բառնալ զՀոգ եկեղեցեայ աղգին իւրոյ՝
կարգեաց փոխանորդ իւր՝ նբր տեղապահ աթոռոյ զգ-
վլխանէս վարդապետ ան՛ն, և նովաւ կառավարէր զիշ
խանութի՛ն հայրապետութե՛ն այլևս ան՛ն նբր ժ՛ղ. և
ինքն հանգեաւ ՟ի տէրութիք բարւոք։

Ա՛բրահամ եպիս ուշտունեաց ՟ի դեղջ աղբաթանից 594։
կարգեցաւ կաթուղիկոս հայոց ՟ի տեղի մովսէսի՝ հրա- Լ՛ը։
մանաւ ամբաստոյ մարզպանին։ Սա գժ՛ոխ՛արացե՛ր ՟ի վը՛ր
կիւրիոնի կաթուղիկոսին վրաց վ՛ր ընկնելոյ նը՛ր զժո-
ղովն քաղկեդոնի՝ երիցս դրեաց առ նա՝ յետս կալ յն-
ունելութի՛ն ժողովոյն. և ոմ՛ թղթոց իւրոց ընկալաւ
արժանի պատասխանի։ Ա՛ռաք յետոյ յաւել կիւրիոն.
զարմանամ ասէ, զի ոչ կարիք խորհիլ՝ զոր խորհին հա-
մօրէն եկեղեցիք քո՛ն, թէ զինարդ անստերիւր մտօք
դաւանութի՛ն ժողովոյն քաղկեդոնի միաձայն ե՛ն ը՛նդ
երից ժողովոց, և ե՛ն նոյն։ Այլ զբրահամ ոչ հաւա-
տալով թէ այն ժողով եղեն ուղղափառ, և ոչ կարե՛լով
հաւանեցուցանել զկիւրիոն՝ արար քանի մի ե՛ղկոզք
ժողով՛ի դ՛ժ՛ին, և նզովեաց զկիւրիոն, և զնմանն՝ որք
ընդունին զժողովն քաղկեդոնի. տե՛ս ՟ի պատ. ՟. 47։
Օ՛ այս լո՛ւեալ մօրիկ հայոե՛ր՝ զայրացաւ. և հրամայ- 597։
եաց ժողով առնել ՟ի կոստանդնուպօլիս, և կոչե՛լ հայն Լ՛ը։

զերկուսունս յունաց և հայոց · որոց աղաչաւ առաքեաց
անդր աբրահամ կաթուղիկոս զվրթանէս վիպ զիո-
խանորդ իւր , ընդ նմին և զգրիգոր վիպ · գնացին յայն
ժողով և այլ իննեւտասան եպիսկոսունք հայոց եղեալց՝ ի
մասն բաժնին յունաց : Որ յետ արժանաւոր և զգու-
շաւոր քննուէ ընկալան այն եպիսկոսունք հայոց զսբ ժո-
ղովն : Ոսկ վրթանէս և գրիգոր ոչ կամեցեալ հասու
լինել՝ դարձան ոչնայն :

600 : Եւ քանզի այսու պատճառաւ անկաւ դժուարն՝ ի մէջ
խաչ : հայոց եղելոց՝ ի բաժնին պարսից և յունաց , վասն մո-
րիկ կայսր որոշեաց զհայս եղեալս՝ ի բաժնի իւրում՝ ե
հնազանդութիւն աբրահամու . և կացոյց նոցա այլ կա-
թուղիկոս զյովհան անուն ոմն այր բարի՝ ի գաւառէն
կոգայ՝ ի բագարան գեղջէ . և հրամայեաց նմ՝ նստիլ
՝ի կոտայս՝ ՝ի գիւղաքաղաքն՝ որ հասարակ անուամբ
կոչիւր աւան . և տևեաց այս բաժանումն կաթուղի-
կոսութիւնն ամ ժէ :

Ոսկ սմբատ մարզպան կամելով թողուլ զկնի իւր մի-
շատակ բարի՝ ձեռն էարկ շինել՝ ի դուխն քաղաքն զե-
կեղեցի կոփածոյ քարամբք յանուն սիրն գրիգորի լու-
սաւորչին . զի յառաջն՝ ի փայտե և յաղիւսոյ եր շինել
՝ի սիրն վարդանայ : Եւ յամբաստան լինել պարսից
բնակիչոց անդ առ արքայ, թէ շինուածն այնր եկեղեց-
ոյ ինաստակար է բերդին՝ հրամայեաց արքայ քակել
զայն կողմն բերդին , և հեռագոյնս հաստել , և զեկե-
ղեցին շինուածն անխափան կատարել ըստ կամելոյն
սմբատայ . որոյ վճռ և սմբատ առաւելեալ յընդարձա-
կուէ սրտի՝ կարի լիոն հոյակապ և զարմանալի շինեաց
զայն :

Եւ յետոյ հրաւիրեալ՝ ի խոսրովայ արքայէ՝ գնաց՝ ի
տիւսքոն որ երկայնկոյս նկնուէի . և զկնի բազում գոր-
ծոց քաջուածէ մեռաւ անդ . կացեալ՝ ի մարզպանուէ
ան ամ ը . և մարմին նր բերեալ՝ ի կոդ գաւառ՝ թաղե-
ցաւ՝ ի գարունս : Եւ յայնմհետե ոչ ևս առաքեցաւ՝ ի
հայս պարսիկ մարզպան . այլ հայք նստեին մինչև ցա-
ռաքումն ոստիկանաց՝ ի կողմանէ հագարացւոց :

601 : Ասելի սահառունի՝ ՝ի խնդրոյ նախարարաց կար-
ծ : գեցաւ մարզպան հայոց զկնի սմբատայ բազբատուն-
ւոյ , և շինեաց զեկեղեցին մրենոյ : Որ աւուրս թո-

ջացոյց զվանսն բարեկարգութիւնք . և ժողովեցան անդ
ամք սրբակեացք իբր չորեքհարիւր . եկին անդր և ի
յոմնայ չորք ձգնաւորք , և ի կողմանցն սագաստանի
և այ երեք . և եօթանեքին սկը ի մի խորհուրդ միաբա-
նեալ բնակեցան մերձ վանիցն յանապատի , և վարեին
խոտաձարակ կենօք՝ հայելի լեալ այլոց՝ անարատուե
վարուց . որ և յետ երից ամաց նահատակեցան ի պար-
սից։

16։ Պատճ. գայլ վհատնայ ընդդէմ պարսից։

Ը. 48 = 50։

604։ Ի ծագել վերստին թշնամութիւնն ի մէջ խոսրովու և
ի մէջ մուշեղայ՝ առաքեաց խոսրով զմիհրան զոր-
քեռորդի իւր տանն հազարաւ ի վր մուշեղայ ։ Ել հա-
մարձակեալ մուշեղայ ինքնին ելանել ի վր նր՝ կոչեաց
առ ինքն յամուրն ողկան զվահան զազգական իւր , որ
մանկանուամբ դայլ կոչեցաւ . և ասէ ցնա . ես ծերա-
ցեալ եմ ոչզեակ , և չունիմ զոք ժառանգ . և ահա
քեզ առայ զերկիրն իմ . և դու մարտիր ընդ թշնամիս հա-
ւատոյ՝ որք եկեալ են ի վր մեր ։ Օ օրացեալ յայն-
ժամ վահանայ՝ կամեցաւ ձարտարուքն վճարել զկրան .
ամին իրի առաքեաց հրեշտակս առ միհրան , և աղա-
չեաց զնա դառնալ յետս ։ Ոչ միհրան յղեաց պատաս-
խանի . եթէ ասէ առ ի ձեռս իմ զմուշեղ՝ առեալ
զնա դնամ առտի . և վահան խոստացաւ առնլ այսու դա-
շամբ՝ զի մի հանցէ զերկիրն տաւրոնոյ ի ձեռաց իւրոց ։
Ել ի դալ միհրանայ ի մուշ քաղաք՝ գնաց առ նա վա-
հան բարեկամութիւնք . և խօսեցեալ ընդ նմա վասն այսր
բանից՝ ինչ՝ էառ ի նմանէ զերիս հազար հեծեալս՝
գնալ ի վերայ մուշեղայ ։ Ել եկեալ նոքօք ի գիւղն
խարձ՝ անդ եթող զարս յիւսուն , և ասէ ցնս . եթէ յա-
ջողեսցի գործ մեր՝ առաքեցից առ ձեզ զի ոք նշանաւս
իմով . և դուք վուլթասջիք գնալ առ միհրան , և ած-
ջիք զայլ ևս զօրս ի քաղաքն օձ ։
Ել ինքն դիմեալ անտի եկն զօրօք պարսից ի դուռն
օձ քաղաքի . որոյ անցք էր նեղ և դժուարին . և պատ-
ուիրեաց նոցա մտանել զկնի իւր ի նեղքս խաղաղութիք
իբրև բարեկամք՝ զինեալք ի ներքուստ . և յորժամ
տուց ասէ ձեզ նշան՝ մի խնայեսջիք ոսմեք քանաւ մի ծե-

ըոյ

րոյ և մի տղայոյ . այլ զնամն կատարեսջիք սրով :
Ա,ւ ապա յառաջեալ ինքն քան զնա՝ եմուտ ի քաղաքն .
և իբրև սկսան սպասիկք մտանել ընդ դուռն քաղաքին
՝ի ներքս՝ առաքեաց զնա վահան հետզհետէ ՝ի տունս
տունս . և որք ՝ի դարան մտեալ էին ՝ի նոսին՝ արք կո-
րովիք սպառազինեալք ընդ հրամանին վահանայ , խսկոյն
խեղդէին զնա անձայն : Այլ մինչև էր վճարեալ այսր
գործոյ՝ առաքեաց վահան փութանակի զմի ոմն ՝ի ծա-
ռայից իւրոց առ յիսունսն . և ետ բերել ձեռամբ նոյ
՝ի զօրացն միհրանայ զերկու հազար արս և հզօրս :
Ա,ւ նախ քան զհասանել նոյ՝ առէջ վահանայ զզգեստս
ասպանեալ զօրացն սպարսից՝ զգեցոյց հայոց , և զերե-
վարս նոյ ետ նոյ , և եհան զնա ՝ի դուռն քաղաքին : Ա,ւ
՝ի հասանել երկուց հազարացն՝ մտեալ նոյ ՝ի ներքս՝
հնձեցուցին զփողս՝ որպ թէ ահա առին զքաղաքն . և
՝ի հոդոտել նոյ ՝ի ներքս՝ սպանանէին զնա քաղաքացիքն ,
և միանգամայն փողս հարկանէին , մինչև սպառեցին
զամենայն , և ոչ զոք թողին :
՝Ի վճարել այսր՝ առեալ վահանայ արս կորովիս ութ
հարիւր՝ չոքաւ մօտ յանցս մեղտեայ , և եդ զնա ՝ի դա-
րանի . և ինքն եկեալ առ միհրան՝ պանգատ եղև զզօ-
րացն նմ . և առեալ ՝ինամանէ զերկուս հազարս և՝ անց
ցոյց առ մեղտեաւ . ուր սպանին զնա դարանամուտքն :
Ա,ւ առաքեաց անտի աւետաւորս առ միհրան՝ թէ ամ
ինչ յաջողեցաւ ՝ի բարին . և ինքն և՝ս եհաս զկնի հա-
րիւր արամբք . և եդիտ զնա փոքր ինչ խօթացեալ . և
մխիթարեալ զնա բազում բանիւք՝ ասէ ցնա . այսօր կ
քեզ օր ուրախութե , զի վաղիւ տեսցես զմուշեղ առա-
ջի քո կապեալ ՝ի շղթայս . և ետ խրախութե առնել
արանց նմ յերկուս տեղիս . և ինքն առանձնացեալ ընդ
միհրանայ՝ յորժամ յանկոյնկն էր նա՝ եհար աշտիճ
զփոր նմ և սպան զնա : Ա,ւ մտեալ յայլ սենեակ՝ ետ
կոչել զատենադպրին միհրանայ և զսուրհանդակն , և
ետ դրել ատենադպրին թուղթ ՝ի բերանոյ միհրանայ
առ վարշիր կուսակալ ասպահունեաց՝ զալ յետ երից
աւուրց երեք հազար արամբք առ ինքն . և մուծեալ
զատենադպրին յայլ սենեակ՝ յորում պահեալ կային
արք վահանայ՝ ետ խեղդել զնա , նոյնպէս և զսուր-
հանդակն . և վաղվաղակի փակեալ զդրունսն՝ յոր-
խրախանային արքն միհրանայ՝ հուր էարկ ՝ի վերուստ

և

Ա՛ման · ՟ք · փԼ · 16 ։

և այրեաց զնա ։

Այլ ասպա գնացեալ՝ ի լեառն կուԹի՝ կանդնեաց անդ զվրանն միհրանայ, և եդ՝ ի գարանի զզօրս նր. և ըզդեղացեալ հայոց զզգեաստս իշխանացն պարսից՝ կացոյց արտաքոյ վրանին ։ Հասեալ անդր վարշիրայ երեք հազար և վեցհարիւր արամբք, եԹող՝ ի հեռագոյն տեղւոջ զօրսն, և ինքն՝ ի վրանն՝ կարծելով, Թէ անդ նոքա միհրան ։ Նոքա որք արտաքոյ կային զգեաստուք իշխանացն պարսից՝ յետ տեսեալ լինելոց՝ ի վարշիրայ՝ մտին՝ ի վրանն վահանայ · եմուտ և վարշիր՝ ի ներքս, և ետ ողջոյն վահանայ նմա միհրանայ ։ Նա՛ և նա վահան · վարշիր, զինչ եղիր՝ ի մտի · գուցե կարծեիր զայսպիսի պարսից դարձուցանել զհայս · և հրամայեաց ծառայից իւրոց կապել զնա և գանել ։

Նոքա վարշիր ուշացեալ՝ եղեալ՝ ի զարմացմանէն անկաւ յերկիր · և՝ ի գանել զնա ծառայիցն վահանայ՝ աղաչեաց զվահան խնայել՝ ի նա · և նա ասէ, խնայեմ եԹէ արասցես զոր ասեմ · և ետ նմա գրել առ զօրապետսն՝ զի՝ ի վաղիւ առաքեսցէ հազար այր՝ ի սաղրատ լերինն, և հազար և մնա՝ ի ձորն · իսկ զհազար վերջին՝ հարկանել Թողցես անդ ուր են, և դու եկեսցես ասէ առ նա տան արամբք ։ Օ այս Թուղթ յղեալ վահանայ առ զօրապետսն՝ անդէն խնդրեաց զվարշիր · և՝ ի գալ զօրապետին և՝ խնդրեաց և զնա ։ Նա՛ մինչդեռ յանդուգն կային զօրք վարշիրայ յերիս տեղիս՝ յարձակեցան՝ ի վերայ նոցա զօրանամուտքն՝ և սպանին զամենեսեան · քառասուն ոգիք միայն զերծեալ յայսքան կոտորածէ՝ չոքան առ խոսրով արքայ, և պատմեցին նմա զայս ։

Ա՛ստմոեաւ խոսրովու՝ առաքեաց՝ ի վէր վահանայ զօ- 605 ։
րու ծանուց զվախտանգ զՀօրեղբայրն միհրանայ ։ Նա՛ և՝ ի ՃԴ ։
գալ նմա՝ ի գաւառն ապահունեաց՝ ժողովեաց վահան քսան և ութ հազար այր · և գրեաց առ վախտանգ, և ասէ · զարմանամ զի դու յետ լսելոյ զմահ միհրանայ՝ նայ՝ իշխեցեր գալ՝ ի վէր մեր · եԹէ սեր եկիր առնել՝ ելիր զկին քո ել քեզ ածեր · մինչ զորդի խնդրես յաղթանդ մերոց ։ Նա՛ ասպա՝ ի գրգռիլ մտաւն՝ հարկն հայոց զզօրս պարսից երկուցս · և յետ այսորիկ ոչ երկարեալ վահանայ զկեանս՝ հիւծանդացաւ և մեռաւ · և Թաղեցաւ՝ ի վանս գլակայ ։

Ա՛

607 : Այս՝ ի յարձակիլ պարսից միւսանգամ՝ ի վերայ Հայոց՝
ծէ : սկսաւ որդի վահանայ փոխանակեալ զտեղի նր՝ եհար
զնս ջարաչար յոյժ . սպան և զվախտանկ , և և զերիս
զօրավարս պարսից զսուրէն , զգնեհրան և զվրդուհր :
Այս՝ ի մեռանիլ սր պայազատեաց որդի նր վահան , որ
՚ի մօր կոչմանէր՝ ի ցեղէ կամսարականաց . այլ զայսմ
ամէն տես ՚ի պատ . գ . 48 = 50 . և 52 :

17 : Յամանակ հալածուիլն հոռոմոց ընդ ցեղը և զնեը-
սէս գինօղ . և մարկիանոսի վարազատրոցոյ , և եղևանուելեան
ընտրութեան օրշառնոյ :

գ . 51 = 53 :

616 : Որդ այն ժամանակս մեռաւ յուլիան կաթուղիկոս
կէ : բաժնին յունաց . և ոչ և ս ոք այլ յաջորդեաց ՚ի
տեղի նր : Ի վերջ այնր առի մեռաւ և աբրահամ կա-
թուղիկոս , կեցեալ յիշխանութեան ամս . ի՚ :
617 : Յոմիտաս եպիսկոպոս տարօնոյ առաջնորդ գլակայ
կը : վանիցն՝ յարուցածոյն գաւառէ՝ ՚ի գեղջէ աղցից՝ այր
խոհական և սրբակեաց յաջորդեաց ՚ի տեղի աբրահա-
մու յաթոռ հայրապետութեան : Սա ՚ինորոգել զվիճակ-
ման սքին հովիսիմեայ՝ եզիտ զտապանակ նորա . որ
կնքեալ էր մատանեաւ սքին գրիգորի լուսաւորչին և
սքին սահակայ . և ոչ իշխեցոյ բանալ զայն՝ կնքն և ս
էր զկնիք նր ՚ի վէր նր . և ապա շինեալ զհոյակապ
եկեղեցի՝ զետեղեաց ՚ի նմին , և ասաց ՚ի վէր նր և ըն-
կերաց նորին զշարականն * Նմանիմք նոսիրեաւք ‖ :
Ընդ ինեաց և զգմբեթ կաթուղիկէին էջմիածնի կոփա-
ծոյ քարամբք . արար և այլ շինուածս և ագռի ագռի
բարեկարգութիւն , յօրինեաց և զանապան ձառս : Այս
եղև ՚ի գրգռել վերստին յաւուրս նր պատերազմաց ՚ի
մէջ յունաց և պարսից՝ գաւիթ սահառունի մարզպան
հայոց կասկածեալ յերեսաց պարսից յաղագս քսութիւն
ոմանց՝ եթող զհայաստան և գնաց ՚ի կոստանդնու-
պոլիս՝ յետ կալոյ յայնմ իշխանութե ամն իբր ի՚ :
625 : Արազտիրոյ բագրատունի որդի բագմայաղէն սպա-
հէ : պետայ՝ որ էր ՚ի պարսս , կարգեցաւ ՚ի խոսրովայ մարզ-
պան հայոց . և մինչև հասեալ էր նր ՚ի հայս՝ վախճա-
նեցաւ կոմիտաս կաթուղիկոս , կացեալ ՚ի հայրապե-
տութե ամն ը :

Վրէս

625 Բերիտարիոր եւրէ՝ յայտնէուհեաց գաւառէ՝ յազգատոհմանէ՝ ի ժամանել վարդապետացդ ի Հայաստան ընտ. հ՟ը.
բեցան կաճուռնիոս Տրամանաս նորա եւ Հաւանուեթէ նոսխարարաց։ Այս եր այր ձգնազգեաց եւ Յաստեաց. եւ զի անաչառութէ յանդիմանէր զմեծամեծս, եւս եւ զնա ինքն զվարպետերց, խորհեցան ընկենուլ զնա յաղթոդայ։ Օ այս իմացեալ նորա՝ իւրոյն Տրաժարեցաւ ամն երեք. եւ գնացեալ յանն մնաեաց՝ չինեաց զմանք ձուն՝ եւայց կրօնաւորութէ եւ խստակեաց վարուք մինչ չէ՝ ի վախձան կենաց իւրոց։

628 Ա՛ղէ՛ւինգ գաւառէ՝ ի փառաժանկերտ գեղջկ՟ն։ Գաւաջնուեմ հ՟ի։ կաճուռնիոս փոխանակ քրիստոսի։ Ի ձեռաց պատրիկ զրքի սուրբ եաւ հերակլ կայսր՝ ի ձեռաց պատրիկ զրքի խաչ, զոր գերեաւ էին. եւ՝ ի զաւթին եկիէ՝ ի կարճ քաղաք՝ եղոյզ սեր քրիստ յոյժ առ Տայս եղեալ՝ ի մանուկ քաճկին յունաց. եւ կացոյց ի վէր նոցա երկան գմեծ եւ գնացեալ՝ ի մեծ մծբնայ մոգպետին՝ զայր զոր ասեն՝ ոտ եր որպէս Թոռչին մեծ։ Ի զալ նորա ի քղքն կարճ՝ զի խեղ զորաց Տայոց եւս եւ յոյնաց՝ ի քղքն կարճ՝ զի խեղ լսոյ անդ ընկալեալ էին զմոգոնն քաղկեդոնի, և քա զուքն եւս ոչ, կայր՝ ի մէջ նոյ խառնուեն ոչ սակաւ։ Ապին իրի հրամայեաց կայսրն ժողով գումարել եպիս կոպոսաց Տայոց եւս և յոյնաց՝ ի քղքն կարճ։ զի խեղ լամուեցուսցեն զոչ հաւանողան՝ ի գիտուն Հմարտուեն։

629 Ա՛ղ՝ ի հրաւիրել կայսեր զեզր կաճուռնիոս՝ եկն նա հ՟ի։ ի ժողով անգր Տանդերձ եբեւելն և յոգնահանգար և ալիսկոպոսաց և վերջք, ել որս եկին և քանի մի մեծաց մեծ իշխանք։ Ալ յետ քաղում Տարցափորձուեթեց ընդ քաղմօրեայ քննուեց ի վէր Տաեալ Հմարտուեթէ նոր. յամի 629. կաճուռնիոս Տայք զրքէ ժողովն և զդաւանուեն նոր. յամի 629. հ՟ի. տես՝ ի պատ. ՟. 51։

Հրամայեաց ի բաց տարագրել զնա անտի ևս . և ըստ
մտից զանոն կոչեաց մտրագան . յորմէ և նա ինքն
յոհան կոչեցաւ մտրագանեցի : Գնացեալ ասաս ցի
յաղուձան՝ ի գլուխ գաղափան գաւառի եհաց սեռ
իւր փոխել անդամ եհէ զեզ . և ասացաւս իւր աշա
կերտ զաղափս ոմն Տամնանան ի բնբեանս : Ընդ երկրին
սոքա գլորել յաղթի սղղի ՀերձՈՀածո և ի մոլորուն
յուլխանեայ ազիկանացւոց՝ ժողովքեցին զդիմաքարին
գիրս . որոց ընդեմ գրեաց վէրս ոմն գրիգորատուր ա
նուն այր բարեխորհուրդ . և յետ ժամուց ԹԷոդորոս
քաղքենատուր և յովհան խնամատեր :

630: Իսկ եղբ կաթողիկոս յետ դառնալոյ ի կարնոյ նոյնգ
հի: շնեաց զվկայարան սրբոյն գայիանեայ կոփածոյ քա
րամբ պայծառ և ընդարձակ . և կանգնեաց արուսեղոյ
նը բնակարանս քահանայից . արար և զոյգ շինուիս :
Կարգեաց սա և ի ժամերգուէ զարեւագալն սաղմոս

* եղիցի անուն տեր օրհնեալ , ՃԷ ||:

Պիտեղ արժան է սաս՝ զի յետ ժողովոյն կարնոյ քա
զմէք ի հայոց ընտիրքս ի միոյ բանիւր յոհաց ըստ
ասի միաբանեալ ԸՀոյնս՝ փոխեցին և զծնողս իւրեանց
ի բազում իրս , և մանաւանդ յերիս . զի սկսան նախ
զհայ նոմիքրացն խմորոն առնել , և ի բաժակ խորհր
դոյն ջուր խառնել . երկրորդ՝ զոճն ծննդեանն տեր
25 դեկտեմբերի կատարել . երրորդ՝ զչէն տեառն
այոց խաչեցարի երկրել . և զայս սովորուն կամէին մա
նաւել նաև ի մանն պասիկ . յորմէ ծագեցաւ խառ
նել ի հայս . և այսու պատճառաւս յետս կացին հայք
ի միաբանութենէ յոհանց , և մերժեցին զարձեալ զժո
ղովն քաղկեդոնի : Ո այս տեղեկացուցեալ մատենագր
յոհաննէսդ :

631: Հաւատոս ձիկացս այսոցիկ մարդպանն աստպատակա
ն: նի ոստոստ անուն կամէալ ուսուել և զսարդպանութենէն
ոճն հայոց՝ խորհեցաւ գաւել զարքաւորսդ . և նա
երկուցեալ Թէ գուցէ նենգութենէ աստանկասպաս ա
ռանց վտանգ եսցի՝ հաւ զընտանին և զաղխս իւր և չո
քաւ չէնս յոհանց յետ կալոյ ի մարզպանութենէն ան է :
Ընդ կայսրն ի ներքոյ հայոց կացոյց հիւրատարած ըզ
նախայիշեալ գաւթեն ահաւասիկ . զոր յետ երից ամաց
մերժեցին նախարարքն . և ինքեանք յարեան ի վէր մի
ռեանց . որոց վէց և Թ հնամիկք արշաւեցին ի հայս :

636։ ԹԵոդորոս ուրշաւունի տեսեալ զվիրտոլեան Յինն՝ ժողո-
ՃԵ։ վեաց քանի ի զօրս, և սկսաւ խնամել զաղքն իբր զ-
բանալ։ Եւ ի յայնժամ նորոգ զօրացեալ էին հագա-
րացիք, ուխտաւոքն հաշտիք՝ ի ընդունել դիմեցին՝ ի հայ-
աստան, առաջնորդ ունելով իւրեանց զապստամբեալն
ոմն. և նախ եկեալ՝ ի կողմանս տարօնոյ՝ վեր՝ ի վայր 637։
արարին զերկիրն, և հարին զբազումս՝ ի բերան սրոյ. ՃԶ։
և խնդրէին զտուրս և զՀարկս, զմանկունս և զկանայս,
և զայլ ինչ բազում։

Օ այս տեսեալ վահանայ կամսարականն՝ որ էր Թուռն
քաջ վահանայ և տիրեր տարօնոյ՝ ժողովեաց զարս ուխ-
տաւորացն, և առեալ զայնս՝ ի ձեռս եղբօր իւրոյ տէ-
րանայ, և մնաւ ընդ նմա զօրավարի, արձակեաց զնա ընդ-
հաշտարացւոց. գնաց ընդ նոսա և սահուռ իշխանն անդ
ձևացեալ զօրօք իւրովք։ Եւ՝ ի հարկանել սոցա ընդ
Թշնամիսն՝ սահուռ անձևացի եղեալ՝ ի բանակէն հայ-
ոց՝ խառնեցաւ՝ ի Թշնամիսն. և զարձոյց զսուր իւր՝ ի
հայս։

Ընդունդուրժեալ ըստ այս տիրանայ՝ դիմեաց ամ զօրուք
՝ի վերն. և ձգեալ զսուր իւր՝ եհար և ձեղքեաց ըզ-
գլուխ նորա. և անդէն սպան գնա. և ինքն ևս վերա-
դարձեալ՝ ի մահ՝ ի Թիւինատպահաց նորա՝ անկաւ և մե-
ռաւ։ Եւ Թշնամիք՝ ի մէջ առեալ զզօրս հայոց կոտո-
րեցին զնոսն, ըստ որս և զմուշեղ զօրավար. և ոչք մնա-
ցինն փախուցեալ ցրուեցան։ Եւ ըստ հրդեհուածեան
Թշնամեացն տարածեալ տոչորեալ հասանն զհայաս-
տանեայս։

Տեսեալ եղբն հայրապետի զվերջնաւորն Յինն՝ ի սուգ 639։
եմուտ. և՝ ի բազում ցաւոց սրտի իւրոյ հիւանդացեալ ՃԸ։
անկաւ՝ ի մահիճս և մեռաւ. կալեալ զաթոռ կաթո-
ղիկոսութեանն ամս ՃԺ, և ամիսս երկու 8։ Եւ մինչդեռ կա-
մէին հայք կարգել՝ ի տեղի նորա զայլ ոք կաթուղի-
կոս՝ ՚ի նոյն աւուրս՝ ի տրէ ամնոյ ի. բազմութիւնք զո-
բացն հագարացւոց յարձակեալ՝ ի վերն դուինայ՝ պաշա-
րեցին յամ կողմանց. և՝ ի 6 ամսեանն յունվարի յա-
ւուր յայտնութեանն ին աւուն զայն, և կոտորեցին անդ
յանխնայ զերկուատասան հազար մարդիկ, և արբուցին
զսուսերս իւրեանց յարենէ հաւատացելոց. այրեցին
և զմեծամեծ ապարանս, և աւերեցին զվայելչութիւն
քաղաքին, և՝ ի գերութիւն վարեցին զերեսուն և հինգ-

հա-

հազար ոգիս . և եկեալ գնացին ՚ի տեղիս իւրեանց :

640 : Ներսէս եպիս- կոպոս Հայոց՝ եպիսկոպոս տայոց՝
ձիթ : նստեալ կաթուղիկոս ՚ի դուքն՝ վարդապետակի եւ ժողո-
վել զաշակերտսն ի վիճականց անկեալոց և թագել զնոսին .
և նորոգեաց զքաղաքն : Եւ ապա շինեաց անդ զվիճակա-
նան սբեղն սարգսի զոր այրեէին . շինեաց և զվիճակա-
նան այլ ՚ի վեր խորվիրապին : Ապա շինեաց և զմեծ եկե-
ղեցի սբեղն գրիգորի ՚ի վաղարշապատ . և յարկանել
զչիմունս նոր՝ եդ գնշխարս սբեղն գրիգորի ՚ի նոր գերեզ-
մեայ սեանցն առ անվտանգ մնալոյ ՚ի գերեայ : Ապա զգ-
պատուհանական գլուխս նոր եդ ՚ի փառաւոր տաճարակի
միում փոքու . և զետեղեաց առ սեղանով ՚ի միջոցի
գուխն բարեպաշտից և ՚ի բժշկութիւն ախտացելոց . որ
և յետ ժամանակաց փոխադրեցաւ ՚ի ձեռն կուսանաց
ումանց յՀոն քրիստոնէից ՚ի նեապոլիս : Ընդ նմին սա և
զեկեղեցի սբ. Աճաճնի ՚ի վաղարշակերտ . և զայլ բազմ
շինուածս . յորմէ կոչեցաւ շինող :

642 : Վախճանել ՚ի սմին ժամանակի կոստանդեայ Թո-
ղն : ռին Հերակլի՝ ներսէս կաթուղիկոս միջնորդ լեալ առ
նա՝ եւ կացուցանել կիւրապաղատ Հայոց զվարազտի-
րոց՝ որ փախուցեալէր ՚ի կոստանդնուպոլիս : Եւ նոր
եկեալ ՚ի Հայս , և կացեալ լիր ամի՝ մեռաւ , և թա-
ղեցաւ ՚ի դարոնս :

(645 :) Յերևիլ յաւուրս սր մոլորական դրեանց լինչ արար ժո-
(ղիթ :) ղով ՚ի դուքն . ուր նզովեաց զնեմ Հերեսիկոսս և զնեմ
Հերձուածողական դրեանս . և կարծելով թէ ժողովն
քաղկեդոնի ընկալեալ իցէ զմոլորական դիրս Թէոդո-
րոսի մոպսուեստացւոյ՝ մերժեաց և զայն ժողով . և
ապա սահմանեաց երկոտասան կանոնս վերս բարեկար-
գութեց : Եւ զի ՚ի նմին ժամանակի յաճախեալ էին
շարականք՝ հրամայեաց բարսղի վարդապետի Ձոն կո-
չեցեալ՝ ընտրել զպիտանիսն յանպիտանեաց , և նա
արար այնպէս . և սոյն շարականագիրն կոչեցաւ Ձոնըն-
տիր :

18 ։ Այսմանակ էլ եւ պատրաստ եւ պատրիարքն հա-
մալատպայ մինչ ընդ ծովեզերս · եւ կամուղիկոսն անա-
պատայ մինչ՝ ի սահակ եպրմդ ։

Ը · 53 = 57 ։

644 ։ Սկեսուր որդի վարազտիերոցայ կարգեցաւ՝ ի կայսէ
ղէ ։ րէ հիւրապաղատ հայոց ։ Այն՝ ի դատարկել փոքր
ղէ ։ մի աշխարհին՝ վերստին յարձակեցան՝ ի հայս բազմու-
646 ։ թիւք զօրաց հազարացւոց · եւ դիմեալ՝ ի ներքս՝ հարին
ղէ ։ ՚ի բերան սրոյ եւ կոտորեցին զաղխոմատիս եւ զընտ-
կէսան՝ ի բզնունիս · եւ անտի անցին յՃն ազարա-
տեան՝ յաւարի առնուլ զերկիրն առ Հաւատակ ։ Ձյո-
րոյ երկիւղ պատուցեալ Թէոդորոսի զօրավարի եւ սրամ
բատոյ հիւրապաղատի եւ այլոց նախարարաց՝ ելին ընդ
առաջ նոյ · եւ մեծաւորեալ բազում ինչ խոնարհեցան եւ
հնազանդեցան նմա · եւ խոստացան տալ հարկս ըստ մար-
դաթուին՝ ՚ի բաց կալով ՚ի հպատակութենէ յոյնոց ։
647 · Ո՛ այն լուեալ կոստանդեայ կայսեր բարկացաւ յոյժ ·
ղէ ։ եւ ինքեան ելեալ բազում զօրօք եկն ՚ի հայս ՚ի նուա-
ձել զաշխն հայոց խոպան ։ Ոչնոյ վաղվաղակի ընդ ա-
ռաջ նմ ներսէս կաթուղիկոս բազմութիւք եպիսկոպո-
սաց եւ քահանայից եւ պաշտօնէից եւ աւետաւերծար ան-
ձանց · եւ բազում աղաչանօք զինքուցեալ զբարկութիւնն
նր՝ եաճ ՚ի դէմն քաղաք ։ Ո՛ վաղիւ անդր եւ ՚ի միւ-
սումն աւուր ետ կայսրն պատարագ մատուցանել յե-
կեղեցւոջ եւ քարոզել զժողովն քաղկեդոնի առաջի հայ-
րապետին եւ ամենայն հայոց · եւ նոքա միաբան ընկա-
լեալ զժողովն՝ հաղորդեցան ՚ի միասին՝ ըստ խորհրդոյն ։
Ո՛րոլոքեալ ապա անդ կայսեր զգօրս եւ զվերակացուս յու-
նաց հանդերձ քահանայիւք՝ դարձաւ ինքն ՚ի կոս-
տանդնուպօլիս ։ Ոչ այն զօրք եւ վերակացուք նոցա
անխտիր գոլով ՚ի պահս եւ յայլ բազում իրս՝ ատելին
եւ զհայս ըստ իւրեանց վարել · ընդ որս միաբանեցան եւ
բազումք ՚ի հայոց · որոյ վ՚ս պատուհաս լինելոյ ՚ի նո-
ցանէ ։ Ոչ այլք առ հասարակ դժկամակեալ արհա-
մարհէին զնա , եւ յետս կային ՚ի նոցանէ եւ ՚ի հաղոր-
դակցութենէ նր , եւ ոչ ևս տային թոյլ յոյնոց հաղոր-
դել յեկեղեցիս իւրեանց ։
Ընդ այս դժուարացեալ նր զբերելն առ կայսրն քանս

ամբաստանութիւնէ . և կայսրն յղեաց առ Հայս Թուղիս
յորդորանաց և սպառնալեաց՝ ի ձեռն դաւթի ուրուա-
խմաստասիրի , որ էր յազգէ Հայոց՝ ի բազբևանդ գա-
648 : ւառէ : Այսպա ժողով արարեալ եպիսկոպոսացն Հայոց
ղէ : և իշխանաց հանդերձ կաթուղիկոսիւ՝ ի դուինն քաղա-
քի՝ զրեցին պատասխանի առ կայսրն Թոյլ տալ ինք-
եանց կալ միալ յօրէնսն զորս ընկալեալ էին՝ ի սկզբն
գրիգորէ , և՝ մի յայլ ինչ ևս ստիպել զնոսա : Ընդ այս Թէ-
պէտ և կայսրն եցոյց զինքն հաւան , բայց վերակացուք
յունաց անհաւան գտեալ՝ առաւել ևս սկսան նեղել
զՀայս . և քահանայքն նոյ ոչ դադարէին՝ ի ստիպելոյ
զինն յընդունիլ զժողովն քաղկեդոնի :
Այս քանզի ներսէս կաթուղիկոս ցուցանէր զինքն հա-
ւան ի քաղկեդոնականս , և անխտիր հաղորդէր ընդ
յոյնս , զրգռեցին ոմանք զԹէոդորոս ուշտունի ընդեմ
նմա . յորմէ զարհուրեալ ներսէսն՝ մեկնեցաւ՝ ի քնիկ
գաւառ իւր՝ ի տայս . և եկայ անդ ես ինձ :
649 : Այս Թէոդորոս եդ՝ ի տեղի նոր իբր տեղապահ զյով-
ղէ : հաննէս ոմն ակնորեցի՝ որ և մանաղկերտցի ասի՝ զաշա-
կերտ գրիգորատոհոյ անձախաճորեցւոյ : Այս քանզի
սոյն այս յովհաննէս ամ ոգւով ի ընդեմ եր քաղկեդոնա-
կանաց , միաբանեալ ընդ իւր զբանի ոմն վարդապետս
651 : հայոց՝ ջրքաւ՝ ի մանաղկերտ . և ժողով արարեալ անդ՝
ձ : հերքեցին զժողովն քաղկեդոնի : Այս ոչ ի գրեալ ուր
՝ ի վերոյ՝ բազումք՝ ի հայոց սկսեալ էին վարիլ ծիսիւ
յունաց, սահմանեաց ընդեմ նոյ հինգ կանոնս . նախ՝
մի խառնել ջուր՝ ի բաժակ խորհրդոյն . երկիր՝ մի խմո-
րոյն առնել զհայ նուիրացն . երրորդ՝ մի ոտնել առան-
ձինն զծնունդ տեն . չորրորդ՝ մի ուտել յաւուրս պա-
հոց զձուկն , զձկեթ , զդինի , զձու , և զայլ կերակուր , բայց
՝ի շաբաթի և՝ ի կիւրակէ քառասնորդաց . հինգերորդ՝
մի հաղորդել յաւադ հինգշաբաթու : Այս զի այս
դործ ոչ հաճոյ եղեւ ոմանց՝ մեծ ոմն համարեցան զնա ,
մինչև փիլիսոփայ ևս անուանել զնա և խմաստասէր .
յորմէ և պատմութիւն ժողովոյ սոր յետ ժամանակաց
սատարէ ընծայեցաւ յանուն յովհաննու մեծի խմաս-
տասիրի . տես՝ ի պատ . ձ . 60 :
652 : Ոչնչեալ հագարացւոց Թէ հայք վերստին մտեալ են
ձ : ի իշխանութիւնք կայսեր՝ ի գտանել պարապոյ դիմեցին
՝ի հայաստան յաւարի առնուլ զնոսա : Այլ՝ ի միջնոր-

դել վաստակոյ պատրիկն, որ էր իշխան միոյ մասին վրաց հայոց, և էր մտեալ ընդ իշխանութիւնբ հազարաց-
ւոց, կոտորած ինչ ոչ գործեցին. այլ միայն պատանդս առեալ հազար եօթն հարիւր եօթանասուն և հինգ ղրկեա՝ դարձան ի դամասկոս. ընդ որս գնաց և Թէոդորոս ազատուն, և մեռաւ անդ։ Իսկ Հերաւ և սմբատ կիւրապաղատ ի յաջորդ ամն՝ կացեալ յիշխանութենէ ամն ՃԻ։ Այն ներսէս շինօղ լուսեալ գմահ նոցա՝ դարձաւ ի դուին. յորում ժամանակի յայտնեցաւ խաչն վարդայ. և կարգեցաւ տօն վերն. զորմէ տես ի պատ. ՇԸ. 55։

Յամազասպ մամիկոնեան յետ մահուն սմբատայ կար- 654։
դեցաւ պատրիկ հայոց յիշխանութենէ հազարացւոց. և ՃԸ։
բանիւբ նր սպարապետ կացուցաւ վարդ որդի Թէոդորոսի հայրն։

Յետ երկուց ամաց ի ծանրանալ հարկաց ի վր ազ- 656։
գին՝ ի բաց կացին հայք ի ծառայութենէ հազարացւոց, և մտին դարձեալ ընդ իշխանութենբ կայսեր. յորմէ ընկալան և պատիւ կիւրապաղատութենէ վր համազասպայ։ Ո այս երբեմն լուսաւ ամիրապետն՝ խոկոյն ետ խոստանալ զնմա պատանդս առեալս ի հայոց. և պատրաստեցաւ ինքնին գալ ի վր ազգին, և ի սուր սուսերի մաշել զնա. բայց ոչ յաջողեցաւ նմա այս. զի անկաւ խռովութենէ ի զօրս նր. յորոց սպանաւ և նա ինքն ամիրապետն։ Այն ի տիրել մտեալ ամիրապետին՝ մտին հայք վերստին ընդ իշխանութենբ հազարացւոց։ Այն յանցանել ութ ամաց՝ մեռաւ համազասպ մամիկոնեան, կացեալ յիշխանութենէ ընդամէն ե։

Վրիդոր մամիկոնեան եղբայր համազասպայ կարգե- 659։
ցաւ ի տեղի նր պատրիկ հայոց ի մտեալ ամիրապետ- ՃԸ։
ն։ Ա՛ր աւուրս ի զրդռիլ պատերազմի ընդ յոյնս և ընդ հագարայիս՝ նենգ գործէ վարդ սպարապետ՝ մատնեաց զջօրս յունաց ի ձեռս հազարացւոց. որոյ պղտաւ պատուհասեալ առ յոյն՝ էկն ի զղջումն, և եկեաց ի ձգնութիւնս։ Այն ի նոյն աւուրս մեռաւ ներսէս կաթուղիկոս՝ շինօղն ասացեալ. կացեալ ի հայրապետութենէ ամն ե, և ամիս երբ 6։

Նիւստաս՝ ի գեղջէ արկուրոյ՝ որ ի յոտն մասեաց՝ 661։
N 2 նըս-

նատեալ կաթուղիկոս ի տեղի ներքեւի Շնողի՝ չինեաց
վանս և եկեղեցի ի գեղջ անդ . և առ նովաւ հիւթա-
նոցս և աղբատանոցս . և կացեալ ի կաթուղիկոսա-
նան ին, մեռաւ։ Ա՚ա կանեցաւ կատարել լսգործել գասե-
մսին Հայոց ձեռամբ անանիայ վիրապացւոյ . այլ ի
կանոնել օրհասին խափանեալ մնաց գործն ։

667։ Ա՚սպայել ի վանանդայ յոմիմոյ գեղջէ նոտաւ կա-
ՃՀԷ. թուղիկոս ի տեղն անտառասոյ ։ Ո՚ր աւուրս երկեւ-
լի եր անձնիւս վիրապին զոր յիշեցաք այժմ. որ և յօ-
րինեաց քաղաքն խնամանման գրեանս . սոյնպես և
Թէոդորոս Ռշտունի գիտնական քաղքենացին կոչե-
ցեալ, որ գրեաց Ճառս զօրաւոր ընդդէմ մարդադանից
ասին յաղագանալ Թէ Հնմարհատ էին ամ անօրհնեալք
քան ։ Ա՚յնպէս երեւելի եղեւ և մինչեւ հետայդ երեւիլ
կոպաս սիրելեաց, որ և արար զանազան Ճառս։ Ա՚յլ ինքն
Իսրայէլ կաթուղիկոս վախճանեցաւ ի նոյն աւուրս ,

677։ կացեալ ի Տայոց տէրութեան Հայոց ամս Ը ։

ՃՀԸ. Ա՚սհակ եպիս՝ եպիսկոպոս ոստից՝ ի Ճորափոր գա-
ւառէ յարքունական գեղջէ Նաւաս կաթուղիկոս ի տէ-
րի եկեալ . այլ փոքր յիմնասոս գիտուն՝ մնալ ի վարս
սրբոյն Թէ առ միջին Թէոդորոսի գիտակին ։ Ո՚ր
եօթնեերդ ամի յարձակեցան ի Տայս Հինք բազումք ի
խազոց . ընդ որս ստահակս պատերազմեալ գրե-
գոր մամիկոնեան պարսիկ Տայոց անկաւ ի մարտի .
կացեալ յիշխանութեան ամս երկու ։ Ա՚ս գինի ոմնորիկ
ՅՀ մեր անուն ամս իբր երկու . որում և վերջացեաւ
խազաղութիւն նոր, և ահ Թշնամեաց պատեալ պարսե-
կաց գնա շուրջանակի . և չէր ուստեք օգնականու-
Թիւն ։

685։ Ա՚ստ բազբատանի որդի թէոփատոյ զօրացեալ՝ ձեռն
ՃՂԸ. կարի ի վանել զՀնշամիս . և ախթեաց ազգին իբրև
պարսիկ . և կացոյց գեղջայր իւր զամբատ սպարապետ
Տայոց . և խօսեցաւ խաղաղութիւն ընդ Տաճարացիս՝ տա-
լով նոր Տարին ։ Ո՚Հնամանալ անդ յոտանկնանոս կայսեր
գմանուկ Տայոց ընդ իշխանութիւն Տաճարացոց սպատ-
նացաւ նոր գալ ի Տնաղանդութիւն իւր ։ Ո՚յգպա հոռոմ
պատասխանի . այս քանիցս անգամ ի սակս զի Տաճ-
զանդեցաք ձեզ, և ոչ գոյք օգնականք ի ձեզնէ , այլ
մնացուք ընդ ձերով հնշանութիւն դարձեալ ուշիմք մնալ
նիւ

թողեալ էր կայսրն Յհն անդ։ Ոսկ յանգանել իբր երից
ամոց՝ ի ժամանակի Ներսեհի Հայոց կաթողկոսի։ Եւ
ի նմա ժամանակի ի Հռոմ կայսրութեան Ադրիանոս։
Եւ ի Պարսս Վռամշապուհ։ Եւ ի Հայս Խոսրով որդի
Տրդատայ։ Եւ ի Վիրս Միհրդատ որդի Փարսմանայ։
Եւ ի Կոգովիտ Ասպետ որդի Վռամշապհոյ։ Եւ ի
Գողթն Վռամշապուհ որդի Վռամշապհոյ։ Եւ ի Սիւ-
նիս Վռամշապուհ որդի Վռամշապհոյ։ Եւ ի Ռշտունիս
Վռամշապուհ որդի Վռամշապհոյ։ Եւ ի Տարաւն Վռամ-
շապուհ որդի Վռամշապհոյ։ Եւ ի Մոկս Վռամշապուհ
որդի Վռամշապհոյ։ Եւ ի Կորդուք Վռամշապուհ որդի
Վռամշապհոյ։ Եւ ի Բագրեւանդ Վռամշապուհ որդի
Վռամշապհոյ։ Եւ ի Տուրուբերան Վռամշապուհ որդի
Վռամշապհոյ։ Եւ ի Վանանդ Վռամշապուհ որդի Վռամ-
շապհոյ։ Եւ ի Հաշտենիս Վռամշապուհ որդի Վռամ-
շապհոյ։ Եւ ի Մոկս Վռամշապուհ որդի Վռամշապհոյ։
Եւ ի Կորդուք Վռամշապուհ որդի Վռամշապհոյ։ Եւ ի
Բագրեւանդ Վռամշապուհ որդի Վռամշապհոյ։ Եւ ի
Տուրուբերան Վռամշապուհ որդի Վռամշապհոյ։ Եւ ի
Վանանդ Վռամշապուհ որդի Վռամշապհոյ։ Եւ ի
Հաշտենիս Վռամշապուհ որդի Վռամշապհոյ։ Եւ ի
Մոկս Վռամշապուհ որդի Վռամշապհոյ։ Եւ ի Կորդուք
Վռամշապուհ որդի Վռամշապհոյ։ Եւ ի Բագրեւանդ
Վռամշապուհ որդի Վռամշապհոյ։ Եւ ի Տուրուբերան
Վռամշապուհ որդի Վռամշապհոյ։ Եւ ի Վանանդ Վռամ-
շապուհ որդի Վռամշապհոյ։ Եւ ի Հաշտենիս

ամաց՝ յորժամ հետ գնեաւ մեկնեցան այն զօրք ի Հայաստանէ, հնարեցաւ բանիւք խաղաղութեի որսալ գնայ, և ընկալեալ զնա։

693։ Աղէքսի առաջին ոսկիական առաքեալ առ Հայս՝ եկն Ալնբ։ և էառնետ սկրով ի դուռն քաղաք հանդերձ զօրօք ի ջրվարդ ամի կիւրապաղատութեի ներսեհի կամսարականի. և քաղցրութեի վարելով ընդ նմանն՝ անկասկած արար զնա. և ապա այլևայլ պատճառս եդեալ՝ կալաւ գբաղումն ի նախարարացն, և եդեալ ի շղթայս կոզմպոեաց զատացոյճածս նոցա. զոր տեսեալ ներսեհի փախեաւ ի տայս։ Կալաւ և զսահակ կաթուղիկոս. և երկաթի կապանօք առաքեաց ի դամասկոս. ընդ նմին և զսմբատ ոսպարապետ բիւրատեան. և ապա մերկացոյց զմեծամեծ եկեղեցիս արարատոյ։ Կալաւ և ըզդաւիթ դուքնեցի, և ի խաչ եհան զնա։

Ոսկ սմբատ խոյս առնէաւ ի դամասկոսէ՝ դարձաւ ի հայս ի նմին ամի. և առաքեաց հրեշտակս առ յուտինիանոս կայսր. և խնդրեաց օգնութեի ի նմանէ։ Եւ կայսրն հաձեալ ընդ խնդիրն նր՝ առաքեաց ի հայս զլեւոնդիոս իշխանն մեծ՝ զօրօք բազմօք։ Եւ մինչև հասեաւ էր նր, առեալ սմբատայ զնախարարս հայոց հանդերձ արամբք նոցին՝ չոքաւ ի գաւառն վարդանակերտ։ Ոչ այն իմացեալ աբդլլատայ՝ սկսեցաւ զհետ նր հինդհազար զօրօք։

694։ Հասեալ և զօրացն յունաց յարարատեան՝ մտին ի Ալնբ։ դուքին, և այրեցին զապարանս ոստիկանին և իշխանաւորաց նր. և սկսեալ անտի ժամանեցին ի վարդանակերտ. ուր հարին չարաչար յոյնք և հայք զզօրսն աբդլլատայ, և զբաղումն ի նոցանէ ձերբակալ արարեալ վարեցին ի գերութեի. և ի փախչիլ միոցեցոցն և յանցանել ընդ գետն երասխ ի վերոյ սուրին՝ անդէն պատաւեցան սուն և եկուղ զնա. և զերծաւ միայն աբդլլա ոստիկան քանի մի արամբք։ Եւ զլեւոնդիոս դարձ արարեալ ի կոստանդնուպոլիս թագաւորեցաւ ի վր յունաց. և յղեաց առ սմբատ զնշխանութեի կիւրապաղատութեի։

695։ Սմբատ բազբատունի բիւրատեան փոքր ասացեալ՝ կիւրապաղատ կարգեալ ի կայսերէ գնաց ի տայս, և բնակեցաւ յամուրսն կոչեցեալ Թոփխարս. և խնամէր զաշխն յանդուրեա սմն քանի մի. քանզի և ի հաւա-

բացւոց չէրվև ինչ բանուԹէ. զի պատաղեալ էին զաղ-
ւաւ իւրեանց։ Եւ այլ սակայն իբր յետ վեց ամաց սպա 702։
բաց առեալ միւոնանայ աւիւրապետին՝ առաքեաց՝ ի հայս ՃԾա։
զմեծ զօրավարն իւր, որ կոչիւր Մոհմատ ոդբա. որոյ
եկեալ՝ ի կողմանս վանանդայ՝ սկսաւ յաւարի առնուլ
գերկիրն։ Տեսեալ զայս ներսեհի կամսարականի՝ սպա-
բանեցաւ ընդ սմբատայ. և ժողովեալ զվանանդացիան
յանկարծակի դիմեաւ եհաս՝ ի վեր մոհմատայ, և կո-
տորեաց զնովաւ զօրս նոր. մինչև հազիւ մազապուրծ գերծ
Ծանիլ նմա հանդերձ հեծելովք ոմանիք։
Նկեալ սպա մոհմատայ առ աւիւրապետին՝ շարժեաց
զբարկուԹիւն նր՝ ի վեր աղգին. և հրամայեաց առեալ՝ ի
նմանէ՝ ժողովեաց զանհամար բազմուԹիւն զօրաց՝ գալ
առնուլ վրէժս՝ ի հայոց։ Նմացեալ զայս երանելւոյն
սահակայ կաԹուղիկոսի՝ որ դեռևս՝ ի գամասկոս էր
՝ի գերուԹիւն՝ առաքեաց առ մոհմատ զդեսպան մի. և
խնդրեաց հրամանն երԹալոյ առ նա. և՝ ի գալ հրա-
մանին եւ՝ ի Հանապարհ. և հասեալ՝ ի խառան՝ հի-
ւանդացաւ և մեռաւ։ Եւ այլ նախ քան զմեռանիլ իւր
զրեաց ձեռամբ իւրով գիր աղաչանաց առ մոհմատ՝
խնայել յազգն հայոց. և հրամայեաց սարկաւագաց
իւրոց, զի՝ ի մեռանիլ իւրում՝ դիցեն զայն յաջ ձեռն
իւր։
Նբրև ազդ եղև մոհմատայ մահ երանելւոյն՝ հրա-
մայեաց մի Թաղել զմարմին նր՝ մինչև ինքնին եկեսց
ցէ առ նա. եԹէ ասէ կենդանի էր նա՝ գայր առ իս.
և զի այժմ ոչ կարէ գալ, ես գնայցից առ նա. և երԹալ
՝ի Հանապարհ փուԹանակի եհաս անդր. և մերձե-
ցեալ առ մարմին երանելւոյն՝ ողջոյն ետ նմա իբրև
կենդանւոյ ձեռօք և բանիւք։ Յայնժամ և մարմին
նորին իբրև կենդանի ողջոյն առնել նմա ձեռօք՝ մա-
տոյց առ նա զԹուղԹն՝ զոր ունէր՝ ի ձեռին։ Նոր որ
կարի էին զարմացեալ և քաջնեալ մոհմատայ՝ յարդա-
նօք եաւ զայն՝ ի ձեռանէ նր. և ընԹերցեալ զբանն
ասէ ցնա. * այս խնդիր քո կատարեալ է պատուհասական
այրդ ոյ ։ Նյ վաղվաղակի գրեաց գիր խաղաղուԹե
և հաշտուԹե առ նախարարս հայոց. և հրամայեաց
մեծաւ պատուհասիւ տանել՝ ի հայս զմարմին երանելւոյն
բազմուԹե զօրացն հագարացւոց, որոց զօրավար էր
հաշմ անուն ոմն։ Նյ ինքն դարձ ազարեաց՝ ի տեղի

եւ , և Տաճանեցուցեալ զամիրապետն՝ արձակեաց զայլ դերին եւս ։

703 : Ապ ամէն կաթուղիկոսութեն երանելոյն Հանդերձ գե-
ձԾԲ : րութիւն եղև ։ Եւ ամի իջ ։ և ամիս քանի մի ։ Այլն այս
երանելիս սրտմ Ձառս գեղեցիկս և շարադասս Տամե-
ցասցոյս գնասչին և գեղեցկագոյն ։

703 : Ապ Ելեկս բղխուեաց՝ ի քէրքէն սրձնիոյ՝ Նոսուս
ձԾԲ : կաթուղիկոս ի տեղի երանելոյն սահակայ ։ Սա էտ
աքսորել զերբեսէս կաթուղիկոս ազօնանից և զչշիոյ
Ներ բռնութիւբ Տագարացոց մէս ԵՒ ունելոյ Ներ զԺողովն
քաղկեդոնի ։ և յարոյց Տալածանս ԵՒ դէմ քաղկեդոնա-
կանաց ։ տես ի պատ ։ Ճ ։ 59 ։ Ձատուբս մը Նոսուս ա-
միրապետ սրգալս , որ յառաջն ոսոխական եղև Տայոց ։
Ձկնեալ մի զաբրեան՝ զոր անցուցին Տայք ընդ լճեն՝ ի
մարդանակերա՝ ոչ Ձամեցաւ ԵՒ Նոսուսելին զոր սրաք
մնՁմնաս ։ այլ առաւել և զայրացեալ՝ եղ ի մահ կռ
տորել զնոս ։

704 : Ապ ոսոխական կարգեՀ յարգալայ ամիրապետէ՝ Հրա-
ձԾԴ : մանաս Նր գՀեա եղև ՓնՀել զՔաԾոսաՀես Տայոց ։ Ա-
նա Հնարիւք իճն Ժողովել զբազմաՀի նախարարաց
և աւագաց՝ այրեաց զնոսա յԵկեղեցւոջ նախնՁանայ-
տես ի պատ ։ Ճ ։ 58 ։ Ա զօրք Նր յաւարի առին զնաՄ
սատուՁածս Նց , և ի գերուՀի վարեցին զընտանիս նո-
ցին և զայլս բՀմն ։ Եր ԵՒ գերեվարեան ԵՒ այնոսիկ և վա-
Հան ապայ ջրից ամաց՝ ոգւի խոստովա գոՀեան Նոն ։
որ յետոյ Նահատակեցաւ ։ Ա ԵՒ Նա և շուրան գոստոր
վՀահապ կամնորականի ։ Ե սա ապանՁել վՀ Տաւա-
տոց մեռաւ ի խառան ։

706 : Ապ ամսատ կիսապատատ և այլ քանի մի նախարարք
ձԾԶ : գերծեալ ի ձեռաց կաՀմից գնացին ի Հրուէի յուսոց
ի կողմանս եգիպտացոց ։ և տեսեալ Ձեզ յոյնք փոխա-
նակ օգնելոյ Ներքանց էպէրեին զինքեանս՝ յաւարի
առին զքաղաքն յորում նստէին և կողոպտեալ զինե-
ղեցան բերին զաւարն ի Տայս ։ ԵՒ որ դառնացեալ յու-
նաց նզովս կարգեցին ի վերայ Տայոց ։ զոր և ամի ամի
կարդային ի գաւիթն ։

717 : Ա իլՁ ոսոխական կարգեալ յօսման ամիրապետէ եկն
ձԾԿ : ի Տայս ի տեղի կաՀմից՝ ի ժԷ ամի ոսոխականէ նր ։
և յայնմ Ժամու Նա մեր Փնաց ի ձեռս ոսոխանաց , որք
առաքեալ լճնեին յամիրապետեն , և ընդդեմ կռանաց
ամի-

ամբարտաւանին բանալոյ առաքեալ և առաջնոյն հաստա-
տանելին առաքին։ Ոսկ զերեսաւքն ի կաղնոյ մատուցեալ
ազերս առաքի օծութեայ ամբարտաւանին ինդրելին զառա-
ւոտեն. և քանզի գԹասխրա սին էր օծող՝ զնզիեալ յա-
զաչս ձեզ արձակեաց զնա. և նզ եկեալ ի Տայս Տան
գեան փոքր մի. յորում Ձեռին մեռաւ եղիա կաԹուղէ
կոս կացեալ յերեսուոտեն սուն Ժէ և կես։

ՁՈրհանեա չորրորդ մանանուանեալն իմաստասէր՝ ի 718։
գաւառին տարբայ յուձուն գերգէ՝ յորդորեաց յաճո- ԱՀԷ.
Տարապետութեն զինն եղիայի։ Այս ի մանկութեն ա-
չակերտէ էր առ ոսս մեծի զինն իմաստնոյն Թեոդո-
րոսի՝ զաԹենասոյն կոչեցելոյ. և առաւելն յոյսսուն
իմաստասիրութեն և յամ մանկացեալ՝ կոչեցաւ իմաս-
տասէր կամ փիլիսոփայ։ Այս ըս կարմնաձոյց նեղբեին
մասին գասս գերազանց յոյժ. մեծասոզի և սպաս
անձնեայ, բազմանանաց և լայնախորհուրդ, միանչ
գամանց և խոնարհամիտ և խաղաղասէր. սոյնպ և ըս
արտաքոյս վայելչահասակ և Թիկնաւէտ՝ չքնազատիկ
և փառասէր։ Ոնեբերդ ուներ զգեցեալ խարտեաշ խիտ
և անտանելի. իսկ արտաքուստ յատուրս հանդիսի ա-
գաներ ահեղահերպս. մինչև ուսին ակոսածել ի նման
նե. որդ և համբաւն հասեալ յականջս օմնոյ ամբ
բապետի հրաւիրեցաւ ի նմանե, և պատուհեցաւ յոյժ։
Այս ի նաեվ Լուրսէ կաԹուղիկոս բերի ինամով փոյթ
կալաւ ընդդրուս պահել զՀայս Լուր՝ որ ի բաղում աղ-
մուկս շփոԹից տատանեալ լիներ, մանաւանդ յերից.
ոն ի ներջնաորութեէ ամենայն ազանդաւորաց երև-
էից ի պղղիկեանց ասի, և և ի չար երեւութեամբ
կանաց. երկրորդ՝ յանկարգութեէ եկեղեցականաց և
հայկանաց. երրորդ՝ ի յուզմանէ պետնոս ինդրոց գործ
ոց. զի ոմանք կամելով ըս ծիսի յուձոց վարել՝ ասե-
ին, Թէ պարտ է խնդրուն և ջնջառն պատասխանել,
և առանց խոչեցարի զոյն ածն երգել, և զոմն ծնն-
դեանն առանձինն կատարել. և այլ ևս բերնոյ։

Ոյսմ ասի կամելով գարման մատուցանել յոչխան 719։
Հայրապետ՝ որաբ ժողով մեծ ի գաւիթ քաղաք, ուր ԱՀԸ.
գումարեցան գերեսիդ հայրերն եղիայնոյն մեծին և սր-
քուն Հայոց. և նզովեցին նաև զայդիկեանս. և ապա
սահմանեցին երեսուն և երկու կանոնս ի վեր բարե-
կարգութեց և ծնսից, տես ի պատ. Ե. 60։ Ոբար
սոյն

որն այս յովհան հայրապետ և զայլ փոքրիկ ժողով մի հանդերձ ատրուվք. և հերքեաց զյունլիանիստան: Այնքան կացեալ ի հայրապետուե ամս ժե. վախճանեցաւ: Յորմէնեաց սա գիրս՝ ի վեր մարդեղութե ընդէմ երևութականաց, որ և տոպագրեցաւ յամն ՌՈՉ 1807: Ընթար և քաղցրածաս մեկնութե ժամակարգութեց. գրեաց և ձառս ապաշխարուե և ղպատասուե վարուց. կարգեաց և զկանոնադիրս. երդեաց և շարականս աւտդ ոտնից: Ի սմ յետին աւուրս յետս կոչեցաւ յանմիրապետէն վիլթ ոստիկան՝ յետ կալոյ նր յիշխանուե ամս ժ:

20: Յովհաննէս ոստիկանուե Տարէրի մինչ՝ ի հասան. և նահանգիսուե գաւառիս առաջնոյ մինչև ցեասյէ:

ՁՂ. 60 = 63:

727: ՈՒահմէտ ոստիկան առաքէ՝ ի հայս՝ ի տեղն վիլթայ
ՉՆԴ: ի կենդանուե յովհաննու իմաստասիրի նստաւ ի դուինքաղաք. և էր մինչև այլ հզօր. այլ զօրք նորա վատք:

729: Ռաւիթ առաջնի՝ ի գաւառէն կոտէից՝ ի գեղջէ արա-
ՉՆԵ: մնից յաջորդեաց յովհաննու յաթոռս հայրապետուե: Յաւուրս սր երևելի եղև ստեփաննոս սիւնեցի երկիր վարժեալ՝ ի կոստանդնուպօլիս՝ ի ձիոյ սբոյն գերմանոսի՝ թարգմանեաց զգիրս սբ հարց, զդիոնեսիոս արիսպագացւոյ, զգրիգորի նիւսացւոյ. ևն: Ողբաւ ասլա՝ ի հռոմ. և անդ ևս ուսեալ բժիշկ մինչ, դարձաւ՝ ի կոստանդնուպօլիս. և առեալ՝ ի գերմանոսէ գիր ողջամիտ վիպասանէ երբեր՝ ի հայս. և միջնորդութիբ բարեկենի իշխանին սիւնեաց ձեռնադրեցաւ եպիսկս, և՝ ի յանդիմանել զանուղղայն՝ սպանաւ դաւաճանուբ:

730: Ռոկ դաւիթ կաթուղիկոս նեղեալ յոստիկանէն, և
ՉՆԹ: տաղտկացեալ՝ ի գործոց զօրացն՝ գնաց՝ ի դիւղ իւր ադամունս. և շինեաց՝ ի նմա ղեկեղեցի վայելուչ, և եկաց անդ ամս իբր ուԹ. և տեսեալ Թէ ոչ դադարի ոստիկանն՝ ի չարչարելոյ զազգն՝ գրեաց առ ամիրապետն և աղաչեաց զնա աղատել զհայս՝ ի ձեռաց նր. և նա կոչեալ յետս զմահմէտ՝ ի Ը ամի ոստիկանուե նր՝ առաքեաց զայլ ոք:

732: Աբդլաղիզ ոստիկան կարգեալ՝ ի տեղի մահմէտի
ՉՁԱ: խնամ,

Գաղ. Ե. 14. 20։

խնամէր զՀայս քաղցրութիւնէ։ Սա՛ի մանկութենէ գոլով
մնաւ՝ ի դուրս քաղաքի՝ ի յարձակիլ հարափարացոց
մատնէիցէր զքաղաքն՝ ի ձեռս նոցա, և եղեալ պատճառ
աւերման նորին. զորմն վա՛ յերկրորդ ամի իշխանութե
իւրոյ չինեաց զպարիսպ նոր ընդարձակագոյնս և հզօրա-
գոյնս. ՚ի ձեռն իմ եղև ասէ աւերումն քաղաքիս, և
ես հանդնեցից զսա։ Օ այս տեսեալ դաւթի կաթո-
ղիկոսի դարձաւ՝ ի դուրն. և վախճանեցաւ անդ. կա-
ցեալ՝ ի Հայրապետութենէ ամս ժէ և ևս։

Տրդատ առաջին՝ ի դաւառէն վանանդայ՝ ի գեղջէ 741։
ոլիմոյ՝ յաջորդեաց յաթոռ Հայրապետութեն՝ ի տեղի Ա՚Ղ։
դաւթի՝ այր հսկող՝ հանապազորդեալ յաղօթս և՝ ի
պահս, ՚ի ձգնութիւնս և յողորմութիւնս։ Ի՝ սո՛ր աւուրս
արտաւազդ իշխան Հայոց՝ այր հզօր՝ առեալ իւր կին
զանուն զքոյր կայսեր կոստանդեայ կոսդրոնիմոսի՝ կար-
գեցաւ կեսոյ կայսր. և պատերազմէր ընդ կոստանդեայ՝
՚ի վերջոյ կալեալ եղև՝ ի նմանէ. և զրկեցաւ յաչաց
ինքն և երկու որդիք իւր. ապանաւ և վասակ զօրա-
վար նր. տես՝ ի պատ. Ջ. 61. 4։ Ա՚եռաւ՝ ի նմին
ժամանակի և ոստիկանն աբդլայզիզ կացեալ իշխանութե
ամն ե։

Ա՚րաբն, որդի մահմէտ ոստիկանին այր երևելի և 742։
զօրաւոր՝ կարգեցաւ ոստիկան Հայոց՝ ի տեղի աբդլա- Ձղե։
զիզայ. և յերկրորդում ամի իշխանութե իւրոյ յանձն
արարեալ զՅն՝ ի ձեռս աշոտոյ քաջ պատերազմող զօրա-
վարսկայ՝ գնաց՝ ի դամասկոս. և յաղթօղ դառնայ նա-
ամիրապետ։

Ա՚շոտ քաջ պատերազմի կարգեալ՝ ի մրուանայ պատրիկ 743։
Հայոց՝ սկսաւ խնամել զազգն քարտէզ։ Ա՚յլ յետ քանի Ձղէ։
մի ամաց՝ ի մեռանիլ մրուանայ ամիրապետի և՝ ի նստիլ
աւմանսուրայ՝ յաւելան հարկք՝ ի վե՛ր Հայոց՝ ի հարա-
բացւոց անտի, ևս և՝ ի վե՛ր եկեղեցականաց և անա-
պատաւորաց՝ ի պատճառս շինութե պաղտատայ. և
հրամայեցաւ քառնալ զնոսա՝ ի գլխոյ եկեղեցեաց,
չկանխել՝ ի դիւերային պաշտամունս, և այլ ևս բազում
ինչ։ Յորոց յանհնարինս տագնապեալ Հայոց՝ խորհե-
ցան վտարանջել յամիրապետէն։ Ա՚յլ կէսդեմ դառնալ
աշոտոյ պատրկի՝ դիմեցին՝ ի վե՛ր նր զրկօղ և դաւթ
իշխանք մամիկոնէից. և բրեցին զաչս նր, յետ կալոյ
նորին չինչանութե ամն ժէ. և ապա կեցեալ նր այլ
ևս

եւս սոյն ժէ վանականեացս, և Թագեցաւ ի գիւղն դաս-
բոնս։

758։ Ապին ասացին նոսայեցի ի Տայս ի դռնին առաւել եւս
մէ։ սկսաւ չարչարել զազգն Տարիսհանուեցի և չոխոտա-
կուբ։ այլ եւս երկուց տանց կոչեցաւ յեւս։

760։ Սահակ բազատաւոն որպէս զառաքեալն պատրիկ
մէ։ կարգեցաւ Տայոց ի տեղի եղիսեայ, և էր սա այր գե-
ղեցկադէմ և փառահեղ տեսլեամբ, և երկիւղած աս-
ւածոյ և իսկապէս զազգն խաղաղուբ։ Յետուրս սը դիմեցին
բազմութիւնք ասպատակաց ի կոմմանդն պարսից չՀն
վասպուրականս. որոց ի դիմի Տարեր իշխանաբ արձգուա-
նեաց՝ երկրին եղաբոբ սահակ և Տամազասպ որդիբ
վահանայ՝ Տարին զբազմն ի նոցէ ի սուր սուսերի. այլ
Տամազասպ կարեւիբ խոցեալ՝ անկաւ յերկրպագն.
և ժողովեալ ի վէրն բազմաւ թշնամեացն Տարին և
սպանին զնա։ Օ այն տեսեալ սահակայ եղբօր նոցա՝
յարձակեցաւ սրամտութեբ ի վէր սպանողացն, և ի
կործանել զնոսա յերկիր՝ ինքն եւս վիրս ընկալեալ ի կե-
տուս կատարեցաւ անդէն։

761։ Յորս լուեալ զայս կրսեր եղբայրն նոյ գագիկ ժողովէբ
մէ։ զբազումս դիմեաց մինչև ի կողմանս պարսից, ուս-
տի եկեալ էին ասպատակքն. և աւերեբ զբազմ տեղիս
գաղձաւ յետս. և ապա նեղգուշ կալեբ եղև ի պարս
սից և եգաւ ի բանտի. ուր և մեռաւ իսկ։ Ի սոյն ամս
որդիբ երեբ, որոց անուանքբ էին սահակ, Տամազասպ
և մերուժան. սահակ և Տամազասպ Տաշատաւեցան
յետ բանի մի ամաց. իսկ մերուժան ուրացեալ սպա-
նաւ ի դաւթի մամիկոնէից։

Ի սահականէ ի նոյն աւուրս տատապանաց ի վէրաց-
գին ի բազում Տարիսհանուէից և յայգի ազգի Տար
ուճաձոց կարկոն, մարախայ, և երաշտութեբ՝ յանբե-
րելի սխրութեբ բմբռնեալ սրդաւտայ կաթուղիկոսբ՝
հիւանդացաւ և մեռաւ, կալեալ զաթոռ Տայրապե-
տութեբ զամն իբ։

764։ Տրդատ երիգ ի տուրուբերանայ ի գաւառէ դամնա-
մէ։ տրից նաստաւ ի տեղի առաջնոյն ամն իբ։

767։ Սիոն յարագածոտնի ի գեղջկէ բաւնանայ եկայ ի տե-
մէ։ ղի սրդաւտայ կաթուղիկոս. սա էր երեւելի սրբութեբ
և խնաստուբ և Տրաշագործուբ եւս։ Վարարար ժողով
ի քաղաքն պարտաւ յամի 768. մէ։ և սահմանեաց
զսոն

քանանէացոյս կանոնս մի բարեկարգուէ ։ Յայս ժողով
դատ և սահակ պատրիկ բազատասունի . որ ոչ ևս վա-
րեր զնոր եղեալ ։ քանզի ի չ ամի պատրիկուէ նոր
եկն այլոք ի տեղի նոր ։

Վերջ[ին] եղեալ հատ[ուած]ն կողմնակալ սիմէոնին (766։)
կարգեցաւ ասելիական հայոց հրատարակ ամիսատեղին, (ԱՃԿ։)
և կիրակ ամն չ մնացաւ ։

Վեցերորդ ամն անաղբատ ասելիական առաքեալ յաւետարանէ 769։
ասէ՝ բազմաք տառապեցրէք զՀայս . և զոչք նոր Տարին ԱՃՀ։
ի բերան սրոյ զնահատիչ քաղէնոյ , և Թաղոյ զեօթնե-
ի Տարեւոր այր , և գերեցին ոչխս Տաղար և երկերորդ .
նեղոգութիւն կալեալ զասէին պատրիկ ածին առ մեզ
սի ամիրապետ . և նա հրամայեաց սպանանել զնոս . և
զգանձս նոր էառ յորբոնիս ։ Յայն աւուրս վախճա-
նեցաւ և սիմէոն կաթուղիկոս . կացեր ի Տոլորակուեն
ամս չ ։

Ղազարայ ի նիզ գատաւոր յերզնկայ գերգէ նոցա 775։
տաւ կաթուղիկոս ի տեղի սիմէոն . տա ի տղայութէ ԱՃԻ։
Տեռ մնաւ արքեպիսկոպոսարան , զարգաս
ցեր ի քարի վարս և յոտանիս ։ Այս աւուրս երկեալ
եր յոյժ ի մէջ Հայոց առեփանոս գոնեցի , այր քա
նիգուն՝ վարժ յիմաստասիրական մակացուիս և ի կար
գս առաքինութէց . էր տէս և նոր եկեալ , և տնաս
տան , և խաչիկ , և գաբէթ Տաճոմայրեցի . որք ծաղկէ
ցան լինաստութէ և բարեբաստութէ յՀին Հայոց . այլ
ի վշտագին անձկութէ ծնկին գաղեալ կոյսն Յան-
չուրէ ։

Տասն անուն ոմն ասելիական առաքեալ ի տեղի պե- 778։
քերայ ի Լ տի ասելիականէ նոր՝ առաւել գատ քան ԱՃԶ
զպեքեր և քան զայլս ի կիզեցել և ի տարաբեղե-
Հայս . նաև զօրք նոր անդադար արշաւեալ տատ և անդ
տատատակ սպանէին և աւերէին զՆս ։ Ի գոր որ գատ-
նացեալ յայժ մուրեզայ մամիկոնէից ժողովեաց տա ԹՈՒՔ
արս քանի ևի քաջս ի մամիկոնէանց . և յարձակեցաւ
ի վերջ զօրայ նորա , որք եկեալ եկին ի կողմանս տարո-
նոյ . և տպան ի նոցանէ ոչխս երկերիւր . և տպա միւս
սանգամ պատահեալ նոյ եհար զզօրս Տաղարա նոր . և
դիմեալ յուժգին ի գունդն վաքեաց անտի զտասիկանն
ի չ տի իշխանութէն նոր ։

Ընդարձակութէն գատաւ յայժամ և այլ իշխանք Հայ- 780։
ոց՝ ԱՃԼ։

ոց՝ յայտնապէս ապաստամբեցան ՚ի հազարապետ ՚ի
լինել այսր գնացին ՚ի վէր Հայոց բազմութիւք նոյն ՚ի հա-
զարապետ իբր երեսուն հազարաց : Յայնժամ միաբա-
նեալ և Հայոց իբր հինգհազար արանց , որոց առաջ-
նորդք եղեն մանկունք , սկսան և սամռել , եւ ուն պա-
տերազմ ընդ նմա յատուրս զատիկ , և Տարան ՚ի նոյն ՚ե-
բաւար յոյժ , և կոտորեցան ոգիք երեքհազարք , և ա-
ռաջնորդք նոյ ընդ նա . և այլք փախուցեալ գրուեցան .
ընդ որս և երկու որդիք սպասաւոր արտ և շապուհ :

782 : Ի դիմել առա հազարապետ ՚ի ներքս ՚ի Հայս յաւարն
մնալ : առնուլ գնան՝ ասյն այս արտ որդի սպասաւոր մտակերս
կոչեցեալ և եղբայր նր շապուհ՝ ժողովել զաւս կո-
բանիս յաթձակեցան ՚ի կողմանս աշտիշոյ և տաշտայ , և
՚ի վիմի Տարեալ հազարապետ վանեցին գնա : Ի գե-
ցաւ ապա արտ և ՚ի գաւառն շիրակայ , և վարեաց ան-
տի և զԱշնամիան , ընդ որս Տալածեաց և զյաշտոյ ոմն
՚ի հազարապետ ազգէ , որ բռնացեալ տիրէր յայնմհիկ
կողմանս . և գրաւեալ զգաւառն վնհաց ՚ի նմա գերկ
բորդն Կնդ . որ եղև յետոյ Թագաւորանիստ քաղաք
և աթոռ Հայրապետութեան : Եւ այս խաւս ՚ի խուռն
յարձակմանք տեւեցին զամն վէց , մինչև առաքեցաւ ՚ի
Հայս նոր ոստիկան :

21 : Ոստիկանի ոստիկանութեանն եղեալ երիցորդի վնհլ ՚ի
պատերն . Եւ խոհաղիկութեանն ոտիճանոյ վնհլ
՚ի յովհաննէս հինգերորդ :

ՀԳ . 63 = 99 :

786 : Ի զնա երկրորդ՝ ոստիկան առաքեալ ՚ի Հայս ՚ի հա-
մնէ : բան սահրապետն զօրու Տնօրինեաց գՀայս ընկեր
եթէ ողբանոցք և եթէ սպառնալեօք . և Տարկ վերծին
գՀայս ընդ իշխանութիւնն հազարապետ խոստա . Եւ կո-
չեալ առ ինքն զերեսելի իշխանս՝ արգել գնոս առ իւր .
և առնէր յամօրնց ՚ի նոցն պատանեսս տղայոց գնոսա :
Եւ գնացեալ ՚ի պարսս քաղաք՝ կոչեաց առ ինքն
զնշխանս արծրունեաց զտհկ և զՄամգոսեան , և նա-
Տատակեաց գնոս . բան որում յիշեցաք ՚ի նախընթաց
գլուխ :

787 : Ձետ այսորիկ ձեռն Տարկ եղեալ ոստիկան չարչարել
մնէ : և տառապեցուցանել զազգն ծանր ծանր Տարկսպա-
հան-

հանջութիւնք։ Եւ ի գալ այլոց ուրումն հարկահանի՝ այնչափ խռշտանգեցաւ ազգն, մինչև յոգիս լինել ա-պաստան. որոյ աղագաւ՝ փախուցեալ մեկնեցան յիւրեանց հայոց երկոտասան հազար ոգիք, և գնացին յիւրեանց հոռոմոց, և կայսրն ետ նոցա տեղի բնակուելոյ ի բարւոք երկրի։ Յայսմ ամի վշտացեալ և վտանգեալ եսայի կաթուղիկոս՝ վախճանեցաւ, կացեալ ի հայրապետութեան ամս ԺԲ։

Սահակայնոս դրաներից դռնեցի՝ ի մեռանել եսայի- 788.
եայ նստաւ կաթուղիկոս ի տեղի նորա ամս Բ։ մէջ։

Յուլաք կիմ յուլէ յոստանէն յատարանից կիւրապատա-
տին կալաւ զաթոռն կաթուղիկոսութեան ամիսս 6։

Սոլոմոն ծերունի՝ ի գաւառէն գեղարքունւոյ՝ յաջող- 791.
գեաց յետ յուլաբայ. սա՝ ի մանկուէ միայնացեալ էր մէջ.
՝ի վանս մաքենոցայց. ուր բնմ ջանիւք ուսեալ զարտա-
քին իմաստութիւն՝ ի վիճակի ումեմնէ՝ եղև այր երև-
ելի. և սակս առանձնացեալ բնակեցաւ իբրև միայնա-
կեաց՝ ի փոքրիկ խրճթի միում. յորում բնմ ձգնութեց
և աղօթից տուեալ զանձն ստացաւ զվարս սքեա. որոյ
վձ և ընտրեցաւ լինել կաթուղիկոս հայոց։ Յորժամ
տանէին զնա յաթոռ հայրապետութեան, հարցին ցնա ո-
մանք յիշխանացն հայոց և ասեն. ապաքէն ծեր ես
դու, և ամենևին նիհարացեալ՝ ի ձգնութենէդ. ապա
ո՛պէ յօժարիս գնալ լինել կաթուղիկոս հայոց. պատաս-
խանի ետ սոլոմոն և ասէ, * երթամ զի գեղապաճոյճ
նկարողաց սիրել զիս ընդ այլ հայրապետսն տամ յորմէ
եկեղեցւոյ ‖. որով զերիս կամէր յայտ առնել. մի՝ թէ
ես ոչ գնամ երբեք հայրապետ, այլ երբեք ստուերք հայ-
րապետաց. ուստի և զպատկերս իմ տաց սեաւգոյնս
նկարել յորմն եկեղեցւոյ՝ ի մէջ փառաւորս պատկերաց
հայրապետացն. զորս գեղապաճոյճ նկարեցին պատ-
կերահանք։ Նշմարիտ՝ թէ երթամ ոչ՝ ի փառաւորել
իբր արժանաւոր, այլ՝ ի կարգս պատկերաց հայրապե-
տացն նկարիլ՝ առ մանուկից գտանելոյ սրբութենէն նո-
ցին։ Նշմարէ՝ թէ երթամ արգարև, բայց ոչ ունիմ կա-
տարել զհայրապետական պաշտամունս. զի փուճով
հասանէ ինձ մեռանիլ, և ոչ ինչ մնասցէ լինիցին, բայց
եթէ պատկերս իմ նկարեալ յորմն եկեղեցւոյ։ Նա-
ւոյ ասացն՝ նոյնպէս և կատարեցաւ. զի չևևս լրացեալ
ամ մի հայրապետութենէ նորոյ փոխեցաւ յաստեացս. և
պատ-

պատկեր նորա նկարեցաւ յորմն եկեղեցւոյ :

792 : Ոմանք հայկորթուկ կոչեցեալ՝ ի գաւառէ արագածոտն
մեծ : ասեն յոշական գեղջէ եկայ կաթուղիկոս զինքն սողոմոն
նի ասեն ։

795 : Ոմանք երկիդ՝ կարճէն կոչեցեալ՝ յարագածոտն
մեծ : գաւառէ , ի գեղջէ որ գէորգեայ՝ էառ զինքնութիւն
կաթուղիկոսութեան յետ գէորգեայ ։ Ի սմին ժամանակի
մի յետս կոչեցաւ եղիա ոսկիան՝ ի ժէ ասի խնամատու-
թեան իւրոյ . և առաքեցաւ այլոք . զորմէ առասցուք
այժմ ։

(788 :) Ընդ աւուրս ժամանակաց այսոցիկ կոստանդին կայսր
(մէ :) էառ կին՝ ի հինութենէ զմարիամ դուստր մեծի նախարա-
րին հայոց՝ զոր յոմնէ փիլարետ կոչէին . յորմէ ծնաւ
դուստր մի եմիրսահակ անուն ։ Ի զի մայրն կոստան-
դինոսի թշնամացեալ էր ընդմա՝ կալաւ և արգել զնա
՝ի տան իւր՝ ի բանտի . յորմէ ծագեցաւ խռովութիւն՝ ի
մէջ յունաց ։ Ի լինել այսր ապստամբեցան՝ ի նոցա-
նէ հայք կապադովկիոյ . զորս հաղիւ կարաց խաղա-
ղացուցանել մեծ իշխանն հայոց ալեքս մուշեղ ասո-
ցեաւ ։ Ի իւրև կամեցան յոմնէք հայոյ կացուցանել
զսա ինքն զմուշեղ՝ կոստանդին հայոր ազատուի զբ-
տեաչ կալաւ զնա և կուրացոյց ։ Ի՝ ի յառնել հայոց
՝ի վէր հայոեր՝ առաքեաց՝ ի վէր նոյ զօրօք բազմօք զար-
տաշիր իշխանն հայոց . և սակայն՝ ի պարտիլ նմ և զօ-
րաց նորին՝ նենգութիւնք Ճանապարհաւ կալաւ հայսրն
զգլխաւորս հայոց և սպան զնոսս . տես՝ ի պատ . է .
64 : Ա.յԼ մեք դարձցուք այժմ՝ ի կարգ բանիս մե-
ծոց ։

798 : Ոսուզիմա ոսոիկան եկեալ՝ ի դռնէն՝ ի տեղի եղիտայ
մեծ : նոճաձեայց ղբռնութենէ հազարացւոցն այնոցիկ՝ որք ըն-
դէմ կամաց սուրբապետին նեղէին զհայս . և կոչմնաց
պահս առաքէլ՝ ի զանազան գաւառս հայաստանեայց՝
՝ի խաղաղութենէ պահէր զնոն . և քաղցրութիւք վարէր ընդ
նախարարսն , առեալ՝ ի նոցանէ զպատանդս . ընդ որս
և զամբաստ զորդի աշոտոյ քաջի . զորս և առաքեաց՝ ի
բաղտատ ։

Սոյն այս խուզիմա կամեցաւ գնոյ գնել՝ ի յովսեփայ
կաթուղիկոսէ զերիս աւանսն կաթուղիկոսարանին .
և յոչ առնուլ նմ յանձն՝ հնարիւք լինի յաւիշտակեաց զը-
մին՝ այն է արտաշատ . և թշնամացաւ ընդ կաթուղիկո-

ժէ սմին ։

սին։ Այլ՝ ի սպառնալ եղբօր նէր զողոքել առ ամիրա-
պետն՝ եւ խնդրել զնա. եւ որս յանհնարինս տխրիլ
կաթուղիկոսին անկաւ՝ ի մահիճն եւ մեռաւ. կացեալ
՝ի կաթուղիկոսութեանէ ամս ժե։

Ա՛ւաւիթ երկիդ՝ ի գաւառէն մաղազայ, ի գեղջէ կա- 806։
կազոյ՝ կալաւ զաթոռ կաթուղիկոսութեան՝ ի տեղի մծբ։
յովսեփայ. յորոյ աւուրս նահատակեցան՝ ի կարին եր-
կու եղբարք՝ սահակ և յովսէփ՝ արք երեւելիք։ Այս և-
ղև՝ ի նոյն աւուրս իբրև մեռաւ խուզիմա ոստիկան՝ ի
ի սակ իշխանութեանէ իւրոյ՝ արշաւեցին՝ ի հայս աստա-
տակք՝ ի կողմանցն միջագետաց. որոց ընդդէմ ելեալ
աշոտոյ մեծի՝ մնակերն կոչեցեալ՝ վանեաց մարտիւ
զնա. յորում մարտի անկաւ եղբայր նէր շապուհ. որոյ
թոռն եղև շապուհ պատմագիր։ Այս աշոտ դեսպան
առաքեալ առ ամիրապետն ծանոյց նմա զմահն խոս-
ղնմայի, և զարշաւանս աստիճանացն. և աղաչեաց
զնա դարձուցանել յետս զորդի իւր զսմբատ, որ կայր
՝ի պատանդի՝ ի բաղտատ. և ինքն յետ սակաւու վախ-
ճանեցաւ։

Գալ կամ՝ոլ ոստիկան եկեալ՝ ի տեղի խուզիմայի՝ 818։
նստաւ՝ ի դուին. և էր սա այր խաղաղարար և մար- մկե։
դասէր. էկն ընդ նմա և սմբատ որդի աշոտոյ՝ սպարա-
պետ անուանեալ. որ և կոչեցաւ ապլաբաս, ըստ հայր ա-
բասայ։

Ընդ այն ժամանակս սեաւդայ ումն անուն՝ ի հազա- 825։
ընցւոց անտի որդի ջահապայ՝ կին առեալ իւր՝ ի տա- մկե։
նէ բագրատունեաց՝ որում անուն էր արուսեակ՝ կա-
մեցաւ բռնանալ յաչին հայոց։ Այս ապա ընդդեմ ելեալ ընդ-
դէմ ոստիկանին հոլայ ժողովեաց զօր բազում. ընդ ո-
րում միաբանեցաւ և սմբատ սպարապետ, և սահակ
սիւնեաց տէր, և այլ ևս ազատագունդ նախարարք և
սեպուհք հայոց։

Օ՜այս իբրև լսեցաւ հոլ՝ ժողովեաց առ ինքն զամս
հզօրս և կատաղիս իբր հինգ հազար. և էկն լուծելի
՝ի կողմն հուրաստան գեառյն, ուր էր բանակն սեւա-
դայի. և յանկարծուստ լինի ուժգին զօրութիւն յարձա-
կեալ՝ ի վերն նոյ՝ կոտորեաց զբազումն՝ ի նոցանէ. զինչ
ինչ արար սմբակակոխ երիվարաց, և զինչ ինչ տարաւ
փախստեայ։ Այսպէս սեաւդայն և սմբատ և սահակ հան-

պատերազմեալ ընդ զօրս հոլայ՝ սպանին զյոլոմա ի նո-
ցանէ. բայց ի կատաղի սրոյ նոցա տկարացեալ վտանգե-
ցան յոյժ. ուր անկաւ և սահակ սիւնի. իսկ ամբաստ և
սեւադայն հաղիւ ձողոպրեալ՝ մազապուրծ փախեան.
և մնացեալ զօրք նոյ ցիրեւցան լեալ գնացին ի տեղիս
իւրեանց։

Պարձեալ ապա հոլայ յաղթութիւնէ ի քաղաքն՝ կոչեաց
զդաւիթ հայրապետ, և եղոյց նմա թէ քանի՞ տարի է-
զև նոյ միաբանիլ ի խորհուրդ ապստամբութեանէ։ Ընդ
հայրապետն միջնորդ լեալ հաշտեցոյց զնա ընդ ամբաս-
տոյ ազատապետի և ընդ այլոց նշխանաց. և հրամայեաց
առեալ ի հոլայ՝ երդարձ զնմանէին սահակայ սիւնեայ։
Ընդ աւուրսն ընդ այսոսիկ երեւեցան նշանք յերկինս
քանի մի նշխանք հայոց, վարդան և արշաւիր. որք և
հայսր ընտրեցան, այլ ոչ վայելեցին ի կայսերութենէ։
Զոյնպէս և լեւոն արծրունի. որ եկաց կայսր ամն եօթն.
տես ի պատ. գ. 66. և 67։ Որ ի սմին ժամանակի
անուանի յոյժ և մանաւանդ նշխան ի տանէ մամիկո-
նեանց, որ եղոյց բազում քաջութիւնս ի դրան կայսերի.
և արար բազում մեծամեծ գործս. տես ի պատ. գ.
68։ Որ աւուրս հասեալ ի վախճան կենաց դաւիթ
կաթուղիկոս երկիր՝ մեռաւ, կեցեալ ի հայրապետու-
թեան ամս իբ։

833 Յոմանցն հինգերորդ ի դասատուէ կոտայից ի գեղ-
մձբ։ ջի վիայից՝ եկաց կաթուղիկոս ի տեղի դաւթի, այր
բարի և ձգնազգեաց, խոնարհ և անարգամեծար։
Ոսկան երրորդ ամի կոչեցաւ յաւիրապետէն ի դուռն
հոլ ոսմկան հայոց, յետ կալոյ յիշխանութեան ամս
ժէ։

835 Դադաշատ կամ բազրատ բագրատունի այր հզօր և
մձբ։ երեւելի, իշխան սիւնեաց, աղգական ամբաստայ սպա-
պետի, ի խնդրոյ նորա և այլոց ամանց կարգեցաւ
պատրիկ ի վերայ ազգին։ Եւ եր ի նմին ժամանակի
սարկաւագապետ ոմն ասորի՝ նահատ անուն՝ այր բանի-
բուն և փիլիսոփայ. խնդրեաց ի սմանէ բագրատ
յօրինել զմեկնութիւն յոյհաննու աւետարանին. և նա
արար զայն ասորերէն, քաղեալ ի մեկնութենէ յոյհան-
նու

նու ոսկեբերանի. և ապա թարգմանեաց ի լեզու հա-
դարացւոց, և ընծայեաց բազարատայ. որովհետև
քաջ գիտեր նա զայն լեզու։ Եւ զայս գիրքս ետու ետ
թարգմանել ի հայս սմբատ բագրատունի։

839։ Յաւուրս իշխանութեանն սորին բագարատայ իշխան ոմն
յազգէ պարսից բաբան անուն այր սեդ և խրոխտ՝ կա-
մեցաւ զտերութիւն հարցուց ի պարսիկս փոխել,
ժողովեաց զօր բազում և սկսաւ ասպատակել յայլ և-
այլ տեղիս։ Եւ ընձակեաց ի վերայ նորա մաւուն ամի-
բատեան զբազմութեան հարիւր հազար զօրաց, որոց զօ-
բատեան էր ամիշին. այլ բաբան ընդ ամենի կոտորեաց
զերեսուն հազարան ի նոցանէ. և դիմեաւ ի հայս՝ կա-
մեցեալ նուաճել զաշգն ընդ ձեռամբ իւրով։

840։ Յայնժամ սմբատ սպասաւորեալ զօրօք հայոց նիզակա-
կից էաւ զօրացն հազարապետ ի դիմի հարաւ բաբա-
նայ. և եղև պատերազմ սաստիկ ի կողմանս արտաշ-
տայ. յորում խորտակեցան զօրք բռնաւորին։ Եւ նա
ինքն բաբան դարձաւ ի փախուստ իւրովք թիկնա-
պահօք. զորոյ զհետ սնդեալ քանի մի քաջ արամբք
հայոց կողովի պատանին սահլորդի սմբատայ սպասա-
պետի՝ եհաս և ձերբակալ արար կենդանւոյն զբռնա-
ւորն. և ածեալ յանդիման հացոյց ամիշնայ զօրապե-
տի։ Եւ նա ետ կտրել զձեռս և զոտս բռնաւորին և
հանել ի փայտ. և մեծարեաց զսահլ երևելի պար-
գեւօք։ Եւ ի դնալն ի բազտատ պատմեաց ամիրապե-
տին զհաւատարմութեն սահլայ և հօր նր սմբատայ։
Եւ մինչդեռ խորհէր ամիրապետն յիշխանութեն մեծ
կարգել զսահլ՝ մեռաւ նա ի զօնարթաճաղիկ տիս
պատանեկութեե. և եթող սուգ սաստիկ հօր իւրում
սմբատայ։ Եւ այլ ամիշին որչափ գովելի եղեալ ամիրա-
պետին զսմբատ և զորդիս նր, այնչափ ատելի կացոյց
զբագարատ, իբր թէ չիցէ նր նիզակակից էաւ զօրուն
Հադարացւոց. որոյ վր ոմն կալաւ ամիրապետն ընդ-

և որոյհան ի կամ իւրեանց զբագարատ պատերիկ։
աին՝ խորհեցան ընկենուլ զնա ի կաթուղիկոսութենէ.
ապրեալ բանս բամբասանաց յօդեալ ի վր հայրապե-
նու՝ չարաբանք ոմանք ի տանէ կաթուղիկոսարանին
գարատայ և յուխեցիդ սմ կաթուղիկոսութ յովհան-
ն, նմին ժամանակի ի վերադարձ սմ իշխանութեն բա-

Օ այս իմացեալ Հայրապետին՝ բանադրեաց զբազա-
տատ հրապարակաւ . և երթեալ գնաց և թագեաւ՝ի
841 վանս այրից յերկիրն գեղամայ : Եւ յաղմկիլ ազգին
մէջ ժողովեցան նախարարքն յերնջակ քաղաք . և կոչեցեալ
զեպիսկոպոսունս հայոց՝ և քննութիւն մատուցին զբանս
բամբասողացն՝ մանաւանդ երից արանց՝ որք երևե-
լեքն էին . և տեսեալ թէ սուտ էն այն ամ բանք՝ կո-
չեցին զյովհաննէս յետս , և վերստին հաստատեցին
զնա յաթոռ կաթուղիկոսութէ :
842 Եւ քանզի ոչ կոչեցին յայս ժողով զբազաւատ պատ-
մչի՝ և այս զչարեալն՝ մերժեաց զժողովն , և ձեռն
կարկ զայլ ոք կացուցանել կաթուղիկոս . և յարոյց
խռովութիւն մեծ՝ի հայս : Եւ մինչդեռ նա յայսպիսի
շփոթութիւնս աղմկէր՝ պատրիժք պատուհասն հասին՝ և
վէր երից բամբասողացն :
847 Եւ նա ինքն ևս յետ քանի ամաց անկաւ՝ի վտանգ
մեծ . քանզի յանցաւոր ցուցեալ հիրս արքունի՝ ամ-
բաստանեալ եղև առաջի աւիրապետին . և քանզի յա-
ռաջագոյն իսկ ոխացեալ էր և նա աւիրապետն՝ կամ-
ցաւ դառնութէք առնուլ՝ի նմանէ զքէն վրիժուն . ո-
րոյ վ՚ը առաքեաց նոր ոստիկան՝ի ժէդ ամ պատրկուե-
նէր . և նա թագեաւ յանծանօթ տեղիս :
848 Եւ պուսէթ ոստիկան առաքեալ՝ի հայս՝ եկն զօրօք՝ի
մէջ կողմանս ուտրոնոյ . և գտեալ անդ զնիշխանն բագա-
րատ՝ կամեցաւ հնարիւք որսալ զնա . նովին իրի պատ-
րանօք կոչեաց զնա առ ինքն , ոչ թէ կամելի տեղե-
կանալ ինչ՝ի նմանէ . և բագարատ ոչ գիտելով զնորո-
հուրդ ապուսէթայ՝ անկասկած գնաց առ նա . և նէ
վեր՝ի վերոյ պատուով ընկալեալ զնա կապեաց՝ի շղղ-
թայս , և եհտ տանել առ աւիրապետն . ուր կամեցեալ
նորա զերծանիլ՝ի ցասմանէ՝ ուրացաւ արտաքուստ ըզ-
հաւատս :
849 Իսկ բնակիչք սիմ լերին՝ որք սասուն կոչին՝ իմացեալ
զվտարանդութէն բագարատայ կապանօք՝ի դուրսն ,
բորբոքեցան անհնարին սրտմտութէք յոյժ . և համա-
գունդ՝ի մի վայր գումարեալ՝ բանս եդին՝ի մէջ իւր-
եանց՝ սպանանել զոստիկանն ապուսէթ . և առեալ
զզէնս իւրեանց՝ մեծաւ բազմութէք և ամբոխիւ յան-
կարծակի յարձակեցան՝ի վր՚ ոստիկանին՝ մինչդեռ նա
յապահովի էր , և չարաչար սպանին զնա . և զրոնեցին
զամ

զնամ բազմութեի զօրաց նը. և նոցա հասեալ առ աւի-
ւապետն գոյժ եառուն նմա վ՚ը սպանութենն ապուսե-
թայ, և վ՚ը աւի զօր արարին սասունք։

Օ այս իբրև լուաւ աւիւրապետն՝ բարկացաւ սրտմտու-
թի՚ի վերայ նը՝ միանգամայն և՚ի վերայ ամ հայոց
ըս սադրելոյ թշնամեաց. և գումարեալ զօր բազում
իբրև զաւազ առ ափն ծովու՝ ետ՚ի ձեռս ուրուանն ըս-
ոճնի իւրոյ՝ որ կոչիւր բուզա կիմպուզայ, այն է ցու-
և առաքեաց վնա՚ի հայս, պատուիրեր եղեալ՚ի վերայ
նորա, զի զամ իշխանս հայոց և զտեարս առ հասարակ
բմբռնեալ առաքեսցէ առ լինքն կապանօք. իսկ զայլ
ամ մարդ՝ որ կարօղ իցէ սուր առնուլ՚ի ձեռին՝ սա-
տակեսցէ առանց խնայելոյ. այլ եթէ ոք թողեալ զօ
բինս քրիստոնէութե՚ դարձցի յօրինս հագարացւոց՝ ըս
իւր առեալ բերիցէ, միայն թէ իցէն նոքա արք քաջ
կամ գեղեցիկք. ապա թէ ոչ՝ մի խնայեսցէ՚ի նա։ Իսկ
զանպիտան ռամիկս ժողովրդեանն թողցէ անվնաս.
եթէ արժանի մահու դատեսցէ վինն՝ սպանցէ։

22։ Յամառնակ ապստամբութե բուզայ և հարճածոյ նորա, և
կռնատեղիութե պատերազմ։

Գ. 70։

Բուզայ ոստիկան առեալ զայսպիսի սաստիկ պատ- 850։
ուհեր յամիրապետէն՝ հոլդան ետ համադունդ մղե-
զօրօք յԱս հայոց իբրև զհետ զայրացեալ. և նախ
հասեալ՚ի տարոն գաւառ՝ պատեալ պաշարեաց զնա
երկիրն. և զնոմանս առ հասարակ յահի մեծի ըմբռնել
սասանեցոյց։ Այլ ապա ձեռն արկեալ կալաւ զերկուս
որդիսն բագրատայ զաշոտ և զսմբատ, և զնա ա-
զատս և զհամախոհս նը. ըս որս և զգերիգոր մամիկո-
նեան զթոռն գրիգորի. և առաքեաց առ աւիրապետան։
Ապրեաց ապա գունդս գունդս՚ի զօրաց սնտի ըս ծոր-
ծոյս սիմ լերինն. և որք միանգամ քնակեալ էին՚ի
դիւրամատոյց վայրս՝ կոտորեաց զնոսն՚ի սուր սուսե-
րի։ Այնչափ յայնժամ՚ի սիմ լեռնէն բազմու թիք հե՛ծե-
լազօրաց հայոց՚ի վանել զթշնամին. բայց թշնամեացն
առեալ զառաջս նը՝ զբազումս՚ի նոցանէ սրոյ եառն
Ձարակ, և զբազումս կալեալ կապեցին տոտամբք, և
տարան ըս այլ առաջի բուզայի։ Այն նա զգեղեցիկսն

և զկոտոշիս ի նոցանէ ընտրեալ եդ ի պահեստի վա-
դարձուցանելոյ զնա յօրինս իւր. իսկ զայլսն ետ խոշ-
խոշել առաջի աչաց իւրոց. այսպէս արար և յայլ բա-
զում դաւառս այնր կողման։

851։ Ա ուր այսր ասի հասեալ յականջս աշխատ մեծի իխաա-
յ։ նի տանն արծրունեաց՝ պատրաստեցաւ ելանել մար-
տիւ ընդ առաջ բռնչայի. և տակաւն նախարարք իւր՝ որք
յօժարեցան միաբանիլ ընդ նմա՝ յետս կացին ի նմանէ.
և ի ինքն միայնակ չէր ձեռնհաս առնել ինչ և պա-
հել զնա, խորհեցաւ գնալ հեզուքիւ և ընծայիւք առ
բռնչայ։ Նա իբրև յանդիման եղև նմա՝ հրամայեաց
բռնչայ կապել զնա ի շղթայս. և ըմբռնեալ զկին և
զորդիս նորին և զազգականսն, զոմանսն ի մահուն ետ
տանել առ ամիրապետն։

Նա ինքն չոր արարեալ բազմութիւք զօրաց իւրոց խա-
զաց յերկիրն նիւ ի վաստպուրական ՚ծ. և տարածեալ
սփռեաց զզօրս իւր ի դաւառս դաւառս. և հրամայ-
եաց ձերբակալ առնել և կապել զամ այր՝ որ կարիցէ
զնոն շարժել. յորոց զբաջաբազուկան և զյաջողաձե-
ռնութեան, և զբարեհաճականն և զխոյակերպութեան արդ
հեալ պահեաց կապանօք. իսկ զայլսն՝ որոց գրեթէ ոչ
գոյր համար՝ ետ սպանանել սրով. որպէս արար ի կող-
մանս տարօնոյ. մինչև արեան սպանելոցն հեղեղօրէն
հոսել, և զերկիր ուռոգանել, և դիականց նոյ լնուլ
ձորս։ Նա ապա սկսաւ զկապեալսն բռնադատել և
հաւանեցուցանել յօրինս իւր. և իբրև ետես թէ ոչ
դառնան նմա, յետ դառն տանջանաց ետ խոշխոշել
զբազումս ի նոցանէ։ Ո այս այսպէս կատարեալ ոա-
րիկանին՝ խաղաց յԱշն արարատայ։

852։ Ջեսեալ ամբաստայ սպարապետի զազետս Թշնաւառուե-
յ։ ցիս հայոց, և դիտացեալ թէ չիք հնար այնուհետև
պատերազմաւ վճարել ինչ՝ գնաց առ բռնչայ աղնիւ
ընծայիւք. և նա պատուով ընկալեալ զնա՝ արար իւր
առաջնորդ յամ Ձմնապատհորդութիւն և յամ՝ ի գործս
միաստու. և գտեալ զնա յամին հաւատարիմ առ ինքն՝
արար իւր խորհրդակից և մատնիչ։

Նա հասեալ նոքօտ հանդերձ ի դամբին քաղաք սփռեաց
անտի ըստ ամ գաւառս արարատայ ասպատակս հինից։
Նա սկսան կալան զամ այր որ կարօղ էր ձգել զսուր. որոց
զոմանս իբրև զձագս հաւուց խոշխոշեցին, և զոմանս

տա-

առաւմբ ձգեալ ածին առ բուղայ։ Այս նա ընտրեալ
՚ի նոցանէ զառոյգս և զգեղահասակս՝ կէսկին կապա-
նօք էարկ ՚ի բանտ ընդ առաջնոյ կապելոյն։

853։ Այս յետ ոչ բազում աւուրց զարհուրելի տանջանօք
չարչարեաց զնա՝ զի դարձուսցէ յօրինս իւր. և ոչ եթող յէ-
՚ի գեղեցիկ գէմս նոյ և ՚ի հասակն կերպարան մար-
դոյ. և ապա հրով այրեաց զնա։ Ա՚ն մէջ երանելեացս
աստուած՝ ի գաւառէն աղբակայ. նէ այնչափ գեղեցիկ
եին գիմօք և գոյարփագին երեսօք, վայե՛լուչ հասա-
կօք և յաջողակ ձեռօք, մինչև հնանալ զօրացն հա-
բացոց ՚ի վէր հրաշատիպ կերպարանաց նոյ։ Օ՚ տեսա
բազմօք յորդորեաց բուղայ ուրանալ զհաւատս. և երբ
րև ետես թէ ոչ առնուն նէք յանձն՝ մատոյց զնա յամ
աղգ տանջանաց. և յետոյ ետ խաչել զնա։ Պատարուն
նոյ և առաջնոյն էղև յաւի 852 և 853. և հայրապետու
յովհաննէս սահմանեաց օր՝ կատարել զտօն նոյ ընդ
նախնի աւուրսն անտի։

Օ՚ այսչափ խոստովի դառնուի՛ զոսկականին տեսել
ոմանց ՚ի նախաթարաց՝ որք ամրացեալ կային յանմա-
տոյց տեղիս, և զմնաւ աճեալ թէ որդիք և կանայք
իւրեանց մատնին ՚ի ձեռս օտարաց՝ դառնացան յոյժ.
և ոմանք ՚ի նոցանէ եկեալ կացին ՚ի կիրճս ձորոյն, ըն
որ ունէին անցանել մանր ինչ զօրացն բուղայի. ուր և
ժամ պատեհ դտեալ նոյ՝ յարձակեցան ՚ի վէր զօրացն,
և սպանին զբազումն ՚ի նոցանէ, և զայլսն վախստա-
կան արարեալ՝ հանին ՚ի ձեռաց նոյ զգերիսն։ Ա՚յլ
սակայն բազմութիւնք զօրացն բուղայի դիմեալ ըն այլ
Ջանասարհ ՚ի վէր նոյ կային զնա, և աճին առ բուղայ։
Այս նա յետ սաստիկ տանջելոյ զնա նահատակեաց հա-
տանելով զգլուխս նոյ. յորս սքանչելի ցուցան դէպզ
յակեաց տօմն, և խոստով ՚ի տանէ գաթեղենից։

854։ Զետն էարկ սպա բուղայ և յօն սիւնեաց և ՚ի սիսա-
կանս. առաքեաց զօր բազում սպատատակուբ յայմ գա-
ւառս՝ առնել ըն նոք ըն օրինակի այլոց ծայ առնելին,
և ունել զայմ տեարս ձեին՝ մանաւանդ զիշխանն սիսա-
կան զվասակ և զեղբայր նր զաշոտ՝ զորդիս բագրատ
Ա՚յ ՚ի խուճապել և յանձատարել նախաթարաց, և յայմ
լանալ յանտառիկ տեղիս ՚ի գաւառն բաղայ, վասակ
լինան փոքր մի յատպելել՝ պաշարեցաւ ՚ի զօրաց. և

հնարիւք լինի հաշիւ ձողոպրեալ զանձն փութացաւ՝ ի փախուստ։ Այլ զօրք բուղայի սպրդեալ գհետ նոր՝ ձեպով ժամանեցին նմա։ Այն նոր տեսեալ թէ չինք հնար փախստեան, և ոչ տեղի ծագմտեան՝ յեցաւ՝ ի զօրուն Թէն արուեստ իւրոյ, դարձաւ ընդ կրունկն, եհան զսուր իւր. և իբրև վարագ զայրագին յարձակեալ՝ ի վր զօրացն ընդքնին միայնակ՝ եհար զնոսա չարաչար յոյժ. և զմանկն առ հասարակ դիակեցաւալ՝ երկիւղ կործանել՝ եհաս և՝ ի զօրավար նոյ՝ որ ամենայնի փախչէր. և՝ ի վայր արկեալ զնա՝ ի ձիոյն՝ ընդ ոտիւք երիվարին իւրոյ խեղդեաց զնա. և վազելով՝ ի վր դիականց անկելոց էանց գնայր յարևելս կոյս՝ ընդ դարդմանաց առ իշխան տեղւոյն՝ որ կոչիւր Կարիճ։

Այնուհետև նա պատուով ընկալեալ զվասակ՝ հանգոյց զնա. և ապա դաւաճանութիւք կապեալ զայրն քաջ՝ առաքեաց՝ ի ձեռս բուղայի։ Իբրև տեսես բուղայ զվասակ, ուրախ եղև յոյժ. և երկին կապեաց զնա։ Յայնմ վայրի և այլ հինգ զօրացն բուղայի պաշարեալ զտեղին՝ ուր ապաստանեալ էր եղբայրն վասակայ աշոտ և մայրն նորա, կալան և կապեցին զնա, իբրև ոչս և զայլ իշխանս. և առծին զնա առ բուղայ. որ և երկին կապանօք սպրդեալ զնա պահեաց զդուշութիւնք։

Այսպէս ապա բուղայ յարցոյց ՚ի յերկիրն խաչէնոյ (՚ի խարտապատ) և կալաւ զատրներսեհ զհորն խաչէնոյ և զազգատոհմն նր և զայլս երևելի անձինս. և զնոսա դիմակաց՝ զարս տուսերաձիգս էարկ՝ ի բերան սրոյ. և արբոյց զերկիրն արեամբ բազմանմեղ մարդկան։ Ընտի յառաջ անցեալ բուղայի եկն յուտի ՚ի գաւառն դարդմանաց. և կանգնեալ պատնէշ զբերդին՝ որ յանուն գաւառին կոչիւր դարդման՝ եառ զայն. և կալաւ զիշխանն կտրիճ զմատնիչն վասակայ. և կաշկանդեաց զնա ՚ի կապանս. և հեղեղեալ զերկիրն արեամբ՝ ՚ի խաւարն նոտոյց զնոյն. ուր և կալաւ զտեսեփանոսն զանուճանեաւն կոն զիշխանն սևորդեաց, և կործանեաց զքաղաք նորա զտուս։ Անց ապա յՀն աղձնիսից. և կալաւ զիշխան տեղւոյն՝ զեսայի և զնմ հաստատիս նր և գրեթէ զնմ իշխանս. և ՚ի սուր սրոյ հեաւ զնոն համայն ծովացոյց արեամբ անմեղաց։ Այս ամա

854 : Նստաւ ՚ի դուքին ամն ՚ը. և բարւոք խնամեաց զաղգն : ՅԺ :

855 : Հերի պարսիկ՝ զոր իբր սեպուհ եղ թուղայ ՚ի Հայս՝ կալաւ իշխանութենն բագրատունեաց :

Ա.Մ.Ն

ասպատակ արարեալ ՚ի Հայս՝ ետ զնա ՚ի ձեռն Բագրատունեաց : Եւ ինքն դարձեալ ՚ի Հայս՝ ետ զնա ՚ի ձեռն Աշոտոյ , որ եւ ինքն ՚ի ձեռն Սմբատայ որդւոյ իւրոյ ետ զնա ՚ի ձեռն Գագկայ , որ եւ ինքն ՚ի ձեռն Սմբատայ որդւոյ իւրոյ ետ զնա ՚ի ձեռն Աշոտոյ որդւոյ իւրոյ , որ եւ ինքն ՚ի ձեռն Սմբատայ որդւոյ իւրոյ ետ զնա ՚ի ձեռն Գագկայ

ՄԱՄԱՆ ՀՈՆՈՐՈՐԴ

ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԵԱՑ։

որ պահեաց ամս 160, կամ 220։

ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԵԱՑՆ ՅԱՐՈՒԼ ՅՕՐԴԻ Հայր աբրահամ ի ծննդոցն սահակայ։ Ընդ առաջինն այսր ցեղի եղև շամբատ յաղգէ յուդայ յաւուրս դերութէն երկրի ի նաբուգոդոնոսորայ. զի եկեալ նէր ի հայս՝ ազեաց յաղգ մեծ։ Յորդւոց սորին ծագեցաւ երևելին բագարատ. որ էր յաւուրս վաղարշակայ. յորմէ և ցեղ նէր անուն ընկալաւ՝ նախարարութէն բագրատունեաց։

Ի թագաւորել ասպա աշոտոյ առաջնոյ ի սմին զարմէ կատարեցաւ գուշակուէն երանելոյն մովսէսի խորենացւոյ գրեալ վ՚ն սահակայ բագրատունւոյ, թէ ի ցեղէ նորա հանդերձեալ են թագաւորել ի հայս. որով առաւել ևս յայտնի երևեցաւ լրումն խոստմանն այն աւ աբրահամ՝ թէ թագաւորք ի քէն ելցեն՝ ոչ միայն ի մէջ իւր, այլև ի մէջ այլոց ազգաց. ոմն և ի հայս, նախ արշակունիք ի քեռուրայ. և ապա բագրատունիք ի սարրայէ, զորոց ունիմք խօսել յառաջիկայ գլխոց. յաւելեալ ի կարգի և ցայսմ ժամանակս կաթուղիկոսացն հայոց։ Ա՚ատիցուք արդ նախ առաջի առնել զպատմութէն աշոտոյ. որ կոչի առաջին ըստ առաջնոյ լինելոյ յիշխանութէնն բագրատունեաց, զոլով Թոռն աշոտոյ մնակերն կոչեցեալ։

Գլ. 1։ Յառմանակ աշոտոյ առաջնոյ. և գործոց պատերազմի հարուածիւոյ և գեղեցիկ երիտրդէ։

Ջ. 1 = 4։

856։ Ա՚շոտ առաջին՝ որդի սմբատայ խոստովանողի՝ յետ վարելոյ նախարարութեան և իշխանացն հայոց՝ ի թագաւորութէն բագրատունեաց, սկսաւ պայազատել զիշխանութէն

նեաց, և ունել զսպարապետութի՛ Հայոց ըստ խնամակա-
լութ վերակացուին շեխեայ. և բազմութիսն խնամն յոյ-
ցանել լոյս առ աղգն ըստ Հոգևորին և ըստ մարմնաւորին, և
ըստ ամենայն քաղցրութեբ կենցաղելով՝ յորդոյ և սիրել
եղև ոչ միայն Հայոց, այլև օտարաց, և ա թշնամեաց.
մինչև ամէն ակն ածել՛ի նմանէ։

859։ Ի ոչնչէ ամիրապետին զբարութ համբաւ նմի, կամեցաւ
մեծարել զնա. որոյ աղաչեաւ բազում պարգևօք և իշ-
խանաշուք զգեստուք առաքեաց՛ի Հայս զինչան ոմն՝
այլ արմենի անուն՝ որդի վասիլի՛ի Հայոց դարձեալ,
կայսրացանել զաշուս՛ի վէր Հայոյ իշխան իշխանաց, Հա-
ւատալով նմա զէն և զխարիս ձին. և այս եղև յամի
859. յԱ։ Ի յայնմ հետէ սկսաւ՛ի Հայս իշխանութի՛ն
բազբատունեաց։

860։ Իբրև հաւ աշուս զայն իշխանուն՝ ձեռն էարկ ամ բա-
րեաւութ բարեկարգել զնա. և նախ ժողովէ զգօրս՝ յՀՃ։
եդ կարգ՛ի նոսին՝ սահմանեալ նմ ռոճիկ բաւական,
և կարգեաց սպարապետ զերջայր իւր զաբաս՝ զերի-
տասարդ քաջ և խնամատուն. և ձեռամբ նր սպառ բա-
զում քաջութի՛ն. և նոքաձեռոյց զիշխանին իւր. և
ինքն նստեր երբեմն յանկ քալաք, զոր շինեաց պատ
իւր, և երբեմն յերազդաւորս, այն է շերակաւան՛ի շի-
րակ գաւառի։

Եւ զի էին սր բիւր գնտերք, զառաջինն ետ՛ի հնուէ
հայկազնին վասակայ սիւնեաց՝ որ կոչիր ևս գաբուռ.
որոյ եղեն ջոկս որդիք, գրիգոր, աշոտ, սահակ, և վա-
ղիլ. որ յետոյ կոչեցաւ վասակ. զոոսա՛ի կարգի պատ-
մեցեալս կոչեմք սիւնիս։ Իսկ զերկրորդ գունդսր իւր
ետ գրիգորի սրծրունեաց՝ որ և գերեզնիկ անուանիսր,
իշխան վասպուրականի՛ն, այր զգաստ և ա՛զգ։ Այդ-
և ըստ սոսա իշխանն սիսական վասակ և եղբայր նորա
աշոտ՝ ձեռնտու էին աշոտոյ. զոոսա սիսականս կոչեմք
՛ի պատմութե։ Այսոքիւ և այլ երեքիւն եղբարսր իշխանք
սիւնեաց, սմբատ, սահակ, և բաբկէն ընկերեին նմ.
զոոսա կոչեմք սիսականս։ Օ՜ անուանս սր արժան է
պահել յուշի առ բարւոք իմանալոյ զորս ունիմք առել
՛ի պատմութե։

861։ Ի զօրանալ աշոտոյ և իշխանանալ նմ՝ ջահոտ որդի սեա-
դայի որդւոյ առաջնոյն ջահապայ՝ վարձեալ յայլեւայլ կո-
հոյ՝

հայս՝ յաւարի առնուլ զձեզ, և տիրել ևս. և հասեալ յերը երասխ գետոյն՝ բանակեցաւ անդ։ Յողովեալ և աթոռոյ սպարապետին հայոց զաթս կոչովիս քաւա սուն հաշար ի հայոց՝ դիմեաց անդր, և անկեալ ի վէր զջուց նարա սպառ կոտորած սարսափելի. զի զինքն տրախտղևոզ և գետտղեժ կորոյս. միայն նա ինքն ջա հապ վերտասան արամբք ղերծաւ մազապուրծ. և լուր այսր զարհուրելի գործոյ սասանեցոյց զՀԱՅՔԱԿԱՅ ազգս. և տեղին այն յանուն քառասուն հաղարիցն քառա սունք կոչեցաւ։

862 ԺԳ։ Ընդ այն ձեռն՝ ինատիլ նոտոյ ամիրասպետի՝ նախարարք Ե՝ իշխանք հայոց՝ որք դերեալ էին՝ ի բուղայէ, և ու րացեալ էին արտաքուստ գՀատատոս իւրեանց, մատու ցին առ նա զաղաչանս, և խնդրեցին՝ ի նմանէ տալ ինքեանց հրամանն դառնալոյ՝ ՅՀ իւրեանց։ Ան՝ ի թոյլ տալ նոր՝ ելեալ նոցա՝ ի բաղտատէ եկին՝ ի հայս. և ա պաշաւեալ՝ ի վէր ուրացուցին փառաւոր առնէին զնոճ։

ը սոսս դարձաւ և նանս սարկաւագ սատրի։

Աստեր ը այն աւուրս՝ ի կոստանդնուպոլիս փոտ կիմ փոտիոս յոյն պատրիարգ այր բազմահանձար (Թէոփո և բանասիրէ ուներ զաթոռն)։ սա նեղէր զՀայս բնա կեալս յիշխանութէ յունաց վ՚ն բանի քաղկեդոնի սէր ժողովոյն. և կոչեր զնոսա ծանծալիկեանս, այ հե տեւողս յակոբայ ծանծալոսի։ Ո այս իմացեալ զաքարեայ կաթուղիկոսի՝ գրեաց առնա թուղթ սիրոյ. և ծանոյց ևս զպատճառն ոչ ընդունելոյ հայոց զԺողովն քաղկեդոնի։ Ա յսմ թղթոյ պինդի արար փոտ երկար բանիւք, ցու ցանելով զողջաւիտ վճռովն սէր ժողովոյն. և թէ զոր լուեալ են հայք զայնմանէ՝ ոչ է այնպէս։ Գրեաց և առ աշոտ իշխանն թուղթ. և յորդորեաց զնա յընդունել ուղիղ ժողովոյն. յղեաց առ նա և մասն ինչ՝ ի կենաց փայտե։ Ան զայսոսիկ առաքեաց՝ ի հայս ձեռամբ արքեպիսկոպոսին նիկիոյ՝ որ կոչիւր վահան, և ընդ յունաց յով հան. խնդրելով ժողով առնել եպիսկոպոսաց վ՚ն այսր։

862 ԺԴ։ Ի հաւանիլ ասպա զաքարիայ կաթուղիկոսի և աշոտոյ իշխանի՝ ժողով գումարեցաւ՝ ի շիրակաւան յամի 862. յԺԴ. եկին անդ և երևելի իշխանք. և ինքն աշոտ՝ ի մէջ նոցա։ Ան՝ ի լինել բազում բանից՝ խօսեցաւ վահան եպիսկոպոս ձառս երկար՝ ի վէր խորհրդոյ երրորդութէ և մարդեղութէ. և եդ առաջի ժողովոյն հնգետասան դլուխս

զ[ե]ռնխոս ուղղափառս դատանուելոյ. որոյ յետինն էր կարգեալ Լեւոնէ քաղկեդոնի ժողովոյն։

Յաւարտիլ այսր ժողովոյ էին ի կողմանս յայնոսիկ 863
սահակ եպիսկոպոս տայոց մնուցան ասացեալ, և ըստ այժ։
ողիկայ ասլիկուրէշ։ Ա՛ա իմացեալ զերեսելոն ի շրջա-
կաւան՝ հակառակ եկաց, և սկսաւ խռովել զազգն ի
նախատինս անձին իւրոյ։ Ա՛յլ զաքարիա կաթուղի-
կոս՝ ի խաղաղուե և ի սէր միաբանութե պահէր զազգն,
օրինակ բարի լեալ ամենից, և յորդոր ի լաւն. որով և
սիրելի եղև և յարգոյ յաչս ամենից։ Պատուհասեցաւ և յիշ-
խանէն այլազգեաց՝ որ առաքեցաւ ի նոյն աւուրս յա-
միրապետէն ի հայս յայցելութիւն ժէին. այն ե՛ յիսէ՝
որդի շեխեայ վերակացուին. որոյ մեծամեծ մեծարեալ
ընդ հայրապետն՝ եւս հրամանս բառնալոյ առաջի նոր դրօ-
շակ խաչանմանն ըստ առաջին սովորութե։

Ա՛յս զաքարիա կաթուղիկոս գրեաց բազում ճառս ող-
ջամիտ բանիւք, և քարոզս և մեկնութիս ի վերայ աւետա-
րանոց և այլոց գանձ մի ոճաշունչ գրոց. ոմն և զհա-
մառօտ բացատրութիւն երգոց երգոյն։ Ա՛յս ինքն կաց-
եալ ի հայրապետութե սմն ետն. վախճանեցաւ։ Յա-
ւուրս սորա էր համամ վէճով՝ արևելից ասացեալ. որ
գրեաց զմեկնութիւն առաքելոյն սողոմոնի, և ոմն ի գայ-
ին յովքայ, և աւետ օրհնութիւնց. և ճժըն սաղմոսին.
և ինչ ինչ ևս ի վերայ քերականական իրաց. արար և
պատմութիւն ինչ հայոց. այլ ոչ ինչ մնաց ի գրելոց նմ։
Ա՛յր ըստ այն աւուրս և վէպ ոմն գազիկ անուն՝ առաջ-
նորդ վանից սբոյն ստեփանոսի. որոյ էր սարկաւագ մի
գրեգոր անուն քաջուսուցիչ. երկոքինն սքը գործակցու-
թիւք միմեանց հաւաքեցին զպատմութիս սբոց. և արա-
րին կիրք մի, որ առաքելոցիկը կոչեցաւ. և ելն այն
իբր սկիզբն յայսմաւուրացն հայոց։ Ա՛յլ ժամս սոյ էր և
յովհաննէս ոմն բժիշկ այր իմաստուն և տեղեակ բնու-
թեանց. և ասա և թարգմանեաց զանազան պատ-
մութիս սբոց. ըստ որս և զպատմութի վարուց սբոյն դիո-
նեսիոսի արիսպագացւոյն։

Ա՛ստաւ զայնու ժամու կայսր ի կոստանդնուպոլիս 867
յաղթե հայոց մեծն վասիլ արշակունի. զորմէ տես ի յժէ։
պատ. Ե. 3. Ա՛ր ոմն միանգամ թիգրէնին ի ցեղէ
արշակունեաց՝ թագադիր լինէին նմ բազատուհիք,
ամեն իրի և վասիլ՝ ի թիգրէն անդ առաքեաց առ աշուտ
բազ-

քագրատունի զնիկերսուս անուն իշխան ամի՝ և կամեհ-
կոդիսոս, և ինդրեաց ի նմանէ՝ թագաւոր լինել ին-
քեան։ Իսկ նա ոչ կարէ լսել ինքնին գնալ ի կոստանդ-
նուպոլիս՝ առաքեաց առ նա զթագ փառաչեղ. և վառ-
ւի ընտրեալ զգեստ՝ սէր բիմ եղոյց առ աշոտ, կոչէ լալ
զնա միանգամայն և որդի սիրելի. և եկ ես նմա դանդ
սիրոյ և բարեկամութեան։

876։ Գնորդ երկրորդ՝ ի գառնոյ, այր զգաստ և զուարթ, 876
յիշ։ նստուս՝ ի տեղի զաքարիայ կաթուղիկոս՝ ի գումն քա-
ղաքի. և յամի դնեցեալ ուղղութեան անդորրութ-
կոտաւարեր զժողովուրդն։

885։ Այսր այս գերդ կաթուղիկոս և իշխանք Հայոց տե- 885
յիշ։ սեալ զանճամեծ արարս աշոտոյ, և զզգաստութեի կա-
ռավարութեան նր, միաբան Տաճատեցւոյն մատուցին ա-
զաչանս առ ամիրապետն ձեռամբ յիսէի վերակացուի,
և ինդրեցին՝ ի նմանէ՝ զի կացուսցէ զաշոտ թագաւոր
Հայոց, խոստանալով նմա կալ և մնալ հաւատարիմ
յամի. և ոչ իբրեք պահեցցեն զնմանէ զկարին ալքունի։
Իսկ զի ինքն ամիրապետն ևս քաջ տեղեկացել էր բա-
րեաւութեն աշոտոյ, հաճեցաւ ընդ այն. և առաքեաց
առ աշոտ թագ արքայական Հանդերձ թագաւորական
զարդու։ Օ այս լսեալ և գնալ կայսերն ինքն ևս
յդեաց առ նա թագ փառաւոր։

Պատմեալ աշոտոյ յերկուց ինքնակալութենց, և թա-
գաւորեր փառօք՝ զօրացաւ յոյժ, և նորոգեաց զկարգ
թէրսութենն Հայոց. և եմոյծ՝ ի Հայս զիմ վայելչու-
արքայական առաւել քան զառաջինն. և արար բիմ՝
երևելի չնաւեա։ Ի վէր այսր ամի ոչ եմոց տեղի զա-
տարկ Հնին Հայոց, այլ զիմ եւս արկանել՝ ի գործ։
Իսկ զանձն թագաւորութենն եդ՝ ի քաղաքն բագրան
այն է բագարան։ Իսկ երբեք բարեկարգեաց զիմ՝
ձեռն եարկ նոճաձել զպատասխ հիւսիսակողմն ըզ-
քնակեանն առ լերամն կովկասու. և ուղղեալ ըզ-
գնացս իւր՝ ի գուգարացիս և յոսեհացիս՝ կարգ եդ և
՝ի տն, և կացոյց նր առաջնորդս զպասու։

886։ Իսկ փեսայ նր գրիգոր արծրունի ստահակեալ՝ ի նմա- 886
յիշ։ նէ՝ սկսաւ անհնազանդ յուցանել նմա զինքն. և ընդ-
դէմ կամաց նր եարկ է իշխանութ իւրով վերկուս գա-
ւառս գՏեր և զզաւրճանդ, յորս քնակէին այլազգիք։
Այսոյ վր և այլազգիք զարան գործեալ նմա սպանին
զնա։

զնա ։ Այլ որդի նը աշուտ երեք զմարմին նը՛ի վաճառո-
ղական . և ինքն պայազատեաց՛ի տեղի նը ։
887 ։ Այ նոյն աւուրս՛ի մեռանել և միւսոյ փեսային նը՝ այն
և վասակ սիմնի՝ նստաւ՛ի տեղի նը որդի նորին դրնդոր ԼՂՀ ։
սուփան երկրորդ . և մայր նը տիկինն սիմնեաց մարեմ
եկեաց այնու հետև կրօնաւորական կենօք՝ տոճեալ
զանձն՛ի ձգնութիւն ։
888 ։ Յանկանիլ յաւուրսն յայնոսիկ խաւսքն՛ի մէջ վա-
նադացւոց և՛ի կռուիլ ընդ միմեանս՝ աջաս սպանաւ ԼՂՀ ։
պետ եղբայր աշոտոյ գնաց զօրօք՛ի վէր նոցա . և հան-
դարեցոյց զնոս ։ Այ՛ի մնալ նը անդ՝ ապստամբեցան
յաշոտոյ ազգք դուգաւոց . և ամբաստ որդի աշոտոյ՝ որ
էր փոխարքայ նստեր յերազգաւորս աւան՝ դիմեաց
բազմութիւք զօրաց՛ի վէր նոյ . և նոճաձել զնա նստաւ՛ի
բերդն կոչեցեալ շամշուդի կամ շամշոզիկ . այս է և
ըստ նոսա ։
888 ։ Այ խաղալիլ խսպաս հայաստանեայց՝ կամեցաւ աշոտ
դնալ՛ի կոզմանս վրաց՝ առնել հայոց՛ի գնին Վաց , առնել ԼՂՀ ։
ըստ նմա և զմեղսիկ եղիսանն զօրաւոր՝ հանդերձ գնդաւ
մեծ . և եկեալ՛ի սեբաստիա՝ հանց անտի՛ի կոստանդ-
նուպոլիս՛ի յարդուն վճռոյն կայսեր խմաստասիրի որդ-
ւոյ վասլի . և պատուհեալ գնա՝ պատուհեցաւ՛ի նմա-
նէ ։ Այ գի յայնմ ձմռի պատերազմ ունէր վրաց ընդ
բուլղարս՝ ՛ի յորդորել նը զաշոտ արքայ՝ նիզակակից
լինել ինքեան՝ եթող նա առ նմա զմեղսիկ հանդերձ
զօրօք . և մեղսիկ կէտ վճարելոյ պատերազմին եկեալ
բնակեցաւ՛ի փոքրն հայս ։
889 ։ Այ եղև՛ի դառնալ աշոտոյ՛ի կոստանդնուպօլսոյ՝ հաս ԼՂՀ ։
եալ՛ի տեղին քարսպատ ասպատաժն առացեալ մերձ՛ի
շիրակ գաւառ՝ անկաւ՛ի հիւծանդութիւն ծանր . և կո-
չեալ զգէորգ կաթուղիկոս խոստովանեցաւ նմա . և
ընկալեալ զկէտին թոշակ խորհրդոյ հաղորդութեանն՝ ետ
բաշխել բազում դանձս յաղքատս և՛ի տնանկս, կեկե-
ղեցիս և՛ ի վանորայս , ՛ի հիւծանդանոցս և յաղքատա-
նոցս ։ Այ առեալ զօրհնութիւն՛ի հայրապետէն աւանդ
դեաց զհոգի իւր առ ՚ած՛ի հասակի հինգ ամաց . կացեալ
յիշխանութիւնն ամն ինգ , և՛ի թագաւորութիւնն ամն է .
է ամ լիւ ։
Կարձեալ ասպա զմարմին նը բերին՛ի քաղաքն բագա-
րան . և այս յուղարկաւորութիւնն նը հանդիսաւոր եղև
յոյժ .

յոյժ · զի գրեթէ ամենայնքեան և զօրք նոքա , և եպիս-
կոպոսունք և վիճակք , կղերիկոսունք և հրամայողք , և
այլ բազմութիւնք մարդկան ուղեկից էին գաղաղաց նո-
ցա որս և երեք որդիք նորուն , դաւիթ , տասիակ և շա-
պուհ · իսկ ամենեան երեց որդի նոր գեռ՝ ի գուգարս էր ·
և աթոռ եղբայր նորին ՝ի վանանդ ։

2 ։ Յամանակ ամբոխի առաջնոյ · և խալուաղիսուրնի
Մալոտոյ , և յովհաննու վեցերորդի ։

Ջ · 5 = 11 ։

890 ։ ՅԼԹ ։ Ամեան առաջին ասացեալ ըս կարգի Թագաւորուե-
որդի աշոտոյ առաջնոյ՝ լուծեալ զնահ հօր իւրոյ
փութացաւ եկն ՝ի գուգարաց յերդաքաւորս · և եղեւ
առաջ ՝ի վէր նոր ։ ուշեալ և իշխանն վրաց աստիճանիս
հիւրապաղատ զինչ աշոտոյ , որ և եր յազգէ բագրա-
տունեաց , եկն առ սմբատ յայցելութիւն և ՝ի միխեթա
բուեղ · և անդէն անդ տաւսուեցին կաթուղիկոսն
և մեծամեծաց Թագաւորեցոյց զնա ՝ի վէր հայոց , և ե-
դեալ ՝ի գլուխս նոր գլխագ հօր նորին ։

Ա եկնեալ ասես անտի ասպետսեսի չորաս առ աթոռ
եղբայր աշոտոյ որ նստեր յամուրն կարսոյ , միխեթա-
բերդ զնա ։ Եւ զի եդեալ եր նա ՝ի մտի Թագաւորել
՝ի տեղի եղբօր իւրոյ , ՝ի գալ առ նա ասպետսեսին կա-
լոս և կապեաց զնա ՝ի շղթայս և եդ ՝ի բանտի , փոխա-
նակ զի Թագեալ նոր զինքն Թագաւորեցոյց զսմբատ . և
Թագ կապեալ ՝ի գլուխ իւր ետ հռչակ տիրանալ ՝ի
Թագաւորեաց աթոռ ՝ի վէր հայոց ։ Եւ ահա անկաս
խռովուէն չար ՝ի հայս . և բաժանեցաւ ազգն յերկուս ։
Օ ի երկրքին նոր ժողովեալ զօրս՝ սկսան պատերազ-
միլ ընդ իրեարս . և քոց սրամտութիւնն նոյ առջորեաց գա-
ղեցկութիւնն նորոգ ծաղկեալ Թագաւորութիւնն ։
Ա մէջ եմուտ գնորգ կաթուղիկոս մի խաղաղութիւն .
և ՝ի հաձեցուցանել նոր զաթոռ արձակել զատրնեսիս
և յետս կալ ՝ի լորտրդոց իւրոց՝ խնդրեաց նա զորդի
նորա իբր պատանդ , և զերկուս ամենոցս նորա , և եւ
Թուղթ երդմանէ . և իբրև եառ՝ ժխտեաց երդմանն .
և արհամարհեաց զմիջնորդութիւն հայրապետին ։

891 ։ ՅԼԹ ։ Յայնժամ հրաման արձակեաց սմբատ արքայ ՀՃ որ-
ուն իբրոյ՝ ժողովիլ այլ եւս զօրաց բազմաց յայզդէ հայ-

ոց. վարձեաց և յայլոց ազգաց զբազմութիւն հեծելոց
և հետևակաց. և եկեալ պաշարեաց զամուրն կարուց։
Եւ իբրև՝ ի նեղ անկաւ աթոռ, առաքեաց պատգա-
մաւորս առ սմբատ. և առեալ պատանդ՝ ի նմանէ զորդի նորա զաբաս՝ արձակեաց զատրներսեհ։ Եւ սմբատ
դարձաւ՝ ի բագարան. և շինեալ յերազդաւորս զեկե-
ղեցի՝ կոչեցեալ սբ վրկիչ կամ ամենափրկիչ՝ անդ եղ
զգլխոս իւր։
Եւ զի աբաս տակաւին յուշիկ՝ ի խորհուրդս վաստուէ,
գրգռեցաւ ընդ իմ կաթուղիկոսին. և՝ ի պատուհասիլ
բազմաց՝ որք միաբանեալ էին ընդ նմա, զղջացաւ. և խնդ-
բեալ զթողութիւն՝ ի հայրապետէն և՝ ի սմբատայ՝ մեր-
կացաւ յանձնէ զիամն նենգութեան. և զգեցեալ զերկիւղն
աստուծոյ՝ եկաց խաղաղութիւն ընդ արքայն. և յետ սակաւու մե-
ռաւ. և սմբատ կացոյց՝ ի տեղի նր սպարապետ զեղ-
բայր իւր զյովհաննէս։
Օ այս ամ ծանոյց սմբատ ամիրապետին. և նա հաւա- 892։
նեցաւ ընդ արարս նր՝ յղեաց առ նա թագ արքայական, և յամ։
սմբատ ժողով մեծ արարեալ՝ ի նորաշէն եկեղեցին՝
կրկին պսակեցաւ։ Դառաքեաց ապա հրեշտակս առ լև-
ոն կայսր. և նորոգեաց զհաստատութիւն բարեկամութե
իւրոյ ընդ նմա. և պատուհասեցաւ՝ ի նմանէ բազմ պարգևօք։
Եւ այնուհետև առաւել ևս զօրացեալ սմբատայ՝ ընդ-
արձակեաց զձեռն իւր, և տիրեաց ազգաց բազմաց.
որով կարի ինն հռչակեցաւ անուն նր։
Ընդ այն աւուրս նստեր յաթոռ պատրիարքական՝ ՅՈՎ ՍԱՓԷՆ 893։
անուն՝ մեծ ոստիկան պարսից։ Եւ նախանձեալ ընդ համ յամ։
բաւ բարձրութեն սմբատայ, մանաւանդ ընդ կապիլ նր
բարեկամութիւք ընդ կայսեր՝ խորհեցաւ նուաճել զնա.
և՝ ի յարձակիլ իւր՝ ի հայս՝ եղ ընդ առաջ նր սմբատ ե-
րեսուն հազար բնտիր զօրօք. և առանց պատերազմի՝
միայն բանիւք խաղաղութիւն ընդունեաց զբարձրմտութիւն նր.
և հաստատեալ՝ ի միջի դաշն սիրոյ՝ եկն՝ ի տեղի իւր։
Եւ յետ երկուց ամաց ստրջացաւ ափխազն ընդ դաշն զոր 895։
արար. զի տեսեալ զզօրանալ սմբատայ յոյժ՝ մանաւանդ, յամ։
միանգամայն և կասկածեր. և չհանդուրժեալ դառ-
նութե սրտին՝ դարձեալ ժողովեաց զօր բազում, և խա-
զաց՝ ի նախջուան, համբաւ ետու սիրելոյ թե հրա-
ման եկեալ ե ինքեան յամիրապետէն գնալ յայլ տա-
մանս։

Երբեմն իմացաւ սմբատ զնեղութիւն նոր՝ անձեռնհաս գո-
լով գումարել նոյն ժամայն բազական զօրս՝ գնաց յա-
մուր տեղիս . և հրամայեցաւ ըստ ամ տեղիս
յարութիւն իւրոյ ժողովիլ բազմութիւն զօրուց առ ինքն :
Ընդ վաղվաղակի հասին առ նահանգարքն հայոց բազ-
մութիւն զօրաց , և իշխանք այլոց ազգաց , և ի կողմանցն
հիւսիսոյ անհամար ազգն խազրաւորք և տիգաւորք ի դիւ-
ղըն վիճակ , որ էր ի սահմանս արագած լերինն :
Ընդ ի ժամանակ սահինի ի նախջուան և ի խուսել
սմբատայ յամուր տեղիս՝ գէորգ կաթուղիկոս փութա-
լով շինուցանել զկրպեկն՝ որ բոլորովքեալ էր , գնաց ընդ
առաջ սահինի յառնուլ զսիրտ նորա . և նա առ երեսս
պատուհաս գկաթուղիկոսն՝ յղեաց զինա պատգամա-
ւոր առ սմբատ արքայ կոչել զնա առ ինքն : Նայր
սմբատ ոչ էառ յանձն . նաև նախատարքն նոր ոչ եւտուն
նմա թոյլ : Ապա իբրև դարձաւ կաթուղիկոսն առ սահ-
շինն , կապեաց զնա յերկաթի շղթայս . և ինքն յառաջ
անցեալ եկն ի գեօղն դոլս : Նհաս և սմբատ անդր
զօրօք իւրովք , և անկաւ ի վերայ սահինի . և եհար զզօրս
նորա , և զինասցեալսն արար փախստեայ :
Ի հարուածոյ առաջի զահի հարեալ սահինն , և գիտա-
ցեալ թէ ոչ կարէ նոքաձեռ զսմբատ՝ հրեշտակս ար-
ձակեալ առ նա հաշտութիւն խոստացաւ ընդ նմ երդմամբ .
և եկեալ գնաց ի տեղի իւր . ուր ամիսս երկու ի տա-
ռապանս պահէաց զգէորգ կաթուղիկոս . և ապա առ-
եալ ի նմանէ գանձ՝ արձակեաց զնա :
Ի դառնալ սահինի և ի հանդարտիլ սմբատայ՝ քեռ-
որդի նր աշոտ իշխան վասպուրականի ձի գրգռեալ ի
քաւթիճ ոմանց , միանգամայն և զբարեալ ընդ մեծութիւն
նորա՝ ապստամբեցաւ ի նմանէ . և գնացեալ առ սահ-
շինն՝ մատոյց նմ բնիկ ընծայս . զի ձեռամբ նորա սահն
ունէր թիկրել առանձինն : Նր սահինն արտաքուստ
պատուհաս զնա՝ դարձոյց յետս ի տեղի իւր ունայն :
Ընդ այս գժդմնեալ աներ նր գադիկ՝ յաւուրս միում
տանուտ զնա ի զբօսանս հանդերձ երկու եղբարբք նո-
րին , որք էին գագիկ և գուրգէն . և կալեալ կապեաց
զնս , և եդ ի բանտի . և ինքն տիրեաց ձին վասպու-
րականի . բայց յետոյ հանեալ միայն զգագիկ ի բան-
տէ՝ արար իւր երկրորդ :
Նյայ նբզ երկու ամօք յառաջ ապստամբեցան ի սմբատ
տայ

տայ քնակիչը դժնեայ ։ և սմբատ եկեալ պատերազմ
զքաղաքն ։ և նուաճեաց զնոս ։ Եւ որս եհաս և պա-
տուհաս լիայ ։ զի անհոգութիւն գեանաւարժուն տատա-
նեցան չինուածք քաղաքին ։ յորմէ և մեռան բազումք։
մինչև չարեալ գերեվարեցան ։ Յայնժամ գրեաց առ
սպատոյն Թուղթ մխիթարեալ մարտով մերով ։ որ նորա
նիշ ի սևան կղզւոջ ։ յորմէ ոմիսինս առաքեալ նմին
նոյ սկսան նորագիւղ գքաղաքն ձեռնատուչք սմբատայ։

արքային ։ տես ի պատ ։ Ե ։ 6 ։

Ընդ այն ժամն ասիկանն մինջագեստայ ասմաստ ապա 896
տամբեալ ի մեծէ ամիրապետէ՝ եկն կայն առ նմա , յիսէ ,
և տիրեաց երկրին , եւս և քնակեաց սմբ լերին ։ և ի
խաղալ նորա յիշն տարեայ՝ զդէմ կալաւ նմա վահան
փեսայ շահկայ եղբօր արքային ։ և ազդ արար նմա հա-
սանել փութով յօգնութիւն ։ Եւ սմբատ միաբանեաւ
ընդ նախարարսն , և ժողովեալ զօրս բնաիրս վանայ տէր
Տաղար արանց եհաս վազվազակի հանդիպ լերինն տա-
րոնոյ ։

Ասի գագիկ վասպուրականն (զոր յիշեցաք այժմ, աներթ
աշտոյ արծրունւոց) բանս եդ դանիսել ընդ աշմաստայ
մամանել զդօրս հայոց ի ձեռս նորա։ զի թեզեալ ձեռամբ
նորա հասցէ մեծի իշխանութենէ և թիւրամէ ։ Եւ քանզի
ինքն տեղեակ էր այնոցիկ կողմանց՝ խորհուրդ եւս ար-
քային տուեալ անոմբ՝ ի հարաւակողմն , և բանակել սմա
ի գիւղն Տոգս ։ և գալոյ պատգամ յղեաց առ աշմաստ
գալ ի գիւղն Թուղս ։ Եւ հաւանեցուցեալ զարքայ
եհան զզօրսն ի ձմնապարչ ։ և էած գնոս ի լեռնա-
կողմն ի մացառախիտ և յապառաժուտ վայրս ։ յորս ոչ
անցք գոյր բնաձանապարհ , և ոչ կամէին ի ջուր ըմպելոյ
որով վճռեցան ոչ ինչ ինչ ի ջուր ըմպել մինչև ընդ-
մինչև ընդառաջ մեռանիլ ունայց , և ոմանց եւս ուժա-
թափ անկանիլ անդ ։ և ինացեալոց հագիւ հասանել
սմա յորշտոյն ի ջուր ինչ որ մերձ էր ի գիւղն Թուղս։
զոր և իբր կիսամեռ

Մնկաղեցան և ի քուն մնին ։

Ա.ՀԼ. մինչև էր ծագեալ արեւու եհաս անդր աշմաստ
զօրօք ։ որոյ յառնաճայնիցն ընդոստուցեալ հայոց զար-
հուրեցան ։ և ի զէնս ընթացեալ պատրաստեցան ի
մարտ ։ Ի գիմել սպա թշնամեացն ի վէր նոցն սմբատ
զքաջայ հեծեալ յերիվար իւր ընթերն յարձակեցաւ ի

վերայ նմ, և այլք պչեռնէր. և արարին կատարած տա-
սիկ՝ մինչև յետս ընկրկիլ թշնամեացն, և ի փախուստ
դառնալ։

Օ այն տեսեալ գագիկ աղաղակ եբարձ, և հրամայէ
եաց արքանեկայ իւրոց կոչծանել զգրան իւր և փախ-
չիլ։ ի անհամարը ևս սակ գան ի վերայ մեր։ Ալ զի
զջրբ Տայոց ոչ գիտեին[illegible] թե ևս ի չարութենէ սրան տա-
նել զայս, ևնքեանք ևս սկսան փախչիլ։ Նաև սմբատ
արքայ առանձինն մնացեալ փախեաւ։ Ալ այսպ սիւ-
նի քեռորդի իւր յետոյն սպանիք խաղնեալ է Թշնա-
մին՝ եհար զնոյն, և անկաւ սեղին է իւրոյն։ Ալ ահ-
տաւ երկուցեալ[illegible] Տայք յայլկի կողմանի հասանէն
ի վերայ՝ գարձաւ գնաց ի սեղի իւր։

Ընդ այսմիսի ցրուումն Տայոց զսպացեալ գագիկ
հարաւ ի վան քաղաք. և ի կառավարել նորա անդ զՀան-
դես ոտիպատիճ քեռորդի սմբատայ գագիկ պատրաս-
նի, զոր Հանեալ էր նմ ի բանտէ, միաբանեալ ընդ երբ
կուց սմատանենայ՝ սպան զնա յասպարիզն անդ. և վա-
նէ՛ի բաց զդիմակալն մեհենեաւ տաճ։ Հմաժամ
եղեալ ի բանտ սոյն եղբայր գագկայ՝ փեսայ սպա-
նեղոյն է մեա եղբօր իւրոյ գոբգենայ՝ կալաւ զիշխա-
նութիւն գագկի՝ նիզակակից ուեղալով զեղբայր իւր
գոբգենի։ ուշեցաւինն զմտանգիլ և զգրօնել զօրացն
Տայոց՝ ժամ պատեհ համարեցաւ նուճաձելոյ զսմբատ.
մինչ եկն բազմութիւն ի Տայատան. և զի նախապատրաստ
Տայոց չիաբանեցան ընդ սմբատայ, ասիպեցաւ խա-
զադրեցին խօսել է սմբատ, զոր[illegible] նմա պատանդ զոր-
դի իւր պաշտ և զորդի եղբօր իւրոյ սահակայ վախճա-
նելոյ զսմբատ. զորս տարաւ սմբատ ի Տայք և յամենա-
կեաց և զկին սմբատայ աբգայի և զնուէ նորա. և զնո-
ա եւ եօթ յատրպատական ։

Տեսեալ գեորգեայ կաթուղիկոսի զայսպիսի անցս չ-
քաւ ի կողմանս վասպուրականի, և անդ մեռաւ, կա-
ցեալ ի կաթուղիկոսուէ ամս իճ։ և Թադեւոս՝ ի գե-
բեզման Հորոյ վանացն ի տոսպ գաւառ. ուր էր գա-
ւազան աջ լուսաւորչին, և շարժական սեղան խորհր-

897։ Ա Դ, զոր է իւր շրջեցուցաներ լուսաւորչին ։
աշտոց երկերորդ՝ ի գաւառն կոտեից կի՛ յարագա-
յիսի։ Ծոտան՝ ի գեղջէ երկիվորդոյ, այր խնամատուն և սքա-
նատաւ

Նահատակեաց գնեա դառն տանջանօք։

Հասեալ աղէին սեւորդեաց և զեղբայրն նորա զարուճա՝
քաւ զօրօք՝ ի փայտակարան. և կալեալ զգեղորդ նա-
եւ նման՝ կապեցաւ՝ ի նա սիրով։ Եւ մեկնեալ անտի չու-
նապետին՝ եկն առ նա բարեկամութիւն. և խօսեցեալ
բատ արքայ՝ ի քաղաքն անի։ Օ այս զգացեալ նեղլեալ
Յարժամ մեկնեցաւ ափշին՝ ի հայաստանէ՝ եկն սըմ-
նա զօրդն նր։

Թիւ իւրոյ այրուելիք. և նա զթացեալ գարձոյց առ
տատուճօք խնդրեաց՝ ի նմանէ զօրդն իւր՝ ի մխիթարու-
ընդ առաջ նր՝ ի գաշտն շարուր՝ թախանձանօք և ար-
գաւ այժմ, և էր ինքն այրի, բազում ընծայիւք ելեալ
նա ամբաստանեաց զնա առաջի թագաւորին՝ թէ ի մեր
քինասիրեա իւր, և գնաց։

Եղբօր արքային. որոյ որդին ամբաստ՝ ի պատանդի էր
Երբեմն լուեալ գործել ափշին տիկինն մեծ կին սահակայ

Ընդ այն աւուրս (որպէս գրեմ նա ինքն,) ամբաստ ար- 899։
քայ Թագաւորէցոյց զինքեանն վրաց զատերնեղսէդ. Եւ յիշէ։
ար գլարեալ բազմայ գրգռեցին գափշին ոստիկան Եւ-
դեմ ամբաստայ։ Եւ ի գալ նր՝ ի վէր նորուն՝ նա ապաս-
տան եղև յամուրս ատոյց։ Եւ ափշին չկարացեալ առ-
նել ինչ էին՝ ի գործին քաղաք. և էցոյց թէ ինքն չու-
նի ինչ թշնամութիւն Եւ հայս. և միայն՝ ի սկզբոյ բարե-
կամութիւն եկեալ էր յոյն ասիական կողմանս. և՝ ի նշան
այսր եթող անդ զորդի իւր զգեդատատ. և առ նմա գնեալ

Ի 897։ Յովհաննէս վեցերորդ՝ պատմաբանն առաջելի՝ ի դաս 897։
հռոմակերտ աւանէ, աշակերտ և աղգական մաշտոցի, յիշէ։
յետ մահու նր կալաւ զաթոռ հայրապետութեան. և
կրեաց բազում տառապանս, և զորս կրեացն՝ լինադոյնս
գրեաց յոճ յարդարուն։

900։ Եւ անտի անցեալ յատարտատական՝ առ ափիլինն՝ քաղ-
լիմէ։ մատպատիկ գովաբէին խօսեցաւ առաքինին ամբաստ-
եւ ի դառնանալ նոր ըստ այն՝ էառ գաղտ ի նմանէ զոր-
դի սմբատայ գաղտ, եւ զկին նր եւ զնուռ նորին, զորս
առ ինքն ունէր ափլին։ եւ երբեք առ սմբատ։ Ընդ այս
յանդնարհնս զայրացեալ՝ ի Տուր վիրճու վառեցաւ
ափլին։ եւ ի պատրաստիլ նր գալ ի վերայ սմբատայ
անհամար զօրաք՝ կալաւ զնա ախտ ցաւոց ասասիկ յոյժ։
յոյսն եւ մեռաւ խակ։

902։ Եւ նստաւ ի տեղի նր ոստիկան պարսից եղբայր նո-
յծն։ ին յուսուֆ, այն է եւսուֆ՝ այր զօրաւոր, եւ արտա-
քուստ քաղցրաբարոյ։ այլ՝ ի ներքոյ մերկ յոյժ գթոյ։
որոյ վասն ամենևին հեռի եկաց ի նմանէ սմբատ։ եւ
գրեաց առ ամիրապետն՝ ազատ կացուցանել զնիւթն ի
նմանէ։ ըստ որում ձեռամբ նր առաքեր սմբատ գՀարկ
Տէն։ եւ ամիրապետն Տաճկաց ընդ խնդիր նր յղեաց
առ նա Թագ արքայական եւ սրտիկս ծանուցանս։

903։ Ընդ այս զաչերեաւ եւ զայրացեալ յուսուֆայ՝ խոստաց զօ-
յծէ։ րօք բազմօք ի Տայս։ եւ ի մտանել սմբատայ գՏետ նր՝
ժամանեաց նա ի գուբին քաղաք։ եւ առաքեաց հրեշ-
տակս առ սմբատ՝ զնէլ զանձ սերոյ ըստ միմեանս։ եւ ի
հաստատել այսր եկաց յուսուֆ ի գուբին զայն ձմեռն։
եւ սմբատ կերակրեաց զնա ցորտի անդ եր։ եւ ի Տա-
ստանել զաչին եկն առ յուսուֆ։ եւ թագուհ մեծարա-
նօք ուղարկեաց զնա յատրպատական ։

Ի նոյն աւուրս մեռաւ կրտսեր եղբայրն սմբատայ ար-
քայի շահուէ՝ որ սպարապետն եր ամ գօրաց։ եւ արմ-
ատս կացոյց ի տեղի նր զաւագ զորդի նորին։ Իսկ եւսուս
էր նոյն աւուրս եւ միւս եղբայրն նր գաւիթ, որ կալաւ զ-
եր իշխան խլհատից։

904։ Ի Տանդարտիլ Թիս Տայոց՝ Թագաւորն եգեր ցաց
յծէ։ կոստանդին՝ որ եր փեսայ սուրբ եսայեան վասն
խաղաց զօրաք ի սահմանս սեբերեն սմբատայ։ Ի զ-
արար նմա անեծս եւս՝ յետս կալ յայնպիսի չանդուգն
գործոյ։ Եւ ի չտապաւել նր դիմելոյն ի վէր նորա սմբատ
եւ սուրեր սուէ զօրաք եւ սպան։ եւ նորա անձնատուեալ
ամրացաւ չանուէ ի տեղիս, եւ ինդրեաց գՏաշտաւեայ։
Յայնժամ առաքեաց առ նա սմբատ զսուրբ եսայեան
դէմն զնախարարսքն Տայոց՝ ի Տատատեաւ զդաշն։ Եւ
ի խօսել նոյն ընդ միմեանս կալան եւ կապեցին զկոստան-
դին

դին ըստ ակնարկելոյ առնելոցն է, և տարան առ սրբ-
քեաց յամրոցն անկ՛ի կառնախ, և չեռ չորից ամաց
արձակեաց զնա վառօք չ՛ծ խուր ։ Ընդ որ մեծապէս
զժգոհեցաւ առնելոսկն, հաւատալով թէ ամբառ առ
Թշնամուն թէ արար այնպէս. և առաւելեալ յատե լու-
թէ՝ չարիս խորհելոց զնամանէ ։

Ընկաւ չեռ այսորիկ և գլուխ՛ի մէջ նախարարացն է։ 907 ։
դեմ ամբառայ վ՛ծ առաւելոյ նորա զհարկ այնր առի ։ չծ՛ղ ։

Ա՛ն չայժամ մի ոմն՛ի նոցանէ հասան անուն հաւնու-
նի՛ որոյ ակնարկութէ անսայլին այլք, և այլ հնգե-
տասան նախարարք՛ի հաւնունեաց և՛ի վանանդայց-
ւոց, ըստ որս և անէրն հասանայ՛ և մի խորհուրդ միա-
բանեցան՝ սպանանել զամբառ. և զայս խորհուրդ իւր
հանց յայտնեցին առնելոսկն, խոստացեալ նմ թա-
դաւորեցուցանել զնա՛ի տեղի ամբառայ ։ Ա՛ն տուեալ
օգնական՛ի ձեռս անէրոյն հասանայ՝ առաքեցին զնոս
՛ի սահմանս տաշրայ՝ զի անդ կր յայնժամ ամբառ, ժո-
մադիր լեալ ընդ նմա, զի՛ի սպանանել նորա զամբառ
աղգ արտասկ նոցա. և խնբեանք եկին զօրօք՛ի չիրակ
դաւառ. և մտեալ հերազդաւորս քաղաք՝ սպասէին
լուոյ սպանութեն ամբառայ ։

Պնացեալ նենգաւորին առ ամբառ իբր՛ի պատճառս
ծառայութէ իբրեք՝ մնայր դիպօղ ժամու ։ Ա՛յլ իբրև
եկն՛ի յայտ դաւաճանութէն այսր գործոյ՝ փախեաւ
նենգաւորն և այլ ոչ ևս երևեցաւ. և յայն ոստնել սպա-
տամբացն գալստեան նորա, յանախիկալ պահու զի-
մաց զօրօք ամբառ՛ի չիրակ դաւառ ։

Ո՛ այն իբրև տեսին ապստամբքն՝ զահի զաւթի հա-
նան. և տարնապատ փախեան յամուրս տայոց, և ըս-
կսան զօրաժողով լինել ընդ՛ի ամբառայ ։ Ա՛ն՛ի համ-
բաւել այսր՝ որք միանգամ էին՛ի տերութէն ամբառայ՝
յիմ կողմանց հաւաքուեցան ժողովեցան յօգնութիւն
նմա ։ Ա՛ն ամբառ դիմեաց նոքօք յերկիրն առնելոսկ-
հի, և ոտնակոխ արար զայն ։

Ա՛ն՛ի դիմել՛ի վերայ նորա առնելոսկն և միաբանե-
լոցն ըստ նմա, զօրքն ամբառայ ոչ սպասեալ՝ ոչ ժամու
և ոչ կարգի՝ յարձակեցան՛ի վերայ նոցա. և արարին
հարուածս առատիկ յոյժ ։ Ցետեալ ապա առնելոսկ-
հի և այլոց նախարարաց Թէ ջնջին և սպառին՝ աղա-

ՏԵՍԻԼ ԱՄԲԱՍՈՅ ՂՎՏԱՆԳԻԼ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ՅԻՆ ՀԱՅՈՑ՝ ԽՈՐՀԵՑԱՒ ԴԱՐՄԱՆ ՄԱՏՈՒՑԱՆԵԼ. ԵՒ ՅԱՅՍ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԱՌԱՔԵԱՑ ԱՒ ՅՈՒՏՈՒՓ ԶՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԿԱԼԹՈՒՂԻՔ ԻՍԱ ՄԵԾԱՄԵԾ ԸՆԾԱՅԻՒՔ ՀԱՇՏԵՑՈՒՑԱՆԵԼ ՁՆԱ ԸՆԴ ԻՒՐ: ԵՒ ՆԱ ԱՒ ԵՐԵՍ ՊԱՏՈՒՀԵԱԼ ԶԿԱԼԹՈՒՂԻԿՈՆ՝ ՅԵՏ ԱՒՈՒԶՑ ԻՆՉ ԵՂ ՁՆԱ Ի ԽԱՒԱՐՈՒՄԻՆ ԲԱՆՏԻ. ԵՒ ՊԱՏ-

ԲԱՍԽԵՑԱՒ Ի ՎԱՆՈՒՆ ՍՄԲԱՏԱՅ:

Ի՝ ՀԱՍԱՆԵԼ ԱՊԱՍ ԳԱՐՆԱՅՆՈՅ՝ ՄԻԱԲԱՆ ԺՈՂՈՎԵԱԼ ՅՈՒ ԱՒԱՒՐ ԵՒ ԳԱՂԻԿ ԵՒ ԵՂԲԱՅՐ ՆՈՐ ԳՈՒԲԳԻՆ՝ ԴԻՄԵՑԻՆ ՁՕ ԾՕՐ ԻՐԻԵՆՑ Ի ՆԵՐՔՈ. ԵՒ ՀԱՍԵԱԼ Ի ՆԱԽԻՋՈՒԱՆ՝ ՀԱՐԴ ԵՂԻՆ ՁՕՐԱՑՆ: ԱՒ Ի ԽՈՏԱԼ ՆՈՑ ՆԱԽ Ի ԱԻԱՆԱ՝ ԵԼԻՆ ԸՆԴԵՄ ՆՈՑ ԴԻՒՑԱՒՈՐ ՆԱԽԱՐԱՐՔ ԱԻԱՆԵԱՑ ՄԻԱՒ ՔԵԶՈՂԴԻ ԱՄԲԱՍՈՅ, ԵՒ ԵՂԲԱՐՔ ՆՈՐ ԱՍՏԱԿ ԵՒ ՎԱՍԱԿ. ԵՒ ՀԱՐԻՆ ՆՈՑԱ ՉԱՐԱՑԵԱԼ ԽՈՏԱՒ ՈՒԶԵԼ՝ ՄԵԿՆԵՑԱՆ ԵՒ ՉՆՈՑ. ԲԱՅՑ ՈՉ ԿԱՐԱՑԵԱԼ ԽՈՏԱՒ ՈՒԶԵԼ՝ ՄԵԿՆԵՑԱՆ ԵՒ ԱՊԱՒԻՆԵՑԱՆ ՅԱՆՄԱՍՈՅՑ ՎԱՅՐՍ:

ԱՓՈՒԱԼ

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՈՒԱՐԻ ԲԱՓԱՍՈՒՆԵԱՅ

ՅԱՅՍ ՕՐ ՍԿԻԶԲ ԱՄԻ ՀԱՅՈՑ ԵՒ ՍԿԻԶԲ ԱՄԻ ՀԱՅՈՑ ՍՈՒՐԲ ԵՒ ՍՈՒՐԲ ԵՆ ՏԵՐՆ ՄԵՐ ՅԻՍՈՒՍ ՔՐԻՍՏՈՍ:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՍԱՑ.

ԳԼ. 1 ՅՈՎՀ. ԳԼ. 1 ՄԱՏԹ. ԳԼ. 3 ՄԱՐԿ. ԳԼ. 1 ՂՈՒԿ. ԳԼ. 2 ՀԱՅՈՑ ԳԼ. 1 ՅԱԿՈԲ. ԳԼ. 1 ՊԵՏՐ. ԳԼ. 2 ՅՈՎՀ. ԳԼ. 1 ՅՈՒԴԱ ԳԼ. 1 ՀՌՄ. ԳԼ. 16 ԱՌԱՋԻՆ ԿՈՐ. ԳԼ. 15 ԵՐԿՐՈՐԴ ԿՈՐ. ԳԼ. 13 ԳԱԼԱՏ. ԳԼ. 6 ԵՓԵՍ. ԳԼ. 6 ՓԻԼԻՊ. ԳԼ. 4 ԿՈԼՈՍ. ԳԼ. 4 ԱՌԱՋԻՆ ԹԵՍԱԼ. ԳԼ. 5 ԵՐԿՐՈՐԴ ԹԵՍԱԼ. ԳԼ. 3 ԱՌԱՋԻՆ ՏԻՄՈԹ. ԳԼ. 6 ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԻՄՈԹ. ԳԼ. 4 ՏԻՏՈՍ ԳԼ. 3 ՓԻԼԻՄ. ԳԼ. 1 ԵԲՐԱՅ. ԳԼ. 13 ՅԱԿՈԲ. ԳԼ. 5 ԱՌԱՋԻՆ ՊԵՏՐ. ԳԼ. 5 ԵՐԿՐՈՐԴ ՊԵՏՐ. ԳԼ. 3 ԱՌԱՋԻՆ ՅՈՎՀ. ԳԼ. 5 ԵՐԿՐՈՐԴ ՅՈՎՀ. ԳԼ. 1 ԵՐՐՈՐԴ ՅՈՎՀ. ԳԼ. 1 ՅՈՒԴԱ ԳԼ. 1 ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ ԱՍԱՑ.

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՍԱՑ.

ԳԼ. 1 ՅՈՎՀ. ԳԼ. 1 ՄԱՏԹ. ԳԼ. 3 ՄԱՐԿ. ԳԼ. 1 ՂՈՒԿ. ԳԼ. 2 ՀԱՅՈՑ ԳԼ. 1 ՅԱԿՈԲ. ԳԼ. 1 ՊԵՏՐ. ԳԼ. 2 ՅՈՎՀ. ԳԼ. 1 ՅՈՒԴԱ ԳԼ. 1 ՀՌՄ. ԳԼ. 16 ԱՌԱՋԻՆ ԿՈՐ. ԳԼ. 15 ԵՐԿՐՈՐԴ ԿՈՐ. ԳԼ. 13 ԳԱԼԱՏ. ԳԼ. 6 ԵՓԵՍ. ԳԼ. 6 ՓԻԼԻՊ. ԳԼ. 4 ԿՈԼՈՍ. ԳԼ. 4 ԱՌԱՋԻՆ ԹԵՍԱԼ. ԳԼ. 5 ԵՐԿՐՈՐԴ ԹԵՍԱԼ. ԳԼ. 3 ԱՌԱՋԻՆ ՏԻՄՈԹ. ԳԼ. 6 ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԻՄՈԹ. ԳԼ. 4 ՏԻՏՈՍ ԳԼ. 3 ՓԻԼԻՄ. ԳԼ. 1 ԵԲՐԱՅ. ԳԼ. 13 ՅԱԿՈԲ. ԳԼ. 5 ԱՌԱՋԻՆ ՊԵՏՐ. ԳԼ. 5 ԵՐԿՐՈՐԴ ՊԵՏՐ. ԳԼ. 3 ԱՌԱՋԻՆ ՅՈՎՀ. ԳԼ. 5 ԵՐԿՐՈՐԴ ՅՈՎՀ. ԳԼ. 1 ԵՐՐՈՐԴ ՅՈՎՀ. ԳԼ. 1 ՅՈՒԴԱ ԳԼ. 1 ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ ԱՍԱՑ.

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՍԱՑ.

ԳԼ. 1 ՅՈՎՀ. ԳԼ. 1 ՄԱՏԹ. ԳԼ. 3 ՄԱՐԿ. ԳԼ. 1 ՂՈՒԿ. ԳԼ. 2 ՀԱՅՈՑ ԳԼ. 1 ՅԱԿՈԲ. ԳԼ. 1 ՊԵՏՐ. ԳԼ. 2 ՅՈՎՀ. ԳԼ. 1 ՅՈՒԴԱ ԳԼ. 1 ՀՌՄ. ԳԼ. 16 ԱՌԱՋԻՆ ԿՈՐ. ԳԼ. 15 ԵՐԿՐՈՐԴ ԿՈՐ. ԳԼ. 13 ԳԱԼԱՏ. ԳԼ. 6 ԵՓԵՍ. ԳԼ. 6 ՓԻԼԻՊ. ԳԼ. 4 ԿՈԼՈՍ. ԳԼ. 4 ԱՌԱՋԻՆ ԹԵՍԱԼ. ԳԼ. 5 ԵՐԿՐՈՐԴ ԹԵՍԱԼ. ԳԼ. 3 ԱՌԱՋԻՆ ՏԻՄՈԹ. ԳԼ. 6 ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԻՄՈԹ. ԳԼ. 4 ՏԻՏՈՍ ԳԼ. 3 ՓԻԼԻՄ. ԳԼ. 1 ԵԲՐԱՅ. ԳԼ. 13 ՅԱԿՈԲ. ԳԼ. 5 ԱՌԱՋԻՆ ՊԵՏՐ. ԳԼ. 5 ԵՐԿՐՈՐԴ ՊԵՏՐ. ԳԼ. 3 ԱՌԱՋԻՆ ՅՈՎՀ. ԳԼ. 5 ԵՐԿՐՈՐԴ ՅՈՎՀ. ԳԼ. 1 ԵՐՐՈՐԴ ՅՈՎՀ. ԳԼ. 1 ՅՈՒԴԱ ԳԼ. 1 ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ ԱՍԱՑ.

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՍԱՑ.

ԳԼ. 1 ՅՈՎՀ. ԳԼ. 1 ՄԱՏԹ. ԳԼ. 3 ՄԱՐԿ. ԳԼ. 1 ՂՈՒԿ. ԳԼ. 2 ՀԱՅՈՑ ԳԼ. 1 ՅԱԿՈԲ. ԳԼ. 1 ՊԵՏՐ. ԳԼ. 2 ՅՈՎՀ. ԳԼ. 1 ՅՈՒԴԱ ԳԼ. 1 ՀՌՄ. ԳԼ. 16 ԱՌԱՋԻՆ ԿՈՐ. ԳԼ. 15 ԵՐԿՐՈՐԴ ԿՈՐ. ԳԼ. 13 ԳԱԼԱՏ. ԳԼ. 6 ԵՓԵՍ. ԳԼ. 6 ՓԻԼԻՊ. ԳԼ. 4 ԿՈԼՈՍ. ԳԼ. 4 ԱՌԱՋԻՆ ԹԵՍԱԼ. ԳԼ. 5 ԵՐԿՐՈՐԴ ԹԵՍԱԼ. ԳԼ. 3 ԱՌԱՋԻՆ ՏԻՄՈԹ. ԳԼ. 6 ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԻՄՈԹ. ԳԼ. 4 ՏԻՏՈՍ ԳԼ. 3 ՓԻԼԻՄ. ԳԼ. 1 ԵԲՐԱՅ. ԳԼ. 13 ՅԱԿՈԲ. ԳԼ. 5 ԱՌԱՋԻՆ ՊԵՏՐ. ԳԼ. 5 ԵՐԿՐՈՐԴ ՊԵՏՐ. ԳԼ. 3 ԱՌԱՋԻՆ ՅՈՎՀ. ԳԼ. 5 ԵՐԿՐՈՐԴ ՅՈՎՀ. ԳԼ. 1 ԵՐՐՈՐԴ ՅՈՎՀ. ԳԼ. 1 ՅՈՒԴԱ ԳԼ. 1 ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ ԱՍԱՑ.

Սկսեալ ապա զօրացն յուսիայ յՀն սիւնեաց՝ զօրս միանգամ գոհն ատուաքոյ ամուր քաղաքաց՝ Հարկն ի բերան սրոյ, և զայլս ի գերութիւն վարելոյն. և դարձ ապարեալ անտի եկիւն ի դուինն։ Ոսկ գրիգոր սիւնի զնոսա ածեալ թէ փախստեամբ լինչ ոչ վնասուի՝ եկն քաղաքն ընծայիւք առ յուսուի՝ հաշտեցուցանել զերեսս նորա. և յուսուի պահեաց զնա առ իւր յարգելանս։ Ապա պատգամ առաքեաց առ ամբատ վնասել զՀարկ Ձին. և իբրև եկաւ, դիմեաց ի չիրակ գաւառ բռնութիւն զնա յանկարծուստ. և նա զերծեալ անկաւ ի դուզաբս, և ամրացաւ անդէն, և եդ ի մտի պատերազմիլ ընդ նմա։

Սրտմտեալ յուսիայ ընդ փախուստ ամբատայ՝ յարձակեցաւ ի վրէ աւանիկ և գիւղից. և իբրև հնար այրեաց զՁն, և դարձաւ ի դուինն. դարձաւ և ամբատ, և եկն յերազգաւորս. և բնակեցաւ անդ զամն ձմերն։ Յայնժամ և սպարապետն Հայոց աշոտ եղբօրորդի ամբատայ անձնատուր եղև յուսիայ։ Ի պահանջել ապա առնձնատուր եղև յուսիայ՝ սկսաւ նա բազում ինչ պահանջել ի նախարարացն՝ որք ընդ նմա, և ի գազկայ։ Պահանջեաց և ի կաթուղիկոսէն դանձս ոսկւոյ և արծաթոյ. և յոյժ սակս արձակեաց զնա, զի երբէք եաւ ժողովեաց զինչս, և հատուցէ որչափ ինչ կարէ. և իբրև վնասեաց զօրս ժողովեացն՝ դառնալ միջոյ ժամանակի վախեաւ յաղթանոս։

Պատրաստեցաւ յոյնժամ յուսուի՝ մարտիւ նուաճել զամբատ. և գիտացեալ թէ ձեռնասու լինիցին նմա սեւորդիք՝ պատգամ յղեաց առ նոսա հանդերձ պարգեւօք չմիաբանիլ ընդ ամբատայ. եթէ կոչեսցէ ասէ զձեզ ամբատ՝ երթիցէք առ նա. այլ ի ժամ մարտի՝ աղմուկ յարուցեալ՝ մեկնեսջիք ի նմանէ. և ի յանձն առնուլ նոքա խաղաց յուսուի ի նիզ գաւառ։

Ժողովեաց և ամբատ զզօրս ի հայոց. և որս վարձեաց և զանարդիսն՝ ոչ գիտեալով զծածուկ միաբանիլ նոցա ընդ յուսիայ և ընդ գագկայ. և բաժանեալ զնա յերկուս՝ եւ ի ձեռս երկուց որդւոց իւրոց աշոտայ և մուշեղայ. և արձակեաց զնա ի վրէ յուսիայ։ Ընդ կարծելով թէ բանակն յուսիայ մեկնեալ լիցէ ի նիզ գաւառէն՝ լինին անդր. և գտեալ զնա բանակեալս ի մեծի հովտի՝ ասէ ցնոսա. և ոչ կարելով անվտանգ ընդ կրունկն դառնալ՝

յար-

յարձակեցան յուժդին ի վէր նմ, և չարաչար հարին զնա, մինչև ահաբեկ լինել յուսոփայ. և ի սաստկանալ հարուածոցն՝ ելին սևորդիք ի մարտե, և դնացին յՀ իւրեանց. և ոմանք ի նոցանէ ի դարան մտին։ Ա՛ւ քանզի ի Թևի անդ էր աշոտ՝ ի մեկնիլ սևորդեաց՝ վհատեցաւ. և ի պաշարել իւր ի Թշնամեաց՝ դարձեալ արիացաւ. դիմեաց ձեղքեաց զպաշարումն նմ, և ամենապարեալ վերծաւ։ Պաշարեցաւ և մուշեղ. և ի վտանգիլ իւրում նա ևս լսեալ աշոտոյ պատուհասել զմի կողմն քանակին Ճողոպրեաց զանձն. իսկ սևորդիք որք ի դարան մտեալ էին՝ ձերբակալ արարին զնա. և կապեալ տարան առ յուսուփ. ըստ որ զուարճացաւ անձն նորա։

Ա՛յնուհետև զօրք յուսփայ և զօրք գագկայ ի դունդս դունդս բաժանեալ սիրեցան հանդոյն մարախոյ ի Հայաստան. և աւերեցին զբազում տեղիս, և դերեցին զարս և զկանայս, և ածին ի դուքին։ Ազգումք ևս ի նախարարաց լքեալ ի յուսոյ՝ լքին զամբաստ, և անձնատուր եղեն առ յուսուփ. յորոց զոմանս դեղով սպան նա, և զոմանս խեղդեալով. ընդ որս և զգրիգոր սիւնի, և զմուշեղ զորդի ամբատայ։ Ա՛յլ վաստակ որդի աշոտոյ սիմականի զօրաւորեալ յոգի իւր՝ սպան զիշերային զպահապանն, և զխաթաւալ կացուցեալ զիմակացն՝ վերծաւ յՀ իւր։ Յորմէ ժանտացեալ դառնացեալն յուսուփայ՝ սպան առ օրին զոմանս ի մնացեալ նախարարացն. խորհէր սպանանել և զգագիկ և զաշոտ սպարապետ՝ որ անձնատուր լեալ էր նմա. բայց կամէր նախ զամբատ ի ձեռս բերել։

911։ Իբրև լուան սահակ և վաստակ սիւնիք զմահ եղբօր իւրեանց գրիգորի սուփանայ և զայլոց նախարարաց՝ երկեան Ա՛ թէ գուցէ ինքեանք ևս վտանգեսցին. սիմն իրի առեալ զկանայս և զորդիս և զմայր իւրեանց զքոյր արքային սմբատայ զմարեմ և զագռիկանս և զաղխս՝ անցին ի սևան կղզի։ Ա՛յս իբրև ազդ եղև յուսփայ և գագկայ՝ վազվաղակի առաքեցին զկին նմ գունդ մի զօրաց ստուար. որք հասեալ յերդս ծովակին՝ պաշարեցին զնի կողմն նր. և կազմեցին անդէն լաստս բազումս ի մայրեաց տեղւոյն դիմել առ Հասարակ ի վերայ կղզւոյն։

Օ՞ն տեսեալ սահակայ և վաստակայ՝ անցին ի միւս կող-

կողմանէ կղզւոյն՝ ի ցամաքի՝ ի հիւսիսոյ կոյս։ Եւ
զօրք թշնամեաց հասեալ ի կղզին՝ ի հարաւոյ, և ոչ
գտեալ զոք անդ, մտին՝ ի լաստս իւրեանց, և հասեալ
տապնոպատս անկեալ՝ ի ցամաքի մօտ եղեն հասանել առ
նա։ Եւ թէպէտև սաստիկ և վտանգ գայնքան բազմու-
թիւն կատաղի զօրաց զկնի իւրեանց, յառաջ մղեցին
զընտանիսն՝ ի տեղի անհասկած. և ինքեանք արիաց-
եալք դարձան ընդ կրունկն. և մերկասլից սաստկութիւ-
յարձակեալ՝ ի վերայ թշնամեացն՝ հարին զնա՝ ի բե-
րան սրոյ. և զմնացորդս նոցա ցկոր և ցան ցնդեալ՝ ի փա-
խուստ դարձուցին. և ինքեանք դարձեալ առ ընտա-
նիս իւրեանց՝ առին զնա և գնացին յոստի Ե. և ասպա-
ւինեցան յանձաւախիտ ամրոցս. ուր և մեռաւ մայր
նոցա մարեմ. և մարմին նորա յետ քանի մի ամաց թերա-
՝ ի դեղարքունիս, և թաղեցաւ՝ ի շողագոյ եկեղեց-
ւոջ, զոր ինքն էր շինեալ։

Յետ այսորիկ խորհուրդ արար յուսուփ ընդ նախարարս 912
հայոց՝ որք էին ընդ նմա, զի յառաջագոյն գնասցին նոքա յկիւ-
զօրս՝ զորս էին ընդ ձեռին իւրում ունէր՝ եկեալ պաշարեաց զկա-
խելով՝ եթէ՝ ի մեր ինքնին համարիցեն տիրել ձեզ։ Եւ
իբրև հասոյց ձմեռն՝ առեալ զզօրս իւր, և զզօրս հայոց
խազատ, և ձեն հայոց առ հասարակ առաջի իւր նուազ կիցէ։ 913
Գիտացեալ յուսուփ թէ զրքայն սմբատ ընկճեալ է ի
բերդ։

լեալ գնաց յձեն արարատոյ. և ամրացաւ՝ ի կատոյտ
կարերս առնել. և հասեալ զկոյս իւր՝ ի մարդիանդ՝ ե-
լեալ գտոյալ յանախաբան նախարարաց իւրոց՝ ոչ ինչ
նուազեն նմա զինուս իւրեանց. բայց անազան. զի նա
զի առ օրին ոչ կարէին՝ ազգ արարին ամբաստայ, և ծա-
հեցաւ փախչիլ, ընդ նմա և հղբայր նորա գուրգէն. և
նա հաստատեալ է՝ ի մոխ սպանանել զինքն. վասն խոր-
նեալ գուրգէն՝ ի վերայ նորա գուրգէն. և
զի առ օրին ոչ կարէին՝ ազգ արարին ամբաստայ, և ծա-
նուցին նմա զինուս իւրեանց. բայց անազան. զի նա
լեալ գնաց յձեն արարատոյ. և ամրացաւ՝ ի կատոյտ
կարերս առնել. և հասեալ զկոյս իւր՝ ի մարդիանդ՝ ե-
լեալ գտոյալ յանախաբան նախարարաց իւրոց՝ ոչ ինչ
նուազեն նմա զինուս իւրեանց. բայց անազան. զի նա

պոյտ բերէր · այլ ոչք ի բերդի էին՝ նեռին և պար-
սաբաւոք Տարսի զնա · և այնչափ եղև կոտորած նոցա,
մինչև դիակունք անկելոց իջեալ զետսն բաւեցան առ-
ամրացան : Յաղագ մատոյց յուսուի զզօրս Տայոց ·

Այլ զնա ևս տապաստ սրիկիս բնակիչք բերդին :
Յայնչափ ազատալի Տարեծածս Տայեցեաք սմբատայ՝
մանաւանդ ի կոտորած քրիստոնէից՝ դադարեցոյց
զիւրն · և ասէ · ապաքէն վճռ իմ ի այս ազետ Թշնա-
ռութենէ · այլ արդ լաւ ևս լցի՝ զի ես մեռայց քան Թէ
կոխեցե այսչափ ժողովուրդ նոյ : Օ այս խօսեցեալ
սմբատայ՝ դէսպան առաքեաց առ յուսուի, և խնդ-
րեաց ի նմանէ յետիոյ երդման խնայել ի կեանս նոր
և ի զօրն որք ընդ նմա · և առեալ զայն ի նմանէ՝ էջ
առ նա · և նորա առ երեսս պատուհասել զնա՝ զդեցոյց
նմա հանդերձ փառաց · և սմբատ կասկածաւոր կա-
ցեալ առ նմա զաւուրս քանի մի Հրամայեաց նմա ի նմա-
նէ, և չարչարել ի շիրակ գաւառ :

Լրիւ ցեալ ապա և գագիկ յանակնկալ ժամու փա-
խեաւ ի ձեռաց յուսուայ Տանդերձ եղբարբ իւրով
գոբգենաւ · և անկաւ յամուրս Չէն իւրոյ վասպուր-
բանէն · ընդ որ գտանցաւեալ յուսուայ՝ կոտրեաց ի
շղթայս զնիացեալ նախարարսն · էջ որս և զաշոտ սպա-
բաւեաս : Այլ ի կասկածէ լեալ Թէ գուցէ միաբանեն
գագիկ էջ սմբատայ՝ յարձակեն ի վերայ իւր՝ Տնարիւք
նոյն Տրաւիրեաց առ իւրսն զսմբատ · և կապեալ զնա ի
շղթայս՝ տարաբ ընդ իւր ի գոչէն, և եդ ի խոր և ի
խաւար բանտի · ուր եկաց նա տարի մի առանց անկող-
նոյ և առանց բաւական կերակրոյ · միայն Տաց և ջուր
տալին նմա, և զայն ևս չափով՝ զի կարասցեն խոս-
տել զնա ի Տաւատոց :

914 : Յետ տարւոյ միոյ գնաց յուսուի զօրօք ի վերայ ամ-
Ահիճ : բացին երնջակաց · ուր զօդեալ կային ահիկայք սիսա-
կեանց և այլոց մեծամեծաց, և զրդիք նախարարաց ·
ընդ իւր տարաբ և զամբաւս արբաչ ծանր շղթայիւք · և
երբև ոչ ինչ կարաց առնել ամբոցին Թաւրեաց զդա-
նել Թի սրսի իւրոյ չարքային սմբատ : Այլ նախ Տրա-
մայեաց յանդիման կացուցանել զնա Տայոց եղեալոց ի
բերդի, և զան Տարկանել զնա առաջի ասաց նոյ · այսպէս
առնել և ծիծաղիլ զնովաւ : Այլ տուա կարգեաց ի վէ-
րայ նմ քաղաւմ զաՀիձն, ժամ ի ժամ տանջել զնա · մին-

չէ կարացեն տալ ուրանալ զքո. և յերկարել ժամուց մատուցին նմա հրամանաւ յուսիայ տանջանս մահու. և ապա առեալ զթաշկինակ նր մղեցին ընդ փողն. և յաւելին զանհանդուրժելի կտտանս ի ծածուկ անդամն. և հուսկ յետոյ խոզխոզեալ հատին զգլուխ նր. և տարեալ զմարմին նորին ի գուբին՝ պրկեցին ի փայտի իբրև ի խաչն. ուր և լոյս ծագեաց ի վերայ նր. և հող տեղւոյն բժշկեր զախտաժէտս. մինչև ո՛ մանը ի հեթանոսաց դարձան ի հաւատս և ապրեցան։ Այսպէս թէ ի տանջիլ արքային սմբատայ երևեալ անդ քահանայ մի ծպտեալ խոստովանեցոյց զնա ըստ կարի, և հաղորդեցոյց։ Այս մեծ նահատակութիւն երջանիկ թագաւորին մերոյ սմբատայ եղև յամի տն 914. և ի թուին հայոց չկե։ Ասէ իշխանութիւն նորա եւթևաց ամն լինէ, հաշուեալ ի մահուանէ հօր նր աշխատոյ մինչև ի նահատակութիւն իւր։

Եւ իբրև մեռաւ արքայն սմբատ՝ զօրք յուսիայ նեղեցին զքաղաքն ամենից մտեալ գիշերային ի քաղաքն երնջակ՝ յաւարի առնլն զայն. և կոտորեցին զբնակիչս նր. և հատրնտիր արարեալ զմնացորդս նոցա՝ զանալխտանոն առանին, և զընտիրսն գերեցին, ընդ որս և զկանայս մեծամեծաց, և տարան ի գուբին. ուր մեռան բնչմէ։ Եւ յուսիայ տիրեաց ձկին հայոց, և պահապանս եդեալ քաղաքաց ի պարսից, և առեալ զբազմութիւն գերեացն՝ գնաց յատրպատական ջ ի տեղի իւր։

4։ Յամանակ աշխատ երկրորդի՝ երկուն կոչեցելոյ։

ՇԻ. 16 = 20։

Շոտ երկիր՝ որդի սմբատայ առաջնոյ՝ որ երկաթեն անուանեցաւ, իբրև լուաւ զմահ հօր իւրոյ, և յիւր 914։ զօր միանգամ ապար յուսուի, ժողովեաց վազվազակի վեցհարիւր այր՝ ու քան զմի հզօր. և դիմեաւ նոքօք ընդ առ կողմանս ձկին հայոց՝ վանեաց զնա զօր յուսիայ. և թափեաց զնա տեղիս ի ձեռաց նր. և եղ յիմանին պահապանս. և ստանեցոյց զյուսուի և դիշխանս նր և զնա շրջակայ ազգս։ Այնպէս ապար և թագաւորա-

ցեալն գագիկ յձկին վաստուրականի։

Տեսեալ հայոց զգործս աշոտայ՝ թագաւորեցուցին զնա 915։ փոխանակ հօր նր. այլ բազումք ի նախարարաց ան- հա-

Հաւան գտեալ այսմ ապստամբեցան ՚ի նմանէ. և ըստ
միմեանս ևս խախանձեալ՝ Տարան յերեսս և Հեղին
զարիւն բազում: Եւ յայնմ միջոցի Թագաւորացեալն
գաղիկ եկեալ էառ զնախջևանն ՚ի ձեռաց սմբատայ
սիսակեանց, որ էր յայնժամ յարցախ ՚ի. և նա ևս
զիմեալ զօրօք ՚ի վառոդուգական՝ յաւեր գաւառին զաս-
զամ տեղիս: Օ այսպիսի գործս նախատարագ տեսեալ
գեղջկաց և ծառայից՝ ինքեանք ևս ապստամբեցան ՚ի
տէրոց իւրեանց. և սպառեալ ցանաս ՚ի նոցանէ՝ տի-
րելոյն փոխանակ նշ:

916: Ապր առեալ յուսոփայ զօրհնութենէ Տեառն Հայոց ժո-
յհկ: ղովեցան զայլ ևս բազում զօրս, և դիմեաց ՚ի ներքս.
և զօրք նէր ասպատակ սփոեալ ըստ ամենայն
գաւառս և զաւանս. Հեղին զարիւն բազում, և գերե-
ցին զանհամար օգիս. յորոց գծերս և զոլաւաւորսն ՚ի
միասին կապեալ ըստ միոջ կարելոյն. զգղի կանայս ընդ ո-
սիւք կոխելոյն. և ոմանց զորովայնս պատառեալ ՚ի
բաց կորելոյն զղջացեալսն և ըստ օգս ցնդելոյն. զտղայս
յարիւնաթաւալ ՚ի գրկաց մարցն գգետնոյն Տարկանելոյն.
և զայլ բազմութիւնի անչափս գօրծելոյն. զորս ոչ Հան-
գուրժէ սիրտ մարդոյ լսել. ուր ՚ի պատ. ՚ը. 17:
Եւ ջանք նէր եր գարձուցանել զնա ՚ի Հաւատոց. և զի
ոչ առնուին նէք յանձն այսպիսի ահեռաւոյ մահուամբ
կորուսանելոյն զնա: Եւ որովհետև սքը վե ՚ի ըմբ յա Տա-
ւատոյն մեռան, ոմն կարգեցաւ վա սքդ ՚ի 20 մնորեալ.
կամ ըստ այսմհետոյ ՚ի 3 յունիսի: Վնդ սոսա նահա-
տակեցաւ և մնուկ մի մկքայիլ անուն յՀեն գուգա-
րաց եօթն և տասն ամաց, և և երկու եղբարքք գնու-
նէք գաբրիէլ և գուրգէն երիտասարդք գեղեցկագեղք
և զօրաւորք:

917: Ի տեսանել չորեակաց ազգաց զայսպիսի աւեր Տիւ՛ ինն
յհկ: քեանք և մեռա առեալ յաւեր և յապականութիւն
գաղձոցին գմերձակաց գաւառան: Վակ նախարարքն
փոխանակ գՀշամիան վանեալոյ՝ գարձեալ յարեան ՚ի
վրն միմեանց, և զորս Թշնամիքն ոչ քանդեցին՝ նոքա
ծուռն վերածին:

918: Եւ քանզի յայսոսի Տարուածոց ոչ վարեցան անդաս-
յհկ: տանք, պարսեցան Տամ քերք. և Հին սուլ կորսա-
կան, զորմէսի Թերևս վեր տեսեալ Տ. յորմէ և քրիք
մեռան. և եղեն կերակուր գազանաց. որոց սոսկալե-
ալ

ուսեալ զմարմին մարդոյ՝ յարձակեցան՝ ի քաղաքս և՝ ի
գիւղս, և կերան կենդանւոյն զաջակումն։

919։ Ո անցս հայաստանեայց լսէնալ կոստանդին կայսեր
պերիւեռաժենայ՝ հրամայեաց նիկողայոսի պատրիար-
գի յոյնաց զրել գիր առ յովհաննէս կաթուղիկոս, որ
նստեր յՀին վրաց, և առ ատրներսեհ արքայ, և առ
իշխանն ափխազաց դուրգին. զի միաբանեալ զնախա-
բարս հայոց և աղուանից՝ անդորրացուսցեն և նորա-
դեսցեն զՀայաստան՝ խոստանալով նոյ ձեռնտու լի-
նել առ նա։

920։ Նոյն ելեալ ոչ ինչ կարաց առնել յովհաննէս կաթու-
ղիկոս՝ գրեաց թուղթ՝ ի դիմաց խրոց և՝ ի դիմաց յիկի-
ոսէ՝ ուխտին հայոց համօրէն առ կայսրն և առ կայսերա-
կից նոր ռոմանոս յամի 920. յիկի. յաղնեանն նոյեմբ.
որ յետ պատմելոյ զնոյն ամսոյ աղետից՝ խնդրեաց՝ ի
նոցանէ՝ զի ընդ ընդունել լինին Թիւրոնք օգնականութե-
հայոց. և յաւել հայցել՝ մի՛ թերեւս ասասիսով ընդ ի-
խանութիւն յոնաց, ցուցանելով զկատն միաբանութե։
Նենգերգեալ կայսեր զոյս գիր՝ յղեաց առ նա և առ
աշխատ արքայ զնչխան ոմն Թէոդորոս վասիլիկոս անուն.
և հրաւիրեաց զնա գալ առ ինքն՝ ի կոստանդնուպո-
լիս. և խորհիլ՝ ի վերայ շինութե տեղւոյն։ Կամիլ սոյ
գնալ՝ արդելաւ յովհաննէս կաթուղիկոս. և եղեալ
գնաց՝ ի դերջան գաւառ՝ ի բարձր հայս, որ էր յայն-
ժամ ընդ իշխանութիւն յոնաց։

921։ Այլ աշխատ ջրաւ ընդ Թէոդորոսի առ կայսրն. և պատուհասեցաւ՝ ինանանէ եթէ կո-
ղաղարտ հայոց և եթէ որդի մարտիրոսի, նոյնպէս և
նախարարքն ոչք եկեալ էին ընդ նմա։ Այլ ապա առեալ
՝ի կայսերէ զգուշութս հռոմէական զօրաց դարձաւ փա-
ռաք՝ ի հայս. և ընդ այմ ետուին՝ ընդ որ էանց՝ եդեալ յիշմունդ
պատիւ մեծ։

Նոքա որք բնակեալ էին՝ ի քաղաքն կողբ՝ ընդէմ դար-
ձան նմա. որոյ վրէժ մարտ եդեալ ընդ նմա աշխատ զօրօք
հռոմայեցւոց՝ էառ զքաղաքն, և զաւեր նորա եառ
նոյ։ Այս քաղաք էր աշխատ սպարապետի հօրեղբօր
մարդոյ արքային. որ և յայնժամ՝ ի կալանս էր առ
յոսափայ։ Այլ զի յառնուլ աշխատայ արքայի զկողբ՝ ընա-
կիչք նորա փախուցեալ անկան յայլ աւանս սպարապե-
տին աշխատայ՝ յորոց աւանից ետս հալածեաց զնոսա. և
յաւարի էառ զստացուածս նոց։ Այլ ապա արձակեալ
յիւր

յիւրմէ զգօրս յունաց՝ եկեալ նստաւ ՚ի քաղաքն Լեւոն բազգատուրս : Նա առաս եղբայրն նը՝ որ էր ՚ի վիրս՝ դարձաւ և եկն առ նա . և միացաւ ընդ նմա :

Ոչեաղ յուսախոյ զգնալ աշուոյ առ կայսր . և գիտաց ցնալ թէ ՚ի դառնալ նորա՝ հանդերձեալ է զօրանալ, անկեաց ՚ի հայս տունկ չար երկպառակութեն . զի թագ դաստրեցոյց զՀօրելեօրդին նորա զաշուա ՚ի վէր հայոց, և բազում փառաւք արձակեաց զնա ՚ի Հայաստան : Նա նորա եկեալ և տեսեալ զոր արարն աշուա արքայ ընդ կողբ ընդ ձերակերա իւր և ընդ այլ ասմնա՝ զայրացաւ յոյժ . և յանհնարինս տագնապեալ՝ պատրաստեցաւ մարտնչիլ ընդ նմա : Նա ահա դարձեալ բաժանեցաւ աղգն . զի բազումք միւսոյն եղեն ձերակուտ, և այլք միւսոյն . որով մի քան զմի խորհրդեալ և ընդեմ մի մեանց զօրս յաձախեալ՝ սկսան հարկանել զերեսաց սասակապես . և ոչ ոք էր՝ որ ՚ի խաղաղութիւն համոզել կարէր զնոսա , այլ յաւէտ բազումք այն էին՝ որ առաւել դրդռեին զնոսա : Ապա ՚ի մէջ մտեալ յովհաննէս կաթուղիկոս , և զնախաթարան ՚ի մի խորհուրդ պարապանդեալ հաշտեցոյց զնոսա :

Ո այնու ժամանակաւ ազգք դուդարայ և վերակայոյ նոցա վասակ գնթունի՝ տեսեալ զկրդռոխումն ծին հայոց ՚ի մարտնչիլ աշուոյ ընդ աշուոյ՝ ապստամբեցան : Յայնժամ աշուա արքայ ՚ի վճարիլ հաշտուն ընդ բռնագեղոյն աշուոյ խաղաց ՚ի վերայ նոցն եղեալը խրով ածեաւս : Յորմէ զարհուրեալ վասակայ ապաւինեցաւ ՚ի բերդն շամխուդէ : Իբրև եհաս անդր աշուա՝ ոչ կարացեալ առնուլ զբերդն՝ մեկնեցաւ անտի . և սփռեաց զզօրս իւր յայլ և այլ տեղիս առ ՚ի գտանելոյ զպաշար կերակրոյ . և ինքն երկերիւր յիսուն արամբ չոքաւ մօտ յամուրն ասկուրկէթ , և դադարեաց անդ :

Ո այս լսեալ վասակայ՝ վաղվաղակի վարձեաց զքենակիչս ծործորոյն կովկասու , և զզօրս տիխեաց զորեքհազար արանց կորովեաց . և եկեալ պաշարեաց շուրջանակի զաշուա արքայ : Ընդ սէաբեցաւ աշուա , միանգամայն և արիացաւ . և յորդորեաց զերկերիւր յիսունն կարդալ առ ՚ի . և հնքեալ զինքն նշանաւ խաչի՝ փոթորկեցաւ խրովքն հանդերձ ՚ի վերայ թշնամեացն . և ՚ի քթթթել ական չիտնթեալ զթանձրութեն ամբոխից նոց՝ վանեաց և մղեաց զնոսա ընդ կրունկն . և յաղթիլ նոց՝

մաշեաց զբաղումն՝ ի նոցանէ՝ ի բերան սրոյ, և զմնայեալսն ձերբակալ արար. և զի ըստ կիսոյն անհաւատք էին՝ կտրեաց զունչս և զականջս նոյ. իսկ զհաւատացեալսն մերկացուցեալ յամի՝ արձակեաց՝ ի բաց. և ապա՝ ի խնդրել վաստակոյ զթողութեն յաշխատից՝ կացոյց զնա վերստին իշխան ՚ի նմին դուգաթաց. և ինքն գնաց առ իշխանն ափխազաց գուրգէն. և ձմերեաց անդէն։ ՚Ի ջոջել աշատոյ արքայի՝ ՚ի դուգարս՝ աշուտ բռնաւոր եղծեալ զպայմանս հաշտութեն՝ յափշտակեաց զաւանս և զագարակս նորա շուրջ զվաղարշապատ քաղաքաւ. և ժողովեալ զամբոխս բազումս նաստաւ՚ ի դիւղն վաղաւեր, և սպասեր դարձի նորա։ ՚Ի ռեալ զլուր այսր աշուտոյ արքայի՝ եկն եհաս յՃն հայոց. և յանկարծակի լինի յեղակարծումն ժամու յառաւօտուն պահու յարձակեցաւ՚ ի վէր բռնաւորին. և արար կոտորած մեծ՚ ի զօրս նր, և փախստական տարաւ զբռնաւորն՝ և զոյս ընդ նմա մերկս և խայտառակեալս. և առեալ զաւար անկուցն և փախստից եկն՚ ի վաղարշապատ. և բռնաւորն անհաս՚ ի դուխն քաղաք։ ՚Ի սպա դարձեալ՚ ի մէջ մտեալ յովհաննու կաթուղիկոսի՝ հաշտեցոյց զնա։

Խանդարտել փոքր ի շատոյ արքայի՝ կամեցաւ առնուլ զնաւնալ. և եաւ՚ ի հնուէնն զդուստր սահակայ իշխա- 922։ նին դարդմանոյ՝ որ կոչիւր սեւադայ։ Եւ ընդ յայն աւուրսն խորհէր յոստում ասպիսան ասպատակել յամի բասխեանն՝ կամելով որպէս զաշտա յիւր օգնականուն՝ իբրև լուաւ զամուսնանալն նր՝ առաքեաց առ նոս թագաւորական և զարդս արքայական, և ա՛ս և դուստր մի հեծելոց ձեռնտու լինել նմ ընդեմ ՚Ի հնամեաց. և նա և ա՛ս փոխարէն յղեաց առ նա զանձ բազում։

Եւ զի աշուտ բռնաւոր դիմեալ էր վերստին ընդեմ աշուտոյ արքայի, առեալ նորա զզօրս իւր և զզօրս անեղոյ իւրոյ և զհեծելազօրսն յոստիայ՝ դիմեաց՚ ի վերայ բռնաւորին. և եկեալ՚ ի դուռն դռնոյ ուրնաւեր նա՝ փութացեալ նուճաձել զնոսաւն նր խոտոր։ Եւ ոչ ասդր յովհաննես կաթուղիկոս. և աղաչեր զարքայ՝ հանդարտել, խոստացեալ նմա հաւանել զաշուտ բռնաւորի՚ ի հնազանդութի. բայց չանսաց նմա արքայ, և արհամարհեաց և զմիջնորդութի նորա։ Եւ եղև՚ ի մարտն չիլ ընդ քաղաքին՝ ոստահացաւ հարուածն՚ ի վէր զօրացն աշուտոյ արքայի. մինչև ոչ ևս կարել նոցա տակաւ ընդեմ

զօրութիւնէ զօրացն աշուոյ բռնաւորի : Այլ՝ ի յաձախապահ
ըմբռնել՝ ի փախուստ՝ թագուցեալ՝ ի նիցնէ կոտորելոյն . և
բջջիկ վերաւորեալ կիսամեռ անկան . և մնայեալքն մա-
զապուրծ զերծան : Այլ ապա դարձեալ՝ ի մէջ մտեալ
յոլհանննու կաթուղիկոսի՝ հաղիւ հազ արար խաղա-
ղութիւն՝ ի նմա :

5 : Պատչեալ գործ աշուոյ երկրորդ :

Ղ . 21 = 23 :

922 : Սոյն այս աշուոյ արքայ՝ որ երկաթին կոչեցաւ , կար-
Հայ : գեալ էր վերակացու ձիոն ուսեցուց զմոլսէս ա-
նուն ումն զայր հուժկու : Տեսեալ սր զաղմկիլ երկուց
թագաւորաց՝ ապստամբեցաւ յաշուոյ արքայէ , և ա-
պստամբեցոյց զազգն ուսեցուց , և սկսաւ առնել
տակ սիուել յԱ տերութենն աշուոյ :

Իբրև ազդ եղև այս աշուոյ՝ էառ նա զզօրսն զորս ու-
նէր՝ ի ձեռին , և չոքաւ առ աներ իւր սահակ . և միա-
բանեալ ընդ նմա՝ էառ և զնաց ընդ իւր հանդերձ զօրօք նո-
րին : Պատմարեաց և մոլսէս զարս կատաղիս յազգէ
անտի ուսեցուց , որոց մին վանէր զհազարս . և եկն
՝ի վերայ աշուոյ :

Յղեաց առ նա աշուս պատգամս՝ զիջանիլ յուրացեալ
սրտե իւրմէ : Նոքա մոլսէս խրոխտացեալ՝ ի վէր բանիցն
աշուոյ՝ ամօթոյ արձակեաց զպատգամաւորսն : Այլ
այն ինչ պատրաստեր գալ՝ ի վէր աշուոյ , աշուս և ա-
ներ նր յերկուս խումբս լեալ՝ յանկարծակի նմն հասին
՝ի վէր : Յորոյ զահի հարեալ զօրացն մոլսէսի փախեան .
և նա լինքն մոլսէս մազապուրծ զերծաւ յձեռն սիսա-
կեանց . և անտի գնացեալ՝ ի սահմանս ծանարայ , կա-
լաւ՝ ի նոյն վարձուք զօրս գաղանաբարոյս և ամեհիս ,
վառեալս . և փութացաւ գալ՝ ի վէր աշուոյ :

Իբրև իմացաւ աշուս զպատրաստուիլ մոլսէսի , և զմեր
ձեռնալ նորին , ոչ սպասեաց դիմելոյ նր , և ոչ էառ
զկայ՝ ձակատ կազմելոյ . այլ մղեաց զիւրսն յառաջ .
և լինքն՝ ի նշմարելն անդ զմոլսէս՝ ի մէջ վաւելոցն ,
իբրև զանդ կայծակեան ընդտեալ՝ ի ձակատ զօրուն ,
եհաս առ մոլսէս . և հարեալ վաղերք զերկաթի զլխա-
նոց նր՝ խորտակեաց զայն ընդ մէջ՝ վիրաւորելով միան-
գամայն և զգլուխ նր , և՝ ի քթթել ական տապաստ
ար-

արկեալ շուրջանակի զբազմութիւն պաշարողացն՝ զար-
հուրեցոյց զնոսին. և յանդիմարել այլոց ի վախուստ՝
նա յաւիշտակէ՛ի միջոյ զմոլեխս, որոյ շունչ իւր դեռ-
ևս՝ ի նմա էր՝ քարշեալ ձգեաց զինի իւր. և բերեալ
՛ի բանակին՝ խարեաց զաչս նոր։ Այնու նուաճեալ զուտեա-
ցինն հաւանին՝ կացոյց վերակացու ՚ի նոսա ումն ամ-
բաւ անուն, զոր վասն ուժեղութեանն՝ յլիկ կոչէին. և
ապա դարձ արարեալ անտի եկն՛ի շիրակ դաւառ։
Ա.ՅԼ յորժամ նա՛ի կողմանս ուտէացւոց քաջութիւնս
կատարէր, եղբայր նր աբաս՝ զոր կացուցեալ էր իշխան
իշխանաց՝ նախանձեալ ընդ նա՝ միաբանեցոյց՛ի խոր-
հուրդս վատուճ զաներ իւր զդուրգէն զիշխանն ափ-
խազաց։ Ա.պա՛ի գալ աշոտոյ՛ի շիրակ, և՛ի հանդիպել
նորա յաձոռ իւր յերազգաւորս՝ դաւմարեցին նոքա՛ի
ծածուկ զարս սրիկայս. և ձեռնէին հասանել՛ի քա-
ղաք անդր։ Օ՜այս ղգացեալ նր, և չգտեալ միջոց վա-
նելոյ զինք՝ էառ զընտանիս իւր, ել որս և զորդի եղբօր
իւրոյ աբասայ ապստամբելոյ. և հասեալ ձեպ տուճեալ
անկաւ յուտի ց. և ժողովեալ յուտէացւոց և՛ի գուգա-
րաց և յայլոց ազգաց զօրս զօրաւորս, դիմեաց յՕձն
գուրգենայ յաւիխաղս, և յաւարի կառ զայն. և՛ի սա-
կաւ աւուրս յաղթականութիւն դարձոյց։
Նոքա աբաս և գուրգէն ոչ իմացեալ զնախուստ աշոտոյ,
կարծելով թէ յապարանն իցէ՝ դիմեցին անդր. և տե-
ղեկացեալ՝ թէ նա իմանալով զնորհուրդս իւրեանց
մեկնեալ է անտի, զահի զամօթի հարան. և կատաղեալ
յոյժ՝ յաւիշտակեցին զնմա ինչս աշոտոյ. և եղեալ ան-
տի սկսան աստղատակ սիրել յերկիր նր։ Այն՛ի գաւ-
նալ աշոտոյ արքայի պատահեալ միմեանց՝ հարին մար-
տիճ զմիմեանս լքեալ անգամ. յորս միշտ յաղթօղ գտաւ
արքայ։ Ա.յլ երեսոյ վասակ սիւնին ընդ մէջ մտեալ հաշ-
տեցոյց զնոսա։ Այնու քանզի աշոտ արքայ եգիտ՛ի նմ ջո՛ղ
վասակ՝ յանցանս գաւաճանուճ, կալեալ կապեաց զնա
երկաթի կապանօք. և եդ զնա յամրոցն կայենոյ։
Օ՜այս լերկու լուր աներն աշոտոյ սահակ՝ խոժոռե-
ցաւ և զժդմնեցաւ յոյժ. ղի քարեկամ իւր էր վասակ.
գրգռեալ ապա՛ի չարալեզուէ՝ եցոյց առ նա՛ի բէմ
իրս թշնամուճ գործս. և աշոտոյ զգացեալ զայս՝ ինքն
ևս թշնամացաւ ընդ նմա. և յառաւելուլ թշնամուճն՝
երկոքեան ևս զօրաժողով լեալ՝ պատրաստեցան՛ի պա-

տերազմ։ Եւ սակայն բնակք յերևելի նախարարաց ըն
մէջ մնեալ յորդորանօք եւս և յանդիմանութենէ հասն
զեցին զնա ի խաղաղութենէ . և հաստատեցին ի մէջ
նոցա զաշն սիրոյ իբր ի մէջ հօր և որդւոյ հանդերձ
երդմամբ . զոր ի գիր առեալ՝ զրոշմեցին նշանաւ
խաչին . և տուեալ միմեանց զդիրսն գարձան ի տեղիս
իւրեանց ։

Ետկ իշխանն ախխազաց զուարճն որ դեռևս թշնամու
թիւբ էր ընդ աշոտոյ , եւս և ընդ ատրներսեհի արքային
վրաց՝ սկսաւ առաքատակ սիրել յերկիրս նոյ ։ Ապ հաբա
նեալ առաջ աշոտ և ատրներսեհ պատրաստեցան ի վա
նել զգուարճն . և նա եւս պատրաստեցաւ ընդեմ նոյ ,
մանաւանդ առեալ զաթաս զեղբայրն աշոտոյ և զմիւս ա
շոտ զբռնաւորն ։ Եւ եղև ի պատահիլ նոյ ընդ միմեանս
մարտիւ , չկարացեալ գուարճն հնազանդ ունել՝ դար
ձան ընդ կրունկն , և ապաւինեցան ի խորափիտս ան
տառախիտ ձորոց . ուր յանդնարինս վտանգեալ նոցա
յանձրևելոյ նեռից աշտեանց՝ հաշտութիւն հայցեցին
յաշոտոյ , խոստանալով այնուհետև հնազանդ ծառայ
նիմ , և զամ՝ ընաս՝ զոր գործեցին՝ կրկին տուժել ։
Ապ՝ի խաղալ աշտեանց ընդեմ գուարճենեանց՝ սահակ
աներ աշոտոյ վերատին ի թշնամութիւն շարժել ընդեմ
նորա՝ եգիտ դիպուկ ժամանակ . և գումարեաց գաղտ
զօր բիմ աւելի քան զուարճ հազար արանց , ամենն զրա
հաւորք և սաղաւարտաւորք՝ յոտից մինչև գլուխս եր
կաթապատք . և դիմեալ յոտն ձ՝ յաւարն էառ զեր
կիրն . և անցեալ ի ձորափոր գաւառ՝ որ էր յձին գու
գարաց՝ գրաւեաց զամրոցն աշոտոյ զկայեան . յորում
ի դիպահոջ կայր վաստակ սիւնի , և այլ քանի մի տիկ
նայք ապստամբ նախարարաց . և արձակեալ զվաստակ
ի տեղի իւր՝ էառ ընդ ինքեան զմնացեալսն հանդերձ
աղխիւ նոցին . և եղեալ պահապան ամրոցին՝ գնաց
յայլ բերդ մի՝ որ մօտ էր ի կայեան . և սրոյ ձարակ
ետ զբնակիչս նր . և ապա հնձեալ տարաժամ զարտե
րայն , և կէս մի այրել , և զաւարն ժողովեալ՝ նստաւ
ի լեռնակողմանս ձին գուգարաց ։
Եւ մինչդեռ աշոտ ի պաշարման գուարճենեանց զբա
ղեալ կայր , և ի պայման հաշտութեն պատահեալ լի
նէր՝ գուժկան եկաս առ նա վաստակ՝ զոր արար սահակ
աներ իւր ։ Ընդ որ ափշեալ աշոտոյ՝ ընտրեաց վաղվա

զաշ

զակի՛ ի զօրաց իւրոց զարս կորովիս երեքհարիւր. ընդ
որս և քանի մի եկեղեցականս և եղիկս մի. և եհաս
տագնապաւ՛ ի ձորափոր գաւառ. և տեղեկացեալ թէ
յորժամ վայրի լցեալ սահակ աներ իւր՝ եկն՛ ի բլրակ մի.
և զի վաստակեալին զօրք իւր՝ եւ՛ ի քարաժայռ բլրա
կին, և դադարեցաւ անդ իբր յատակով բերդի։ Եւ
՛ի ծագել արշալուսոյ՝ պատգամաւորս արձակեաց աշոտ
առ սահակ զինդիս իւր. և յորդորեր՛ ի խաղաղութի՛
պահանջելով միանգամայն՛ ի նմանէ զերկոսին բերդսն
և զաւարն։

Լսեալ սահակ արդեւլէ՛ զառ ինքն զպատգամաւորն, ան
ձամբ ասէ տացնի՛ պատասխանի՛ ի սուր և՛ ի գերութի։
Եւ փութանակի եկեալ պաշարեաց զբլրակին. ուր յա
ռաջոյ կացոյց զվահանաւոր հեծեալսն, և զինեն նոցա
զհեծելազօրն. որոյ բիշմ խրոխտանօք երթային և
գային առ բլրակատն. ցուցանել կամելով թէ անդէն
իբր՛ ի ծուզակի ունին խեղդել զաշոտ։ Եւ՛ ի ծագել
արեգականն ահեղ ինն տեսուի լինել անդ. զի ձառա
գայթք անդրէն հատեալք՛ ի մերկապատեան վաղա
կաւորացն և՛ ի սաղաւարտից, և՛ ի թիկնապահ և՛ ի
լանջապատ պղնձի տախտակացն, և յերկաթի պահ
պանակաց բաղկաց և բարձից նոց, զարհուրեցուցին ինն
եկարերը։

Ո՞յ այսպիսի պատրաստուն պակուցանողական տեսեալ
աշոտոյ՝ ոչ լինչ լքաւ. այլ թողեալ՛ ի զօրաց իւրոց զհա
րիւրան՛ ի քարաժայռն անդ, զի թաւիեալ էին յուժոյ՝
էջ անտի երկերիւրօք միայն. և հանեալ՛ ի ծոցոյ իւր
մէ զյեսակար երդմանն զոր տուեալ էր նմա սահակ՝ տա
րածեաց առաջի նոյ. և ասէ կապեալ զայն՛ ի պատ
ուհանդան սրբոյ խաչին՝ զոր միշտ ել իւր շրջեցուցանէր՝
քաջալերեաց զհիւրան։ Եւ յորժամ մերձ էին զօրքն սա
հակայ դիմել՛ ի վէր, նա ինքն աշոտ և երկերիւրքն ել
նմա յանկարծակի ինն հեծեալ յերիսեսր, և՛ ի ձայն
բարձր աղաղակեալ փոթորկեցան՛ ի վէր նոյ, և հարին
՛ի թերան սրոյ զդիմակացն. և զիսախոտեայն կոտո
րեցին՛ ի մեծէ մինչև՛ ի փոքրն. երկու միայն՛ ի նոցանէ
ապրեցան, սահակ և որդի իւր գրիգոր. զորս կալեալ
աշոտոյ՝ յերկուց աչաց կուրացոյց զնոսա. և արձակեաց
յիւրմէ գնալ ուր և կամիցին. և ինքն դիմեալ՛ ի գա
ւառն սահակայ՛ ի գարդման՝ տիրեաց այնմ, և յիւր

անուն հնազանդեցոյց զնոյն ։ Եւ ապա յապստամբիլ գուգաթայեցոց, զնոսին եւս նուաճեաւ՝ դարձաւ և եկն
'ի դուխն ։

'Ինդին ամի ապստամբեցաւ 'ի նմանէ գլխկ ամրամ, զոր նա ինքն աղտ վերակացու կարգեալ էր ուսի ՚ի . և զամ նախաւարտ այնր կողմանն ապստամբեցոյց 'ի նմա նէ ։ Յակ աղտ ոչ գիտեմ լոյլ ինչ զապստամբելն նոյ՝ յետ քանի մի աւուրս կալոյ 'ի դուխն , առեալ էր իւր սակաւազօր գունդ մի՝ չոյ աբար գնալ յուսի ՚ի իբր 'ի զբօսանս ։ Եւ 'ի հասանել առ նա գուժ կանոյց չոքաւ առ արքայն եգեբացոց՝ խնդրել զօգնութիւն . և նա ետ նմա զամ հեծելազօրս իւր , ոմանցն երկաթակուռ վահանաւք ։

Ա.յսպիսի զօրօք դիմեաց յոյն ուսեացոց՝ եգիպտ գամրամ անհամար զօրօք բանակեալ առ կուր գետով 'ի մէջ անառատաքիտ մայրեաց . ուր ոչ կարէր աղտ պատերազմիլ հանդարձակ . և կամէր ամենակամ տեղի գտանել 'ի դադար զօրացն՝ եւ ընդ անձուկ վիրձ յամրոց մի գտանել 'ի մարդոյ ։ Օ այս գիտացեալ զօրացն ամրամայ՝ եկին կալան զվիրձն . և աղտ ինաց 'ի ներքս իբր 'ի գառագղի . ուր ոչ գոյր հնար առնուլ 'ի ներքս պաշար կերակրոյ կամ ջուր ըմպելոյ . վն զի գահավիժք անդնդոց եկին զամրոցան ։ Ցեսեալ զօրացն եղեալ էր աղտոյ , թէ ինքեանք եւս ունկին կորնչիլ անգ՝ քանս եկին զանխուէ էր Թշնամիս՝ կապել յոյնմ գիշեր զի զաղտ և տալ 'ի ձեռս նոյ , միայն թէ թոյլ տացեն ինքեանց՝ գնալ անվնաս 'ի տեղիս իւրեանց ։

Յգալեկ լեալ այսմ աղտ զարհուրեցաւ , և 'ի մէջ գիշերի յեզակարծումն ժամու հեծեալ յօդապարիկ երիվար իւր , գիմեաց յանցս ամրոցին . և ձեղքէ զսպապակոյտ զօրս իւր՝ եւ արտաքս . և հանգոյն կայծական հարեալ և հերձեալ ղնահեալ կուտակուն զօրաց Թշնամեացն՝ նանց էր նա իբրև զՅովն ։ Յայնժամ գամօ Թի հարեալ Թշնամեաց՝ միանգամայն և արտոռեալ՝

Յակ աղտ գնացեալ անկաւ յամրոցն կաբաւաքար . և անտի չոքաւ 'ի սեան կղզի , առեալ էր իւր հարիւր այր ։ Եւ զի լքեալ սիրտ նոր՝ այնուհետեւ մի ոմն 'ի պատուա ւոր իշխանաց նորոյն գերոյգ անուն յակեզ մարզպե տունեալ այր հզօր՝ հրամանաւ նր առեալ էր իւր զօրս

կորովիս քան՝ զերկեր և պատասխարեր զանհատացեալսն
ըստ կարի : Իսկ այլ նախնեացդ կային իբր յանհոգս ամ
բացեալք ի քաղաքս իւրեանց յերեսաց ասպատակաց,
և առաւել ևս ի դատաստանսն Աստուծոյ : Այսպէս և
դուք ի բնաւոր նստեալ յերկիրս իսր ի վաստուրեանս
ձեր՝ յետ բերելոյ ի յուսիպաս և ի բազում վիշ
տակացուիս, խնամեր զիւրեան . որ և չինեաց քաղաք Տէր
տակոյ ի ծովուն բնակութեանց յաղթանդս կղզւոջ . և
հանդնեաց ի նմա զեկեղեցի հրաշափառ յանուն սուրբ
խաչին :

Ա՛յլ ևս անդր որ անկին յաստուրս աշխոյ երկրորդի ,
և ի յաջորդս ի հանեաքեաց յոստս ի ոտիկան պատից յերկ
դն , և ընդարձակ սահմանի :

Ղ. 24 = 26 :

Ի մէկնել աշխոյ արքայի և յառանձնանալ նմ ի 923 :
առան կղզի առաքեաց յոստս ի ոտիկան պատից յերկ
վերակացու սմին ի Տայս՝ նպաստ անուն՝ նուաճել զաղգն,
և ունել զաշտս . որ և եկեալ նստաւ ի նախնիսն զա
ւուրս քանի մի : Ընդ միտեաւ առ նա բարեկին սիսա
կեան , և յարեխոս եղև զերջորդ եղբարցն իսրէ . զի
իբր ետ զկնի լեալ նմ զինքն ի Տայոցնսի ժառանգուե
և նա խոստացաւ կատարել զոր խնդրեցին . և սպասէր՝
զի և սահակ եկեսցէ առ ինքն . և ի յաւել նմ՝ մեծաս
րանաք հրաւիրեաց զնա գալ ի նախնիսն : Եւ նա ոչ
ինչ գիտեալ զամբաստանուեցն եղբօրն՝ եկն առ նա
հանդերձ ընծայիւք . և նմանք յորդորեաց զերկոսին և
գնալ ընդ իւր ի դուքն . այդ ասե հոգացայց զօրուից
ձերոց :

Եւ գալ ասա նմ ի գուքն՝ իբրև մերձ եղեալ ի քաղաք
քացոյ՝ ոգիք իբր քառասուն յայլազգեաց անտի . զորս
նոյնժամայն կապեաց յերկաթի շղթայս , և էած ի
դուքն . և յետ վաղելոյ զնոս յարգելոյս կարաւ զաս
տակ և զաւրսկին . և կապէ զնոս ևս ի ծանր և ի տուր
ժանաւոր շղթայս եդ ի բանսն : Խորհէր ըմբռնել և
զյովհաննէս կաթուղիկոս . և նոր խնայեալ զայս ան
կաւ ի կասկած մեծ . և ի տուայտիլ նմ ի խորհուրդս
յերկարդուժն առաւ լայս արևուն խաւարեցաւ ի վէր

հայաստանեայց սրտաբոյ կարդի· զի չէր սակ ձամ խա-
սելոյ։

Օ այս տեսեալ կաթուղիկոսին, և՛ ի վէր հասեալ՝ թէ
այն է գուշակութիւն խաւարման ձին՝ եկ և գնաց յամ-
րոցն բիւրական, զոր ինքն էր ստացեալ ընչիւք իւրովք·
և շինեալ ևս էր՛ ի նմա վանք միանձանց և եկեղեցի
հոյակապ· և անտի գրեաց Թուղթ աղաչանաց առ նոսա
վերակացու, զի եկեալ նստցի՛ ի գահին անկասկած,
և նոքա հաճեալ էր բանս նո՛ր յղեաց առ նա գիր երդ-
մանն անվնաս մնալոյ նո՛ր։

Նայց քանզի ոմանք՛ ի հպատարացւոց ընդդէմ գարձան
այսոցիկ գաղին, իբր թէ չկոչ ինքեանց օրէն՝ երդումն
առ քրիստոնեի՛ կամ ցառ նոքա ունել զկաթուղիկոսն·
սոքա իբր վաղվաղակի կազմեաց գունդ մի ստուար, և
առաքեաց՛ ի վանս այրին, կարծելով թէ անդ կոչ կա-
թուղիկոսն· և նո՛ց եկեալ անդր և չգտեալ զկաթուղի-
կոսն, կողոպտեցին զվանսն և զեկեղեցին· և արկին
՛ի գառն տանջանս զկրօնաւորսն ցուցանել զգանձսն
թագուցեալս· և առեալ զնո՛ս գարձան առ նոքա· և
կրօնաւորքն նոճաղեալք՛ ի տանջանաց անտի չետ սա-
կաւս վախճանեցան։

Ընդաքեաց ապա նոքա զայլ ևս գօրս՛ ի վէր բիւրական
բերդին նո՛ր· բայց նա գերծաւ և գնաց՛ ի քաղաքն բա-
գաւան, ուր նստէր աշոտ բագնաւտր։ Եւ իբրև հասին
գօրք նոքայդ՛ ի բերդ անդր՝ ընդդէմ գարձան նո՛ց քնա-
կիչքն· և գաւուրս եօթն մարտ եդեալ ընդ նոսա կռուե-
ցին զբնդին՛ ի նոքն· այլ մի ոմն՛ ի գօրաց ամրոցին մատ-
նեաց՛ ի գիշերի զամրոցն· և գօրացն նոքայդ մտեալ՛ ի
ներքս՝ հարին զբազումս՛ ի բերան սրոյ· և գերեցին
զկանայս և զմանկունս, յորոց զբազումս նահատակե-
ցին։ Եւ որ մատնեաց զբերդն՝ մատնեցաւ՛ ի սուր
նոքայդ։

Այնուհետև՛ ի նոյն աւուրս նոքայդ վերակացու յոստիկանին
յոստիկայ· և նա թողեալ՛ ի տեղի իւր զայր ոմն քոջ ա-
նուն՝ գնաց առ յոստիկ յատրպատական։ Եւ՝ ոչ քոջ
իմացեալ թէ աշոտ՛ ի տէրն կղզւոջ է՛ ի կողմանս գե-
ղամոյ՝ ընտրեաց՛ ի գօրաց իւրոց հազարս տղատաղէն
չէծելոց· և եկեալ՛ ի գուռնայ տկտաւ դիմել անդր՝ ա-
ւար հարկանելով, և գերելով զինացորդս։ Եւ՛ ի խա-
զալ նո՛ր յառաջ՝ դիպուածեալ նմա պատահեցաւ նմա՛ ի

Ձմռնապարհի գնդապետունի քսան արամբք. և զահի հարեալ՝ ի նմանէ վկայ էառ, և խոյս տուեալ յանճանօթ տեղի ուրեք՝ խորհուրդ արար ընդ իւրսն և զօրացոյց զնա. և ապա ամին յոյժ ապաւինեալ սնդեցան գՀետ նէր. և գտեալ զնա ևզհազարս նորա՝ ի դաշտի՝ յարձակեցան՝ ի վերնի՝ և հարին զբռիմս՝ ի նոցանէ. և՝ ի փախուստ դառնալ մնացեալոցն անցին զնոքօք. և առեալ զառաջնի նէ կոտորեցին, և զայլսն ցիր և ցան Հալածեցին։ Եւ զի երեք ոգիք անկեալ էին՝ ի խմբէ իւրեանց, եկեալ Թաղեցին զնա. և առեալ զկապուտ անկելոյ՝ դարձան՝ ի տեղի ուրեք, և Հանգեան անդ. և ապա դարձեալ սկսան շրջիլ՝ ի վանուսին ասպականուէ Թշնամեաց։

Յանհնարինս կատաղեալ բշրայ ընդ եղեալսն՝ գումարեաց զօր բազում յոյժ, և գիմեաց՝ ի ներքս. և զի ոչ կարէր գտանել զգէորգ՝ խաղաց՝ ի սևան ծով՝ պաշարել և ըմբռնել զաշտ որ նստէր անդ՝ ի կղզւոյն. և Հառեալ յեզր ծովուն՝ էՀալ զբանակ իւր յանդիմանն կղզւոյն։

Նակ արին աշտ տեսեալ զայնքան բազմութիւն եկեալ՝ ի վերն իւր, Համարեցաւ զնա իբրև զխուիս. և անդին վազվազակի պատրաստեալ նաւս տասն՝ եդ՝ ի նա զարս եօթն եօթն, ամբին Հմուտք նետաձգութեայ, որք՝ ի մարդ ոչ վրիպէցուցանէին. և ոչ սպասելով Թշնամեաց՝ վարեաց զնաւսն. և եկեալ արձանացաւ՝ ի վերայ ծովու Հանդիպ նոցա։

Եւ յաւիշել անդ բշրայ ընդ այնպիսի վտանգուն Համարձակուէ Հարին աշտեանք զզօրս նորա նետիւք չարաչար յոյժ, զոմանս սատակելով և զոմանս կիսամեռս Թողլով. զոմանս կուրացուցանելով և զոմանս կաղս կացուցանելով. զայլսն ևս՝ ի փախուստ դարձուցանելով։ Եւ ապա եղեալ՝ ի ցամաք առին զաւար բանակի նոցա, և դարձան յաստրոցն։

Յայսպիսի անակնկալ դիպուածոյ ամենասպառեալ և սրամտեալ բշրայ՝ գիմեաց գնաց՝ ի վեր ամրոցին քեղայոյ, Թաղել անդ զգառնուԹիւն սրտի իւրոյ. բայց ոչ գիտաց Թէ յանձրևոյ փախուցեալ՝ տարափոյ ոնկի Հանդիպիլ. զի անդ՝ ի գեղամ զօրք իւր խայտառակեցան. իսկ աստ՝ ի քեզա՝ ինքնին իսկ գլխովին զօրօք իւրովք։ Բանզի՝ ի նմին աւուր՝ յորում գիմեաց նա՝ ի վեր

վերայ այսր ամրոցի՝ դիպուածով լինն եկեալ էր անդր գեորգ մարզպետունի եօթն և տասն արամբք, ոչ ինչ գիտելով զանցիսն բըրայ։

Ա եբրև ետես զպաշարիլ ամրոցին, առեալ զիւրսն եւ արտաքս. և ինքնին միայնակ իբրև առիւծ սրամաքեալ՝ի վերայ Թշնամեացն՝ի ժանիս սրոյ պատառեաց անդէն զբազումս. և հասեալ՝ի բըրն՝ փըրեաց զոտս իւրիվարն նը, և ընկեց՝ի վայր. և նա օգնութիւ Թիկնապահացն հազիւ հեծեալ յայլ ձի՝ փախեաւ մազապուրծ. և՝ի փախչիլ և զօրացն նը հարին զնա արք գեորգեայ. և առեալ զկապուտ կողոպուտ նը՝ էջքան այլուր։ Նա՝ի նոճազիլ մարտակցաց իւրեանց՝ նոճազեցան և ինքեանք. և դադարեցան՝ի գործոյ իւրեանց։ Ա՝ոկ ողք յամրոցին էին՝ երկուցեալ Թէ դառնայ անդրէն բըր՝ առին զիա՛մ ղօր ունէին, և գնացին անտի։ Նա բըր իմացեալ զայս՝ եկն և յափշտակեաց զամրոցն, և զբըրջակայ աւանս նը։ Այնուհետև արար և իւ այլ բազում ամրոցս. զի չէր ոք որ պաշտպանէր զնոն։

Ա՝ոկ նըսը՝ որ գնացեալ էր յատրպատական՝ դարձ արարեալ անտի՝ եկն՝ի դուինն քաղաք, և նստաւ անդ. և յինքն դրաւեալ զկաթուղիկոսարանն՝ արար զայն բնակարան ծառայից իւրոց. և սակայն գուԹ արկէլ յայնմհետե՝ի վըր հայոց ոչ ևս նեղէր զնա. այլ միայն առեալ զհարկ ձին՝ խնամէր զնոմանն։

924։ Տեսեալ սակա յովհաննու կաթուղիկոսի՝ Թէ յափշտակեցաւ կեցաւ կաթուղիկոսարանն՝ եւ և գնաց՝ի վասպուրական՝ և առ գադիկ արքայ. և անդ փոքր մի հանգիստ առեալ՝ աւարտեաց զպատմագրուԹիւն իւր, զոր յառաջնմէ սկսեալ էր. և սակա կեցեալ սակաւ մի ժամանակ վախճանեցաւ յամի 925. յՀԴ. կալեալ զաԹոռ հայրապետուԹե՛ զամն իՁ. և ամիսս 8։ Յաւուրս՝որ էր Թուլմա արծրունի, որ լիագոյնս գրեաց զարծրունեաց, և զհարուճածոցն բուզայի, և զայլոց իրաց։

926։ Ստեփաննոս երկրորդ՝նստաւ յաղԹամար կղզւոջ կաԹուղիկոս՝ի տեղի յովհաննու. և ոչ երկարեՁ զկեանս իւր՝ մեռաւ զկնի տարւոյ միոյ։

Ա՝ոդոյրոս առաջին՝՝ի մեռանիլ ստեփաննոսի՝ յաջորդեաց՝՝ի տեղի նը՝՝ի նմին կղզւոջ։ Յաւաջնում ամի կաթուղիկոսուե՛ որ գրեաց գադիկ արքայ գիր առ արիփոն պատրիարգ յունաց և առ ռոմանոս կայսր,

խնդրե-

խնդրելով բառնալ ի միջոյ զրոյին բաժանման իւրեանց. բայց նը և ոչ իսկ պատասխանի դրեցին նմա, գիտելով թէ ի զուր է. որովհետև չունէր տեւել այն. ոմն և փորձեալ էին բաղում անգամ։ Վասն որ ոչ սակաւ տրտնջեցաւ դադիկ. և ինքն սկսաւ այնուհետև ի յանդորն պահել զերկիրն իւր։

Տեսեալ և աշուոյ արքայի թէ փոքր ի հանդարտեալ է ցն վերակացուքն նըստրայ՝ ձեռն էարկ խնամել զազգն տարի ի մի և եթե. և ասա ըստ սմին հաշտեցուցեալ ըլ ինքեան զեղբայր իւր վաբաս՝ մեռաւ՝ չէին հասեալ ի ծերութիւն. կացեալ յիշխանութիւնէ յետ նահատակութեան հօր իւրոյ սմբատայ ամս ժէ և կէս։ Այս կոչեցաւ և շահնշահ, այն թագաւոր թագաւորաց։

7։ Այսմանակ աբասայ. և կոնստղինոսուպ եղբեղէ առաջնոյ, և անանեայ մոկացոյ։

Ղ. 26 = 27։

Ի բաս՝ եղբայր աշուոյ էրկաթի՝ ի մեռանիլ նորա ընտրեցաւ և օծաւ թագաւոր հայոց հաւանու- թեամբ սմնախարարաց մանաւանդ դադկայ արքայի վասպուրականի. և եդ զաթոռ իւր ի կարս, այն է զարս՝ ի փոքրն վանանդ մերձ ի շիրակ։ Այր և ի թագաւորելն անդ սկսաւ շրջիլ ի միջոց ձին, և զնա ցորդս առպատակութեցն ջնջել, օգնական իւր ունե- լով զգեղորդ մարզպետուհի. և անդորրացոյց զնն։

Ակեաւ սոպա առ նըստր վերակացու, որ նստէր ի դուին՝ բաղում սէր և խոնարհութիւն եցոյց առ նա. և պատ- ուէցաւ ի նմանէ։ Այս էտ հանել ի կապանաց զիշ- խանն սիսակեանց՝ զսահակ և զբաբկէն. էառ յետս և զկաթուղիկոսարանն որ ի դուին. բայց այնուհե- տև ոչ էս նստաւ անդ կաթուղիկոս։

Ուղեաւ փախստեից զհանդարտիլ ձին հայոց՝ եթէ ձականք և եթէ վանականք՝ դարձան ի տեղիս իւր- եանց. էս և բազում կրօնաւորք հայոց՝ որք ի սկզբա- նէ հետէ բնակէին յձին եդեռացուց՝ եկին ի հայս։ Այն ի սոցանէ յովհաննէս վանահայր շինեաց ի գա- ւառին արշարունեաց զմեծ վանսն կամրջաձոր. և եդ

սամուէլ՝ իմաստակ կոչեցեալ և երաժիշտ. որ և ա-
րար զերգս ի ծննդեանէ առաջեալ՝ ի վէր ծանից և
պաշտամանց եկեղեցւոյ:

Սոյնպէս և այլ ոմն յովհաննէս վարդապետ՝ որ բազում
կրօնաւորօք վարեալ էր յՃէկն հոռոմոց՝ շինեաց ՚ի շի-
րակ գաւառն զվանքն կոչեցեալ՝ հոռոմոսին. ուր և
պատրաստեաց օվթարան հիւրից, առ ոմանն ցուցեալ
բազմապատիկ գործս ողորմութեանց. մինչև զհանդերձս
իւր ևս տալ կարօտեալոյ: Արձեալ և այլ Ճգնաւոր
ոմն սիոն անուն շինեաց վանք մի ՚ի դերջան գաւառի,
որ կոչեցաւ խլաձորի վանք. և ՚ի նմա եկեղեցի յա-
նուն սուրբ գրիգորի:

935 Նոյն աւուրս շինեցաւ և վանքն նարեկայ ՚ի գաւա-
կձ: ռին ուրշտունեաց. յորում ժողովեցան բազմութիւնք
Ճգնազգեցից ևս և ուսելոյ յՃէկն յոտնաց. յորոց միջի
անուանի եղև անանիա վարդապետ փիլիսոփայ հզօր.
որ և գրեաց գիրս ընդդէմ Թոնդրակեցւոց. ՚ի նոյն
վանս ընակեցաւ և պետրոս վարդապետ մեկնիչ գրոց:
Աստ սոցին շինեցին և այլք վանս. մովսէս վարդապետ
տարոնացի շինեաց վանք մեծ ՚ի խարբերդ գաւառի.
որ և կոչեցաւ մովսէսաւանք: Նոյնպէս և սարգիս վար-
դապետ շինեաց ՚ի կարին զվանսն հնձուց. և ստե-
փաննոս վարդապետ շինեաց զվանքն ցախապքար առա-
ջեալ ՚ի գաւառն վայոց ձորոյ: Նմին ժամանակի շի-
նեցաւ և հռչակաւոր ուխտն դպրեվանք ՚ի շիրակ գա-
ւառի, և կապուտաքար վանք յարշարունիս. և բազում
վանք ևս նորոգեցան ծախիւք աբասայ արքային: Յամ
վանորայս յայսոսիկ երեք ինչ առաւել ղգուշութ սա-
հեալ լինելին. առաջինն՝ պարապիլ աղօթից յերկար.
եկեղ՝ յաւուրն միանգամ և եթ ձաշակել. և երկ՝ անըն-
տացօ՚ած մնալ յամէնից:

Ծաղկիլ այսոցիկ վանորէից երևելի գտան ՚ի սրբու-
թիւ դաւիթ վարդապետ մաշկոտն կոչեցեալ, և միւս
դաւիթ երանելի՝ զորմէ խօսեցաւք այժմ ՚ի ստորև.
և այլ ոմն կարմիր հայր ՚ի գաւառին ծուխց. և վար-
դուկ վանահայր առաջնորդ ուխտին վանիկոյ. որ և այլ
ժանացաւ բառնալ մարմնով զքն ՚ի կերպ աղքատի:
Ա սն աւուրս փառաւոր ցուցան ՚ի բաժնին յոտնաց ո-
մանք ՚ի հայ իշխանաց. յորոց միջի զբրաւոր և հաւա-
տարիմ գտեալ յովհան գուրգէն՝ կարգեցաւ զբրաւալը
արևել-

արևելեան գնդի կայսեր. և արար բազում մեծամեծ
գործս, մինչև հաւասար գտանիլ քեզ նահապետին հներս
սեսի պատրկի. սոյնպէս և եղբայրդ սորա Թեոփիլէ,
որ կարգեցաւ կուսակալ ձեզն խաղտեաց՝ երևելի եղև
յոյժ. որոյ Թուռն եղև յովհաննէս չքնաղիկ կայսր։

Օ այսոքիւք ժամանակօք մեռաւ աշտ բռնաւոր որդի 936։
շապհոյ եղբօր աբասայ արքայի. և անհետ եղև անուն յձէ։
Թագաւորութեանն նր։ Մեռաւ և դադիկ արքայ արծ-
րունի՝ ի յաջորդ ամի. կացեալ՝ ի Թագաւորութեան
հանդերձ բռնակալութեամբ ամս իմն։ Այս Թագաւորեաց
՝ի վերայ վասպուրականի ձի որդի նորա աշտ դերենիկ
կոչեցեալ յանուն հաւուն իւրոյ։ Ա՝ ի գրգռութենէ
չարալեզուաց ոմանց ընկէց յիշխանութենէ զսպարապետ
հօր իւրոյ զապլևարիսէ հաւնունի զայր ահարկու. և
՝ի տեղի նր եդ զսարգիս ոմն։ Ընդ այս գայրացեալ
ապլևարիսէ՝ զարթոյց ընդեմ արքայի զիշխանն հերոյ
և զարուճանդայ. և նա եկեալ գօրօք բազմօք՝ ի դա-
ւառն անձևացեաց՝ կոտորած սաստիկ եհտ հայոց. և
ձերբակալ արարեալ զաշտ դերենիկ՝ տարաւ՝ ի հեր,
և էարկ՝ ի բանտ. և յիմ աւուր յիշխանել իւր բազմու-
թենէ՝ ի քաղաքն՝ ի գբօսանս՝ հանեալ զնա՝ ի բանտէ
տանէր ընդ իւր երիվարաւ՝ խաղ առնել զնովաւ առաջի
ծառայից իւրոց՝ ի դաշտի։

Ընդ այս գործ նր դժուարացեալ յոյժ վանորէից և
առաջնորդաց՝ միաբան նզովեցին զնա։ Յորմէ զգաս-
տացեալ նր՝ ստրջացաւ, և չանացաւ ազատել զդերե-
նիկ։ Այլ առաքեաց առ նա՝ ի ծածուկ զմի ոմն, և
խորհուրդ եհտ նմա ազատութենէ, և ասէ. ՝ի խաղ առ-
նել զքեզ թշնամեաց՝ ընդ ա՝ երիվարաւդ՝ ի ծովակողմն
կոյս (այն է ծովն որմեայ), և ես ապրեցուցից զքեզ։
Այս եղև յաւուր միում մինչդեռ խաղային իշխանք հե-
րոյ, և հարկանելով վարեցին զդերենիկ, յափշտակէլ
նր ելեր ընդ խաղս զմահակ միոյն՝ ենկար զդիմակացոյն,
և դիմեաց՝ ի կողմն՝ ուր՝ ի դարանի կայր ապլևարիսէ
հանդերձ իւրովքն։ Այս՝ ի պնդել արանցն հերոյ ըզ-
հետ նր՝ եւ ապլևարիսէ ընդեմ նոյ, և հարեալ զբնէն
՝ի նոցանէ՝ վանեաց յաւաջոյ զինուցողս նր։

զսուր

զսուր իւր յահեակ Թեկին նը ձեղքեաց զնա մինչև ցեւ
բանան . և տապատ Էարկ ըզ ոտիւք երիվարին իւրոյ :
Եւ յանկարծ Թշնամացն ձեռամբ՝ ի քաղաքն Էկը , և
՚ի փակել՝ նշ զդրանն ընդդէմ ապրաբիսաց՝ մնաց
նա խորագնա զպղտզամարխ սուր իւր ընդ երկաթի
դուռն , և եՀաղ անդ . և գարձ արարեալ առ իւրան՝
Հաց զդերեզիկ և եդ յաՀոռ իւր . և ինքն ՚ի նզովից
արձակեալ՝ Էհաս վերստին իշխանութեն մեծի: Եւ դե-
րեզիկ կացեալ յիշխանութեն ամն ժՀ. մեռաւ . և նըս-
տաւ ՚ի տեղի նորա եղբայր նորին՝ որ կոչիւր աբուսահլ
Համազասպ՝ կրօսեր որդի գագկայ արծրունեայ : Եւ մե-
յտաղ քան զԹագաւորել՝ ՚ի եղբօր սորին՝ մեռաւ
Թէոդորոս կաԹուղիկոս , կացեալ ՚ի հայրապետութեն
ամն ՃՀ :

936: Եղիշէ՝ եղբայր Թէոդորոսի յաջորդեալ ՚ի տեղի նորա
յամ: յաՀոռ կաԹուղիկոսութեն նստաւ յաղեցամբ . և յետ
կալոյ ամն Է , բանաստիրէք ոմանց անկաւ յաՀոռոյն .
և ղի եպիսկոպոսունք Հայոց ոչ Էառնն Թոյլ զայլ կա-
Թուղիկոս պնել ՚ի կՀնգնութեն նը , փաթաց նա զայն
իշխանութեն այլ և ամն երկուս . ընդ ՚ամ ամն Ը . և
մեռաւ :

943: Եղանիա մանազն՝ առաջնորդ ուխտին վարագայ նըս-
յՃԸ: տաւ ՚ի տեղի եղիշէի կաԹուղիկոս Հայոց յաղեցամբ
կղզւոջ : Եւ ՚որ առաւըս յակոբ եպիսկոպոս սիւնեաց ըս-
կսաւ սերմանել ՚ի Հայս բաղուստ մանրութեան . և յա-
ւել և Թէ չէ պարտ եպիսկոպոսաց Հնազանդիլ կա-
Թուղիկոսին : Եւ իբրև անաստ գտաւ նա նզովեաց
զնա անանիա կաԹուղիկոս և զՀամախոՀս նորա՝ եՀիճ
զՀնչեցն սիւնեաց և եՀիճ զիշխանսն : Եւ իբրև մեռաւ
յակոբ եպիսկոպոս՝ գնաց ՚ի սիւնիս անանիա կաԹու-
ղիկոս . և Հնազանդեցուցեալ զնա՝ արձակեաց ՚ի տեղ
ՀինՀ . և ձեռնադրեաց նոցա արքեպիսկոպոս զՀան ՚ի
գաւառն բաղաց . և ետ նմա Հրամանս տանել առաջի
իւր խոչ ուր և երեթիէ . և ինքն դարձաւ յաղեցամբ :
Նստեր ըն այն առաւըս եպիսկոպոս յՀին մահց դաւիԹ
վարդապետ ՚ի վանսն՝ որ կոչիւր ուխտ ապարանից՝ այլ
աբանչելի սրբութիՀ և իմաստութիՀ . որոյ ՚ի մեռանիլն
քաղցած աբանչելիք գործէին ՚ի գերեզմանն նը . և յա-
ջորդեաց ՚ի տեղի նորա ստեփաննոս ազդական նորին:
Այն այս երանելիս դաւիԹ ուներ եղբօրորդի մի . որոյ
առեալ

առեալ ՚ի Տողոյ գերեզմանի նը մաղ ինչ չոքաւ չՀն յոշնայ · ուր և երկն երևելի , և կոչեցաւ մինգլաւա· և ՚ի ձեռն այնր Տողոյ արար բազում աքսորելիս ։ Որ զարմացեալ կայսերացն վասի և կոստանդեայ՝ կամ մեցան պատուել զաեղն սիգին · ամին իբր առաքեցին ձեռամբ նորին մինգլաւաեայ՝ ՚ի վանս անդ առ՝ ՚ի պարգեա մաղ ինչ ՚ի կենաց պայտե , և մաղ ինչ ՚ի փշեայ պահիկ ոն մերոյ , և ա ՚ի սպիգանե և ՚ի բևեռացն , նաև ՚ի ոք խանձարրոյ , և ՚ի գերջակեն · մաղ մի և ՚ի հանդերձից ոք ոճածնին , գոմն գետզեալ յոսկիա կոսն խոչ ։ Ընկալեալ զայսպիսի պարգեա սուրհան նոսի ապգականի երանելոյն գաւեթի՝ ձեռն էարկ նոր զոգ յօրինել զվանն , յորոյ միջի վերեայ գերեզեցին սքանչելի յանուն ոք ոճածնին · և մեծաս հանդիսիւ գետզեաց անդ վանչն զայն · առ որս ուղղեաց ոք զդիւ զոր նազեկացի գերկոսին ձառս ։

Վկսեալ ՚ի յայն աւուրն և սքաս Թագաւոր չինել լըզկաթուղիկ եկեղեցի ՚ի կարս · և ՚ի հինգ ամն կատարեաց զայն հոյակապ և հրաշալի յօրինուածովք , սրբը բառաչ և ոգնաքար վիմաք · Իսկ պարգայն ոսկեազարդ բեր անուն՝ որ գրգռեալ էր ըզեկեմ սքասայ՝ լուծեալ գշնուԹիեն եկեղեցւոյն , գիմեաց բազմաԹիՀ զօրաց ՚ի հայս · և եկեալ բանակեցաւ յամին կուր գետոյ · և առաքեալ բանս առ սքաս՝ ասէ · եկի օրհնել գնորաշէն եկեղեցիդ օրհնուԹիՀ վասդ · դու ոչ կամիմ ՚ի քեզ օրհնեալ ։

ցեւ զդա հայոց օրհնուԹիՀ ։

Օ այրացեալ ըզ այս սքասայ , և ոչ կարացեալ բանիւք նուաճել գյամուռուԹիՀ բերայ՝ էառ զզօրս իւր Տանգերձ գեղբգեաս · և խաղաց ՚ի վերբերայ · և տեսեալ զազմուԹիՀ զօրաց նորա՝ զկայ էառ յայս կոյս գեռոյն զայն գիշեր ։ Այլ ՚ի ծագել առաւօտու՝ գեղբգ իշման ընտրեալ ՚ի զօրաց սքասայ զբանի մի սքս կոչովիս՝ ա Տասպետաց անցանել յայնկոյս · Նա ՚ի խուՀանալ զօրացն բերայ ՚ի հաս գեղբգ , և էարկ զինքսբ զաղմուկ չինեի · և ՚ի խուովիլ նոյ՝ ակսան հայք յայամ կոտոր նեատձիգ լինել առ նա · մինչև ոտիսլիլ նոյ ՚ի փախուստ։ Այլ բեր վերսանն կարգեալ զզօրս իւր՝ եկն անդ ՚ի վաղիեն · և անցեալ ըզ գետն՝ ՚ի հաս ՚ի բանակ հայոց՝ մինչ յանՀագս կային նը ։ Նա ՚ի տագնապիլ զօրացն՝ արքայն սքաս Տեծեալ գերեզման իւր՝ ինքնին յարձա-

կե-

կեցաւ ՚ի զօրս բերայ , սուր երկսայրի ՚ի ձեռին , և խառնեաւ վերուվերոյն ընծ . յարձակեցան և զօրք նէր ՚ի վերայ նոյ . և հարին զնա . և ՚ի փախուստ դառնալ այլոց՝ պնդեցան հայք զկնի նոյ . յորոց զոմանս դեռակուր կորուսին , և զայլս ընդ սուր անցուցին . և յանկանիլ ինացեալոցն յայնկոյս գետոյն , անցեալ հայոց ընդ այն՝ հարին չարաչար . և ձերբակալ արարեալ զբեր՝ դարձան յետս :

Ա.ծեալ յայնժամ աքսաս արքայ զբեր ՚ի կարս ձեռօքն կապելովք՝ եմոյծ զնա ՚ի նորաշէն եկեղեցին . և ասէ ցնա . այս է ահա եկեղեցին՝ զոր դու կամէիր օրհնել . տես արդ այօք քո . զի այլ ոչ ևս ունիս տեսանել . և հանեալ զնա արտաքս՝ ետ բերել զաչս նորա : Ո՞ այն իբրև լուան ամիխազք՝ ՚ի սուգ մտին . և եկեալ առ աքսա մատուցին նմա բազում ընծայս . և ուխտ խաղաղութե եդեալ ընդ հայս հանդերձ երդմնամբ՝ առին տարան զբեր յՈ՞ւ իւրեանց :

944 : Ա.յլ յայնք լուեալ զայս կատաղեցան ընդդէմ հայոց , յՂէ : կարծելով թէ հայք արհամարհեալ իցեն զօրհնուխս յունաց , և անարգեալ զծէսս նոյ . որոյ վասն յարուցին հալածումն մեծ ՚ի վերայ հայոց եղելոյ յիշխանութե իւրեանց . և սոսկալին զնա ըստ ծխոյ յունաց վարել ՚ի պաշտամունս իւրեանց , և զօրհնուխն նոյ եւթ ՚ի կիր առնուլ . և ՚ի քունանալ նոյ յոյժ՝ որք միանգամ յանձն առնուին՝ կրկին զրոշմեին զնա , և զոմանս վեր բաւին մկրտելին : Յորմէ տագնապեալ բազմաց՝ թողին զբնակութե իւրեանց , և եկին ՚ի մեծն հայս ՚ի կողմանս շիրակայ և փոքուն վանանդայ . և զի ոմանք ՚ի նոցանէ ՚ի տղայութե մկրտեալ էին ՚ի յունաց՝ հայք և զսոսիկս մկրտեցին զնա , կարծելով թէ սոսկ յանուն մարդոյ իցեն մկրտեալ : Ա.ւ այսպէս յերկուց կողմանց աձեցեալ դրգռութե՝ զօրացաւ և հաստատեցաւ ատելութի մեծ ՚ի մէջ նոցա , որ տևեաց և տևէ մինչև ցայսօր : Ա.ւ եթէ ոք ՚ի հայոց ՚ի խաղաղութե համոզէր յայնժամ զազգն՝ անոսկալ ազգին արհամարհելոյն զնա , և ծայթ կարդային :

Սակ աքսաս արքայ հայոց հասեալ ՚ի բարւոք ծերութե վախճանեցաւ . կացեալ յիշխանութե զկնի եղբօր իւրոյ աշտոյ զամս ԻԷ . և եթող զերկուս որդիս , զշապուհ և զմուշեղ :

8։ Յաջմանակ աշխարհ երրորդէ. և վահանայ հալածելոյն մինչև
՚ի խաչիկ տաճկին։

Ղ. 28 = 29։

951։ Ելիշա երրորդ՝ ողորմածն ասացեալ՝ որդի աքաւոյ ՚ի մեռանիլ հօր իւրոյ՝ տեսեալ թէ թշնամիք ըս-
ն։ կան աշխարհել ՚ի հայաստան՝ ժողովեաց զարս կորովիս երկու հազար. և նոքօք յարձակեալ յայլ և այլ տեղիս նուաճեաց զաշխարհանս նոյ։ Եւ ապա յաւել բազմացու-
ցանել զզօրսն մինչև ցքառասուն և հինգ հազար։ Եւ կացոյց սպարապետ զորդի դեորգեայ զգօտ. և նա ևս ժողովեաց զարս քսանևհինգ հազար, և եղեն ամ չորք աշտոյ ուժգնացուն հազար. որովք արիացեալ արար բա-
զում քաջութիւնս. և զարմացոյց զնաժան։

961։ Յետ գինն ամ այսպիսւ պայազատելոյն աշտոյ՝ նա- խարարք հայոց հաւանեալ ընդ արարս նոր, մնծաւանդ
ն։ ընդ բարեպաշտութիւն նորին և ընդ հանճարեղութիւն, ժո-
ղովեցան առ անանիա կաթուղիկոս, և կոչեցեալ անդր զարքային աղուձանից գիւրիկպոս, և զկաթուղիկոս նոր գյուխաննես՝ արարին ժողով մեծ յանի քաղաք. և օծին անդ զաշտ Թէր հայոց։

Յայնժամ և մուշեղ եղբայր աշտոյ՝ որ նաեր ՚ի վա-
նանդ՝ ժողովեալ առ ինքն զքանի մի նախարարս ևս և զզօրս՝ Թագաւորեաց ՚ի կարս. բայց չամի հպատակ ցուցանէր զինքն աշտոյ, և օգնական ևս. նմին իրի և աշտ ոչ կամեցաւ վանել ընդ նմա։ Ի սմ աւուրս երևե-
լի էր և դաւիթ նախարար տայոց Ճին ՚ի բաժնին յու-
նաց. որ և պատուեալ ՚ի կայսերէ՝ կարգեցաւ ՚ի նմա-
նէ հիւրապաշտաս այնոցիկ կողմանց, և եցոյց զգործս մեծամեծս ՚ի բազում իրս։

962։ Ի Թագաւորել աշտոյ՝ սպարապետն հաւատարացուց ՚ի համուռն անուն՝ որ ապստամբեալ էր յամիրապետէն՝ նմ։ դիմեաց բազմութիւն զօրաց ՚ի հայս։ Եւ յայնժամ ա-
շտ ընդէմ նորա, և խորտակեաց զզօրս նորա, և կա-
լեալ սպան զնա։ Ո այն լուեալ ամիրապետին՝ ուրախ եղև յոյժ, և մեծարեաց զաշտ երևելի պարգևօք. և կրկին Թագիւ Թագաւորեցոյց զնա, շահիարմէն ան-
ուանելով՝ ի Թագաւոր հայոց։

963։ Ա յսպիսեօք պատուէրս աշտոյ, և զօրացեալ ՚ի նմ՝ ՚ի նաժ։

ի կարգի էր զԹագաւորութիւն իւր. և ամրացոյց զնա տեղիս ձին հայոց. շինեաց և զներքին բերդ անի քա-
ղաքին, և զայլ բազում ամրոցս. յորս կանգնեաց բըր-
դոնս ահեղս. և էղև ինքն գովելի և սիրելի ամենի։
Այլ մեծ գովութիւն նէր փայլէր յառաքինութիւնս նորուն,
մանաւանդ ի ջերմեռանդն կրթութիւնս, և յողորմութիւնս
և ի մեծագործութիւնս՝ ի շինել նէր զյոլով վանորայս
և զեկեղեցիս, զաղքատանոցս և զհիւանդանոցս. առ
որս յոլով անգամ յայց էլեալ անձամբ անձին ծառայ-
ութիւնս առնէր. և որ առաւելն է՝ ի սեղանի իւրում
ևս նստուցանէր զկոյրս և զկաղս, զլողոտս և զցաւա-
գարս, պատուէրն և սիրելի զնէր։ Եւ զոր ունէր առանձ-
ինն՝ աղքատաց բաշխէր. մինչև ի մեռանիլ իւր ոչ
գտաւ ի գանձատան նէր դրամ մի. որով և ողորմած
անուն մակընկալաւ։

Զանդոյն սովն և երանելի կողակից նէր դշխոյն խոսրո-
վանոյշ բազում գործս գործեաց սիրոյ և խոնարհութե-
ան աղքատաց և առ հիւանդս, առ քահանայս և առ
կրօնաւորս։ Այս շինեաց զհիւրատուն և զմեծ վանն
ի սանահին և ի հաղբատ՝ միով ժամու բացագոյն ի
միմեանց ի յորդորումն իրերաց։ Ի ծաղկիլ այսոցիկ
երկուց վանացս՝ ծաղկեցան և այլ վանորայք յձին
հայոց. յորս պայծառացան բազում երևելի վարդա-
պետք. ըստ որս և մեծն խոսրով անձևացեր. որ յառաջա-
գոյն մոեալ եր ի կարգ ձի, և ծնեալ զհրեշտակին ի
մարմնի զգրկագոր նարեկացի. և ապա կրօնաւորեալ ի
վանս, եղև եպիսկոպոս անձևացեաց. և գրեաց բա-
զում ձառս, ըստ որս և գբանսյատրութիւն խորհրդոյ պա-
տարագին, և զմեկնութիւն ժամագրքին. (զոր յետ ժա-
մանակաց ընդարձակեաց մովսէս եղնկացի։) Նոյն
աւուրս ի կենդանութիւնէ մեծին խոսրովու վախճանե-
ցաւ անանիա կաթուղիկոս, կացեալ ի հայրապետու-
թիւնէ աստ ութ. հինգ ամ յաղթամայր. և ժէ ամ ի վա-
ղաշ և յանի։

Ի ձահան ի գաւառէն բաղաց, որ ձեռնադրեալն եր
յանանիայէ կաթուղիկոսէ եպիսկոպոս սիւնեաց, յետ
մահու նորա հաւանութիւնէ ամենն ընտրեցաւ և օծաւ ի
տեղի նէր. և նստաւ ի քաղաքն արգինայ. զի չև եր
հաստատեալ աթոռ կաթուղիկոսութիւնէ ի յանի։ Այս
յառաջագոյն ծանուցեալ զուզղութիւն գաւառութեան

քաղ-

965
ձահ։

քաղկեդոնի ժողովոյն՝ ի նստիլն կաթուղիկոս՝ հրա-
պարակաւ ընկալաւ զայն. և արար միաբանութիւն ընդ
յոյնս և ընդ վիրս, զոր և հաստատեաց գրով՝ի ձեռն
Թէոդորոսի մեծապատիւ մելիտինոյ. և ջանացաւ
զայլս ևս հաւանեցուցանել՝ի նոյն։

Նոյն ոմանք յանուղայ անձանց ընդդէմ կացեալ նման խռո- 969։
վեցուցին զաղգն. և ժողով դումարեալ յանի քաղաք՝ նոյն։
յետ բազում յուզմունքեց կամեցան ընկենուլ զնա
՝ի կաթուղիկոսութենէ. և նոքա զգայեալ զայս՝ փախեաւ
յաթոռն յետ կալոյ՝ի հայրապետութենէ ան է. և
գնաց՝ի վասպուրական՝ ուր ևս զբօսանս արքայ արձ-
բունի որդի գագկայ. որ և ընկալաւ զնա սիրով.
միաբանեցաւ՝ի խորհուրդս նոր։

Պետիաննոս երէց՝ վանահայր սեւանայ՝ ի մեկնիլ վա- 970։
հանայ կաթուղիկոսի՝ ընտրեցաւ՝ի տեղի նորա. և՝ ի նոյն։
նստիլն անդ նզովս առաքեաց առ վահան և առ աբու-
սահլ. և վահան ևս առ նա և առ համախոհս նորա։
Որում չկարացեալ հանդուրժել ստեփաննոս՝ ժողո-
վեցոյց զբազմութենէ միաւիտ կրօնաւորաց, և դիմեաց՝ի
վէր վահանայ։ Այլ յառաջ քան զժամանել նոցա՝ ա-
բուսահլ արքայ եւ վարել զնմանին՝ի միաբնին՝ի կղզին
աղթամարայ. և՝ի խոնարհիլն նմա՝ի կամս վահանայ ար-
ձակեաց զնա. իսկ զստեփաննոս եւս աքսորել՝ի կոտո-
ղոյ բերդ. ուր յետ քանի մի ամսոյ մեռաւ կացեալ
յբնարութենէ խրթումաման է։

Ասէիկ առաջին՝ եպիսկոպոս արշարունեաց՝ ի կենս 972։
դանութենէ անդ վահանայ ընտրեցաւ կաթուղիկոս, և նիւ։
հաստատեաց զաթոռ իւր՝ ի քաղաքն արգինայ յերդ
ախուրեան գետոյ մօտ անտոյ. ուր և շինեաց զկաթո-
ղիկէ եկեղեցի փառաւոր. ևս և զայլ երիս եկեղեցիս
նորաձևս ձեռամբ տրդատայ բազմահանձար ճարտա-
րապետի։ Այնդնեաց և զգերատունն ջքնաղ. յոր ժողո-
վեաց զբազում դրեանս։

Ծադաւորեր՝ի նմին ժամանակի՝ի կոստանդնուպո-
լիս էմիկիկ կիւռաժան յազգէ հայոց՝ի բերդապօլեայ քա-
ղաքէ. ուր յանուն նէր կոչեցաւ էմիկածագ. և սա՝ի կեն-
դանութենէ իւրում կացոյց կայսր զվասիլ հանդերձ եղ-
բարբ իւրով կոստանդեաւ. ուրք էին թոռունք թոռին
վասլի հայկազնոյ՝ արշակունեաց։ Յաւուրս ոք սրար
վահան կաթուղիկոս կրկին միաբանութենէ ընդ յունաց.

և ինքն կացեալ՝ ի կաթուղիկոսութեանն ամս ժե.
վախճանեցաւ՝ ի վաստուրական Ծի։

977։ Վախճանեցաւ ընդ այն աւուրս և աշոտ ողորմած, կաց-
նիչ։ եալ յիշխանութեանն ամս լիզ։ Յետ երից ամաց վոխե-
ցաւ և սրբակրօն Թագուհին խոսրովանոյշ, Թողեալ
զերիս որդիս, զսմբատ, զգագիկ, և զգուրգէն։
Նոյն աւուրս մեռաւ և աբուսահլ արծրունի Թիֆլ
վաստուրականի. և Թագաւորեաց որդի նր աշոտ՝ ի
տեղի նր՝ ի վան քաղաքի. և միւս որդի նր գուրգէն
Թագաւորեաց յանձևացիս, և երրդ որդի նր սենեքե-
րիմ՝ ի ռշտունիս։

9։ Յամանակ ամբաստ երկրորդէ։

Ճ. 30 = 32։

977։ Ամբաստ երկրորդ՝ երեց որդի աշոտոյ ողորմածի յետ
նիչ։ մահու հօր իւրոյ Թագաւորեաց՝ ինամին աւուր յա-
նի քաղաքի. և զօրացեալ քան զայլ բազում Թագա-
ւորս հայոց՝ վտարեաց յՅէ իւրմէ զմնացուճածս ասպա-
տակութեամբ Թշնամեաց. և կոչեցաւ շահնշահ և տիե-
զերակալ։ Սա շինեաց յամի 979. նիչ. զահագին և
զմեծանիստ, զանմատոյց և զանխախտելի պարիսպ
շուրջանակի զանի քաղաքաւ, լայնատարած և բարձր.
և կանգնեաց՝ ի նմա զբարձրաբերձ բրգունս սահեղս.
և վորեաց զպարսպաւ խորամխոր և լայն՝ ծեփեալ ա-
ղիւսօք և քարամբք. աշխատեալ՝ ի նոյն զամն ուրե։
Կանգնեաց և՝ ի մէջ քաղաքին զբազում եկեղեցիս.
յորս յաւելան յետոյ և այլ բազում եկեղեցիք՝ Թումոլ
հազար և մի. մինչև յերդնուլն ռամկաց՝ ասել. հա-
զար և մի եկեղեցիս անուշ։ Եւմն Էարկ սմբատ շինել
և զկաթուղիկէ եկեղեցի մեծ ձեռամբ տրդատայ ճար-
տարապետի յամի 989. նիչ. բայց ոչ կարաց աւարտել
զնա մահուն կանխելոյ։

Յայն աւուրսն երևեցաւ ի հայս՝ ինչպ գաւառի մեծ
իշխանն գրիգորիոս պահլաւունի՝ ի զարմէ դստեր սբին
սահակայ՝ ի շառաւիղէ սբոյ հօրն մերոյ գրիգորի լու-
սաւորչի։ Սա հաստեալ՝ ի խոր ծերութեն վախճանեցաւ.
և եթող զերիս որդիս, վասակ, վահրամ, և տիգրան։
Վասակ եղև սպարապետ հայոց. յորմէ ծնաւ գրիգոր
Մագիստրոս, որ եղև հայր գրիգորի վկայասիրի։ Որոյ

պէս

պէս և վահրամ յաջորդելոյ՝ ի սպասաւորութեան՝ ի տէր վասակայ, և զարմանալի վարուք պայծառացեալ շնորհաց զբազում վերայս։

Վասիլեայն՝ ի սմին ժամանակի գրկեաց նարեկացի սբր քուէթ՝ և իմաստութեաբ, որ և՝ ի վանս նարեկայ անա նեալով, և անդ վանահայր կարգելով՝ նարեկացի անուանեցաւ։ Եւ կամիլ ոմ միաբանել զայդն ընդ յուշագ ետնելութեաբ՝ ոք ժողովոյն բադկերդոն, անուղղայք ամենք յարուցին զազգն՝ ի վէր նոր։ Մինչև Տարկ եղև ժողով գումարելոյ վարդապետաց ամենից և իշխանաւոր բաց յանի քաղաք։ Եւ ոչ աբեղեին ապա առ նա հրաւիրեալ՝ զի ածցեն՝ ի ժողովն, և կամ քննեալ գմիտս նր՝ թէ ոչ պատասխանի։ Իսկ և Տասին պատգամաւորքն՝ գիտացեալ սբյն զնորհուրդս նր Հանդոյց զնա առ իւր սիրով, և հրամայեաց սեղան պատրաստել. և ետ խոր ոմալ զաղաւնիս մինչ օրն էր ուրբաթ։ Յորժամ ժամ եղև Ճաշելոյ՝ տեսեալ նր զնորովիալ աղաւնիան՝ գայթակղեցան և ասեն. վարդապետ, ոչ պահ ես աւուրս, զի ուրբաթ է. և նա ասէ. Հնորհեալ ազաւէոր եղբարք. և ասա ասէ ցնորովիէ աղաւնիան. արիք գնացէք ասա՝ զի պահ է օրս. և նդ թէաւորեալ թռեան առալ ջիր ամպն։ Օ այս տեսեալ հրաւիրակայն՝ զահի զամբ ճի հարան. և անկեալ յոտս նր խնդրեցին զքաղաքն. և եկեալ պատմեցին որոց առաքեցինն զնա. և նոքա ևս զարմացեալ լսեւս եղեն. այլ բազումք՝ ի գնր անցուցին զեղեալն. նոյնպէս և վանականք նարեկայ վանիցն։

Յակ սբն գրիգոր օր ըզ զոր առաւէլեալ՝ ի հանդէս սբքուէթ՝ և զանձն բոլոր ազօթից և յինքեզրոնճաղոց, և ամենայնիւ ընկալեալ յաջակից խորհուրդս և՝ ի խոհ մունս՝ արժանացաւ տեսանել մարմնաւոր աչօք զամենօրհնեալ սբն կոյս ածողբածոնն՝ ի գիրկս. և լինայեալ հոգւով սբով պարո զՏրաշալի զայն գիրք ազօթից՝ նա բեկն ասացեալ. որոյ նամանն ցարդ չերևեցաւ չՀի։ Յորինեաց սա և զձառս և դնեբդոզեանս. և զգամնս գնեղեցիկս, և զմեղեգիս։ Եպար և զմեհնուի երգոց երգոյն՝ ի Տասակն քսանևվեց ամաց. պատ և զաւագադրութեբ՝ ի գրոցն յովհաննէ. և լեալ երբ չկատեն ամաց փոխեցաւ առ ամենակալին երբ քր։

Եւ սբ աւուրս երևեցաւ և սբն մեսրոպ որպէս ասեն երբ

Խանին Հայոց Միքայէլ. որ և նստաւ ետկս անտիոքայ
ի տեղի երկն մակարիոսի. և ի վատաւորելն անդ քէմ
աքանչելագործութիւք՝ չոքաւ ի գերմանիա. Հուսկ յե-
տոյ գնացեալ ի վլանդրիա փոխեցաւ անդ առ Աստ:
Յամանման գտաւ սմա և սբն սիմէոն Հայ միայնակեաց
որդի զօրավարի մեծի. որ մատղեալ ի վանս Հայոց, և
պայծառացեալ քէմ հրաշագործութիւք գնաց յայլևայլ
տեղիս. և ապա ի Հռոմ. և անդէն ևս վաստաւորեալ
փախեաւ ի սպանիա. և անտի ի բրիտանիա, և ապա
ի գաղղիա. Հուսկ յետոյ եկն յիտալիա ի քաղաքն
մանդուէ. և հանգեաւ ի քր ի վանս բենեդիկտեանց:
Ո՞երկուց սբոցս զայսցանէ տես ի պատ. ՃՀ. 30. ի յա-
ւելուածն:

984: Ի նոյն աւուրս մեռաւ մուշեղ արքայ կարուց հօրեղ-
նէ: բայր սմբատայ արքայի. և թիֆրեաց որդի նոր աբաս:
Այս նախ ի գիֆրեն երևեր լինել մանուկ անխնամատ
և անպիտան. այլ ի թիֆրեն երևեցոյց գինքն հանճա-
րեղ և լի հոգևորական խնամատուք, ոչ թէ դարձեալ
ցեկ յայր յայլ: Ապա սկիզբն արարեալ ՚որ բարեվայե-
լուչ գործոց՝ նախ եբաց գբանդուտ դպրոցս, և ետ կո-
չեալ ի նա գմանկունս, և մաքրեալ գնամ երկիր իշխա-
նութէն իւրոյ և ոչ էր անկարգութիւն՝ վայելչացոյց նա-
րե գդրախտ: Ոչ մայր նոր ևս հրաժարեալ յՀայ իս-
պառ՝ եմուտ ի վանս կուսանաց՝ որ Թրին կոչիւր. յո-
րում էր եկեղեցի մի փորձածոյ ի միոյ սպիտակ քա-
րէ, և անդ պարապեալ աղօթից և մտածութեանց և
զանազան առաքինական կրթութեանց՝ փոխեցաւ առ Աստ:
Ո՞այնու ժամուն ամիրան գողթնոյ ապուտէլի գըր-
գռեալ ի թշնամութէն խաղաց ի վասպուրական և
յորմէ զահի հարեալ աշուտոյ արծրունւոյ որ Թադա-
ւորեր անդ՝ առաքեաց ի վէր նոր զապլհասարիպ զեղբօր-
որդի առաջնոյն. և նոր հասեալ զօրօք ի Ձոնաձոր գա-
ւառ՝ բանակեցաւ ի տեղւոջն՝ որ կոչիւր բակեաց. և
զօրք նոր յարձակի Թողեալ զերիվարս իւրեանց վե ա-
րածելոյ՝ հանգեան անդ, և ի քուն մտին: Ոչ ահա
հասին անդր զօրք ամիրային. և շուրջանակի պաշարե-
ցին զնա: Ոչ նոր զարհուրեալ հաղիւ ուրեմն հեռիստա
անկան յամրոց մի՝ որ անդ մեձ կայր. և արգելեալ նա
ցին ի նմին:

Սակ զօրք ամիրային յափշտակեալ զնամ ինչս նոր և զե-

րիւ

ընկերոջն՝ առաքեցին պատգամ՝ ի ներքս երդմամբ. ոչ
ինչ վնասեսցի նմա՝ եթէ տոչեսաւ զղէնս իւրեանց՝ այլ
պէս անզէն երթեն յամրոցէ անտի։ Ի՝սու ն՝ք հաւատա-
ցեալ խոստման Թէնաւեացն՝ եատնոյն զղէնս իւրեանց։
Ա՝յլ ն՝ք սուեալ երդմանն՝ սուր եդին ՚ի վէր, և կոտո-
րեցին զնոսին. և կալեալ զապրեսիսիկ և զերկուս իշ-
խանս տոհմին ՚ի գոլշէն. և առեալ վա՛ն զամ ինչ տա-
ձարէցին յետս։

Ա՚նոյն աւուրս դնացեալ ամիրային Հերայ յաշխարհն
նիս. և ՚ի գառնալ նմա անտի՝ զօրք նորին անցին առ
տահմանօք վասպուրականի. և տեսեալ ՚ի գեղջ միում
զմանկունս հայոց գերեցիկս՝ որք խաղային՝ յափշտակ-
եցին զնոսա և տարան։ Օ այն տեսեալ մի ոմն յազա-
տացն հայոց սարդիս անուն, պնդեցաւ ձիով վազել զհետ նոցա.
և ՚ի ձայնելն առ նոսա, թէ զինչ առնէք զայդ, թշնա-
մանս հատուն նմա. և որ սրտմտեալ քաջի առն՝ յարձա-
կեցաւ ՚ի վէր նոցա, և անդէն սատակեաց զնոսա. և սա-
տահեալ որդւոյ ամիրային՝ միջակատուր ընկէց զնա, և
հառ զմանկունսն։

Ա՚յնմ ժամանակի հայր նոր զմահ նորին՝ գառնացաւ յոյժ.
և գաշն եդ ընդ ոստիկանին ատրպատականի՝ տալ նմա
զոր ինչ և խնդրեսցէ, միայն թէ առցէ ՚ի վասպուրա-
կանաց զվրէժ արեան որդւոյ իւրոյ։ Եւ զի նա արդէն
եդեալ էր ՚ի մտի՝ տիրել վասպուրականաց՝ ժողովեաց
զօր բազմ յոյժ յոյժ հայկազեայ տղաց. և աճապարեալ եհաս
՚ի մուտս սահմանաց Ջին, և անդէն վաղվաղակի քա-
ժանեաց զզօրսն յերիս գունդս. և ետ պատուիրեր նո-
ցա ՚ի վաղիւ անդր ՚ի ներքս, մին յարևելակողմն,
միւսն յարևմտակողմն, և ինքն ՚ի միջի. և ով որ առ
ապրեսցի սմանցն. և իբրև առաւօտ եղև, գոտեւ ինքն
մեռեալ ՚ի վրանի իւրում. և զօրքն ցրուեցան և եղեն
յոչինչ։

Ա՚ետաւ ընդ այն աւուրս աշտատ արքայ վասպուրականի
կայեալ հիւանդութեամբ սաստիկ ժամ ժամ. և զի ոչ դայր ներ որդի՝
երկու եղբարք նր դուրդին Թէքր անձեացեաց, և սե-
նեքերիմ Թէքր ուշտունեաց պայազատեցին զհիւանդուն
նորին։

Ա՚ռակ սմբատ արքայ հայոց ՚ի յաջողութենէ լեալ սմբատ-
ձաւ մեծամտութեամբ. և արհամարհեալ զօրինս հիւեղեց- 989։
ւոյ հառ հին զգուստր քեռ իւրոյ. և ՚ի մեռանիլ հինոջ նրա՝
ինքն

ինքն հիւանդացաւ, և էառ վախճան կենաց իւրոց. և թաղեցաւ ի քաղաքն անի. թագաւորեալ ամս ժէ, կամ ժբ:

ԻՕ: Յամանակ գահակալ առաջնոյ. և սարգիս կաթուղիկոս, և պետրոս գերապատիւն:

Ե. 32 = 35:

989: Վասիլ բագրատունի՝ միջին որդի աշոտոյ ողորմածի՝ եղբայր սմբատայ տիեզերակալի՝ ինամին աւուր՝ յորում մեռաւ եղբայր իւր՝ թագաւորեաց յանի քաղաքի, և կոչեցաւ սա ևս շահնշահ: Սա քան զբոլմ թիւրս մեր խնամատուն երևեցաւ և խաղաղասէր, ևս և հզօր. մինչև դարձուցանել և յինքն դրաւել զամ քաղաքս և զբերդս՝ զորս յատիշտակէէին թշնամիք: Այլ ինքն յամի ցուցեալ զբարեպաշտութիւնէ գործս՝ պայծառացոյց զեկեղեցիս. և շինեաց յանի քաղաք զեկեղեցի մեծ երկնանման: Նոյնպէս և կին նորա բարեպաշտուհի թագուհին հայոց կատրամիտ՝ առաքինակրօն վարուք սքանչելի ցուցաւ. և սա կատարեաց զկաթուղիկէ եկեղեցին, զորոյ զհիմն արկեալ էր սմբատ թիւր յանի քաղաքի դերահրաշ յօրինուածովք. և յայնմ հետէ անդ՝ ի յանի հաստատեցաւ աթոռ կաթուղիկոսութե հայոց, յամի տն 992:

Յաւուրս սորին դաւիթ առաջնոյ՝ վասիլ հայոց առեալ զբազում՝ ի հայոց եղելոց ընդ իշխանութիւն իւրով՝ ած յՕձն բուլղարաց. և նոքա միաբանեալ ընդ բուլղարս՝ ապստամբեցան ի հայաբեր. յորոց մինչ սամուէլ դերջանեցի իշխան հայոց մարտ տուեալ ընդ զօրս հայոց՝ վանեաց զնոսա, և թագաւորեաց ի վրն բուլղարաց: Այլ ի կամիլ հայսեր հաշտութիւն խոսել ընդ նմա՝ խնդրեաց սամուէլ զքոյր նոր ի կնութիւն աւ ի հաստատուն հաշտուեն. և հայսն առաքեաց զաղախին մի յանուն քեռի իւրոյ. որոյ հարանածու եղև մետրապօլիտն սեբաստիոյ: Այլ սամուէլ սամուէլն և իշխանացն բուլղարաց զդաւանութիւնն, կենդանութեն այրեցին զմետրապօլիտն: Ընդ այս ցասուցեալ հայսեր՝ խաղաց ի բուլղարս. քայլ հարաւ չափաչար ի բուլղարաց անտի. և վերստին դիմեալ յաղթեաց և յաղթեցաւ. և ի մեռանիլ սամուէլ՝ նստաւ այլ ոք ի տեղի նորա:

Եւ

Կը եղե՛ը այն առուրս ի զրգռել յուշսաց ընդեմ Տէր 990։
ոց, և ի սահեցե՛լ գնա՛ ի ծէս իւրեանց՝ բազում թերը նը
Թագուհիքը եղեն սատ և անատ. իսկ իսկըն կանգու
ղիկոս ոչ ինչ կամեցաւ տալ պինդ. զի նախատանքը լը
եին բանը Թղթոցն յուշոց. և սակայն ոմանք ի կողմ
մանն նորա գրեցին գիր՝ նեմին ալեղբ զանգեալ, ընդ
որ չէր Տաւան իսկիկ կանգուղիկոս։ Կը ինքն կա
ցեալ ի Տայոց սպարեապետութեի զամն ժԹ. վախճանեցաւ, և
Թագեցաւ յարգելեցի։

Արդ՝ ես առաջին՝ ի միաբանից սեանայ վանիցն նորա 992։
տաւ՝ ի տեղի նահապետին՝ տաս ունէր զմարդ նման
գասեր և գքաղցր բարս, և էր այր խոնարհ և ձգնաւոր
գեաց։ Վասեալ որ զմանն ինչ նշխարաց որգ Հռիփսիմ
մեանց՝ չինեաց զեկեղեցի յանուն նոցն առ ընթեր կա
Թողիկեին մերոյ։

Ի՝ որ առուրս ծագկեցաւ սահականոս տարօնեցի՝ սահ 994։
զիկ կամ սահղիկ կոչեցեալ. որ և հրամանաւ սոբին
արգաւ կաթողիկոսի արաք զպատմութի ինչ Տայոց
ի ծագմանէ սգգինն ցամ՝ՈՒ 1000։ Ի՝ առաւել քան զառ
երեւելի եղե արիասակից լատինքերացն՝ որ գրեաց յոհ
բնտրը զանցս ազեաց՝ որգ անցին ի Տայս յառուրս իւր։
Ի ժիվն անգ՝ ի լսելոյդ ամի կաթողիկոսուե սարգսի
յառուրս քաղց առաց եղե գեամաչարժութի մեծ՝ ի
սահմանս Հաշտենից, խորձենոյ, ծոփաց, բալՀոյ,
և պաղնոյ. և տեւեաց ամիս ԼօՀն. յորմէ եղեն քանգ
մունգ մեծամեծ գոյժ։

Յանցանել այսպիսի գառն առուրց գաւԹի իշխան տայ 996։
ոց՝ որ կացուցեալ էր ի կայսերէ կիւրապաղատ, և զօ նեմե
բացեալ էր յոյժ, տեսեալ Թէ այլազգիք տերեալ էին
ի մանազկերտ, գիմեաց ի վէր նը. և առեալ զայն՝ ի
քաղ վտարեաց զայլազգիսն, և բնակեցոյց ենի գՏայս
և գվերս։ Կը ի զայրացալ այլազգեաց և ի գիմել նը
անգր Տարեւր Տաղար արամբք՝ զորս վարձեալ էին ի
պարսից, ի Մարաց և ի խորասանէ, ազգ արար գտելի
կիւրապաղատ առ արքայն Տայոց գագիկ. և նա ժողո
վեալ զօրս մեծ Տաղար արանց՝ առաքեաց յօգնութի
գաւԹի. նոյնպես և արքայն վրաց գուրգէն մեծ Տա
զար. ընդ որս խոստացան և սակաւ զօրք արաասյ աղ
քային կարուց. ամբո առ Տասարակ ոգիք քան Տազար։

Կը սը ամբոխն միաբան եկեալ Տասին ի սահմանս ա 998։
պահ նահ

պահանջեաց մերձ ի մանագիրսն. և տեսեալ զայնչափ քաղմութեան զօրացն այլազգեաց՝ զահի հարեալ վհաս առին. այլ ի դիմել այլազգեացն ի վէր ոչ՝ ի բաց թո՛ղեալ վերկիրեն՝ ազատակեցին առ աճ. և անկեալ՝ ի վէր ոչ յուժգին՝ հարին զնա չարաչար մինչև ի դուռն արձէզ քաղաքի. և զարձ արարեալ անտի ժողովեցին զաւար անկերացս. և անկան ի կողմանէ իւրեանց յայն օր ոչիւ հինգ հեռի յարգել վեցե։

999 : Եւ զի յանուն գաղթի կիւրապալատի գործեցաւ այս նիւթ։ գործ՝ առաւել ևս փառաւորեցաւ նա առաջի ազգաց. քնար որ մխոցեալ իշխանաք տայոց՝ զէղ մանուշ խառնեցին ի խորհուրդ հաղորդութեանէ, և բարձին զնա ի կենաց. այլ նա յառաջ քան զմեռանիլն Թադոսի տուեալ սպանողաց իւրոց՝ յանձն արար կոտրուա գնն տայոց ի կոյսըն վասիլ. զի չուներ զորդի, և ոչ զեղբայր կամ զայլ որ ժառանգ։

1003 : Ա ախաճանեցաւ ի նմին ամի գործոյն արձրունի Թէոդ նդ : անձևացեաց. և մնացին նոքա երեք որդիք, դերենիկ, դաւիթ և աշոտ. և զի մանկահասակք էին, սենեքե բիմ հեղբայր գործոյն իշխեր այնուհետև համայն տայքն խարհն վասպուրականի։

Ի այ աւուրս նոցին քաղքենացւոց ամենատար ազանդն Թոնդրակեացոց՝ որ սերմանէր ի վաղ ժամանակաց ի թր ՀՀ ամաք յառաջ. որոյ սերմանիչ եղեալ սմբատ ոմն՝ այր գաւղելի, որ եհիճ ի գաւառն ապահունեաց՝ բնակ կեցեալ յանուն Թոնդրակ. յորմէ և Թոնդրակեցի ա անացաւ. արտաքուստ քրիստոնեայ, և՝ ի ներքուստ չար սատանայ. հակառակ եր, և հեպիւ ձևանայր. բայց ոչ զաք ձեռնադրէր՝ զի յոլոցն Թէ ունայն է կարգ քահանայ ութեն. ուրանայր զայսմ որ ինչ ի հաւատոց է. ընդու նայն համարեր և զայսմ իշխանութեն, և պարտիր զաւա տուր. և եր սա իբր մարմնացեալ դև՝ ընկղմեալ ի վա վար ցանկութեն։ Ա որ ասացեալ զոմանս յարանց և ի կանանց՝ էարկ նոքօք բաժանեցան. առաջինքն Թոնդրակեցիք. յետ նշ Թուղայլեցիք վ բնակիչ յաւանն Թուղայլ. և զկնի խնամեցիք ի խնուս աւանի։ Եւ ելին ասքն սէք առանց մկրտուե, առանց աղօթից, և առանց պաշ տաման ամենևին. զի զայ արհամարհէին. Թէպետ և արտաքուստ կերձաւորէին զանս։

յ՝յառնել և՛ի տեսել այսր ջոր աղանդոյ՝ կաթուղիկո-
սունք հայոց նզովիւք դատապարտեցին զայն և վճռե-
ցուցին ոչնչանալ։ Յուսկ յետոյ սարգիս կաթուղիկոս, և
բազմութիւնք եպիսկոպոսաց և վիճակաց կրկին կրկին մեժեցին
զնոսա մինչև՛ ի ձմեռն գրիգորի մագիստրոսի՝ որ խոպատ
ջնջեաց զայս աղանդ։ Այլ ինքն սարգիս կաթուղիկոս
յետ դատապարտելոյ զթոնդրակեցիս վախճանեցաւ,
կացեալ՛ի հայրապետութենէ սմա ամս ԻԵ։

1019։ Պետրոս առաջին՝ գետադարձն կոչեցեալ՝ եղբայր
խաչիկ կաթուղիկոսի՝ նստաւ՛ի տեղի սարգսի յամի տեառն ՈՀԸ։
քառասք։ Սա երեւելի և յարդոյ եղև առ բիզմ ազգս վը-
իւրոյ խոնաստութենէ և արբուութենէ, և՛ի հայոց կոչեցաւ
գետադարձ վասն աքանչելեացն եղելոց դարձմամբ ջուրց
գետոյն։ Ապար սա և ձառս գեղեցիկս, և շարականս
ընտիրս գմարտիրոսաց և գհանդիսեան, ըստ որս և գո-
մանս՛ի շարականաց անտի, որք մանկունք կոչին. յորս
ոսկի յեռեալ։ Այլ՛ի նոր երկդ ամի վախճանեցաւ՛ի
հասակի ծերուձէ գազիկ շահնշահ արքայ հայոց, կա-
ցեալ՛ի թագրութենէ սմա ամս իբր Ը։

11։ Յոհաննէս յովհաննու ամբատայ, և անդր որդի անդին
յաւուրս նորա։

Ղ. 35 = 37։

1020։ Յովհաննէս՝ որ և սմբատ՝ երէց որդի գագիկայ արա-
քայի՝ ըստ յանձնելոյ հօր իւրոյ նստաւ՛ի տեղի նմին։
նորա։ Այս թէպետև հանճարեղ ումն էր, բայց չունէր
քաջութենէ մարտի, և ինքն ծանրամարմին։ Յուկ աշուս
եղբայրն նորա զօրաւոր էր յոյժ, և անպարտելի, ունէ-
լով և զբարեկարգ դիրս մարմնոյ. վէմ և արհամար-
հեաւ զյովհաննէս՝ կամեցաւ թագրել՛ի տեղի նմին։ Այլ
իբրև գիտաց զայս գործի արքայական թաղիւք,
պան առ յովհաննէս հանդերձ արքայական թաղիւք,
յայտ արարեալ՝ թէ ինքն զյովհաննէս ձանաչէ թա-
գաւոր հայոց։

Ընդ այս սրտմտեալ աշուտոյ յարոյց խռովուին բազում.
որում և աղմուկ մեծ առաստացաւ յերկուց կողմանց.
բայց քանզի ժողովուրդք միաբան էին ընդ յովհաննու՝
բազումք՛ի նոցանէ ինքնակամ գումարեցան առ նա՝

քա-

քառասուն հազար հետեւակաց և քսան հազար հեծե-
լոց : Յորոց երկուցեալ աշոտոյ չոքաւ առ սենեքերիմ
արքայ վասպուրականի . և առեալ ՚ի նմանէ զօր բա-
զումս եկն ՚ի շիրակ գաւառ, և հոն զբանակ իւր հան-
դեպ անուոյ :

Նա ՚ի տապնասիլ յոլհաննու՝ վրացի դեսպանն՝ որ էր
առ նմա՝ քաջալերեաց զնա . մի՛ ինչ երկնչիր ասէ , զի
ես ինքնին ածից զաշոտ առաջի քո իբրև զուլ մի ոչ-
ոխեաց : Նա ՚ի սկսանիլ անդ մարտի՝ վրացի իշխանն՝ որ
երկաթապատ ոստառազինեալն էր՝ դիմեաց ՚ի ձախատ
բանակին աշոտոյ . և ձայներ զաշոտ : Օ այն իբրև ե-
տես աշոտ՝ ոստեաւ ՚ի բանակէ իւրմէ իբրև զկայծակն
յամպոյ . և շարժեալ զպողպատիկ սուսերն իւր՝ հոսար
՚ի գլուխ վրացւոյն , և յերկուս ձեղքեաց զայրն մինչև
ցմէջքն . և յառաջ անցեալ զօրօք իւրովք հոսար զբա-
զումս , և զոչլեն հալածեաց մինչև յախտուրեան դետ .
և եկեալ պաշարեաց զանի :

Ապա իշխանք պահլաւունեաց վասակ և եղբայր նորա
վահրամ և այլ նախարարքը հայոց , ել որս և արքայն
վրաց , և պետրոս կաթուղիկոս ել ընդ մտեալ հաշտուե-
ցան . և առին յերկոցունց ևս յետոյ երդմամբ,
այսու պայմանաւ՝ զի յոլհաննէս նստցի յանի , և իշ-
խեսցէ նորոց սահմանաց. իսկ աշոտ այլոց տեղեաց իբր
երկրորդ նէր :

1021 Ի թվին այսու եղև խաղաղութիւն , բայց քա-
ղաք՝ զումք ՚ի նախարարացն դրդուեալ հակառակ յոլհաննու՝
դրդուեցին զգորգի արքայ վրաց ընդ ի՛մ նէր . և նա առա-
քեաց զօրս ՚ի ծածուկ , զի ՚ի դարան մտել կալցին զնա
առանց կռուոյ : Ի՛ն իբրև դեպ եղև յոլհաննու գնալ
՚ի ձմերոց իւր՝ յանկարծակի հասին ՚ի վէր նէր զօրք վրաց
և կալան զնա , և տարան ՚ի վիրս : Ի՛ն գորգի եդեալ
զնա ՚ի դիսպահոջ զաւուրս քանի մի՝ էառ ՚ի նմանէ զե-
րիս բերդս , և արձակեաց զնա :

Կաւ եղբայրն յոլհաննու աշոտ վերստին թշնամացեալ
ընդ նմա՝ եդ ՚ի մտի սպանանել զնա զանխաբար . և
՚ի սոյն սակս հիւանդ ձեւացուցեալ զինքն մերձ ՚ի մահ՝
եդ որոգայթ մահու առ մահճօք իւրովք : Ի՛ն ՚ի գալ
առ նա յոլհաննու յայցելուն՝ մինչդէռ մերձեալ էր առ
մահիճն՝ անկաւ յորոգայթ խոր . և յաղաչել նէր զա-
շոտ խնայել ՚ի կեանս իւր՝ ապերատ իշխան հայոց մեծ-

որ դիտակ էր իրացն կալեալ կատեաց առաջանն զյուվհան-
նէս. և հանեալ ի սենեկէն անտի՝ տարաւ յանկի քրիք-
և նստոյց զնա յաթոռ թագաւորութեանն իւր. լաւ է ասէ
հայոց ոմանք լինաստուն թիքր քան զանողորմ բռնաւոր։
Այլ ինքն խոյս տուեալ յերեսաց աշուտոյ չորքաւ ընտա-
նեօք իւրովք առ ամիրային դունայ ապաւինար անուն.
և նա ըստ չարախօսելոյ ոմանց կասկածեալ զնմանէ՝ յա-
ւուր միում հրաւիրեաց զնա գալ առ ինքն, և դարան
գործեալ նմա՝ ի ծածուկ՝ խողխողեաց զնա։ Օ այս
լուեալ յովհաննու՝ ի սուգ եմուտ. և՝ ի սիրոյ՝ զոր
ունէր առ ապիրատ՝ պատուէրեաց զորդիս նէր, որոց ան-
ուանք էին ապլջահատ և վասակ. այս վասակ էառ իւր
կին զդուստր գրիգորի մագիստրոսի. յորմէ ծնան չորս
որդիք, գրիգոր, հասան, ապլջահատ, և թարսեղ, որ
յետ վկայասիրի եկաց կաթուղիկոս։

Ի գործոյ անտի՝ զոր արար աշուտ՝ տապալեցեալ՝ ի նմա-
նէ նախարարաց հայոց՝ թողին զնա, և թշնամիք նորա
զօրացան. վէմ և նա ելեալ յՀեկն հայոց գնաց՝ ի կոչ
տանդնուպօլիս. և հաճոյ լեալ յաչս վասի կայսեր ընդ-
դրեաց զօգնութիւն՝ ի նմանէ. և առեալ զզօրս յոյնաց՝
դարձաւ՝ ի հայաստան. և նուճաձեաց զնախարարսն,
և թափեաց՝ ի թշնամեաց զբիլմ գաւառս և զքերդս.
և եղոյց՝ ի բիլմ տեղիս զմեծամեծ գործս, և յետ կար-
գելոյ զՀ իւր՝ արձակեաց բիլմ պարգեւօք զզօրս յու-
նաց։ Այլ ինքն թուլացեալ՝ ի քաջութենէ՝ ետ զանձն՝ ի
զբօսանս և՝ ի փափկութիւն։

Այլ եղև ըստ այն ժամս՝ ի յարձակիլ սկիւթացւոց՝ թուրք 1021։
հոչեցելոց՝ ի սահմանս մարաց, և անտի՝ ի կողմանս նի-
վասպուրականի Հ, սենեքերիմ արքայ՝ որ նստէր՝ ի
գաւառն ուշտունեաց՝ ի տոսպ քաղաքի և՝ ի վան, առա-
քեաց զօրօք զշասպուհ սպարապետ իւր՝ ի վէր նմ։ Այլ
մի զօրուն սկիւթացւոց՝ ի հեռաւորս ներգործէր նե-
տաձգութիւ. իսկ հայոցն՝ ի մերձաւորս սպդեր սրածու-
թիւ, մերձեալ հայոց՝ ի սկիւթացիսն՝ հարին զնոսա՝ ի
մօտուստ. և հարան ևս՝ ի հեռուստ. և վանեալ զնո-
՝ ի սահմանաց անտի դարձան առ սենեքերիմ արքայ։
Տեղեկացեալ յայնժամ սենեքերիմ հանդամանաց ըս-
կիւթացւոցն, և կշռեալ զժամանակ կանխատեսուե-
սէին ներսեհի՝ հոչեաց առ ինքն զազգականս և զնշ-
խանս իւր. և բանս եդ ընդ նոսա զչորեքտասնից վասի
հայ-

կայսեր , և առնուլ փոխարէն զսերբաստիա գաւառ
Հանդերձ սահմանաք նորին ։

Ա.ռաքեաց ապա հրեշտակ առ վասիլ կայսր զորդի իւր զդաւիթ բազում պատուական ընծայիւք բեռնա
կիր ընդիր ։ Եւ կայսրն հաւանեալ ի խնդիր նորա եւ
նամակաւ զնմանէ երդեալ սեբաստիոյ մինչև ի սահմանս
եփրատայ , և զայլ տեղիս ։ և որգեգրէ ընդ ինքեան զդա
վիթ զարքայորդի՝ դարձոյց առ Տայք իւր ։ Եւ սենե
քերիմ արքայ եւս կայսեր նամակաւ իմն իւրմէ յորս հա
զար գիւղս , և եօթանասուն ևերկու բերդս , և տասն
քաղաքս. այլ ոչ եւս նիմ զվանորայն և զգիւղսըն նոր ։
Եւ ապա առեալ զարգելենս իւր և զպատուագունդ
զօրս և զռամիկս, և գրեթէ զերդ մասն Տիկն, իբրզ յորս
Տարիւր Տազար ոգիս Հանդերձ աղխիւք նոցին եկին ի
սեբաստիա ։ և ընակեցան անդ յամի 1021 ։ Նշ ։ Տա
բաս էր իւր և զօրն նոցին վարագայ ։ և չինեաց ի պա
տիւ նոր զվանքն որ նշանի ։ Վասգին էր նիմ և բազում
կրճնաւորք , էր որս և ի միաբանիցն նարեկայ առեալ
ընդ ինքեանս զմանկին սէյն գրիգորի նարեկացւոյ. և
չինեցին ի սահմանս անդ վանս զոր կոչեցին նարեկ.
և ոչ ասի՝ անդ Հանգուցին զմարմին նր ։

Ա.յլ յետ վանեալ լինելոյ սկիւթացւոց՝ իշխան նոցա
տուզրիլ պակ Տասեալ ի նիզ գաւառ՝ սկսաւ ասպա
տակ սփռել , և գերել զաղգութիւն , և յուզացուն ստի
պել զնա , և այրել զեկեղեցիս ։ Եւ ի խաղալ նր յա
ռաջ վասակ պահլաւունի Տայր գրիգորի մագիստրոսի՝
սպարապետ Տայոց որ Տատէր ի բջնի բերդ իւր , եւ ըն
դդէմ նր ՀինգՏարիւր արամբք ։ Եւ իբրև մերձե
ցաւ ի բանակն՝ ահա ել ի բանակէ անտի այր մի Տուժ
կու , որ ի ծառաբերելն ուժոյն՝ եօթն գայլ կոչիւր ։
Ի ձայն տալ մեծ առ Տայս՝ գիմեալ վասակ յանուն նոր
վր նոցա ։ և յերկուս հեծեալ զգլուխ նորին՝ զկէս
գլեայն ընկեց ի վայր ։ Ջորմէ կատաղեալ սկիւթացւոցն գազանաբար յարձակեցան ի վերայ Տայոց , և Տա
րան ի նշի չարաչար , Թէպէտ և ի Տայոց անկան ոչ
սակաւ ։ Եւ ի յերեկոյ ի միւսում՝ եկին վասակ ի տե
ղին կոչեցեալ սերկևիլ ։ և ի մնալոցանել նոցա անդ
զաղօթս գոհանէին , և ի փառաւորել զնծ , անդ ունի ի
Թշնամեաց՝ որ գաղեալ էր անդէն, եհար քարամբ զգ
գլուխ նր , և սպան ։ Եւ Տետ զսպարապետութիւնն
Տայոց

Ա՛տան . Ե . գԼ . 11 :

հայոց եղբայր նը վահրամ : Ոակ տուզրիլ պեկ դիմել ՚ի պարսս՝ ոխրեաց քոլոր Ձին . և կանդնեաց վերատին ղԹագաւորութիւնն պարսից . և կոչեցաւ սուլդան :

Այդ ՚ի ամին ժամանակի արհաւիրք ՚ի հայաստան . և այր ոմն անծանօթ շրջեալ ըստ տեղիս հայաստա- նեայց աղաղակէր . * եղուկ ղիս , եղուկ ղիս ‖ . ՚ի գու- շակել ղկործանումն Ձին . ոմն և քանի մի ամօք յառաջ գուշակեաց յովհաննէս վարդապետ կոզեռն , որ ծագ- կեցաւ ՚ի հայս ըստ այն ժամանակս . որ և գրեաց բնդմ ինչ ՚ի վրէ տումարական արուեստի , և Թուականութե , և շրջանաց :

Այդ եղև ՚ի ժամանակի աստ ՚ի խաղալ վասլի կայսեր 1022 :
յՅն խաղտեաց , յովհաննէս Թագաւոր հայոց՝ որ ՚ի նմա : հասակաճան մնալեր՝ երկուցեալ յերեսաց սակիլեաց- ւոց՝ առաքեաց առ նա զպետրոս կաթուղիկոս , տուչել նմա յեռակար նամակի՝ յորում խոստանայր տալ յունաց զանի քաղաք և զգաւառ նը՝ այսու գաշամբ՝ զի պաշտ- պանեսցէ զհայս ՚ի հենդանութէնէ իւրում : Այդ կայսրն ընկալեալ զխոստումն նը՝ պահեաց առ իւր զնամակն զայն :

Այդ մինչդեռ առ նիմեր պետրոս կաթուղիկոս՝ ՚ի գալ ասոնի ջրոցհնեաց՝հրամայեաց նիմ օրհնել զջուր ՚ի գետն ըստ ծխի հայոց . զի ոչք չէ կայսերն եկին՝ անոտի կար- ծեցուցանէին նմա զօրհնութիւնն հայոց , և անպատճոյ : Այդ եղև յօրհնել նը զջուրն , և ՚ի խաչակնքել կենաց փայտիւն , և ՚ի հեղուլ ՚ի նա զմեռոնն ՚ոբ՝ զկայ էառ գետն յընթանալոյ . ընդ որ աքանչացեալ կայսեր իւ- րովքն հանդերձ , պատուհեաց զկաթուղիկոսն , և ար- ձակեաց փառաւք գնալ ՚ի տեղի իւր :

Ա՛ դառնալ ասպա անտի կայսեր և ՚ի գալ ՚ի բասէն գա- ւառ՝ իշխանաք նորա , չէ որս և սենեքերիմ արքայ՝ ասպ- տամբեալ ՚ի նմանե Թագաւորեցուցին ՚ի տեղի նորա զորդի փոկասու ասպատամբեցելոյն . յորմէ զարհուրել վասլի՝ ամրացաւ ՚ի քերդն մագդատ : Ոակ սենեքերիմ կատակծեալ յերկից երացն՝ սպան գաղտ զնորոդ Թա- գաւորեսն . և զգլուխս նը առաքեաց առ վասիլ . և նա վերատին զօրացեալ գարձաւ ՚ի կոստանդնուպօլիս :

Այդ յանցանել երկուց ամաց եհաս վախճան կենաց սե- 1026 :
նեքերիմայ . յամի 1026 . նՀե : Այդ ՚ի մեռանիլն պատ- նՀե :

ուիլրեաց որդւոց իւրոց գաւԹի , ատոմայ , արուստա-

ի ,

լի, և կոստանդնի՝ զի զարձուսցեն անդրէն զնոր թա-
՛ի վարագ. և զինքն ևս տարեալ թաղեսցեն անդ. և
նք արարին ըստ հրամայելոյ նմա։ Նա՛ի տեղի նորա թա-
գաւորեաց որդի նորին դաւիթ։ Նա պետրոս կաթո-
ղիկոս եկն՛ի սեբաստիա։

1028 Նա եղև՛ի սմին ժամանակի՛ի հիւանդանալ կոստանդ-
նհ։ նի կայսեր եղբօր վասըն՝ հրամայեաց զտանել զմի ոք
՛ի քահանայից հայոց, և քերել առ ինքն. և զտեալ
կիրակոս անուն զոմն երէց՝ մատուցին առաջի նորա. և
կայսրն հանեալ ետ նմա զնամակն յովհաննու արքայի՛
զոր տուեալ էր ցվասիլ վ՛ն անւոյ. զորմէ յիշեցաք՛ի
վերոյ. և պատուիրեաց նմա յանուն՝ նն տանիլ տալ
զայն ցյովհաննէս արքայ. զի ոչ կամեցաւ յայսպիսի
անիրաւ ժառանգութի՛ն մտանել։ Նակ երէցն այն պա-
հեաց և թագոյց զնամակն զանխուսափ՛ի մարդկանէ։
՛Ի մեռանիլ կոստանդեայ՝ նստաւ՛ի տեղի նորա վա-
սիլ նորին ռոմանոս երէց, և ետ զդուստր եղբօր իւրոյ
՛ի կնութի՛ն յովհաննու թագաւորին հայոց։ Նա յոր-
ժամ թագաւորեաց՛ի տեղի նորա վիքտոր կայսր (յա-
մի 1034. նձ՛ղ.) մատոյց առ նա կիրակոս երէց զնա-
մակն զայն. և ետուն ընդ այնր քաղցրամ պարգևս. և
յայնմհետէ սպասէր կայսրն մանկան յովհաննու
թագաւորի՛ն ըստ պայմանադրութե՛ն թղթոյն։

1029 Ա՛ետաւ՛ի նոյն աւուրս աթոռ թագաւոր կարուց. և
նհը թագաւորեաց՛ի տեղի նր գագիկ որդի նորին։ Ո՛յժ
լուեալ պետրոս կաթուղիկոս՝ եկ՛ի սեբաստիոյ, ուր
արարեալ էր իւր բնակութի՛ն. և եկն՛ի կարս, և ան-
տի յանի քաղ՛ք։ Ա՛յլ ժողովուրդ քաղաքին, ընդ որս և
արքայ՝ ընդ ակամբ հայէին՛ի նա վ՛ն՛ի բաց կալոյ նր
յինքեանց յայնքան ժամանակս. և նր կասկածեալ
մեկնեցաւ անտի, և գնաց՛ի վասպուրական ՚ն. և ե-
կաց առանձնացեալ՛ի ձորոյ վանս ամս չորս։ Ընդ այս
դժուարացեալ հայոց՝ կոչեցին զնա նենդութի՛ն, և ե-
դէն յամուրն ըստ իւրում յարդելանս, ուր եկաց նա տարի մի
և ամիս հինգ։

1035 Ներսէն ասէ հրամանաւ արքայի զդեռսիորոս վանա-
նձ։ հայր սանահնի, և կացուցին զնա կաթուղիկոս փո-
խանակ պետրոսի. բայց ոչ ոք յերկեղի եպիսկոպատաց
ընկալաւ զկաթուղիկոսութի՛ն նր. և ոչ ևս յիշեցաւ ա-
նուն նորին առաջի սեղանոյ, և ոչ տուաւ նմա թոյլ

ձեռնադրութեի առնելոյ · և ժողովուրդք պժգային ընդ
նա ։ Այլ նոր տեսեալ զինքն յայսպիսի անարգութեան՝
սկսաւ առաւել և առաւել զպատիւ իւր · ձեռն էարկ
ձեռնադրել զանպիտան և զվատթար մարդիկ եպիս-
կոպոս · և զմերժեալսն յաթոռոց դարձոյց բռնութեբ
չիշխանութեի իւրեանց ։

Օ այս տեսեալ եպիսկոպոսացն և վարդապետացն՝ ժո-
ղովէ գումարեցին , և ի ժողովն անդ նզովեցին զԹա-
գաւորն և զնախարարսն՝ որք պատճառ եղեն այսպի-
սի չարեաց ։ Այլ նոյ չահի լեալ՝ կամեցան դարձուցա-
նել զսեւորս կաթուղիկոս · այլ իբրև ոչ իւինք էառ
նա յանձն , կոչեցին զկաթուղիկոսն աղուձանից գյով-
սէփ · և ի գալ նորա հանդերձ եպիսկոպոսօք իւրովք՝
ժողով մեծ գումարեցաւ ի քաղաքն անի իբր չորս հա-
զար անձանց · և անդ պարտաւոր ցուցեալ զդէսկորոս՝
պատառեցին զքօղն նր · և ըստ բանիւ արարին զնմ ձեռ-
նադրեալս նորա · և հաստատեցին վերստին զսեւորս
կաթուղիկոս յաթոռ հայրապետութեբ ։

Յաւուրս ժամանակացս այսոցիկ երևեցաւ լինէր յոյժ 1036 ։
դաւիթ՝ անհոգին ասացեալ՝ հօրեղբօրորդի յովհան- նձէ ։
նու թագաւորին · որ և իբր ինքնիշխան թիւրեալ չէին
դուգարաց՝ ընարձակեաց զնորութեի իւր · տիրապետել
ասպա և հայկազունն աղուձանից՝ միացոյց և զայն իշխա-
նութեի ընդ իւրում տիրութեբ ։

Ընդ գօրանալ նորա նախանձեաւ ապուսալար աղբոյ
դաւիթ՝ բանս եդ ընդ տուղրիլայ սելջայեին պատրսէց · և
առեալ ի նմանէ զօգնականութեի՝ խաղաց ի կոլմանս
Տին աղուձանից հարիւր յիսուն հազար զօրօք · և յաւա-
րի առեալ զբազում տեղիս , և բռնի թիւիսառեալ զբա-
զում անձինս՝ պատգամ յղեաց առ դաւիթ անհոգին ,
զի և նա ազգովին դարձցի յաղանդ իւր ։ Օ այսպիսի
անարժան պատգամ ընկալեալ դաւիթ՝ հրեշտակս ար-
ձակեաց առ թագաւորս հայոց և աւխազաց՝ գալ միա-
նալ ընդ իւր ի պատերազմ ընդդէմ ապուսալարայ վասն
քրիստոնէական հաւատոյ ։ Վրէից և առ յովսէփ կա-
թուղիկոս աղուձանից և առ առաջնորդս՝ գալ ի քա-
նակ իւր հանդերձ քահանայիւք և կղերիկոսօք , իրա-
խուսեալ զնոսին առ ի մահ · կամ ասէ ամքն մեռա-
նիմք ի վէր ձգմարտութեբ հաւատոյ , և կամ վանեմք
զթշնամին հաւատոյ ։

Ա՛պա ՚ի գալ և ՚ի բանակիլն ՚ի գաշտին մեծի՝ եհաս անդր և ապուսալար · յայնժամ հրամայեաց գաւթի եկեղեցական գաւուց , զի ամբին առ հատարակ առցեն ՚ի ձեռս իւրեանց փոխանակ զինուս զնաչ և զաւետարան : Ա՛ն իբրև պատրաստեցան երիզքին կոզմանք՝ այն ինչ չարժէր բանակն պարսից անկանիլ հսմայն ՚ի վէր քրիստոնէից, քահանայք ամ ձայն բարձեալ դոչեցին միաբերան · * արի՛ տէր , օգնեա մեզ , և փրկեա զմեզ վ՚ա անուանդ քո սրբոյ ‖ : Ա՛ն յայն ձայն զօրք քրիստոնէից յանձն առեալ համախումբ մնեցան ՚ի մէջ յոգնալին զօրացն պարսից · և շիոթեալ զամ բազմութիւն նոցա՝ հարին զնոս ՚ի հարուածս սաստիկս · և ցիրուցան արարեալ ՚ի չորեսին կոզմանս ձին՝ պնդեցան զկնի նոցա · և զաւուրս հինգ հետամտեալ փախստէից՝ հալածական տարան զնոս առաջի երեսաց · և առեալ զաւար անկուցն՝ դարձան ՚ի տեղիս իւրեանց՝ փառս տուեալ զաստուծ :

1038 : Ա՛նոյն աւուրս՝ այն յոյնք որք վերակացու էին կարգեալ նձէ : վասպուրական՝ զոր սենեքերիմ արքայ էտ կայսեր, յարձակեալ ՚ի վերայ բերկրի քաղաքի՝ զոր ՚ի վաղուց յափշտակեալ էին պարսիկք՝ առին զոյն · և զինչեան քաղաքին որ կոչիւր խտրիկ՝ եղին ՚ի բանտի : Ա՛ն յաղագ առնելոյ նոր ՚ի բանտէ անտի առ պարսիկս՝ հասին նոքա վաղվաղակի · և առեալ զքաղաքն՝ կոտորեցին զբնակիւեալսն ՚ի նմա , և հանին ՚ի բանտէ զխտրիկ : Օ այս լուեալ մի ումն յիշխանացն հայոց՝ գանձի անուն՝ գունդ մարեաց զօրս ՚ի հայոց և ՚ի յունաց · և յարձակեալ ՚ի ներքս ընդ քանդեալ կոզմն քաղաքին՝ եհար զայլազգիսն՝ որ ՚ի նմա ՚ի առն առսերի · այլ ոմանք ՚ի նոցանէ , ել որս և խտրիկ ապաւինեցան ՚ի վերնաբերդն , ուր ոչ գոյն ջուր բմպելոյ , և ոչ պաշար լինչ ուտելոյ : Ա՛ն զայս գիտելով հայոց և յունաց կային յանհոգս , և խրախանային ՚ի գինեբերսն :

Օ՚ գայեալ զայս մօտակայ աւերայից՝ գիմեցին ՚ի քաղաք անդր · և եառուն ՚ի բերան սրոյ զօրս միանգամ գոյն անդ · սպանին և զգանձի · այլ որդի նր տաճատ փախեաւ հանդերձ մնացելովքն : Ա՛ն զի կալան այլազգիք ՚ի քաղաքէ անտի զբնիմն կենդանեացն , հրամայեաց խտրիկ փոս փորել յերկրի ՚ի չափ բարձրութեան հասակի մարդոյ · և եւս զնեալ զկալանաւորսն ՚ի վէր

փո-

փոսոյն՝ մինչև լցաւ արեամբ . և ինքն մտեալ անդ՝ լուա
ցաւ արեամբն՝ առ՛ի հանգուցանել զպղծութիւն սրտին ։
Եւ սակայն՝ ի չհաւատալ ամին վերատին առին յոյնք
զքաղաքն զայն զբերդին ։
Յաւուրս ժամանակացս այսոցիկ մեռաւ աշտա եղբայր 1039 ։
յովհաննու արքայի . և մնաց նէ որդի ի չորեքտասան նձէ ։
ամեայ՝ գագիկ անուն ։ Նմին ամի մեռաւ և նա ինքն
յովհաննէս արքայ , կացեալ՝ ի թագաւորութենէ ամն
ի՝ ոչ ունելով զորդի ։ Այրկու ամօք յառաջ մեռաւ և
դաւիթ արքայ արծրունի՝ որ նստեր՝ ի սեբաստիա՝ որ
դի սենեքերիմայ . և զի չուներ նա զորդի՝ եղբայր նէ
ատոմ նստաւ՝ ի տեղի նէ յամի 1037 . նձէ . որում օգ
նական եղև կրսեր եղբայր նորին աբուսահլ ։

12 ։ Յովհաննէ կաթուղիկոս երէցդէ , որ եղև վերջին՝ ի նախաւոյս
բաբերապետէից ։

Կ · 38 ։

Եւ մեռանիլ յովհաննու սմբատայ արքայի՝ մնաց նէ 1039 ։
հայոց առանց թագաւորի ամն երկու . զի իշխանք նձէ ։
յանհոգս էին , և հզօրք անմիաբան վարանէին . մի ոմն
ի՝ նոցանէ վեստ սարգիս անուն՝ իշխան սիւնեաց՝ ըս
կսաւ զօրանալ , և խորհեր թագաւորել ։
Ի՝ խռովեցուցանել սէր զհայս՝ միքայէլ հայոց լուծեալ 1040 ։
զմնհն յովհաննու թագաւորի՝ առաքեաց զհրեշտակս նձէ ։
առ հայս , և խնդրեր զքաղաքն անի և զգաւառս նէ
ը խոստանալոյն յովհաննու ։ Այլ նոքա ոչ յանձն ա
ւին հայք՝ արձակեաց կայսրն ի՝ վէր նոցա չորիցս զօր
բազում , որք յոլով չարիս գործեցին , ձեռնտու ունե
լով ինքեանց զսարգիս ։
Ա՛յլ՝ ի չորրորդումն նոճադի անդ՝ նթրև եկին զօրք յու
նաց՝ ի շիրակ գաւառ՝ ժողովեցան իշխանք հայոց առ
ծերունին վահրամ սպարապետ պահլաւունի որ յաջո
ղեալ էր՝ ի տեղի վասակայ եղբօր իւրոյ , առաջնորդել
ինքեանց՝ ի մարտ ընդ յունաց . և նա հաւանութիւն
առեալ ընտրեաց երեսուն հազար ինքնագրաւ հե
տեւակս , և քսան հազար հեծեալս՝ ամէն ազգ քաջ ։
Եւ բաժանեալ զնոսա յերիս գունդս՝ յանկարծակի ան
կաւ՝ ի վէր յունաց . և զօրք հայոց կատաղի յարձակ
մամբ հոտոտեցին զնոսա անխնայ . և ընկրունկն դարձու

յեաւ զինք՝ արկին անողորմ՝ ի բերան սրոյ. մինչև յորդուիլ աւեան նոր իբրև վէհերիզս ջուրց հոսել յախտրեանն գետ. որով և ջուրք գետոյն կարմրացեալ՝ հանգոյն արեան ընթանային։

Այս բաղումք՝ ի փախուցելոց՝ ի ձայնէ աղաղակի զօրացն Հայոց ցնորեալք յանկոխ վայրս գլորին. և բազումք ևս՝ ի գետ անդր զերեալ խեղդեին. և մնացեալոցն աղաղակ բարձեալ աղաչեին զՀայս դադարիլ՝ ի մոլի հարուածոյ անտի։ Ի լինել այսր բորբոքեցան յոյնք և կամեցան վրէժ առնուլ՝ ի Հայոց. բայց քանզի անկաւ՝ ի նոսա աղմուկ շփոթի՝ ոչ ինչ կարացին առնել։

1042 Պատիկ երկիր՝ եղբօրորդի յովհաննու արքայի՝ ի քահանայ ընդունար նենգաւորէ՛ զնա վեստ սարգսի և խորհրդակցաց նոր փախուցեալ նոսին այլուր. որով առաւել ևս ընդարձակուին գտեալ սարգսի՝ որոց զմիտս բազմաց՝ ի ընակչացն անուոյ, և բռնացաւ տիրել։ Ի սակայն վահրամ սպարապետ և աղգակիցք նր՝ ամբիծն իբր երեսուն ազատաք ոչ գտան հաւան ի խորհուրդ նր. ի որս եր և զրիգոր մագիստրոս որդի վասակայ եղբօր վահրամայ, որ նահատեր և իշխեր՝ ի քջնի։ Ապա աք՝ ամբիծն պատգամաւորեալ առ միմեանս, և յորդորեալ զայլսն իշխանաւորս հայոց՝ ժողովեցան առ պետրոս կաթողիկոս. և միաբանեալ՝ ի մի խորհուրդ՝ կոչեցին զդատ և մուծին յանի քաղաք զգագիկ՝ որ եր յայնժամ վերատեան ամաց, և օծին զնա Թագաւոր Հայոց յաղ

1042 . նոյ։

Այն այս գագիկ Թագաւոր՝ ի տանեերորդ ամ հաստակի իւրոյ՝ կրթեալ եղև յուսումն գիտութեց, և վարժեալ առ մեծի վարդապետի ուռեին յիմաստս հելլենացոց և ածային գրոց. և անեալ՝ ի վարս բարեսիրտութեան։ Այր եր ինքն գեղեցիկ և վայելչահասակ, վեհանձն և հզօր. յաջող՝ ի կառավարութեն զգաստ և խոհական՝ իբր մի միայն ակն պատուական՝ ի վէր Հայ։ Հայոց քանզի ամփոփեալ եր ձեռն ամենակալի՝ ի հատուցումն զպետութեն ազգին, որք իւրքն էին՝ անժառանգել խորհեցան զնա՝ ի քարեմասնութեն Թագաւորութեց. ոմն ունիս տեսանել՝ ի ստորև։

Իբրև ետես վեստ սարգիս Թէ Թագաւորեցուցին զգագիկ՝ ի վէր Հայոց՝ ի քաղաքն անդ՝ ուր ինքն կամեր

Թա

թադաւորել՝ անկաւ ի կասկած. և ժողովեալ զՀա-
մանոս իբր՝ եմուտ ի ներքնաբերդն անտի։ Ոչ այն
խնայեալ գագկայ սպրդային գնաց առ նա մայրակի սանե-
նելն առերկիւղ. և ըստ խնամուելն իւրում՝ տասանե-
ցոյց զնա մեկնել յամրոցէ անտի։ Եւ նա երթեալ գնաց
ի բերդն կռնեցեալ սուրմաւի։ Եւ զի ոչ ուզեցաւ
սիրա նոր՝ սկսաւ ասպատակել զերկիրն։ Ընդ այ ժամն
բացատուն լեալ գագկայ ժողովեաց առ ինքն զամեա-
նս կորովիս. և դիմեալ յուժգին ի վերն ի, անտա-
հանդերձ վտառուելոյ եմուտ ի բանակ նորին. կալաւ
գնա, և կապեաց, և էած ըստ իւր յանի քաղաքն, և եդ
ի բանտի։ Եւ ապա ի սպրդելոյ անտից ինայեալ ի
նա՝ եհան ի բանտէ. և պատրեալ ի կերդաւորեալ
խոնարհուելոյ նորա՝ արար գնա իւր բաժակառ. և ինքն
սկսաւ շրջել յաշխարհն Աղուանից իւրոյ, և նուաճել
զատաւախս։

Եւ եղև ի գիմել անդամոյ քաղմանէն սկիւթացւոց
յՏն Տայոց՝ գումարեաց գագիկ վերատանն Տաղաց զոր
զօրատարս. և եկեալ բանակեցաւ յայգահոյս Հուրաս-
տան գետոյ Տանդեպ սկիւթացւոց։ Եւ եղեալ մարդ
ի զաղանի վերջ Տաղաց այգ՝ յետս նահանջեցաւ ոտան
Տագարան՝ ոմն ի երկիւղեալ փախչել կամիցի։ Զայս
պատեղծին յայնժամ սկիւթացիք, և անցեալ ընդ գետն
սպանդեցան զՏետ գագկայ։ Եւ ահա զոր ի զաղանի
էին Տատեալ ի այլ կողմն զՀանդարպետ նոյ՝ յանկար-
ծուստ Տոսեալ Տէգան ի վէրն նոյ։ Վարձաւ և գագիկ
ի կրունկն. և յերկուց կողմանց սկսան կոտորել զնա.
և առաջի արկեալ վարեցին յետս սատակուեալ մինչև
ի գետն. ուր բազումք ի ներգանի գետակաւն կորեան.
և այլք փախստեայ գերծեալ գնացին յաշխարհն կոր-
Ձենից։ Եւ անդ սակաւ ի Տանգիստ առեալ՝ և յայ-
լոց օգնութիւն գտեալ գիմեցին ի միասին ի վասպու-
բական ՚ծ. և ասպատակուեցան սիւնեցան ի Թուխառա
գաւառի։

Իշխեր անդ ի Թուխառան այր ոմն Տզօր կոչեցեալ առիւծ
խաչիկ՝ խոսէ։ Եւ սա առեալ զի իւր զաթս եօթանաս-
սուն, և Թողեալ զորդի իւր զիշխանիկ ի տան՝ գիմեաց
ի վէր Թշնամեացն. և եհար գնոսա։ Եւ ի սատականալ
Տարճածոցն՝ իշխանիկ որդի նոր վերադարձեալ ժուժէլ
յարձակեցաւ և ինքն յերեսս Թշնամեաց. և նոքա ի մէջ

առեալ գնաւ՝ Տարբին և սպանին . զոր իբրև եհաս Տայր նը խաչին՝ ի գալաբէլ ագեացն լիմաբեցաւ , և առբին անկաւ ի ձեռաց նը . և Թշնամեացն պաշարեալ սպա նին և գնաւ . և ի փախչել մնացեալըն յաւարի առնին Թշ նամիք զգաւառ նը և գնացին ՚ի ՚ի բրեանց :

Այնը և այլ ևս երկու որդիք ՚ի կոստանդնուպօլիս՝ Տասան և Ձնձղուկ . զոր իբրև լուան զմոս Տօր և եղ բօր իբրեանց , Տրաման առեալ ՚ի կայսերէ՝ Տասին ՚ի գաւառն Թոռնան հինգ Տազար արամբք . և դիմեցին անաւ ՚ի Տեր գաւառ , ուր նստեալ էին Թշնամիք իբ րեանց : Այնին յայնժամ Թշնամիք նը ընդ իմ նոցին . և ՚ի Ձակատիլ Տանդիպ միանց , Ձայն եառնունի Տասան և Ձնձղուկ , և խնդրելին զապատնօղ Տօր և եղբօր իբ րեանց : Ձայս Ձայն նը երկեցան ՚ի գուբս երկու որը զօրագրբը ՚ի գնդէ անաւ Թշնամեացն . և խրոխտալով առեն . մեք սպանաք զՏայր ձեր և զեղբայր . եկայք զոբ , զի և զձեզ յոտքաբեկացուբ ընը նը :

Օ այս իբրև լուան Տասան և Ձնձղուկ զառնացան յան ձինս իբրեանց , և զայրագին յարձակէը ՚ի վ ընը զեր կոսին ևս միջակատբը տասպալեցին յերկիր : Եւ յառաջ անալ ազամբք իբրեանց՝ մեծեցան ՚ի միջ բանակի նը . և Տարբին ՚ի նոյն զերծս Տաղաբս . և զնացօրդս փախ տական արարեալ՝ գաբձան ՚ի տեղիս իբրեանց : Եւ չետ ԺՄից իբրև մեռան Տասան , որդի նը ապլեցաբիս գնացեալ ՚ի կոստանդնուպօլիս՝ պատուհասաբ ՚ի կայ սերէ . և կացուցաբ իշխան տարան քաղաքի և ամ գա ւառաց նը յՀին Կիւլիկիոյ :

13 : Ի ՄԱՐԱՆԴԷԼ ԳԱՓԱՅ ՚Ի ԲԱՓՈՒՈՒՆԵԱՑ ԻՐՆ :

$\Psi \cdot 39 = 42$:

1043 : Եղբ

Ի զօրանալ և ՚ի զարգանալ գագկայ Թիֆրի՝ մնոմա խոս կայսր որ յաջորդեաց միքայէլի Հինգերորդի՝ գտեր զդետար նամակին յովՀաննու ազբայի որ վանս խոստման անուն՝ պատգամս յղեաց առնա տալ յոհաց զանի քաղաք . ոչ ինդրեաց յատաջ և միքայէլ յորորդի՝ Այս պատճով ընկալեր պատգամն նորա , արար պա տասխանի , Թէ ես չունի Տպատանեմ Թրուքեդ . այլ զՀայրենի ժառանգուբն իմ ոչ կարեմ այլուս տալ : Յետ բնի պատգամաւորն Թեց իբրև ոչ կինչաւ գագկի՝ ար ձա

ձակեաց կայսր ի վէր նորա զօր բազում՝ ի ձեռն սպա-
տայ զօրավարի . բայց գագիկ ելեալ ընդդէմ՝ վանեաց
զնա յՀեթ իւրմէ : Եղեաց կայսրն և զայլ զօրս ձեռամբ
նիկոփայոսի . այլ զայն ևս ցնդեաց գագիկ : Ապա-
քեաց տպա կայսրն և առ ապստամբ ամիրա գունայ .
զի սպասաւակեսցէ յերկիրն գագկայ՝ ի նուաճել զօր-
բուն նորա . և սակայն գագիկ բազում գանձիւք Հա-
ձեցուցեալ զնոսա՝ հանդարտեցոյց զսր-
շասւոս նորա :

1044 : Ապա կամեալ առնել գագկայ՝ Թէ վերստ սարգիս իցէ
գրգռիչն յոտնոց՝ կալաւ զնա , և կամէր խեղդել . իսկ
նորա զգրգռիչն զայնոսիկ , որ էին Թշնամեացն գագկայ ,
նա Հաւանեցոյց Թէ գրիգոր մագիստրոս է գրգռիչն ,
որպ էր Թշնամեացա գագկայ և ըստ նմա . և նա երկու-
ցեալ՝ եԹող զքաղաք իւր զդպնի , և գնաց ի տարսն ,
և անտի ի կոստանդնուպոլիս . ուր ուսեալ էր ի մանկ
դարեայ՝ գիտել Հելլենացւոց . և պատճէառ ի
կայսերէ՝ էառ զիշխանութիւն մագիստրոսութեան . որով
և կոչեցաւ մագիստրոս կիմմախոս : Էր ապա Հանդ
դարտուել գտեալ Թարգմանեաց զգիր գիրս . գրեաց
և զգաղմագիրն նոսին : Էր եղեն նր որպիք չորք .
վահրամ , վասակ , վասիլ , և փիլիպպոս , որք կարգե-
ցան ի գործ արքունի . յորոց միջի վահրամ յետ պապա-
զաուել գիշխանութեն Հօր իւրոյ՝ եղև կաթուղիկոս ,
այն է գրիգոր վիպասէրն մագիստրոսի՝ ի
յոչնչէ գագկայ զիսաւորիլ գրիգորի մագիստրոսի՝ ի
յոտնոց , Հատուտեաց ի մոմ Թէ յիրաւի նա է գրգռ-
գռիչ նր լինէր իւր . բայց ի դատել նր պատկառէր
զնջալ : Էր սակայն վերստ սարգիս անգադար բորբո-
քել ի սիրտ նր զնշտանեութեն : Յաւէր ապա արկանել
և գառելոյն ի միջ աքսորսն և պետրոսի կամուրջիկ
սի . և աձեցոյց ի նախարարսն նախանձ չար առ արքայ-
որոց զոմանս միաբանեալ լէր իւր՝ գրեաց առ կայսրն
Թէ ժամ ևս այժմ առնուլ զանի նեպուեքէ :

1045 : Յայնժամ և կայսրն ըստ Թէ լաւ գործ նախարարացն
գրեաց գիր սիրոյ գառաքանուեքէ առ գագիկ արքայ . նորին
և Հրաւիրեաց զնա գալ ի կոստանդնուպոլիս : Էր յոյժ
առնուլ գագկայ յանձն կրկին գրեաց առ նա՝ անկաս
կած առնելով զնա , առեալ զերդումն յաւետարանին
և ի խաչն կենդանարար : Յորմէ առաւել ևս կասե-

անդր . մանաւանդ զի փայտն պահպանելի , և այլք
ամենք յայտնապէս՝ որք էին ներկայացեալ ընդ նմա գործ-
ացանէին գնա զանխնամ՝ մի գնալ . տայր ինքն ոչ ա-
մեն՝ յամրանալն յոյժ զանի : Իսկ այլք ընդ սարգսի
բազմադիմի բանիւք յորդորէին և սաստիկս գնալ . և
յոչ անալ նմ կոչէին զպերճուս կաճուկիսս , և կա-
ցուցին գնա վկայ ինքն ի գնալն գագկայ չապցեան ի
ձեռս յունաց գերդեն . և արարին երդմունս սաստիկս
և աշագինս յերեսից առաջի սրի պատարագի , և
դրեցին զայն ի նամակի , և յանձնեցին կաճուկ-
կոսին :

Յայսմհետ գործ սկ վասաչացեալ գագկայ , միանգա-
մայն և կասկածեալ յապստամբութենէ նոցին , յանձն ա-
բար զքաղաքն ի հաւատարմութենէն կաճուկիսին , և
եդ ևս յատուկ վերակացու քաղաքին զասիրատ անուն
ոմն՝ իւր սիրելի՝ հանդերձ զօրօք հայոց . և կացոյց ինքեան
մակաբ տան իւրում գնալ ասպգին . էառն և ընդ ինքեան
զՀաւատարիսն իւր և քանի մի զօրս . և ի չոս անկեալ
եկն ի կոստանդնուպոլիս ի յորդորդ ամի Թագաւո-
րութենէ Լևոնի : Որոյ ընդ առաջ ելեալ մեծամեծք քաղա-
քին մեծաւ հանդիսիւք ընկալան զնա իբրև զնագաւոր
հայոց . և զամօսք ածին առ կայսրն . և կայսրն եղոյց
նմա բազում մեծարանս :

Յետ աւուրց ինչ առաքի էարկ նմ կայսրն զնդիր ան-
ուղ , և պահանջեր զայն . խոստացեալ տալ ի տեղի
նմ զբաբերելոց քաղաքն Մելիտինէ փոխան հայոց Տան-
դերձ գաւառաւն . և յոչ առնուլ նմ յանձն՝ արգել զնա
կայսրն . և եդ ի դիսպոզ ի կղզի մի :

Իբրև իմացան զայս նախարարքն հայոց , յերկուս բա-
ժանեցան . ոմանք առնին տալ զքաղաքն , և ոմանք ոչ .
և յետ բազմ չխոհութեանց՝ միաբան հաւանութեամբ առա-
քեցին առ կայսրն զիսկանս քաղաքին և ապարանից
Թագաւորին . և յղեալ գնր առ նա՝ ասեն . քո է այսոր
հետե անի քաղաք և ամենայն արուեստք :

1046 : Յայսժամ կոչեալ կայսեր զգագկի եղոյց նմա զնիս-
նդէ : կանոն և զչիրս նախարարացն . և ի յառնել բազում
բանից՝ ետ նմ գագկի զանի , և կայսրն ետ ի տեղի նմ
զքաղաքն Սիւնոց և զայլ կալուածս ի կողմանս հասա-
դունից և խորձենից և լիկանդից , ևս և պատս մեծ ի
կոստանդնուպոլիս . կարգեցին և ռոճիկ արքունական

Եւ այնուհետեւ կայր գագիկ արքայ երեքեակ և Թագ-
փառեալ ի Տաճկաց քաղաքակրտ ամաց, սուգ մեծ ու-
նելով ի վերայ կորուստեան Թագաւորութեանն հայոց։ Եւ կա-
ցեալ զնովին ինչ ի կոստանդնուպոլիս՝ հրամանն ընկա-
լեալ ի կայսերէն եկաս իւր ևկն զդեստս գալեխ ար-
ծրուեաց՝ Թէրենն սեբաստիոյ, որ վախճանեալ էր, և
ի տեղի նորա նստեր եղբայր նորին աւտիմ։ Ընկեաց
ապա գագիկ ի պիղտս կիլբուտ քաղաքի վանս. ուր
գնացեալ բնակ անգամ լայր գառն սրտիճ ի վերայ աղգիս։
Եւ եղեն գագկայ երկու որդիք՝ յովհաննէս և գաբէթ։ 1047։
Ի վաթարել գագկայ՝ ամիրային գանձեայ ապստամբ սկսաւ
մտոլել ի վերայ հայոց, և նեղեր զնոսայժ. և առաւելել նաղդ։
ի խաւտեթ կիլբուտ բռնադատեր զնոս յուրացութեն.
զոր և անկաս ի հայս հրաւէրս չիտնեի մեծ։ Ոչ այս
տեսեալ վահրամ պահլաւունի դիմեաց ի վերայ նորա
զօրօք հայոց և յունաց, և հալածեաց զնա մինչև ի
գռան գռնեայ. ուր սպանաւ պղտի իւր գրիգոր. ինքն
ևս վերադարձեալ առնդեաց զՏոգին ի Տաճկի ուեթ-
տուն ամաց. և ի Թագել մարթիայ նր յուսան սանահ-
նի լոյս ծագեաց ի վեր գերեզմանի նորին։
Ի մեռանել նր եկն ի յունաց նոր վերակացու յանին քա-
ղաք՝ կամենան անուն. և եհան անտի զպետարոս կա-
թուղիկոս. և նա եդեր անդ երբ տեղապահ գերեզման-
գի իւր գնաչիկ եպիսկ. չորաս յարձն քաղաք։ Եւ որ քա-
ղաքապետ էր անդ՝ չէտ քանի մի աւուրց հրամանաս
կայսերէ ետ տանել զնա ի բերդն խաղտոց առիչ. և
ածեալ զնաչիկ եպիսկ ի յանտոց՝ եդ ի բերդն սեաւ
քար. և ապա առաքեաց զնա հանդերձ քանի մի եպիս-
կոպոսօք և վարդապետօք ի կոստանդնուպոլիս. ուր եւս
նր կայսրն տուն առանձին՝ կարգեալ և առնիկս. զի
կամէր քաղքայել զաղգն խաչաս։
Այլ չէտ կալեալ անդ պետրոսի կաթուղիկոսի ամն է
բիս՝ առաքի արձրունի երանելոյ լեալ առ կայսր ի գ
նոսա՝ եհան զնա ի քաղաքէ անտի. և տարաս ի սե-
բաստիա, և պահէաց առ իւր զամն երկուս. և ապա
էտնման տեղի բնակուելոյ ի վանս սրբ նշանին. ուր և
կայ այլեւս ամն է։

14 : Հարցանել հայոց ի տուղբելոյ, եւս եւ խոստանալ
տոնոմախոսութ ընդդէմ հայոց :

Ը. 42 = 43 :

1048 : Յետ երից ամաց վտարմանն գագիկայ արքայի հոր
նոյն : դան եւսուն զօրք տուղբելոյ երկիցս ի հայաս-
տան ց : Յառաջնումն Թաւիեցան անդր արք հարիւր
հազար . եւ ապականեցին քաղաքս զաւառս մինչեւ
ի բասէն . եւ յերկրորդումն եկին երիւհարիւր հա-
զարք . որք ի չորս առաջս բաժանեալ յաւեր դարձու-
ցին զՅն համօրէն . եւ վարեցին ի գերութիւն զանհամար
ոգիս . տես ի պատ . Ը. 42 :

1049 : Նոյ ի դալ ամին միւսոյ՝ վերստին յարձակեալ պաշա-
նոյն : րեցին զարծն քաղաք . յորում կային երեքհարիւր հա-
զար ոգիք , և ուժհարիւր եկեղեցիք : Նոյ յընդդէմ
դառնալ քաղաքացւոցն՝ զերծան Թշնամիք ի ներքս . և
ապանին հարիւր քառասուն հազար ոգիս . և գերեալ
գինացեալսն այրեցին զքաղաքն . որ և մինչեւ յայժմ
աւերակ է : Ոչ սոյն գործեցին և ըստ այլ քանի մի քա-
ղաքս :

Այսին յայնժամ՝ի հայաստան՝ի յունաց անտի վաճա-
ռուն հազար զօրք ըստ վերակացութիւն կամենասայ՝ որ
նստէր յանի , և ըստ իշխանութիւն արտնի ուրուն բազում
քի՝ որ նստէր ի վասպուրական ց . բայց չցուցին ինչ
օգնութիւն առ հայս . զի առաւել հաճէին ըստ կոտորուն
ազգին քրիստոնէից . ինքեանք իսկ՝ի գառ-
նէն զառիթ ոչ խնայէին :

1050 : Նոյ իսկ ևս յանձնեցաւ արշաւանք Թշնամեաց և յայնո-
նոյն : սիկ սահմանս՝ յորս նստէին յոյնք , առաքեաց կայսր
զայլ ևս զօրս , որք ի դիմի հարեալ պարսից՝ Թե-
պէտ և գործեցին ինչ ինչ , բայց յետոյ ի պարտութիւն
մատնեալ ցրուեցան : Նմին ապա զօրացն պարսից
ի կողմանս վանանդայ ի կարս՝ ուր նստէր Թէր ան-
օճամբ գագիկ աբասեան՝ զերծան ի ներքս յաւուր տո-
նի յայտնութիւնն , և կոտորեցին զօրս գունն , և զնա-
ցեալսն գերեցին . և ապա հուր արկեալ ի քաղաքն՝
մեկնեցան անտի : Նոյ գագիկ մազապուրծ լեալ ապա-
ւինեցաւ ի ներքնաբերդն ըստ այլոց բազմաց . և ապա
ձերն արկեալ նորոգեաց զքաղաքն :

1051։ Ի՛ սմին ժամանակի՝ ի խաղաղութենէ էին բնակիչք ջրոյ
Է։ գետոյ հայոց. այլ յամբաստանել չարալեզուաց ամենից
զհայոց այնր աշխարհի, մինոմախոս կայսր որ ջանայր
ընդել զհայս, առաքեաց զօրու ծանուց զզօրապետութիւնն
պեռոս կատաստան. և նա եկեալ անդր՝ յաւարի էառ
զերկիրն։ Ա՛յլ հրամանն առաքեաց առ իշխանս հայոց
գալ առ ինքն. բայց նոքք գազատ խորհուրդ արարեալ՝
երդմամբ հաստատեցին յիւրեանս՝ չերթալ առ նա՝
դիտելով զվատ միտս նորա. և սակս ունէին օգնութիւն գոտ
նելոյ այլոտաց։ Ա՛յլ սմին՝ ի նոցանէ Թորոսակ անուն՝ առ
ոտս հարեալ զերդումն իւր՝ զեկոյց պեռոսի զխորհուրդ
նոյ. և իբրև իմացան նոքք զայս՝ կամայ և ակամայ գնաց
ցին առ պեռոս։

Ի՛սկ հարպիկ իշխանն արքնոյ և եղբարք նորա ապաւէն
նեալ յամրոնաթէն բերդին՝ ոչ գնացին առ նա։ Ա՛կեալ
ապա պեռոսի մօտ ի բերդն, և տեսեալ զոմանս ի
վէր պարսպին՝ ազաղակեաց առ նոսա ի ձայն բարձր և
ասէ. Եթէ ոք բերցէ առ իս զգլուխ հարպիկ իշխանին,
տացի նմա զբերդդ զայդ. և արարից գնա իշխան մեծ։
Ա՛նկաւ յայնժամ հարպիկ ի կատակածանս՝ ամի արդեօք
յագահութենէ ոմանց վտանգեսցի. և բարձաւ քուն ի
նմանէ. և ոչ ննջեաց զաւուրս երիս. և առեալ ընդ իւր
զննդակից ընկերս՝ եկաց նոքօք ընդ ամի կողմն բերդին.
յորդորէին գնա ընկերքն ննջել ապաւ ամի, և մեք կամք
ասեն ի զգուշանել. և ի քուն լինել նմա, անդէն խոց
խոցեցին գնա անգութքն. և տարան զգլուխ նմա առ
պեռոս. և նմա յայնժամակեալ զբերդն եդ ի նմա պա
հապանս. և առեալ զնամ իշխանաս հայոց՝ տարաւ ընդ իւր
ի կոստանդնուպօլիս։ Ա՛յլ մինոմախոս կայսր առանց
իրիք քննուէ աքսորեաց զնա ի կղզի ամի. զի կամէր առ
ապաւ ապաւ սպառել զիշխանաս հայոց՝ համակամ ու
նելով ինքեան զիշխանաս յօնոց. որոյ վա՛ խակ զծն հայ
ոց՝ զոր յանկարաւ գրաւել էին, թշնամեաց կերակուր
տային, և զիշխանս նոր՝ ի գերութենէ և ի տարագրութե
ան եհանել ցանկային։ Ա՛յլ զորս աքսորեաց մինոմա
խոս՝ յետ ժամից ազատ արար և արձակեաց Թէոդորոս
Թագուհի, որ նստաւ յետ մինոմախոսի առանձինն
ամ ի և կէս։

15 : Ա երթալն փոխ պատրաստելոյ ի հայս և պաշարել զմանազկերտ և ժամանակ հանդուցեալոյն նաւչիայ երիցուդեն :

Ը · 43 = 44 :

1053 : Պատահեցեալ տուղբելոյ զմեռանիլ մինոմախոսի՝ դե-
շբ : մեաց դարձեալ՝ ի հայաստան . և նախ եառ ըզ-
բերկրի որ առ ծովուն վանայ . էանց ապա՝ ի կողմանս
բասենոյ . և զօրք նորա հեղեղեալ՝ ոչն այրեցին զքա-
ղաքամեղիս . և վարեցին զյոլով գերիս :
Այս տեսեալ դաւիթ արքայ աբասեան՝ որ ընդ այն
աւուրս նորոգեալ էր զհարս քաղաք իւր՝ ժողովեալ
վաղվաղակի զբաջապուն իշխանս իւր հանդերձ սպա-
րասիսաւն՝ որ կոչեր թաթուլ՝ եկն ընդ մէնջ սակաւա-
ձեռն զօրօք : Այլ՝ ի մարտնչիլն ընդ թշնամիս՝ վտան-
գեցաւ ինքն և զօրք իւր . և դարձան յետս . ուր և յան-
կանիլ երիվարի սպարապետին թաթուլոյ՝ կալան զնա
թշնամիքն , և տարան առ տուղբիլ :
Ընդ ձգել յայնմ մարտի կարեւիլեր խոցեալ էր՝ ի հայոց
որդի արտուրան իշխանին պարսից , իբրև ետես տուղ-
բիլ զթաթուլ և զվիրաւորեալ մանուկն՝ զոր յոյժ սի-
րեր , ասէ ցթաթուլ . Եթէ դա սպրի՝ դու աղաւաս .
ապա թէ մեռանի , դմա զոհեմ զքեզ. պինդ եհտ թա-
թուլ . * Եթէ իմէ զարկածն՝ չէ կենդոց ‖ : Այս զինն
սակաւուց մեռաւ մանուկն . և տուղբիլ հետ խոզխոզել
զթաթուլ . և հատեալ զաջ նորա առաքեաց առ հայր
մանկանն՝ ասել ցնա , Թէ որդի քո ոչ մեռաւ՝ ի վատ
բազկէ , այլ յայնպիսւոյ՝ որ ոչ կրկնի :
1054 : Խորհեալ ապա տուղբիլ ամ զօրօք իւրովք և բազմ մեքե-
շբ : նայիւք յապահովունս , և եկեալ պաշարեաց զմանազ-
կերտ . որոյ իշխան էր վասիլ անուն ոմն՝ այր բարե-
պաշտ . և էր առ նմա հայ երէց մի խոհական, որ կար-
գեաց հնարաւոր մեքենայս ընդէմ մեքենայիցն պար-
սից . որով և տակաւրացուցանէր զբաղաքամուռս նոցին : Ջե-
տեալ տուղբիլոյ՝ Թէ չկարէ առնուլ զքաղաքն՝ եհտ ա-
կան հատանել՝ ի հեռուստ . և զի մի ոմն՝ ի գնդէ պար-
սից թշնամացեալ էր տուղբիլոյ , դրեաց գիր , և բո-
լորեալ՝ ի վերայ նետի՝ ձգեաց՝ ի քաղաքն , և ծանոյց
զնորան . և նոյ՝ ի ներքուստ փորել անցս հանդէպ փոր-
ուածոյ նոցա , և հասեալ՝ ի փորոցն կալան զնա , ըստ
որ
և

Գործ. Ե. ԿԼ. 15։

և զաներ զբքայն, որ վերակացու էր դործոյն. և հաստնեալ գնաց՝ ի վերայ պարապին՝ հասին զդեւս նոցա առ ոտս աչաց առաքելոյ։

Ընդ այս զայրացեալ յոյժ առաքել եւս բերել անդր ի բաղձ քաղաքն զմեծ և զահապին վայտառչին քահանան՝ զոր շինեալ էր վասն կայսեր, և անկեալ էր ի ձեռս պարսից. զորոյ զպատանան չորս հարիւր ոգիք քարշեին։ Երբև կանգնեցին զայն յանդիման քաղաքին՝ քարոզ կարգաց վասիլ քաղաքապետ՝ ի քաղաքն, և ասէ. Եթէ ոք այրեսցէ զբաբանդ զայդ, մեծի իշխանութենէ հասուցից զնա։

Երբ յայնժամ՝ ի քաղաքն անդ գաղղիացի ոմն Ճարտասանութեամբ. սա կազմեալ նիւթ ինչ դիւրավառ փոշետեսակ՝ ելից յերիս շիշս. և հեծեալ՝ ի ձի սրաթռիչ, և առեալ՝ ի ձեռս իւր թուղթ մի կնքեալ՝ ի ձև ողջունագրի՝ եւ՝ ի քաղաքէն, և սկսաւ գնալ հանդարտաքայլ ընդ կողմն բաբանին. և պահապանացն տեսեալ զնա՝ համարեցան թէ թուղթ տանի առ արքայ։ Եւ նորա մերձեալ առ բաբանն՝ հայեցաւ՝ ի նա իբր զարմանալով, և փախուցեալ անտի գերծաւ՝ ի քաղաքն. և ահա լսեն կապաւ մեքենայն այն ահեղ՝ վառիլ սոսափիւն, և հալիլ իբրև զմոմ. զոր ոչ կարացին պարսիկք շիջուցանել։

Եւ՝ ի յուսահատիլ առաքելոյ՝ աղկան անուն զօրագլուխ խորազմեան գնդին՝ հրամանաւ նորա մատոյց՝ ի առաջս պարսկին զբազում պէշ՝ որք էին նման փայտակերտ սենեկաց. ընդ որով մտեալ զօրացն՝ ակսան քանդել զկնին պարսկին։ Եւնեղ և վասիլ քաղաքապետ զետ սառնաջուր գերանս սրածայրս՝ ի սառն երկաթապատ, և մեծամեծ երկաթի ձանկս. և՝ ի ձայն տալնէր ընկեցին՝ ի վերուստ ուղղակի զդերանն պարանաւ, և խորտակեցին զկնիշն. և յանկարծ՝ ի վայր խաղացուցեալ զձանկն պնդազոյն լարիւ՝ ի վեր ձգեին զգերանն՝ զոր շինեալ էին զարհուրեցուցանել զնոսա։ Եւ ի վայր ինացեալ յամենայն կողմանց՝ սկսան զնոսա ի քարոզն. և կտրեալ զնոս ընդ միջ թօթափեին՝ ի խոր ջուրն։ Եւ ի վեր ընդ քաղաքին, և վանեալ զդիմակայսն՝ հասին առ աղկան զօրագլուխ. և բուռն հարեալ զկերտոց նոր՝ ձգեցին՝ ի քաղաքն. և վասիլ հատեալ զգլուխ նոր, ընդ

կէց գործեաւ առաջի տուղբիլայ : Յորմէ զամօթի հա-
բեալ տուղբիլ՝ մեկնեցաւ անտի . և պատահեալ արծ-
կէ քաղաքի՝ կոտորեաց զբնակիչս նր . և յաւարն ա-
ռեալ զքաղաքն՝ դնաց՝ ի տեղի իւր :

Նայր զօրք նր , և այլք՝ ի սկիւթացւոց խումբ խումբ
յարձակէին անդադար յ՚ծս հայոց երկիցս և երիցս՝ ի
տարւոջ . և յաւարն առնուին զաւանս և զդիւզս . և
կործանէին զբազում տեղիս . զի անհնր էր ծն . տե՛ս՝ ի
պատ . ՟ի . 44 . և 46 :

1058 : Ո այսպան աղետալի անցս հայաստանեայց լսեալ և
շէ : տեսեալ պետրոս գետադարձ՝ որ նաւեր՝ ի սերաստիա ,
որ և հասեալ էր յաւուրս ծերութե , փոխեցաւ յաս-
տեւացս . կալեալ զաթոռ հայրապետութե հանդերձ
վտարանդութե՝ որ նմա էր : Յետ սր մեռաւ և գրի-
գոր մագիստրոս . և պայազատեաց զնշխանութե նր՝ ի
միջոցի որդի նր վեստն վահրամ՝ ի հոգևոր և մարմ
նաւոր իմաստութե :

1058 : Ապաւիկ երկիդ՝ քեւորդի պետրոսի գետադարձի՝ ի մե-
շէ : ռանիլ նր նստաւ՝ ի տեղի նորին՝ ի յանի քաղաք : Այն
՝ի թագաւորել կոստանդնի տուկիծ կայսեր՝ կոչեաց
զնա առ ինքն՝ ի կոստանդնուպօլիս . և պահանջեր՝ ի
նմանէ զինչս և զստացուածս պետրոսի կաթուղիկո-
սի . զի կարծեր՝ թէ առ նմա լցեն գանձք թագաւո-
րացն հայոց : Այլ զի չտեսանէր նա ինչ՝ եդ կայսրն՝ ի վէր
նր տաբեկան տուրս . և յոչ առնուլ նր յանձն , երկուք
ոմանք խնդրեցին՝ ի կայսերէ կացուցանել զինքեանս
՝ի վէր հայոց , զմին իբր վերակացու , և զմիւսն իբր կա-
թուղիկոս, խոստանալով վճարել յարքունիս ամ ըստամբ
հարիւր ծանուցս . և սակայն չյաջողեցաւ այս . զի մին
առ օրին հիւծանգացաւ , և միւսն մեռաւ : Այլ ինոյց խա-
չիկ կաթուղիկոս՝ ի կոստանդնուպօլիս ամն երեք . և
անտի ջրգաւ՝ ի Թաւբլուր . և եկաց անդ ամիս եօթն :

1060 : Զերն էարկ յայնժամ տուկիծ կայսր ստիպել զհայս
շե : յընդունելոյն հոռոմութե . և նախ կոչեալ առ ինքն
՝ի սերաստիոյ զտէրդիս սենեբերիմայ արքային զաստուա-
և զաբուսահլ՝ի կոստանդնուպօլիս , յայտնեաց նմ զըզ-
միտս իւր . և ժողով արարեալ՝ի վարդապետացն յու-
նաց՝ ջանացաւ հաւանեցուցանել զնա և խոնարհեցու-
ցանել՝ի խորհուրդս իւր :

Նկաւ էր ընդ ատումայ և ընդ աբուսահլայ և վարդա-
պետ

պետ ումն յակոբ անուն սանահնեցի, որ և քարաբնեցի
ասի՝ այր դիտնական. սա՛ ի ժողովն անդ վաղվաղակի
կարձեաց զբանսն, տալով կայսեր Թուղթ միաբանու-
թե՛ հայոց և յունաց՛ ի հաւատոյս և՛ ի ծէսս։ Նա յար-
ձակիլ ժողովոյն կոչեաւ կայսեր զգազիկ արքայ՝ եցոյց
նմա խնդալով զԹուղթն զայն։

Նոյն գազիկ արար պատասխանի ասելով. այս Թուղթ
չգոհե ինչ. զի ե զրուճած միոյ մարդոյ. և զիարդ մարթի
իցէ բանիւ նոր բռնադատել զամէնն ողջոյն՛ ի հաւա-
տութիւն։ Նա ապա հաւանութե առեալ՛ ի կայսերէ
արար ժողով վարդապետացն հայոց, և գրեաց գիր
դաւանութե հաւատոյ ուղղափառութե. ուր վե՛ր ծի-
սից ասէր, թէ չի հնար բնաւն առնել ազգին՛ ի փո-
փոխութե նոցին. և զորս գրեացն գազիկ՝ խօսեցաւ
առաջի կայսեր և առաջի վարդապետացն յունաց։ Նա
յոչ յաջողիլ միաբանութե՛ն՝ սկսան յոյնք առաւելուլ
յատելութե՛ն՝ որով ատէին զհայս. նաև անդամնէին
և սպժգային, համարելով զնա անարգս քան զիա-
սղինս, և քան զանհաւատս։

16։ Ա՛ռաւն անուն յալքսալանայ. և հնարէ գագիկայ աբասեան։

Ե. 46 = 47։

Ա՛ետաւ ընդ այն աւուրս տուղբիլ արքայ պարսից. և 1062։
թադաւորեաց եղբօրորդի նր ալփասլան, տաճ- շժե։
կերէն՝ էլպարսլան։ Սա յերկրորդում ամի թագաւո-
րութեան իւրոյ զօրաժողով լեալ գումարեաց գրեթէ
զիամ պարսիկս, և զազգս սակաւաթացուց, և զիամ խու-
ժաստան և զսագաստան. և դիմեաւ առ սահմանօք
հայաստանու խաղաց չՀն աղուանից. և առեալ նր՛ ի
հնութե՛ն զգուստր թագաւորին նոյ՝ որ կոչեր կուխիկ
յազգէ բագրատունեաց՝ եդ ընդ նմա գաշն սիրոյ. և
անցեալ անտի՛ ի գուգարս՝ արար բազում հարուածս.
ոչն արար և յայլ բազում տեղիս։

Խաղաց ապա չՀն արարատեան. և ժամանեալ՛ ի շի- 1064։
րակ գաւառ՝ եհար զբանակ իւր հանդէպ քաղաքին շժգ։
անւոյ, յորում նստէր՛ ի կոզմանէ յունաց դուքս կոչ-
մամբ՝ բագրատ անուն ումն յազգէ հայոց, և իբր երկիւղ
նորա գրկեցոյր վրացի։ Տեսեալ ալփասլանայ զահեղ
բարձրութե՛ և զամրութե՛ւն պարսպին՝ անկաւ՛ ի վա-
րանս՝

քան՝ թէ զինքդ առնուցու։ Եւ գտեալ զմի կողմն պարսից դիւրամատչելի՝ կանգնեաց ընդ մեծ քան մեծ և զարհուրելի, զոր բերեալ եր ի լիս, և զանուն քաղաքին զպարիսպն։

Այլ որք ի ներքս էին քաջութեամբ պատերազմեալ՝ տապաստ արկին զազգսն ի Թշնամեացն։ Եւ սակայն ի յաճախել քալմանն բանակին վտանգեսցաւ այն կողմն պարսպին և ի։ Օ այն տեսեալ՝ սկսան աղաղակել ամենեքին, պարսիկք ի ինքեանք, և քաղաքացիքն ի ներսի՛ղ։ Մայր քանզի անդր տեղւոյն նեղ եր, և առաւարք փլածոցն դժուարագոյն՝ ի կամիլ պարսից անկանիլ՝ ի ներքս՝ զօրացեալ քաղաքացւոց հարին և հատոր եղին՝ ի նոցանէ ոչ սակաւ. և այս Տարուճած երկարեցաւ ժամն երիս։

Յուսահատեալ սպա պարսից լբին զքաղաքն, և պատրաստեցան չուել անտի։ Այլմպիկս յուսահատեալ և քաղաքացիք և զրկեցան՝ թէ ոչ ևս կարեն տոկալ՝ առ բացան ի ներքսագոյնդրունս։ իսկ քաղաքացիք՝ որք ոչ գիտէին թէ յիրաւի մեհենեցան և գնացին պարսիկք, զի կարծէին թէ հրկին պատրաստին նոքա, իբրև տեսին թէ քաղաքացիք և զրկեցան փախեան ի ներքսագոյնդրունս յամենայնիւ խռովեցան. և ազատակ բարեաւ չգային և լային. և զի հեռի տեսանէին զզօրս պարսից՝ բերէք ի նոցանէ աւելի քան զյիսուն հազար վտահացեալ՝ փախեան ընդ միւս կողմն քաղաքին, և չրուէնցան։

Եւ քանզի ամենք ի պարսից տապալեին դէպ ընդ յայն կողմանն՝ լրճեալ զգուռնին և զգուռնի քաղաքացւոցն՝ անցին և մտին ի ներքս տեսանել թէ զինչ իցէ. և գտեալ զնա զինն չփոթեալս և տագնապելն, անդէն յափշտակեցին զամենայն ինչ ի գրկաց մերոց. և ելեալ՝ քաղաքէ փութանակի Տաճին առ ալիսան. և կացուցեալ զամենայն առաջի նորա՝ պատմէին զզօր տեսիլն։

Եւ ալիսան անդէն վաղվաղակի ընդունէն զգաձեալ՝ խաղացոյց զզօրս իւր իբրև գՏերեդ ի քաղաք անդր. և նոքա գտեալ զբացեալ յարձակեալ ի մէջ քաղաքացւոցն՝ Տարին զնա անխնայ ի բերան սրոյ. և զայնքան բանակեցեալ նոցա իբրև զչալոյ խոտս Տնձեալ և զդիակունս նոցա Տանգոյն սրոյ շերշակուտեալ զմի մեամբք դիպչելոցն. և զլսնեալ տարածուեցաւ քաղաքն

քին սպանելովք լցին Ծայրէ՛ ի Ծայր, և արեամբ անմեղաց Ծովացուցին զԿրասպարակն, որով և գետն ամխուրեան ետես զինքն Համայն յարեան գոյն փոխակերպեալ։

Յորժամ ասպա զգրուհնս տանոյ և ապարանից՝ մտին՛ ի ներքս, և գերեցին զկանայս և զմանկունս. և կալեալ զիշխանս Հայոց՝ մատուցին՛ ի գառն տանջանս և՛ ի խոշտանգանս՝ զի ցուցցեն նոքա զգազանին գանձուց իւրեանց։ Այս ասպա ձեռն մխեալ Յեկեղեցիս կողոպտեցին զնա՛մ. կոտորեցին և զքահանայս, զմանս՛ ի ջուր խեղդելով և զմանս՛ ի հուր այրելով. զմանս կենդանւոյն քերթելով, և զմանս կիսամեռուցեալ կոտրատանելով։

Յայս աղէտ հարուածոյ յանկարծակի լինն երկիւղք մեծագնեցան. և՛ ի վերուստ որոտմունս արձակեալ Հոսեցին անձրև այնչափ յորդ և սաստիկ, մինչև հեղեղս ահեղս յարուցանել, և զդիակունս անկելոցն ըզմիմեանս զեղլոլ վարել և առնել յախտուրեան գետ։ Սուրբ Թէոդիտ և դաստիարեցան Թէնտաւիք յոտակոխեալ զքաղաքն, բայց՛ ի վաղիւն վերստին անկեալ՛ ի վէր եղծին զնոյն խոպատ։ Այնուհետև ասպա և զնեղքնաբերդն. քանզի և պահապանք նր՛ փախուցեալ էին անտի ընդդաղանի անցս։

Յետ աւերման քաղաքին՝ հրամայեաց ալփասլան՝ զմանս՛ ի գերելոյն վարել՛ ի պարսկաստան, մանաւանդ զիշխանս Հայոց. իսկ զայլսն Թողուլ անդ՛ ի շինուԹիւն քաղաքին. և եղեալ անդ վերակացու յաղգէ պարսից՝ մեկնեցաւ անտի։ Այս խաղացեալ՛ ի կողմանս վանանդայ՝ յղեաց պատգամաւորս առ դաւիԹ աբասեան՝ որ նստէր՛ ի կարս Թագաւոր, գալ յերկրպագուԹիւն և՛ ի հնազանդուԹիւն նր։

Իսկ դաւիԹ հնարս հնարեցաւ. և նախ քան զհասանել պատգամաւորին զգեցաւ սեաւ զգեստ սգաւորի. և ցանեալ զմխիթր՛ ի գետնի՝ նստաւ՛ ի վէր նր՛ յեղեալ՛ ի սեաւ բարձ։ Յորս եկն առ նա պատգամաւորն՝ տեսեալ զնա յայնպիսի սգաստեսիլ կերպարանս՝ զարմացաւ յոյժ. և ասէ ցնա. զի՞ է քեզ այդ. ապաքէն Թագաւոր ումն ես դու, և զիարդ սեաւազգեաց սգալոյ կեաս։ Յորում եհան յայնժամ դաւիԹ, և ասէ. յորմէ հետէ մեռաւ սիրելի բարեկամն իմ տուղլուխ արքայ հօրեղբայր

քայլ ալիսաբանայ՝ զդեցեալ զայս սեաւ, և կամ՝ ի սուգ մեծ վճռեր. և խաւարէ և ծածկեալ էր:

Վարձաւ պատգամաւորն ոտ ալիսաբանն, և պատմեաց նմա զոր եւոես և զոր լուաւ: Եւ նորա հիացեալ ընդ այս՝ կամեցաւ ի գումն սիրոյ նորա. և յարուցեալ եկն ինքնին ի կարս Թադեւոսական հանդիսիւ. և մտեալ սա զագիկ՝ դիրկս եարկ նմա. և անկաւ զպատրանացաւ նորա. և վաղվաղակի զդեցոյց նմա զդգեստս արքայական. և փառաւորեալ զնա յոյժ. և կարգել զնա վերատէն Թագաւոր վանանդայ՝ ջրքաւ ի պարսս: Եւ սակայն զմտաւ ածեալ զագիկայ՝ թէ ոչ ևս ունի զտանել հանդիսիս յօնին հայոց, եւս կայսեր զերկիրն վանանդայ. և էառ ի տեղի նոր զդգեհակն ծաւիղաւ ի բնակութենէ իւր. էառ և ի կալուածս զերիս քաղաքս, զամբախա, զկոմանա, և զլաւխա. ըստ որս և զհարիւր գիւղս. և բնակեցաւ յօնի անդ:

17 : Յոամնակ հալոջիկոսութենէ գրէգորի Վկայասէրի :

Ջ. 48 = 49 :

1064 : Ոնձեալ խաչիկ կաթուղիկոսն զանցս անուն՝ տրտմեցաւ յոյժ. և սուգ էառ մեծ նորա. և հիւանդացեալ ի տաւուց սրտի իւրոյ՝ միանգամայն և ի յոգնադիմի տառապանաց, մեռաւ ի Թաւբլուր, կացեալ ի կաթուղիկոսութենէ ըստ ամն իբր չ: Եւ յայնմհետէ ոչ ևս կամեցան յոյնք դնել զոք կաթուղիկոս ի վերայ ազգին. զի անառաջնորդ մնացեալ նոքա դարձեալ ի հնառումնութի, և կամ ինչպէս ի յետին անարգութի: Սակ մարիամ դուստր գագիկայ աբասեան, որ սիրեցեալ էր յաչս եւդոքսեայ կայսերուհւոյ՝ միջնորդութիւն նորա եաւ հրամանն ի կայսերէ ընտրել զոք կաթուղիկոս հայոց:

1065 : Վրնիգոր վկայասէր որդի գրիգորի մագիստրոսի՝ վարժեալ ի մանկութենէ յուսումն իմաստից՝ ընտրեցաւ և կարգեցաւ կաթուղիկոս հայոց ի ժողովն որ դումարեցաւ ի ծաւիղաւ վ. այր: Սա նախ ամուսնացեալ ի կարգ էին պատուիրէր ի կայսերէ զքսուչ. և յետ մահու հօր իւրոյ նստաւ յաթոռ իշխանութենէ նոր ի միջառաւ. և ապա հրաժարեալ յամուսնոյ իւրմէ և յաշխարհականութենէ՝ եմուտ ի կարգ կրօնաւորութեան.

լեմ. և էր անուն նմա վահրամ. և իբրև ընտրեցին զնա
կաթուղիկոս՝ կոչեցին զբիգոր՝ յանուն նախնոյն նորոյ
սրբոյն գրիգորի լուսաւորչի, ի ցուցանել թէ նորոգ եմն
հաստեցաւ աթոռ սրբոյն գրիգորի. և զի սա թարգմա-
նեաց և կարգեաց զվկայաբանութիւնս սրբոց՝ վասն կոչե-
ցաւ և վկայասէր։

Ի մինչեւ արիւն հայոց փոքր մի՝ զորք պարսից առպատա- 1066։
կեցին՝ ի հայոստան երթից. և՝ ի յարշաւել նոցա՝ ի ջոր- շմ։
ոտրդուն՝ եւ ընդդէմ նոցա զիւժին կայսր։ Եւ եղև
յանցանել նմա ընդ սեբաստիա՝ եւ ին ընդ առաջ նմա Թագա-
ւորն առոլմ և աբուսահլ եղբայր նմա բազում ընծայ-
ից. այլ յոյնք առ չարութիւն չարախօս եղեն զնոցանէ
առ կայսր։ Եւ զի կայսրն հաճեալ էր ընդ նոսա զաղ-
ագին հայոց և ընդ թշնամութիւն նոց՝ զիւրաւ անսաց
չարախօսացն. և հրամանն եհաս զօրաց իւրոց յաւարի առ-
նուլ զսեբաստիա, և սպանանել զբնակիչս նմա. և՝ ի գառնա-
նալ այսպիսի անողորմ բռնութիւն՝ ամենք յիշխանացն
յունաց յողորմ շարժեալ՝ հաղիւ զինչուցին զբորբոքումն
սրտի կայսեր. և նա զադաբեցոյց զաւար և զաւեր քա-
ղաքին։ Եւ սակայն ընկէց յիշխանութենէ զատումն և
զաքսաւորել. և սպառնացաւ նոցա՝ զի՝ ի գառնալն՝ ի
պարսից՝ ի յոյն գարձուսցէ զնա։ Եւ՝ ի խաղալ նորա՝ ի
վէր պատից՝ կալեալ եղև, և մնաներցաւ՝ ի ձեռս ա-
փեալանաց. և նա թէպէտ և ազձակեաց զնա, բայց
յոյնք բրեցին զաչս նմա։

Տեսեալ զբիգորի կաթուղիկոսի զկրօնահարել ազգին 1071։
իւրոյ և զանտերունչ տառապիլ՝ հրաժարեցաւ՝ ի կա- շմ։
թուղիկոսութէ. և ձեռնադրեալ՝ ի տեղի իւր զգեղոյզ
վարդապետ լուսեղի յաշխարհէն գուգարաց՝ գնաց և
բնակեցաւ ընդ միանձունս՝ ի սեաւ լերին՝ ի կողմանս ե-
րանոյն տարօնի. բայց ազգն ոչ մեկնեցաւ՝ ի նմանէ.
այլ հանապազ առ նա դիմէր ժողովուրդն իբր առ մեծ
հայրապետ իւրեանց։ Ընդ որ զբարեալ գեղոյզեայ յա-
ջոյց խոհականութիւն՝ ի մէջ ազգին. մինչև ստիպեցաւ զրի-
գոր կաթուղիկոս ժողով առնել՝ ի սեաւ լերին անդ.
ուր և ընկէց զնա՝ ի կաթուղիկոսութէ չետ կալոյ նմա
յայնմ իշխանութէ ամն չ. և ինքն եկեալ՝ ի տեղին
հոչեցեալ մուտասաւոնն՝ անդ վարեր զհայրապետա-
կան իշխանութէն իւր։

Ի լինել այսր նստաւ յոյնժամ՝ ի հնոյն քիշ անուանեալ 1073։
Ո 2 կա- շնբ։

խաչատուր զինչան ամբոցին անդրնանայ , զոր խեղ-
դեաց յոյն աբեղայ մի . այլ կալեալ զսա հայոց՝ հանին
՚ի ծագ բերդին և ընկեցին ՚ի վայր . ուր խորտակեալ
մեռաւ նա ։

1078։ Տաղտկացեալ դաւդկայ արքայի վասն եղելոյ յայսմիսի
և յայսքան առեւլութենէ յուսնայ՝ մեկնեցաւ գնաց ՚ի շինէ ։
կոզմանս կեստրիոյ . ուր տեսեալ զդաւն մախանս նոյ ,
և լուեալ զհայկոյանս նոցին ընդդէմ հայոց՝ դառնա-
ցաւ և ինքն ՚ի վէր նոցա . և զգաստութեն իւր եհեղ ՚ի
մեծարանս նոցին ՚ի մարկոս . քանզի սա մի անհնա-
բին առեւլութենն՝ զոր ունէր առ հայս , զամենն գնա շուն
անուճանէր . և զշուկան հայ կոչէր ։ Ունէր սա զշուն
մի մեծ . և զանուն եդեալ էր նմա արմէն ՚ի նախա-
ձինս հայոց ։

Օ այս լուեալ դաւդկայ արքայի՝ եկ և գնաց առ նա
պատձառանօք՝ հանդերձ քանի մի ծառայիւք , որք էին
արք անպարտեալիք՝ և ՚ի ներքուստ գինեալք ։ Ունա-
դատեցաւ մեծարանս ընդունել զնա , և ցուցանել
մեծարանս . որ և արար ընծանելութեն մեծ . և յորժամ
՚ի խնջոյս խրախուեն էին , հրամայեաց դաւդկ՝ կո-
չել զշուն նորա մեծ . և ՚ի սահիլ նոցա կոչեցին զնա՝
արմէն անուճամբ ։ ՚Ի հարցանել դաւդկայ՝ արմէն ինչ
անուն զորա . ետ պատասխանի մեծարանսն թէ գեղ
ևս տղայ է , և վնակ արմէն կոչեմք ։ Ընդ անդէն յաչն
արկեալ դաւդկայ՝ ծառայքն նորա կալեալ զշուն եդին ՚ի
պարկ մեծ , զոր տարեալ էին ընդ ինքեանս . և յապաղել
կել մարկոսի և ասացաւ նմա , թէ զի՞ գործէք , զի
համարեցան՝ թէ տանելոց են զշուն , նք նախ կալեալ
կապեցին զսպասաւորսն . պրկեալ ապա և զմարկոս՝
արկին ՚ի նոյն պարկ , և սկսեցին զբերան պարկին .
և ՚ի մէջ առեալ զայն՝ սկսան հարկանել զշուն առանց
հարկանելոյ զմարկոս ։ Ընդ յորժամ սաստկացաւ հար-
ուածն՝ կատաղեցաւ շունն , և սկսաւ խածատել զմ-
մարկոս . և որչափ հարկանէին նք , նա այնչափ և կա-
տաղեր , և անհնարին խստութեբ խածանէր զողորմե-
լին , մինչև խեղդեաց նմա զնա ՚ի բրձի անդ ։ Ընդ սակ
հրամանաւ դաւդկայ կողոպտեալ զինչս նորա եղին ար-
տաքս , և մեկնեցան ՚ի կոզմանսն կեստրիոյ ։

1079։ Համբաւ այսր գործոյ տարածեալ ՚ի մէջ յունաց՝ կա- շին ։
տաղեցոյց զնա ընդէմ հայոց յոյժ յոյժ , մանաւանդ ըն-

խաչատուր զինչան ամբողին անդրիանայ , զոր խեղ-
դեաց յոյն աբեղայ մի . այլ կալեալ զսա հայոց՝ հանին
՚ի ծագ բերդին և ընկեցին ՚ի վայր . ուր խորտակեալ
մեռաւ նա ։

Տաղտկացեալ գագկայ արքայն վատրեցե՛լոյ յայսպիսի 1078 ։
և յայնքան առեւլութենէ յունաց՝ մեկնեցաւ դնաց ՚ի շէ ։
կոզմանս կեսարիոյ . ուր սեսեալ զդառն մախանս նոցա ,
և լուեալ զհայհոյանս նոցին ընդդէմ հայոց՝ դառնա-
ցաւ և ինքն ՚ի վէր նոցա . և զդառնութենէ իւր եհէղ ՚ի
մեծարանս նոցին ՚ի մարկոս . քանզի սա վէր անհնա-
բին առելութենն՝ զոր ունէր առ հայս , զնմանն զինք շուն
անուանէին . և զշունսն հայ կոչէր ։ Վնէր սա զշուն
մի մեծ . և զանուն էդեալ էր նմա արմէն ՚ի նախա-
ձինս հայոց ։

Օ՛ այս լսեալ գագկայ արքայի՝ էլ և դնաց առ նա
պատճառանօք՝ հանդերձ քանի մի ծառայիւք , որք էին
առք անպարտելիք՝ և ՚ի նեղբուստ զինեալք ։ Կռնա-
դատեցաւ մեծարանս ընդունել զնա , և ցուցանել
մեծարանս . որ և արար ըստ նեղութենէ մեծ . և յորժամ
՚ի խնջոյս խրախուեցե՛ն էին , հրամայեաց գագիկ՝ կո-
չել զշուն նորա մեծ . և ՚ի տեսիլ նոցա կոչեցին զնա՝
արմէն անուանմբ ։ ՚Ի հարցանել գագկայ՝ արմէն բեկ
անուն դորա . եւ պատասխանի մեծարանսն թէ դեռ
եւս տղայ է , և վ՚ոկ արմէն կոչեմք ։ Նա անդէն յայն
արկեալ գագկայ՝ ծառայք նորա կալեալ զշունն եդին ՚ի
պարկ մեծ , զոր տարեալ էին ըստ ինքեանս . և յայտնա-
կել մարկոսի և սպատասուրաց նմա , թէ զի՞ դործէք , զի
համարեցան՝ թէ տանելոյ են զշունն , նք նախ կալեալ
կապեցին զսպատասուրսն . պրկեալ ապա և զմարկոս՝
արկին ՚ի նոյն պարկ , և պնդեցին զբերան պարկին .
և ՚ի մէջ առեալ զայն՝ սկսան հարկանել զշունն առանց
հարկանելոյ զմարկոս ։ Նա յորժամ սաստկացաւ հար-
ուածն՝ կատաղեցաւ շունն , և սկսաւ խածատել զմ-
մարկոս . և որչափ հարկանէին նք , նա այնչափ եւս կա-
տաղեր , և անհնարին խոտոլթէ խածանէր զողորմե-
լին , մինչև խեղդեաց իսկ զնա ՚ի բրձի անդ ։ Նա ապա
հրամանաւ գագկայ կողոպտեալ զինչս նորա եղին ար-
տաքս , և մեկնեցան ՚ի կողմանցն կեսարիոյ ։

Համբաւ այսր գործոյ տարածեալ ՚ի մէջ յունաց՝ կա- 1079 ։
տաղեցոյց զնա ընդդէմ հայոց յոյժ յոյժ , մանաւանդ ըս- շէ ։

դեմ զապիկայ . զորոյ վհետ մտեալ էին՝ զառանել զնա
և սպանանել : Եւ զապիկ չոքաւ ի սահմանս տար-
սոնի . և ի դառնալ իւր անտի՝ ի Ձանատարհի անդ
բազում չարիս հասոյց յոմանց՝ որոց միանգամ պատա-
հեցաւ : Եւ իբրև եհաս նա ի գաշտն ազիխաս մօտ
յամրոցն կիղևստուայ՝ եթող անդէն զարան որք ընդ նմա
էին . և հաս զերիս միայն . որոց մին ազգական իւր էր՝
ուստիկն անուն . և զնայր նոքօք յամրոցն կոյս՝ հան-
դիպեսցի առնել առ պարսպաւք ի պարտիզի :
Եւ նոքա տեսեալ զնոսա՝ որք էին երեք հեղաբերք յոյնք որ
դիք մանուելեայ ուղարն , իբրև զգացին թէ զայ զա-
զիկ անդր՝ նոյնժամայն եղեն ի դարանի զարս յի-
սուն . և ինքեանք էլին ընդ առաջ նորա . և երկրպա-
գեալ նմա իբրև Թագաւորացուն Համբուրեցին զոտս
նորա . և բերին զնա մինչև ի տեղի դարանամտիցն . և
անդ յանկարծակի մղեալ ի վայր ընկեցին զնա յերի-
վարէն , և խոյոյն հալան զնա դարանամուտքն , և կա-
պեալ տարան յամրոցն : Եւ երեքին արքն՝ որք էին ընդ
նմա, տեսեալ զգարձակիլ դարանամտիցն ի վեր զապիկայ՝
չկարացեալ առնել ինչ՝ Թողին զնա և փախեան :
Եւ իբրև եհաս լուր այսր գործոյ յականջս իշխանացն
Հայոց՝ վառեցան սրտմտութիւնբ առ Հասարակ . և ժողո-
վեալ ի միասին եկին ի վեր ամրոցին կիղևստուայ . և
պատուհասեալ ի նեղութ՝ խնդրեին զզապիկ : Եւ յոչ
տալն զնա՝ մատա եղեն ընդ ամրոցին , և ոչ ինչ կարա-
ցին առնել . զի անառիկ էր և անմատոյց :
Եւ որդիք մանուելեայ՝ որք կալեալ էին զզապիկ՝ մատ-
նեցին զնա յանհանդուրժելի կատանս տանջանաց , և
չարաչար սպանին զնա . և հանեալ զմարմին նորա կա-
խեցին ընդ պարիսպն ի տեսիլ Հայոց ժողովելոց անդր .
որոց տեսեալ զայնպիսի աղետաւոր կատարած զապիկայ՝
ցրուէցան յիւրաքանչիւր տեղիս : Եւ յոյնք Թաղեցին
զմարմին նոր արտաքոյ պարսպին ի յիշատակ գործոյ
իւրեանց առ ի նախատինս Հայոց : Եւ յետ վեց ամ-
սոց եկեալ անդր այր ոմն Հայ յանոն քաղաքէ բանիկ
անուն՝ գողացաւ զոսկերս նր . և տարեալ ի քաղաքն
սիւնիք՝ Թաղեաց անդ ի ձեռնակերտ վանս նորուն : Եւ
եղեն ամք կենաց զապիկայ ծգ . իսկ ամք Թագաւորու-
Թեն նորա ը . և վտարանդութեն լը :
1080 : Ի նոյն աւուրս Հաւ կատարած կենաց և կրտսեր որ-
դի

դի գագիայ դաւեցի. քանզի անէր նորին տալ[illegible]
իշխան տարտոնի կարծիս առեալ վնասուն գտա[illegible]
[illegible]Ե՛ արքայն նմա դէզ մահու և ասէն։ Լսի երկ որ-
դի նորա յայհանեա՛ որ առեալ էր զդուստր քաղաքա-
պետին անաղ յառաջ քան զյաւիրատուիլ նորին՝ ի պարս
սից՝ դնացեալ էր ի վիրս. որ և յետ առնմանն անաղ
գարձ արար անտի. և եկեալ բնակիցաւ անդ ի յանի
Հանդերձ միով որդւով որ կոչէր աշտա։ Եւ յետ ժա-
մանակաց սա ինքն աշտա մեհենաւ յանաղ՝ ջնջաւ առա-
ւաիրայն գանձակաց. և նա իշխանական շքոյ առաս-
քեաց գնա անդրէն յանի քաղաք. Եւ որ նախանձեալ
նեբքինեաձն մեհենաւէն ոսպանեն գնա գերազ. ղորդ ըզ-
մարմինն գերին ծառայք նորա ի պիղս քաղաք Նօր
նորա, կամ՝ ոչ ասի, ի կատանդնուածոյնս։ Ա՛յլ մին չ-
ես եր Հասեալ անդր՝ եՀաս վաղձան կենաց և Նօր նո
յայհանուս. որով և քաղձաս իսպաս ժառանգակալաս
Ե՛ր իշխանութեն քագաւորութեաց։

Այդպէս և առաջեր այնր իշխանութե՛ն որ երեւեր ի
մէս գագիկ յորդի աբասայ, և և մեհաղնեալ իշխա-
նութե՛ն արքայն սեհեքերիմայ արծրունայ, ցր առաջ
մայ և աբասայ՝ քաղձաս ի միջոց ի մեհաս նշ. և
ամենեքեան անձամբ եղև կարգ գարմից նշ։ Ջամենե-
ամայ ամի այսոցիկ ի վեր երեւեցաս իշխանութե՛ն
տարբենեան տրուե. գրամ ունիք խոսել ի վեց ըորդ
մասն մեհենեաս, որ գիմի։

ՄԱՍՆ ԱՆՑԱՐՔԱՑ

ԻՐԱՆԱՄՈՏԻՆ ՈՄՈՐԻՆԱՑԻՑ.

որ պահեաց ամս երէք 300։

ՅՈՐԻՆԱԿ ՄՈՒՏՈՒՆԻ ՄՈՒԹՈՒՆԻՑ

յօշատարուն կանգնել և հաստատել առ՝ի նեը քուստ զթագաւորութիւնս . քաջութիւն , իմաստութիւն , և միաբանութիւն , (թէպէտ զմեծութիւն՝ որ արտաքին հանարի) ։ Ընտրեալ առաջնոյն ընկերակեաց զհայկազանց իշխանութիւն իրրոխտանօք վահէն . նոյնպէս զուն երկրորդին եբարձ զարշակունեաց տէրութիւն անկ մասն իսրհրդով նախարարաց . պսակատուն երկրորդին ազատականեաց զբազպատուհանեացն պետուն՝ անմիաբան ընթացեալ իշխանաց մերոց ։ Ո՛ առաջինն կործանեաց մակեդոնեան քաջուն . զերկրորդն աղաւաղեաց պարսից խորամանկութիւն . զերրորդն ջնջեաց յունաց առեքութիւն ։

Ա՛յլ որ եան զերեսին եա՝ յետ երկոցա փորձելոյ՝ անտես արարեալ զանընտանին լինել ընդունողաց՝ հաշիւ յայլոյն՝ հաստատուն կալցին զբեռնին ։ Ո՛ այսու իշխանութիւնէ և ահա առաջինոյ զերծութիւն ։

Ա՛յլ որ եան զերեսին եա՝ յետ երկոցա փորձելոյ՝ անտես արարեալ զանընտանին լինել ընդունողաց՝ հաշիւ յայլոյն՝ հաստատուն կալցին զբեռնին ։ Ո՛ այսու իշխանութիւնէ և ահա առաջինոյ զերծութիւն ։

Ե . ԻՐ = Յ ։

Ա՛ռաքեն առաջին՝ յաղթականութիւնէ զազիայ հայոց արքայի՝ հաստատուն կալցին զբեռնին ։ Ո՛ այսու իշխանութիւնէ և ահա առաջինոյ զերծութիւն ։ ՌՃՁԱ ։

կոստանդին, անկաւ յաշխարհն Հնդկաստանի (որ է վերոյ
հնդկին Մեծ Հնդկաստան), յորում գնաւիկեն բազումք յազ-
գէ հայոց. զորոց յանկուցեալ զսերուս՝ ժողովեաց՝ և
ընդունէ զարս հզօրս և կռուողս, և սերեաց քանի մի տե-
ղեաց. էառ և զզղեակն բարձրաբերդ առացեալ. և բա-
զում անգամ մարտս եղեալ ընդ նոյն՝ վանեաց զնոսա՝ և
առհմանաց անտի. և լեալ ինքնիշխան՝ պայազատեաց
զհայս եղեալս՝ ի Հնդկաստան: Ձեռնտու եղև սմա վա-
խճանումն ոմն իշխանի հայոց, որ էր զօրագլուխ և յանկարծ
հասանելոյ՝ ի վերայ Թշնամեաց նորոյ՝ զոզվասիկ հա-
յեցաւ:

Ա. այ առուտս երևելի էին՝ ի գրան հայոց քանի մի
իշխանք հայոց. բայց ոչ այնքան զօրաւոր և ճարտար. վա-
րազ երևոյթեամբ կոտրուկ. հաւկոմ եղբայր օշնի. մի-
քայէլ տարոնեցի, և որդիք նորա յովհան և գրիգոր.
որք բազմ գործս քաջութեամբ յուցեալ հասին մեծի իշխա-
նութեան:

Նա զմի յայնոսիկ առուտս գրիգոր վկայաբեր քնաւիկեր 1082:
՝ի կիւլիկիա՝ի կողմանս տորոս լերին՝ արեւելեան հայք չէ:
զրկեալ համարելով զինքեանս յառաջնորդութէ կա-
թուղիկոսի՝ հրամանաւ առեալ՝ ի նմանէ եռուն ձեռնադ-
րել երէց կաթուղիկոս զբարսեղ վիճակ զբեռնորդի նր,
զոր նա ինքն ձեռնադրեալ էր առաջնորդ անդր: Ա-
եղև յետ երկուց ամաց՝ փիլարտոս իշխան ոմն՝ որ գնաց
գեալ էր՝ ի մարաշ՝ եւս ձեռնադրել և նա կաթուղիկոս
վս այնոսիկ կողմանց զաւօրս՝ հայր վանայն վարագայ:
Ա. եղև Թիւր կաթուղիկոսացն ջորս. գրիգոր վկայա-
սէր՝ ի կողմանս տորոս լերին. յոր բարսեղ քեռորդի
նր յառն. յոր Թէոդորոս՝ ի հռոմ, և յոր աւօրս՝ ի մա-
րաշ. որք ոչ սակաւ խոչընդոտակն եղեն միաբանց և պատ-
շաւ խոտորելոց. վերջ և աւօրս վիճակ որ նորոյ ձեռնադ-
րեալն էր՝ հրաժարեալ յաշխարհաւէժ գնաց՝ ի
վանս նոր. զի էր այր խոնարհ և խաղաղասէր. ոչ եւ
ցե՝ ազգն միայն զգրիգոր չանսաէր հարազատ կաթո-
ղիկոս, և յետ նր զբարսեղ:

Ա. ամին ժամանակի զօրացեալ էր յոյժ ազգային պատ- 1086:
ւոյ մերկաբաշ ոտիւ աւփտալանայ. տեսեալ զորս Թէ շէ:
յոյնք տիրեալ են ծին հայոց՝ ևս և՝ ի բաժնէն պատ-

մին

մինչև յերգը միջերկրական ծովուն . ուր կոխեալ երթ
վարաւ ի վէր ջուրց , խոնարհեցաւ ի ձիոյն , և մնեաց
զսուր իւր երկոցս ի ծով . և դոհանալով զնոյ ասաց .
այս սուր ամենակալին է՝ որ ետ ինձ տիրել ծովուն ի
ծով . և պատեալ զնոյն սուր՝ ընկեց ի մէջ ծովու . և
ապա եղեալ և հարզեալ կուսականս և գործակալս
դարձաւ յոն իւր . և յայնմհետէ բարձաւ յոնէն հայոց
իշխանութիւն յունաց :

Եւ զի այսոքիկ գործակալք օրէնս նեղել զհայս քա-
զում հարկապահանջութիւբ և զրկողութիւբ՝ բարեկ կա-
թուղիկոս եղև և գնաց հանդերձ պատարագօք առ մե-
ծէքաշ , առեալ ըէ նուբ զինակոնս և գբահանայս և
զազատս ազգին , և ապաչեաց զնա թեոփիլացուցանել
զհարսին , և զսպել զհարկահանսն . և նա կատարեաց
զինդիր նորա ազբատին հրամայեալ . և հրաման եւ
նման կրել խաչ առաջի իւր : Եւ նա եկեալ ի հայս՝
շնչ: նստաւ յեղեսիա . և առժամայն ընկեց ի կաթուղի-
կոսութիւն զթէոդորոս , որ նստեր ի հռոմ . և էտս ի
նմանէ զինշանն գեստարդել :

1092 : Եւ եղև ի մեռանիլ մեծէքաշայ , և ի յուղել խռովու-
շնայ: թիւն ի հայաստան յերեսաց թշնամեաց , բազումք ի
հայոց փախուցեալ եկին ի սահմանս ստրոս լերին ,
ուր իշխեր ռուբէն , և յոլովք ի սահմանս քեսնոյ՝ ուր
տիրեր գող վասիլ : Եկին և բազում կրօնաւորք , և ե-
կին ի սեաւ լեառն . ուր կային բիւր վանորայք հայոց ,
և բնակեցան ի նոսին :

Ընդ սոսա եր և քահանայ մի սահմանող անուն գեոր-
գէս մանուկ ոսթիկատան ամոց , այլ զօրաւոր յոյժ յու-
սումն իմաստից , և աբանէլի ի սրբուէ . որ և նստաւ
ի կարմիր վանսն շուրջ անապատի : Օ սա յետոյ եղիկս
ձեռնադրեաց բարսեղ կաթուղիկոս՝ ի վերնահանգստեան
քեսնոյ : Ստոյա եղեն չորս աշակերտք՝ ոմ քան զմի ըն-
տիրք . և են սոքա . խաչատուս վիճակ՝ մեծինէ դուհատու .
սարգիս վիճակ մեծինէ կաթուղիկեայց . գրիգոր պահ-
լաւունի , և եղբայր նոքա ներսես շնորհալի :

1095 : Ի գալ ժողովիլ հայոց ի կռոմանս ստրոս լերին՝ վախ-
շնչ: ճանեցաւ անդ մեծ իշխանն հայոց ռուբէն ի հաստա-
կի վաճառն ասացեալ կիմ ըստ այլոց եօթանասնից ասացեալ ,
տիրեալ ի վէր ազգին զամս ժէ . և թագեցաւ ի սբ
ուխտն կոչեցեալ հաստատեցն :

2 ։ Յոամանակ կոստանդնի առաջնոյ ։

Շ · = 4 ։

1095 ։ Պոստանդին առաջնին որդի ռուբենի՝ այր քաջ և մե-
ծախորհուրդ՝ յետ մահու հօր իւրոյ պայազատեալ շինէ ։
զհայս՝ բերմ զգուշութիւնք և զգաստութիւնք սիսաւ կառա-
վարել զազգն . որ և բազում պատերազմաւ նկուն ա-
րար զայոնս , և հաւ՛ի նոցանէ քանի մի տեղիս , ընդ որս
և զամրոնն վահկայ . ուր եդ զաթոռ իւր ։

1096 ։ Ա՛ն՝ որ աւուրս դիմելոյն առիթ լատինացւոց անհամար
բազմութիւնք՝ հանդերձ էնկոսք և քահանայիւք՛ ի կոզ-
մանս պաղեստինոյ՝ առնուլ զսբ երկիրն՛ ի ձեռաց այ-
լազգեաց ։ Ա՛ւ եր իշխանն ամի մի և առաջնորդ կոն-
դակին , կիմ կոտֆրիտաս բուլեան ։ Հասեալ մի հա-
րիւր հազար հեծելազօրօք և վեցհարիւր հազար հե-
տեւակօք՛ ի բիւզանդիա գաւառ՝ առնն բնիմբօա , ընդ
որս և գնիկիա ։ Ա՛ւ՛ի պաշարել նոքա զանտիոք՝ պահասե-
ցաւ պաշար կերակրոյ նոցին . և անկաւ տալ մեծ՛ի բա-
նակի անդ ։

Օ այն լսէեալ կոստանդեայ իշխանին հայոց՝ առաք-
եաց առ նա կերակուր առատ , մինչև բաւական լինել
այնչափ բազմութեանն նոցա առաւօտ ոչ սակաւ ։ Օ որոյն ա-
րարին հրամանաւ կոստանդեայ և երկոքեան իշխանք
հայոց օշնն և բազունն՝ նիշախակնոք նոքա , ևս և դող
վասիլ , այլև վանօրայքն հայոց եղեալոց՛ ի սեաւ լերին ։
Օ այսպիսի մարդասիրութիւն և բարերարուն կոստան-
դեայ տեսեալ լատինացւոց՝ յետ առնլոյ նոցա զանտիոք՝
առաքեցին առ նա զբնիմ ընծայս , և արարին զնա մար-
գեզ՝ իբրև ասպետ , ևս և հիւսիսատոս աղգին իւրոյ ։
Ա՛ւ ապա դիմէ՛ի վէր եղելն առին զայն յամի տեն 1099
՛ի յունիսի 5 · յաւուր ուրբաթու · և կացուցին անդ
թագաւոր զկոնդոպրէ · որում յաջորդեցին և այլք
զամս · ձը ։

1099 ։ Յառնուլ լատինացւոց զերկիմ անդ եր դրիսդոս վկայե-
սեր · ուր թեպէտ և վտանգեցաւ՛ ի շիտեծուէ այլազ-
գեացն , բայց անվնաս զերծեալ գնաց՛ ի կայսն իւր՛ ի
սեաւ լեառն · և քնակեցաւ յարեգի վանսն · ուր և
ժողովեաց առ ինքն զամս խնասատունս և բանիբոնս
յազգէ հայոց և յունաց և ասորւոց · և նոքօք պարա-
պեր

պէր թարգմանուէ ազգի ազգի գրեանց՝ մանաւանդ վարուց սրբոց։

Ասենք սա առ իւր և զհմտասասեր ոմն՝ի յոմանց Թէոփիլոսէ անուն, տեղեակ և լեզուիցն հայոց. որում էտ թարգմանել զմեկնութիւն յովհաննու՝ արարեալ յոսկէբերանէ. զոր և ուղղագրեաց կիրակոս վիպ աշակերտ վկայասիրին ըստ հայկական ոճոյ։ Այս ևս նմա թարգմանել զբառարձակ վարս ոսկեբերանին և գրիգորի աճաբանի. զոր և սրբագրեաց մատթէոս երէց աշակերտակից կիրակոսի։

Այլ այս Թէոփիլոսէ յորդորէր՝ի բալուեցւոյ ումեմնէ՝ գրեալ Թուղթ առ հայս գառնեսախատանօք, ցուցեալ Թէ յինչ միտս էցեն յոյնք՝ի հաւատալ՝ի քն զերկուս բնութիս, և զայլ ինչ։ Այսմ Թղթոյ արար սատուսխանի վիպ ոմն տարոնացի՝ որ նստէր՝ի վանս զաղարու. յորում ոչ ինչ պակաս գտաւ ըստ զԹէոփիլոսէ, միեալ զգրեալ իւր՝ի բանս պարսաւանաց ընդդէմ յունաց. յերկոսին ևս զոյգ ցնորելոց։

Ոչ այնու ժամանակաւ երևեալն էին՝ի հայս՝ գէորգ վիպ մեղրիկ կոչեցեալ՝ այր խոստոսն և սրբակեաց, և այլ ոմն գէորգ վիպ ուռձեցի լի գիտութիբ և առաքինութիբ. ըստ որս և վերոյիշեալդ կիրակոս վիպ։ Վարձեալ և յովհաննէս վիպ՝ սարկաւագ կոչեցեալ, որ յօրինեաց զանազան գիրս, և զղևոնդեանց մանկունան։ Այլ եւս մի սամուէլ անեցի՝ որ արար զբաղմաճած պատմութիբ հայոց. նոյնպէս և մատթէոս ուռհայեցի պատմիչ։ Այս դարձեալ մարկոս միայնակեաց սրբակրօն, և գրիգոր մաշկոճոր։

Այլ ինչ՝ի կողմանս սեաւ լերին էր գրիգոր վկայասէր՝ եհաս վախճան կենաց իշխանին հայոց կոստանդեայ ասպետի և հիւպատոսի, կայեալ յիշխանութիբ ամն ե. յորմէ մնացին երկու որդիք Թորոս կամ Թէոդորոս և լեւոն։

3։ Ժամանակ Լեւոնի առաջնոյ. և բարեպաշտ հաւատոյ նորա։

Ե. 4 = 5։

Թորոս առաջին՝ երէց որդի կոստանդեայ որդւոյ հեթ. 1100։ ռուբենի պայազատեալ զիշխանութիբն հօր իւրոյ՝ քաջագոյն գտաւ քան զնա. մղեաց բազում պատե-

տերազմունս ընդեմ յունաց. և եհաս ի նոցանէ զբա-
զում քաղաքս, ըստ որս և զանարզաբա. յորում շինեաց
և զեկեղեցի մի՝ որ կոչեցաւ մեր զօրավարք. նորոգեաց
և զայլ բազում եկեղեցիս ի բազում տեղիս. և ընդ
ձակեաց գիշերումեծ խըր մինչև ի ծովն միջերկրեայ։
Ցերկրորդում ամի իշխանութեանն որ ի Թուականութեանն 1102։
հայոց շծ։ պատահեցաւ այլայլութիւն զառիկ, որ ի շճ։
ռամկաց ծառազաստիկ կոչի. զի յոյնք և լատինք կատա-
րեցին զզատիկն շաբաթով մինչ յառաջ քան զՀայս և
քան զաստուած. որպէս պատահեցաւ և ինննասն և հինգ
ամօք յառաջ. և պատահեր խակ և պատահի ըստ հայկա-
կան տումարի յիւրաքանչիւր ինննասն և հինգերորդ
տարւոջ ի վաղիւն նոցին տումարաց։ Այլ ըզդի յոյնք
ձգիլն առաւելեալ էին յոյնք յատելութենէ ընդեմ հայոց
վը բանազբօսութենն Թորոսի, մինչև եր հասեալ զա-
տիկն՝ տագնապէին զնոս յոյժ, և հարստահարէին զո-
նե ըստ ինքեանս ի միասին։ Վրեցին առաք ունայք առ
դրիսդոս վկայասէր, և ծանուցին նմա զբռնադատու-
յունացն. և նա եկուսեալ յերկպատակութենէ հայոց
զբեաց առնն անտրտնչակի, թէ արժան ե զատանդեալն
ի նոսանեանց հաստատուն ունել։ Հայս քան յեղել հայ-
ոց՝ կացին յիւրեանց տվերութենէ. բղխէր և անհաւան
դառնալ այսմ դարձան ի հոռոմութիւն. և սկսան առա-
ւելքան զառաւել զերդուել զյոյնս ընդեմ հայոց. ոմն
էղեն յետոյ և կռատանդեին ուռհայեցի, և զրամարատիկ
կէսարեցի, և եռոք երից վահկացի, և ի պօղոս տար-
սոնացի, և այլ քանի ին։

Խակ դրիսդոս վկայասէր հասեալ ի բարւոք ծերութենէ
եղև և գնաց ի ռասան մերձ ի քեսուն քաղաք ի կըմնդ-
կոյ գոզ վասն և տիկնոջ նորա. և նստաւ ի կարմիր
վանս։ Այս կոչէր անդ զբաղսեղ կաթուղիկոս, ըստ նմին
և զգոզ վասիլ՝ յանձն արար նոյ զերկուսին որդիս քե-
ռորդոյ իւրոյ ասկերատայ՝ զդրիսդոս և զներսէս՝ զորս
մանուցեալեր ի սեաւ լերին ի սրբութենէ և ի մանաստու-
թենէ. և պատուիրեաց նոյ և այլոց ժողովելոց՝ զի զկնի
մահուան բարեզի կաթուղիկոսի՝ զդրիսդոս կացուսցեն
ի տեղի նորա, այն որ ասի դրիսդոս պահլաւունի՝ եղ-
բայր ներսեսի ընդհալոյ։ Այս ինքն առեալ զգեստին
Թոշակ փրկութենէն, և օրհնեալ զնա՝ վախճանեցաւ,
կացեալ ի հայրապետութենէ ըստ սմա ամս իս. և թաղեցաւ

ի նոյն վանս :

1105 ՃԾԷ : Պատեղ առաջին՝ քեռորդի վկայասիրին՝ որ նստեալ եւս կամեցաւ ի սեաւ լերինն ի շուրջ անապատին , և երբեմն յիւրեանց գրիչքն՝ զոր յիշեցաք՝ առ իւր պահէր զնա՝ հանդերձ եղբարբ նորին ներսիսիւ . և մարդիկ զնա յոտմունս և ի բարն վարս :

1107 : Ի խաղաղել փոքր ումն հայոց՝ յարձակեցան պարսիկք ի վերայ նոցա՝ ի կիւլիկիա . և յաւարի առեալ զբազում տեղիս գերեցին ոչ սակաւ ոգիս . և հուսկ յետոյ վանեալ ի Թորոսէ՝ խաղային յերկիրն իշխանութենն դոյզ վասն : Ընդ վասիլ ժողովեաւ զջօրս հայոց՝ դիմեաց ի վերն նոցա , և եհար զնոսա չարաչար . և զինացեալսն հալածականս առեալ՝ Թափեաց ի նոցանէ զնոսա դերիսն , և եառ զնոսա աւարան . և էկեալ ի քաղաք իւր քեռուն՝ արձակեաց զգերիսն . և առաքեաց բազում ինչ յաւարէ անտի առ իշխանն Թորոս :

1108 : Երբեմն լուեալ արքային պարսից տափար եղբայրն պարսկաստանեայ զպարտիլ զօրաց իւրոց յերեսաց գոյզ վասն՝ զօրաժողով եղեւ բազմութենէ ընտիր ընտիր վաւերաց . և ինքնին հոդդան տուեալ խաղաց իբրև զհեղեղ ջուրց ի վերայ վասն . և հասեալ մօտ ի քաղաքն հայոց՝ առնոյր յաւարս հնձոց՝ կալաւ զորս եդիտ ի բացի . և անտի դիմեաց ի վեր առիոյգն՝ որ կոչիւր Հարթան՝ պաշարեաց զայն :

Նոքա գոյզ վասն ընտրեալ ի հայոց զարս կորովիս և հատուածեալս՝ բաժանեաց զնոս ի չորս գունդս . զառաջինն գունդն եառ ի ձեռս քեռուց իւրոց պետրոսի . զերկրդն եառ ի ձեռս Համամանուէնի իւրում վասն տղայ կոչեցեալոյ ի սերնդոյն կամսարականաց . զերրդն եառ ի ձեռս ոմիկոնեայ ազգին՝ որ էր յազատ ազգէ նախնեաց հայոց . զչորրորդն եառ ինքն : Եւ ինն յօդնութենէ մեր և առլատաճ ումն անուն հայ իշխան որդի ատաճատայ իշխանաւորին ուրումն տարօնոյ բազում հեծելազօրօք : Ընդ նոսա ժամադիր լեալ ի միջ ճերեանց՝ անցին յայլեայլ կողմն բանակի Թշնամեաց ել զանխուսափ ձնոտարհ . և յանսկնկալ պահու յանկարծակի անկեալ ի վերայ շլոմիեցիսն զնոսա պատրաստուածիս նոցա , և ահա բեկ կացուցին զամենեսեան զօրուածիս նոցան : Եւ մինչ զնոսա

գնաւ սպառազէն նոցա խրախուսեալ խրախուսանայր ի
բանակի անդ և գոչէր, եհաս առ նա սիգապան. և ե-
հար իբեւրան պրոյ և եհատ գլխով գնդի Տան-
գերձ երիվարի ասպատարիճն. և ի վտանգիլ իւրում
ի թիկնապահաց սպարապետին առաւել ևս զօրացեալ
գերկուս ի նոցանէ ի մի Տարուած սրով կոծանեաց
գերկիւղ. և վանեալ զդիմակացս իւր՝ նոքա ի բանակ
նշ, և սպառ գործ մեծ. որով մեծապէս ևս յորդորէլ
սպատագունդք Հայոց՝ Տարին յանկարծ Տարուածս
զնոսա պարսից. և կալան զբազումս կիսոմանաց նշ. և
զնիզակեալսն սպարին փախստական. և առեալ զաւար
անհուրջ՝ գարձան ի տեղիս իւրեանց։

4։ Ա՚ղձ ևս գորձ Եարտի առաջնոյ. և ձմեռնակ կաթողիկոսու-
Ընդ կրկնոյն պատմաւորեալ։

Է. 6. = 9։

ԵՒ ևս մեհենագ զօրացն պարսից յերկրին գոզ վաս- 1110։
ի յանգանել երիցուց ամոյ՝ յարձակեցան ի սահ- չմի։
մանս երկրին Թորոսի անհամար բազմութիւնբք սիւռ-
Թացուց։ Ոյժս իբրև հեռս Թորոս առաքեաց կո-
չեաց յօգնութիւն զինչնան Հայոց զսպարան և զսպա-
սաւէ. և ոտբեալ զինք մանս զօրաց իւրոց ի ձեռս եղ-
ջար իւրոյ լեռնի՝ գիմեաց նոքօք ի առաջ թշնամեացն։
Եւ ի պատահիլ նոցն միմեանց եղև պատերազմ սաս-
տիկ յոյժ. յորում վանեցան զօրքն Հայոց յերեսաց
թշնամեացն, և վտանգեցան ի բազմութիւնէ նոցա. և
երկիւղ խառնիչ ոմանց ընդ միմեանս ոչ ոյժ ապահովել
Հայոց զօրացան և կատարելոյն զգաշտուն. և երկարե-
ցաւ պատերազմն յոյժ. և եղեն երկուց կողմանց խոց-
ոտիմունք մեծամեծք. ուր և անկան բազ իշխանքն
սիւռացան և սպարապետ։

Տեսեալ լեռնի եղջար Թորոսի զի լցուել սկ զառնացաւ
յանձն իւր և շիտեցաւ. և ի սաստիկ ատելոյնն
զգացոյն աչք նորա ի Թորձեցան, և Տուր վառեցաւ
յոսիերս նր, և գրեթէ յայլ հեծ եղեալ՝ եդ զիւեանս
յանդգնէ վտանգ մահու. և ոչ Թէ Թէս առեալ սպա-
ցաւ և սլացաւ. և պատառեալ Տանց իւ Թանձրութիւն
բազմութիւն Թշնամեացն. և սաստկութիւն ուժոյ բազ-
կաց իւրոց եհար և վանեաց զՏազարաւորս ինոցանէ.
և

և դողացոյց զնա զուժգնութեն գնդից նոյ. և հալածա-
կանս տարաւ զնա առաջի երեսաց իւրոց՝ առանց խոչ
ընդոտելոյ թէ զինչ առնէ։ Զարմ, զոր լսեմնայիք
համարեցան ազանդելիք մեծ. բայց երկիրն առ հասա-
րակ սուգ եառ՝ ի վեր անկելոցն. մխիթարեալ միան-
գամայն և՝ ի վերայ յաղթութեանն որք եղեն՝ ի ձեռն
լեռնի։

111 Ա՝եկեալ սկիզբն յաւուց յերկրորդն Թորոսի՝ եկին՝ ի ծո-
շիկ։ վակն խարբերդու. և պաշարեցին զամուր դղեակն
ծովք կոչեցեալ. յորում նստեր և իշխեր մեծ իշխանն
հայոց ասպիրատ պահլաւունի հայր դրիդորի և նեբսե-
սի ընտրհալոյ՝ որդի դստեր գրիդորի մագխասրոսի։
Յետ պատերազմելոյ ընդ դղեկին իբրև մեկնեցան ան-
տի սկիզբացիք՝ ի հայիլ ասպիրատայ՝ ի վերուստ ան-
տի՝ մի ոմն՝ ի թշնամեաց՝ որ թագուցեալ կայր՝ եհար
զնա նետիւ. յորմէ մեռաւ նա յետ սակաւ ժամուց։
Եւ պայազատեաց զիշխանութեն նորա որդի նորին վա-
սիլ. որում օգնական էր եղբայր նորա շահան՝ զօրա-
վար մականունեանեալ։ Ո՞ կինի տարւոյ միոյ մեռաւ և
դող վասիլ. և զի ոչ դոյր նորա որդի՝ պայազատեաց
զիշխանութեն նորա աղայ վասիլ՝ի զարմէ կամսարակա-
նաց։

112 Ո՝ադեցաւ ընդ այն աւուրս գրգռութեն և թշնամութեն
շիա։ մեծ՝ ի մէջ Թորոսի իշխանին և՝ ի մէջ երից որդւոցն
մանտալեայ ասանոզաց ազգային գադկայ՝ որք իշխեին
յամրոցի իւրեանց՝ ի կիւղիստուա՝ որ էր՝ ի սահմանակ-
ցութեն երկրին Թորոսի։ Յոտնձգեալ ասպա Թորոսի ըզ-
զօրս իւր՝ եկն՝ ի վերայ նոյ. և հասեալ զիշերային մնա
յամրոցն՝ եդ՝ ի դարանի զարս գազանաւիսա՝ ի հե-
տեւակ զօրացն. և ինքն՝ ի ծագել առաւօտու մեկնե-
ցաւ անտի հեծելազօրօքն։

Օ՝ այն տեսեալ պահապանացն՝ համարեցան՝ թէ Թո-
րոս ոչ համարձակեցաւ մերձենալ յամրոցն, և թէ ոչ
եւս դարձոյ յետս. վասն և կային յատակուլի. և՝ ի բա-
նալ դրանն՝ աներկեւան ելանէին և մտանէին մարդիկ։
Եւ յանկասկած լինել նոցին՝ յանկարծակի դիմեալ
դարանամտից՝ ի դուրն՝ սուր եդեալ կոտորեցին զորս
միանգամ գտին անդ։

Յայնմ յարձակմանն նոյ եհաս և Թորոս հեծելազօրօքն.
և ամբն միաբան հոտոտեալ՝ի նեբքս՝ հարին՝ ի բերան
սրոյ

արդ զայս ընդհանրական իրեանց. կալան և զերեսին
հրեշտակն զոտիսն մեռելոյն, և ածին զնա առաջի
Յեսուայ: Յայնժամ Յեսուայ կոչեաց զնոսա և հարց վասն
անհոծանն զազգէ. և հրամայեաց նոցա բերել առ ինքն
զտուր նորա և զհանդերձս նորին. և նոքա բերին. և ինքն
՚ի նոցանէ առեալ ՚ի ծայր ամրոցին՝ ընկէց զինքն ՚ի
վայր և մեռաւ: Եւ ՚ի յոխտատանել երկուց եր-
եարցն՝ էառ Յեսուայ բոլոր հասատ ՚ի ձեռս իւր. և ապան
նոսկա զինն. ասէ, էն պատեհ տանուանէ զատաս արամ,
այլերում. և զինս եղբայրն ես կատել և տանել ընդ
իւր. և առա յոտատի առեալ զքաղաքն՝ եղ պահա-
պանս. և եկեալ դնաց ՚ի քաղաք իւր ՚ի վահիա:

Ո այսու ժամանակաւ նաստեր բարեբաղձիս ՚ի
ներս էկեն ՚ի վանս շուզը անուանեալ. ուր վասանգել
եհաս ՚ի վախճան կենաց և մեռաւ. կացեալ ՚ի հայ-
րապետութեն ամն ինդ վիսունսկին, և ամս իզ՝ ա-
ռանձինն. ընդ ամենայն ամն լիս:

Ի՚ըրև հռչակեցաւ լուր ընտրութեն գրիգորիսի, ար- 1114:
եանն ազեքսանդրայ գաւթի արդի Թառնկայ ուրուքն՝ չիք:
ապատամբեալ ՚ի նամանէ ժողովեաց զհինգ եպիսկոպոսս
՚ի ձորոյ վանս, և ձեռնադրեցաւ կաթուղիկոս: Ո այս
երրորդ ըսեան գրիգորիսի, արար ժողով մեծ՝ եպիսկ,
վարդապետաց, վանահարց և միանձանց աւելի քան
զհինգ հազար հինգ հարիւր անձանց. ուր միահամուռ հա-

Հաղբատայ, Թադէոսի, և ստեփանէ։ Այլ սակայն
դարձեալ հաստատեալ յապստամբութենէ իւրում մնաց
ի կաթուղիկոսութենէ յաղթամատ. որում յաջորդեցին
այլք, և յաջորդեն մինչև յայժմ։

Այլինքն գրիգորիոս՝ որ նստեր ի շուրջ անապատի ի
կարմիր վանս՝ յետ քանի մի ամաց եկեալ բնակեցաւ ի
հայրենի կալուածն իւր ի ծովք դղեկի՝ որ ի ծովակին
խարբերդու և արղնոյ. և նորոգ շինութենէ ամրացու-
ցեալ զայն բերդ՝ անդ հաստատեաց զաթոռն յամի 1125.
շՀե. և անդ ձեռնադրեաց եպիսկոպոս զերջայր իւր
դնեբսէս հնորհալին։

(1141։ շՂ։) Ընդ աւուրսն ընդ այնոսիկ եկին դեսպան ի սրբազան
պապէն, և արար ժողով յանտիոք քաղաք. ուր հրա-
ւիրեցաւ և գրիգորիոս կաթուղիկոս։ Յետ ժողովին
ջոքաւ դեսպանն յերէմ. և զի գրիգորիոս ևս ունէր
ուխտ գնալոյ անդր՝ ինքն ևս գնաց ընդ նմա։ Ընդ ևս
սպառ դեսպանն ժողով ի սքն սիոն. և ի լինել բանից
ի վեր ծխից հայոց՝ գրիգորիոս կաթուղիկոս իմաստա-
լից բանիւք հաձեցոյց զժողովեալսն։ Այլ իբրև դար-
ձաւ նա յերկիր, բաղում բանս գովութենէ գրեցին լա-
տինք զնմանէ առ սրբազան պապն. և պապն առա-
քեաց առ նա գաւազան և քօղ հայրապետական հան-
դերձ թղթով սիրոյ. և գրիգորիոս գրեաց պատասխա-
նի հանդերձ հպատակութենէ, և առաքեաց առ նա ի
ձեռն դեսպանացն իւրոց։

1123։ Ի սմէ աւուրս յամի 1123. շՀբ. եհաս վտիճան կենաց
շՀբ։ Թորոսի մեծի իշխանին հայոց, յետ պայազատելոյ
զազգն ի կիւլիկիա զամս լբ. և Թադեցաւ ի վանսն
դրազարկ կոչեցեալ, և ոչ եթող զորդի։

5։ Յամանակ լեռնէ առաջնոյ։

Ե. 9 = 10։

1123։ շՀբ։ Լեռն առաջինն՝ եղբայրն Թորոսի առաջնոյ՝ պայազա-
տեալ զազգն ի տեղի նմա՝ իսկ և իսկ զօրաժողով
լեալ դիմեաց ի վեր քաղաքին մաղեստիոյ և եառ զայն.
և եհաս մինչև ի տարսոն. և անտի յարձակեալ ի զա-
նազան կողմանս կիւլիկիոյ յինքն գրաւեաց զքաղաքսն՝
զորս յափշտակեալ էին Թշնամիք ի ձեռաց Թորոսի. և
յամ առեղիս եցոյց մեծամեծ գործս. որով և հռչակե-

ցաւ

ցաւ անուն նէ յամ երկիրն յունաց, մինչև ամին ակն
ածել՝ ի նմանէ, և առ ամենին երևիլ սքաւոր, և կո-
չիլ ևս նոր աժդահակ, և ձանձրել թագաւոր հայոց։
Ի նոյ այն աւուրս նստաւ լատին կոմս յանտիոք քաղա- 1130։
քի՝ այնժամին անուն. և սա նախանձաբեկ լեալ ընդ շՃԹ։
դօրս լևոնի՝ խորհեցաւ նուաճել զնա. և զի ոչ կա-
րէր պատերազմիլ ընդ նմա, սկսաւ բարեկամաբար վա-
րել. և ապա՝ ի ձեռն լատին իշխանաց նենդուճ հրա-
ւիրեալ զնա՝ ի կոչունս՝ կալաւ և եդ՝ ի դիպահոլ՝ ի
բերդն միում։ Այս լևոն՝ ի նեղ անկեալ՝ յետ երկուց
ամաց էտ նմա զերկուս քաղաքս զմամեստիա և զա-
տանա, և զամրոցն սարուճանդի քար կոչեցեալ, ևս և
վաճառն հաղար դեկան, և զմի յորդւոց իւրոց՝ ի պա-
տանդ, և արձակեցաւ։
Այս սակաւիկ ի հանդարտեալ՝ դիմեաց յանկարծուստ 1131։
՝ի վէր քաղաքացն զորս էտ, և կորզեաց զնոսա. և ստա- շՃԱ։
նակեցոյց յոյժ յոյժ զիշխանս լատինացւոց. մինչև կո-
չել նոցա յօգնութիւն զԹագաւորն երկրի զփուլկոն. և եղեն
մեծամեծ խառնակութիւնք և ահագին պատերազմունք։
Այս ոչ կարացեալ նոցա զիջուցանել զցասումն լևոնի՝
դարձուցին առ նա զորդի նորին. և եատուն նմա յիւր-
եանց պատանդս. և միջնորդ կալեալ զկոմսն եդեսիոյ՝
որ կոչիւր Ջոսլին, որոյ աղջկան էր կին լևոնի, քա-
զում աղերսանօք հարիւ ուրեմն հաշտութիւն արարին ըն-
նդա. զոր և հաստատեցին անքակտելի դաշամբք։
Ցեսեալ յումէմանու կայսեր պերսիէուժինոյ՝ թէ զօ- 1137։
րացաւ յոյժ լևոն, և էառ ևս զբազում քաղաքս յու- շՃԶ։
նաց՝ ի կողմանցն խաւարնոյ՝ եդ՝ ի մոլի ինքնին եղանել
՝ի վէր նէ. թայց զի մի պարտեսցի՝ ի նմանէ՝ պատրաս-
տութիւն մեծ էառես. որոյ վասն հրամայեաց եհան, և շար-
ժեաց զնա զօրութիւնս յունաց։ Էառ ընդ իւր և զզօրս
յայլոց ազգաց. և խաղայ ամ քաղմութիւն յոյն կիս-
կիոյ։
Լսեալ լևոնի զմեծապատրաստ զարշաւանս կայսեր՝
ոչ համարձակեցաւ պատահել նմա. վասն զի յայնմ ժա-
մանակի նիզակակիցք իւր չէին այնչափ հաշտ ընդ նմա.
ուստի խոյս տուեալ ամրացաւ յանմատոյց լերինս հան-
դերձ ամենայն, և երկու որդւովք՝ որոց անուանք էին
ռուբէն և Թորոս. իսկ երկու կրսեր որդիքն նէ մնէհ և
ատեփանէ՝ ոչ էին առ նմա, այլ գնացեալ էին յեղե-

սիտ առ լսելին աղքատանս մերս Իւրեանց ։
Իբրև վիտաց կայսրն՝ Թէ լուան ապաստանեալ է՛ի լե-
ռինս՝ առաքեաց զօր բազում զկնի նոր հետամուտ լի-
նել նոմա , զի գոնե զդիմ կալցին նր, ոչ զի մի յանկար-
ծակի յարձակեսցի՛ ի վր իւր ։ Իսկ նոքա յառաջ քա-
զացեալ՝ հաս անաչխատ զմամեստիա , զտարսոն , և
զատանա . և արձակեաց գունդ մի մեծ՛ ի վր անար-
ղաբայ , որ էր քաղաք ամուր՝ շինեալ՛ ի վր բարձր քա-
րաժայռի՝ պատեալ անմատոյց պարսպաւ . և էին՛ ի
նմա բնակիչք բազում՛ ի հայոց՝ սակայն զրկեցին զոր
քաջք և վառեալք զինու ։ Իբրև տեսին սր ղպաշա-
րիլ քաղաքին՛ ի յուսոյ՝ եկեալ արտաքս հարին և ցիր-
ուցան զարարին զնա , և դարձան յետս ։
Ոչեալ զայս կայսերն խաղացոյց զամ զօրս՛ ի վր քա-
ղաքին . և եկեալ պաշարեաց զայն զաւուրս երեսուն
և եօթն , յորս մնարեան ընդ նմա զօրք յունաց , և ձգէին
քարինս մեծամեծս՛ ի ձեռն մեքենայից յաշտարակս
նր . բայց քաղաքացիք առեալ և վտանգէին զնս ար-
ձակել՛ ի վր նց ոչ միայն զքարինս , այլ և հրացայտ
երկաթս . որով բազում հարուածս գործէին՛ ի նս , և
այրէին զմեքենայս նց ։
Ի վարանս անկաւ կայսրն . և առ փոքր մի դադար
տուեալ պատերազմի՝ ետ նորոգել զմեքենայսն . և կա-
ւուղ ծեփել զայնոսիկ՝ զի մի վտանգեսցին՛ ի հրոյ ։
Իսկ հայոցն մեքենայիւք պատերազմեալ յունաց՝ կոր-
ծանեցին զմի կողմն պարսպին . և եկեալ մտին՛ ի նեղբս .
բայց հայք յանհնարինս զայրագնեալք ընդ այն՝ զազա-
նաբար հարկանէին զնոսա , որք խուռն անկանէին՛ ի
նեղբս . և արեամբ յունաց ներկեցին զպողոտայս քա-
ղաքին . և կանայք իսկ նց՛ ի վերուստ զանօթս և զգ-
կարասիս՛ ի վր յունաց թօթափելով՝ շնճարեցուցա-
նէին զնս . և լինէր աղմուկ և շփոթ մեծ յոյժ՛ ի քա-
ղաքի անդ՝ և չէր փողոցս ձայն գուժի և գոչմանն ա-
զաղակի ։
Իսկ՛ ի յորդել անթիւ բազմութենէ յունաց՛ ի նեղբս՝ ան-
կան հայք՛ ի վերնաբերդն . և անտուստ ևս պատե-
բազմեալ այնչափ կոտորեցին՛ ի յունաց՝ մինչև լցան
քաղաքն դիակամբք ։ Այլ՛ ի վերջոյ երկուցեալ՛ ի
վտանգէ սոսկալ ահիցն առ հասարակ ձայն տուեալ՛ ի-
ջին՛ ի բերդէ անտի . և զամ դիմակացս Իւրեանց յեր-

կին կոչծանեալ էլլին արտաքս . և Թողին զքաղաքն ի ձեռս կայսեր . և այսպէս Թէպէտ և Էառ կոյսին զսնարշաբա , բայց ոչ ուրախացաւ ընդ այն՝ հայհոյեալ յայնքան կոտորած խրոյն ։

Այլ ապա պահապան եդեալ ի քաղաքի անդ՝ դարձաւ ի վէր ամենայն վհուկայ՝ որ գԺողովրատասցոյցն էր . և պաշարեալ զայն, պատգամ խաղաղութե յղեաց ի նենգս առ հայս՝ տալ զքաղաքն առանց մարտի ։ Այլ ոչք կալինն ի նենգս՝ արհամարհեցին զպատգամ նորա , ամբին ինքնակամ յօժարեալ ի մարտ ։ Այլ ոմն ի նոցանէ կոստանդին անուն ի ռուբինեանց՝ այր երևելի՝ հզօր զօրութեամբ՝ յաջողաձեռն և քաջամարտիկ՝ ոչ միայն անդեալ քաջալերեր զբազաքացիսն , այլև քաղցր անգամ արձանացեալ ի վէր աշտարակի ամենայնի՝ այսր առեալ զզօրութիւն յուսոց . և զբդեղր զինս հանել զոք ընդ էդեմ խուր ի մենամարտութիւն ։

Այլ նոքա ի լռդիկ լեալ դամին ի բանակի խրեանց զի ոմն եւստաստիոս անուն . և սա ըստ ամի սպառազինեալ յառաջ մատեաւ երկայնաձիգ առպարտս , և ձայն էտ կոստանդեայ իջանել և մենամարտիլ ի դաշտի՝ ոչ նահատակաց , այլ քաջութիւն ։ Այն ձայն խնդալամամբ ընդառաջեալ կոստանդեայ , և իբրև կայծակն փայլատակեալ յամպոյ՝ եհաս յեւստաստիոս , և հարկանէր զսասպար նիզ , և ոչ սայր Թոյլ հարկանել զինքն . և նոա Թէպէտ և բազում անգամ ամբաստայր զձեռն հարկանել , այլ յերագուիչ կոստանդեայ վրխոյեր ։ Այլ յաղագակել յուսոյ առ նոա . հար հար և դու , եհար ամ զօրութիւք , և ջախեաց զվհկան կոստանդեայ . և նոա ըստ այս զամօթի հարեալ՝ դարձաւ ընդ կրունկն, և Թագեաւ ։

Նոկ կայսրն ասատկացուցեալ զպատերազմին ի վերայ վհկայ եաւ զայն , և կալեալ զկոստանդնի՝ կապեաց ի շղթայս , և առաքեաց ի կոստանդնուպոլիս ։ Այլ ի հասանել նաւուն ի տեղի ուրեք յերդ ծովուն՝ յարուցեալ կոստանդեայ գիշերայն՝ կոտորեաց զպահապանսն, և խորտակեալ զշղթայս՝ ձողոպրեաց զանձն փախստեամբ . բայց դաւաճանութիւք ոմանց ի հայոց վերստին ընդառնալ մատնեցաւ ի ձեռս կայսեր . խոկ Թէ յետոյ զինչ պատահեաց նմա, ոչ ինչ յիշատակեն պատմիչք ։

Ա.յլ այն զօրք՝ զոր առաքեաց կայսրն ՚ի վէր լեռնէ գտեալ զնա յանձուկ հովտի՝ շուրջանակի պաշարեցին զնա. և յերկարել պաշարմանն՝ վտանգեալ լեռնի՚ն սո֊ վոյ՝ եւ պանձն՚ի ձեռս նոցա. և նոքա կալեալ և կապել զնա և զորդիս նր և զաիկինն՝ ածին առաջի կայսերն։ Եւ կայսրն տիրեալ բովանդակ Ծին լեռնի՝ կացոյց վե֊ րակացուս ՚ի յուսնաց յիմ֊քաղաքս նորա, և վարեալ ՚ի սահմանսն անտի զշքօրս հայոց՝ եդ ՚ի տէրն նոր զերկո֊ տասան հաշարս ՚ի զօրսայ իւրոց ՚ի պահպանութիւն Ծին։ Եւ ինքն դարձ արար և եկն ՚ի կոստանդնուպօ֊ լիս, առեալ ընդ իւր զլեռն և զընտանիս նր. և եդ զնա երկաթի կապանօք ՚ի բանտի. և այս եղև յամի 1137.

ՃՂ. ՚ի ԺԵ ամի պատգաւորութենն լեռնի։

1138։ Ա.յլ իբրև էանց տարի մի՝ ՚ի դուռն շարժեալ կայսեր
ՃՂ։ ՚ի Թախանճանաց ումանց՝ եհան զլեռն և զորդիս նր ՚ի բանտէ, և զարդարեաց զնա ՚ի հանդերձս շքեղս. և պահէր առ իւր ՚ի պալատն արքունի. երբեմն ՚ի ձաշ եւս հրաւիրէր, և երբեմն ընդ իւր ըմպելոցացանէր զնոսա փառօք։

1139։ Յաւուր միում ՚ի գնալ կայսեր ՚ի բաղանիս՝ ռուբէն
ՃՃ։ որդի լեռնի՝ որ անդէն ծառայէր կայսերն, ՚ի վեր էառ ձեռամբ զմօրմարոնեայ աւազանն լի ջրով՝ որ պնդեալ էր ՚ի յատակ բաղանեացն, զոր ոչիք ջրոք չէին բաւա֊ կան շարժել. և իբրև զանօթ ինչ թեթեւ երեր և եդ առաջի կայսեր։ Ընդ որ ապշեալ ամենն առացին՝ նոր սամիսան երևեցաւ ՚ի միջի մերում։ Ա.յլ բազումք նախանձեալ ընդ այսպիսի զօրութիւն ուժոյ նր՝ անցին զնա առ կայսրն. և նա կուրացոյց զաչս նր. որ և մե֊ ռաւ ՚ի ցաւոց անտի։ Ապաճեալ յետոյ կայսեր ընդ հայր նր ընդ լեռն՝ վերստին կալաւ և կապեաց զնա, և եդ ՚ի բանտի հանդերձ որդւովն նր Թորոսիւ։

1140։ Ապաեալ ան ՚ի բանտի զժամանակ ինչ ՚ի նմանէ
ՃՃՀ։ այլ առնել ինքեանց. և յառաւէնն տուեալ՝ երազ եառնս Թորոս, և պատմեաց լեռնի հօր իւրում և ասէ. տեսի յանուրջս զայր մի փառաւոր, որ մտեալ առ ՚ի նեղջս՝ եւ ինձ նկատակ մի հացի, յորոյ վերայ եդեալ կայր ձուկն. և ես իբրև առի զայն, և կայի հիացեալ՝ դու զնոյն խնդրեցեր լինել՝ այլ ոչ կերեր անտի։ Ո՞ այս լուեալ լեռնի՝ ասէ. ցնա ցնծութիք. ուրախ լեր որդեակ իմ, զանգիս յետ տառապանացս այսոցիկ՝ զոր

ԸՆ

Ա՛ստ. Է. ԿԼ. 5։

ըէ ես կրեցեր՝ եկեսցէ ժամանակ՝ զի տիրեսցես դու
համօրէն երկրին զոր կորուսար. զի զայս ցուցանէ
նկատակն այն. տիրեսցես և ծովու՝ որ ցուցաւ քեզ
ձկամբ. այլ ես ոչ տեսից զայդ։

1141։ Այլ յետ այսորիկ էբրև էանց տարի մի՝ եհաս վախճան
կենաց լեռնին, և մեռաւ՝ ի բանակ անդ. և կայսրն ՀՇ։
գԹագեաւլ՝ ի Թորոս՝ եհան զնա՝ ի բանակ, անտի. և
պահեաց առ իւր էբրև զառաջինն։

6։ Ջամանակ Խորոսի երիցուդէ։

Է. 10 = 13։

1142։ Ի՛որոս երիդ՝ որդի լեռնին առաջնոյ՝ միանգամ կենդ
դանի էր յումէքանէս պերսիեռուժէն կայսր՝ առ ՀՇ։
նմա կացեալ տարի մի՝ հաձոյ գոլով կայսեր նորա և կայս
ծառայից նորին. և սիրելի եղև իշխանացն յունաց. զի
էր երիտասարդ զուարթամիտ և քաղցրախօս, վեհանձն
և մեծապորձ, գեղեցկատեսիլ, և արուեստ սրտի գե-
րազոյն քան զնմանին՝ որք յայնմ ժամանակի էին քաջք։
Այլ եղև էբրև մեռաւ յումէքանէս կայսր՝ և յաջորդեաց
կիր մանուէլ, եղ Թորոս՝ ի մտի գնալ՝ ի ծածուկ՝ ի
կիւլիկիա. այլ ոչ կարաց նոյն ժամուն կատարել ըղ-
խորհուրդ սրտի իւրոյ. մի՝ զի խռովութիւն մեծ էր յայ-
նոսիկ կողմանս յարշաւանաց այլազգեացն. և միւս ևս՝
զի մեծատուն տիկին մի յազգէ յունաց ստոտիկ սիրով
յարեալ՝ ի նա՝ հաձեցոյց զնա ամուսնանալ ընդ ին-
քեան, տուեալ՝ ի ձեռս նր զնմա զգանձս իւր։

1143։ Այլ՝ ի հետևեալ ամի էբրև մեռաւ կինն՝ առեալ Թո-
րոս զնմա ինչս նր՝ եւ զանխուէլ յՀնէն յունաց, և գնաց ՀՇ։
նաւով էբրև վաճառական ոք՝ ի սահմանս անախոբայ,
և գիմեաց անտի՝ ի կիւլիկիա և՝ ի լերինս տորոսի. և
անդ յայտնեաց զինքն քահանայի միում գաղտ՝ եթէ
որդի եմ լեռնին։ Այլ նորա լուեալ զայս և ստուգեալ՝
ուրախ եղև յոյժ. և առեալ տարաւ զնա՝ ի տուն իւր,
և պահէր էբրև՝ ի ծածուկ։

1144։ Այլ քանզի յայնմ ժամանակի՝ բազմութիւնք հայոց՝ որք ՀՇ։
ապաստանեալ էին՝ ի լերինս տորոսի՝ տառապէին յագգէ
յունաց, և ցանկային գտանել զնախնի ազատութիւն
իւրեանց, ժողովեցեալ էրիցուն առ մեծամեծս՝ յայտ-
նեաց նց վէ Թորոսի։ Այլ նոքա էբրև լուան զայս, խոկոյն
առին

առին զնա առ ինքեանս . և ապա ՚ի մի սիրտ և ՚ի մի
ոգի միաբանեալ արարեն քաջութիւն մեծ զոսան հա-
զարաց՝ եղիւն նմա Թէոդոսէ . որովք զօրացեալ Թոր-
ոս դիմեաց նախ ՚ի վէր բերդին վահկայ և ամուսոյ ,
և էառ ՚ի ձեռաց յուսոյց . և ապա յարձակեալ ՚ի վէր
այլոց բարձրաց և զաւառաց՝ էառ և զնա , զանարգա-
բա , զամանա , զակո , զառիճբերդ , և զաւարձրբերդ .
և զօրացեալ յոյժ յոյժ . և արար մեծամեծ իրս յառաջ-
նում ամի անդ իւրում :

՚Ի զօրանալ Թորոսի ՚ի կողմանս Կիւրիկեայ՝ ամիրայն
բերխոյ զանգի անուն դիմեալ ՚ի վէր երդեսիոյ էառ զայն
՚ի ձեռաց լատինացւոց . տես ՚ի պատ . Ե . 11 : Ընդ
հին յայնժամ երկոքին եղբարք Թորոսի սուեփանէ և
մլեհ . որք և հնարուք լինին զերծեալ անտի փախեան
և եկին առ Թորոս եղբայր իւրեանց , և եղեն նմա
ձեռնտու :

1145 : Ի սկսեալ կիւր մանուէլ կայսեր զպատճս Թորոսի՝ զայ-
շգ : ցնացաւ յոյժ յոյժ . և գումարեալ զօր բազում՝ ՚ի ձեռս
անդրանկեայ կեսարոսի հօրեղբօրորդւոյ իւրոյ՝ առա-
քեաց զնա ՚ի վերայ Թորոսի , պատուիրեր առնել նմա
ընդ ամենայն հայս զբնակեալս ՚ի կիւրիկիա և ՚ի լեւոնա
տոհմէ :

1146 : ՚Ի մերձենալ անդրանկեայ ՚ի սահմանս կիւրիկեայ՝ ա-
շգ : ռաքեաց առ նա Թորոս զպատգամաւորս , և ասէ . ես
հնազանդ եմ քումդ Թագաւորին՝ եթէ իշխեցեալ իրա-
ւամբք . իսկ եթէ կամիցի բռնանալ՝ տալոյ ինձ առա-
ւել քան կալ . և ընդ այսոսիկ առաքէ զբեզ ՚ի վէր իմ
այդմահ բազմութիւնդ զօրաց : Իսկ անդրանկեայ արհա-
մարհեալ զայս պատգամ Թորոսի՝ առ իւրսն ասէ . ես
առնում զբեզ նովին շղթայիւք , ուրով կապեցաք զհայր քո :
Վրդովեալ ընդ այս Թորոս ետու զգուշդս զօրաց իւրոց .
զնեռսեան եւ ՚ի գարանի ՚ի վերուստ Ձանտարհոյ՝
ընդ որս հարկ էր անցանել յունաց . և ինքն հեծեալ
օրքն հասեալ ՚ի յերուսա զձանտարհ նոցա , եւին և
նոսա ՚ի բարձրբերդ : Եւ ՚ի խաղալ զօրացն յունաց՝
յարձակեալ հայոց յոմանց յանկարծակի՝ հարին
զնոսա ՚ի սուր սուսերի , և կոտորած մեծ եւսեն ՚ի նոց . և
կալան զձիս իշխանաց յունաց՝ որք էին ՚ի նոսա , և զձեռն-
ասուս նոցին . ընդ որս և զվատիլ հայ իշխանն Հռոմոս-
գեաւ՝

ցեաւլ յոլոյ ձեռաց առեալ էր Թորոս զբարձրբերդ.
և ժողովեալ զաւար նոյ՝ մեկնեցան անտի հանդերձ
գերեօքն։ Իսկ անդրանիկն մաղաստրծ զերծեալ
գրեաց զեղեալն առ կայսրն, պատճառս եդեալ զՔ-
Թուլումէ զօրացն յաւնաց. և Թէ Թորոս սուտ էրդ-
մամբ խաբեալ էր զինքն։
Գառնացաւ յոյժ ընդ այս կայսրն. և տրտմեալ՝ ի վերայ
գերութեան այնչափ մեծամեծ իշխանաց՝ առաքեաց
հրեշտակս առ Թորոս, և խնդրեալ՝ ինամանէ զիշխանացն
գնալ գլխոց նոցա։ Ոչ, ասէ ցնա Թորոս, մինչ այդչափ
յարգոյ եցեն իմ գերինք յաշս կայսեր, զի կամի գնել,
և իշխան կարդել զնա՝ ի Թագաւորութենէ իւրում։ Այլ
յոչ տալ նոյ պատասխանի՝ եհար ցնա Թորոս. քանզի
արժէին՝ զոր խնդրէիք։ Այլ նոյ լուեալ զայս՝ ան-
կան՝ ի վատնում. զի եթէ տայիր քաղաք՝ պարտ էր
քաղաքացւոցն ամենայն ազատութիւն տալ. եթէ տայիր
հրամայեաց բաշխել զդրամն զոր տայիր՝ ի հետևակ զօրս
նոր։ Այլ ի զարմանալ զեռպանացն՝ ասէ ցնա Թորոս.
զայդ առնեմ զի դարձեալ կալցին զիշխանս և զանա-
տոս ձեր, և ածցեն կապանօք առաջի իմ։
Լուեալ ապա զեռպանացն զիշխանս յուսոյ գնացին
՚ի կոստանդնուպօլիս. և կայսեր լուեալ զայս, և զի-
տացեալ Թէ ոչ ևս կարէ պատերազմաւ վանել զԹո-
րոս, հաշտութիւն խոստեցաւ ընդ նմա միջնորդութիւն կոմ-
սին անտիոքայ։ Այլ յետոյ վերադարձան ՚ի Թշնամութենէն
դարձեալ՝ արձակեաց կրկին զօր բազում ՚ի վերայ Թո-
րոսի. և Թորոս եհար զնոսա. և զերեաց մեծաւորագոյն
զիշխանս յուսոյ, և վաճառեաց զնա ըստ առաջնոյն
սովորութեան։
Եւ ելև ՚ի զիմէ Յայտնութիւն առաքելոցն ՚ի 1146
տոհ- շէ։

սահմանս խաղբերդու և մարաշու, և ա՛ի քանանալ
՚ի միջագետս մասուսոյ ամիրային եկոնիոյ (զօնեայ-
ու) դրիգոր կաթուղիկոս առեալ զեղբայր իւր զներ-
սէս շնորհալին, և զնա ուխտ աթոռոյն՝ եւ՛ ի ծովք
1147 : դղեակ. և եկեալ բնակեցաւ ՚ի հռոմկլա. որ էր ՚ի ձեռս
Հղէ : լատինացւոց. զոր և յետ ժամանակաց գնեալ՝ արար
յատուկ կաթուղիկոսարան. և շինեաց ՚ի նմա զեկե-
ղեցի գմբեթարդ :
1154 : Ա՚յլ սկիւթացւոց ոչ տուեալ պարապ՝ անդադար ար-
ոչ : շաւիղն յայնոսիկ կողմանս, և ՚ի սահմանս մարաշու,
և ՚ի սեաւ լեառն ևս. դիմեցին և յերկիրն Թորոսի,
և անարգանօք դարձան ՚ի բաց. ել որս և որդի մատու-
ատայ զբլուխ սալան (տաճկերէնն գրլըճ արսլան) ընդէմ
երդման հօր իւրոյ ՚ի զրգռութէ կայսեր երկնից և ե-
րկնի՛ն

Ա՜ստ. Ը. 41. 6։

Օ այս լռե՛ալ կայսեր և այլք ևս տեսե՛ալ զընդաստան՝ վառե՛ցա՛ ի սրտմտութի՛ւն բարկութե՛ն . և առաքեաց զօր առատիկ ի վե՛րայ Թոդոսի . և կա՛ց բազում անգամ սպառնալով ընդ նմա և վանե՛ալ լինե՛լ ի նմանե՛ ՝ ընդ որ մտադրե՛լ ը նմա և վանե՛ալ լինե՛լ ի նմանե՛ ՝ ընդ որ նկո՛ւ եղ անհամար զօրօք ի վե՛րայ Թոդոսի . և Թոդոս անձնասպան լե՛ալ ՝ ի նմանե՛ ՝ հաղորդե՛ցաւ ընդ նմա . և եկե՛ալ առ նա՝ սպառնա՛ցաւ ՝ ի նմանե ՝ և կո՛ւ հեցաւ սպանե՛ցաւոս ։

1167։ Այ՛ ինքն Թոդոս յետ քանի՛ մի ամաց վախճանե՛ցաւ ՝ (ոժՀ։) կացե՛ալ ի՛ լիշխանութի՛ւն ամն իբ ։ Այ՛ր որ զրպի՛ մի ման՝ աներով խրատ, որ կոչի՛ր Թոդոս պա՛պ՝ ի՛ չկան պա՛ռաղ անտիոքացի ։ Այ՛ս սա յետ մահո՛ւն Թոդոսի ա՛ռե՛ալ լինե՛ն զմանուկն պապաղատաց զաղջն զամ՛ի ։

7։ Յամանակ կաթուղիկոսին Ներսէսի՝ զնորա՛ւսդ , և փրկիզոսի պաշտ ։ և անդ՛ ծաղուկ գաբանութի՛ւն ։

Է. 14 = 17։

Յանդորձանալ հին հիւանդին փորը մի՛ դրկիզոյ կա՛ թուղիկոս սրտմտե՛ցի Հասե՛ ի բարւոք ծերութի՛ւն՝ արար ժողով մե՛ծ ի Հռոմկլայ . և ձեռնադրե՛աց ի՛ տեղի նո՛ր կաթուղիկոս Հայոց զերջապէ նո՛ր ընտրեցա՛ սէս Շնորհալին . և ինքն յետ երից ամաց փոխեցա՛ յաստեացս . և Թաղե՛ցաւ անդ ՝ ի Հռոմկլայ յետ կալոյ ի Հայրապետութի՛ւն զամս ծ՛ը ։

1166։ Նստա՛ալ ՝ ի տեղի նո՛ր յաթոռ Հայրապետութի՛ւն Հայոց՝ ոժՀ։ փրկիչ մե՛ծ կալա՛ ՝ ի ննա՛ւ բարւոք զաղջն . և զի՛ զրե՛ աՀե՛ալ կէին Հայք ՝ ի զանազան կողմանս ՝ ե՛ւ առաքեաց ի՛ բազում տեղիս զանձինս ընտիրս ՝ ի քարոզութի՛ն ։ Այ՛ դ՛ե՛ցաց առ ՝ ամին հնդակ մե՛ծ կի՛ Թուղթ ընդ Հանդերձ այսու ևս ոչ չատագրե՛ալ Հաւանութի՛ւն եղի՛ցաս իւրոց հան լի երկնային խնամուութի՛ ՝ ի յորդորմն ուղղութ ։ Վրե՛աց և զայլ բազում Թուղթս առ այլ և այլ առանձին մարդիկս ։ և մնա՛նաւորապէս առ քնակեալսն ՝ ի՛ մի՛ ջաղաս մի՛ մոլորուե՛ ոմանց , ևս և մի՛ արե՛ւորդեաց ։ Այ՛ զի յաւերմանե՛ Հայաստանեայց մանե՛ղկին անկար գութի՛ւք ինչ լեկեղեցական վիճակի՝ զոմ ուղղեաց ։ և թե՛ի Թեբի ինչ կայր՝ լռացոյց ։ յաւերեալ ի բազում տե՛ղ

շարականս : Ի՛ր քանզի յիւմի շնորհօք վարել , և զոր պէտ՛ քաղցր յօրինել , յայտնանէ շնորհալի ձայնեւքս. ոչ միայն ի մատուցման , այլ և ի հրեշտակաց ևս . որպէս և յանուշանալ կաթուղիկոսարանին հռոմկլայու կլայեցի :

(1168 :) Ա՛ա սկիզբն արար միաբանութեան եկեղեցւոյն հայոց ընդ յունաց միջնորդութեամբ սուրբ հոգւոյն , որ էր փեսայ կիւրեղի մանուկի կայսեր . որոյ առաջաւ բնչ թուղթս գրեցաւ յունաց : Ի՛ր յայտ առնէ և առ միքայէլ պատրիարգ յունաց : Ի՛ր գրեաց առ նմա եպիստոնս եղեալ ի հայս ասծ առն ոմն ի յունաց կիլիոն մատուռ թէոդիսիոն , և ընդ նմա հայր վանից հայոց յոհաննէս ուղղութեան առացեալ ի փիլիպուպօլսէ քաղաքէ , որ արար զմի եկեալ ի հռոմկլայ խոստացան երկար ի վերայ չէ . այլ եկեալ ի հռոմկլայ խոստացան երկար ի վերայ չէ . և զոր խոստացան՝ ի գիր առեալ միմեանց՝ ա ուղղութեան կաթուղիկոսարանին հռոմկլայու կլայեցի : Ի՛ր առ կաթուղիկոսն գործոյ միաբանութեանն գրեաց առ նմա եպիսկոպոսս եղեալ ի հայսն ասծ առն ոմն ի յունաց կիլիոն մատուռ թէոդիսիոն , և ընդ նմա հայր վանից հայոց յոհաննէս ուղղութեան առացեալ ի փիլիպուպօլսէ քաղաքէ , որ արար զմի եկեալ ի հռոմկլայ խոստացան երկար ի վերայ չէ . և զոր խոստացան՝ ի գիր առեալ միմեանց՝ ա

(1173 :) Ի՛ր մինչեւ ևս պատրաստեալ լիներ շնորհալին՝ ժողով (տիէ :) ածս գումարել՝ եհաս նմա հրաւէր երկրորդին կոչմանն . որով և փութացաւ նա առ ած՝ ի հատակն չէ առաց . կա գալ՝ ի հայրապետութեան ամն է . և ամիսս 4 . և կարգեցաւ տօն ընդ ամի ամի՝ ի 13 օգոստոսի . տես՝ ի պատ. է . 16 : Ա՛ր յաւուրկ աշակերտ եղև նեռնէս լամբրոնացի սրով ի օշնի քաղաքն առաջնոյ օշնի՝ ազգական նէր ցի է որ ի գաւառ եղբօր նորա , հաստատման նոին յիւսի . որոյ բազում են գործք . տես՝ ի պատ . է . 15 : Ներեալ էին ի՛ր ի ձիոն շնորհալւոյն աշակերտակից նէր սարգիս շնորհալի և ընդնաւոտիս մեհինէ . և այլ քանի ոմն անուանի անձինք , ոք են գիտուն վէպ առաջնորդ ուխտին հաղբատայ , որ արար զմեկնութիւն եւայեայ . յոհաննէս առաքելոյն , որոյ աշակերտ եղև մխիթար գանձակեցի՝ որ և կոչի քոշ . և սա արար զպատասխանողական ի գիր առ ուստեր էրզ , և՝ ի գիրացեալ սա զառեալ ի գիրացեալ սա ուստեր էրզ . և զայլ գիրք ևս զոր խոստ

գաւք՝ ի սաղմէ։

Գ՚ելնէր ջարդողն՝ մանկանամանեաղն տղայ, որպէս վասն (1173։)
էն եղբօր ընտիրալոյն, ՚ի նանին աւուր՝ յորում Թադէ- (տիէ։)
գաւ ընտիրալին, հաւատոլթեամբ. ամենեցուն ընտ-
բեցաւ և նաւաւ կամքուելիսս հայոց. և էր սա սի-
րելի և հաճելի յաչս բոլորեցուն վ՚ն իւրոց առաքինու-
և խոհականութե՛ն, և ա՛ն վ՚ն փառաւորել սեռելեանն
Ձէնն։ Վ՚րեաց առ սա կիւմանուել կայսրն Թուրք ցա-
ւակցութե՛ն և միխթարութե՛ն, յորպսի լսել զնա միան-
գամայն՝ ՚ի գլուխ ոսանել զերս միաբանութե՛ն՝ զոր
սկսեալ էր ընտիրալոյն։ Եւ յետ բազում Թղթակցու-
թե՛ց՝ և պահանջողութե՛ց յուսոց՝ արար ժողով ՚ի տար-
սոն՝ ուր խօսեցաւ ներսէս լամբրոնացի զատենաբա-
նութե՛ն իւր։ Ժողով արարին և մետրապօլիտք յուսոց
՚ի կոստանդնուպօլիս. և գրեցին առ ժողովն հայոց
զչեռն կաս իւրեանց՝ պահանջելով ՚ի նոցանէ զեր-
կուս և եթ. մի՝ բացայայտ բառիւք առել ՚ի քա՛ երկու
քնութե՛ն, և մի և՝ ընդունել զժողովն քաղկեդոնի։
Վ՚ատ ժողով մեծ գումարեաւ հայոց ՚ի Հռոմկլայ ե- (1179։)
բեսուն և երիք եպիսկոպոսաց և բազումք վ՚րդապետ և վանա- (ոկը։)
կանաց, ընտրս և կաթուղիկոսին ազգանունից, և սա և հա-
նուսք երիքհարիւր հայրապետութ՝ որք ոչ կարացին
գալ, ամենեքեան միաբան և միակամ ընդունեան զժո-
ղովն քաղկեդոնի, և ստիմանեցին առել ՚ի քա՛ երկու
քնութե՛ն։ Ա՛յլ գրեաւ զ[illegible]տուկ հանդերձ ուղիղ դա-
ւանութ առաքեցին առ կիւրն և առ ժողովն յուսոց։
Վ՚յլ ՚ի տանել հրեշտակաց զայսպիսի գրութե՛ն՝ արդե-
լան ՚ի խռովութե՛ց Հանդարտին, և ոչ արձան յեռս.
որպ զինն եհաս և լուր մահու կայսեր վ՚ն միանուէլի.
ընդ որ աւուր մեծ էառ գրիգոր կաթուղիկոս և ամա-
ւանութ ազգին. զի խոպանութե՛ն եղև միաբանութե՛ն։
Յուժամ եհաս լուր գործոց այսր մեծի ժողովոյ առ (1180։)
ձորափեցիսն և առ սանահնեցիս՝ ծագեցաւ չփոթու- (ոկթ։)
թի՛ մեծ ՚ի նոս. յորոց միջի տուաւորդին գրիգոր վանա-
կան սանահնի գրեաց գիր տապատմութե՛ յանդուգն
քանութ առ գրիգոր կաթուղիկոս, և նա գրեաց առ
նա պատասխանի ի խնամարկութե՛։ Ա՛պայ ոչ կարաց օգտել
տուսորդեան՝ ապստամբեցոյց զաւազանս ՚ի հնազան-
դութե՛ նոր. ոչ և խոպատ յետս կացեալ առ ՚ի նմանէ
ամն

անուշ · բայց ազգք հայոց հանօրէն՝ և և անեղիք կայ-
ին միաբան ընդ դրիդորի կաթուղիկոսի , և հպատա-
կեին հրամանաց նր ։

8 ։ Յամանակ մնեհի , և սոսբենի երկրորդի ։

Ե · 18= 20 ։

1168 ։ ժէ ։ Ա ՚ի նմանէ՝ նստեր ՚ի բերիա , լուծեալ զմահ Թո-
ղոսի՝ եաւ զհեծելազօրս ամենայնին բերիոյ՝ (որ նա
ինքն էր նուրիտին որդի զանգեայ) , և եկին յերկիրն
եղեսիոյ իւրոյ Թորոսի · և տեսեալ Թէ սիրէ անդ Թոռ-
մաս , և ոչ տան նմա տեղի իշխանքն հայոց՝ սկսաւ վեր
՚ի վայր առնել զՅն · և ոչ կարացեալ սիրել՝ դարձաւ
՚ի բերիա · և առեալ զայլ ևս բազմութիւն զօրաց յամի-
բային՝ եկն ՚ի կոզմանս սսոյ ։

1169 ։ ժէ ։ Տեսեալ իշխանացն հայոց՝ Թէ ոչ կարեն ՚ի դլուխ ե-
լանել ընդ նմա՝ ընկալան զնա , և կացուցին իւրեանց
իշխան փոխանակ Թորոսի եղբօր նր ։ Տիրեալ սակս նր
համօրէն կիւլիկիոյ՝ դարձոյց զղօրս ամենայնին բազում
ձրիւք ՚ի տեղիս իւրեանց ։ Ապաստածեալ Թոռլմաս պայլ՝
Թէ դաւ ինչ գործեսցի ինքեան մլեհ՝ խոյս ետ յան-
տիոք ուստի եկեալն էր · և յայնժամ ոմանք յամպարշ-
տաց կալեալ զմանկահասակ որդի Թորոսի՝ սպանին ·
գրաւեցյ զերկիրն եղեսիոյ իւրոյ՝ մինչև տաղտկացեալ զօրաց
նորա՝ սպանին զնա յետ կալցյ նորա յիշխանութեան
զամս Ե ։

1174 ։ ոիզ ։ Ո ՚ի նմանէ՝ նստաւ յաթոռ հարանեայ եղբօր Թորոսի
և մլեհ՝ ՚ի մեռանիլ անդ մլեհի ոչ էր ՚ի սիս , այլ սը-
նանիւր այլոյր ըստ եղեսիոյ իւրում լևոնի առ բակուրա-
նայ ուժ ին իշխանի հայոց ։ Կոչեալ սակս զնա իշխա-
նայն հայոց ՚ի սիս՝ կացուցին զնա փոխանակ մլեհի ։
Սոյն այս ռուբէն ունելոյ զբարս բարիս՝ քաղցրութիւն
վարեր ընդ ամենին · որով և եղև սիրելի ամենեցուն ։ Ա-
պա զնա ՚ի բիւր տեղիս զբազում աւանս և զբերդս ·
և գտաւ անուճանի առ զանազան ազգս , մանաւանդ
առ լատինս · յորոց եաւ և կին , և ծնաւ զերկուս դուս-
տերս ։

Ընդ

Ընդ այն աւուրս յանկանիլ զերդուելիճ և թշնամուճ 1:82։
ի հայս և ի յոյնս՝ յարձակեցաւ ռուբէն՝ ի վերայ տար- ոլիս։
սոնի՝ զոր յաւիշաակեալ ելին յոյնք, և էառ զայն, և
զբերդաքաղաքն ամիսս։ Ապա յոյնժամ ի կոլմա-
նէ յունաց՝ ի լամբրոն եղբայր ներսեսի լամբրոնացւոյ
հեթում սեբաստոս փեսայ Թորոսի երկրորդի. և սա
ևս թշնամացաւ ընդ ռուբենի վասն առնելոյ նմա զտարսոն-
ի, սաստկանալ ապա թշնամուճ՝ ի մէջ նոցա՝ գումա-
րեաց ռուբէն և զայլ զօր բազում. և եկեալ պաշարեաց
զլամբրոն տարի մի։
Յանհնարինս մտեալ հեթումն՝ գրեաց աղաչանս առ
պեմունդ լատին կոմն անտիոքայ՝ գոսանել հնարս ա-
զատուճեան. և դի նա չկարէր զդիմանել ռուբենի՝
հրաւիրեաց զինա պատուով մեծաւ՝ ի տեղի ուրեք, և
բաղմեցուցեալ զնա՝ ի խնճոյս սեղանոյ՝ ձերբակալ ա- 1183։
րար զայրն քաջ, և եդ՝ ի դիսպահոլ։ ոլիք։
Իբրև լուաւ զայս կրտսեր եղբայր ռուբենի՝ արկն
լևոն, ատամեցաւ յոյժ. և դառնացեալ ոգւով խաղաց
՝ի վէր հեթումայ. և կրկին պաշարեաց զլամբրոն՝ ի նեղ
եարկ զբնակիչս նր, մինչև ստիպել հեթումայ հաշտուճ
խօսել ընդ նմա։ Այն դի առ պեմունդաւ եր ռուբէն՝ երբ
կուցեալ յանգթուճեանէ սրտի նր՝ յառնել զհաշտուճի
եան նմա բազում լինէր. և դարձոյց անդրէն զռուբէն
անվնաս. և հաստատեաց զնա յիշխանուճեանէ իւրում։
Այլ յոյնք ոչ զկնի՝ ի թշնամուճեանէ սրտից իւր-
եանց՝ ձերն արկին առեալ կացուցանել զհայս և առ
լատինս. և դի չունէին տեղի բարեխօսելոյ՝ մնեցան՝ ի
բանս տարապարտս՝ ի վերայ հաւատալեաց՝ սրնդելով
առաջի նր՝ թէ հայք մոլին յհերձուածական մոլորուճիս։
Այլ եղեալ ընդ այս գրկիդոր կաթուղիկոս՝ գրեաց գիր խո- 1184։
նարհուճեանէ և սիրոյ առ պապն լատինս կամ՝ զուկիոս, ոլիք։
և ծանոյց նմա զառեալսն ազգին յունաց, դի մի ունկն
մատուսցեն լատինք բաջալանաց նր. և խնդրեաց և
յղել առ նոսա զկարգաւորուճիս եկեղեցւոյն հռով-
մայ. և պապն գրեաց պատասխանի, կատարել միան-
գամայն և զկնդիր նր. յորդորեաց ևս՝ ի թզիկի անդ
դի համաձայն ամ եկեղեցեաց քրիստոնէից եթէ ա-
րեւելեայց և եթէ արեւմտեայց՝ սակաւ ի ջուր արկ-
ցեն հայք՝ ի բաժակն. և՝ ի 25 դեկտեմբերի կատա-
րեսցեն զսուտ ծննդեան տն. և առաքեաց ևս գիրսդ
գլխոյն

դնէին զնոսին, և զեմիփորոն փառաւոր, և զպաղիտոն, որ է եմիփորոն փոքրիկ. որ էր առաջնոյն ամենայն պատճառ չէին յեկեղեցական սպասու:

Յաւուրս ժամանակաց այսոցիկ զօրացեալ էին զաքաբն և իշանել որդիք սարգսի իշխանին. զաքարն կարգեալ էր սպարապետ վրաց, և իշանէ հաշարապետ (վեզիր) ի վէր էին, և կռուիւր ամենայնիւ ի թագաւորն հայոց: Իսկոյն ածէ յոտկին քաղաքն յիշխանութենէ վրաց և յՀայոց: Իսկ օր քան զօր զրացեալ՝ գումէին ի վէր պարսից, և առին ի ձեռաց նոցա զքաղաքս՝ տեղիս հայաստանեայց, զՆոն սիւնեաց, զգեղարքունիս, զՀերակ, և զկարս հանդերձ քաղաքօք իւրեանց. և ի հարկին հայոցին զբաղաքս իշխանս. որով և համբառ արութիւնն նոցա տապածեցաւ ըստ սահմանս պարսից և հոնաց:

1185 : Իսկ ի մի աւուրս ուրբնն երկրորդ՝ մեծ իշխանն հայոց
ոլէ : յետ պայազատելոյ զաղգ իւր արութիւնն և բարեխառնութիւն սակս ժուռ, եւ զիշխանութիւնն իւր ի ձեռս եղբօր իւրոյ լեւոնի երկրորդի. և ինքն հրաժարեալ նստի՝ եղև կրօնաւոր յուխտն զրազարկ կոչեցեալ. և սրբութիւնն քաղաքավարեալ անդ՝ զինչ աւուրց ինչ վախճանեցաւ, և թաղեցաւ ի նոյն վանս:

9 : Յամանակ լեւոնի երկրորդի. և հաղորդութիւնն փրկարար հաղիծի. և փրկարն ապիրատոյ:

Է. 20 = 21 :

1185 : Լեւոն երկրորդ՝ որդի ստեփանեայ պայազատեալ
ոլէ : զաղգն հայոց՝ ի տէրն եղբօր իւրոյ ուրբենի երկրորդի, զօրացաւ ի նոր. և սկսաւ խնամատարութիւն և քաջութիւն ինամել զնոմ երկիրն իւր, և ընդարձակել զսահմանս տէրութեան իւրոյ՝ ի կիլիկիա և ի լեռինս տարսոն. և եդ զաթոռ իշխանութեան իւրոյ առ ժամանակ մի՝ ի տարսոն, և ապա ի սիս: Սա յարեալ սիրով՝ ի բանս քարոզութեան ներբեան լամբրոնացւոյն, հանապազ տանէր զնա յեկեղեցի իւր՝ մնեալանդ ի տրուճնաւորն ոսկան. և քարոզութիւնն ներ և մատուցմամբ պատարագին նորին քեռկրեալ զուարճանայր:

1186 : Ոչեալ ամիրային Լիկի Նոյ առաստամ սնուն զգործս
ոլէ : քաջութենն լեւոնի՝ խորհեցաւ նուաճել զնա. որոյ վ[illegible]

դիմեաց զօրու ճանու՝ ի վէր նը։ Օ այն տեսեալ լեռնի՝ եւ սակաւ արամբք ընդէմ նը. և՝ մատնեաց յանարդութեի զպատերաստութենէն ինուց և կահուց նորուն։ Եւ մինչդեռ ուրուստամ վերստին կազմէ փութայր զձակատ իւր՝ եհաս նմա վախճան կենաց՝ ի բանակի անդ. և արք նը ցրուեցան՝ ինամանէ. որոց զհետ մտեր զօրացն հայոց՝ հարին զբազումն՝ ի նոցանէ. և առին աւար անթիւ՝ մինչև փարթամանալ նոցա։

Յետ այսորիկ առաւել ևս զօրացեալ լեռնին՝ խորհեալ ի սահմանաց անտի իւրոց զնալ թշնամիս իւր. և զրոհ առնել յայն իսաւրիոյ՝ հաւ զայն. տիրեաց և արաստոս գաւառի. և հաւ զմեծ դղեակն պաղըտայ. և ապա յարձակեալ ի սահմանս ատրուց՝ հաւ զբազումս տեղիս, ըստ որս և զբաղաքն առաջին. պաշտեաց ապա և զկիւսարիս պաղեստինոյ. և յորժամ մերձ էր յառնուլ՝ եւս նմա խշեան քաղաքին գանձ բազում. և հաշտութենէ խօսեցեալ ընդ նմա՝ դարձոյց զնա յետս։

Եւ լեռն հանապազորդել յարուբէ իւրում՝ ի սակաւ ժամանակի տիրեաց եօթանասուն և երկու բերդից. շինեաց և ինքն զբազում բերդս յայնմ կիւլիկիոյ և՝ ի շրջակայս նը։ Ընդ որս՝ ի հիմանց նորոգեալ շինեաց և զմեծ քաղաքն սիս։ Յաւէրշինել և զհիւանդանոցս և զուրկանոցս. և կարգեաց նոցա ռոճիկս։ Եւ առ անկասկած վարել զշինանութենէ իւր և ըստ կարգի անօրինելոյ զնմա՝ առաքեաց գաղտ յայլևայլ ցս յաբեղեայս և յարեւմտեայս գլըտեաս հաւատարիմս՝ ի զանազան կերպարանս։

Սոյն սա՝ ի մէջ ուրբինեանց քան զնմանն փառաւոր գտաւ և գերազոյն ըստ ամ հանդամանաց. և էր սա յատուկ ուխտաւոր և ջերմեռանդն առ ամենօրհնել աբբ աճամբինն։ Եւ զի սա պաշտպան գտաւ կաթուղիկոսութենէ ատրուց, սովորութենի եղև առ նա՝ զի կաթուղիկոսք նոցա հաստատակօրէն զհաստատութենին իշխանին կիր թագաւորին հայոց. որպէս և զայլ երեւելի իշխանու-թիւնս։

Յաւուրս նր զօրացաւ էուսուճ սալահադին՝ ի կող- 1187։
մանցն բերիոյ. և զիմեաւ յեդիպատոս հաւ զայն. և ոչն։
յետոյ բազում անգամ մարտ եղեալ ընդ լատինացին՝

եհար և վանեաց զամբ զբօն նոյ. և եաս զեկեմ՛ի ձեռաց նոցին յամի 1187 · ոչ՟ չեա կալոյ այնմ՛ի ձեռս նոցա
ան ձը : Լե՛ի կամիլ ապահաղնոյ խրատուցանել զքեզ յակոբ՝ Հայք տեղւոյն բազում՝ ընծայիւք Տաճկացոյն զնա շարժել ինքեանց զգայն . և նա չեա եօթն
ամաց պարգեւեաց նոյ , տեսեալ զդործ Հրաշից յեկե-
զեցւոյ անդ . տես՛ի պատ . ե . 20 :

1189 : Իբրև եհաս յերուսաղէմ գործ առնիմն եղեմն՝ վերստին զնեցին լատինացիք , ըստ որս և փրեաերկիսս կայսր՝ ըստ
ոլէ : ծոյլ և ըստ ամաք՝ կոզզել զնոյն՛ի ձեռաց այլազգեաց : Այսմիկ ժ՛ն և պրատն պատս կղեմէս եղբարդ՝ զրնաց
Թուղթ յորգորանաց առ զրնդր կամեաղնիսս և առ լեան իշխան Տայոց՝ նպատաստասոյց լինել լատինաց-
ւոց :

1190 : Ի հասանել այ յատիս՝ եկեալ՛ի սահմանս իկոնիոյ
ոլէ : աւեն զայն : Եւ սնամի առաքեաց փրեաերկիսս կայսր զնատան երկոյս առ զրնդր կամեաղնիսս և առ լեան՝
Հասանել ինքեանց յօգնութիւն , Տայոց արտեալ Թե-
* զնեզ միայն զ՛սոեմբ Տաճատոբիսն՛ի ձեռնատու լե-
նել զբրիատնեից . և ձեռք միայն ունիմք միմեանցս լի-
բեաց յատագիտաց : Ցնացին յայնժամ զրնդր կամ
Թուղթիս և լեան՛ի միմ , և զրնդին տեսի , Թե
միտք սոա Ըռանել զնեզ սիրով : Եւ յատեր լեան ա-
ռաքել՛ի քաղաքն լատինացոց զրնդոս կարեւոր ո-
աեւեաց և ընդունելեաց առատ . զի նոնաղեալ եր յոյժ
պարար նոյ . միտնդ քաղմոց ուսել զերիվարս եբրեանց :
1191 : Կղեմէսեցեալ կայսեր զդիրն և սեահեալ զնացեալ ու-
ոիս : բանասացեալ Թագաւորեցուցանել զնդն : Ցետոյն
և լատինացիք և զնէաքեցոյսն , և եկին՛ի սահմանս
լենի . այլ յանցանել կայսեր ընդ գետն սեվիկոյ՝
ընկղմեցաւ , և մեռաւ . զորոյ զմարմինն տարեալ Թա-
զեցին յանտիոք : Այ՛սեալ սպա յերկիրն պատեահեալ
Տաղին և Տարսոն . և ոչ կարացին առնուլ զնեմ:

Յանցանել երից ամաց եհաս խաղանն զրնդորդի կամ
զնիսոն տղայ անուանեալ՝ ի Տաճկի զաճանս տանց,
կալեալ զաթոռ Տայրապետութեն՛ի Տռոմկլայ զան
ի . և Թագեցաւ անդ : Ցա Տաճատեալ զամ՛ բարեկամ-
գամնեն ներսեսի ձնորհալոյ՝ Տօրեղբօր իւրոյ , և ըզ-
Տայգ պաշտամանց եկեղեցւոյ զրոս յօրինեալ եր նմ՛ ,

եգ

եդ ի ածնացուկն. և եթէ կայր ինչ պակասուի՝ լրացոյց։ Շ ինեաց սա և զեկեղեցի փառաւոր ի հռոմ-
կլայ յանուն դրիդորի լուսաւորչին։

1193։ Գրիգոր հինգերորդ՝ եղբօրորդի վախճանելոյն դրիգորի՝ հրամանաւ լեւոնի ընտրեցաւ կաթուղիկոս հայոց ի մանկական հասակի։ Այսմ ընտրութենէ ընդեմ եկաց լամբրոնացին. վասն զի ոչ միայն դեռ մանուկ էր, այլև անընտանի կաթուղիկոսութենէ. բայց ոչ կարաց խափանել. մանաւանդ զի ձորոգեւոցիք, հաղբատացիք, և սանահնեցիք՝ յառաջադոյն իսկ խնդրեալ էին ի լեւոնէ, զի ի մեռանել դրիգորի՝ ընդ որում լինիցին ընտրեսցի զեղբօրորդի նորա զմանուկն գրիգոր. զի յուսային ընդել զնոսա նորա ընդ ըմբռնոյ կամս։

1194։ Այս սակայն ոչն այս գրիգոր մանուկ կացեալ ի կաթուղիկոսութենէ ամ մի՝ սկսաւ այլազգի վարել, և զուղղութիւն նախնեացն իւրոց փոխել, և յոչ քաղկեդոնական հաւատոյ ածել զնոսա. և ոչ միայն զայս, այլև զեկեղեցի զոր շինեաց հայրն՝ աւերեալ զնաց. և լեւոն կաթուղիկոսն՝ եդ յորդեւրանս ի բերդն կոպիտաս. և զրկեաց առ սուրհանդակապետն՝ զի զինչ պատրաստ իցէ առնել. և զոմանս ի նոցանէ կալեալ դաժանապէս ի սէս։

Իսկ գրիգոր մանուկն յետ կալոյ յորդեւրանն զամիսս ինչ՝ դառնացաւ յոյժ. և խոհեցաւ հնարիւք ինչ փախչել անտի. զոմն ազգակից մտաւոյ՝ կամեցաւ ընդ միւռանս. զմի ծայրն պրկեաց գմիջակ իւրում, և զմիւսն հաստատեաց ի պարսիկ բերդին. և ի խաղացուցանել զինքն տակաւ ի վայր՝ լուծաւ և քակեցաւ կապ առաջնոյ կուսացն հաստատելոյ ի բերդն. և ինքն անկեալ յերկիր և հարեալ զքարն՝ մեռաւ անդէն. ուստի վա՛ և կոչեցաւ գահավէժ կամ քարտաւէժ։

1195։ Գրիգոր վեցերորդ՝ ապիրատն կոչեցեալ՝ որպէս շահնոյ եղբօր ընտրհալոյն, այր խմնաւուն և առաքինի, անձամբ վտառացի և հաստակաւ կատարեալ ընտրեցաւ կաթուղիկոս ի տեղի գահավէժին։ Որ երբեմն լուեալ՝ «Յաղթասացիք և սանահնեցիք՝ ոչ ընկալայն. այլ կամեցան փոխանակ նոր դնել զկուսացեալ իւրեանց զաստատեղ անեցին։ Այլ յոչ կարեն հաձեցուցանել զնոսա՝ զինեցան ընդեմ լամբրոնացւոյն. իբրեւ նա եկն պատձառն. վա՛յ և զրեցին զնմանէ առ լեւոն թագաւոր

բանս ամբաստանութեան. որոց ոմանի գրեաց լամբրոնա-
ցին պատասխանի խմաստասիրոյ Հարստարաբանութիւն:

1197 : Ընդ այն աւուրս գարձեալ դիպաւ ծառայատիկն. որոյ
ոմն : աղագաւ կրկին սկսան յոյնք հալածանս յարուցանել
'ի վէր հայոց եղելոյ յիշխանութեան իւրեանց: Որ-
հնութիւն արարեալ յոյնժամ գրիգոր կաթուղիկոս և
լեւոն՝ առաքեցին զներսէս լամբրոնացին 'ի կոստանդի-
նուպօլիս, գրեալ և Թուղթ աղերսանաց առ կայսրն
ալէքս անիկեղոս, մի հարստահարել զազգն: Գասեալ
լամբրոնացւոյն 'ի կոստանդնուպօլիս՝ ընկալեալ եղև
պատուով 'ի յունաց. քանզի անուն նը հռչակեալ էր
'ի մէջ նոցա: Ասօսեցաւ ընդ կայսեր, և ընդ վարդապետս
յունաց. և զարմացեալ զնա իւրով խմաստութիւն. բայց
չշահեալ ինչ դարձաւ յետս: Ցետեալ յետ այսորիկ
Թէ յոյնք ոչ դադարին 'ի հալածելոյ զազգն հայոց,
և 'ի խօսելոյ զնոցանէ բազում չարիս, գրեաց Թուղթ
մի խմաստութիւն առ բազմահանճար յունսիկ Ձգնաւոր
(այն է ոսկան), մի հնարեսցի ապաքինել զիօթութեն
խորհրդոցն յունաց:

10 : Վախճանեալ լեւոն երէցդէն 'ի վերայ հայոց. և պատե-
րազմեալ ընդ այլազգիս:

Է. 22 = 23:

1197 : Իզօրանալ լեւոն երկրորդի յիշխանութենէ իւրում
ոմն : ցանկացաւ օծանիլ Թագաւոր հայոց. և առ հաս-
տատութեն այսր առաքեաց դեսպանս հանդերձ Թըղ-
թով առ դլուխն եկեղեցւոյ առ կեղեստիանոս երէց.
և առ կայսրն հռովմէական, այն է արքայն ալամանաց
Ենրիկոս վեցերորդ, որոյ հայրն փրիտերիկոս կայսր
խոստացեալ էր Թագաւորեցուցանել զնա ինքն զլեւոն:
Գասանեալ էր այս կայսեր յանձն առաք սրբազան պա-
տին զնորն. և նա ետ յօրինել Թագ արքայական փա-
ռաւոր. և ետ 'ի ձեռս կոնրադայ մեծի արքեպիսկոպո-
սին մոգունտիոյ, տանել առ լեւոն և օրհնել զնա Թա-
գաւոր հայոց: Նոյնպէս և կայսրն ետ տանել առ լեւոն
զթոշակ առիւծանշան ըստ անուանն նորուն՝ զայն կրել
այնուհետև. զի յառաջն յատուկ զարծուենշան կրէին
Թագաւորք հայոց, ետս և զայսպանենկարս, և զվիշա-
պաքարձս:

Նկեալ

Լևկեաւ Եզիպտին՝ ի Կիւրիլիա, և հանդիպեաւ Լեւոնի և
զրիգորի կաթուղիկոսի՝ յետ յարգական բանից՝ եդ
առաջի նոցա զերիս խնդիրս՝ ի դիմաց պատկին. առաջինն
էր՝ զգլխաւոր տօնսն տօնել ըստ աւուրց պատշաճի հա-
մաձայն այլոց քրիստոնէից. երկրդն էր՝ զժամերգու-
թիւնն ըստ կարգի կատարել՝ ի մէջ եկեղեցւոյ, և ժո-
ղովրդեանն մի միայն արտաքոյ եկեղեցւոյ՝ ի ժամ պա-
տարագի. երրդն էր յերեկոյի ձրագալուցին մի լուծա-
նել զպահն. զի բարձցին առնիք գայթակղութե։
Այլ՝ ի յանձն առնուլ Լեւոնի զայսոսիկ՝ պահանջեաց
եպիսկոպոսն՝ զի գոնէ երիոտասան եպիսկոպոսունք՝ ի հայ-
ոց երդմամբ խոստացին կատարել. և նոքա արարին՝ ի
ստիպելոյ Լեւոնի. որոյ վիճ եղև ներսէս լամբրոնացին։
Հրաւէր արձակեաց յայնժամ Լեւոն, և ս 1198 ։
կոսն ըստ սմա տեղիս. և ժողովեցան՝ ի տարսոն քաղա- ոմէ ։
քին յոյժ եպիսկոպոսաց և վարդապետաց, և զօրա-
վարք և զօրք բազում, և երևելի իշխանք. և զարդա-
րեցին քաղաքացիք զբուսնդակ քաղաքն. և եղև հան-
դես մեծ յոյժ յիւիեղեցւոջ՝ որպէս ասիցեմ։ Ուր մեծա-
շուք փառօք հօծ զրիգոր կաթուղիկոս զՀեւոն՝ թագա-
ւոր՝ ի վեր սամ Հայոց յամի 1198. ոմէ. ՝ի յունվարի 6.
և անդ խոստեցաւ լամբրոնացին ներքոյ պանծալի՝ ի
պատիւ թագաւորի, և ազգին, և լատինացւոց։
Ա՝ կատարիլ սոցա՝ իբրև գայձաւ արքեպիսկոպոսն՝ ի
հռոմ, գրեցին թուղթ շնորհակալութե և հպատա-
կութե առ սրբազան պապն՝ Լեւոն թագաւոր և գրի-
գոր կաթուղիկոս. և առեալ զպատասխանի՝ կրկին
և գրեցին. և նոա առաքեաց առ կաթուղիկոսն զմա-
տանի և զվերարկու, և առ Լեւոն թագաւոր զինչ
սըկն պետրոսի։
Ոչեաւ մեծի աւիրապետին Հոգւարարացոյ զԹագաւո-
րել Լեւոնի՝ դեսպանս արձակեաց առ նա Հանդերձ պա-
տարագօք՝ ի պատուել զնա։ Այնպես և այլեքս կայսր
յղեաց առ նա Թագ ոսկեզանակապ և փառաւոր։
Իբրև լուան ձորոյ գնացիքն, հաղթատացիք և ամենա-
նեցիք, թէ երիոտասան եպիսկոպոսունք երդուան տուեալ
են լատինացւոց վ՚ը երից խնդրոցն՝ զայրացան յոյժ.
և համարեալ թէ խոտորեալ լամբրոնացւոցն լեալ ի հե-
ւայս՝ կամեցան Թափել՝ ի վեր նը զարտաքսութիւնն իւր-
քանց. որոյ վ՚ը քաղաքաւ ամբաստանութիւնս գրեցին

զնմանէ առ լեռն Թադաւռոյ, որպ արարին և յայլսում
նուագսն։ Այլ լամբրոնացին գրեաց առ լեռն քանս զա-
1198։ տագոլեցիք զարմանալն ոճով և ոգւով։ Այլ ինքն հա-
ոմէ։ սեալ՝ ի վախճան կենացն՝ փոխեցաւ առ նոր՝ ի հաստակի
նոյն խոր ամոց. սես՝ ի պատ. Ե. 22։

Ի մեռանիլ ներսեհի լամբրոնացւոյ ոչ գոսա այնու-
հետև ոք՝ որ ընդդէմ գահերէց նորա. բայց ծաղկեցան և
քանի ևս ոմանք, որք ձգտեցան յիմաստասէր.
յոր ևս ներսէս քեռորդի նորին. ըստ նմին և գրիգոր ըս-
կեռւոյն. որ արար ձառ գովեստից հզօրագործն քանիք
՝ի վէր նորին իսկ լամբրոնացւոյն, այն որ արար և ըզ-
շարականն յովհաննու սկսուցն * սրբոց սահակայ մեծ-
ՊԵՏ ||. շարագրեաց և զայլ գիրս և զհրահանգն հաւա-
տոյ զոտպագրեացն՝ ի վերջ նարեկին՝ ի կոտո" ։ Ընդ սա
եկեալ արիստակէս անուն ոմն գրասէր՝ ուսաւ՝ ի նմա-
նէ զարուեստ քերականութեանն և հաւատոյ. և
արար զգիրս գրչութեանն։ Սոցա ժամանակակից գոսա
գիտէր վարդապետ սկեւռացի. սա ընծայեն ոմանք
զմեկնութիւնն եռատեաց, զոր այլք համարին գիտէրեայ
հայրապատացւոյ։ Սոյնպէս զօրաւոր գոսա յայնմ ժա-
մանակի և խոչաստուր վարդապետ տարօնացի. որ ա-
րար գանձս և տաղս. ընդ որս և զգերապանծ երգն
* խորհուրդ խորին ||։ Ընդէն և այլքանի ոմ խոչաստուր
անուանի վարդապետք, որք և գրեցին գանձս և տաղս
յանուն իւրեանց. այլ տոքայս են արուեստակերտք
ի խոհաստիւք, և զօրաւոր բանիւք։

1200։ Նոյն լեռն հաստատեաւ՝ ի Թադաւռոյ ի ձեռն յովհաննէս
ոմնի։ զգուեմ խնամոյ իւրոյ յաղգ իւր. և արար բազում շի-
նուածս. և վայելչացոյց զնա իւր՝ ի բազմագիմի բարե-
կարգութիւն. շինեաց գյաղագաւմ եկեղեցիս, և զկա-
թուղիկին մեծ յանուն հղմիածնի յարքայականիստ քա-
ղաք իւր՝ ի սիս. շինեաց և զմանուսայս բազումս։

Այս միջ այսոցիկ բարեպարիշտ գործոց պարտաւոր
նա, մեռաւ աւիկին ՚ի Թադաւռոյ հայոց. և նա կա-
մեալ վերստին ամուսնանալ՝ եառ կին յաղգէ լատի-
նացւոց զգուստ գոճխոնի արքային հիսպրոսի. յորմէ
ծնաւ գուստր մի զսահել անուն. որ՝ ի գիրս ինչ հայոց
եղիսաբէթ կոչի։

1201։ Իբրև լուաւ աւիկան իկոնիոյ (զոնեայս) քայքայուիլ
ած։ զնոսա մինչև լեռնն և արքային հիսպրոսի և զմիանալ
նմ

նը ըստ լսելոյն, խաղաց բազմութիւնք զօրաց՝ ի կիւլիկիա, և հաւ զգեստից բերդութիւնք առացեալ, և կալաւ զիշխանն նոր զգերիսդոս. և ապա պաշարեաց զամրոցն կապան։ Օ այն տեսեալ լեւոնի՝ դիմեաց զօրօք խրոմք՝ ի վերն նր. այլ զօրքն իւր առանց սպասելոյ հրամանի՝ յարձակեցան յանդգնաբար՝ ի վերն զօրաց ամիրային. և դի նը՝ ի չորս առաջս եկին բաժանեալ՝ ի դիմել հայոց՝ ի վերն նոյ՝ փակեցին նը զկոյս՝ ի միջի. և կռտրեցին զգեստաւորութիւն՝ ի նոցանէ՝ ի բերան սրոյ, և զբազումն կացան՝ ի դերութիւն. և որս և զերեւելի իշխանս հայոց. և զինապետական փախստական ապարեալ՝ առաւել ևս սկսան մատն դնել ըստ ամրոցին։

Նոկ լեւոն ապրեալ տեսեալ զայսպիսի անակնկալութիւնն պատահար՝ ոչ ինչ շինեցաւ. այլ քաջալերեալ զինապետդն զօրաց խրոց՝ խաղաց նոքօք վաղվաղակի ընդ զանխուսափելի Ձանաստարհ յօն ուրուքն ամիրային՝ ի լինկոյնիա. և առաստաւ սիւեալ աւերեաց՝ ի սուզ ժամանակի բազում տեղիս. և վարեաց՝ ի դերութիւն զանհամար ոգիս. և հաւ յօն անտի զաւար բազում յոյժ։

Իբրև հաւ ամիրային զգոյժ համբաւոյ այսր գործոյ՝ եղեալ զամրոցն կապան, և գարձաւ յօն իւր. և ուրացեցաւ ըն եղեալն. և ապա հաշտութիւն խօսեցեալ ընդ լեւոնի՝ գարձոյց՝ ի նա զգերիսն. և նա հաւ գարձոյց առ նա՝ զորս գերեալ էր յօն նր, հաւ և զբերդն լուսաւոր։ Յետքանն ի սուրբ եղբայրն քաջայաղթ ռուբէնոսեանն եհաւ յօն նր՝ հալածական տարաւ զնա յօն յառնաց. և ինքն ամրեաց իկոնիոյ, և այլ հաւ բազում տեղեաց։

Ի գալ ամին միւսոյ ամիրային բերիոյ որդի նուրիսան՝ 1202։
նայ՝ որ նախանձ մեծ կրեր ընդեմ լեւոնի՝ զօրաժողով ածու։
լեալ՝ եկն մօտ՝ ի սահմանս կիւլիկիոյ յաւուրս զատկաց. և առաքեաց առ նա պատգամաւորս՝ ասել ցնա. եթէ հարկեացիս ինձ՝ ես հաւ կրկին մեծացուցից զքեզ. իսկ եթէ ոչ անսայցես ինձ, արկից ի բերան սրոյ զաղգդ քո ցամբ։ Եւ դուրսախուեցն ածնիցդ գարձուցին զկոյ ի սուզ։

Յետանել պատգամաւորսն ի Ձանաստարհ՝ զգացեալ լեւոնի զգալուստ նոցա՝ ի ձեռն լսոեսոյ իւրոց՝ առաքեաց և առաջ նց զերկուս յերևելի իշխանաց իւրոց, պատուիրեր տումեալ նց՝ և այլ Ձանաստարհ ածելոյ զնա զ-

զերեցուցանել առ ժամանակ մի. և ինքն նոյն ժամայն առեալ զզօրս իւր դիմեաց ընդ այլ՛ի վէր խրոխտացելոյն: Եւ մինչդեռ նա ակն ունէր զալոց տեսանն զեսպանաց իւրոց՝ եհաս լուրն յանակնկալ պահու՛ի վերայ բանակին նոր. և յանպատրաստի գտեալ զզօրս նորին՝ եհար զնոսա սաստիկ յոյժ. մինչեւ մազապուրծ զերծանիլ նմա քանի մի արամբք:

Եւ լուան առեալ զնոսա առաջ բանակին, և զվրանս և զգրաշակս՝ գարձան փութանակի յետ իւր. և ձակատ յօրինեալ առ ամն գեղոյ՝ ետ կանգնել անդէն զվրանս թէնտաձեացն, և զգրաշակս նոցին առ դրունս իւրաքանչիւր վրանացն. և ազգ ազգ իւրոցն ժամանեցուցանել անդր զգեստեանն:

Եւ իբրև մերձ եղեն նոքա՛ի բանակն՝ տեսեալ զվրանս և զգրաշակս իւրեանց՝ հիացան և զարհի հարան. զի ոչ գիտէին թէ զինչ պատահեալ էր: Եւ ապա իբրև տեղեկացան եղելոյն՝ առաւել ևս երկեան. և անկեալ յոտս լուանն՝ աղաչէին զնա խնայել գնոսա՛ի կեանս իւրեանց: Եւ լուան ցուցեալ նոցա զմարգարէութիւնն որ ձակեաց զինք առ նոր իւրեանց՝ պահանջելով՛ի նմանէ զհարկն զոյն՝ զոր նա պահանջէր՛ի լուանէ:

Եւ եղև՛ի գնալ լուանն՛ի կիպրոս կղզի յայցելութիւն աներոյ իւրոյ՝ իշխանին լամբրոնի հեթում՝ եղբայր նեղ սեալ լամբրոնացւոյ ասպետաքեացւ՛ի նմանէ: Եւ լուան դարձ արարեալ՛ի կիպրոսէ հնարիւք կալաւ զհեթում, և արգել զնա կապանօք՛ի սիս քաղաքի. և ինքն գրաւեաց զլամբրոն: Օ այս լուեալ գրիգորի կաթուղիկոսի եկն՛ի սիս յաղաչել զլեւոն վասն նորա. և նա արձակեալ զհեթում և զորդիս նորա՝ ետ նոյ տեղի բնակութեանն՛ի քաղաքի անդ՛ի սիս՝ առանց դարձուցանել զլամբրոն: Եւ ինքն գրիգոր կաթուղիկոս զտեղի առեալ՛ի վանսն՝ որ կոչիւր արքայ կաղին, մեռաւ անդ՝ յետ կալոյ՛ի հայրապետութեան՛ի հռոմկլայ ամս է:

II ։ Յոհաննակ կաթուղիկոսութիւնէ յովհաննու եօթներորդէ , և
տասնե երորդէ ։

Շ· 23 = 25 ։

1202 ։ ՅՈվհաննէս եօթներորդ՝ արքեպիսկոպոս սբոյ՝ ընտրեցաւ՝ ի տեղի դրիգորի · և գնայցեալ ընտ-
ոճ ։ տաւ՝ ի Հռոմկլայ ։ Սա մանանուճամբ մեծաքարոյ կո-
չեցաւ · զի էր այր արքայակերպ և վեհանձն ։ Որ-
ընտրութ՛ան անհաւան գտեալ եպիսկոպոսաց փոքունց
հայոց՝ կայսրացին իւրեանց կաթուղիկոս զանանիա ե-
պիսկոպոս սեբաստիոյ ։ Այնպէս և շնորհակալիք կար-
գեցին ինքեանց կաթուղիկոս զբառնել անելն ։ Այլ զի
յանհոգս եղեալ լեռն էր այս , սկսաւ յովհաննէս կաթո-
ղիկոս իւ ակամբ հայիլ՛ի նա , և արհամարհել ևս ըզ-
հրամանս նր · ընդ որ յաղագս եղեալ լեռնին՝ արար ժողով
եպիսկոպոսաց՝ ի սիս · և մերժեաց զնա յիշխանութ՛է
իւր ատենոյ միոյ ։

1203 ։ Վաւիլ եղբորդ՝ արքայակալնեցի՝ ընտրեալ՛ի տեղի
ոճք ։ յովհաննու՝ եկաց՝ ի սիս · և եղեն գրեթէ չորք կա-
թուղիկոսք հայոց , բայց առանց հակառակելոյ մի-
մեանց ։

Ընդ այն աւուրս զաքարէ սպասաւոր , որոյ եղբայր էր
իշխան աթաբէկ (զորս յիշեցաք՝ ի գլ· 8 ·) զբաղեալ
գոլով՝ ի պատերազմունս վրաց , և զգնեալ տեսանե-
լով զնոսա՝ ի տեսութ՛է պատարագի՝ կամեցաւ շարժա-
կան սեզան՝ ի վիր առնուլ՝ ի բանակի, որպէս առնէին
վրացիք · և յանկարծ հանդերձ սարկաւագօք և գործօք
տալ մատուցանել զպատարագն · զի յայնմ ժամուն-
վի խափանեալ էին ինդրատուիք այսպիսեաց · և մնդ-
րեր էս՝ զերեսելն տօնս ընդ վրաց կատարել · զի էր՝ ի
մէջ նոցա՝ ութ տպարտպետս նոցին ։ Վերեալ ապա առ
լեռն արքայ և առ յովհաննէս կաթուղիկոս (զի ոչ գի-
տեր զյաջորդել գաւթի) · և խնդրեաց՝ ի նոցանէ հը-
ամանս տալ երից իրացս այսոցիկ ։

1204 ։ Յայնժամ խորհուրդ արարեալ լեռն արքայ էս գաւթի
ոճք ։ կաթուղիկոսի՝ եւս ժողով առնել՝ ի սիս · յորում հարք
ժողովին հաձեալ էս խնդիրս զաքարեայ՝ որոշեցին և
գրեցին զուզի գլուխս բանից վ՛ը բարեկարգութ՛եան
հայոց եղելոց յետին վրայ · և առաքեցին զկնդակ ժո-
ղո-

զոմանց առ զաքարէ ի ձեռն դեսպանաց : Ա.յլ մինչև եկեալ էր սէր ի Ձանտպարէ՝ յովհաննէս կաթուղիկոս փութացաւ առաքեաց առ զաքարէ զնորան ի գմբէթ Թաղարդ եկեղեցաձև , ևս և զմարմնոյնեակ սեղան մի , և զսպասս պաշտօնէից . նա և զեպիսկս մի մինաս առնուն , և զերիս քահանայս և զչորս սարկաւագունս , և զդպիրս քաղցրանուճագս՝ հանդերձ Թղթով , յորում հրաման տայր զաքարէի առնել զոր խնդրէին :

1205 : Ի հասանել այսոցիկ առ զաքարէ՝ ժողով մեծ արար
ոճէ : նա եպիսկոպոսաց և վանականց ի լաւ քաջաք . և առաջի եդ նոց զբանն : Ազգումք ընդէմ դարձան այսմ. և բազումք ևս հաւան գոյան . ընդ այս և մխիթար վար դապետ քօղն կոչեցեալ , և լայնախորհուրդն խաչատուր վարդապետ : Ընդ ի յրուիլ ժողովին՝ յետ աւուրց մինչ էս զաքարէ պատրաստ մատուցանել հանդերձ պաշ ոճանիւք և եկեղեցական զարդուք : Ընդ դի նոր ինն ել դէ այս հանդէս ըստ առաջիկայ ժամանակին՝ յոյժ վայրի խաչատուր վարդապետ առաց ի խորհուրդ սպա սուց քահանային զհրաշափառն յերգս * խորհուրդ խոր րին՝ անհաս անուկնելոյն ‖ . զոր և մինչև ցայսօր երդե կեղեցի հայոց ի գործ ածէ քահանային զսոսա զգես տուն : Ընդ ի թէպէտ բազում խոտորումք ծագեցան ընդ այսր յորևելեան վանորայս , բայց զաքարէ հան դուրեցոյց զնա :

1206 : Ա.յսր ամի համբառ հասեալ ի կիւլիկիա՝ տրամեցոյց
ոճէ : զաքարէ և զյովհաննէս կաթուղիկոս ընդ անասան լի նել անոգպիոյ , միանգամայն եղև և պատճառ հաշ տելոյ ընդ միմեանս . զի այսու առնիւ պատգամ յղե լով առ իրեարս՝ հաշտեցան : Ի՝ետաս ի նոյն աւուրս դաւիթ կաթուղիկոս , կացեալ ի հայրապետութեան ամս չգ . մեռաւ և անանիա առանձին կաթուղիկոս ա թաւոյ . և յովհաննէս վերստին հաստատեցաւ ի կաթուղիկոսութենէ . և եկաց այլեւս ամս ժգ . ընդ ամս ժբ :

(1210 :) Ի՝նդ այն աւուրս վախճանեցաւ և զաքարէ սպասաւոր,
(ոճէ :) և կալաւ զտեղի նր եղբայր նորին իւանէ անթաբէկ :
Ի՝ն ախձանեցաւ և մխիթար վարդապետ դանձակեցի՝ քօղն . որոյ աշակերտ եղև յովհաննէս վարդապետ յար ցախ ծէ վանականն կոչեցեալ . որ և ատար գմեռնին գրոցն յովհայ , և զբեաց վասնամուխիս ժողովոյ , ևս

և

և ղդործս էղեալս յիւրում ժամանակի ։ Այլ մի էղեն աշակերտաք կիրակոս գանձակեցի, և վարդան քարբերեբդցի ։

Ընդ այն ժամանակս վայլէր սրբութիւն աճատուր ա-
նուն կիսնաւոր անն և վանահայր՝ իշխանաշատուն՝ յար-
ձեշ քաղաքէ ։ Սա իբրև լուաւ զմահ մեր իւրոյ՝ եկիր
վաղվաղակի՝ ի քաղաքն Հոդոլեաց զբարդաւ աղբատս.
և առեալ ոսկի և արծաթ՝ ի գանձուց մերոյն՝ մատուցա-
ներ զայնս հետ գՀետ ի ձեռս նոր. և հրամայեր աղ-
քատաց՝ առնուլ զայնոսիկ ի նորուն ձեռաց, ոյլ թէ
առեալ էր նոյ զոզորմութիւն՝ ոչ յիւրմէ, այլ ի ձեռաց
մեր իւրոյ ։ Իբրև մեռաւ և հայր նր, բաշխեաց աղ-
քատաց և ղինչս նորին. և ինքն կեցեալ սրբութիւբ և
ընտիր քաղաքավարութիւբ վախճանեցաւ և թաղեցաւ
ի վանս իւր ։

12 ։ Ի ախճան լռոնի լաֆտաւդի. ու ժամանակ պայազատելոյ
դաժեր նորա զպղելէ դշխոյդ, ու ֆելէպպոսէ անուխոտացոյ.
ու հաստատիւթիւնէ կոստանդեայ առաջնոյ ։

Ե. 25 ։

Ընդ այն աւուրս անկաւ խռովութիւն մեծ ընդ լեւոն 1207
թագաւոր և ընդ լատինացիս. որոյ վրայ հարաճեաց ոճիր։
զնա լեւոն յԱյնն կիւրկիկոյ հանդերձ կղերիկոսօք և ե-
պիսկոպոսօք նոցին. և զբազումս ի լատին իշխանաց
հրեղէն ի հոգմանս տպատոլոյ և անախորժ հալեաւ
հատեաց ի շղթայս. և յանկնարկիս ի նոսկ էարկ ըղ-
նս ։ Այլ թէպէտ բազում թուղթք գրեցան վրայ այսր
առ արքայն սպասն և առ հոյսրն, և ի նորունց առ
լեւոն արքայ, բայց ոչ իւիք դինչաւ լեւոն. և ոչ էթող
ամենևին դառնալ լատին եպիսկոպոսաց և քահանայից
ի կիւրկիկա ։

Այլ լինքն լեւոն օրինօրէ առաւել ևս զօրացեալ փառա- 1219
ւորեալ ըստ ամ տեղիս, մանաւանդ յերկիրն կիւրկիկոյ ոճիր։
և խռովելոյ, և լինկայոնելոյ, և ի սահմանս եփրատա-
ւոյ, և ի ջրերդն հայոց ։ Այլ ի լսանալ աւուրց նորա
անկաւ ի հիւանդութիւն. և դխռոպելաւ լթէ հասեալ է
վախճան կենաց իւրոց՝ պատրաստեցաւ ի մահ ։ Այլ
քանզի չտեսեր նա արու զաւակ, այլ դուստր մի միա-
մօր՝ զապիկ անուն վերոյասացն ամաց, կոչեալ աւ ինքն
ղթա-

զկաթուղիկոսն, և զամ իշխանս և զզօրագլուխս հայոց՝ յանձն արար նմա, զի յետ մահուն նորա զնոցա տեղի իւր զտասել. և արձակեաւ զնոսա յիւրմէ՝ վախճանեցաւ յամի 1219. ոկը. ի մայիսի 1. կացեալ յիշխանութեան ամ զամս լդ. և թագեցաւ ի սիս. և մանն ինչ ի մարմնոյ նորա եդաւ ի վանքն սկներ կոչեցեալ։

1219։ ոկը։ Ո՞ստիկ դուստր Լեւոնի երկրորդի՝ առաջնոյ Թագաւորի Ռուբինեանց՝ հաճուեցաւ և հաւանութիւն իշխանացն հայոց՝ Թագուհի լեալ ազգին ի տեղի հօր իւրոյ՝ կառավարեր ձեռամբ կոստանդեայ մեծի իշխանի ի Ռուբինեանց՝ այն որ առեալ էր իւր կին զդուստր Հեթումայ երջօր լամբրոնացւոյն։

Այս սակաւն ռուբէն իշխան ոմն ի ցեղէ ռուբինեանց միաբանեալ ընդ իւր զբազմ իշխանս հայոց յապստամբութիւն գինեցաւ. և գիմեալ ի վերայ քաղաքացն Լեւոնի էառ նախ զտարսոն. և անտի խաղաց ի մամեստիա. և յորժամ մերձ էր առնուլ զայն՝ կոստանդին իշխան առեալ զզօրս Լեւոնի եկն ի վէր նմա. և եհատ անդէն զմիաբանեալսն ընդ նմա. և վարեալ զնա մինչև ի տարսոն՝ կալաւ զնա և զնիզակակից իշխանսն, և եդ ի բանտի. ուր և մեռան նոքա. յորում ամի վախճանեցաւ և յոյն հանգիստ կաթուղիկոս մեծաքարոզ, կացեալ ի կաթուղիկոսութեան ամս ժը։

1220։ ոկը։ Կոստանդին քարձրբերդցի առաջնի, ի մեռանիլ յոյն հանգուցեալ նստաւ ի տեղի նորա. և էր սա այր բազմահանճար. որ և առ ամենեսին մարդասիրութեամբ գտանել կամէր զանձինս զազգն իւրեանց։ Այս հաւանութեամբ մեծ իշխանացն կոստանդինի և այլ իշխանաց միաբանեալ ամենայնացուցին զգապակ Թագուհին ընդ փիլիպպոսի որդւոյ կոմսին անտիոքայ. որ էր ի մօրէ հայ և ի հօրէ լատին. և օծին զնա Թագաւոր հայոց, առեալ երդումն ի նմանէ, զի մի իշխեսցէ փոխել զծէս հայոց։

1220։ ոկը։ Փիլիպպոս անտիոքացի Թագաւորեաւ ի վէր հայոց՝ յետ կալոյ զամն ը, դարձոյց զդուքն իւր յազգէ հայոց. և փոխադրեաց յանտիոք զարքունական զարդս պալատան հանդերձ արքայական Թագիւն։ Այսմ ոչ կարացեալ տանել իշխանացն հայոց՝ կալան զնա ի գնալ նմա ի քաղաք անդր, և եդին յարգելանս ի դղեակն բարձրբերդոյ, մինչև դարձուսցէ ի սիս զնամ

զնը

Մատ. ՀԼ. 12։

ՀԼ. 12։

Ասէ ի թագաւորել անդ հեթումայ զօրացեալ էր յոյժ յոյժ
ժան կամ գայթակղական։

Եւ ոչ ի բնակութեան միայն, այլ եւ ի պատերազմի։ Զի
թագաւորն հեթում ի մանկութենէ իւրմէ ի պատերազմս
ելեալ էր ընդ հօրն իւրոյ, եւ ընդ եղբարսն, եւ ընդ
ազգականսն, եւ ընդ օտարսն։ Եւ ի ժամանակս հօրն
իւրոյ ի պատերազմին ի Հոռոմս ընդ Սելճուկեանսն
ելեալ էր, եւ ի պատերազմին ի Հոռոմս ընդ Ասորիսն
ելեալ էր, եւ ի պատերազմին ի Հոռոմս ընդ Ասորիսն
ելեալ էր։

յոյժ զինակիցնան մեծ իշխանն սկսեալ այցել ի թագա-
ցայ · ոչ յետ սակաւ բազում ՅՈՑ՝ դիմեաց ՚ի պատ-
թեան եօթնհարիւր հազար զօրօք · և վանեաց անտի
զթագաւոր նոյ զմահմետ (որ տաճկերէնն ասի սուլ-
դան մհմետ խարեղմ շահ) : Եւ ՚ի մեռանիլ զինա-
կիցնան , և ՚ի նստիլ ՚ի տեղի նորա որդւոյ նորին ու-
խաթայ խանին , որդի մահմետայ զալալատդին (առաջ
կերէն չէլալետանին) զօրաժ ոտով լեալ՝ յարձակեցաւ
՚ի հայաստան · և անցեալ ՚ի սիւնիս՝ բազում չարիս
հասոյց բնակչաց տեղւոյն · և անտի եկեալ յարեւա-
տեան ՚ի տարին ՈՀ՝ սկիզբն արարեալ ՌՄԻԱ տարւոյ :

1226 : Յայնժամ զօր ժողովեալ իշխանն ամենայն սպարապետ
ՈՀԵ : վրաց՝ եւ ընդ եմ նմա ՚ի քաղաքն գառնի · և ՚ի գան-
գիտել նմա տեսանել զնա երկուք ոմանք յիշխանացն
հայոց · զոր ոչ ինչ զանգիտեր · աւասիկ մեք երկոքին
նախապրատ շահատակեսցուք ՚ի մէջ բազմութենէ թըշ-
նամեացն , և ՚ի խառնիլն՝ շահատակեսջիք և դուք :
Եւ եղև իբրև խառնեցան ընդ ՚ի զօրս թշնամեաց , և
սկսան հարկանել զնա , զօրք հայոց և վրաց հանդերձ
իշխանեաւ յաւիշտալեն կրթեալ՝ փոխանակ դիմելոյ ՚ի
վեր նոքա՝ ՚ի փախուստ դարձան · և ՚ի ձանապարհն մե-
ղրեալք՝ բազումք ՚ի վախճան հասեցան , և բազումք ՚ի
ձօրս լերանց դահավիժ կորեան · և այլ բազումք ևս
՚ի բերդան սոյն կոտորեցան :

Ապատակ սիրեալ ասպատ թշնամեացն յայլևայլ տեղիս
յերին հայոց և վրաց՝ առին զբազում աւարս · և բըռ-
նադատեին զնոսին յուրացուցանել հաւատոյ · որոյ սակ
դաւ բազումք նահատակեցան : Եւ զի յօժար կամօք
մեռանիլին՝ հրամայեաց զալալատդին մի ևս սպանանել
զնոսա , այլ բռնութեամբ և ակամայ թլփատել զնոսա · ևս և
զնոսիկ չարչարեալ նոքա զի և նոցին քրիստոնէութենէ :

1227 : Դիմեաց անտի զալալատդին յերկիրն բզնունեաց , և
ՈՀԶ : եաս զքաղաքն՝ որ էր ՚ի ձեռս որդւոյ բէկ թամուրայ
ուրուսին · և եաս զկին նորա զթամարն՝ որ էր դուստր իւ
անեայ : Ընդ եօթ ամիս ՚ի փոքրն ասիա ՚ի կոզմանս իւ
կոնիոյ՝ աւերեաց զբազում գաւառս · և եաս դերդ
բազում յոյժ :

1228 : Յաւուրսն զորոնալ զալալատդինայ՝ ամիրայքն զանա-
ՈՀԸ : զան գաւառաց ՚ի մի ժողովեալ՝ աղէտ արարին հեթում
թագաւորին , և առեալ ՚ի նմանէ օգնութիւն վերայ հա-

զար

զեալ արանց քաջաց՝ դիմեցին նոքօք՛ ի վե՛ր ջալալադի-
նայ. և հարին զզօրս նո՛ր ի հարուածս առաւիկս։ Իւ-
ջալալադին կոր՛ ի դէմս դարձեալ լեառն՝ սկսաւ վե-
րանալ զօրաժողով լինել. և՛ ի պատրաստիլն անդ վե-
ուաւ։ Իւ յայնժամ սիկիլն նո՛ր Թամլա աշնապարեալ
գէրծաւ յձեռն վրաց. և եկաց առ Թագուհւոյն՝ որ կո-
չիւր ուռզուլան. և՛ ի յայնդ աւի մեռաւ հայր նորա
իշման։

14։ Յաւէտիս սկսաւ ի հայս։

Է. 27 = 29։

1233։ Եւ դադարել չին հայոց՛ ի հարստահարութէ ջալա-
լադինայ՝ յարձակեցան անդր սկիւթացիք հրա-
մանաւ ուխտաձայ խանին. և էր գլուխ նոցա մի՝ չարմա-
նան զօրավար։ Օ եղեալ մ՛ նոսին յաղթանա՝ աւերե-
ցին գ՛ն. քանդեցին և զգանձատար քաղաք և կոտո-
րեցին զմեծ մասն. քանի՛ ի մանկանց և՛ ի մանկամար-
դոց, զոր՛ ի գերութէ վարեցին. և գարձ սպարեալ
անտի յետս ձմերեցին՛ ի դաշտն մուղանի զամիսս քսան։
1237։ Եկեալ սոքա՛ ի դաշտ անտի մեծ բաժանեցան յի-
րիս առաջս, և սիրեցան ընդ ամ՛ աւելիս հայասատա-
նեայց. և սպականեցին զ՛ն իբրև մարախ՝ որ ուսո-
յե զերկիր։ Իմեալ սոքա՛ ի վերին հայս՝ առին ըզ-
լօռի և զայլ քաղաքս յորում. պաշարեցին և զանառիկ
բերդն կայէն, ուր սիրեր աւազ անուն որդի խա-
նեայ. և զի պահասեցաւ ջուր քաղաքին՝ անձնատուր
եղեն նո՛ք քաղաքացիքն. ընդ որս և նոքա ինքն աւազ. և
ն՛ք յաւիշտահեալ զկնասյան՝ սպանին զարան. այլ ա-
ւազ զերծաւ՛ ի ձեռաց նո՛ց։ Ա՛ստ սին և ջալալ խշխան՝
որ ամուսին խաչենոյ քեռորդի խնամեայ, և վահրամ
որ շամքորայ, և եղիսուա ուռուբելեան՝ անձնատուր
լեալ՝ սպրեցան. զի որք կռնտակաւ հպատակեին նո՛ց՝
յազատուէ Թողուին զնո՛ս։ Ա՛յլ՛ի հարկանել նոցա
զերին կողմանէք Ծին հայոց՝ գերեցաւ վանական
վարդապետ և կիսակոս աշակերտ նորա, որք յետ երե
ուտրեայ միոյ փախուցեալ զերծան։

1239։ Խորհուրդ արարեալ սպա չարմազանայ զօրավարին
մեծի՛ նչ՛ի շիրակ գաւառ՛, ի վե՛ր անի քաղաքի՛ որ էր
ոչ՛ի ձեռն հայոց՛ զերեցաւ վանական
վարդապետ և կիսակոս աշակերտ նորա, որք յետ երե
ուտրեայ միոյ փախուցեալ զերծան։

Նայց մինչև էր ժամանեալ անդր՝ առաքեաց պատ-
գամաւորս առ վերակացուս քաղաքին զալ ի հնազան-
դութիւն, և տալ զքաղաքն։ Նոքա եւտուն պատասխանի.
այս քաղաք ասեն շահնշահին է որդւոյ զաքարեայ,
առանց հրամանի նորա ոչ կարեմք տալ. և ի դառնալ
պատգամաւորացն՝ ռամիկք քաղաքին յարձակեալ ի
վեր նոյ առ Ջանաւարհաս՝ սպանին զնա։

Ընդ այս դառնացեալ յարմաղանայ՝ եկն և պաշարեաց
զքաղաքն. և պատերազմեցաւ ընդ նմա սաստկութիւ յոյժ.
և յերկարել պատերազմին անկաւ սով ի ներքս. մին-
չև բազումք անձնատուր եղեն յարմա-
ղանայ. և նա հրամայեաց տալ նոցա զկերակուր, և
խնամով պահել զնա։ Ո այս տեսեալ քաղաքացւոց՝
կիսով չափ եկին և անկան առ Թշնամիան. և ընդ իրք
խնամելոյ վը քաժանեցին զնա ի մէջ իւրեանց. և ա-
պա սուր ի վը եդեալ կոտորեցին զամն. և մնեալ
ի քաղաքն կողոպտեցին զամ առացուածս քաղաքաց-
ւոց, և յատականուվէ դարձուցին զքաղաքն։

Իբրև լուան զայս իշխանք կարուց, ամենապարեալ տա-
քան զնիակոնս քաղաքին առ չարմաղան. բայց քանզի
անցեալ էր ժամանակն, զի անապատն շարժեցան, սկիզ-
նի չհասանեալ չարմաղանայ՝ ի հրամայել նմ զօրք
նորուն մնեալ ի քաղաքն հարկն կոտորեցին ի բերան
սրոյ զամն բայ ի մանկանց և ի մանկամարդաց և
յաշխատաւորաց. վարեալ զնա ի դերուվէ, որպէս
առնէին յայլ տեղիս. և եղծեալ զքաղաքն Թողին յա-
ւերակս նը զքանի մի ինչևիցէ մարդիկ, և դարձան ի
մուղան դաշտ։ Ո այն զործեցին և այլ սկիւթացիք
որք սկսեալ էին յայլ սահմանս հայոց։

1240 Ա յլ սակայն ուխտեալ խան ի միջնորդելոյ ումանց
ազգ։ զրեաց առ չարմաղան իշխան մի ևս նեղել զհայս, այլ
յանձն առնել զնա ի ձեռս իշխանաց նոցա, և նոքօք
նուճանել զայլսն, և առնուլ ի նոցանէ զհարկս. և այ-
սու եղիստ հայաստան զնասալազուվէն. զոր և լուեալ
փախստեալ հայոց՝ դարձան և բնակեցան ի տեղիս
իւրեանց։

1242 Ա յն եղև ի մեռանիլ չարմաղանայ մեծի զօրավարի ըն-
դոլն։ կիսեցաւոց նահաւ ի տեղին նը բաչու. որ և վաղվաղ-
ակի զօրաժողով լեալ դիմեաց ի վեր կարնոյ, որ յայն-
ժամ էր ը իշխանուվէ մեծի ամիրային իկոնիոյ, որ

կոչիւր խնամեցաւին (առաքեալքն զնոյնահատին) · և ա-
ռեալ զայն՝ կոտորեաց, զորս եդեալ ի նմա : Ո՛ զայրա-
ցեալ ըստ այս խնամեցուին՝ որ նատեր յիկոնիոն քաղաք՝
դիմեաց ի վե՛ր նո՛ր : Ա՛յլ բաւական ընդէմ նո՛ր, և եհատ զզօրս
նորին, մինչ հազիւ զերծանիլ նմա · զոր լսե՛ալ մօր
նո՛ր և կնոջ նորին և դատերն եղին յիկոնիոյ · և փախու-
ցեա՛լ ի կիւղիկիա ապաւինեցան յարքունի հայոյ հե-
թումայ : Ա՛ւ նա պատուով ընկալեալ զնա՝ եւս նոյ տեղի
բնակութիւն յատկացոյց ի վերայ · և կարգեաց նմ՛ առձիկս :
Նոյն ամիսն՝ սկիւթացիք ասպատակ սփռեալ յայնոսիկ կող- 1243 :
մանս՝ առին զկեսարիա քաղաք կապադովկիացւոց, և ոչնչ :
զսեբաստիա, և ապա զերզնկայ և զայլ քաղաքս · և
գործեցին բազում ոչխարի գործս · ըստ որում և թուէա
կանուխ ի հայոց յայնմ ամի զնոյն գուշակեր · զի յո-
գեր զբառդ ոչխ : Ա՛ռին յետոյ և զիսլամ · և եւսուն
զայն թամ թայի գաւեր իւանեայ · զի նմա անկանէր
այն, որպ՛ էր յայտ է՛ ի գրելոցս՛ ի գլ· 13 : Ա՛ռին և ևս
զամիդ քաղաք · ապա և զերզեռիա, և զմծբին :
Ա՛ւեւանեալ հեթումայ արքային թէ պարաեցաւ հզօր 1244 :
ամիրային իկոնիոյ յերեսաց սկիւթացւոց՝ յայնմ դի- ոչնչ :
տացեալ՝ թէ փոքր փոքր յառաջ գան նո՛ք, խորհեցաւ
ուղղ խաղաղութիւն հաստատել ընդ նմ՛. ապա հաւանու-
թիւն առեալ յիշխանաց իւրոց՝ առաքեաց առ նո՛ս հրեշ-
տակս բազում ընծայիւք՝ խոստանալով կալ՛ ի հպա-
տակութիւն նոցա : Ա՛նայեալ հրեշտակսդ՛ ի սահմանս
խաչենոյ (որ՛ ի խարտապաղ) եկին առ ջաղալ հայ իշ-
խան . և նո՛ք միջնորդութիւք յանդիման եղեն բաւ՛ոյ
ասծի իշխանին սկիւթացւոց և այլոց իշխանաց նո՛ց . և
մատուցեալ առաջի նո՛ց զընծայսն՝ ծանուցին նոցա զը-
պատգամն հեթումայ արքային :
Ա՛ւ նո՛ք հաձեալ հաւանեցան ըստ այն . և սակայն խնդ-
րեցին՛ ի հեթումայ տալ՛ ի ձեռս իւրեանց զմայրն խոս-
թաստին աղիքայինն և զկին նորա և զդուստրն . և ինք-
եանք ևս արձակեցին առ հեթում զդեսպանս վասն
այսր : Ա՛յլոյն լուեալ հեթում զկնդիր նոցա՝ տրտմեցաւ
յոյժ, և կայր՛ ի տարակուսի ասծի . բայց քանզի եր-
կնչէր՛ ի սկիւթացւոց՝ ակամայ կամօք յանձնեաց զնո-
՛ի ձեռս դեսպանացն, և տուեալ ևս բազում պատա-
րաւք՝ արձակեաց զնո՛ս հանդերձ պատգամաւորօք իւ-
րովք :

Ցեսեալ սկիւթացւոց զնաւսնսին ամիրային՝ ուրախացան յոյժ. և սպրհելին զնա ի յանդրդրուս. և եառնն պատգամաւորացն հեթումի նամակ երդմամբ զոր կուէին ալեքսիդա, որ ի գիրս Հայոց ասի Եղեսացի՝ ի պահպանութիւն սիրոյ և միաբանութեան. և արձակեցին զնա առ հեթում։

1245: Ի գառնալ հեթումի գայպախեաք կոստանդին քաւորն Իշխան լամբրոնի ապստամբեցաւ ի նմանէ, և յորեւցաւ յամիրային իկոնիոյ ի խրախճանին, որ ընծայեալ էր ընդ նմա, և յանհնարինս ոմսոյր մի մատնելոյ նր զնատանին իւր։ Գումարեալ ասպ հեթումի զգօրս՝ յարձակեցաւ ի սահմանս կոստանդեայ, և եառ զամի գիւղս և զանդաստանս նր բաց ի լամբրոն քաղաքի՝ յոր ամփացեալ էր նա, և ոչ կարէր խըրտիլ ուրեք։ Ապա գիջեալ նր հրեշտակս առաքեաց առ հեթում աղաչ գնր խօսել գնաշտաւնէն, խոստացեալ տալ նմա զգերդիս իւր ի պատանդ. բայց հեթում չընծայելով նմա հաւատս ոչ հաճեցաւ ընդ բանս նր։ Ապաքեաց կոստանդին երթալ ես ինքնին և տեսանել ի ոչ հաւանի հեթում, հնարիւք լինի փախեալ ի լամբրոն, նե առանց իմանալոյ հեթումի և գնացեալ առ ամիրային։

Եւ յորժամ յանկողնի կայր հեթում, և ցրուեալ էին զօրք իւր՝ յարձակեցաւ կոստանդին յանտիկիայ ժամու յերկիրն հեթումի. և անալըմ ասպատակութիւն առեալ զաղաղամ գտաւսն, և կոտորեաց զաղաղամցիսն յաղին Հայոց. և գերեալ ի նոցանէ գլուխս ետ ի ձեռս զօրուն այլազգեաց։ Օ այսպիսի չարիս նր տեսեալ հեթումի՝ ժողովեաց ըստ կարի զզօրս իւր. և սկսան գնալ հետ գնա ապստամբելոյն. և հնդկաց պատահեալ նմա՝ եհար չարաչար զզօրս նր, և ոչ գՀայս՝ ոչ գմիաբանեալսն ընդ նմա. և այնպէս նեղեալ գնաց, մինչև հասին կարկ նմա փախչել և անկանիլ յամիրայ իւր ի լամբրոն. ուր և միաց պաշարեալ չկարէ գնա կոստանդին. և ոչ կարեր չարժիլ ոչ կալ և ոչ կանգնել, և կամ փախչիլ ուրեք. մինչև միւռաւ։

1246: Ի եռաւ ի նոյն աւուրս մեծ Թագաւորն սկիւթացւոց ողն: ուխտեաց խան, և նստաւ ի տեղի նզպա որգի նորին գիւղ խան. և որում նորոգեաց հեթում զգերդիսն բարեկամանքին զոր եդեալ էր ընդ ուխտեաղ խանին։

նին։ Եւ քանզի ազատ ումն էր այս գիւղս խան՝ արձակեաց հարկահանս ըստ սմա տեղիս. որոց գլուխ կարգեցաւ արդուն անուն ումն. և երիդ նմին խարաբուղայ ի քան զմի անողորմ։ Վկեալ խարաբուղային յԱս հայոց հանդերձ ամենի արամբք՝ զորս ժողովէր էր յայլոց անգութ ազգաց՝ սկսաւ պահանջել հարկս ծանուննս առաւել քան զկար վճարելոյ. և տագնապեցոյց զազգն յոյժ յոյժ. և տառապեցոյց զնիշխանս ազգին. և յառաւելն վարանիլ՝ էլին ի փոքս նէր վերք անբուժելիք, և հեղձամղձուկ մեռուցին զնոս։

15։ Դարձեալ ժամանակ հեղինոյ առաջնոյ. և գոմարտութիւն ժողովոյ։

Ը. 30=31։

Գնդ ժամանակս ըստ այնոսիկ յաձախեալ էին յԱս հա- (1243։)
մարեն ազգի ազգի անկարգութիւնք և ցոփութիւնք (ողբ։)
յեկեղեցականս և ի ժողովրդականս. որոց վասն և Թոյլ տալոյն ոչ նեղեալ տառապէին ի հնձանս բարկութեանն նէր յերեսաց անողորմ բռնութեանն Թշնամեաց։ Եւ էլեն վ'ոչ յարեմուտս և յայլ տեղիս բազում անդամ բազում ժողովք եալիսայ, ի գլխատութիւն վերաձեռնադրելոցս։

Եւ զի նաև ի հայս մուտ եալ էին այնպիսիք երբ՝ կոտանդին կաթուղիկոս ևս արար ի սիս ժողով եպիսկոպոսաց և առաջնորդաց, վանականաց և խմաստուն վարդապետաց, ըստ որս և Ցակոբ նիշխանաց հանդերձ Թագաւորաւն յամի 1243. ողբ. յամենեսեան հոկտեմբերի։ Եւ ի ժողովին անդ ի մէջ բերեալ զիւրաքանչիւր անկարգութիւնս՝ քննեցին և հերքեցին. և ընդդէմ նոցին սահմանեցին իբրև կանոնս. որոց յետինն էր ի վեր կատարման վերջին օծմանն հիւծանդաց՝ ըստ խնդրոյ քահանայացն հոռոմոյ և ըստ սահմանադրութեանն յունական իմաստասիրի։

Ո՛չ այսոսիկ կանոնս հանդերձ Թղթով օրհնութեան առաքեաց կոստանդին կաթուղիկոս ձեռամբ վարդանայ վարդապետի բարձրբերդցւոյ ի մեծն հայս. զորս ընդՔերցեալ եպիսկոպոսք և վանականք ընկալան. և եռուն ձեռագիր հանդերձ երդմամբ կատարելոյ զպատուիրեալն. ըստ որս և յոլհաննէս վարդապետ վանականն

կոչեցեալ, և ներսէս կաթուղիկոս աղուանից. նմին
նրի և կոստանդին կաթուղիկոս գրեաց դարձեալ զիր
օրհնութիւն առ արևելեայս։ Ապիտ գոան և ամենք
յանուշան անձանց՝ որք ոչ ձանձրացեալ զջափ անձանց
ընդեմ դարձան կանոնադրութեանց ժողովոյն։

1248։ Յետ քանի մի ամաց եկն դեսպան յինոմկենտիոսէ
պապէն հանդերձ թղթով առ հեթում արքայ և առ
կոստանդին կաթուղիկոս՝ խօսել՝ի վերայ աւանդութեանց
և ծիսից հայոց, զորոց ամբաստանեալ էին ամենք։
Ապա՝ի քննութիւն անդ որ ինչ բանք եղեն՝ի վերայ հա-
ւատոյ հաւանեցան հայք, ցուցել թէ յայն միտս
էն և ինքեանք. իսկ վասն փոխիսրութիւն բառից և ծիսից
առաջի եդին դժուարութիւն մեծ. զի ասեն, որովհե-
տև ազգն ողջոյն ընդ ամ տեղիս յայնպիսիս էն սովորել
՝ի սկզբանէ, ոչ կ հնար այլապէս առնել. մանաւանդ
զի ամենևին չիք ինչ՝ի նոսին ընդեմ հաւատոյ և բարե
վարուց։

Իսկ մի ոմն վարդան անուն կամ վարհամ՝ այր անճա-
նաչ՝ որ բնակիչ՝ի սեաւ լերին, տեսեալ զօրինակ գրոյն՝
զոր բերեալ էր դեսպան պապին՝ գրեաց պատասխա-
նի առ հեթում թագաւոր. ուր՝ի մէջ բերեալ զհնգե-
տասան մոլորական կարծիս ընդեմ լատինացւոց՝ խօսի
զայնցանէ Թանձրամիտ ոգիտութիւնէ և արհամարհու-
թիւնէ։ Զոր սակս գրեաց յայնժամ և մխիթար ոմն լու-
սեւաչի ընդեմ գլխաւորութեանէ առաքելոյն պետրոսի։

Այլ բանք սոցա մերժեցան յիմաստնոց։

1250։ Ո ինչ իցէ երկուց ամաց եկն դարձեալ նամակ կին-
ոլիկ։ նոմկենտիոսէ պապէն առ կոստանդին կաթուղիկոս և
առ հեթում արքայ և առ ամ արևելեան ազգս քրիս
տոնէից. յորում առաջի առնէր քահանայապետն զբան
ընտունելոյ հաւատոյ ինքեանց զեղումն հոգւոյն սրբոյ՝ի
հօրէ և յորդւոյ։ Յայնժամ ժողով արարեալ կոստան-
դին կաթուղիկոս՝ի սիս քաղաք՝ առաջի եդ եպիսկոպ
և վարդապետաց զինդիր քահանայապետին. և նոքա
քննեալ հաւանեցան ընդ այն։

1251։ Գրեցին ապա և՝ի մեծն հայս առ վանորայս և առ է-
պիսկոպոսունս, և առանձինն առ վանական յովհան-
նէս վարդապետ՝ որոյ անուն իմաստութիւնն համբաւեալ
էր. և ծանուցին նմ զինդիրն։ Ընդ նոքա առ հասա-
րակ միաբան հաւանութիւնք ընկալեալ զայն՝ գրեցին առ

հա-

կաթուղիկոսն և առ ժողովն նորին, թէ այն խնդիրն
հանձայն է, որ զրոց և բանից սքանչացն։ Որպէս և
վանական վարդապետ առանձինն գրեաց, և ապացու-
ցանէ հաւատոյ հաստատեաց՝ թէ այն է չհնարտու-
թիւն անաղարտելի։ Յայնժամ և կոստանդին կաթուղի-
կոս հաւանութեամբ եպիսկոպոսաց իւրոց գրեաց առ
սրբազան պապն, թէ մեք և ես ընդ միաձայն ընդու-
նիմք զբղխումն հոգւոյն սրբոյ՝ ի հօրէ և յորդւոյ։
Ի նոյն ամի վախճանեցաւ վանական վարդապետ՝ ա-
շակերտ մխիթարայ քոշի, և թաղեցաւ ի գլուխ վա-
նիցն՝ որ կոչիւր խորանաշատ։ Որ աշակերտք եղեն կի-
րակոս գանձակեցի, և վարդան բարձրբերդցի, յով-
սեփ և առաքել, հաս և մաղաքիա, և այլք բազումք։
Վերակոս գրեաց զպատմութիւն հայոց. որպէս և վար-
դան գրեաց զնոյն համառօտ. սրտի սա և զմեկնութիւն
ինչ սաղմոսի համառօտ յոյժ, հաս և զմեկնութիւն հինգ
գրոցն մովսէսի, և երգոց երգոցն սողոմոնի և դանիէ-
լի. սա սրտի և վերին չքնաղ շարականս. այն է, որ
նախիմաց. ի յանսահման ծովէ. և ոսկէ գարդարեցին։
Ի սմանէ եղև աշակերտ յովհան եզնկացի, որ և ծործո-
րեցի ասի։ Ի նմանէ ի սմ աւուրս երևելի եղև սրբութիւնբ ի
վասպուրական ՚ի ստեփաննոս վարդապետ արտամետ-
ցի։ Որ յայնմ ժամանակի և յովհաննէս վարդապետ
ոմն գաւառեցի, որ շրջեալ քարոզութիւնբ ասպ և անդ՝ մե-
ռաւ ի հռոմկլայ։
Ի սմանէ ոմն և յովհաննէս վարդապետ գանձակեցի,
որ սրտի զերծք ոմն ի վէր ուրուանական ածմից՝ ածնա-
պատաճառ անուանեալ։ Յորոյ աւուրս էր և յովհան-
նէս վարդապետ արձնիշեցի, որ սրտի մեկնութիւն ի
վէր պատարագի։ Ի սմանէ աշակերտահից գտաւ եսայի
վարդապետ նշեցի՝ որ սրտի մեկնութիւն ի վէր ժամեր-
դութեց. ըստ սմին և մխիթար վարդապետ սասունցի.
զորոց տես ի պատ. է. 34։ Ի սմանէ գարձցուք ի կարգ
պատմութես։

16 : Ա՛լ ընդէլ ուէնըլնացուց պէհայս . և գնալ հեռմոյ աս տանգոյ
կառն :

Է . 32 = 33 :

1251 : Պետաս ըն այն աւուրս գիտուգ մեծ ընդաւսոր ակին
Ջ : թաղեց . և նստաւ ի տեղի նոր մանգոյ աղգա-
կան նը . սա ևս ըստ գիտուգայ յատգանութէ իւրմէ ա-
ռաքեաց հարկահան ի հայաստան աշխարհն զոմն անուն
(զոր յիշեցաք ի գլ . 14 .) բազում անողորմ պարսիկ
սպասաւորօք . որ ի համար արկեալ զամ հատակ ի
տանտաճենից և ի վեր՝ եդ ի վէր ընդ հարկս վանքսուն
գահենան ըն մարդաթիւն . և ազգ ոչն կարէին վճա-
րել յանտանելի տանջանս և ի տուգանս մատնէր զգ-
նս . և յորժամ ոչ ինչ գտանէր՝ առնոյր զիարտճանձ
նէ , և զբազմաց զորդիս և զկնայս . և ազգ թափէին
կամ փախչէին , սպասաւորդք նր ոլորէին զնս . և իբրև
գտանէին՝ կապէին ձեռս՝ ի յետս , և գաղար գաւազա-
նաւ ծեծէին . և ապա արձակէին ի վէր նց շունս կա-
տաղիս , ազգ չարաչար յոշոտեալ ի խեղդամահ կոտոր-
նէին զնս :

Յետ ժողովելոյ արդունայ զայնր աոն գհարկան՝ առ-
ման եդ՝ զնոյն հարկ առնուլ աոի աոի՝ ոչ միայն ըստ
մարդահնթ , այլև ըստ թուոյ տանց , արտից , գաշ-
տաց , գեղոց , ծառոց , բեռանց , եզանց , ձիոց , նը :
Ա՛յս եղև անհանդուրժելի գործ գառնութէ և նշուա-
ռութէ ի վէր ազգիս հայոց . զի ոչ գոյր հնար վճարել
լոյ , և ոչ իսկ միջոց փախչելոյ և կամ տեղի ինչ թագ-
չելոյ :

1252 : Ի ուէաւ հեթմոյ արքային զթագաւորել մանգոյ խա-
ՃՈ : նին , և գհատատահարութէն հարկատահանջից , խոր-
հեցաւ ինքնին գնալ առ խանն . բայց քանզի մեռաւ
տիկին նր արքայական զասել թագուհի՝ գուստր լևոնի
արքայի՝ գկայ հետ նմա երկու տարի : Ա՛յս ապա թագ-
1254 : եալ ի վերայ ծին գծերտնի հայր նր գկոստանդին՝
ՃՄ : պատրաստեցաւ ընդ առաքեաց ընդ այլեսայր

Ձա-

Հանդերձ զորօք սիւնեցւոց, և անցեալ ընդ գետ Եւփրատ
նա՛ի ժողովել ամենայն՛ի կարս՝ առեալ զինս ընդ իւր՝ զա-
քաւոյն աղուժանից. և անցեալ ընդ դուռն Հարթայ գը-
նաց յոն սկիւթացւոց. և մատուցեալ առ մանդոյ խան՝
ընծայեաց նմա զպատարագս իւր. և մեծարեցաւ՛ի
նմանէ առաւել քան զոր մարթ էր այնն ունել։ Նո
մանդոյ խան յետ պահելոյ զնա առ իւր զաւուրս մի-
սուն, եառնոյր հրամանատարութիւն իշխանական պատուոյ, և
յետոյ մշտնջենաւոր խոստութիւն. խոստացեալ
յոյժ զօրնականութիւն ժամանեցուցանել նմա, միայն
թէ հաւատարմութիւն կացցէ և նա, ընդ նմա և յաշխարհ
նորա՛ի հպատակութեան թագաւորին սկիւթացւոց։
Եւ ապա եառ նմա յաւուրսն զքոյր արքայութեան եկեղե-
ցեաց, և թուղթ թելադրութեան հարկաց արեւելեան
հայոց. և քանիս ինչ յետս դառնալոյ զարդանն հարկահան՝
եղ զնա յարդելանս։ Կարգեալ ապա և գունդ մի զօ-
րաց՛ի զգուշութիւն Հանատարհտութեանն՝ արձա-
կեաց զնա յիւրմէ գնալ յաշխարհն իւր՛ի Կիւլիկիա։

Նշեալ հեթմոյ յաղին սկիւթացւոց, և անցեալ ընդ գա-
զամ սեղիս եկն՛ի հայաստան՛ի չիլրակ գաւառ. և
մատուցեալ առ բաչու իշխանն՝ եցոյց նմա զհրովար-
տակ թագաւորին. և պատուեցաւ՛ի նմանէ։ Նա՛ի
յաւել նմա յայնմանիկ կողմանն՝ եկին առ նա տամ իշ-
խանք և եպիսկոպոսունք և վարդապետք հայոց. և
ցուցին նմա պատիւ մեծ իբրև իւրեանց թագաւորի.
և նա ևս եցոյց ամենայն նոցա սէր բազում, և ետ քաղմաց
պարգեւս, և զամենեսին շահատոյց՝ ազատէլով զնոսին սէ-
րոյ կալ ընդ մեզ և միաբանութիւն։ Նա՛ւսա անտի
հանդերձ զօրօք սկիւթացւոց՝ զոր ետ նմա բաչու. և
հասեալ՛ի միջապետս՝ արձակեաց զնա յիւրմէ բազմա-
պատիկ պարգեւօք. և ինքն եկն հանդերձ իւրովք յեր-
կիր իւր՛ի յունիսի 5. և այս Հանատարհտութիւն նո
տեւեաց աւուրս մի և ամիս չորս։

1255։ Ունէալ աստղային իմանոյ զմիաբանութիւնն՝ զոր արար
հեթում արքայ ընդ մեծն խանին սկիւթացւոց՝ յարոյց
ձակեցաւ՛ի կիւլիկիա ընդ անցս վահկայ։ Նա՛ւսա ընդեմ նո
հեթում հանդերձ զորօքն իւրովք. և վանեաց զնա
յիւրմէ ընդ նոյն Հանատարհտ. և դիմեալ անտի յա-
րեւելս հիւսիսոյ կոյս՛ի ձեռաց նո՛ւ զբազում գաւառս

և զքաղաքս. ընդ որս և զդերբենդիկ, և զսահեղեան, զոր յաւիշտաւիեալ էին այլազգիք ի հայոց:

Եւ այսպիսի օգնական լեալ և փեսային նորա՝ որ էր կոմս տրտաղօլոյ՝ աղաւեաց զնա ի քոնսուլթենէ թշնամեաց նորա. և էառ զմունդաս քեզոզ: Այս և բազմ օրինակաւ բազում օգնութիւն ցուցեալ առ լատինացիս մնասուանդ առ բնակեալս յանտիոք՝ զերծոյց և զնոսա ի թշնամեաց նոցին:

1259: Ո այսպիսի արշաւանս հուլաւու առեալ արքային
չը: Հեթմոյ և հոստանդին կաթուղիկոսի՝ երկեան յոյժ. և խորհուրդ արարեալ ընդ իշխանան՝ դնացին առ նա ծանր ծանր պատարագօք. մատուցանելովնոա զամսոյն և զհարկան արծուին քաղուն առաւելութիւն. որով և մեծապէս պատուեցան ի նմանէ, և դարձան խաղաղութիւն: Այս ինքն հուլաւ յետ քաղաքացն և գաւառաց՝ որոց տիրեաց՝ դարձաւ ի տեղի իւր:

1260: Իբրև խմացան եգիպտացիք զմեռանիլ հուլաւայ՝ յայտ-
չը: նակեցան բազմութիւն, և առին զբազում քաղաքս՝ զորս յափշտակեալ էր նա. և որս և զեդեսիա. յորս կոստոբեցին զանհամար քրիստոնեայս: Նաև վերակացուն չկարացեալ իւրեք զդէմ ունել, և կամ յետս գառնալ՝ դիմեցին ի նիւելիկիա. և անկան առ հեթում արքայ: Այս նր ցուցեալ առ նա խնամ մեծ, և տուեալ զհանդերձս և զերիվարս, արձակեաց ողջանալոյ առ հուլաւ. որով առաւել ևս փառաւորեցաւ անուն նորա առաջի նր և առաջի ամ ակնեթացւոց:

17։ Լուծել եփնպատասխանն՝ և չեալնէին. և չալմտրել չափոյ ա-
ռաջնոյ՝ և հանապազնէառնել։

Է. 34։

Վ հետացեալ ամիրային եգիպտոսի՝ որ՝ի գերու հայ- 1265։
ոց փնտռտուխտառ կուչն, առաքեցին արքունատզառաք, չժ։
թէ հեթում ազգաց միացեալ է ընդ սկիւթացիս, և թէ
առեալ է ձեռամբ նոյ զքանի մի քաղաքս՝ որք յառաջ
ժամանակաւ էին ընդ ձեռամբ եգիպտացւոյ՝ առա-
քեաց պատգամաւորս առ հեթում, և խնդրեաց՝ի
նմանէ զայնոսիկ քաղաքան։ Պատասխանի արար հե-
թում՝ թէ այն քաղաք յառաջագոյն մեր էին. և յե-
տոյ յանկրաւն յափշտակեալ եղեն յայլոց. և յորժամ
առնն սկիւթացիս՝ անկեալ էր այրին՝ զառնա- 1266։
ցաւ. և խոստացեալ թէ յանհոգս կ հեթում՝ զուսա- չժե։
րեաց զօր բազում յոյժ, և առաքեաց՝ի վերայ հեթ-
մոյ. և նոքա յանսպատրաստի գտեալ զկիւլիկիա՝ մտին՝ի
դնելսն, և քանդեցին զբազում տեղիս։ Այն տեսեալ
հեթմոյ բաժանեաց զլօրս իւր յերկուս զունդս և ետ
՝ի ձեռս որդւոց իւրոց լեւոնի և Թորոսի. և արձակեաց
զնոս ընդդէմ թշնամեաց. և ինքն ածսպարեալ չորս-
առ սկիւթացիս՝ առնուլ օգնուի՝ի նոցանէ։ Եւ մինչ-
չև ժամանեալ էր այրին՝ անկեալ թշնամեաց՝ի վե-
րայ հայոց՝ հարին զնոս՝ի հարուստս առատիկս. և զգ-
ծիացեալքն արարին փախստական։
Լուռ լեւոն և Թորոս արքայորդիք՝ տակաւ զօրօք՝ որք
մնացին առ իւրեանս, կրկին շահատակեալ ընդդէմ
թշնամեացն՝ անակնուսնելի արուեստ հարին՝ի նոցանէ՝
զրեթէ աւերել քան զառան հաշար այր։ Եւ յառաւել
մլնել Թորոսի՝ի մարտ՝ վերս ընկալեալ անկաւ անդ։
Լուռ լեւոն եղբայր նր մատնուեալ իշխանաց ամանց՝ի
հայոց՝ պաշարեալ՝ի քաղմուեէ թշնամեացն ձերբա-
կալեալ եղև՝ի նոցանէ, և արկաւ՝ի շղթայս. և էր ինքն
՝ի հատակի նեղ երեսուն ամաց։
Ընդ առաւել ևս հանդարձակութիւն առեալ թշնա-
մեացն, և տպատակ սփռեալ ընդ ամ տեղիս կիւլիկիոյ՝
՝ի սուր սուսերի մաշեցին զբազումս՝ի հայոց. և զբա-
զումն գերեցին. և եռուն Հարսկ հրոյ ոչ տակաւ տե-

ղիս

զիս մինչև գատանայ քաղաք. բայց ոչ կարացին տիրել ամուր քաղաքաց և բերդից։ Այլ սակայն՝ արքայ նիստ քաղաքն սիս՝ ի պաշարման անդ ակարացեալ մատնեցաւ ի ձեռս նոցա. որք և յաւարի առին զամ մեծուն նոր, և զամ դանձ արքունի. և ի գերութիւն վարեցին զբազումս. և այնքան զառաձարն մեծ, զոր շինեալ էր Հեթմոյ. և ապա ժողովեալ զամ աւար և զամ գերիս՝ զոր ումանք քառատուն հազար Թուրքեն, դարձան յերկիրս։

գլուխ ։

Իբրև յանդիման եղև լևոն արքայորդի առաջի փրկողիչ խաչիդ ամիրային եգիպտոսի, և խօսեցաւ ընդ նմա, հաճոյ եղև յաչս նր. և սիրեաց զնա փիւռուխտար. և խոստացաւ նմա զարձուցանել զնա յերկիրն իւր. բայց խորհրդակցեալ ամիրային ոչ եւտուն նմա թոյլ՝ զայս առնել։ Այլ սակայն աղաչեալ զնա լևոնի՝ հրամանաւ նր և զինուորօք նորին գնաց յաւխտ յերէմ. և ի գառնային յերիսպոս՝ եդ զնա ամիրայն յարգելանս բանտի. ուր եկաց ամ մի. և պարապեր անդադար աղօթից և ընթերցմանց. և նոքօք միխիթարեր զինքն և զայլս։

1267 Եկն հայր նր բարեպաշտ արքայն հեթումայ եկեալ և
ՃԺԶ։ առեալ զանցոն՝ որք անցին ի կիւլիկիա՝ տրամեցաւ յոյժ. և ի սուգ եմուտ ի վերայ որդւոց խրոց. և յառաջելով տխրութեամբն երբեմն երբեմն գնացեալ ի վանս ակաց խօսակից լինելոք ընդ միանձունս, և միխիթարեր փոքր ումն. այլ երբեմն գառնայր՝ գարձեալ ի սուգ մեծ ըմբռնելոք. և լայր հանապազ ի տուն և ի գիշերի, բայց զանխոսել, զի մի լքուսցէ զսիրտս ժողովելոցն գեանն, և զի մի իշխանք իւր՝ որք ուրախ էին ընդ ըմբռնումն լևոնի՝ առաւել գառնասցին։ Այս սակայն կամելով զնա ևս ի դուխ շարժել՝ ի ժողովիլ ամեն նոցա յաւուր միում՝ ի միասին՝ եհարց զնա. ասա են ամ իշխանք. և յառել նմա, այո, կրկնեաց և ասէ. արդարև ասա իցեն. և յառել նմա գարձեալ, այո, յոգւոյ եհան, և ասէ. ուր է ապա լևոն, և ուր Թորոս՝ արքայորդիք. ասէ փառք նմա, և ուր Հոխուէիք նոցին. անուն ձեր յիշի որդեակք իմ, և դուք չերևիք ի միջի. մինդ ի գերեալ և միւսդ ի սուր։ Այս ի լալ նորա ողբագին՝ ըմբռնեան լալ և իշխանք նր առ հասարակ. և եղև օրն այն

օր սգոյ ։

Այս ապա խորհուրդ արարեալ հեթումայ ընդ նմա՝ հրեշ-

տակս առաքեաց առ ամիրայն եգիպտոսի մեծամեծ պատուհասօք. և խնդրեաց խոնարհութեիւ՝ ի նմանէ զորդի իւր զնեան. և ամիրայն սիրով ընկալեալ զպատանդսն և ջնորհական՝ դնեաց առ նա պատասխանի. դուք ասէ բարեկամ եմ ակնեմացաց. արդ ի իմ ազգս կան մի առ ձեզ անուն. եմէք զայն խնդրեալ՝ ի նոցանէ զարձուսցես առ իս, ես և զարձուցից զորդի քո առ քեզ։ Այլ հեթեսի իսկ և իսկ առեալ գնա՝ ի սիրեմացաց առաքեաց առ ամիրայն։ Այլ նա ըստ խոստման իւրում արձակեաց զնեան առ հոգի իւր առ հեթեսի. և եղև ուրախ եմէն մեծ՝ ի կիւլիկիա՝ ի հասեալ նեղ լեռնէն անդր։ Այլ մինչև էր եկեալ լեանն մեռաւ խոստանդին կաթուղիկոս՝ ի խոր ծերութեէ. կացեալ՝ ի հայրապետութեէն՝ ի տասնիւթ ամն իսկ. և մնաց աթոռ հայոց առանց կաթուղիկոսի մինչև ամ ՌՉԺԷ։

1268։ ՋԺԷ։

Յայսմ ամի առաքին՝ ի տարանն կամ բան սլյոց՝ ի սոյ՝ քնարեալ կաթուղիկոս՝ նստաւ նախ՝ ի տասնիւթ տարի. ի կոչեցաւ կլայեցի։ Այս էր այր մեծի խնամատարեի. որ և զորդ վասն մահանալոյ հաւր իւրոյ զիանական. որ և զնաց բազում ինչ ի հանձարով. յօրինեաց և գշարա կանն * երդեցիկի՝ ի ծնունդ տիրամօրն, գոգի, և զայլ տարի։ Այս էօրնակեալ զինդ Հանրական թուղթ հնոցեալ այն առաքեաց զատաձինս նէր յայլևայլ տեղիս, տալագելով զնոսին մնռատանդ զառաջորդս՝ ընկերանալ զնոյն ընդ նոսին։

1269։ ՋԺԸ։

Յամս, և պահել զաման։

Այսմ ամի կաթուղիկոսեալ էր ժողովել հեթեսի զմոլ աքեայն զիշխանս իւր, և զնա ինքն գկաթուղիկոսն նստոյց առաջինն յաթոռ թագաւորութեէն իւրոյ զիանն զորդի իւր՝ ի տարան քաղաքի, առեալ՝ ի ձեռս նորա զիշխանութեէն իւրոյ թագաւորութեէն քան սակ. և ինքն հրաժարեալ՝ գնաց, եղև կրօնաւոր, և կոչեցաւ մանկաւ. և կեցեալ սակաւ ինչ վախճանեցաւ. և թագեցաւ՝ ի վանսն զրազարկ, յեր կոյոյ՝ ի թագաւորութեէն սակ խէ։

18 : Յամանակ լեառնի երրորդի, և կաթուղիկոսութեանն կոստանդնի երկրորդի :

Ե. 34 = 36 :

1269 : ԺԸ : Լեառն երրորդ՝ որդի Հեթումայ առաջնոյ՝ ի մեռանիլ հօր իւրոյ՝ ի սուգ մտեալ ըմբռնեցաւ յանտանելի տխրութենէ զամիսս երիս, մինչև հիւանդանալ նմա, և մերձենալ ի մահ: Ո այս խնացեալ սուգդ անդիտասի, և այլ ամիրայք, և իշխանն սիւնեաց ապատզա խան որդի Հուլաւու, հրեշտակս առաքեցին առ նա, զի սիրեսցեն զնա և ստիպեսցեն՝ զի թագաւորա կան փառաւք վարեսցէ զիշխանութենէ իւր, և՝ ի յանդորրոս պահեսցէ զանձն :

Յայսքան սիրելութենէ սփոփեալ և քաջալերեալ լեառնի՝ օծաւ թագաւոր Հայոց. և եդ զաթոռ իւր՝ ի տարսոն. և ուշ եդեալ իւրաքանչիւր պարտաւորութենէ՝ ըստ կաս բարւոք խնամել զազգն. վայելչացոյց և զպալատ իւր. և բազմացոյց զկարգ դասու պաշտօնէից իւրոց. և ամէնցոյն զուռձիկս արքունի զօրացոյն. կարգեաց և տուրս աղքատաց առ Հասարակ :

1271 : ՉԱ : Լեառն էարկ ապա և նորոգեաց զյամ տեղիս՝ որք յաղագաստանաց թշնամեացն աւերեալ էին՝ մանաւանդ զաղքայանիսա քաղաքն սիս. եւ նորոգել և զբազում հնացեալ շինուածս արքունիս, և խրամակարկառ առնել զպարիսպս քաղաքաց : Ա.բար նորոգութենէ և՝ ի վանորայս ոչ միայն՝ ի կիւլէկիա, այլ և յարևելս. և կարգեաց՝ ի նմա զպարոյս : Ը ինեաց և յեկեմ զպարիսպ վանից Հրեշտակապետացն : Ա.յս սա նորոգ գրեթէ գրեթէ զյամ դիս արտաքսել և թարգմանեալ՝ ի նախնեաց մերոց. և առաքեաց՝ ի վանորայս, ըստ որս և զօրինակ սաղմոսաստեղծի լամբրոնացւոյն :

Ա.յս լեառն արքայ հեզ էր բնութեբ, և առաւելեալ երկայնամտութեբ. պարկեշտ, ժուժկալ, քաղցրահայեաց, զուարթադէմ, և փառասէր. Ի սակ ոչընդմիջեալ առաւել գառաւ քան զյամ նախնիս իւր. և ոչ ոք էր յաւուրս նորա՝ որ ոչ սփոփիւր՝ ի նմանէ՝ ի կաթողութենէ իւրում. ամէնքն լինացեալ էին բարեաց ըստ իւրաքանչիւր վիճակի, և կային զուարճացեալ՝ ի խնամն նորա. և փոյթ նորա յամի այս էր՝ զի բարիս ցուցցէ բարեաց և չարաց :

Յան-

Հանդոյն գտաւ նմա և բարեպաշտուհի կողակից նը
Թագուհին անուն, որ՝ ի հասարակի կեռան կամ կիս
անուն ասիւր. յորմէ ծնան ուստեր և աղջիկունք. հետևեալ,
Թորոս, ամբատ, կոստանդին, Ներսէս, օշին, և ալի-
նախ. և զտեերդ ջրդի՝ զաբլուն կամ զապիլ, դշխոյ,
մարիամ, և Թէփանէ։

1272։ Ի կալ լինելն անդորը՝ ի Թագաւորութեան իւրում՝ եմուտ սատան՝ ի սիճամեծս Հայոց մանաւանդ յազ-
չինս։ գական լեռնէն. ղի յատենէրութէի բերեալ ոչ սկսան չա-
բիս նախնեացն նոցա, և բառնալ ևս զիշխանութէի նը։ Ի 1273։
մայեալ լեռնէն զեռորհուրդս նոյ՝ հնարիւք ինն ոմն կա- չինք։
լաւ գնա. և էած զամիրսա նը՝ ի ձեռաց նոցին, և ար-
ձակեաց գնա, յանձն արարեալ յիշ ղՀատուցումն վրէ
ժուց նը. որ և հատոյցն իսկ պատուհասեալ գնա, ղը
մանս յանկարծական մահուամբ, և զամանս ցաւօք և
ծանր հիւանդութէբ։

1274։ Ա՛յլ ոմանք ևս գնացեալ առ վիատուխատար սմիրայն չինք։
դրգռեցին գնա ընդդէմ զաշինն պերոյ՝ զոր եղեալ էր
նը ի հեթմոյ և ի լեռնէ։ Ի՛ր գի սմիրայն յատաջա-
գոյն իսկ յորդորեալ էր՝ ի սոյն՝ ի յարաբացւոյ՝ առնել
գնա ի իւր, և որս և զհիւրընկալութէնն՝ դիմեալ բազմութէ
՝ի կիւլիկիա, մինչդեռ յանկոզս կայրն հայք։ Իսկ
լեռն արքայ կասկածեալ գնեցդութէնէ իշխանաց և զօ-
բայ իւրոց ոչ վստահացաւ երևնել ընդդէմ սմիրային.
այլ ամրացաւ յանմատոյց տեղիս։

Ի՛ր և զօրք սմիրային անարգել մտեալ՝ ի ներքս՝ ա-
բանին զերկիրն կոխան ոտից, և կոտորեցին զամ մարդ
և զանասուն՝ զորս միանգամ գտին՝ ի լերինս և՝ ի դաշ-
տս, ՝ի գիւղս և յաւանս. և զամ շինուածս ձարակ
եառուն հրոյ բայ՝ ի պարսպատար քաղաքաց, և՝ ի բեր-
դից, որք վ՛ա ամրութէբ իւրեանց զերծան՝ ի ձեռաց
նոցա։

Ի՛ր՝ի պաշարել նը աւուրբք բազմաք զսխա՝ երկոց ամ
աբի և հզօր զօրուբ՝ եկեալ՝ ի դուռս՝ արար մեծամեծ
քաջութէիս, և գործեաց մահաւնս աստիկս. սպան և
զոպարապետս նոցա, և ինքն անդէն նահատակեցաւ։
Ի՛ր իբրև ոչ կարացին թշնամիքն առնել զսխա՝ դիմե-
ցին՝ ի վէր տարան քաղաքի. և գիտացեալ թէ անդ
են բազում գանձք արքայի՝ Թափեցին՝ ի նա զամ զօ-
րութէն իւրեանց. և առեալ զնոյն՝ կողոպտեցին զեկե-
ղե-

զերկիս նէր, և հրամից արարին զմեծ պալատան արքունի, ըստ նմին և զտաճար սքանչելի սուրբ. աւար հարին ապա զքաղաքն, և քանդեցին զապարանսն, և առեալ զերկիր բազում գնացին յաջ ի Լաբեանց։

1275։ Օ այս տեսեալ լեռնէն տէրեցաւ յոյժ. և մինչդեռ առ-
ջին։ ղեկտրով լինէր նա ի վարանս տարակուսի՝ գուժկան եհաս առ նա՝ եթէ ամիրային չև հասեալ յեգիպտոս՝ ժողովեալ զայլ ևս անհամար զօրս՝ վերստին գայ զայրացեալ։ Իբրև լուաւ զայս արքայն լեռն՝ տեսեալ թէ թագաւորեամբ ոչ ինչ վձարի, գումարեաց զզօրս իւր. և բազում բանիւք յորդորեալ զնա քաջալերեաց՝ քաջութիւն մարտնչել դնել ի վէր հաստատուն հաւատոյ։ Եւ ի սրտապնդիլ նորա՝ բաժանեաց զնա ի վեց գունդս. զմին էառ ինքն. զերկուն եա ի ձեռս հօրեղբօր իւրոյ Ծերօնեցոյն ամբաստոյ, որ սպարապետն էր. և զայլսն եդ ի դարանս շուրջանակի։ Ամբաստոյ հրամայեաց ելանել նախ իւրով սակաւաձեռն գնդաւ ընդդէմ եգիպտացւոց. և ինքն ամենապարեալ ըստ զանխուճ ձանապարհ էանոյ ի յետին կողմն բանակին եգիպտացոյ։

Եւ երբև սկսան եգիպտացիք դիմել ի ներքս՝ ել ընդառաջ նոյն ամբաստ գնդաւ իւրով. զայն տեսեալ նոյն՝ կարծեցին թէ ամենայն միայն իսկն զօրք հայոց, վասն վըստահուելոյ յարձակեալ ի վէր նոյ՝ սկսան մարտնչիլ ընդ նմա։ Եւ ի շփոթիլ ամբաստեանց զյարձակմանն նոցա՝ հասին և դարանամուտքն շուրջանակի ըստ ժամադրութեան իւրեանց. եհաս և լեռն զկնի. և ամքն ի միջ փակեալ զեգիպտացիսն կոտորեցին զնոսա. և ի զերծանիլ անդ զօրագլխի ամիրային սակաւուք, սնդեցաւ սմբատ ընդհետ նորա. այլ ի սաստկագոյնս արշաւելոյ երիվարին՝ ուժգին հարեալ զոտն իւր զծառոյ վտանգեցաւ՝ և դարձաւ յետս. և յետ քանի մի աւուրց մեռաւ։ Սակ զօրք հայոց առեալ զամ աւար թիւնամեացն և գերի ոչ սակաւ՝ դարձան յետս։ Օ ինքեալ յայնժամ ամիրային առաքեաց դեսպան առ լեռն. և հաշտութիւն խոստեցեալ ընդ նմա՝ հաստատեաց երդմամբ զդաշն սիրոյ։ Ընդ նմին ամ նաև ամիրայն լինկայոնիոյ երիցս արշաւեաց ի կիւս լինկիա. և ի պարտութիւն մատնեալ յերեսաց լեռնէն դարձաւ կոր ի գլուխ։

1276։ Եւ ի միաբանիլ լինկայոնացւոց ընդ եգիպտացիս ընդդէմ
սկիւ-

ակնեցացւոց՝ ծանոյց նոյ լևոն զդաւաճանութիւն լե-
կայոնացւոցն . որոյ վասն ապաղա խան ակնեցացւոց
պատուհաս զլևոն . յորմէ յօժարել և լևոնի եւ զը-
նաց առ նա , և նորոգեաց զդաշն խաղաղութե՛ զոր ու-
նէր ընդ նմա ։ Ա՛յս միջոցիւ նա անդ էր , արշաւեցին լե-
կայոնացիք , և առպատակեցին զամի կողմն կիւլիկիոյ ։
Ա՛ւարձ արարեալ լևոնի , և տեսեալ զեղեալսն՝ զօրա-
ժողով եղև , և յարձակեցաւ՝ ի լիկայոնիա . և աւե-
րեալ զբազում տեղիս՝ հաս աւար և գերի բազում . և
մեծաւ յաղթութե՛ դարձաւ յետս ։ Ա՛յս իբրև լուան
զայս շրջակայ ազգք որք ենթամուե՛ էին ընդ լևոնի՝
երկեան այնուհետև . և ակն ածեալ՝ ի նմանէ խոսե-
ցան խաղաղութե՛ ընդ նմա ։ Ա՛յնպէս և իշխանք նորա
յայնմ հետէ սիրով կացին ընդ նմա . ընդ որս և որդի կո-
առանդեայ լամբրոնեցւոյ օշին , զոր կացոյց արքայ՝ ի-
խան ասկուռայ բերդին ։

1278։ Ա՛յս եղև՝ ի հանդարտիլ լևոնի արքայի՝ ի պատերազ-
մաց՝ հասին՝ ի վե՛ր նո՛ր ազգի ազգի ձախորդութի՛ք . զո՛ր
ի՛ նոյն աւուրս մեռաւ սիրելի որդի նորա ներսէս . և
ինքն անկաւ՝ ի հիւանդութե՛ ծանր . մեռաւ և դուստր
նո՛ր դշխոյ անուն ։ Ցետս քանի մի ամաց մեռաւ և բա-
րեպաշտ տիկին նո՛ր կեռան Թագուհի ։ Ա՛յն և մեր-
դամահ անբուժելի չ՚ծն կիւլիկիոյ . յորմէ բազումք
մեռան . և երկիրն անվայր մնացեալ նուազեցաւ՝ ի բե-
րոյ իւրմէ ։ Ա՛ յաձանեցաւ՝ ի նոյն աւուրս և չակոբ
կաթուղիկոս կացեալ՝ ի հայրապետուե՛ ամս ժե՛ ։

1287։ Ա՛ոտանդին երկրորդ՝ արքեպիսկոպոս կեսարիոյ՝ ձե՛ռ
ծննդեամբ՝ ի կատուկ աւանէ՝ անե՛լ յեկեղեցւոջ սոյ
(ուստի սրսեցի և ես հոյլ) մնականուամբ պրոնագործ ,
՝ի մեռանիլ չակոբայ կաթուղիկոսի նստաւ՝ ի տեղի
նո՛ր՝ ի սիս յաւուր աւագ ուրբաթու ։ Ա՛յս՝ ի հետևեալ
տարւոջ վախճանեցաւ արքայն հայոց լևոն երրորդ , կա-
ցեալ՝ ի Թագաւորութե՛ ամն ի՛ ըստ հաշուոյ կենաց ։
Ա՛յոր լևոնի արքային տոեղնադիվը էր վահրամ վէ-
բաբուն վերադայնեալ . որ և՝ ի խնդրոյ նորին արար
զվիպասանութե՛ հայոց , ի զոտանաւոր պատմութե՛ ,
սկսեալ յաւուրց անտի ներսեսի շնորհալւոյն մինչև՝ ի
ժամանակս իւր ։ Այլ և գրուճած մինչ յանուն վահրա-
մայ գրիգորի՝ ի վե՛ր խորհրդոյ երրորդութե՛ . յորում
ըստ յոհաննէս քրիզոստոմոսի հոգւոյն սրբոյ ։

19. Յամանակ սկիզբն երկրորդի. և կիսոդ երկուսեան սկիզբն. նոյն ըստ երրորդի, և գլխիւրդ երկրորդի։

Ե. 36.

1289։ Եհուպ եկիդ՝ որպէս լսեմք՝ թագաւոր՝ ի տէր հօր իւրոյ՝ ոչ կամեցաւ դնել զաթոռ՝ ի գլուխ իւր, այլ ընտրեալ զանդորդ իւրոյ որդւոյ՝ կանգնեաց զնա ի վերայ իւր, և զնոյն ինքն զանազանեալ՝ և զհանապազ ի կրճատուրս կենցաղավարելով՝ մնաց՝ քան առնոյր՝ ի նոցանէ՝ ի հարկի իւր։ Եւ զգօսանաք իւր էր պարապել ազօթից և հոգևորական կրթութեանց կամ և ընթերցանութեան գրոց՝ ուսուանելոյն։ յորում առաւել ևս լսելոյն անդորրանալը հոգի նր և միխիթարէր, և առնոյր ապահասիս՝ ի բժշկութեան տարուելոյն մարդկային բնութեան. զայս և ինքն վկայէ՝ ի յոտանաւորսն՝ զոր ասէ՝ ի վերջն ածանչելն, զոր գրել եա վս իւր մաքուր և նպատակ գրչութեան։

Զերկիդում ամի թագաւորութեան նր անկաւ գժտութիւն՝ ի միջ նր և կոստանդեայ կաթուղիկոսի. և այնչափ խստացաւ բանն, մինչև հարկ լինել արքային ժողով գումարել և ընկենուլ զկաթուղիկոսն և զաթոռ նր՝ յեօթ կալոյ նր՝ ի Հայրապետութեան սմա։

1290։ Պատմութիւն չկայ՝ յերկուքեայ գաւառ՝ ի խոս գեղջ, որ և մնալ էր՝ ի Հռոմկլայ՝ ի կաթուղիկոսարանն՝ ընտրեցաւ և օծաւ կաթուղիկոս՝ ի տէրն կոստանդեայ աթոռոյ։ և կոչեցաւ Հռոմկլայեցի. և սա եղև վերջինն՝ ի կաթուղիկոսունս՝ որք նստան՝ ի Հռոմկլայ։

1292։ Ի նոր աւուրս յամի 1292. Յայս. անկաւ տարաձայնութիւն՝ ի Տայս. քանզի դրձ՝ դիպաւ խոտորումն աւուր ածոյ զառակին, որ և ծնազատիկ ասի. ամանք կամին տօնել զյոտնաց՝ ի 6 ապրիլի. և այլք շաբաթով միով զնի՝ ի 13 ամսոյն։ Ջեւսեալ հետևոյ արքայի և առ կաթուղիկոսի՝ թէ երկաքանչիւր կոմսունք սնոյեալ կան՝ ի կարծիս իւրեանց, և Հակառակութիւն կոգեն զի իրաւ աթոռին ժողով եալեալ և վճռող՝ ի սմա քաղաքի. և անապատ քննեալ զուղղելի ժամանակին սահմանեցին ծնեալ յայսմ ամի՝ ի 6 ապրիլի. զայդ ընակիչք սահմանին Տայոց սկսեալ՝ ի կեսարիոյ՝ ի վեր

վէր՝ ըստ առաջնոյն սովորութեանէ իւրեանց սահմանելոյն ի 13
ամսոյն։

Ոմանք ասեն մեկնիլ աշխարհն Եգիպտոսի որպէս
գալաւինն՝ զիմաց անկեալ բազմութիւն զօրաց ի ծովե-
զերեայս պաղեստինոյ, յորս ոմիքն լսեմք և գոյք.
և կատ զաքքէ և գոթրատօլիս և զայլ քաղաքս. և կռ
տոքեաց զնամբրիտեայս։

Ծողովեալ յետոյ զայլ ևս զօրս՝ խաղաց յերկիրն եւթ 1293։
լսատացւոց. և եկեալ պաշարեաց զՀռոմկլայ զանառիկ էնէ։
զղեակն. և կանգնեալ զբնդմ մեքենայս բաբանաց և
մանգղինաց ընդդէմ արտաքին պարսպի նորա՝ աշխատ
եղև յոյժ կործանել զնա, և ոչ կարաց. զի անմատոյց
էր և ժայռապատանէլի. նաև զի քեռին Հեթմոյ՝ որ
քաղաքապետն էր՝ քաջութիւն մարտուցեալ ի ներքուստ
արտաքս՝ վտանգէր յոյժ զզօրս ամիրային, և զբնդմն ի
նոքանէ տապատուն արկանելոր անդէն. և ոչ տայր նոցա թոյլ
համարձակ վարել զմեքենայս պատերազմի։

Ապա ի վերջոյ սաստկացուցեալ թշնամեաց զմարտն,
և յանձախեալ զոբմբաքարս բաբանաց՝ քանդեցին զմի
կողմն պարսպին. և յորդեալ ի ներքս՝ անցին դիւրաւ
ընդ միջին պարիսպն. և յարձակեալ ի ներքնաբերդ
զղեկին՝ այր իւրաքանչիւր սուր ի ձեռին՝ հարին և
կոտորեցին զբազումս. և արեամբ զանգեալ ներկե-
ցին զքաղաքն. և ապրեցուցեալ ընտրանւոք զօրս կա-
մեցանն՝ վարեցին ի գերութիւն, ըստ որս և զառեւանտոս
կաթուղիկոս։ Այրեցին և զեկեղեցիս և զկաթուղի-
կոսարանն. և յափշտակեցին զսպասս եկեղեցեաց,
ևս և զզբաղազան աջ լուսաւորչին մերոյ. և աւար հա-
րեալ զքաղաքն ողջոյն՝ եղեն անտի։ Այս ի գիմել նոցա
ի կիւլիկիա՝ եհաս դուժիան առ մեզնէ աշխարհ՝ թէ
թշնամիք սաստատակեցին յերկիրս քո. վասն թողեալ նոր
զկիւլիկիա՝ դարձաւ յոյն իւր։

Այսքան տարան եգիպտացիք զգերութիւնն յոյն իւ-
րեանց՝ անկասկած հիմանդութիւն մեծ ի տահմանս նոցա, և
մահ անհնարին, և արհաւիրք մեծամեծք և հանապազ
զօրդք. մինչև յայնմ առեսանել ամիրային, թէ այն է
պատիժք պատուհասն առաքեալ յոյց ի պատճառս
գերութեան աջոյն նոցա և սպասուց եկեղեցեացն, և բազ-
մութեան քրիստոնէից։ Այս յորժամ խորհէր նա զար-
ձուցանել զայնս անդրէն ի տեղիս իւրեանց՝ անկասկած

խոտովելէն յեգիպտոս . և ապրեսա նա ինքն մեկնէ աշրաֆ ի ծառայից իւրոց . և նստաւ ի տեղի ոչ քիա-
սուզա անուն . և սա ևս զիտէր առեալ Տարբածոյն իբր ամի մի , և Տատատեաւ ի վէր Տաճեալ Թէ ի ոճակ
է այն ամ պատուհաս վ նախակարգեալ իրացդ՝ Տրա-
մայեաց գաղթուցանել զոր այն և զամ ապասս և զգե-
բիս . և գրեալ Թագաւոր սիրոյ սա Տեհեռամ՝ Տասաս-
տեաց ըն նման զբարեկամութեի :

Այլ եղեւ իբրև Տասին նոքին ի կիլիկիա՝ տեսեալ բա-
րեպաշտ արքային և ամ ժողովրդեան յայտնապես զայ-
ցելութիւն ոյ ի վէր իւրեանց՝ ուրախութէ մեծաւ գո-
Տայութ գոյ . Այլ Տեհեռից արքային ընկալեալ զամ՝
յղեաց մեծամեծ ընծայս ի Տարցս այսր առ ամիրային.
և ետ նմա իբր փոխարէն զբազած մի՝ զոր առեալ էր
յեգիպտացոյ . Ասկ ստեփանոս կամաւորիկոս՝ որ զե-
կեցուցն յեգիպտոս՝ կացեալ ի վաստանդութեի իւրում
ամ մի՝ մեռաւ ի ցաւոց սրտի , կալեալ զիշխանուն կա-
թողիկոսութեի ըն ամ ասն ոչ :

1294 Ի սմին ժամ եօթնեկոդ՝ անաւարտեցի՝ տուրբ էրիցանց
Տրեցեալ յանաւարտաց քաղաքէ՝ որ և անաւարտա կո-
չի՝ ընտրեցաւ ի տեղի ստեփանոսի . և զի յայնժամ
աւերեալ էր Տռոմկլայ՝ նստաւ ի սիս . և յայնմ Տետ
անդր փոխեցաւ աթոռ կաթողիկոսուե . որով վ ասի
այս կաթուղիկոս ստեղի ևս անուանեցաւ :

Չատուս որ կամ գուցե յառաջ ըն զոս՝ Տեհեռամ ազ-
քայ էտ բառնալ գնդոմս աթոռոյն ազթամարայ . և
ասէր թագաւորեի ի մէջ աթոռոց . Տրամայն տաճեալ
զնամ վարել առանձինն զիշխանուե այնր վիճակի . զի
մինչև ցայն ժամանակ ըն բանադրանաք Տամարեալ լի-
նէր այն աթոռ . առ որ և սէր մեծ եղոյց գրիգոր կա-
թողիկոս :

Այլն այս կաթուղիկոս Տեզ կր բնութէ և գիւրահաս
էան . սա արար Ճառս քանի մի և ջարակաս . բայց այս
չարականք չեզին ըն ունելի . քանզի յօրինեալ էին յոճ
անդրագ : Այս եմոյծ յայդ մեր՝ ասել չնոր օր գնծա-
ցուսցին . զոր յառաջն միայն ի Տրունական աւուրս ա-
սէին :

Այս բազմեաց ջանացաւ յարմարել գձէս Տայոց ըն ծիսի
լատինացոց և յոմանց . որով անկաս արատուն ի մէջ
ազգին . ուստի և արևելեան վէրպաք Ժողով արարեալ
ի

զի փոքր սիւնիս՝ գրեցին առ նա յհաս կալ յայնպիսի
նորաձեւութէ. և ապա առաքեսցէ նմ առ Փանտոս ուս-
պեւեան շարագրեաց վասն այսր գրքոյդ մի՛ ձեռնարկ
կռեցեալ ընդեմ դատաստանի եւ աւանդութեան յունաց
անխոչընդոտ առողջապրութիւք և ոգւով հիւանդութ։

20. Յամանակ եղեռնի երիցւոյն. և ապստամբելոցն սմբատայ,
և խոստանիկայ։

Ը. 37։

(1293 թ.) Ապրիս ԺԲ՝ եղեալք հեթմոյ երիցի՛ ի կիւրիա-
(յնոյ ք.) նուպէ նմ օծաւ Թէոդ Հայոց. քանզի սա ինքն
հեթում արքայ յետ կալոյ ի Թադաւորութենէ ան՝ ի
յանկանալով առանձնանալ և պարապիլ Հոգւոյ կե-
նաց, ի նա յանձն արար զգահակալ Թագաւորութի-
իւր. և առանձնացաւ ի վանս՝ Հանդերձ Հաւուն իւրոյ
հեթմոյ մանկաւ անուանելոյ. և փոխեալ գնաւն իւր
կուռեցաւ յովհաննէս, զգեցեալ վասն խնամարհութեան
զգեստս կարգի կրօնաւորացն՝ ձեւն փրանկիսկոսի։
Այլոց ինչսանգ Հայոց ասացեալն ունէին զնս իբրև զիւ-
րեանց Թէոդ. և եղեալք նմ ևս Թագաւս յօժարակամ
անուանք նման։

(1295 թ.) Ինդան աւուրս ևէն գնացան ի լատին ազգային կիպ-
րոսի առ հեթում և առ Թագաւ՝ խնդրել զքոյր նոցա
(յնոյ ք.) զաբէլան ի կնութիւն եղբաւր իւրոյ մանրիկոսի կոմսին
սիւրոսի։ Եւ ի Տաւնիլ նմ ևէն մնացին ի սկս
քաղաք, և պատկերացաւ էր զաբէլան՝ որ և ասի զասիլ՝
երիցագոյն գուսաք լեւոնի երկի. ի սմանէ ծնան յով-
հաննէս և գոհիտոս, որք յետ ժամանակաց Թագաւո-
րեցին ի կիւրիկիա։

Ինդան աւուրս և անդրանիկոս կայսր առաքեաց զերզ-
նուս հրեշտակս առ հեթում և առ եղբարս նորա. և
խնդրեաց զքոյր նմ՝ ի կնութիւն որդւոյ իւրոյ միքայէլի,
զոր գահակից իւր էր արարեալ։

Եւ նէք հաձեալ էր այս՝ առաքեցին զերզնուն քորս իւ-
րեանց՝ զմարիամ և զթեփանէ. մեք ասեն զկարելիսն
գլուխելի միոյն առնուլ դատել՝ քան զմիւսոյն. զի
երկոքինն դատերք աքեալի են և միապատիճք. և եր մե-
ծամ հնդետասան ամաց, և Թեփանէ երեքտասան։

'ի վեր մարիամու. և զի մատ էին 'ի հատոտս կղզի՝ էլին անդ՝ դարման տանել նմա. ուր զօրացեալ մարիամ կարեաւ հոգատարութիւք և դեղով առողջացաւ։ Ընդ որ ուրախ լեալ Հարանածուսց մուծին զնա յեկեղեցի. և կարգեցին զօրհնութիւնս ըստ ծիսի յունաց 'ի վեր նր. և եաւսն նմ կրկին զխորհուրդ դրոշմի ըստ սովորութե իւրեանց՝ զոր առնեն առ ազգս սարաս. և ելեալ անտի ուղեցան 'ի կոստանդնուպոլիս։ Եւ իբրև մերձ էղեն 'ի նաւահանգիստն, ընդ առաջ ել ինքն կայսրն անդրոնիկոս մեծահանդէս փառաւք. և ընկալաւ զամբողջ պատուական ալքայավայել պատուով, և եմոյծ զնա 'ի քաղաքն բազմայարդ ընդունելութ։ Եւ յետ աւուրց ինչ կարգեցաւ կայսերական հանդէս հոլոմանեաց. ուր պսակեցաւ մարիամ ըստ սիքայելի որդւոյ կայսերն յամի 1296. չմե. 'ի 16 յունվարի։

Նոքա զկրսեր քոյր մարիամայ զԹէոփանէ խոսեցան 'ի կնութի որդւոյ յովհաննու մեծի իշխանին. և զնա ևս օծեալ 'ի խորհուրդ դրոշմի՝ անուանեցին Թէոդորա յանուն մօր կայսերն, կամ ըստ սովին պատիւ մեծ ընծայել Թէոփանեայ. և էտ նմա կայսրն օժիտս մեծաս մեծս և ծանուցոս. և բազում շքով ուղարկեաց զնա 'ի տուն փեսային՝ որ էր 'ի քաղաք Հեռի. բայց վախճան հասեալ նմա 'ի ձանապարհի՝ մեռաւ, և թաղեցաւ փառաւք 'ի Թեսաղոնիկէ։ Եւ յետ 'ի մարիամայ ծնան երկու ուստերք, անդրոնիկոս, որ յետոյ նստաւ կայսր, և մանուէլ. և երկու դստերք, աննա և Թէոդորա։

'Ի հրաւիրել այսոցիկ երից քերց 'ի Հարանուբ՝ եզբայրն սէ Թոդոս ապքայ հրաժարեաւ 'ի վայելչութէ ծի դարձոյց անդրէն 'ի հեթում զԹագաւորութիւնէ իւր. և նա ակամայ կամօք գնաց 'ի նոյն. և 'ի գլարիլ իշխանայն և 'ի Թինամանաւ ընդդէմ հեթմոյ՝ նուաճեաց զնա։ Ողբաւ ապա առ գազան խան սկիւթացւոց. և նորա գեալ զգաշն բարեկամութէ՝ եւս դաղարեցուցանել ըզ-

հալածուսն քրիստոնէից։

Յետ քանի մի ամաց քոյր հեթմոյ և Թորոսի մարիամ կայսրուհի հրաւիրեաց զնա առ ինքն. և նոյ պարտ գտեալ՝ գնացին 'ի կոստանդնուպոլիս, յանձն արար ըստալ զնն 'ի խնամս եղբօր իւրեանց սմբատայ, որ էր այլ հզօր և սեպ։ Եւ սա միանգամ էր գարձեալ հեթմոյ և Թորոսի՝ յինքն յանկուցեալ զսիրտս հրսեբագոյն

եղ-

եղբարց իւրոց՝ կոստանդեայ, օշնի, և ալինախայ, եւ
և այլոց իշխանաց՝ խորհեցաւ ինքնին թագաւորել ։
Որոյ՝ ի կողմն իւր և զգրիգոր կաթուղիկոս, խոս-
տանալով նմա կատարել զնա՛ զոր կամէր նա. և օծաւ
՝ի նմանէ փառօք Թէզր Հայոց՝ ի քաղաքն սիս ։

Ա՛մբաստ եղբայրն Հեթումայ և Թորոսի ապստամբութիւք 1297 ։
Թագաւորեալ՝ ի կիւլիկիա՝ ի քաղաքն սիս, կամելով զնել՝
անկասկած ինալ յիշխանութենէ իւրում՝ փութայաւ
գնալ մեծաւմեծ պատրաստիւք և բազում զանձուք առ
պազան խան. և էառ՝ ինմանէ նամակ հաստատութենէ
մի թագաւորութենէ իւրոյ ։ Այս եւս նմա խանն առ՝ ի
հնութենէ զմի յազգականաց իւրոց ։ Դարձ արարեալ
ամբաստայ՝ նստաւ սիրաքար՝ ի կիւլիկիա. և առ յիւր
կողմն ունելոյ զօրքսպան պատն՝ գրեաց առնա Թուղթ
բազմ խոնարհութիւք և հպատակութիւք՝ յանձնելով նմա
զինքն և զիշխութենէ իւր. զոյն եւս առնել և գրիգորի
կաթուղիկոսի. և ընկալաւ՝ ի պատկն սիրոյ ։
Ընդ այն ուրեմն եղեալ Հեթումայ և Թորոսի՝ ի կոս-
տանդնուպոլսոյ հասին յՃ իւրեանց. որոց ընդդէմ
եղեալ ամբաստ՝ ի բաց փանեաց գնա՛ ի կիւլիկիոյ ։ Ել՝ ի
դիմել նոցա առ պազան խանն՝ խաղաց՝ ի վերայ նոցա
ամբաստ. և կալեալ գնա մօտ հեռաւրիոյ՝ տարաւ և եդ
՝ի բանտի՝ ի բարձրբերդ. և յետ քանի մի աւուրց խոր-
հրդով ոմանց ազգն գԹորոս, և խաւարեցոյց զաչս
Հեթումայ ։

Ա՛ստանդէնն միւս եղբայր ամբաստայ ել այս անողորմ 1298 ։
գործ նէր գտանացեալ յոյժ՝ միաբանեաց ել իւր զբա- ՀՆԿ ։
զումն յաւագացն Հայոց. և ժողովեալ արս կորովիս՝
եկն՝ ի վէր նէր՝ ի սիս ։ Ելին ընդ դէմ նէր և զօրքն ամբաս-
տայ՝ ի քաղաքէ անտի. և սկսան պատերազմիլ՝ ի դաշ-
տի այր ել եղբօր իւրում, և կոտորել զիմեանս անխըղ-
նայ՝ առանց Ձանաչելոյ Թէ ո՛ զի Հարկանիցէ ։
Ա՛յլ Հուսկ յետոյ զօրացեալ կոստանդեայ՝ յաղթեաց
ամբաստայ. և կալեալ զնա եդ՝ ի բանտի յետ տիրելոյ
նէր ամն երկու ։ և Հանեալ զեղբայր իւր զՀեթում՝ ի
բանտէ Հանգոյց զնա՛ ի տատապանաց նորա. և զի նա
կուրացեալ էր՝ ինքն նստաւ թագաւոր՝ ի տեղի նէր ամ
մի կամ երկու ։

Ա՛յս եղև յետ այսորիկ բացան աչք Հեթումայ սքանչե- 1299 ։
լեօք՝ ի նմանէ. ընդ որ ուրախ լեալ յոյժ ածէն՝ խորհե- ՀՆԹ ։

ցան անդրէն նստուցանել զնա յաթոռ Թագաւորուն Հայոց միականաբար գրիգորի կաթուղիկոսի։ Իսկ նա ընդ էմ կացեալ այսմ եղ՝ ի մոլի փախչել և Թագչել՝ ի վանս. քայց զօրք Հայոց բռնադատեալ վերստին կալ զնոյն զնա Թագաւոր յետ տարւոյ միոյ. յամի 1300.

ՉԼԹ։

1300 Ընդ այս ժամանակ լեալ կոստանդին եղբայր նորա՝
չլթ։ սկսաւ ապստամբ մեծ յարուցանել. և կամէր հանել՝ ի բանակ զեղբայր իւր զմբատ, և նովաւ հանդերձ մարտնչիլ ընդ հեթումայ։ Իսկ հեթում հնարիւք լինի ձերբակալ զբարեկեալն մբատ ընդ նմին կայսրն՝ ի կոստանդնուպօլիս՝ դնել զնա՝ ի դիպահոջ. ուր և կացին մնացին
նոքա մինչև՝ ի մահ իւրեանց։

1301 Ի հանգչիլ փոքր ի հեթումայ՝ յարձակեցաւ՝ ի վեր նը
չծ։ ամիրային դամասկոսի, և ապա եգիպտացիք հարիւր հազարաւ։ Այլ ընդէմ նոյ հեթում ազգայ զօրօք սկիւթացւոց. և վանեաց զնա։ Յարձակեալ յարձակեցան եգիպտացիք և լիկայոնացիք երկիցս և երիցս. և հեթում յորմէ եհար զնա. Տուակ յետոյ՝ ի լինել հաշտութիւն՝ ի մէջ նոյ հանգեաւ երկիրն առ ժամանակ մի. տե՛ս՝ ի պատ. է. 37։ Յայնժամ՝ ի խնդրոյ հեթումայ ազգայի զօրքանա խանն սկիւթացւոց եղ՝ ի տահմանս կիւլիկիոյ՝ ի պահպանութիւն երկրին զսիլարղու զօրավար՝
որ նստաւ յանարգաքաջ՝ հազար զօրօք։

1305 Ամեծ լոյ ապա ազգային հայոց հեթումայ խոպան մեկ-
չծէ։ նել յԱծ և հրաժարիլ յոյմ վայելչութենէ նը՝ նախ որ-
դեգրեաց ինքեան զեղբօրորդի իւր զլևոն. զի ինքն կուսակրօն գոլով չունէր զաւակ. և ապա Թագ. կաւելաւ նմա Թագաւորեցոյց զնա, և եւս օծանել զնա Թագաւոր հայոց՝ ի սիս քաղաքի. և ինքն կոչեցաւ
Թագաւորահայր։

Ընդ այն աւուրս և հեթում իշխան ումն՝ որ կոռիկոսոյ ամրոցին՝ հրաման առեալ յարքայէ՝ հրաժարեցաւ յիշխանութենէ իւրմէ և յԱծ. և գնացեալ՝ ի կիպրոս կրօնաւորեցաւ՝ ի վանս լատին կրօնաւորաց պրեմոնտրացւոց։ Ոչ ապա գնացեալ՝ ի հռովմ արար զիւրք մի պատմութիւն անցիցն սկիւթացւոց. և հանգեաւ անդ՝ ի քն։

21 . Ա տամանակ լեռնէն էջբերբէր , և օձնէ . և էրկին կախուա-
ղ ներուածքէն էտապարհայ երէրբերէ ։

Ղ . 37 = 39 ։

և ան ջարբերդ՝ որպէս Թորոսի եղբօր Հեթումայ՝ Թուա 1305 ։
դատրեալ՝ ի վէր Հայոց քաջացաւ՝ ի խաղաղութենէ չծդ ։
պահել զնոն . և եր սա պատանի զգօն և Համառ , ու
անգամայն և փառացի և զօրաւոր . և եղև սոն ձեռն
առ խորհրդով և խրատու Հեթումայ Թագաւորահայրն
՝ի կարեաւր երս . և ինքն Հեթում նահանջ ՝ի վանս
Ցեսեսաւ գրիգորի կամուղիկոսի անտաբակեալ զնոն
Հիւրընկալ ՝ի խաղաղութ՝ ժամանակ պատճառաւը Հա-
մարեցաւ առաջի առնել ազգին զնորհուրդս մտաց
իւրոց ՝ի վէր քանի մի բաներկարգութեց և փոխոխութեր
ծեսից . ամեն էրի գրեաց Թուղթ յարևելս նախ առ
յովհաննէս սրպէտ արքեպիս ոնիենաց , որ մանրիաւոր
իշխանութ՝ եւս պայազատէր գնորհրն էին , և էր ինքն
էրևելից . և բանի նորա անսային բաղուածք ՝ի բնահաց
ութենէն Հայոց : Վարեաց ապա և առ զաքարիա Տարօն-
քեցի որ էր արքեպիս արտաղու և առաջնորդ ուխտին
Թադէոսի առաքելոյն , եւս և առ յովհաննէս վարդա-
պետ եղեկաց՝ որ վան բնակէր՝ ի վանս Տարօնոյոյ
Տարօնոյեցի եւս կոչի . սոյնպես գրեաց և առ այլ էրևե-
լի առաջնորդս ։

Ել ՝ի Տագիլ վզամնոց՝ ի մէջ առաջնորդաց՝ մնաս 1306 ։
ւսնդ ՝ի մէջ յովհաննու սրպելի , և զաքարիայ Տարո- չծդ ։
Տարեցւոյ , ՝ի կասկած առարհուսի ըմբռնեցաւ գրիչ-
գոր կաթողիկոս : Այլոյ ՝ջգի գիաեր Թէ Հայր ան-
ան Հեթմոյ Թագաւորաշհօրն՝ գրեաց առ նոս Թուղթ
յորդորանաց յամ Տաքառ , զի Տարոյլ գոհմարեսցի . և
քննութ՝ էսկեսայ պարզուեին լեցի իրացդ ։

Ել մինչև էր առեալ գալեսին ՝ի Հեթմոյ , չարագ-
գեաց գնամանի դառանուէ , և էս զօրնակ նորին լեռ-
նի արքայի . և մինչդեռ ակնուեր ՝ի գլուխ տանել
զգրն՝ եՀան նոսա վախճան կենաց , կացեալ ՝ի Հայրա-
պետութ՝ ան ժ՛ , կի ժ՛ ։

Յայնժամ խորհուրդ արարեալ լեռն արքայ յէ Հեթ-
մոյ Թագաւորի և ՝է քահանայից իւրոց՝ առիթեաց գնա
Տարոյլ գոհմարել . և Տրամայն Հեռան յէ առաքել իւրոց

ժողովել եպիսկոպոսս և վիճակս ի կիւրիկիա։ Այսմհետև հրամա-
նաւ եկին գումարեցան յորբայանիստ քաղաքն սիս քա-
ւտասն և մի եպիսկոպոսք · որոց բժիշկ յաղեմտեան կող-
մանց էին · և քանի մի ևս յարեւելեայց · և երեւելի
վիճակ ասան, և վճռահաւոր եօձեն · և երիցունք և կրօ-
նաւորք · ընդ սուտ և սրբոյն լուսն և Ծագաւորհայկեան
հեթում, և այլ իշխանք ոչ սակաւք ։

1307 : Ընդ ամէնն ժողովեցան յեկեղեցւոյ՝ որոյ սուրբ՝ որ ի
յունվ. սիս · և քննեցեալ անդ զնամակ գրիգորի անաւա-
զեցւոյ՝ առ Ծմնեցիսն զինն կառնոս · որոց մին էր վասն
բացայայտ դաւանելոյ ի քրիստոս բնութիւս · իսկ
այլքն ի վերոյ ծխից · տեսս ի պատ. ի. 38։ Լուս ասեր
կարգեցին կամաւորիկա վկուսանդին էակս ։

Վասանդին կեսարացի սրբազագրծ · որ և զառաջինն
լեալ էր կամենալիկա՝ վերադիս բարձրացեալ՝ ի նոյն
պատիւ ջանացաւ ի գործ դնել զնամակս ժողովին
սաղ · սակայն չէղեւ կարելի · և յարեաւ ի մէջ աղ-
գին ազգակից մեծ յոյժ , ևս և ազգասէրն : Որոյ վե-
րեւ ասացեալ զարձել զումարեցաւ ժողով յատուկ
քաղաք · և նորոգ հաստատեցաւ սահմանադրութիւն նա
իրենէոսի ժողովոյն · ոչ վիճակ յոչնչանալ սր
էր ի ժողովն անդ : Լայց ազգն ի ազգասէրն սովորա-
բեմն վարեր · տես ի պատ. ի նշանակելէ տեղիք ։

1308 : Այժմ ի յաղագս վիճակին քաղցմ խոռվելոյ ի վէ-
յունվ. այսր՝ ծագեցաւ և ընդհատմանէն ի մէջ ազգասիրացն
ոմանց · և արձանացաւ ատելութիւն ի մէջ երկուսանց ե-
պիսկոպոսաց՝ որոց մին էր եպիսկոպոս գնոյ քաղաքին
սահմանակից քենոյ վիճակաց՝ ոմանք յիշեալոյն ոչ ևս
կարացեալ ժուժել գնացին առ պետրոսն զօրավար
սիւնեաց, որ հրամանաւ զարձուցանէ խոսնին նոր-
սեր ի կիւրիկիա՝ ի բազաքն անարգասոյ հայոց զօրաց
մի պահպանութիւն երկրին · և շարժեցին զնա ընդ քար-
զրգիռ բանիւք ի վէր ելանել և հեթումոյ : Լուս նա բանի
ի այսպիսի ինն առնէ ոսկեսր յատուկ միամիտ հրաւէր
լուաց զառաքանութիւն զնոսն արքայ և գհեթում ինա-
զառաքեալսն իբր ի խորհուրդ կոչեալ վերթիչ ծա-
նոյ գործոց : Լուս ի գնալ նոցա առ նա յարեցան ի նոսա և
այլ մեծամեծ իշխանք հայոց իբր քառասուն՝ յորոց մի
էր օշին սպարապետ : Ո սուս կեղծաւորապէս մեծա-
րանաք ընկալեալ պետրոսէ խոսխոսեաց անդէն զնոսն
սու.

առ հասարակ յերիզ ամի թագաւորութեանն լևոնի, և
փութացաւ յինքն գրաւել զկիւլիկիա։

Այնժամ դուժիան առ օշին կրօներ եղբայրն հեթմոյ և
պատմեաց նմա զեղելոցն. Ել որ ասկեաղ նորա և զար-
հուրեալ՝ գնաց վազվազակի՝ ի սիս քաղաք. և ժողո-
վեալ զինուցեալ իշխանան և զարքունի զօրսն՝ դիմեաց
՝ի վերայ պիլարղեայ, և վանեաց զնա՝ ի կիւլիկիոյ. և
ինքն նստաւ ի տուգ հանդերձ իշխանօք և ժողովեալ
զօրք. և ապա օծաւ թէքր հայոց՝ ի տէրն լևոնի։

(1308 Զլևոն եղբայրն հեթմոյ թագաւորահօր թագաւորէ
՝ի վերայ հայոց՝ ձեռն՝ ի գործ արար ուղղել զպատճս էջ։
թագաւորութեան իւրոյ. և ապա սկսաւ սահմանադրել զա-
ռաջնորդս աղգին՝ ի պահել զսահմանադրութիւս ժո-
ղովոյն սուրբ. յորմէ միւսանգամ բարբառեցան վերոյ-
ծնեալք մահաբերքք՝ ի մէջ առաջնորդաց և ժողովրդոց։

1311 Յայնժամ և սարգիս եպիսկոպոս եղիվ մերժեալ իսպառ ըզ-
՝ի էջ։ սասոն օշնի արքայի և կոստանդեայ կաթուղիկոսի՝ ար-
գել զնովքան՝ ի հալատակութենէ նոյ. և յինքն յանկուցեալ
զոմանս յեպիսկոպոսաց և՝ ի վարդապետաց՝ էառ հր-
բոյրաւոր կամիրայն եպիսկոպոսի իշխել՝ ի վերայ իւ-
րոցն անկախ յայլոց. և եառ կոչել զինքն պատրիարգ
եղիվի յամի 1311. էջ։ Ասաի՝ ի ամանէ սկիզբն էառ
պատրիարգութեն հայոց յերիզ։

1317 Յետ քանի մի ամաց ի մահ կին օշնի թագուհին անդ
՝ի էջ։ նա՝ թողեալ զարս զաւակ մի լևոն անուն. և օշնի
միւսանգամ ամուսնացեալ՝ էառ՝ ի կնութեի յազգէ լա-
տինաց՝ ի սիկիլիոյ՝ ի թագաւորական զարմէ կայսր-
հաննա. և այսու պատճառաւ բարեկամութեի ցուցեալ
ընդ թագաւորս արեւմտեայց, խնդրեաց՝ ի նոցանէ հր-
բամանաւ սրբազան պատկին օգնականութեի ընդդէմ
թշնամեաց եկեղեցւոյ. և նոքա խոստացան առնել։

1319 Եւ միաբանեալ ամն ունէր օշնի ձեռնտուութեի նոյ՝ յար-
՝ի էջ։ ձակեցան՝ ի կիւլիկիա զօրք սուլդան նասրայ ամիրային
եգիպտոսի ուղեւոտան հազար այրուձիով։ Եւ օշնի
անդատարաստ գտեալ ոչ համարձակեցաւ զդէմ ունել
նոյ. և զև անդրայս ինեաց՝ ի մարդկային նպատակէ՝ ապա
յաճախ ապաւինեալ՝ ընտրեաց յիւրոց զօրաց անտի՝
հայոց արս կորովիս թէպէտ և թուով սակաւս յոյժ՝
երկու հարիւր միայն. Ել որս էառ և զկնեթում զՀզօր
իշխանն նաղդայ բերդին՝ զոր կացուցեալն էր սպարա-

պետ

պէտ զօրաց, և յանկարծուստ անհեթալ նոքօք՝ ի վերայ բանակի Թշնամեացն՝ եհար և կոտորեաց ի նոցանէ, ոգիս իբր վեցհազար. և զամենս ի գլխատրաց նոցա ձերբակալ պարտեաւ դարձաւ յետս։

1320 Յամ՝ ի գալ ամին միւսոյ հիւծանդացեալ առ՝ ի մահ
յունիս 6 կացաց առ ինքն զՏաւուտբէկ Հազարապետ ասեն իւր զօրին իշխանն կոռիկասայ և զայլ իշխանս. և յանձն արար ի ձեռս նմին զօրսն իւր ըզնա մնալոյ՝ որ էր իբր երկուտասան ամաց, խնամել նմա Հայրապետ, մինչև Հասցէ նա յասքերանս Հասակի, և կարասցէ ինքն նմին կառավարել զԹագաւորութիւնն Հայոց։ Այսպէս յանձնեաց պատուհասել նմ զտիկինն իւր զՅովհան՝ նա զոր առեալ էր յԱտ մահու աննա Թագուհէյն։ Եւ հացոյց զօրին իշխանն պայ իբր Հոգաբարձու Թագաւորութեն։ և ինքն մեռաւ, կացեալ յիշխանութեն ամս չ՛ը, և կէս. և Թաղեցաւ ի վանսն զրաքարի։

Ընդ այն աւուրս յարէ մեծ հեղն ի Հայոցասան մանաւանդ ի Տէրն արտաւազ և ի սիւնիս. և ընկղմեցան ամենայն ոչ սակաւք։ Այրծանեցաւ և անի քաղաք մեծ. յորմէ ցրուեցաւ բնակչաց քաղաքին անկան յայլ և այլ տեղիս. ոմանք ի վաստրպական Տ, և ոմանք յերկիրն պարսից. այլ մեծ բազմութիւն նոյ զխնդկին չՀան սակաւ Թագաւոր մեռ ի սահմանս ասորեստանու. և կացեալ անդ զամանակ ինչ՝ կէս մի չորան անտի ի զրիմ չամի 1331 չՁ. և չհնեցին իբրեանց բնակութիւն և եկեղեցի բազում։ Այսի կէսք չՁեցին ի լիՀատան. և ոմանք չՀն վաղաբիս ի փոքրասն, և ոմանք չայլ տեղիս. և նք ևս չհնեցին իբրեանց տունս և եկեղեցիս, և քնաւ կէսքն ի նոյն։ և ոգիք նոյն։ և մնաց չայսմ՝ հետէ անի քաղաք աւերակ։

22։ Յամանակ լեռնի հինգերորդի. և խաչաձ էհատասն հատած դեայ երրորդի, և չորեայ երկրորդի։

է · 39 = 41։

1320 Լեռն հինգերորդ՝ որգի աջի նստաւ Թագաւոր ի
յունիս 6 տեղի նորա ի սիս ի Տասակի իբր երկուտասան ամեայ. և աջին պայ ամենայնգոյ գնա ընդ գաւազ իւրեայ. և զի մեռեալ էր հին իւր՝ ինքն ևս ամուսնացաւ ընդ չովհաննայ դշխոյին՝ որ էր մայր փեսային իւրոյ լեռ

լեռնի՝ կին օձի սրբալի. և անոնմանեցաւ Թագաւո-
րասէրը. և կոչեցաւ պարսն Կիւլիկիոյ և խաւբիոյ։
Այս ի մեռանիլ ի նոյն աւուրս հեթեմոյ սպարապետին
հայոց՝ կարգեաց զեզբայր իւր զկոստանդին՝ ի տէր
նի։ Ընդ այսպիսի գործ օշնի պայլի դժգամանի լեալ
ամուց՝ ի լսանին աղգականաց յոյժ անհոյին գը-
գեցին զիշխանս հայոց ըստ միոյ խորհ
գաւս և զաբելոն քոյր սբբալին օշնի վախճանելոյ՝ կին
մաւրկոսի լսանին կոմսին սիւրասի եղբօր սբբալին
հիսրասի. որ և ինացեալ էր այրի երեք որդւովք. որոց
անուանք էին հեթում, յովհաննէս և գոնիտոն։
Այս ի ծագել ծանր խռովութեանց յարձակեցաւ օշին
պայլ ղօրօք իւրովք ի վէր սիւրասի. և ձերբակալ արա-
բեալ զթագաւորաբոյնն զաբելոն, և զանդրանիկ որդի
նէր զհեթում՝ հաճ՝ ի սիս, և արգել՝ ի փոսաղդ. ուր
և մեռանն իսկ։ Այլ երկու կրտեր որդիք զաբելոնայ
յովհաննէս և գոնիտոն փախեան՝ ի կիպրոս առ երդի
կոս սբբալ հօրեղբայր իւրեանց և կացին առ նմա։
Ուժեալ ամիրային եգիպտոսի նոսր թէ մեռեալ է օշին 1321։
թագաւոր հայոց, և թէ կայ չիտի յիշխանս նոյ՝ սո-
ղանալ զօր բնիլ յասպ ՅՀին կիւլիկիոյ. յորոց գտնդ
մի եկեալ պաշարեցին զվայաս քաղաք ծովեզերեայ.
Յայնժամ կոստանդին սպարապետ հայոց առեալ ընդ
իւր սպա իբր վեցհարիւր՝ գիմեաց յերդակարծուն պա-
տեր ի վէր նոյ. և եհար զաղաղս՝ ի նոցանէ. և ըզ-
նոսա ի վէր նոյ. և եհան զաղաղս՝ ի նոցանէ. և ըզ-
մնացորդսն՝ ի բաց վանեալ հալածական սպար մնաց։
Այն իբրև լուան այլ գունդք թշնամեացն զայդ գը-
նացեալ էին յայլ կողմն եկին և՝ ի գիմի հարան հայոց
մինչ ամ և եկիցս, և չկամ՝ ի պատուհաս մնացեալ
դարձան կորակոր լեռս. և յայսոսիկ մարտս անկան՝ ի
թշնամեաց ոգիք իբր հինգհարիւր. իսկ ի հայոց իբր
հարիւր անձինք։
Ազգն յայնժամ թշնամիք, և վարձեցին իւրեանց օգ-
նական՝ ի լնկայտացւոց և յայլոց ազգաց. և եկեալ
պաշարեցին միւսանգամ զվայաս էջ ծով և էջ ցամաք.
և առեալ զայն քանդեցին զամրոց նր. և կոստոլդին
զբաղուման. և ժողովեալ ասաւ և դերի սիրեցան՝ ի
կիւլիկիա. և յետ մեծամեծ վնասուց զոր արարին՝
դարձան յիւրեանց։
Պաշարեցան հայք՝ ի լսանին ակնարկուբ սբբազան 1322։
սպա էին։

պատին, և խնդրեցին ի նոցանէ օգնականութիւն. բայց
չգտին զոր խնդրեցին. և չարն ևս հանդիպեցան. քիչ
իբրև իմացաւ ամիրային եգիպտոսի նաար Թէ ապատ-
տան չեալ են հայք ի լստինս, և առեալ ևս համբաւ
սուա՝ Թէ գան նաքս յարևմտից յարևելս ծանր պատ-
րաստութիւք, փութացաւ գումարեաց զօրս իբր անթիւս.
և վառեալ կազմեցաւ դիմել ընդդէմ նոյ. այլ յետոյ
իբրև տեղեկացաւ՝ Թէ զանպատին նոքա, և ոչ իսկ կամք
ի նոցա գալոյ, խորհեցաւ եղանել ի վերայ հայոց, և
քնաջինջ առնել զնոսա:

Ա խաբանեաց ընդ իւր զմեծ իշխան ումն ամիր օմար կո-
չեցեալ. որոյ ընդ ձեռամբ կային բազում զօրք Թուր-
քաց: Նա զի հայք բարեկամութիւք կային ընդ սկիւթացիս՝
որոյ մեծամեծ կաշառօքն և զմեծ զօրաւոր նոյ, որ կո-
չիւր Թեմուրտաշ: Նա եղեն ոմանքին երեք դասք, ե-
գիպտացիք, Թուրք, և սկիւթացիք:

Նա նախ առաջին Թեմուրտաշ զօրաւոր իբր բարեկամ
հայոց խաղայ ի կիւլիկիա երեսուն հազար վառելովք
ի սկիւթացւոց: Նա յանկատակ ինալ հայոյ՝ զօրք նոր
յարձակեալ այսր և անդր ընդ քան և հինգ աւուրց
ձանասպարհ յափշտակեցին նախ զարջառս և զոչխարս
ի դաշտի. և անպիտանացուցին զանդս և զանդաս-
տանս. դիմեցին ապա ի վերայ դիւղից և աւանից.
աւերեցին, քանդեցին և հրձիգ արարին զբազում տե-
ղիս. կոտորեցին և զոմս գտին արտաքոյ պարսպաւորս
քաղաքաց. կոծանեցին զեկեղեցիս դիւղորեից և վա-
նորէից. կողոպտեցին զսպասս և զղարդս նոց. սպանին
զքահանայս և զկրօնաւորս. քայքին և զգերեզմանս
ակն ունելով գտանել գանձս ի նոսա. և հանեալ զոս-
կերս մեռելոց այրեցին ի նախատինս քրիստոնէից. և
զկնի քանի մի աւուրց եկին անտի և գնացին քաղաքն
աւարաւ և գերութիւք:

Ի մեկնիլ սոցա յարձակեցան դաշնակիցք սոցին զօրք
Թուրքաց հանդերձ ամիր օմարաւ գլխաւորաւ իւրեանց,
և ըստ օրինակի առաջնոցն ասպատակութիւք արշաւեալ
և հարուածեալ զնոն՝ յափշտակեցին զոր ինչ և կարա-
ցին. և դարձան ի տեղիս իւրեանց:

Դիմեցին ապա եգիպտացիք՝ ձեռաքաղ առնել զմնա-
ցուրդս ծին. և զոր գործեցին նոքա՝ ոչ տանի լեզու մար-
դոյ ի պատմել, և ոչ գրիչ ձեռն ի տոորագրել. սիրտ
և

և հանին ոտք նոյ՝ լսելեցին իբրև զձայն սրոյ և գերու-
թիւն. առին և զամանս յամուր քաղաքացն. ըստ որս հրե-
ձիգ արարին և պատանս, և քանդեցին զբերդ նորա.
և յետ քառասուն աշխարս չարեաց գործելոյ՝ Թողեալ զերկիր
կիրն աւերակ՝ ի սուգ՝ մեկնեցան խնդութիւն, վարեալ
՚ի գերութիւն ոգիս իբր քսան հազար. Թող զորս նա-
հատակեցինն։ Յայսմիսի անցս գառն հարուածոց
իշխանք հայոց փոխանակ ըստ Թշնամիս մարանչելոյ ընդ
միմեանս կռուէին, և ՚ի միմեանց վանէին։

Յայսքան հարստահարութենէ և յայսչափ Թշուառու- 1323։
Թենէ բռնադատեալ լեռնն արքայի և կոստանդեայ կա- ԷՀԲ։
Թուղիկոսն առաքեցին զիր աղերսանաց առ արքայն
պատն յովհաննէս. և ծանուցեալ զաղետս Տէրն խնդ-
բեցին զօդնութիւն. և նա գրեաց առ նոս բազում գիտս
մխիթարութիւն ևս և խրատս զգաստութիւն և կ յորդո-
րութիւն միաբանական սիրոյ. յղեաց և զանձս՝ ձեռն ար-
կանել ՚ի նորոգութիւնն Տէրն, և ՚ի գումարութիւն զօրուց
ընդդէմ Թշնամեաց. գրեաց և յորդորանս առ ամ բրիս-
տոնեայս օգնական լինել հայոց. այլ նոցա չէղև ինչ
փոյթ։

Առաքեցին ազգս հայք աղաչաւորս առ սպարապետն
Խան սկսեալ ածոյ. և հայցեցին կարկառել ինքեանց
ձեռն նպաստիւ. և նա առաքեաց քսան հազար զօրս
՚ի կիւլիկիա՝ պաշտպանել զերկիրն. գրեաց և առ լեռն
արքայ՝ ինալ անկասկած և աներկիւղ. յղեաց և դես-
պան առ ամիրայն եգիպտոսի հաշտիլ ընդ հայս. և քա-
րեկամութիւք կալ ընդ լեռնի և ընդ իշխանս նր։

Այլ մինչդեռ հասեալ էր զօրացն խանին՝ հասին ՚ի կիւ-
լիկիա և ՚ի վտքն հայս բազմութիւնք օտար ազգաց. և
առին զմեծ քաղաքն եգիպտոս. և կողոպտեալ զբնակիչս
նորա՝ հրկիզ սարային զբնակութիւնս նր։ Այրն և ըզ-
բերդն մինա, և փլուցին զպարիսպս նր։ Այլ յորժամ
սկսան դիմել ՚ի ներքին կողմն կիւլիկիոյ՝ միաբանեալ
կէս մի ՚ի հայոց՝ ելին պատերազմաւ ընդդէմ նոցա. և
մոռեալ քաջութիւնք ՚ի մէջ բանակին նոցին՝ հարին ՚ի սուր
առաջի. այլ ոչ կարացեալ սպառել կամ վանել զան-
համար բազմութիւնն նոյ՝ անկան և ինքեանք կիսով չափ.
և ամենք յիշխանացն հայոց և ՚ի հեծելոյ ՚ի գերութիւն
վարեցան. և որք մնացինն՝ փախստեայ անկան յամուր
տեղիս։ Իմեալ ապա Թշնամեաց ՚ի դաշտն մերձնայ
գե-

դերեցին և զայլ ևս բազում անձինս. և հուր արկեալ
ի մեծ բերդաքաղաքն մլուն՝ այրեցին զաշտարակս նր.
ուր և բազումք ի քրիստոնէից կատարեցան հրով ի
վերայ հաւատոյ։

Տեսեալ կոստանդին կաթուղիկոսի զայսքան հարուածս
ոչ կարաց հանդուրժել. և առ աստիկ ցաւոց սրտին
հիւծանդացաւ և մեռաւ, կայեալ յաթոռ հայրապե-
տութեանն յերկուս ամս և ժ։

1323 Ա Ոստանդին երէց՝ ի լամբրոնէ յետ կոստանդեայ կե-
ՀԾԲ։ սարացւոյ նստաւ ի տեղի նր յաթոռ հայրապետութեանն
ի սիս. և ի գնալ նորա ի բերիա վ՚ե իրիք ծանր գոր-
ծոյ՝ եկն առ նա հրաւիրակ ի նասր աւիրայէն եգիպ-
տոսի. և նա ելեալ գնաց յեգիպտոս. և յանդիման
լեալ նմա եդիա բազում պատիւ՚ ի նմանէ. և ըստ իւ-
րում զգօնութեանն իմաստուն բանիւք հաձեցոյց զնա՚ ի
հաշտութեն, ազերս արկեալ՚ ի վիմայ լեռնին արքայի։
Եւ աւիրայն հաստատեալ զաջն իւրազգութեանն յամն
հնգետասան։ Եւ ապա դարձաւ կոստանդին կաթու-
ղիկոս յաթոռ իւր՚ ի սիս իմնդութեն. և ուրախայօդ
ջնմանն։ Եւ որովհետև գտին ևս հայք զպաշտպանու-
թիւն՚ ի զօրացն իսանին՝ ձեռն արկին այնուհետև՚ ի նո-
րոգութեն և՚ ի շինութեն ծխին։ Այլ ինքն կոստանդին
կաթուղիկոս յետ կալոյ՚ ի հայրապետութեան ամս ե
վախճանեցաւ։

1327 Յ Յակոբ երէց՝ ի սըսոյ քեռորդի գրիգորի անաւատ-
ՀՃԶ։ ղեցւոյ նստաւ՚ ի տեղի կոստանդեայ կաթուղիկոս՚ ի
սիս։ Ի սմ աւուրս երևեցաւ եղև եղբօրորդի Թադաւո-
րին Հայոց գոհիտան ծնեալ՚ ի զաբլոնայ՚ ի քեռա-
նէ հեթմոյ երկրորդի, երիտասարդ առոյգ և հզօր,
յարդոյ գտեալ յաչս մեծամեծացն յունաց և լատի-
նացւոց։

Ա օրաքսյր սր մարիամ կայսրուհի հայկազն (զորմէ
գրեցաք՚ ի գլ. 20.) լուեալ բազում ինչ զամանէ կո-
չեցաց՚ ի կոստանդնուպոլիս տեսանել զնա. և՚ ի գալ
նր անդ յաւուրս կայսերութեն որդւոյ իւրոյ անդրոնի-
կեայ՝ տեսեալ զնա հաձեցաւ ըստ քաղաքավարութեան
նորա. և ետ նմա՚ ի կնութեն զմի՚ ի դստերաց ուրուսի
մեծի պատրկի։ Եւ իբրև մեռաւ կինն անորդի՝ կա-
ապա զդուստր սերգեայ կիր սիւրգիանոսի առն երևել-
ոյ. յորմէ և ինքն գոհիտան սիւրգէս կոչեցաւ կամ
սար-

Պատ. Ղ. գլ. 22։

թագիս։ Եւ ասպա կարգեցաւ ի կայսերէ իշխան և վերակացու Ծիրն ազգիդոյ. ուր և տիրեաց զօրութիւն և իմաստութիւն, ունելով ընդ ձեռամբ իւրով զդունդս զօրաց ի յոնաց և ի հայոց։

(1342։ ՉՂԲ։) Եւ եղև երբէք վատրեցաւ կանտակուզենոս ի յովհան-նէ կայսերէ (ի Թոռանէ մարիամու մօրաքեռ գոնի-տոնի) և կարգեցաւ առանձին կայսր, առաքեաց դեռ պանս առ գոնիտոն զինքն ձանաչել կայսր, և ին ղրկ-հաննէս, և ինքեան օգնել և ին յովհաննու։ Ընդ այս խաժռռեալ գոնիտոնն՝ արար պատասխանի. գիտեմ ձեռն տալ ուժ ալիտոյն եղե, և ուժ ոչ։ Եւ ի յոյնսատալ դեսպանացն՝ կալեալ զինս եդ ի բանտի. և ապա ուրբաթ անդեամբ կայսին կանտակուզենոյ մօտ ի սահմանս իւր՝ յաւիշտակեաց զինս. և զբաղում կալուածս նորա չինքն դրաւեաց, և զձեռնտուս նորա կալեալ մերկեաց յիմ ընչից, և վտարեաց յերկրէ իւրմէ. յորոց ժողովեաց ոչ սակաւ բազում. և ին զդուստր իւր խոսեցեալ եր ի արդուց նորա, լուծեալ քակեաց զնշանն։

Եւ յորժամ դինեաց կանտակուզենոս ի վերայ Թեսաղոնիկեայ՝ հասեալ զօրօք ի վիր նր՝ հալածական արար զինս. և յիմ տեղիս՝ ուր և կարէրն զդեմ կալաւ նմա առ ի խոսխանելոյ զկայսերութիւն նր. զի հաստատուն ինացե կայսերութիւն յովհաննու Թոռին մօրաքեռ իւրոյ. և ապա դարձաւ յաքայիա. և ի նմին տարւոջ կարգեցաւ Թագաւոր Հայոց յամի 1343. ՉՂԳ։ որպէս ունիմք ասել ի գլ. 25. Ի ՀԱՅ մեք Հայեսցուք յառաջիկայդ։

23։ Ոտրճ անգլուխ ընտնէ հինգերորդ. ի յարձակել ե-գիպտացոց վերուին ի հէլլիդէ. ու ի ժամանակ հարուստ էին առևտրի միջնադարի։

Ե. 40 = 42։

Ի նոյն այն աւուրս ծագեցաւ թշնամութիւն ընդ լեռն 1330։ ՉԽԹ։ ալբայ և ընդ աներ նր ընդ օշին պայլ. նոյնի իրի ա-ռաքեաց լեռն զօրս ի յատանոս. և ըմբռնեալ զօշին և զեղբայր նորա զկոստանդին ապարատեա՝ էս սպանա նել զնա։ Ո այս դործ խոստութիւն գործեալ նր՝ առա-

Եւ կոչեաւ ի կիսպրոսե զյովհաննես զեղբայրն գոմի-
տոսի սերգեայ՝ պօօրաքեւորդն իւր՝ կացոյց պայլի-
խշխան իշխանաց . և զբազատին ումն անուն յազդե լա-
տինացւոց արար սպարապետ ի տեղի կոստանդեայ :
Եւ այսպիսի սպան լինի և զտիկին իւր զԹագուհին
հայոց զդուստր օշնի պայլի . և եառ իւր ի կնութիւն ի
լատինացւոց զդուստր արքային սիկիլիոյ . և այցելու-
թիւն ետն վերացաւ ի նմանէ :

1334 : Ընդ այն աւուրս Թէ լատինք առ հասարակ
չՁԴ : պատրաստին գալ յարեւելս յազատուԹին ուր երկրին ,
և ի խորտակումն նոճաձնուԹիւն այլազգեայ : Ընդ այս
համբաւ զահի հարաւ ամիրային եգիպտոսի մեկնիլ նաւու,
և ամիրային բերիոյ . և համարելով Թէ հայք են՝ որք
գրգռեն զնա , և ձեռնտու լինին նոցա, եդին ի մահ
ջնջել զնա՝ զի հայս ի սահմանաց անտի . զորմէ ասեն
սը աստ իցեն՝ անհնար է մեզ ազատանալ յարշաւա-
նաց եւրոպեացւոց : Ապա ամիրային նաւոր Թէպետև է-
դեալ էր գալն խաղաղուԹիւն ընդ հայս հնգետասանա-
մեայ ժամանակօք , բայց խառնեալ ի համբաւոյ պատ-
րաստուն արևմտեայց , ևս և գրգռեալ յայլոց օտար
ազգաց՝ գումարեաց զօրս անհամար բազմուԹիւ . և եւ
ի ձեռս ամիրային բերիոյ , որ Թշնամացեալ էր ընդ ար-
քային լևոնի :

1335 : Վխմեալ սոցա յանախնկալ ժամանակի ի կիւլիկիա ի
չՁԴ : ոճոն համբարձման տեն , և յանհոգս գտեալ զհայս և
յանպատրաստի՝ յարձակեցան ի շէնս և յաւանս , և
կոտորեցին զոմս և զտին՝ զՅակոբոս և զեկեղեցա-
կանս , զարս և զկանայս , զմանկունս և զծերս . և այ-
րեցին զտունս և զսպարանս , զեկեղեցիս և զուխտա-
տեղիս , և զերեցին զընտիրս , և առեալ կողոպուտ
բազում տարան յԱ ւրբեանց :

Վսկ լևոն արքայ սասանեալ յերկիւղ մեծ ի բայ հե-
ռացաւ ի կիւլիկիոյ . և իշխանք նորա ամիրայեան ի քա-
զաքս իւրեանց անառիկս . և ապա առ հասարակ ձեռն
ի գործ արարեալ սկսան նորոգուԹիւն ինչ առնել ըստ ե-
1337 : Այլ ահա անդրէն հասին բազմուԹիւք յոյժ եգիպ-
չՁԴ : տացւոց ի կիւլիկիա : Եւ լևոն արքայ անձեռնհաս
գտեալ առնել ինչ անկաւ ի բերդ մի ամուր . և տեսեալ
Թէ օր յօրէ նոճաձին ծն սրով և գերուԹիւ՝ առաքեաց
դեսպանս առ մեկնիլ նաւոր . և խնդրեաց ի նմանէ ա-

ղաչանօք զհաշտութիւն խաղաղութիւնէ ։ Յղեաց և նոսա
զդեսպանս, և արար պատասխանի. ոչ իւիք ասէ յանձն
առնում զինդիր քո, բայց եթէ երդմամբ խոստանայ-
ցես ինձ չառնել երբեք զպատուհասուրութիւն կամ
զիղձակցութիւն ընդ արեւմտեան ազգս ։ Ընդ լուան արքայ
քանզի նեղեալ էր՝ ոտիպետցաւ երդնուլ ի նա ըստ աւետա-
րանն առաջի դեսպանացն ամենայնի. և յայնմ հետէ
դադարեցաւ երկիրն զամն իբր երիս ։

1339։ Ա.յլ քանզի լևոն արքայ դարձեալ սկսաւ գաղտ թերել թա-
կացութիւն առնել ընդ սրբազան պատկին և ընդ այլ ո-
մանս յարեւմտեացդ, զայն զդացեալ աստիրային եդիպ-
տոսի՝ բարկացաւ յոյժ. և արձակեաց զօրս վերստաստան
հաղար սպրուճիոյ՝ խաղալ աստատակութիւն ի հիւսի-
սիա ։ Նոքեալ հասեալ ասպա նոցա անդր՝ դարձեցին
ձեռս բազում. և կոտծանեցին ի հիմանց զվերստաստան
գղեակս. և ժողովեալ զհատուստ կողոպուտ երկրին՝
մեհենեցան անտի ։ Ընդ յայնմ հետէ ոչ ևս իշխեաց լևոն
յայտնի պատգամաւորութիւնս առնել ընդ արեւմուտս.
և ասկայն ի ձեռն լատինացւոց գաղտ ծանոյց սրբա-
զան պատկին զվտանգ իւր. և խնդրեաց զօգնութիւն ։

1340։ Ա.յսոյիկ այսպէս եղեալ անհաւ գժտութիւն ընդ իշխանս
և ընդ եպիսկոպոսունս, ևս և ընդ սրբոյ և ընդ յակոբ
կաթուղիկոս. քանզի հնար ոչինչ կարէին առնել ամենևին
զիղձակցութիւն ընդ արեւմտեայս. զի աւասիկ սպառե-
ցաք ասեն այսու պատճառաւ. իսկ հնար հակառակէին
այսմ ։ Ի սաստկանալ այսպիսի վիճից՝ և ի յառնել և
այլևս ազգի ազգի զրգռութենէ ի բանսարկու արանց՝
խաստացաւ բանն ի մէջ սրբոյ և կաթուղիկոսի. և
յառաւելն բորբոքել կիզամբեաց կաթուղիկոսն զսր-
քայ և սպառնացաւ նմա. ընդ որ ցասուցեալ սրբոյն
ընկեց զնա յաթոռոյ իշխանութենէ յետ կալոյ նր ի կա-
թուղիկոսութենէ ամն ժէ ։

1341։ Ա.խիթար՝ որ և ներ մխիկ ասէր՝ ի գաւառին երնջա-
կայ՝ ի գեղջէ քռնայ՝ նոտաւ կաթուղիկոս ի տեղի
յակոբայ ։ Ի սմ տարւոջս ընդարձակութիւն մեծ գտին ու-
նիթորք. այլ թէ ոյք էին սքե, տես ի պատ. է. 40 ։

Եղինակ սմ եղև յովհան վարդապետ քռնեցի, աշա-
կերտ եսայեայ վարդապետի նիշեցւոյ ։ Սա էր ի քա-
րի միոյ ամբարձեալ, յորդորեցոյց և վերացոյց ինոյն
զբազումն, և իբր նոր հանք գտանելոյ կանգնեաց նոր

միաբանութեանն՝ առեալ ի կարգե սքանչելի դանիելոսի։ Եւ բազմանալ սոցա և ի ջանալ ուղղել զաղքն՝ արկին խռովութեան անհնարին. զի արհամարհելով զամենայն հայոց և անվաւեր համարեալով զնորհուրդ միաբանութեանն և զորոշեալ նոցին, և զկարգ քահանայութեանն, ձեռն արկին կրկին միրոնել զհայս և զրոշմել, և նորոգ ձեռնադրել զքահանայս նոյն. և սոսկալին զոմանն փոխել զծէսս իւրեանց ի լատինականս, և զառնալ ի լատին նախանձութեան. որով աղմուկ սաստիկ յուզեցաւ ի մէջ ազգին առ հասարակ ընդ ամենայն տեղիս. և տեւեաց ոչ սակաւ ժամանակս. այլ ինքեանք ոչ տեւեցին, զի հետզհետէ նուաղելով պակասեցան. և յաւուրս մեր խնդրոյ բարձան. և եղեն իբրև զչեղեալս։

1341 Եւ եղեւ յաւուրս միխիթարայ կաթուղիկոսի՝ ի տոհմ յարեցեան երիցու ոմանք իբր նախանձաւորք արբանեակք չարի. որոց միոյն կոչումն ներսէս պալենոյ կիմ ներսէս պատրոն իբր եպիսկոպոս որմեայ, և միւսն սիմէոն պիկ՝ եպիսկոպոս կարնոյ առացեալ. որք վեր ի վայր ջրջեցին զնաղաղութեամբ ազգին աղանդիւք իւրեանց. որոյ վրայ հաճախեալ եղեն ի հայոց. սիմէոն փախեաւ ի կիպրոս, և ներսէս յայլ աեղի։

Եւ իբրև լուաւ սա զինքն ներսէս զնասիլ միխիթարայ յաթոռ կաթուղիկոսութեանն, վտանգայաւ եկն առ նա. զի յուսայր լինել կողմն ընդ նմա։ Ապա միխիթար կաթուղիկոս քննեալ զգործս և զբանս նորա՝ որոմ յառաջնմէ իսկ իրազեկ էր, ի բաց մերժեաց զնա. զվինք ի հաղորդութենէ եկեղեցւոյ՝ իբր զոտնհարու սմա օրինեաց։ Առնացեալ նմա և սոցա՝ ընդաւ յաւետնիոն քահանայ, ուր նստեր յայնժամ արբազան պատկն բենեդիկտոս. և ամբաստան եղև զազգին հայոց ծանր ծանր չարախօսութիւք. և ջանայաւ յուցանել՝ թէ լի են հայք սմա մոլորութիւք. զոյն գրեալ էր յառաջագոյն և հաստատեալ սորա սիմէոն պիկ։ Այլեւս յայնժամ յայնոսիկ հոգմանս ոմանք ի կարգե ուսնիթուաց. և որս և քանի մի տգէտք ի լատինացւոց, որք պարծէին գիտակ լինել արեւելեցւոյ։ Այք ամենին առաջնորդութեանն ներ ներ յօրինեցին զինքնահնար ստայօդ բանս. և ամենի զեղին զնա՝ ի գրոյկ մի, առաջի եդեալ՝ ի նմին գնա լիւր ըօթնեւտասան մոլորութիւնս՝ ի վերայ եկեղեցւոյն հայոց. և մատուցին զայն առ արբազան պատն. և նա

առաւ

առաքեաց զայն հանդերձ թղթով առ մխիթար կաթուղ-
ղիկոս և առ լևոն արքայ ։

Յայնժամ ժողով մեծ գումարեաւ եպիսկոպոսաց և 1342 ։
վարդապետաց և քահանայից՝ ի սիս քաղաք՝ ի քննու- ՍՂԱ ։
թիւն մատուցին զնմա ամբաստանութիւնն՝ որք կային՝ ի
գլուխոյն յոյն · և գրեցին ու առ ու պատասխանի ե-
արձակ, յայտնի ցուցեալ՝ թէ այն բանք աղջամաղջք
են զառաջելոց մոտայ, և շաղփաղփութիւնք բանսարկու
և քառ աթանց ։ Նա զնմա՛ի գիր անդուցեալ առաքեցին
առ արքային պատն · և նա ընդունելով զնմա ուրախ
եղև յոյժ ։ Ա՛յլ՝ ի նմին ամի յառաջ քան զգումարիլ
այսր ժողովոյ մեռաւ լևոն արքայ կացեալ հիշեցանուք
ամն իւր ։

24 ։ Ա՛ամանակ ընդ այսոսիկ յովհաննու, հոպանդեայ և գոմէ
տոնէ, և հոպանդնէ վերջնոյ · և կաթուղիկոսութեանն ներսիսի ։

Է · 42 ։

Յովհաննէս պայլ՝ որ և Չիլձան ասի, այն որում ա- 1342 ։
նուն էդին կոստանդին էրդ՝ եղբօրորդի Թագա- ՍՂԲ ։
ւորին հիպատոսի՝ ի հօրէ լատին, և ի մօրէ հայ՝ ծնեալ
ի զաբլուսնայ գաւառէ լևոնի էրդի՝ եղբայր գոքիտոնի
սերպեայ՝ զոր յիշեցաք ի գլ· 23 · ընտրեցաւ և օծաւ
Թագաւոր հայոց ի տեղի լևոնի հինդերորդի · զի լևոն
չունէր զորդի · և ոչ զեղբայր ։ Ա՛յս յովհաննէս Թա-
գաւոր յանպիտանեաց սակի ոմն էր, և խռովարար
և անարգու ազգին հայոց · որ և ձեռներէց լեալ յա-
նարդ գործս՝ արար բազում ինչ անհաճոյ իշխանաց և
զօրաց իւրոց · փոխակերպեաց և զարքունիս իւր յայլ
ինն տարազ յօռի և խոտան, և ինքն անհոգ ի խնա-
մել զայգին ։

Ա՛յ վերայ այսր ասի հրաման եհան սաստիկ, զի ամէն-
քեան՝ վարեսցին ըստ արևմտեայց յայմ իրս ։
Ընդ այս գործ նէր ոչ էս հանդուրժեաւ զօրացն հայ-
ոց՝ յարեան ի վէր նր, և սպանին զնա յետ կալոյ նր ի
Թագաւորութեան ամ ։

Պոնիտոն՝ որ և կիտոն կոչի, էս և սիւրգէս կիմսար- 1343 ։
գիս՝ եղբայր յովհաննու Չիլձանի՝ որ և տիրեր երկրին ՍՂԳ ։
աբայիոյ՝ խորհրդով իշխանացն հայոց հրաւիրեաւ նըր-
տաւ Թագաւոր՝ ի տեղի եղբօր իւրոյ ։ Իբրև լուծան ե-

դիպատակիք զԹագաւորել նոր՝ եւս և զնուճաղիլ ձերումն հայոց, մինչեւգամ գաւնդ կազմեալ՝ արշաւեցին յաւար Ձին կիւլիկիոյ։ Եւ գոճիտոն անպատրաստ գըտեալ, և ոչ կարացեալ իւիք զդէմ ունել նոցա՝ խոյս եառ, և ամրացաւ՝ ի բերդի միում. և Թշնամիքն մուտ առեալ՝ ի ներքս Ձին՝ գործեցին բազում չարիս, և դնացին։

1344 Եւ՝ ի յաջորդել ամին միւսոյ հասին ասպատակաւորք
ՂԶԷ։ չարք. և արարին զաղէտսալն հարուածս՝ ի կիւլիկիա։ Եւ էր որ որ ելանէր ընդդէմ նոցա մարտնչել օրինաւք. քանզի և իշխանք հայոց՝ որք էին յՁին կիւլիկիոյ, լքեալ և պարտասեալ էին յանձինս. նաև էին հաւանք ընդ Թագաւոր իւրեանց, այլ իբր առ օտար որ հայելով՝ սիժգային՝ ի նմանէ. և առաւել ևս անմիաբան լեալ յինքեանս՝ մանաւանդ՝ ի պատճառս երկպառակելոյ իւրեանց յերս կրօնի՝ անդադար գժտէին և կրռնէին ընդ իրեարս. և յոլովք՝ ի նոցանէ օրըստօրէ ցրուէին յՁէ անտի. և՝ ի տեղի նոցա լատին ազգականք Թագաւորացն հայոց տիրապետէին՝ ի քաղաքս և՝ ի բերդս։ Եւ յառաւելն յաճախել լատինականաց՝ սկսաւ գոնէ ոմն ազգայ բռնադատել զազգն վարիլ ըստ լատինացւոց։

Օ այս տեսեալ այլոց իշխանաց՝ ազգ արարին գոնէ ոմանց, և յորդորէին զնա՝ պահել և խնամել զազգն իւրում վիճակի, և մի փոխել յայլ վիճակ՝ որում չէն ընտել. յորժ արարին նմա և զմահ եղբօր իւրոյ՝ Թէկ ևս յայսպիսիս ձեռնարկելոյ նորա ասպանաւ նա։ Այլ յանուսաց գտանիլ նմ և յարհամարհել զնա՝ ասպանին և զնա ըստ օրինակի եղբօր նորին յետ կալոյ նմ՝ ի Թագաւորութենէ ամն է։

1345 Վոստանդին չորրորդ՝ ի հօրէ լատին՝ որդի բաղտնոյ
ՂԶԷ։ սպարապետին հայոց՝ Թագաւորեաց՝ ի տեղի գոնէիտոնի. և գալով ինքն այր խոհական և զգաստ՝ ջանացաւ՝ ի խաղաղութենէ պահել զազգն։ Եւ՝ ի պատգամաւորել սմ ըստ ամենայնի եգիպտոսէ, և՝ ի վերայ հասեալ՝ Թէկ հայք յուսացեալ էին դարձեալ յօգնութիւն լատինացւոց, ժողովեաց զօր բազմ յոյժ յՁէն եգիպտացւոց և յերկրէն ասորւոց և՝ ի սահմանացն միջագետաց. և ամ զօրու-
Թիւ յարձակեցաւ՝ ի վէր հայոց՝ անհետ առնել զնա ի-
պատ.

պատ. քանզի համարեցաւ՝ Թէ՝ ի բառնալ այնր Թագաւորութիւնէ՝ ոչ ևս խոտհեսցին արևմտեայք գալ յապրևելս՝ ի պատերազմ։

1347։ Նոյն կոստանդին արքայ վաղագոյն ևս ամօսպարեաղ գումարեաց առ ինքն զինացորդս՝ ի քաջացն Հայոց. և էղիչ կարգեալ նմա զպատրաստեալ անուն ոմն Հզօր իշխան Հայոց՝ խաղաց ընդ առաջ արշաւանաց ամիրային։ Այնժամ նմա՝ ի Թիկունս և Հուգոն արքայ կիպրոսի, ևս և տէրատեղուս ամօսպարեաղ զօրագլուխ հեծելազնդին Հռոդացւոց՝ ի յորդորելոյ սրբազան պատերազմ։ Այնքան մատուցեալ սոցա ընդ այլազգիսն՝ հարին և հանին զնոսա յերկրէն կիւլիկիոյ. բայց անկան և յինքեանց բազումք։

Այս յայնմհետէ խաղաղացաւ ցնո առ ժամանակ մի. և եղեն բազում Թղթակցութիւնք նամակաց և դեսպանաց՝ ի սրբազան պատէն և՝ ի Հայոց՝ ի վե՛ր երից կրօնի։ Որոյ վե՛ր և յակոբ սահակ՝ որ երբեմն կաթուղիկոսն էր՝ եկն և գնաց՝ ի գալ ձիա. և բերան՝ ի բերան խօսեցեալ ընդ քահանայապետին հաձեցոյց զնա յոյժ. և ետ դիտ պատիւ մեծ՝ ի նմանել, յամօթ ածաբեալ զբարբարոսս։

Այս՝ ի դառնալ նոր անտի՝ վախճանեցաւ մխիթար կաթուղիկոս, կացեալ՝ ի Հայրապետութիւնէ ամն ԺԷ. և սիմ։ նստաւ վերատին՝ ի տեղի նր սա՝ զոր յակոբ քննեցի հաւանութիւնք կոստանդեայ արքայի և եպիսկոպոսացն Հայոց. և վարեալ ընդհանութիւն իւր խաղաղութիւնք այլ և այն ևս, վախճանեցաւ։

1359։ Աեսրոպ՝ առաջնորդ վանայ սկզբն Թադէի յարտասանելոյ՝ գաւառն՝ ի փոխել յակոբայ յաստեացս նստաւ կաթուղիկոս՝ ի տեղի նր։ Ի սմ ժ՛ էջդ ամի կաթուղիկոսութեն մեռաւ կոստանդին արքայ Հայոց յետ կալոյ յիշխանութենն ամն ԺԲ. և մնաց աթոռ թագաւորութենն Հայոց պարապ ջերկեամ մի. քանզի իշխանք Հայոց՝ որք կային՝ ի կիւլիկիա սահմանուրք թուով՝ ոչ ևս կամէին ունել թագաւոր՝ ի ցեղէ նախընթացիցն, յինքեանց և թագաւոր կացուցանել զոք ոչ իշխէին. և այսպէս անտերունչ մնացեալ երկիրն առաւել քան զառաջ հոխան լինէր յասպատակութիւն այլևայլ թշնամեաց։

25 : Յամանակ լուծանէ վերջնոյ . եւ կարեւորէիսացն հոտանդեաց
հրաժարէ եւ պօղոսի առաջնոյ . եւ բարձումն թագաւորութեանն հայոց
եղեւ :

Ե . 43 :

1365 : պժդ : Լեւոն վեցերորդ՝ լուսինեան՝ վերջին թագաւոր հայոց՝ մայրենեաք հայ , և հայրենեաք լատին՝ ի ցեղէ յովհաննու Ձիւանայ և գոնիտոնի , միանգամայն և ազգական պետրոսի արքային կիպրոսի՝ ընտրեցաւ թագաւոր հայոց ըստ գրելոյ և ըստ յորդորելոյ արքային ուրբանոսի հինգերորդի : Յանգի իբրև լուաւ սա զմահ կոստանդեայ արքայի , դիտացեալ թէ հայք մնային առանց թագաւորի , և չմիաբանին թագաւորեցուցանել զոք , գրեաց առ նա յորդորանս՝ դնել ինքեանց թագաւոր զլեւոն լուսինեան : Յայնժամ և իշխանք հայոց և առաջնորդք ազգին անսացեալ բանից քահանայապետին՝ վազվազակի կոչեցին և օծին զնա հանդիսին ի կաթուղիկէն սսոյ , և թագաւորեցուցին ի վեր հայոց . սա առեալ էր կին մարիամ անուն՝ յազգականաց լուսինեանց թագաւորին հոնդարիոյ :

Այն այս լեւոն բարեպաշտ ոմն էր և իմաստուն , և ըստ ղեպատումն ի թագաւորացն քաղցր էր բարուք . այլ ժամանակ իւր գտեն . զոր առաւել ևս գտանացուցին իշխանք նր , ոչք յայնմ ետանեալ գարուս խռպատ տկարացեալ կին . նաև զարուեթի հայկազնեան մուռացեալ զկնի ունէին ի ձեռին զանմիաբանութեի իւրեանց . որոյ վ՚ն օր քան զօր նոճազէկն . և ծն կիւլկիոյ վտանգէլ յարշաւանաց Թշնամեացն՝ ի վերջինն եհաս տուրեւառ ընչոյ . ոչ աւելի արդ :

1371 : ելն : Յանգանել քանի ոմն ամաց յարձակեցան զօրք եգիպտոյ ի կիւլկիա . և սկսան աւերել և այրել զքաղաքս . և առականեցին զբերս երկրին . յորմէ անկաւ սուլ՚ի տեղիս տեղիս . մինչև գրիչ ոմն յորենոյ վաճառեցաւ՝ ի սիս հինգհարիւր դրամոյ :

Ընդեալ ապա լեւոնի արքայի ընդ իւր արս քանի ոմն , և պատահել մարտիւ զօրացն եգիպտացւոց , եհար զնոսա չարաչար . բայց ոչ կարացեալ խռպատ զգէմ ունել՝ վտանգեցաւ . և վերս ընկալեալ յանձին փախստեայ անկաւ յանմատոյց լերինս , և չերևեցաւ առ ժամա-

նակ

նակ մի. և ոչ ոք գիտաց թէ զի՞ եղև նմա, և կամ յո՞
ջրաւ. և ել համբաւ զնմանէ թէ մեռեալ էցէ՛ի մար-
տի: Յաւուրսդեալ հայոց այսմ համբաւոյ լեալ երկուց
ամանց խորհեցան թագաւորեցուցանել զոմեն դուքս՝
ամուսնացուցանելով զնա ընդ մարիամայ թագուհւոյն
հայոց: Ընդ յորժամ մերձ էին պսակել, եհաս լուր,
թէ կենդանի է լևոն արքայ. և ե յայս կնճռ տեղի՛ի
հասանել այսր լրոյ ժամանեաց և ինքն արքայ, և մին
թարեաց զնմանն, մանաւանդ զթագուհին: Ընդ այն
աւուրս մեռաւ մեսրոպ կաթուղիկոս, կացեալ ի հայրա-
պետութեան ամս ժե:

Վռստանդին չորրորդ՝ յաջորդեաւ զկնի մեսրոպայ ե 1372:
հաց կաթուղիկոս հայոց ամս ը. և մեռաւ: այնա:
Պօղոս առաջին՝ նստաւ՛ի տեղի կոստանդեայ յաթոռ 1374:
կաթուղիկոսութե՛ի սիս. ամս. ե: Ոյսոյ ժամս այնգ:
նակաւ յընկեցիկ լինել և՛ի բանտիլ տուղանին եգիպ-
տոսի՝ նստաւ՛ի տեղի նը հօրեղբօրորդի նորին էշուճ
շատան՝ թշնամի քրիստոնէից: Սա տեսեալ թէ՛ ինուճա
զուլթէ ե թագաւորութիւնն հայոց, և լևոն արքայ ունի
իւր թիկունս զլատինացիս՝ արձակեաց անհամար զօրս
՛ի կիւլիկիա: Որոց աներկիւղ հարդան տուեալ՝ զեղան
իբրև պարճանս հեղեղաց յՕշն կիւլիկիոյ. և ողողեցին
զգին զլերինս և զդաշտս: Յորոց զահի հարեալ քնակ
չաց երկրին մեծամեծք և փոքունք, և սա և սակաւաւոր
զօրք ալբունի՝ զինեալ եղեալ սարսափմամբ՝ ցիրև-
ցան եղեն այսր և անդր, ապրեցուցանել զանձինս. և
բազումք և իբր երեսուն հազար անձանց անկան յայլ
թիերութիս: Ոսկ որք մնացինն՛ի քացի՝ եղեն Ճարակ
սրոյ թշնամեաց: Զանդի սիրեալ նը արձակ հա-
մարձակ յաւար և յաւեր ՚ծին՝ զիմեցին նախ՛ի վը ան-
պարիսպ աւանաց և գիւղից մնացելոց. հասին յետոյ և
՛ի վը մեծամեծ և ամուր քաղաքաց, և և հոչակաւոր
վանորէից. և զնոսն քանդեցին և կործանեցին, աւե-
րեցին և այրեցին. հինայատակ արարին և զհոյակապ
շինուածս եկեղեցեաց և ապարանից. և կողոպտեցին
զնոսա սպասս և զգեստս: Ոչ զամիսս երկու շուրջ պա-
շարեալ զսիս՝ առին և յաւեր դարձուցին: Կոտորեցին
զոմս կամեցան. և զերեցին ըզոս հաճեցան. բացին
և զգերեզմանս իշխանաց և թագաւորաց, և այրեցին
զոսկերս նոցա. և բազում աւուրբք հետապնդեալ ընդ

ամ բնակութիւնս վայրացս ծին՝ վերկացուցին զնա. և արարին զկիւրակիա անշէն անապատ. զի մի և զօրասցի անդ թագաւորութիւն հայոց։

Նա ապա ի դասս դասս բաշխեալ զբազմութիւն թիւրաւորս գերեաց՝ սկսան խոշտանգել և տագնապել զնոսա սովու և ծարաւու, և ազդի ազդի նեղութիւք. և ամենեքին զնոսա ուրանալ ի հաւատոց։ Այլ յոչ առնուին նոցա յանձն, զբազումս ի նոցանէ սուսերահար կտրեցին ընդ մէջ, և զայլս խողխողեցին. զոմանս մորթեցին զերծ արարին, և զոմանս նեռատարած սպանին. զկիսե ղեցականս կուրացուցին մխեալ յաչս նոցա զկրացեալ երկաթիս. և զգլխաւորսն նոցա լերդուան հատին, և զայլոց մատուցանն խորտակեցին։ Նա ապա առեալ զմնացեալսն մնասականդ զողայս և զաղջկունս՝ տարան ընդ իւրեանս՝ յայլևայլ աշխարհ։

Նոքա լուան զերթայ ի սկզբան անդ ի տեսանելն զսորդել այնչափ բազմութիւն թշնամեաց՝ յուսահատ եղեալ ու նել զառաջս նոցա, կիմձեռն տալ ինքեք ժողովրդեան իւրեանց՝ եառ զընտանիս իւր զթագուհին մարիամ և զիւրսն զդուստր իւր հանդերձ փեսայիւն՝ որ կոչիւր շահան՝ իշխան կոմիկոսաց, և անկաւ յամուր դղեակն կապանոյ, և ընդ նմա քանի մի իշխանք։ Ոչ այն իմացեալ թշնամեացն՝ եկին պաշարեցին զդղեակն, և եառնն մարտ ասստիկ զաւուրս բազումս, և անկարացեալ առնել ինչ՝ եդին ի պաշարումն բերդին ստուար դունդ մի՝ զամիսս լինն, մինչև սպառեցաւ պաշար կերակրոյ ի ներքս ամենեքին։

Յանկնարինս մտեալ լերանն խորհուրդ արար ընդ պնդ։ իւրան. և յղեալ պատգամ առ զօրավարն եդիպտացւոց՝ եառ ի նմանէ երդումն՝ խնայել ի կեանս իւր և որոց ընդ նմա. և երեալ ի դղեկին մատնեաց զանձն ի ձեռս թշնամեացն։ Նա նոքա կալեալ կապեցին զնա ի կրկին շղթայս. և մտեալ ի բերդն կողոպտեցին զամենայն ազբուանն. և գերեցին զբնակիչս նորա. առեալ ապա զլերան ազբայ և զթագուհին մարիամ և զդուստր նոյ զփեսինա, և զշահան փեսայն, և զայլ իշխանս՝ տարան կապանօք ի քայիրո, այն է մէնք. և սուլդանն հրամայեաց արկանել զնոսա ի բանտ։ Նա ի միջնորդել ումանց յանդորր հանել զնոսա՝ պինեաց. եթէ ասէ յանձն առնուցուն դառնալ ի հաւատոց իւրեանց՝ ա

զատ

զատ լինելն. զսոյն ասացեալ և որդի՝ որ սուլտան Մելիք մահ-
սուտ. այլ նոյ հրաժարեաւ յանօրէնն հրամանէ նորա՝
մնացին՝ ի քանտի անդ ամս երկուս։ Ա. այս գերութիւն
լեռնի եղև յամի 1375. պետ. յետ կալոյ յիշխանութենէ
իւրոյմ ամն ժէ. յորում ժամանակի եղև և վախճան
թագաւորութենէ հայոց խոսրով, և ոչ մնաց բնաւին յոյս
կանգնելոյ ազգոյ իշխանութենէ. և ես կիւրիկիոյ ան-
պիտանացաւ. և անկաւ ըստ իշխանութեան եգիպտացւոց։
և ապա ըստ ձեռամբ օսմանցւոց։

Լոկ լեռն արքայ յետ կալոյ՝ ի քանտի զամն հինգ զըլ- 1380։
թեայ գիր ազաչանաց առ պատն հուռվայ և առ թա- պիտ։
գաւորն սպանիացւոց յովհաննէս. և զի փեսայ նորա
շահան իշխան՝ միջնորդութիւբ ոմանց զերծաւ յայն ա-
ւուրսն՝ ի գերութենէ, ձեռամբ նոր առաքեաց զդիւրսն։
Ոչ՝ ի կամիլ յովհաննու թագաւորի ձեռն մատուցա-
նել լեռնի՝ մեռաւ՝ ի նոյն ժամանակի մելիք ման-
սուր՝ որդի մելիք եշրեֆ շահանշին, զոր յիշեցաք՝ ի վե-
րոյ. և նստաւ՝ ի տեղի նր եղբայր նորին մելիք սալխ
՝ի հաստակի վերջ ամաց։

Օ այն խնայեաւ յովհաննու թագաւորի՝ առաքեաց
առ նա հրեշտակս հանդերձ թղթով և մեծամեծ պա-
տարագօք. և խնդրեաց՝ ինձանէ շնորհել քրիստեան զլեռն
արքայ և զընտանիս նր, երաշխաւոր լեալ քրիստին՝ թէ
ոչ ինչ վնաս հասցէ անտի ուրեմն նր։

Ես նա գնացեալ՝ ի հաձոյս նր՝ արձակեաց զնա պատ- 1382։
շամ, տուեալ և թուղթ առ յովհաննէս թագաւոր՝ ի պէտս։
Քրիստոնէութենէ տաճկաց 784, որ է յամի տեառն 1382. ի
ընձեռեալ ամենեան։ (Տես՝ ի պատ, հայ. է. 43. այլ ծանիր
եա՝ զի զօրս անդ եդաք զանուշանց սուլտանի և զօրա-
վարի՝ ըստ ասանդելոյ պատմութենէ հայոց էր. իսկ զօրս
սատ եդաք՝ ըստ ասանդելոյ բուն պատմութենէ եգիպ-
տացւոց է. զի պատմութիւն հայոց հայերով՝ ի պաղտատ
խօսի. իսկ եգիպտացւոցն հայերով՝ եգիպտոս, որ է
ստուգագոյն։)

Ընդ երեսաւ լեռնի և ընտանեաց նր՝ ի գերութենէն և-
գիպտոսի յեօթներորդումն ամի ինձնին յերուսաղէմ,
շնորհս մատուցանել փրկչին առաջի գերեզմանի նր։
՝ի հուռվմ. ուր պատուէրեցաւ՝ ի սրբազան պատկեր ուր
քա-

քանեայ վեցերորդէ . և ապա չոքաւ՝ի սպանիա . և յովհաննէս Թագաւոր սիրով ընկալեալ զնա՝ ետ նմա տեղի բնակուելոյ և կալուածս . գնաց ապա և՝ի գաղղիա և յանգղիա . և՝ի դառնալն՝ի յանգղիոյ՝ի վաղճեալ քաղաք՝ վախճանեցաւ՝ի հաստակի իբր վեցհարիւր ամաց յամի 1393 . պնոք . ՝ի 19 նոյեմբերի , յետ մեծաց ամաց ազատուելոյ , և Թաղեցաւ յեկեղեցւոջ վանացն կեղեւտինեանց՝ի հոյակապ գերեզմանի : Այնպէս և տիկին նոր մարիամ Թագուհի մեռաւ յերուսաղէմ յամի 1405 . և յետոյ դուստր նոր ևս փինննա . և բարձաւ այնուհետև նաև յիշատակութիւն Թագաւորութեան հայոց :

ՄԱՍՆ ԱՕԹՈՆԵՐՈՐԴ։

ԸՆԴՀԱՆՈՒԹԻՒՆ ԸՕՁԻՆ ՏԱՅՈՑ

որ գրեաւ ցարդ ցամ թն 1780։

ԳԱՏՄՈՒԹԻՒՆԱՆ ՄԵՐՈՑ ԿԱՐԳ-
ցայս վայր ընթանայր՝ հայելով ի ձեռն մերոց
ուրուք իշխանապետաց կիսազգապետից. բայց
քանզի բարձաւ այն պետութիւն իշխանութիւնէ, այսու-
հետև չունելով զչափ ձեռին նոցին՝ ի տերկն նոյ զձեռն
կաթուղիկոսաց ևերէց ունելոք առաջի առնել, և զնա-
վիմբ գալ յայսմ հօրձնելոյ մասին. ընդսին և զպատ-
ճարագան կոստանդնուպօլսոյ չափելով զձեռն։

Այլ նախ քան զմոռանալ մեր ի դառն բանիս արժան
համարիմ տալ զայս ևս ինչ տեղեկութիւն. եթէ ևս ի
ժամանակի անդ՝ յորժամ բարձաւ թագաւոր հայոց ի
կիւլիկիոյ՝ բազմացեալ էին ի մեծն հայս մարք, ար-
քունիկ կամ քիւրապաք. որք ըստ մեծի մասին գնահատին
յՀռոմ մոկաց և ի վասպուրականն և ի տուրուբերան ի
հոգմանս բազիղոյ և սասնոյ, ի բզնունիս և ի տարոն,
և յՀռն աղձնեաց ի մասին միջագետաց. և ունէին իւ-
րեանց առանձին ամիրայս։ Այնպես և սկիւթացիք և
Թուրք ի վաղ ձեռից մտեալ յՀռն հայոց և խառնեալ
ընդ մարս և ընդ այլ ազգս՝ տիրապետէին յայլևայլ տե-
ղիս առանձին ամիրայիւք մինչև ի ձեռս լանկթամուռ-
լայ։ Յետ այնր տիրէին և այլք. յորոց կրեաց և կրե
ազգ մեր վիշտս և տառապանս հանդերձ իւրեանց ա-
ռաջնորդօք և մեծամեծօք՝ յաւէտ յօտարութիւնէ այլոց
ազգաց քան ի բնակութիւնէ իւրեանց տեղեաց։ Օ այ-
սոսիկ ծանուցեալ մատիցուք ի կարգ պատմութե։

ԳԼ. ՚ : Յաջորդն կաթուղիկոսութիւն Թէոդորոսի երկրորդի : Եւ մահ եւ գործք նորին :

ՁԼ. ՚ = 2

(1378 :) (պիէ :) Թէոդորոս երկրորդ՝ ՚ի մեռանիլ պօղոսի առաջնոյ ՚ի Ջ աւուն կաթուղիկոսութեան իւրոյ՝ նստաւ կա-
թուղիկոս ՚ի տեղի նը ՚ի սիս . զի այս քաղաք Թիկիտ և եղծեալ աւերեցաւ յեգիպտացւոց , բայց մնաց անդ կաթուղիկոսարանն Հայոց . և սակայն կաթուղիկո-
սունք որք անդ ունէին զաթոռ իւրեանց՝ տատանէր զրջէին ՚ի զանազան տեղիս և ՚ի քաղաքս՝ ուր և կա-
րէին գտանել հանգիստ . և ըստ պիտոյից ժամուն գայլն անդ վճռ ձեռնադրութեանց և օրհնութեանց մեռոնի :

Ի ժամս այսր Թէոդորոսի կաթուղիկոսի զօրացեալ էր լանկթամուր (կամ լենկթեմուր , որ և Թէմիւրլէնկ կոչի) : Այս Թագաւորեալ ՚ի վերայ Հօզպէք Թաթարաց ՚ի ամրղանտ յամի 1366 . պիէ . յետ երկուտասան տար-
ւոյ խաղալ ՚ի պարսս . և էկեալ յատրպատական ՚ի Հաւ ղզաւրկէ . և անդ ժողովեալ զօրս աւելի քան զեօթնհարիւր հազար՝ դիմեաց ՚ի զանազան տեղիս . և դեգերեալ աստ և անդ զամն լինն՝ էանց յաստրեա-
տան , և էառ զպատասաս յամի 1386 . պլէ . և զարձաւ ՚ի վասպուրական ՚ : Ուր յետ բազմապատիկ հարուա- 1387 :
ծոց եկն յՀն սիւնեաց . և առեալ նախ զամրոցն երկն- պլէշ :
քակ՝ կոտորեաց զնմ բնակիչս նորա . և ապա Հոր դան
տուեալ և յայլ քաղաքս Հայաստանեայց արեամբ հեղե- 1389 :
ղեաց զնոսին : Յաղագ ապա ՚ի տուրուբերան ՚ , և պլը : եկն ՚ի կողմանս տարօնոյ . ուր ՚ի չտաւալն առնուլ զօ-
րաց նը զգիւղօրէս՝ կին մի Հայոց ՚ի մուշ գաւառէ ա-
ծեալ սուր ըստ մէջ , և առեալ զորդի իւր զուարճաց
զեղեցիկ՝ ապաստանեցաւ ՚ի տեղի ուրեք յերեսաց
ասպատակաց առ զերծուցանելոյ զանձն և զորդի իւր :
Ուր իբրև էառես թէ զՀետ պնդեալ են թշնամիք , և
մերձ էն Հասանել և արկանել ՚ի նա ձեռն , անՀնա-
րին ոտիցն պատճառ պաշարեալ , և զելս փախստեան չը-
գտեալ , դարձաւ և եՀար զոմանս ՚ի նոցանէ : Ա.ՀՀ ՚ի
բաղմանալ նոցա ՚ի վերայ իւր՝ վարանեալ վտանգեցաւ
յոյժ . և զիտեալով թէ յանկանիլ իւր ՚ի ձեռս նոցա՝ մատ-
նի ՚ի գարշանս , և որդի իւր ՚ի կրծս նոցին , անդէն

աւ

առ նմին՝ ի յափշտակութիւնէ ալեացն և՝ ի պղտորմանէ
խորհրդոցն՝ զրուիլն լուրով՝ զոր՝ ի ձեռին ունէր՝ սպան
զորդի իւր. և ձեպով սաստկութիւնէ ելեալ՝ ի բարձրա-
նդակ տեղի՝ խաչակնքեաց զերեսս իւր. և ընկե-
ցեալ զինքն՝ ի վայր՝ հնձան զոդի. զայն տեսեալ թիշ-
նամեացն՝ զամօթի հարան և դարձան յետս։

Յարձակեցաւ ապա լանկթամուր և յերկիրն շիրակայ 1394։
և բաստնոյ, և՝ ի վանանդ. և առեալ զկարս սրախող- պնդ։
խող արար զբնակիչս նր, և զայլսն վարեաց՝ ի գերու-
թիւն. ուր արար և զայոսիսի ինչ. զատոյց երեքհարիւր
անձինս յայլազգեաց և երեքհարիւր՝ ի հայոց. և ա-
ւէ ցնոսա, կամի վիճակաւ սպանանել զմի յերկուց
խմբից. բայց այժմ բարւոք ևս թուեցաւ ինձ՝ ըզ-
քրիստոնեայս և՛ թող սպանանել և զայլազգիսդ աղա-
տել։ Օ այն լուեալ հայոց ասեն, լաւ ևս է մեզ քրիս-
տոնէութիւնս մեռանիլ քան՝ ըզ այլազգիսդ տալոյ. բայց
երկու՝ ի նոցն՝ որ էին եղբարք, մնացեալ՝ ի հայոց խառ-
նեցան ըզ երեքհարիւր այլազգիսն։ Յայնժամ հրա-
մայեաց լանկթամուր կոտորել զնոսա զայլազգեացն.
աղաղակեցին երկոքինն նոքա և ասեն. մեք քրիստո-
նեայք եմք և ծառայ քոյ. ասէ ցնա լանկթամուր. ե-
թէ դուք քրիստոնեայ էք, ապ կայք՝ ի խմբի ասա այլ
ազգեաց. այլ դուք տարբք էք և սուտք. վնյ պարտ է
կորուսանել զձեզ. զայս ասացեալ՝ ետ ղերկոսին զնա
սիայն սպանանել, և զայլսն թողուլ՝ ի բաց։

Յետ բազում հարուածոց՝ զորս արար լանկթամուր՝ ի (1403։
հայս և՝ ի վերս, յաղբեանս և՝ ի հոնս, ՝ի հնդկիս և (պծ՛ք։
յայլ տեղիս՝ դարձաւ և եկն՝ ի փոքրն ասիա (յանա-
տոլու), և էառ զբիշմ մեծամեծ քաղաքս։ Ոչ եկեալ
պաշարեաց զսեբաստիա, յորում կային յայնժամ աւե-
լի քան զերկուտասան բիւր մարդիկ. և իբրև ընդեմ
դարձան քաղաքացիքն՝ խաղաղութիւն խոստեցաւ ընդ
դաւաճանութիւնք. և երդուեաւ չմատնել զնա՝ ի սուր,
եթէ տայցեն զքաղաքն. որ հարցե սակ զձեզ սրով՝
սուր նր՝ ի սիրտ նր մտցէ։

Ոչ իբրև էառ զքաղաքն, զնմա երիտասարդս վարեաց
՝ի գերութիւն. իսկ զմեծատունսն ետ նախ տանջել և
առնուլ զնմա դանձս նց. և ապա պրկեալ զդէմս նց
քնդ ոտս նոցին՝ ետ հոլովել և արկանել՝ ի մեծամեծ
փոսս՝ զորս փորեաց անդէն. այլ զկանայսն ետ կապել
զոտս

զվարսից յափիս ձիոց և ի դաշտի արշաւեցուցանել. իսկ զմանկունս քաղաքին զամ՛ ետ ժողովել ի դաշտա-
վայրի կապեալ ձեռօք և ոտիւք, և կոխան երիվարաց առնել լերդս զորայս ընդ կամնասայլիւք. որոյ աղաչա-
տեղին այն կոչեցաւ և կոչի մեւ հողեր։

Ա՛յլ զջուրս քաղաքին՝ որք էին իբր չորս հազար՝ կեն-
դանւոյն Թագեաց յերկիր. զի երբեմն ասէ չապանա-
նել զձեզ սրով։ Այժմ՝ ի քէզ անդ և զբիմ բորոտս.
և զնոսա ետ խեղդել. զի մեծ ասէ յառաջ մարդիկ
չինայեցի, դուք զի՞ պիտոյ էք ինձ, բայց եթէ՝ ի տա-
բասիոխել զախտ ձեր յայլս։ Արծանեաց ապա զեկե-
ղեցիս քաղաքին. հիմնայատակ արար և զհոյակապ
մեծ տաճար սքեց քառասնից, որ շինեալ էր քառասուն
դմբեթիւք. ուր և Թագեալ էին մարմինք նոց։

Օ՜ կին այսորիկ յառաջ անցեալ կալաւ զսպայազիտ ար-
քայ այլազգեաց. և գերեալ առեալ քան զվաթսուն
հազար տուննս, որոց բազումք էին յազգէ հայոց՝ վա-
րեաց՝ ի խորասան. և ինքն գնայեալ՝ ի ամրոցանտ՝ մե-
ռաւ անդ յամի 1406. պծէ. և Թգրեաց անդ որդի նոց
(1406։) (պծէ։) շահուռ։

Ա՛յս լանկթամուր Թէպէտ և բռնաւոր ամն էր՝ ան-
մանն՝ ի դԹուլԹէ, բայց որք անձնատուր լինէին նմ՝
ոչ առնէր նց ինչ չար, այլ միայն ըստ հարկաւ կացուցա-
նէր։ Ա՛սի ժամանակ՝ Թէ ուր և գնայր՝ ի պաշարելն
զքաղաքս՝ վրանս հարկանէր երբեակ գունով, սպի-
տակ, կարմիր, և սեաւ. յորժամ՝ ի սկզբան յանդի-
մանն լինէր քաղաքի Թշնամեացն՝ կանգնէր վրան սպի-
տակ՝ ի նշանակել Թէ հնարհա առնէ նց որք կամովին
անձնատուր լինին նմ. և յետոյ կարմիր, որով սպառ-
նայր հուր և սուր. և եԹէ ոչ անասային՝ կանգնէր վրան
սեաւ. որով ցուցանէր Թէ ոչ ևս ունի գԹող՝ ի նոսա՝
Թէ և անձնատուր լինիցին, այլ՝ ի կորուստ մատնել
զամենայնայն, և սուր զբեցուցանել՝ ի վէր ամ հասակի։
Ա՛սի ևս Թէ սոյն սա ածեալ էր զՅԱՆն աղօնանից՝ որ
առ հուր գետով զհայս՝ ի գանատահար. որոց բնակուն
առեալ անդէն փոխոխել էիցեն զկրօնս նուրեանց. յոր-
մէ և Ճն իսկ գանատահարս և հայմանն ինչ նոր կոչե-
ցեալ էին յանուն նց աղօնանք։ Այ՛ի հաստատել զայս՝
ասեն ոմանք Թէ յայսմանէ էր՝ զի առնեն նք զձև խա-
չի՝ ի վերայ հացի։

Ա՛սի

Պատ. է. գլ. ւ։

Ընծի դարձեալ թէ ոչ ասի մատեանս եդեալ լանկ-
թամուր յԵղին հայոց և պարսից՝ տարաւ ի սմրղանտ.
և եդ յաշտարակ մի մեծ. և կարգեաց պատիժ պա-
տուհասի՝ զի մի ոք հանցէ անտի զիր ինչ. իսկ թէ
կամիցի ընթերցուլ ի գրոց անտի, մտցէ ի ներքս. և
՚ի տուղ ձմրի ընթերցեալ՝ ելցէ արտաքս։

2։ Յամանակ կաղուածիւրեան կաթողիկոսի առաջնոյ
գինշի պետրոսեանցին հինգերորդ։

Ղ. 2 = 5։

1395։ Պ Ինչչև էր մեկնեալ լանկթամուր ի հայաստա-
նեայց՝ իշխան ոմն յայլազգեաց անտի մէկնիւք ո-
ւղեր տալ հոչեցեալ ՅԵղին կիւրկիոյ, ի զրգռուելիէ քրիս-
տոնէից ոմանց եւ ըմբռնել զԹեոդորոս կաթուղիկոս,
և սպան զնա, յետ կալոյ նէ ի հայրապետուէ ի սիս
քաղաքի ամս ժէ. և նոքին սպան և զվերջատոհան տանու-
տեարս ի հայոց զննացեալս ի կիւրկիկիա. և ինքն սպա-
նաւ յամիրայէն եգիպտոսի։

1396։ Կ Ատուսիկոս առաջնոյ՝ մանկանուանեալ բոկիկ՝ յետ Թէո-
դորոսի նստաւ կաթուղիկոս ի սիս ամս չ։ ուղեր։

Գ Աւիթ ջորջորդ՝ յետ կարապետի առաջնոյ եկաց
յաթոռ կաթուղիկոսուէ ամս չ։

1402։ Կ Ատուսիկոս երկրորդ՝ զկնի դաւթի ջորջորդի յաջոր-
դեաց ի կաթուղիկոսուէ։ Յաւուրս սմա յարուաջ և սիճ-
ղինի քաղաքն նահատակեցան ի հայս. զորոց տես ի
պատ. չ. 2։

Խոստանալ ունելիօուաց՝ միաբանեալ իշխանացն հայոց
և այլ վիշապք հայոց՝ ևս և իշխանք և ռամիկք։ Ար ի
ձեռնադրեցին զնա, ի քաց եկաց ի նոցանէ, նոյնպես
ևս և յաշակերտաց սարգսի վիշապի, և վերստին
ունելիօուք կրկին մկրտեցին զոմանս յաշակերտաց իւ-
րեանց ջատագով եկաց ունելիօուաց, քայց տեսեալ թէ
մանակակից եր յոլհաննէս վիշապ որոտանեցի. որ ի սկզ-
բան և նստաւ ի վանս տուխարայ առաջեալ։ Սակայն
զպաշտամունս հայաստանեայց. տես ի պատ. է. 40։
Ար թէպէտ ջանացաւ սարգիս վիշապ այն առնել զնա-
զաղութի, քայց չոչ յաջողեալ այնր գնաց ի քաղքերու-
ձին և վիշապ հայոց և ի ունելիօուս վա մերժելոյ նոյ
Ընդ այն ձմեռս մտեալ եր վերստին վրդովումն անհնա-
պատ. Ղ. 2։

զկնի քաղուածք նահատակեցան ի հայս. զորոց տես ի
դեաց ի կաթուղիկոսուէ։ Յաւուրս սմ յարուաջ և սիճ-
Պ Արսպետ երկրորդ՝ զկնի դաւթի ջորջորդի յաջոր-
դեաց ի կաթուղիկոսուէ։ Յաւուրս սմ յարուաջ և սիճ-
ղինի քաղաքն նահատակեցան ի հայս. զորոց տես ի
պատ. Ղ. 2։

պատուհասանօք պարարէն զնա երբեք զԱշխատիս խորհրդոյ եկեղեցւոյ . և յառաւելէն բորբոքի նոյ մասնեցին զնա այլազգի էշխանացն :

(1388 : պլէ :) Ետ եղէ ՚ի մեռանիլ ընդ այն աւուրս յայհմանու որտա-
նեցւոյ՝ աշակերտ նորա գրիգոր տաթեւացի՝ որ նախ պաշտպան էր ոստիկանացն՝ ընդէմ զինեցուն նոյ քանիւք և գրովք : Այնմ աշակերտեցան բազումք . ընդ որս և Թոմայ մեծաբերդի պատմիչ : Այնպիսի և ՚ի մեռանիլ սորգոյ վիրապ ՚ի սուխարայ վանս՝ նստաւ ՚ի տեղի նոր գրիգոր խալեցին՝ որ լսացոյց զայսմանաւորսն , և նահատակեցաւ ՚ի մարտս : Այնմ ժամակից էր առաքել վիրապ եալիս սիւնեցի՝ որ սորգ զոանաւորսն՝ ազատմանց գիրք կոչեցեալ : Էրեւէցան և այլ քանի ոմ վիրաք ընդ այն ժամանակս՝ որք գրեցին Ճառս և ասացուածս . զորոյ տես ՚ի պատ . ջ . 3 : ՚Ի սոյ կենդանութենէ կարաս պետ երկարէր՝ վասնանեցաւ ՚ի սես , կացեալ ՚ի կաթողիկոսութենէ ամս ՚է :

1409 : Յանորը մնացն մինչ ՚ի մեռանիլ կարապետի երկ-
պծ : բորդի Համէնցւոցէ՝ զամիրայն կիւլիկիոյ՝ Հաւանուէ նոր նստաւ կաթողիկոս ՚ի սես : Այսոյ կեաս կալոյ նորա յայհմ իշխանութէ ամս . է . Եւտեն նմին սրսեկիչք դեղ մնդու , և զկիւրն գնա ՚ի կենաց . և անկաւ խռովութիւն մեծ ՚ի սես :

1411 : Երիցորդ վիրապ սին ՚ի շինութիւ սբսեցւոց վա ընտրեալ
ոկ : կաթողիկոսի՝ Հաւանեցոյց զերիմն , և նստաւ նորն ՚ի տեղի յակոբայ : Օ սա եւ կանգնեաց դաւանութիւն ուսմանը . այլ զգացեալ նոր զնորհուրդ կամաց նոյ, նկուն արար զնա ՚ի ձեռն ամբարչին կիւլիկիոյ . և սակաւս ՚ի յաձախել խռովութենէ՝ յարեան ՚ի վերն նոր յետ կալոյ նոր յիշխանութենէ ամն ՚է . և աբաղերկին ՚ի բերդ մի ամրոյ . ուր և մեռաւ նա :

1418: Պօղոս երկրորդ՝ յաղարատայ՝ առաջնորդ եղեալ՝ որ և
ոկէ : կեաղ էր ՚ի սես վ՚ի խաղաղեցոյ զմիաբանսն՝ նստաւ ՚ի տեղի գրիգորի . և ՚ի կարի բարեկարգեաց զաձառն : Հաւաբոս կաթուղիկոսացս այսոցիկ կրկին վրդովեցաւ Հայաստան յերեսաց այլազգի էշխանացն օտար ազգաց. յորս երեւելի էին սբ , մեծ առւլտան եգիպտացւոց . և յաւուսի ամիրայ որ տիրեր ՚ի կողմանս սասնոյ . ա-
միր եղբէն՝ ամիրայ վասպուրականի որ նստեր յոստան . միրան շահ որդի ըմնկեամուրայ՝ որ նստեր ՚ի գաւիզէժ .

շահ ռուհ անդրանիկ որդի նորին լանկթամուրայ՝ որ
Թիֆլիս՝ ի խորասան , և այլ ևս քանի մի ամիրայք ։ Ա՛ն
ամէն ըստ միմեանս մնացս եդեալ յՅին հայոց վեր՝ ի վայր
արարին զնմա տեղիս ։

ա ։ սոսա զօրագոյն գտեալ յուսուսի ամիրայ եկին և էառ
զքաղաքատա · և եդ անդ զորդի իւր՝ աքանտար անուն ·
և եկեալ՝ ի բագրեւանդ քնակեցաւ՝ ի վաղարշակերտ ·
և անտի անցեալ՝ ի տայս՝ էառ զամրոցիսա · ուր զօրք նր
քիմ հարուածս գործեցին՝ զորս անհնարին է պատմել ։
Ա՛յլ՝ ի մեռանիլ նր՝ աքանտար որդի նորին եդեալ՝ ի 1420 ։
բաղտատ զեղբայր իւր զշահմահմուտ՝ եկն՝ ի հայս · պկէ ։
և զի եկեալ էր անդր շահռուհ որդի լանկթամուրայ՝
Թիֆլ խորասանու , պատերազմ տուեալ ընդ նմա՝ ի դաշ-
տին քագրեւանդայ՝ պարտեցաւ յերեսաց նր ։
ա ։ մեկնիլ ապա շահռուհայ՝ ի հայաստանէ կացոյց
իշխան աղուանատականի և հայաստանի զվրս եղ-
բայրն աքանտարայ զջահանշահ · և սա ևս խստագոյնս
պատերազմեալ ընդ եղբօր իւրում աքանտարայ և ընդ ա՛յ-
լոց՝ լցոյց խռովուբ՛ զհայաստան · մինչև սպանաւ աքան-
տար յորդւոյ իւրմէ՝ որ կոչիւր շահռաթ ։ Յայսքան
պատերազմաց անկաւ և սուլ մեծ՝ ի հայաստան , մին-
չև ուտել մարդկան զմիմեանս , և բազմաց փախչիլ և
դնալ յայլ տեղիս · տես՝ ի պատ · Ջ · 4 , և 5 ։ ա ։ նոյն
աւուրս մեռաւ պօղոս կաթուղիկոս կացեալ յիշխանութե
ան ժ՛ը ։
Վոստանդին հինգերորդ՝ ի քաղաքէն վահկայ՝ յաջոր 1430 ։
դեաց պօղոսի յաթոռ հայրապետութե՛ի սիս ։ ա ։ ին պկթ ։
աւուրս էր միրմիչ վարդապետ բանիշեցի նահապետ աստ-
ուեաշ , և նստեր յաւիդ · որ և արար բազում շինուած ։
Վռամարեցաւ՝ ի սմին ձմռան ժողով վերոգրեալ տա-
րում միաբանեցան յոյնք և հայք ըստ լատինս. Թէոդոս և
ոչ տեւեաց յունացն · տես՝ ի պատ · Ջ · 9 ։
Յայսմիսի ձմռան մի միայն ինացեալ էր միխիթարուն 1435 ։
աղգիս հայոց պելպինէ անուն ոմն՝ որդի սմբատայ ուռ- պկձ ։
պելեանց · և տիրեր՝ ի վերին կողմն ձին սիւնեաց , և
՝ի միում մասին կապանու (՝ի խաբան) · և էր ինքն ա-
ներ արքային վրաց աւելքսանայ կամ աղեքսանդրի · և
ուներ՝ ի սահմանս ներուե իւրոյ զբազումս յաղդէ հայ-
ոց աւերն՝ ի գլխոյ հազար տանց · զորս խնամեր մարդա-
սիրութի՛ւ և զգուշութի՛ւ · և որք միանգամ փախուցեալ

գնային յերկիր նէր, պաշտպան լինելոյ նմա և դարմանել զնա ի ժամս աքանտարայ. և որում վարձս հնարիւք:

1438 սկիզբ: Ընդ այս նախանձաւոր արքային վրայ, միանգամայն և կասկածել թէ գուցէ ժողովեսցին առնա ազգ հայոց՝ որք կային յՀնդն վրայ ի քաղաքս և ի գիւղս՝ մանաւանդ ի շամշուդէ, խորհեցաւ սպանանել զնա. և իշխանք նէր և առ ի նոյն գրգռէին զնա, Ասպա գտեալ նէր զմի ումն ի հայոց՝ որում անուն էր ամիրադին՝ ծանօթ և մտերիմ պէտ կինեայ՝ խոստացաւ նմա պարգևս բազումս՝ զի սպանցէ զնա:

Ընդաց առ նա ներգաւորն, և գտեալ պարապ արքայն նմա դէզ մահու. իբրև զգաց զայն պէտ կինն՝ խընդրեաց դէղծաի. այլ ոչ ինչ օգտեալ՝ աւանդեաց զնդին յամի 1438. սկիզբ. և եղև սուգ մեծ ազգին հայոց: Իսկ զանօրէնն ամիրադին կալեալ հայոց ծայրակը տուր արարին յոտից և ի ձեռաց: Այլ թէպէտ վրայ առնէքսան՝ չետ տարուց միոյ հարաւ չարաչար կեղծիք, որով հաշէր և մաշէր ի տան իւրում: Այն սա թէպէտ և էր ըստ իշխանութիւնք ջահընշահայ իշխանին դաւիժոյ, բայց ոչ ևս կարէր հնազանդիլ նմա՝ չայն ամ ոչ չղեաց առ նա հարիս, և արհամարհեաց ևս զհրեշտակս նէր: Ընդ որ ցասուցեալ ջահընշահայ՝ եկին անհամար բազմութիւնք ի վէր նէր. և զորս միանգամ եզիտ ի բացի՝ վարեաց ի գերուի, և զմեծամեծան սպան:

1439 սկիզբ: Ընդ եկեալ պաշարեաց զշամշուդէ քաղաք, յորում բնակէին հայք. և էառ զայն: Այլ թէ զնրպիսի գործս աղետից գործեցին զօրք նորա՝ դառն է չոյժ լսել. յառաջ քան զմտանել ի քաղաքն՝ հազար վեցհարիւր վաթսուն և չորս մարդոյ գլուխս հատեալ արտաքոյ ամբարտակ մի կանդնեցին նոքօք հանդէպ քաղաքին. և զվաթսուն եկեղեցականս և իշխանաւորս առ դրան քաղաքին իբրև զոչխարս զեղին: Իսկ ի մէջ քաղաքին սպանին երեքհազար ոգիս արանց և դի տանջանօք մահու. զոմանց զգլուխս ջաղջախեալ խորտակեցին. և զոմանս ի չորս ձեղքեցին. զոմանս ուրացուցեալ նախ ի հաւատոցն՝ նոյնժամայն խողխողեցին. և զբազումս՝ որք արուբք սրտի զքն դաւանէին՝ կոտորմամբ տանջանօք կորուսին: Այլ չետ բազմ հարուածոց զինհազար և չորս հարիւր ոգիս ի գերուքն տարան. Թող զորս արտաքոյ գտեալ գերեցին: Այս-

պէ-

պիսկոպոսութիւնն և յայլ բազում քաղաքս յՀին վերայ։
Ի դառնալ ասպա Ջահրնշահայ ի գալիսէժ՝ կացոյց վե-
րակացու Ձին Հայոց զորդի իւր Հասան ալի ի նախ-
ջուան. և ընդ ձեռամբ նոր զայլևայլ կուսակալս յայլև-
այլ գաւառս՝ որք կոչին քեհք (այր պէյ)։ որոց սին եա-
ղուսպ անուն՝ նստաւ յԵրևան։

3։ Ա՛ամանակ կաթուղիկոսութեանն գրիգորի մուսաբե-
կեանց. և գիտութիւն սուրբ գրոց. և գիտութիւն յէջմիածին. յո-
րում նստաւ կաթուղիկոս հերակոս խորվերապէտ։

Ղ. 6 = 9։

1439։ Ի յօրէ յանշքանալ աթոռոյն սրբոյ մեռաւ կոս-
պանդին կաթուղիկոս, կացեալ ի հայրապե-
տութեան. Ի՛ւր նստաւ ի տեղի նր յուլեփ երէց
այր անպիտան. որ և յետ տարւոյ մեռաւ. և սա
կայն ոչ համարեալ եղև ի կարգս հայրապետ կաթու-
ղիկոսաց. թէպետ և անուն նր գրեցաւ ի կարգի։

1440։ Գրիգոր լուսաւորչի մուսաբեկեանց ազգէն ի մեռա-
նել յուլեփայ երիցն նստաւ կաթուղիկոս ի տեղի նր
ի սիս. և ոչ գոյին յայնժամ ի սիս բազանգ ե-
պիսկոպոսունք, և աթոռն ևս անշքացեալ էր, առ օրին
ձեռնադրեաց զՀինգ եպիսկոպոսունս առանց օրինա-
ւոր ընտրութեան։ Յայնժամ վազվազակի բազք կալեալ
զորս եպիսկոպոսունք կողմանցն Կիւլիկիոյ՝ միաբան
Հաւանութեամբ գրեցին թուղթ առ արևելեան եպիսկոպո-
սունս և վարդապետս Հայոց, և ծանուցին նոցա զվիճակ
աթոռոյն սրբոյ։ Ո՛չ այսոհիկ թուղթս առեալ արևե-
լեան եպիսկոպոսացն և վարդապետացն՝ ինքեանք ևս
գրեցին առ միմեանս ի վէր այսր. և հաստատեցին ի
մէջ իւրեանց՝ նորոգ ընտրել կաթուղիկոս Հաւանու-
թեամբ ազգին զայլ ոք արժանաւոր և կամ զնոյն ինքն գրգր-
դոյ՝ ոչ ի սիս, այլ յէջմիածին, մանաւանդ զի (որպէս
ասի) անդ բերաւ յայն աւուրսն ամենայն մարդ (որպէս
ասի) անդր բերաւ յայն աւուրսն ամենայն մարդ։
Ամին երկի գրեցին առ նա, և հրաւիրեցին զնա գալ
անդր. եդեալ նմա առաջի բազմ յարդուք թագաւոր-
ական պատճառս։

Ա՛յլ երկիւղ չէաւ նա յանձն՝ գումարեցին ժողով մեծ
յեկեղեցւոջ էջմիածնայ. ուր ժողովեցան բազում
եպիսկոպոսունք և վիճակք աւելի քան զչորս հարիւր. և

որս և կաթուղիկոսն աղուձանից ազարիա եպիս. Եկին և վանահարք և կրօնաւորք քաղցր, և երիցունք աւելի քան զերեքհարիւր. Ընդ որս և քաղցր միայնակեացք. և էր թիւն ամին սոցա եօթնհարիւր. որոց իսկ բերան էր ջաքարիա եպիսկոպոս հաւուց Թառայ։

Նոքա որք ոչն կարացին ժամանել անդր վասն խռովութեանն Ջանապարհայ՝ եթէ եպիսկոպոսունք և եթէ վարդապետք՝ գրեցին Թուղթ հաւանութեան առ ժողովն։ Այնպես և միաբանք աթոռոյն աղթամարայ կամակար մոռք խոստացան ընդունել կաթուղիկոս զայն՝ զոր ընտրեսցէ ժողովն. և յայնմհետէ հնազանդ լինել նմա, և ոչ ինալ լինքնագլուխ։

1440 : Այսպա հաւանութեամբ ամին սոցա ընտրեցին զկիրակոս
պիշ: վրդ. ի դաւառէն քաջբերունեաց ի գեղջէ խառաբատ
տոյ. որ վասն բնակելոյ ի վանս խոր վիրապին ամն
ԼԲ, վիրապեցի կոչիւր՝ այր խոնարհ և հեզահոգի,
զգաստ ի բանս, և խիստ ի ձգնողական վարս՝ խոհա
կան խորհրդով. և վարժ յիմաստս աճմային դրոց։ Օ ասա
օծեալ եպիսկոպոս և կաթուղիկոս՝ հաստատեցին զաջ
Թուս հայրապետութեանէ հայոց յիջևիածին յամի 1441.
պիշ: Նա զայս արարին հրամանաւ և հաճութեամբ իշխանին
երևանայ՝ որ կոչիւր Եաղուբ։

1441 : Կիրակոս վարդապետ ի նստիլն անդ կաթուղիկոս՝
պիշ: յաղվաղակի գրեաց նամակ օրհնութեան և գիր արձա
կեցոյ ի կապից բանադրանաց զիմանն զորս միանգամ
արկեալ էին ընդ նոսին զկաթուղիկոսունսն սոցա ընդ ամ
տեղիս՝ զքահանայս և զծառայսն, և առաւելայն զաջ
Թուն աղթամարայ։ Ոյլք կալաւ ապա նորոգել զըզ
տեղին, և եդ կարգ հայրապետանոցին, յորինեալ զըզ
նոյն ընդ քաղեզարդութեանէ առաջնոցն. ձեռն էարկ և ի
շինութիւն վանորէից և եկեղեցեաց. և նորոգեաց զտա
ճարն էջմիածնի, և զհովիսիմեայ և զգայիանեայ։

1443 : Այսպէս անցին ամք երկու՝ եպիսկոպոս ոմն մարկոս
պիշ: անուն եկեալ ի վրաստանէ, և անհաւան լեալ ընդ
եղեալսն՝ միաբանեաց ընդ իւր զանոսպայս ոմանս, և
պղտորեաց զիրաս քաղմաց ի վէր ընտրութեանէ և ձեռնադ
րութեանէ կիրակոսի. ընտանացն է ասելով կաթուղիկո
սութիւն նմա. զինա յառաջն ի կոզմն աղթամարայ էր՝ որ ի
վաղուց հետէ անկեալ կայր ընդ բանադրանօք. և թէ
պատրաստ էր նմա նախ առնուլ զեպիսկոպոսութիւն ի կա

Թուղ

Թուղխիկոսաց, և ապա կաթուղիկոս ձեռնադրել։
Նա յաղմկել և՛ ի խռովել եպիսկոպոսաց և վարդապե-
տաց իբր երեսուն անձանց՝ միանգամ երթալ գնացին յԿ-
միածին ընդհանուր ժողովրականս՝ ի կաթուղիկոսէ՝ զօրա-
վիգն գոլով՝ ամի սոցա նա ինքն զաբարիա եպիսկոպոս
հաւուց Թաւուշ՝ զոր յիշեցաք՝ ի վերոյ։ Օ այս իբրև
իմացաւ կիրակոս՝ զահի հարեալ ածապարեաց և վա-
խեաւ անտի. և մտեալ՝ ի տուն քրիստոնէի միոյ Թա-
դեաւ անդ լուռեալ։

Նոյն նոցա խնդրակս արձակեալ աստ և անդ՝ գտին
զնա. և կալեալ տարան առ իշխանն երևանայ առ եա-
զուք բեկ, որոյ հրամանաւն եղեալ էին զնա կաթու-
ղիկոս. և մատուցեալ զկիրակոս առաջի իշխանին չա-
րախօս եղեն զնմանէ, և ասեն. ստուգեալ գտաք՝ զի
սա ոչ է ակրտեալ և չէ քրիստոնեայ. և թէ կամք իցեն
ձեզ՝ զի կացցէ դա կաթուղիկոս, հարկ է ակրտել զդա,
և նորոգ ձեռնադրել։ Ասացաւ իշխանն առ զաբա-
րիա եպիսկոպոս և ասէ. ոչ ապաքէն դու ինքն ձեռ-
նադրեցեր զդա առաջնորդ ազգի քոյմ. զի՞ եղև քեզ
այժմ. զի նորոգ կամիս ձեռնադրել. և նա հրաժարե-
ցաւ և ասէ. քաւ լիցի. ոչ իմ է ձեռնադրեալ զդա,
այլ միաբանից դորա։

Յայնմ վայրի իշխանաշուն կրօնաւոր ոմն կարասպետ
անուն՝ և մանուկ ոմն ևս, որք էին ընդ կաթուղիկոսին՝
ասեն ցիշխանն բարձր ձայնիւ. տուտ ասեն դք և անկ-
բաւութիւն խօսին։ Նա մինչդեռ բանքն՝ ի բերանս նոց
էին, մի ոմն՝ ի վարդապետաց անտի ստեփաննոս ա-
նուն՝ որ կայր ընդ զաբարիա եպիսկոպոսին՝ եհար ուժ-
գին յատեանի անդ զբերան մանկանն։ Որում որ ցասուց-
եաւ իշխանին՝ վարեաց զնմանն զնոսա յատեանէ իւրմէ
արտաքս։

Յայնժամ զաբարիա եպիսկոպոս զբազմութիւն ամե-
նեին առաքեալ յԿոմիածին, եմուտ ինքն առ իշխանն,
և խոստացեալ նմա բազում ինչ՝ հառ՝ ի նմանէ հրաման
ձեռնադրելոյ զայլ ոք կաթուղիկոս՝ ի տեղի կիրակո-
սի։ Նա փութանով հասեալ առ իւրան յԿոմիածին՝ եցոյց
զամէն զհրաման իշխանին։ Օ այն իբրև տեսին նոքա՝
փութացեալ անդէն վաղվաղակի ձեռնադրեցին կա-
թուղիկոս ԿՀմիածնի զեպիսկոպոսն մանկոճայ զոր դրե-
գոր. և ինքեանք մեկնեալ գնացին յիւրաքանչիւր տեղիս

Ւսակ կիրակոս կաթուղիկոս կացեալ ի Թադստն առ ժամանակ մի ի տան միում, առանձնացաւ անտ ի վանս ուրեք մինչև ի մահ իւր. և ամք կաթուղիկոսութեն նր համարին լինիլ. ՃՀ: Այս ի կենդանութեն անդ նորա մեռաւ Թումա վարդապետ մեծոփեցի, որ պատմէ զայսոսիկ հանդոյն այլոց: Ի լինել այսր երկ պատակութեն՝ միաբանք աղթամարայ՝ ոչք ի սկզբան հպատակեցան ընդ իշխանութեն էջմիածնի՝ յետս կացին ի նմանէ իսպառ:

Ղկնունելի եր թէ նաև աթոռն սոյ միաբանեսցի ընդ էջմիածնի և հպատակեսցի նմ. բայց ի ծագիլ այսր շփոթուէ տէղն ետ և այն ակնկալութի. ուստի և ի մեռանիլ կաթուղիկոսին սոյ՝ կարապետ վարդապետ ումն՝ որ ձեռնադրեալ եր եպիսկոպոս ի կիրակոսէ՝ ապաւինեալ առ ամիրայն կիւլիկիոյ, և խոստացեալ վճարել նմա ամի ամի երեք հարիւր դենար՝ հրամանաւ նր նստաւ կաթուղիկոս սոյ. և յետ նր այլք մինչև ցայսօր. և այն պարտք երեքհարիւր դենարացն՝ մնաց յետոյ և ի վերայ աթոռոյն. և ցարդ վճարի. զորմէ պրէ պատմիչն՝ թէ այն տուրքն է՝ որ կոչի քեշիշ աղչեսկ:

4: Յամանակ կաթուղիկոսութե գրիգորի պանէրծրդի մինչև ցատրգիս երէցորդ:

Ղ. 9 = 10:

1443: պղբ: Գրիգոր տանեերորդ մականուն՝ կաթուղիկոսանըն տեսալ յէջմիածին ի տէղի կիրակոսի խորվիրապեցւոյ՝ փոյթ կալաւ ի գլուխ տանել զնորոգութի շինուածոցն՝ յորս բուռն հարել եր կիրակոս կաթուղիկոս:

1453: ջբ: Յաւուրս կաթուղիկոսութե սորա ի մետասաներորդ ամի անդ էառ գկոստանդնուպօլիս ի ձեռաց յունաց սուլդան մհմմէտ փաթիհ. և յետ քանի ամաց եբեր անդր ի պրուսայէ գյովակիմ եպիսկոպոս գառաջնորդ քաղաքին՝ հանդերձ քանի մի երևելի տամբք հայոց. (գորս ոմանց թուէեցաւ վեց ասել): Եբեր և ի գաղատիոյ գչորս տունս հայոց. եբեր և գայլ հայս ի կողմանցն գարամանու. և գետեղեաց ի սամաթիա. եբեր և գայլս ի հայոց ի զանազան կողմանց. և քնա հեցոյց յայլևայլ տեղիս քաղաքին. գորոց տէս ի հաւորն օսմանեան երուածք յերես. 105: Եւ գյովակիմ եպիս

Եպիսկոպոս արքունի հրովարտակաւ կացուցեալ առաջ-
նորդ հայոց՝ կոչեաց զնա քաղքին , ըմ է պատրիարգ .
տուեալ նմա իշխանութիւն տիրելոյ ի վր հայոց եղելոց
՝ի յունաստան և՝ի փոքրն ասիա ։ Եւ ահա անտի սկսեալ
տեւէ ցարդ յաջորդութիւն այնր պատրիարգուէ՝ի կոս-
տանդնուպօլիս ։

Յոհ գրիգոր կաթուղիկոս՝ որ նստաւն յԵրզնկայն՝ 1455։
նեղեալ յոյժ՝ ի քունութէ այլազգեաց , որք պահանջ
ջէին հարկս ծանուցնս՝ ի հայրապետանոցին , ոչ կա-
րելով առանձինն տանել՝ ընտրեաց իւր գործակից
զոմն՝ ի վարդապետաց արիստակէս անուն . և յանձն
արարեալ՝ ի ձեռս նորա զԱթոռ արտաքին կառավարուէ
կարգեաց զնա փոխանորդ իւր՝ իբրև երկրորդ կաթո-
ղիկոսի . և որոշեաց զնա լինել յաջորդ իւր . ոյոյ վր
անուն էտ նմա կոչել աթոռակալ՝ այլ աթոռոյն և է-
պիսկոպոս Էջմիածնի ։

Եւ այս սովորութէ նոր լինն էղև , և առնի շփոթուէ
անուանց և պատմուէց . զի յաւուրց անտի նախնեաց
մինչև ցայն վայր՝ միայն կաթուղիկոսն կոչիւր աթո-
ռակալ . իսկ զկնի այսորիկ՝ ի կարդիլ և՝ի յաձախիլ
այսպիսեացն՝ սկսան իւրաքանչիւր՝ ինոցանէ իւր աթո-
ռակալ ունել զկաթուղիկոսական պատիւ . և հաւա-
սար կաթուղիկոսի ձեռն դնել՝ի կնդակս , և հանել
հրամանս իշխանութէ . նաև ոմանց՝ ի նոցանէ զօրա-
նալ՝ երու թէ այլազգեաց , և յառնել՝ի վր կաթուղի-
կոսաց , և՝ի բաց ևս վանել զնոսա , և ինքնին տեղս
կալել զաթոռն . որպէս տեսցի յառաջիկայդ ։

Գանդի և նա ինքն արիստակէս՝ որ աթոռակալ կար- 1460։
գեալ՝ի գրիգորէ մակուհեցւոյ՝ գժտեաւ ընդ նմ վու-
թացաւ յաւիտեան զկնէնկուէն նր՝ի ժր ամի իշ-
խանութէն նորին ։ Եւ յայնժամ ատրդիս վարդապետ
ոմն կաթուղիկոսարանին՝ գողացեալ յԷջմիածնէ զաջ
լուսաւորչին՝ տարաւ՝ի գաւիթ , ուր նստեր ջահանա-
շան եղբայր աքանտարայ , ակն ունելով առնուլ հրա-
մանաւ նորա զկաթուղիկոսութէն հայոց ։

Աքարիա կաթուղիկոս աղէտամարտ լուծեալ զբռնա- 1461։
նալ արիստակեայ , և զգնալ ատրդի՝ի գաւիթ , ուս
թացաւ և էառ մեծագին ընծայս և գնաց առ ջահան-
շան , և մատուցեալ նմա զպատառագան՝ խնդրեաց՝ի
նմանէ զիշխանութէն Էջմիածնի և զընդհանուր կաթո-

զիկոսուհի՝ հայոց։ Իսկ եհաս առաջի քահանայիս և սարկաւագացն և սարկաւագիս. և նա և այլոցացոյց զնոսին։ Եւ ի քահանայիս քանզի հաձեալ եր ի զաբարիա՝ հրամայեաց՝ զի նա նախ նստցի կաթուղիկոս, և ապա սարկաւագիս զինի նմա. և առեալ՝ ի սարկաւագէն զգեստ աջոյ՝ յանձնեաց՝ ի ձեռս զաբարեայ. և զդեցուցեալ նմա ՚ի վերայ պատուոյ՝ յղեաց մեծատուր իշխանուհիսն յԷջմիածին, կարգեալ գնա ի ինամոյ հասոյ ալիւր որգոյ ի բոլոր, որ նստէր ՚ի նախաջուան իբր տրամանաւոր պարոյ ամի մի։

Հաստատ ապա զաբարեայ յԷջմիածին ՚ի բաց վարեաց զնոսա զբիւրոր և զարիստակէս. և նստաւ ի բերայ յանհոս կաթուղիկոսութեանն, ընդ իւրև ունելով և զաթոռն աղաճնոյ. և յետ սակաւ աւուրց ձեռնադրեալ զաբարիա վարդապետ՝ եպիսկոպոս Էջմիածնի՝ կարգեաց զնա փոխանորդ իւր՝ ամենասիրելի անձամբ. որպէս արար զբիւրոր և զարիստակէս։

1462 Ջեհան տաքուց միոյ գրիչ որ մանուէլի և արիստակէս
Ջ ժ։ միաբանեալ ընդ միմեանս՝ ժողովեցին ՚ի հայոց լինել. և գնացեալ քանի մի իշխանաւք ՚ի նախաջուան առ հասան ալի՝ ամենատան եղեն վնաս զաբարեայ. և խոստացան տալ նմա տարի անխափան վճարիւն՝ եթէ առ ինքեանս դարձուսցէ զկաթուղիկոսուն աղգին։ Այսմ հատան լեալ հասանայ յղեաց նախ առ զաբարիա բղշոպտամաւորս. և պահանջէր գանձ բազում ՚ի նմանէ. ասա թէ ոչ առի ոչ միացեալ յիշխանուէ քումմէ։ Յայնժամ զաբարեայ գնոսայեալ ՚ի չիչ հնար վերծանելոյ ՚ի ձեռաց նոր, պատ ՚ի պատ բանիւք և խոստմամբ, և և ընծայիւք յետս գարձոյց զդեսպանատորսն։ Այնուհետև առեալ իւր զալ որդի լուսաւորչին և զերկեղի զարգս եկեղեցւոյն Էջմիածնի՝ մեհենեաց զանխորտակ, և գնաց յաթոռ իւր յաղթամարդ, և անդ յեկեղեցւոջ որ կոչիւր որ խաչ հանդոյց զինք աջն. յամի 1462.

Ջ ժ։ Այլ ժամանակ կաթուղիկոսութեանն որ ՚ի կարգս կաթուղիկոսացն Էջմիածնի Տամտեր ամաց։

1462 Արիստակէս երկրորդ՝ ՚ի մեհենի զաբարեայ յԷջմիածնէ
Ջ ժ։ նստաւ ՚ի տեղի նր, իբ նիւթ գրիչ մանուէլի. և ՚ի մեռանիլ գրիչդրի առանձինն վարեալ զնիւթսն կաթուղիկոսութեանն ամն ը. վախճանեցաւ։

1466 Ասրխես երկրորդ՝ ՚ի միաբանից Էջմիածնի՝ որ եկն իբ
Ջ ժ։ զա-

զաքարեայ՝ ի մեռանիլ արիստակէսի նստաւ առանձինն կաթուղիկոս. և կարգեաց իւր աթոռակալ զՅովհաննէս վարդապետ՝ ձեռնադրեալ զնա եպիսկոպոս էջմիածնի։ Եւ զի սա ինքն սարգիս վարդապետ՝ ի սկզբան անդ. առեալ եղև հանելոյ զաջ լուսաւորչին յէջմիածնէ՝ զոն գործեալ հնարիւք իմն երարձ զայն յաղթամարտ՝ ի ձեռն վրէժանէսի եպիսկոպոսի. և դեռեւեաց յեկեղեցւոջ էջմիածնի յամի 1477. ջնջ. տես՝ ի պատ. 9. և 5. և ինքն կայեալ՝ ի կաթուղիկոսութեանէ ամս ԺԲ։ 1477։ ջնջ։

Յաւուրսն յայնոսիկ ծաղկեցաւ կիրակոս վարդապետ եղնկացի, որ և արևելցի ասի, այր սրբակրօն և հեռատես իմաստուն. սա գրեաց բազում ինչ, և որս և զմեկնութիւն հարիւրաւորացն եւագրի. և գրոշածք՝ որ հասեալ՝ ի մի՝ հանդերձ խրատական բանիւք այլոց վարդապետաց՝ ոսկեփորիկ կոչեցաւ։ Յայն աւուրսն եր և Ճարտար բժիշկ ոմն՝ ի Հայոց՝ ամիր տօլվաթ անուն ցեալ. որ շարադրեաց բժշկարան ընդարձակ. և անուն եդ այնմ * անպիտաց անպէտ։

5։ Յաւանդակ կաթուղիկոսութեանն արիստակէսի երկոտասն ինչ ցառաջել։

Ձ. 10 = 12։

Արիստակէս երկրորդ՝ ի մեռանիլ սարգսի երկրորդի նստաւ ի տեղի նորին կաթուղիկոս էջմիածնի, ամս ԸԼԹ։ 1490։

Գրիգոր երկրորդ՝ ի մեռանիլ Թադէոսի առաջնոյ նըստաւ վիճանակ նորա էջմիածնին ամս ԺԲ։

Թադէոս առաջին՝ որ կարգեալ էր աթոռակալ արիստակէսի՝ յաջորդեաց զկնի նորին ամս Ը։

Արիստակէս երկրորդ՝ ի մեռանիլ սարգսի երկրորդի նստաւ ի տեղի նորին կաթուղիկոս ամս Ը։

Սարգիս երկրորդ՝ զկնի զաքարեայ երկրորդի նստաւ կաթուղիկոս ամս. ԺԶ։

Գրիգոր մեսրոպաներորդ՝ կարգեցաւ ի տեղի սարգսի երկրորդի՝ ի կաթուղիկոսութենէ ամս Ը։

Մաթէոս հինգերորդ՝ ի սալմաստ քաղաքէ Ջուղա 1541։

կոչեցաւ նստաւ զկնի գրիգորի մեսրոպաներորդի. սա ջնջ։

սուբս՝ ոչ ի պատերազմել պարսից և օսմանցւոց ընդ միմեանս՝ յաւեր դարձաւ Հայաստան, և ծփայր ի սրա ծուխն. յորս և բազումք նահատակեցան. տես ի պատ. էջ. 10։

Յայսմանէ նեղեալ յոյժ ստեփաննոս կաթուղիկոս՝ ձեռնադրեաց ի տեղի իւր աթոռակալ զմիքայէլ սեբաստացի զայր հաւատարիմ և զգօն ի ձամի կաթուղիկոսութեէ իւրոյ. և ինքն եկեալ գնաց ի կոստանդնուպօլիս. ուր եդիտ պատիւ մեծ յիշատարոյ պատրիարքէն հայոց՝ որ նստեր անդ։ Եւ զկնի սակաւուց ջրաւ ի հռոմէ յուխտ սիրոյն պետրոսի և պօղոսի, և ի յարդուն սրբազան պատկին. յորմէ մեծարեցաւ մեծապէս։ Եւ անտի եկեալ գնաց ի դերմանիա յայցելութիւն կայսեր կարոլոսի հինգերորդի. և ապա անցեալ ընդ հասատան և ընդ մոսկովստան՝ եկն եհաս ի հայաստան։ Եւ յորժամ եմուտ յիջմիածին՝ ընկալաւ զնա փառօք մեբայել աթոռակալ, և դարձոյց նմա զաւաջին պատուիրն նորին և զնախատահուն. և նա յետ փոքուս վախճանեցաւ, կացեալ ի կաթուղիկոսութեան հանդերձ պանդխտութէն ամս ժէ։

1556։ Ա՛նքայել ի սեբաստիոյ՝ աթոռակալ ստեփաննոսի՝ ի մեռանիլ նորա նստաւ առանձին կաթուղիկոս. որ և ձեռնադրեաց ի տեղի իւր աթոռակալ զբարսեղ վարդապետ։ Եւ ի կրկին վտռոիլ ծնին արարատեայ յերեսաց աստուածակաց՝ ջրաւ ի սեբաստիա, և բնակեցաւ անդ ժամանակ ինչ։ Եւ անտի յղեաց ի հռոմ զպատգամաւոր՝ աբգար անուն այր ղեւտա և ուշիմ մտօք՝ հանդերձ քահանայիւ միով՝ որում անուն էր աղեքսանդր, տուեալ ի ձեռս նմ նամակ սիրոյ և յարդուեաւ սրբազան պատկն և ընծայս պատուականս. ընդ որս յղեաց և զօրինակ թղթոյ դաշանց, որ եդաւ յաւուրս լուսաւորչին մերոյ. յղեաց և զայլ գիր մի ծանօթութէ տեղեաց, և վանորէից և նշխարաց սրբոց. և ինքն դարձ արար ի յաջորդ ամի յիջմիածին։

1564։ Հասեալ աբգարու ի հռոմ, և յանդիման լեալ սրբազան պատկին՝ սէր և պատիւ եդիտ ի նմանէ։ Եւ յորժամ բանք եղեն ի վէր կրօնից և կարգաց՝ տեսեալ պատկին զուշիմութիւն աբգարու, և զիմաստասէրն պատասխանատուութիւն նր յիմի՝ հրամայեաց նմա գրել զեռամբ իւրով հայերէն անխարդախ հաստատուն ինչ բանս

ի վէր

ի վէր հաւատոյ և աւանդուեցեալ հայոց ։ Այլ նա արար
ըստ հրամանի նոր գործակցութիւնք աղէքսանդրի քահա-
նայի , առաջի դնելով պարզ բանիւք զիմաստասիրս և
զաւանդութիւնս աղգին , ոչ ըստ բարբանջելոյ մոլեգին ան-
ձանց , այլ ըստ Աչմարիտ դաւանութեանն և վարման ընտա-
նեաց աղգին ։ Այլ եթէ ասէ ումեմք տարբերուի ինչ
ի ծէսս , և կիր պահասութիւն ինչ յայլ կրս , այնք և ա-
ղգքն ի խաղաղիլ աղգիս յերեսաց բռնութեան սյլազ-
գեաց ։

Օ այս գիր թարգմանեաց սկզբնիչ անուն ոմն ի լատին
լեզուս . և աբգար մատոյց սրբազան պապին ։ Այլ եթէ
գինչ պատասխանի եղև առ նա՝ չէ յայտ . զայս միայն ի-
յանդիմանն տեսանեմք՝ զի յայնմ հետէ գուխ մեծ յու-
ցին քահանայապետք հռոմայեցի ի վէր աղգին հայոց ։
Ասեն յորժամ նստաւ սրբազան պապն գրիգոր երեք-
տասաներ՝ այն որ նորոգեաց զտուամնորն հռոմէական,
ընթերցեալ զգիրն աբգարու , և տեղեկացեալ զորակ-
սութէ հայոց , և տեսեալ թէ յորպիսի տառապանս
տոչայտին նք՝ կամեցաւ օգնական լինել նոցա . և զի ոչ
կարէր ըստ մարմնաւոր սիրոյէ զայս առնել՝ ձեռն
էարկ ի հոգևորն . որոյ վ՛ս կամեցաւ ծախիւք գահին
հռոմայ կանգնել ի քաղաքի անդ հաստատուն մեծ
վ՛ս աղգին հայոց . և գրեաց նամակ յաղագս կատար-
ման այսր գործոյ . յորում և բազմօք գրոյ ասեաւ զհայս.

զորոյ զօրինակն տես ի պատ . Ղ . 11 ։

Նոքա կանգնումն հաստատանքին ոչ յաջողեաց . զի վախ-
ճանեցաւ սրբազան պապն գիկոն վեց ամսով գրուե կոն-
դակին ։ Այլ յաջորդ նր քահանան հինգերորդ լինեաց
փոխանակ այնր գհիւրանաց ու հայոց յանուն սրբուհ-
ւոյն մարիամու եգիպտացւոյ ։ Այլ յետ իւր քառա-
սուն ամաց յաւուրս ուրբանոսի ուխտերորդի պօղոս ոմն
բռնանիացի՝ որ եղև եպիսկոպոս ի նախիջեան՝ գնա-
յեալ ի հնդիկս ևս և յամերիկա՝ ժողովեաց արծաթ
և ոսկի բազում վ՛ս կանգնելոյ դպրատունն մեծ հայոց .
և ի հասանել նորա ի սպանիա մեռաւ . և զոր միան-
գամ ժողովեալն էր՝ եթող զնմանակաւ՝ կանգնելոն-
քօք զդպրատունն հայոց ի հռոմ . այլ դեռ ոչ եղաւ
այն ի գործ ։ Այս սակայն ի տեղի առանձին դպրա-
տան ընկալեալ լինելին ոմանք ի մանկանց հայոց ի հա-
սարակաց դպրատունն , որ ասի փռօփականտայու , ու-
սա-

ատել անդ, և ձեռնադրել քահանայ, և առաքել ի քարոզութիւն։ Այլ մեք դարձցուք ի կարգ պատմութեան կաթուղիկոսաց։

1569։ Ի դառնալ աբգարու դեսպանին ի Հայս՝ վախճանեցաւ միքայէլ կաթուղիկոս, կացեալ ի հայրապետութեան ամս իբ. յորում ժամանակի վախճանեալ էր և աթոռակալն նոր ասր քարոզել։ Սա Թէպետև ըստ կաթուղիկոս Թուի, բայց ըստ իշխանութեան ըստ աթոռակալս համարեալ լինի։

1569։ Գրիգոր երկոտասաներորդ՝ յետ միքայէլի նստաւ յաթոռ Հայրապետութեան ամս ը։

Ստեփաննոս վեցերորդ՝ ի մեռանիլ գրիգորի երկոտասաներորդի նստաւ կաթուղիկոս ի տեղի նր ամս բ։

1575։ Մատէոս երկրորդ՝ յաջորդեաց ստեփաննոսի վեցերորդի ի կաթուղիկոսութիւն յիջմիածին. և կայացեալ լուր աթոռակալ զառաքել վարդապետ։

Յաւուրս կաթուղիկոսացս այսոցիկ շահգահմաս աւանքն՝ արքայ պարսից ի ցեղէ սաֆեանց յատականուի գարձոյց զբազում տեղիս Հայաստանեայց, և նեղեաց քաղմօք զՀայս. և տեսեալ թէ աւերն ծն խապառ, և ինքն ոչ ինչ օգտի անաւ՝ փոքր ու ետ անդորրութիւն. բայց քանզի այնու չէր հնար ըստ բաւականին յառաջին նորոգութիւն վերածել զծն՝ խորհուրդ արարեալ ըստ նախարարս իւր հրամայեն եհան չառնուլ հարկս ինչ ցհնգետասան ամ։

1579։ Այլ չև էր ոդի առեալ Հայոց՝ ահա հասին աստաւտակք ի կողմանցն կովկասու. հարին զերկիրն և գերեցին զբազումս. յորմէ անկաւ սով սաստիկ և անտանելի. տես ի պատ. ճ. 12. ըստ գրելոյ յովհաննու ծնողացեցոյ՝ որ կրեաց և դրեաց զայսոսիկ. յորոյ աւուրս էր և ղուկաս վարդապետ կեղեցի այր զգօնամիտ. որ դրեաց ինչ ինչ ուղղութիւն ի վէր տումարական իրաց։ Ասեաս ի նմին ժամանակի Թադէոս կաթուղիկոս երկրորդ, կացեալ ի հայրապետութենէ ամն Թ։

1584։ Զաքէ վարդապետ ի սահմանացն էջմիածնի այր զգաստ և խոհական, որ և էր աթոռակալ Թադէոսի երկրորդի, յետ մահուն նր նստաւ յաթոռ կաթուղիկոսութիւն յէջմիածին ամս ը։ Ի ձմռի աստ յայսմիկ՝ յետ բազում պատերազմաց տիրեցին օսմանցիք ի վէր Հայաստանու՝ մինչև ի դաւրեժ. և ծանրացուցին հարկս

ի

Ա՛տան . Է . գԼ . 5 ։

ի վէր հայոց , և առաւել ևս ի վէր աթոռոյն էջմիածնի
նի , մինչև խոպառ աղբատանալ ազգին ։ Յորմէ և ա-
ռաքել կաթուղիկոս՝ նեղեալ յոյժ , և ոչ ևս կարացեալ
ժուժել՝ յետ կալոյ ի հայրապետութենէ ամն քս ձեռ-
նադրեաց ի տեղի իւր կաթուղիկոս զդաւթի վարդա-
պետ . և ինքն առանձնացաւ ի վանս ուրեք մինչև ի
մահ իւր ։ Այսու բազումք յազգէ հայոց լքին և թողին
զերկիրն բնակութենէ իւրեանց , և գնացին յայլ ց . և
մանաւանդ որք էին յՀնդն արձախոյզ և ուսեցուոց , ի կող-
մանցն շամախու և գանձակայ՝ գնացին յերկիրն պարս
սից . և զսոսա բնակեցոյց շահաբաս արքայ յաստպահան
քաղաքի , որ թադաւորեաց ի նմին աւր ։

6 ։ Ա՛մանակ կաթուղիկոսութենէ դադրի հինգերորդէ ,
և մեռանի , և սրտպիոնն ։

Ղ . 13 = 14 ։

Ա՛ռաքել հինգերորդ ի սահմանացն էջմիածնի նըս- 1586 ։
տեալ կաթուղիկոս ի տեղի նոր առաքելի՝ ինքն ուղե-
ւս սկսաւ տառապիլ ի հարկապահանջուէ բդեշխից՝
սրք առ ամի ամի ստիպաւ և բռնութիւք խնդրէին ի նմանէ
իւր ի դլխոյ ազգին դանձ բազմ . և նա ըստ կարի ժո-
ղովելոյ ազգին դանձ բազմ . և նա ըստ կարի ժո-
դուալոցդ՝ վճարէր նոցա . և երբեմն ոչ ևս կարաց հատուցանել ինչ ,
սկսաւ փախստեայ շրջիլ յանծանօթ տեղիս ։ Այլ
տեսեալ թէ այսու խոպառ հետանայ յաթոռոյն , և
դիւզանին ամ յամէ պարտք հարկացն ի վէր իւր , խոր-
հեցաւ առնել զոք օգնական ինքեան ի կաթուղիկո-
սութենէ . որպէս արարին ոմանք ի նախընթացից իւրոց
ամին իրի յետ կալոյ յաթոռ հայրապետութենէ ամն ե .
ժողովեալ քանի մի եպիսկոպոսունս յէջմիածինն ձեռ-
նադրեաց զմելքիսեդեկ եպիսկոպոս՝ կաթուղիկոս ։ 1593 ։
Ա՛ՆԵլքիսեդ՝ ի գառնոյ յաղջոց վանացն՝ կաթուղիկոս ։
լեալ կին կաթուղիկոսական դաւթի , անկաւ և ինքն ընդ ոխք
քեռամբ հարկաց , և չկարեր բաւեցուցանել . զի որ-
չափ ինչ ժողովէր՝ հազիւ կարեր ընծայել զպետս իւր ,
նոյնպէս և գաւիթ ։ Այլ յառաւելուլ հարկացն և՛ի պա-
հասիլ դրամոց՝ ստիպեցան առնուլ յօտարաց զդրամս
տոկոսեօք . որով օր քան զօր բազմացան պարտք աթո-
ռոյն էջմիածնի մինչև ցյիսուն հազար դահեկան ։ Ո՛չ
խնդ

լինդրել ասպա պարտատեարց զդրամսն հանդերձ շա-
հիւք, և՛ ի պահանջել հարկահանաց զհարկան՝ անձա-
րացեալ ընդ ասս և անդ գալթել գալչին. և ոչ կարելին՝ ի
միում տեղւոջ մնալ զաւուրս երկուս և երիս. զի տե-
ղեկացեալ պարտատեարց և հարկահանից՝ եկեալ բեր-
նադատելին զնա։

1599։ Տեսեալ մելքիսեդի Թէ Թագաստեամբ չվճարի ինչ, եւ
ուխտ։ գնաց՝ ի կոստանդնուպոլիս. գուցէ մարթասցի ժողո-
վել անտի զրամն։ Պնակալան զնա սիրով ժողովուրդք
քաղաքին, և պահեցին զամիսս քանի մի. և յորդորե-
ցին զնա հրաժարիլ՝ ի կաթուղիկոսէ՝ զի թարձցի
երկոյնթեի կաթուղիկոսաց, խոստացեալ նմ՝ կարգել
զնա պատրիարգ հայոց. սմին իրի յորժ՝ հանին զտիրա-
տուր պատրիարգ յաթոռոյ, եդին՝ ի տեղի նր զնա ինքն
զմելքիսեդ։ Պայլ մինչև եր կացեր նր յայնմ իշխանուե-
ամ մի՝ ընկեցին զնա՝ ի պատրիարգուէ. և եդին՝ ի
տեղի նր զյովհաննես երիզ. որում յաջորդեաց գրի-
գոր կեսարացի։

Նոյն մելքիսեդ գարձաւ յէջմիածին, և մատնեցաւ՝ ի
ձեռս պարտատեարց. և ասպա փախուցեալ գնաց և
եգիտ զգաւթի կաթուղիկոս, և եկաց ընդ նմ՝ ի թա-
գըստի, երկոքեան և ս ըմբռնեալք՝ ի տարակուսի, և
՝ի հեծուլթի սրտի։

1600։ Նոյն եհաս յայնմ ամի և Թշնամուլթի անբառնալի
ուխտ։ սովոյ, և սաստկացաւ օրըստօրէ. յորմէ բազումք մեռան.
անկաւ և տարաժամ մահ. և եղև հարուածած սաստիկ
յոյժ։ Նա՛ և դադարիլ սովու և մահու՝ ՛ի գուռս երևե-
ցան եղուզակք (Ջելալիք) բազմ յոյժ յայլևայլ տեղիս.
և ոչ գոյր ուստեք պաշտպանուի. և գրեթէ բոլան-
դակ ՅՀն արևելից մանաւանդ ՅՀն հայոց կայր՝ ի ծփանս
ալեկոծուէ, և մաշէին ամքն՝ ի հոգս և՛ ի տառապանս։
Նա՛ և սաստկանալ Թշնամուլթէ առաւել և ս ծանրա-
ցան պարտք աթոռոյն. և մեծացան տուընայտանք կա-
թուղիկոսաց։

1602։ Ասեր յայնմ ժամանակի առաջնորդ յամիդ քղքե
ուխտ։ սրապիոն եպս աշակերտ գուկասու կեղեցւոյ այր իմաս-
տուն և առաքինի որդի մեծատան, որում ուներ՝ ի հայրե-
նի ժառանգուէ քղմստացուածս։ Պռեալ զհամբաւ սր
երկուց կաթուղիկոսաց՝ գրեցին առ նա հաւանութ
խորհրդակցաց իւրեանց, և ասեն, պարտք աթոռոյն

էջմիածնի բազմացան, և մեք չկարեմք վճարել. եթե դու եկեալ վճարեսցես՝ մեք հրաժարիմք յիշխանուէ աստի, և քեզ յանձն առնեմք զայն։ Տրտմեէ սրապետն այնչափ պարտս աճուռայն՝ եւ ևս դնաց ի ջուղա։ Նկեալ յայնժամ առնա երկուց կաթուղիկոսացն՝ հանդերձ եպիսկոպք՝ որք խորհրդակից էին նմա, և նոսին և այլոց բազմաց՝ խորհուրդ առին ի վեր այսր։ Նա՛ ի բեալ է այն մանուել եպիսկոպ հաւուցքմառայ՝ յարոյց անդէն աղմուկ մեծ, և շփոթեաց զամենն. որոյ վը խո անդ ժողով արարէ եպիսկոպաց և վիշապաց, և որս և աշ խարհականաց՝ ձեռնադրեցին զնա կաթուղիկոսունքն դրիգոր երեքտասաներրդ։ Իսկ ևս առեալ դաւիթ և մելքիսեդ, թէ այլազգք վճարեցաւ երք խորհրդոյն՝ զոր ինքեանք կատուցին, անկան ի վարանս. զի ծանրուխն պարտուցն՝ զոր թեթևացուցանել կամէին՝ մնաց ի վեր իւրեանց՝ և այլ ոչ էած զիշխանուէն. և ինքեանց առաջի կայր զերկիլ ի կաթուղիկոսուէ և վճառ բել զպարտս։ Նա ոչ գտեալ հնարս ինչ ազատուէ, խորհեցան գնալ յաստպահան, ուր կային բազում հայք, և ի նոցունց ժողովել ինչ։

Յայսպիսի խորհուրդ հաստատեալ սոցա՝ դաւիթ կաթուղիկոս մնաց յԵրին հայոց. իսկ մելքիսեդ գնաց երթալ ի հայոց պատուիրակ. և յետ քանի մի աւուրց յանդիման լեալ շահաբասայ՝ մատոյց նմա զաղաչանս, յայտ արարեալ նմա զիջումն իւրեանց և զաղետալի վիճակ երկրին հայոց։ Նա շահաբաս մտադիւրուէ լուեալ ըստ բանս նոցա՝ պատուիր եղոյց նմա. և բնդմանդամ կոչէ զնա առ ինքն՝ հարցանէր զնա բազում ինչ զերկոյս և զմեծ

7 : Պատ. շահաբասայ ի Հայս :

Ջ. 14 :

1603 : Ա
ռաջի : լինչպէս ի սպահան եր մելքխաեդ՝ ամիրային սա-
լամաստայ սպասամբեալ յօսմանցւոց՝ դեսպան
առաքեաց առ շահաբաս , և թելադիր եղև նմա դի-
մել ի վեր հայաստանու . սոյնպէս և այլ քանի մի իշխանք
մարթայ եկեալ առ նա՝ ի նոյն դրդռելին զնա : Ուր զի
արդէն երկներ շահաբաս յաւիշտակել զհայաստան, յոր-
դորել ի սոցունց՝ ժողովեաց գաղտ զօր բազում յոյժ .
և դիմեաց նոքօք ի հայաստան , և մելքխաեդ ընդ նմա :
Որպէս լուան պարսատաեաքն դաւսի՝ թէ գան պար-
սիկք , կասկածել թէ ի գալ նոյ ոչ կարեն առնուլ ինչ
յաթոռոյն՝ զի ինքեանք օսմանցիք էին , կալան զօրա-
պետն . և սոխպաս պահանջէին ի նմանէ զպարտսն .
և նոր անձարացեալ աղաչեր զնա՝ շատանալ սակաւուք.
և տուեալ ոմանց բազում և ոմանց սակաւ ըստ կարի՝
զերծաւ , և գնաց փախեաւ ի ջուղայ :

1604 : Նոյն շահաբաս եկեալ և առեալ զնախկնեան՝ դիմեաց
ռաջի : ի վեր երևանայ. և առեալ ընդ իւր զքաջս հայոց քնակե-
ցոց յայնմ գաւառի սկսաւ պատերազմիլ ընդ քաղաքին ,
առաջոյ կացուցեալ զհայս , ընդ որս և զվիրս . որոց բա-
զումք տապաստ անկան անդ ի ռմբից հսաեցոց ի
վերուստ : Ցեսեալ շահաբասայ՝ թէ երկարի պաշա-
րումն քաղաքին, հաստատեաց զմիտս իւր ի վեր այլոց
քաղաքաց և գաւառաց հայաստանու, որք եին ընդ իշխա-
նութիւն օսմանցւոց . և առեալ դրեթէ զնոսա՝ եդ ի վեր
նոյ վերակացուս և հարկահանս . և դերեալ զնոսանն՝ որք
եկք եին և օտարք , ետ վարել զնոս յաշն պարսից :

1605 : Այս ինքն պատերազմեալ ընդ երևանու զամիսս լինն է-
ռաջի : առ զայն . և ետ մնեալ տիկ կարդալ ընդ ամ տեղիս , թէ
պարսից է այսուհետև ուրուքն ծին հայոց : Կոչեալ
ասպա առ ինքն զդաւսիթ և զմելքխաեդ կաթուղիկոս՝
առ գնոս, այս օրէնք են թադաւորաց մերոց՝ զի որպէս
ծի և տիրեն՝ նոյ լինի ամ ինչ՝ որ ինեալ իցէ անդ .
և ըզմի ես տիրեցի այսմ ծի օսմանցւոց՝ ապա իմ են
ամ ինչք նոյ , և ես և պարտք որք տալիք են նոյ , և յար-
քունիս իմ պարտին գնալ . արդ ես գիտեմ զի են առ
ձեզ բազում գանձք՝ զորս առեալ ի ձեր յօսմանցւոց

պարտիւք. բերջինք ապա զայնս առ իս անյապաղ. և
մի ինչ երկնչիք, զի ես տաց ձեզ Թուղթ՝ Թէ իմ առ-
եալ է՛ի սոցանէ զայն ամ գանձս, և Թէ սո՛ք ոչ ևս են
պարտական վճարելոյ։

Ո այս իբրև լուան կաԹուղիկոսունքն՝ ապշեցան, տուա
հացան և Թմրեցան՛ի սիրտս իւրեանց. զի առ որ ա-
պաստան եղեն վ՛ա ազատելոյ՛ի պարտուց՝ նմա ասի-
պէին վճարել՝ ոչ որչափ պարտական էին, այլ յօրով
գանձս. և զի ոչ գոյր նո՛ք՝ ոչ հնար ազատելոյ, և ոչ
հար վճարելոյ՝ խռովեցան անհնարին տագնապաւ. ա-
պա կամայ և ակամայ ծանր տոկոսիւք փոխ առեալ բե-
րին առ նա՝ որչափ ինչ պարտական էին վճարել օս-
մանցւոց, ցուցեալ վկայիւք Թէ այնչափ միայն էին
պարտք իւրեանց, և զերծան՛ի ձեռաց նո՛ր։

Այլ ոչ զերծաւ սրտպիծն կաԹուղիկոս. Քզի առա-
քեաց առ նա շահաբաս զծառայս իւր, զի՛ի նմանէ ևս
առնուցուն բազում ինչ։ Այլ նո՛ք եկեալ՛ի ջուղայ՝ կա-
ցան գնա, և եդին յարգելանս, և պահանջէին՛ի նմա-
նէ գանձ բազում. և նա զոր ինչ և ունէր՝ ետ նո՛ք. և
տակայն նո՛ք առաւել ևս պահանջէին. և յոչ կարել նո՛ր
վճարել՝ մատնեցին՛ի տանջանս. և ոչ անսացեալ ա-
ղերսանաց նո՛ր՝ հանէին զնա յայր աւուր՛ի գաւԹս և՛ի
հրապարակս, և կախեալ զոտիցն բրածեծ առնէին։
Այլ նա՛ի կենաց նուաճեալ՝ կացոյց միջնորդս և երաշ-
խաւորս. և առեալ փոխ ասաի և անասի ետ նո՛ր. և հա-
զիւ կարաց լիացուցանել զայս նոցա։ Այլ ապա ձողը-
պեալ՛ի ձեռաց նոցին եւ՛ի ջուղայէ և գնաց՛ի վան,
տարակուսեալ և տրտմեալ, և՛ի հարուճածոյ գա-
նիցն խոպան տկարացեալ. և անտի գնացեալ յամիդ
յաւուրջին առեղի իւր՝ վախճանեցաւ յետ կալոյ՛ի կա-
ԹուղիկոսուԹեան սմա իբր ՃԺ։

8։ Ա՛ղեքսանդր փորձ՝ կրօն փորձեցին պարսիկք
՛ի ծաղկիկն գիտէ։

Ձ. 15։

1605։ Ի ուէեալ օսմանցւոց զգալ շահաբասայ՛ի հայս՝ ժո-
ղովեցին զօր բազում յոյժ. և ետուն՛ի ձեռս մե-
ծի

ռանս, և խորհեցաւ վարել զնոսա բնակիչս հայաստա-
նեաւ ի պարսկաստան հանդերձ նոսա ստացուածովք իւ-
րեանց. զի ի գալ օսմանցւոց ոչ գտցեն ինչ՝ ոչ կերա-
կուր ուտելոյ, և ոչ խակ հաս ժողովելոյ:

Այսու հրամանաւ շահաբասայ սիրեցան նախարարք պարսից զօրօք իւրեանց յնոսա սահմանս հայոց. և հրա-
մանէ տագնապաւ ի գուռս կորզել զնոսա մարդ ի բնա-
կութենէ իւրեանց՝ վարեցին իբրև զերամակս հօտից խո-
նեալոց, և իբրև զգոհս անդէտս խուճապելոց, և հասու-
ցին ի լայնատարած դաշտն արարատեայ. զի զնոսին ի
միասին ածել տարցին ի պարսկաստան: Եւ յնմ տե-
ղիս յորժց վարեցին զնոսա՝ հնար արկեալ այրեցին զքնա-
ռնացս. և աղաւտեցին զնոսա համբարս գորենոյ և գինե-
ւոյ, խոտոյ և յարդի և այլոց սնունդից նոցա. որպէս զի
ի ժամանել օսմանցւոց անդր՝ մի գտցեն պաշար կե-
նդանւոյ, և մի տեղի բնակելոյ. նաև զի տեսեալ ժողո-
վրդոց վարելոց զքնքշիլ բնակութենէ իւրեանց՝ մի ևս յօ-
ժարեացին դառնալ անդրէն յերաս:

Այնպես և զէջմիածինն աւար հարին, և մերկացուցին զնա յնմ զարդուց. և գտեալ ի Թագաւորեան գդաւիթ կաթուղիկոս և զմելքիսեդեկ հանդերձ քանի մի եպիս-
կոպոսօք և վարդապետօք, տարան խառնեցին և զնո-
սայն երամն: Այսր նմին վերակացու էր կարդեալ
եմիրկիւռնէ խան, զոր այլք կոչեն ամիրգունա խան.
(որոյ որդին յերս ժամանակաց էանց ի սպանպօլ, և
ընդհեցաւ նմ յարկ ծուլեղերեայ ի ջորջորդ սուլթան
մուրատն ի նեղուցն սպանպօլու, որ յանուն նոր մին-
չև ցայժմ կոչի տեղին այն եմիրկիւռն օղլու, ռամիօրէն
եմիրկէն օղլու):

Այնչափ էր սիրեալ նախարարացն ի համբաւել հրա-
մանին շահաբասայ բազումք ի հայոց փախեան յայլ
ոչ. և բազմք ևս ժողովեալ զստացուածս իւրեանց և ա-
ռեալ պաշար կերակրոյ՝ ապաստան եղեն յանմատոյց
վայրս և ի բարձրաւանդակ տեղիս, և ոմանք ի խորս
ձորոց. ըստ որս և մանուկ եպիսկոպոս հաւուցթաւայ
վանից և ծերատուր եպիսկոպոս գեղարդայ վանից՝ ա-
ռեալ պաշար քեզի հանդերձ ստացուածովք և մերձա-
ւորօք իւրեանց եթէ ի քահանայից և եթէ յծառա-
նաց՝ գնացին ի ձորն գեղարդայ. և մտեալ յայր մի
մեծ՝ որ էր ի մէջ բարձրացեալ քարաժայռից՝ նստան

անդ

անդ յաղագս հովի։

Ո այս ղեպացեալ էմիրկէն նախարարին՝ էառ զղօրս և գնաց ի ձոր անդր. և կացեալ յանդիման այրին՝ ձայնեաց ի ստորև ի վեր, և խաղաղական բանիւ կոչեաց զնա իջանել անտի։ Նոքա ոչ այրին էին՝ ծաղր առնելին զնա, և քարինս ևս ձգէին ի վե՛ր նմա, վասն ահագնեալ յամրուն տեղւոյն։ Յայնժամ ոմանք ի զօրականաց անտի նմա կանգնեալով ի վե՛ր միմեանց, և ձեռնտու լինելով իրերաց՝ սողոսկեալ ի վեր ընդ դժուարինս խորտաբորտ վիմաց՝ հասին ի դուռն քարաժայռին. և ձայնեալ միոյ ուրումն ի զօրաց ի ներքս՝ ողջոյն եւս մատուցին եպիսկոպոսին։ Նոքա եպիսկոպոսն լուեալ զողջոյնն՝ ոչ կարաց պատասխանել. զի պատկառեալ ի ձայնէն ընդմայնաւ, և դրեթէ քարացաւ սիրտ նմա։ Յայնժամ մուտեալ պարսկին ի ներքս տուր ի ձեռին ձգեաց ղեկին արտաքս. և հատեալ զգլուխ նորա ընկեց ի վայր առաջի էմիրկէնին։ Ո այն իբրև տեսին ընկերքն նմա, ինքեանք ևս մուտեալ ի ներքս կալան զնամնին, և իջուցին ի խոնարհ. որոց զոմանս սպանին, և զոմանս տարան ի բանակ ժողովելոցն։

Լուեալ սպա՝ թէ մօտ ի տեղին յորում ի ձորն քուռաձարայ կան և այլ բազում այրք և վիմք ամրացանմանք, յորս ժողովեալ էին բազմութիւնք յոյժ, դիմեաց զօրօք իւրովք անդր. և զանց արարեալ զբազմօք՝ զի անհպելիք էին՝ գնաց ի վե՛ր մեծի այրն միոյ՝ որ եահոբշեան կոչիւր ի բարձրադագաղաձն տեղւոջ և հովանեաւ քաղաքի. ուր ժողովեալ էին ի հայոց ոգիք իբր հազար՝ արք և կանայք. և զգուշութիւն պահէին զանցս այրին։

Հասեալ անդր էմիրկէն նախարարին և զօրաց նմ՛ ակամն բազում հրացանս արձակել ի վե՛ր այրին. և իբրև ոչ ինչ կարացին առնել՝ երկուհարիւր ի նոցանէ անհնարինս տառապանօք ելեալ ի վեր՝ ի գլուխ բարձրացեալ ժայռին՝ մեծաւ ղգուշութիւն տակաւ տակաւ իջին անտի՝ ի տեղի ինչ՝ ուր հնար եղև նոցա գտանել զտոնկուիւ. և անտի կախեցին ի վայր կրկին պարանօք՝ ի դուռն այրին զարս չորս սուսերամերկս. և ոչ գոյին աղիք դրանց այրին՝ յարձակելոցն չորեքին նոքա ի ներքս՝ ի յայրն։ Իբրև զայն տեսին որք ի ներքս էին, ձայն բարձեալ աղաղակեցին ուժգին. և՝ ի տապնապ մահու ամբոխեալ

իբրև զխոռվեալ ալիս ծովու զմիմեանսիք զեղուին ։ Ոչին յայնժամ և մնայեալզօրք պատսխ . և մնեալ ի նեղըս՝ Հարին կոտորեցին զբազումս. և զդիակունս նոցա ընկեցին ի ձորն՝ որ առաջի կայր ։ Այնպէ և զամենայն մանկունս յափշտակեալ ի գրկաց մարցն՝ կենդանւոյն հոսեցին ի վայր ։ Այլ ապրեցուցին ի բազմութենէ անտի զմանկամարդս և զաղջկունս ։

Այն նոցա տեսեալ Թէ հանդերձեալ են մատնիլ ի գալ շանս պղծութենէ՝ ոմանք ի նոցանէ հոսեցին զանձինս ի վայր , և ոմք ոչն համարձակեցին գահավիժիլ՝ պատեցին փակեղամբ և ձորձով զաչս իւրեանց , և արկին նոյնպէ զինքեանս ի բարձրութենէ անտի ։ Այն քանզի առաջի այրին ի խորաձորի անդ կային անտառախիտ մայրիք , ոմանք ի նոցանէ դիպեալ խիստ ոստոց նոցին՝ ցցեալ լինէին ի նոսին . և ոմանք պատատեալ ի հերան ի կախ մնային, և ամքն անդէն մեռանէին ։ Ուստ զօրքն՝ որք մտին յայր անդր , յափշտակեալ զամ որ ինչ կայր անդէն՝ իջին անտի և եկին առ իւրեանցն ։ Այն էլեալ անտի միաբան գնացին ի բուն բանակն Ժողովելոցն ի դաշտին մեծի՝ որ լցեալ էր մարդկամբք ծագէ ի ծագ . զոր և յամ կողմանց շուրջանակի պահէին զօրքն պարսից , զի մի ոք փախիցէ անտի ։

9 ։ Պղէտ հայոց յանդուցանել պարսից զինւ ընդ երասխ գետ , և յածել ի պարսկաստան ։

Ջ. 16 = 19 ։

1605 ։ Ռուբէլշահաբասայ՝ որ նստէր յերուսանդակերտ՝ Թէ Հասին օսմանցիք ի կարս՝ յղեաց պատգամ առ եմիրկին նախարար՝ զի խաղաղութեամբ զբանակ Ժողովեսցէ յերկիր երասխայ . Հասեալ և ինքն անդր՝ փութացոյց զնախարարսն՝ մի և ս յամել՝ այլ արագ անցուցանել զԺողովուրդն յայնկոյս գետոյն։ Այնք առ օրին պատրաստեցին զբազում նաւակս և զնաւանման կերտուածս՝ զորս բերին յայլևայլ տեղեաց . կազմեցին և լաստս յոլով անդէն ի նմին տեղւոջ . և ստիպէին զԺողովուրդն մտանել ի նս , և մի սպասել միմեանց ։ Այն զի դանդաղէին նքա , և ոմանք ևս ընդիմանային՝ կամ լոյծ ահ արկանել ի սիրտս նց՝ կտրեցին զոմանց ի նոցանէ զունչս և զոմանց զականջս . և զերկուց ևս

Հաս

Ցաւին զգլուխս. որոց մին էր եղբայրն առաքել կա-
թուղիկոսի վախճանելոյ՝ յովհաննէս անուն, և միւսն
այլ ոմն յերևելեաց ի գառնւոյ. և ցցեալ զնո՛ ի ձող՝

կանգնեցին յերդ գետոյն։

Ո՛ տեսիլ այսր ողբալի գործոյ ահաբեկ լեալ ամենն՝
ակամն զեղուլ ինաւակս և ի լաստս՝ զիարդ և մարթ
լինէր, բաժանեալ որդի ի հօրէ և մայր ի դստերէ,
եղբայր յերբօրէ և այր ի կնոջէ՝ խառնաշփոթ խառնիճ
խուռն ամբոխմամբ. որոց բազմալատանդ տագնապաւ
վարել ըզ գետն՝ հազիւ ուրեմն կարելին անցանել յայն
կողս, և այն սակաւք ի բազմաց. ըզդի այն բազմուն
նաւուց և լաստից առ այնքան յոլովութիւք խուժանին
յոչինչ համարէին յերթևեկս իւրեանց, թէպէտ և
բազում անգամ գնային և դառնային. նա դի և բա-

նակն պարսից խառն ըզ նոսին անցանէին։

Ո՛ւ զի երկարեր յոյժ այս անցք, շահաբեռս որ նստէ՛
կայր յերդ գետոյն՝ զայրագինս որոտայր ի վե՛ր վար-
ջացն, և յանհնարինս փութացուցանէր զնոսա վազվա-
ղել և մի բնաւ յամեցուցանել։ Հայոցկիսի հրամանաց
շահին դիմադնեալ վարիչ գործոյն՝ գաղտնացան ի վե՛ր
խղճալի ժողովրդոյն. և կատաղաբար հարկանելով
զնո՛ մահակօք և բրօք, և յուժգինս մղելով թօթափե-
ցին հեռագետ զնոսն ի գետ անդր. զի որք կարօղ լի-
ցեն՝ անցցեն, և որք չկրեցեն կարօղ՝ գետակուր կորն-

ցեն, զի մի՛ որ ամենևին մնասցէ անդ։

Ո՛ւ զի բազումք ոչ գիտէին բնաւ լուղիլ՝ անդէն առ
նմին ի ջուրց յաւիշատակէ լինէին. ըզ որս և տղայք և
աղջկունք՝ երկչոտք և հիւծանդոտք յերեսս ջրոյ իբրև
զիսուիս տերևոյ յածեալ՝ ի հոսանաց գետոյն վարել
լինէին, և յաղաղակել իւրեանց ոչ ինչ օգտէին. ընդ
սոսին և յղի կանայք, և մարք ստնդիաց մնկամբք
խուճապեալ ողբալի գոչէին, և ընկղմէլ կորնչէին։
Բազումք ևս թէպէտ և քաջուք լուղելով անցանել
փութային, բայց յերբեմն ակարաց զտուից նո՛ նոքա
ևս ըզ նոսին ի խորս սուզանէին։ Ո՛ւ այլք բազումք
խռնելով զիմեամբք ի միմեանց մղեալք ընկղզա-
նէին. և բազումք ևս ի յուզմանէ գետոյն շփոթեալ
անշնչանային։ Ոմք ի ծնօցելոց ոմանք ինքնին յառա-
ջելով զերծանէին, և ոմանք զծայրս նաւակաց ունե-
լով ապրէին. ոմանք զագիս ձիոց և եզանց ի ձեռս բե-

թե լսիմ անցանէին , և ոմանք յարիւսիոյն լուսնոյ
ձգեաւ Ջողոպրէին ։

Յայսմհետէ աղետս բազումք ի վրայ ի թօթափիլ
ժողովրդոյն ի դեռ՝ խաբեալ զոմանս՝ առնուին ի
ձեռաց նոյ զկանայս և զաղջկունս ի՛ ան[illegible]գանգ անցու-
ցանել զայն յայնկոյս , և ի անցանելն առեալ տա-
նել ու և կամէին ։ Ո՛չ այս գործ գործեցին և այլք
գողութիւն • նոքա զի ի խուռն անդ տեսեալ զիւեղէնս
սպանանելով զարս՝ կոխէին ի ձեռաց նոյ զկանայս
նոցին ։ Ա՛մենևին հանգոյն այսմ վարեցին առանձինն
և զջուզայեցիս , և այրեցին զքաղաքն • տե՛ս ի պատ•

Ղ• 16 ։

Ո՛ւնէր զառաջ ածին պարսիկք ի պարսկաստան ընդ
անձուկ և ի դժուարին խորտաքարտ վայրս լերանց և
ձորոց • զի մի օսմանցիք պնդեալ զհետ՝ յափշտակե-
ցեն ։ Ընդ առաջ էլեն և երիտքին կաթուղիկոսքն դա-
ւիթ և՝ մելքիսեդ • դաւիթ գնաց ի ժողովրդեանն •
իսկ մելքիսեդ փախեաւ և եկն յերևան ։
Իրամայեաց յայնժամ շահաբաս՝ զի զքաղաքացիս և
զազնուականս բնակեցուսցեն ի քաղաքն առաջին •
և զդիւզականան սիրեացն ի շրջակայ գաւառս • և
զիսանն խնամով պահեսցեն , և մի իւիք բնաւ նեղեա-
ցեն զնոսա ։ Ա՛յս էին ամ հայք վարեալք ի շահաբա-
սայ ի սմին նուճադն երիտասարդ տունք • Թուղ
զկորուսեալսն յանցան անդ և ի Ջանասարկն • Թուղ և
զայն զոր ցետոյ երկից ածին ի հայաստանէ հան
դերձ ազխուք և ընտանեօք իւրեանց • որոց Թիւ եղև
հազար տուն • և զոսոս յերկուս տրոհեալ շահաբասայ
բնակեցոյց ի սպահան յերկուս Թաղս • և եդ ի վերայ
նոցա զերկուս սպարսիկ վերակացուս , և ըստ ձեռամբ նոցա
զերկուս խոնամատարս , զորս մելիքս կոչէին • առնուն
միոյն յոմեկէ , և միւսոյն մուրատ • այնպէս և ի վեր
այլոց կարգեաց վերակացուս ի պարսից և խնամա-
տարս ի հայոց ։ Ա՛ւ տայր զի ամքն նոքա յօժարակամ
միաբանեն անդ՝ զուարթ և սէր ցուցանէր առ նոսա , առա-
ջելքան զաղգ իւր պատուելով զնա , և ԹեԹև հարկս
պահանջելով ։ Ցետոյ և նոցա զխնամն Թագաւորին
հանգեան , և շինեցին իւրեանց տունս , և բնակեցան
ի նոսա ։

Ընդաքեաց սակս շահաբասայ և զայլ նախարարաց հանդերձ զօրօք՝ ի սահմանս դաւղեժու և արտաւիլայ, երբ եանայ և գանձակայ, զի ժողովեսցեն՝ ի սահմանացն առ ինամ հայոց զնորոգ եկեղեցին. և նոքք ժողովեցին տասն հազար տուընս. և տարեալ՝ ի պարսկաստան քնակեցուցին զտունսն՝ ի գաւառսպատ, և զայլսն՝ ի վահրատապատ. և զի օգ տեղեացն ծանր էր, բազումք՝ ի նոցանէ մեռան. և ծնացեալքն օր ըստ օրէ նուազեցան. յոր ետց և ոչ մին ծնաց այժմ։

Ընդ ջուղայեցւոցն եւս շահաբաս առանձին տեղի բնակութիւն հանդէպ սպահանայ յայնկոյս գետոյն. ուր շինեալ նոցա տուն և հոյակապ եկեղեցին՝ զետեղեցան անդէն. և տեղին այն կոչեցաւ նոր ջուղայ. շինեցին անդ և վանք ի կրօնաւորաց, եւս և այլ վանս կուսանաց։

Լսեալ օսմանցւոցն եկեալ և մտեալ՝ ի հայաստան, և տեսեալ զերեալսն՝ զարմացան յոյժ. և անյեալ՝ ի կողմանս վանայ և դաւղեժու՝ ետուն բազում անգամ պատերազմ ընդ պարսիկս. և չկարացին՝ թողին՝ ի բաց զնա մեռանել՝ ի նոցանէ՝ թողին՝ ի բաց զնա մեռանել՝ ի նոցանէ՝ թողին նման փայտի սպարսպեալ նոցա անկեալ յամիդ քաղաքն հինգհազարաց, և մեռան։

Ընդ՝ի մեկնել պարսից և օսմանցւոց դիմեցին՝ ի հայաստան բազմութիւնք ելուզակաց. և մտեալ յամենայն կողմանս նոքա՝ քանդեցին զնա, և յաւեր դարձուցին զինեալ եկեալ վայելչութիւն նոր. անշքացուցին և զեկեղեցիս և զվանորայս։ Եւ զի դադարեցաւ երկրագործութիւն՝ անկաւ սով ծանր զամն երկուս, մինչև ուտել մարդկան զմիմեանս. և ելուզակաց չգտեալ ինչ մեկնեցան անտի. տես՝ ի պատ. գլ. 17։ 1606։

Յաւերել և յապականել հայաստանեայց զմարմնոյ ազգս վայելչութեան՝ եթող նոր զայնչափ իւր ի հոգևոր ազգի։ 1610։

տակաւին կենաց. քանզի սարգիս եպիսկոպոս՝ այր երեւելի առաքինութեամբ ամենայնիւ, որ պարոն տէրն կոչի՝ չիւր՝ լուսաւորեալ յոյն, և վարեալ՝ ի սէր նոր՝ ջանացաւ հաստել՝ ի վանորայս զհանգամանս բարի վարուց ըստ սմ կարգաց, զոր ազատեալ էր թշնամութենէ ժամանակին. և եգիտ իւր համակից զնոր կիրակոս արքեպիսկոպոսն զգաստ և ծառեաց, երկոքեան եւս հետ տամուտաք չշմարտութենէ և սրբութենէ։

Այրքա ձեռն ՚ի գործ արարեալ նորոգելոյն ՚ի քաղաքս տեղիս զբաղմ վանորայս, մանաւանդ յՈնին սիւնեաց. յորս կարգեցին կանոնս ընտիրս և նոքա, և ստացան ա շակերտս բազումս, ամբոխ սրբակեացք. յորս աքանչելի գտան պօղոս վարդապետ մոկացի, և մելքէս վարդապետ ՚ի սիւնեաց. և քաղաքաւք ՚ի սոցանէ լինքնին աւանձին շինեցին վանս յոլով և դպրոցս ոչ սակաւս.

տես ՚ի պատ. գ. 18.

1611 ռկ. Ա. ակսանիլ անդ նորոգութենէ վանորէից եւկին յՈնն ա- րարատայ երկու կրօնաւորք լատինացւոց. և հանդիպեալ մելքիսեդ կաթուղիկոսի՝ մատուցին նմա ընծայս. և հրամանաւ նր՝ շրջեալ ՚ի վանորայն՝ գտին զնշխարս սրբոց, ըստ որս և զգլուխ անդրկէի աւաքելոյն. Ա. և գնացեալ յէջմիածինն՝ գտին և հանին զաջ զնըշխարս երջանիկ Հռիփսիմեայ. այլ որք էինն յէջմիածինն՝ առին զայն ՚ի ձեռաց նոցա, և զետեղեցին յիւրում տեղւոջ. և զի մնացին արտաքոյ չորս մատունք, մին եհաս ՚ի ձեռս մեր, և կայ ՚ի մենաստանի մերում ՚ի վենետիկ. երկրորդն տարեալ եղև ՚ի հնդիկս, և պահեցաւ ՚ի կոճա ՚ի քանս լատին կրօնաւորաց. երրորդն եդաւ ՚ի հիմունս եկեղեցւոյ, զոր շինեաց յայնժամ պօղոս վարդապետ յանուն սրբոյն Հռիփսիմեայ ՚ի գիւղն վարդագլուխ՝ մօտ ՚ի նախջուան. չորրորդն՝ որ էր ՚ի ջուղա, զկնի աւուց բազմաց յաւուրս մեր յաւի ՚ն 1755 ածաւ ՚ի պաղտատ. և ապա պարոն պօղոս ոմն արևելցի մարգարտավաճառ՝ քարա այվազ օղլու ա- սացեալ եբարձ անտի, և տարաւ ՚ի կոստանդնուպօլիս. և պահեաց զնոյն առ իւր զաման քիչս. և ապա ՚ի ծե- րութենէ իւրումնոյնիսկ եաց զայն եկեղեցի սրբ լուսաւոր չին ՚ի ղալատա. և այժմ կայ անտանօր նշխարն այն: Ա. յլ այն երկու կրօնաւորք ՚ի գնալ իւրեանց ՚ի գե- ղարքունիս՝ ապանան ՚ի պարսից. տես ՚ի պատ. գ. 19:

10: Ա. Ընդ աղբիւր որ անկանի ընդ ծերեսեդ կաթուա- ղիկոս, Ես ես ընդ սահակ:

գ. 20 = 24.

1611 ռկ. Ա. սիմն ժամանակի յերևան էր մելքիսեդ կաթու- ղիկոս, և ոչ համարձակէր նստիլ յէջմիածին. քանզի գրեթէ ամենայնիսկ էր այն, և կայրն անդ տա-

կաւք

կաբք ումանք, ըստ որս և մարտիրոս եսկիս. ղոր ետ աքսորել մելքիսեդ. և նա գնացեալ յասպահան՝ յարեցաւ ի դաւիթ կաթուղիկոս, որ նստեր ի ջուղա, և պատմեաց նմա և ժողովրդեան զամ որպիսուն էջմիածնի. և ամբաստան եղև մելքիսեդ՝ թէ ոչ ունի ինչ փոյթ զամայութէ աթոռոյն։ Ընդ այս դժուարացեալ յոյժ ջուղայեցւոց՝ յորդորեցին զդաւիթ գնալ յէջմիածին, և խնամ տանել այնմ, և վարել անդ զիշխանութիւն կաթուղիկոսութե. և մեք ասեն նպաստեսմք քեզ յամի, ընդ նորա հաւանեալ բանից նոցուն՝ եկն և գնաց անդր

հանդերձ մարտիրոս վարդապետիւ։

Իբրև լուաւ մելքիսեդ կաթուղիկոս զգալուստ դաւթի՝ ահաւասիկ եկն և նստաւ յէջմիածին, զի մի տացէ նմա տեղւոյն. և ի գալ դաւթի անդր՝ անկաւ ի մէջ նոցա հակառակութիւն, և զօրանայր կողմն մելքիսեդի. յորմէ նեղեալ յոյժ դաւթի՝ ասէ ցմելքիսեդ. ոչ ապաքէն յօծանեն իմ զքեզ կաթուղիկոս՝ խոստացար օգնական լինել ինձ. իսկ դու փոխանակ օգնելոյ՝ յարուցանես ինձ զհակառակորդս։ Եւ այժմ դանդաղեալ ի ծերութիւս իմ տուր ինձ միայն գաւառ մանն պիտոյից կերակրոյ, զի անցուցից զվիճացուածս աւակաւորեալ ձենոց իմոց։ Իսկ մելքիսեդ անբասիր առ դար զանձն և ասէ. տեսանես ահա, զի աղքատացեալ ես աթոռն, և ես չեմ բաւական և ոչ իսկ զիս և զիմս կերակրելոյ, և զկարևոր պիտոյս գտանելոյ. ապա ուստի՞ ինձ զքեզ ևս գարմանել և զքոյսդ խնամել. և ասպա յորդոր եղև նմա դառնալ յասպահան։

Ցետս երից դաւթի թէ ոչ ևս կարէ կալ յէջմիածին՝ խորհեցաւ մեկնիլ անտի։ Եւ զի յայնոսիկ աւուրս եկին ռա- 1612։
շահաբաս ի կողմանս վրաց՝ գնաց առ նա։ Եւ ի յանդիման լինել առաջի նորա խօսեցաւ ընդ շահն քաղցրութեամբ և ասէ. զիարդ կեաս. ունիս ինչ նեղութիւն. ասէ ցնա դաւիթ, թէպէտ և ունիմ նեղիչս, բայց փառք երեսաց քոց և քաղցրութեան խօսիցդ փարատէ զվիշտս իմոց։ Ասէ շահն. և ոմն ի որ նեղէ զքեզ. յայնժամ եբաց դաւիթ զբերան իւր, և ամբաստան եղև զմելքիսեդ։

Ի լուեալ շահաբասայ զբանսն դաւթի՝ բարկացաւ յոյժ ի վեր մելքիսեդի. ըստ որ յառաջագոյն իսկ ոխացեալ էր յաղագս դառնալոյ նորա յետս ի վարչին ըստ ժողովրդեան։

դեան. սկսին իրի դրեաց առ որդի Եմիրկէն նախարարսն առ Թահմազդուլի բէկ՝ որ նստէր յերևան փոխանակ հօր իւրոյ. զի կալեալ զմելքիսեդ՝ պատուհասաց զոճ արարեալ. և հատեալ մանն ինչ՝ ի մոյ նորին տայ նմ՝ բռնութիւնք ուսեալ զնոյն. և յղեաց զնա առ ինքն կապանօք։ Իսկ Թահմազ զուարի կատարեալ զհրամանն շահին՝ առաքեաց զմելքիսեդ առ նա շղթայիւք։

1614 ռկէ։ Պ՚խոտացեալ Եմիրկենի՝ թէ շահաբաս սպանանելոց է զմելքիսեդ՝ ըստ ուսմանն զբարեկամուն, նախքան զհասանել նմ՝ յանցանել շահաբասայ ըստ մեջ բանակին՝ էհան առաջի նորա զերիս որդիս իւր զիրքրահասակս՝ եդեալ առ՚ի վր պարանոցացն։ Նորցեալ շահաբասայ զպատճառն՝ իբրև իմացաւ թէ վասն ազատուելոյ մելքիսեդի է, խոստացաւ Եմիրկենի ոչ առ սպանանել զնա՝ ի ընորհս նր։ Իսկ զմելքիսեդ յղեաց կապանօք յասպահան, ուր արձակէր նր՝ ի կապանացն հրամայեաց քաղաքապետին՝ սկսաւ վարել զիշխանութիւն կաթուղիկոսութ՝ ի վր հայոց եղելոյ՝ ի սահմանս պարսից. իսկ զդաւիթ առաքեաց յիջմիածին՝ վարել անդ զկաթուղիկոսութի իւր անբերկիւղ, յանձն արարեալ զնա խնամոց Եմիրկէն նախարարին։

1616 ռկէ։ Պ՚այլքանգի Եմիրկէն՝ չէր հաճեալ ըստ դաւիթ, այլ ըստ մելքիսեդ, նեղէր զնա և կամէր վարել զնա յիջմիածնէ, և ածել անդր զմելքիսեդ։ Իսկ եղև իբրև գնաց շահաբաս՝ ի կողմանս գառնուոյ՝ չոքաւ առ նա դաւիթ կաթուղիկոս՝ ի ծածուկ, և յայտնեաց նմա զվիշտ անձին իւրոյ։ Պ՚ժդմնեալ ընդ այն շահաբաս՝ թափեաց զբարկութիւն իւր՝ ի վր մելքիսեդի. վճռ եհ բերել զնա երկաթի կապանօք. և ինքն զբաղեալ՝ ի հոգս պատերազմի՝ յանհոգս եղև զնմանէ, և եթող զնա ածել՝ ի կապանս. և չուեալ անտի էկն՝ ի նախջուանն, երկուքին կաթուղիկոսունք ևս ընդ նմա, մին՝ ի կապանս և միւսն՝ ի վարանս։ Իմացեալ դաւթի թէ երկարաձգի յոյժ պանդխտութիւն իւր՝ աղերս մատոյց առ շահաբաս, և հրամանն առեալ՝ ի նմանէ չոքաւ յասպահան. իսկ մելքիսեդ մնաց՝ ի բանակի անդ՝ ի կապանս շղթայիւք։

1617 ռկէ։ Իլեալ շահաբասայ՝ ի նախջուանայ գնաց յադրբէյճան, և մելքիսեդ ըստ նմա. և անդ նահատակեաց զանդրէաս քահանայ. ուր և էարկ տուգանս երեքհարիւր թումանից՝ ի վր երկուց վճռոց մելքիսեդի և ալօղլոյի։ Ապրհեր

հեր տուրանել և զմելքիսեդ. կոչեաց ասել զնա առաջ
ջի, և բարկութիւք խօսեցեալ ընդ նմա ասէ. մահու մատ-
նելոյ էի զքեզ. բայց ընդդէմ զկեանսդ՝ ի ջնորհս և
մերկին նախատարիս. այլ եթէ դու կամիս ազատիլ՝ ի
տառապանացդ՝ տուր յարքունիս երեքհարիւր թու-
ման, և գնա ուր և կամիս, զրկեալ՝ կաթուղիկոսու-
թէ. և զայս ասացեալ մերժեաց զնա յաւուրսն իւրմէ։
Նեղէր յայժ մելքիսեդէկ այնուհետեւ և յոդիս ապաս- 1618։
տանեալ մատոյց երկիցս ամերսագիր առ շահաբաս. ռկէ։
մաշիմ ասէ յանգերելի տուչայտանս. ընդդէմ յարքայէ
տալ դիւր վշտացս փոքր մի. հրամայեաւ աղաչէմ զի կիր
արձակեսցեն զնա, և կամ սպանցեն։ Պատասխանի ա-
րար շահաբաս՝ ի ձեռն ծառայից իւրոց և ասէ. ոչ թո-
ղացուցանեմ և ոչ սպանանեմ, այլ այդպէս՝ ի շղթայս
պահեմ, զի կամ՝ ի տառապանաց այսոր մեռցիս, և
կամ տուճեալ զերեք հարիւր թուման զերծցիս։
Յանհնարինս մնեալ մելքիսեդէկ մատոյց վերստին
թուղթ աղաչանաց առ շահաբաս. և խոստացաւ նմա
տալ յաթոռոյ էջմիածնի ամի ամի յարքունիս հարիւր
թուման՝ եթէ զոյզ զազատուիցի՝ ինալով միանգա-
մայն և՝ ի կաթուղիկոսութէ։ Եւ շահաբաս ընկալեալ
զխոստումն նորա՝ արձակեաց զնա՝ ի շղթայից. և եառնի
հրաման թագաւորական նամակաւ՝ վարել զնշխանութէ
կաթուղիկոսութէն. և յղեաց զնա յէջմիածին։
Եւ՝ ի հոգալ մելքիսեդէկ ժողովել զայնր ամի զհարկն 1619։
ոչ լինչ եդիտ. և՝ ի լռանալ ամին սահմանեաց շահա- ռկը։
բաս՝ ի ծառայից իւրոց զաթս երկեւելիս՝ ի վեր մե-
քիսեդէկ հանդերձ սպասաւորօք նոցին՝ զի առցեն՝ ի
նմանէ զսահմանեալ հարկն. և նոցա եկեալ նեղէին
զնա. և զի չունէր նա լինչ՝ ի ձեռին՝ անտանելի տառա-
պանօք տապնապէին զնա՝ ոչ միայն՝ ի պահանջել րզ-
հարկն, այլև՝ ի խնդրել ղպարսման պիտոյից եթէ վա-
ճառեանց և եթէ վաճառից և զինուորաց իւրեանց
և երիվարացն. քանզի այսոքիկ հրամայէին շահաբաս.
և ծանր էին ծախք նոքա. և չէր նոքա բաւական յաւուրն
թուման մի (որ է հինգ ոսկի գահեկան)։
Ի՛, գալ ամին միւսոյ եկեալ մելքիսեդէկ յերեւան՝ կո- 1620։
չեաց զմոնխոս վէրպ. որոյ համբաւ բարեբաւուբեն հռչա- ռկթ։
կեալ էր ընդ ամ տեղիս. և ձեռնադրեալ զնա եպիսկո-
պոս եւ նմա մեռանօրհնեք առնել էջմիածին. զի՝ ի
ժո-

ժողովրդական Հայոց անդր՝ ժողովեցան ի նոցանէ բազում
բայց զոր ժողովեցան՝ հաղիւ բաւեցոյց ի ընդունել զպետս
իւր և զայլոց : Եւ յանկանիլն ի յուսոյ՝ սկսաւ շրջիլ
աստ և անդ հանդերձ հարկահանօք և ծառայիւք նոյ ,
և հարստահարել զժողովուրդն դանիւք և զկողոպիւք ,
քարուքանօք և զրպարտութիւք , զօշաքաղութիւք և ա-
նարժան ձեռնադրութիւք : Այլ այսու ոմանք ոչ կարա-
ցեալ ընդունել զսակ հարկին , մատոյց նամակ աղերսանաց
առ շահաբաս . և շահաբաս արար պատասխանի խիստ .
չէ հնար ասէ և ոչ դրամ մի պակասեցուցանել ի հար-
1622 : կաց անտի : Այլ իբրև դիմեցան և բարդեցան պարտք
ՌՀԱ : հարկացն՝ գնաց մեծ լիխեդ առ այլազգի վաշխառուս .
և եհաս ի նոցանէ ծանր տոկոսիւք դրամս , և ծախեաց
զայնս ի պէտս պահանջողացն , և ոչինչ յաւելաւ ի
վճարումն հարկացն . և առաւելան անձկութիւք նորա
յերկուց դլխոց էս՝ ի հարկաց և ի պարտուց վաշխառ-
ուաց :
1624 : Տուեալ մեծ լիխեդի այսոքիւք վշտաց զամս իբր վեց ,
ՌՀԴ : ձեռնադրեաց ի տեղի իւր կաթուղիկոս զսահակ ե-
պիսկոպոս զեղբօրորդի իւր այսու դաշամբ՝ զի նա վճա-
րեսցէ զհարկսն . և ինքն հրաժարեցաւ ի կաթուղի-
կոսութենէ իւրմէ՝ ծնաւղով ի վէր իւր պարտուց վաշխառ-
ուացն եւեթ : Եւ իբրև հաստատեցաւ կաթուղիկո-
սութեն սահակայ արքունի հրովարտակաւ , թողեալ
հարկապահանջից զմեծ լիխեդ՝ ժողովեցան ի վէր սա-
կայ . և զոր ինչ առնէին ընդ նա , զնոյն դարձեին և
ընդ սա :
Եւ մեծ լիխեդ էս մատնեցաւ ի ձեռս վաշխառուացն,
և չկարացեալ զերծանիլ՝ զոր ինչ միանգամ եգիտ յեղ-
միածնի ի սէր անօթոյ՝ ի դրաւ եդեալ առ այլազգիս՝
էառ ի նմէ պարտիւք դրամս , և եւս վաշխառուս պար-
տաւորց : Եւ դիտացեալ հաւաստեաւ թէ ոչ կարէ
աղատիլ ինոր պարտատուէրց՝ փախեաւ և գնաց ի կոս-
տանդնուպոլիս : Եւ զի ոչ ընկալան զնա ժողովուրդք
տեղւոյն և ոչ վճիռք՝ էրթաւ յերկիրն պողոնիոյ ի քա-
ղաքն լեռնօլիս՝ որ է իլով . զի կայրն անդ իբր հաղար
տունք հայոց . որք և ընկալան զնա պատուով :
Եւ նոյ կացեալ անդ զամ մի՝ ձեռնադրեաց նոյ ընդեմ
կամաց նոցին զնիկողոս անն Թորոսովից . յորմէ ծագէ
ցան բազմապատիկ խռովութիւնք , և աղետալի հալած-
մունք

Մատ. Ե. 41. 10։

մա-
Եւ իբրև եկին նա անդ՝ մատուցին հայք զաղաչանս առ
ի հազար թուման։
զատանել՝ ի տարեկան հարկաց՝ որ հասել էր յայնժամ
ած յասպահան, զի թերեւս հնար լինի նմ՝ ազատուել
խանդրեցին՝ ի նմանէ հրովարտակ հաստատուէ վս իշ-
նոսա թոռն նր շահսէֆի, մատուցել առ նոս հայոց,
Եւ զի մեռաւ ընդ այն աւուրս Ցաւերն շահաթաս, և
աղգին ընտրեցաւ և օծաւ կաթուղիկոս յեկմիածին։
նոյ, յետ փախչելոյն սահակայ՝ հաւանութիւք համարին
Պաղխս եղեալ՝ այլ զգաստ և անարատ՝ որ հրաժա- 1629
նաւ շահաբասայ կարգել էր փոխանակ եկմիածնի։ ռհՂ։

Գ. 25։

ա. Յովհաննէս կաթուղիկոսութիւն Տովմայի երզնկացւոյ։ 11

առ ձիւն ալ՝ ի Ե ամն կաթուղիկոսութիւնն նորոյ։
որ էր յայնժամ ընդ իշխանութիւն օսմանցւոց։ Եւ եկաց անդ
դահլիճանայ։ Եւ անցեալ ընդ երասխ գետ դնաց՝ ի վան,
փոխեաց զգգեստ նոր, և դարձոյց զերիվարն՝ ի կողմն
եկեալ՝ ի հաւանիլ նմ՝ եւ ի քաղաքն մտեալ, եւուզղեցաւ 1628
եկեղեցի մեծ, որ էր յայնժամ ի ձեռն ամենայն ռհՂ։
ժողովրդեան։ Եւ ի հաստատել զնա՝ ի քաղաքն մտեալ՝
ձանօթս ոսկւոյ և արծաթոյ իբր հրամանատնահատա-
Թոյլ տալ ինքեան գնալ յեկմիածին, և բերել անտի
քաղաք։ Ընդ կացել զաւուրս քանի մի՝ ազատեաց զնա
գերեզ յայլեայլ տեղիս զամս բազս, մինչև եւին յերեւան
զոր խորհէին։ Եւ առ գտանելոյ միջոց փախստեան դէ-
և զինուորք նմ և ծառայք նոցին, ոչ կարէր առնել
Այլ քանզի հանապազ ի իւր եւին հարկապահանջքն
նել՝ խորհեցաւ փախստեամբ զանձն ապրեցուցանել։
որք անցին ընդ մեջ։ և չկարացեալ հնարս գտա-
մեր այժմ կաթուղիկոս լինի՝ կրեալ զնոյն տառապանս՝ ռհՂ։
Ահակ ջրբռնդ՝ եղբօրորդի մելքիսեդի՝ ըստ առելոյ 1624
զան պատն։ ոմն և դաւիթ յառաջ քան զսա։
երկիցս գնր խոնարհական և հպատակուէ առ սրբա-
ի սահակ ամն լիւ։ Սա մինչ ի տառապանս եր՝ գրեաց
ձանեցաւ։ կացեալ ի կաթուղիկոսութեն ընդ ամ մինչև
գնացեալ ի կամենից քաղաք՝ յետ քանի մի ամսոց վախ-
մեռանք զամն բազումս։ տես ի պատ։ գ։ 28։ Այսինքն

Ատան։ Ե։ 41։ 10։

արքայ Հանդերձ ընծայիւք ըստ չափու հազար Թուման մնանաց, և հաձեցուցեալ զինոտ նորա՝ առնուն ի նմանէ Թուղթ ազատուե տարեկան հարկացն . և զերծաւ այնուհետև էջմիածին ի ծանրութե այնր բեռին : Իսկ մովսէս յետ իբր ութ ամաց դարձ արարեալ յաթոռ իւր , ձեռն ի գործ էարկ ի նորոգուե էջմիածնի՝ զոր ի վաւակալութե իւրում սկսեալ էր :

1630 : Իբրև լուաւ ղայս ամ սահակ կաթուղիկոս՝ որ նստէր ուհե : ի վան քաղաք՝ անկաւ ի վարանս . և սկսաւ ջղջիլ ի դրունս մեծամեծաց՝ հաձեցուցանել զինք ընծայիւք , զի և ինքն անդ ի վան վարեսցէ զկաթուղիկոսութի : Ոչ անացան բնչիք խափանել զկամն նր . այլ նա չանսաց եաւ ոսկեր՝ առաքեաց զմի ոմն ի վարդապետաց պոզոս անուն ի կոստանդնուպոլիս առ զաքարիա պատրիարգ , զի նա լինի ինքեան ձեռնտու , և կատարեսցի զոր խնդրէ : Իսկ զի զաքարիա վեցպ հակառակ էր մովսէսի և բարեկամ սահակայ , վաղվաղակի փոյթ տարեալ՝ հաւ վճռ նր Թագաւորական հրովարտակ ի սուլտան մուրատ ջրիչ , և առաքեաց առ նա , յորդոր լեալ նմա՝ զի նստցի յերկրին տարոնոյ ի սբ կարապետ . և անդ վարեսցէ զնշխանութի կաթուղիկոսութե ի վր հայոց եղելոց յիշխանութե օսմանցւոց : Իսկ քանզի յայնժամ եպարքոս արքային գնացեալ էր յաւիդ քաղաք , էլ սահակ և գնաց անդր . զի առցէ և ի նմանէ հաւանութի . զի առանց այնր ոչ զօրէր հրովարտակն՝ զոր հաւ :

Օ այս իբրև գիտացին հայք տեղւոյն յորս երևելի էր ուսիլեան հանդերձապետ եպարքոսին , ըստ որս և վարդապետք և քհնյք՝ փոյթ կալան արգելուլ զնա ի խորհրդոց իւրոց՝ խոստացեալ նմա բիւր ինչ . բայց նա ոչ զնջաւ . այլ դրեալ նամակ աղերսանաց՝ մատոյց եպարքոսին . և խոստացաւ տալ տասն հազար դահեկան, եթէ հաստատեսցէ զկաթուղիկոսութի իւր : Հաձեցաւ ըստ այն եպարքոսն , այլ ոչ յայտնեաց նմ զկամն իւր : Յետ աւուրց ինչ մատուցին եպարքոսին աղերսագիրք և նոքա՝ որք էին ի կողմն մովսէսի . և եպարքոսն եւս պատասխանի . զիարդ ասէ ոչ տացի նմ զայն իշխանութի , որովհետև խոստացաւ նա յաւելուլ ի գանձ արքունի դահեկանս տասն հազար : Յայնժամ յառաջ մատուցեալ ռուհիլեան , էարկ աղերս առաջի եպարքոսին և ա-

ասէ. եթէ վ՚ոտանն հաղար դահեկանի վաճառեաս նմ՚
զղջումեալ և զտառապեալ ազգ մեր, ինձ վաճառեա՛,
և ես գնեցից քսան հազարի։

Ընդ այս կարի լինն զոմարձացեալ եպարքոսին՝ սահ-
մանեաց ժամ՝ պի եկեսցեն առաջի նոր յաւետեան սահակ
և հուսահիցք մովսէսի։ Այլ իբրև եկին նո՛ր ժամա-
դրուեն, եհարց եպարքոսն յսահակ, և ասէ. յիրաւի
ընկալար դու յարքայէ զկրովատատակ կաթուղիկոսու՞թ.
և նա ասէ, այո՛։ ասէ ցնա եպարքոսն. ո՞չ գիտեիր այր
դու՝ թէ ես աստ եմ. ապա ո՞րպէս իշխեցեր առանց ազդ
առնելոյ ինձ գնալ առնուլ զայդպիսի հրովարտակ.
Թերևս կամէիր իշխել և յիմ վերայ. զայս ասացեալ՝ յաս-
մամբ ինն հրամայեաց դահձաց՝ սրկանել զորթի դա-
նիէլ յոտս նո՛ր և յոտս ընկերի նո՛ր պօղոս վէրպի, և հար-
կանել, մինչև մեռցին ասէ, և կամ յօրինս իմ դարձցին
և զերծցին։ Այլ դահիճքն՝ ի գանելն անդ՝ յայտ հա-
րուածսն հարցանէին, գառնաթք՝ ի հաւատոյ ձերոց՝ ի
կրօնս մեր՝ թէ ոչ։

Այրևեան յոյժ ըն այս հաւատակիցքն մովսէսի. և քաղցր
աղաչանօք և միջնորդօք հաղիւ զկնի ելոցեալ զարամտու-
եպարքոսին զերծուցին զնո՛ս. և առեալ տարան՝ ի տունս
իւրեանց։ Այլ յայնժամ անտի սահակ, և գնաց յՀռո-
վրաց. և անտի եկեալ յՀռոմ առաքաստաց՝ նստաւ յԿ-
միածին՝ ի խոնարհութե և՝ ի սուգ ապաշխարութե մինչ
չև՝ ի մահ իւր։

Յայնմհետե անկասկած մնացեալ մովսէսի կաթուղի- 1631։
կոսի՝ աւարտեաց զնորոգութիւն էջմիածնի, և վայել-
ջացոյց զնա ըստ ամի։ Սահմանեաց և կարգս և կանոնս՝ ի
մէջ միաբանից. և որոշեաց զժամ ուծայինն պաշտամանց
ըստ նախնի կանոնադրութեց. զնոյն արար և՝ ի վանս
բայս հայաստանեայս։ Այնման և զզրաւոնն՝ զորս եդեալ
էին նախընթացքն իւր առ այլազգիս՝ ի՛նք անօթից էջ-
միածնի. և ինքն բոլորովին վաստակ՝ ի սերն չոխ, և
իբրև թէ հոգիացեալ՝ ձնշէր զանձն հանապազ՝ ի
խիստ ձգնութիւս։ Այսքաց սա և զպրաստուն մի մեծ՝ ի ձո-
ւխտն յովհաննէսեանք. ուր ժողովեալ զբազումս մանու-
կունս՝ եւս ուսուցանել նոցա զուածայինն դիրս։

Այսոքա սա երիցս թուղթ սիրոյ և հոգատակութե առաք-
հանապատեան հռոմայ. և թէպէտ վ՚ոտոյն թշնա-
մացաւ ընդ դրիգոր կեսարացի՝ որ անկեալ էր յայնժամ

ի պատրիարգուէ Կոստանդնուպօլսոյ մէջ անուսոյ լինել Թադէոսի, բայց նա անփոյթ արարեալ զբանիւք նոյն՝ առաքեցոյցեր հօտին իւրում՝ ի ձանապարհս ձշմարտութեան և ի գնացս բարի վարուց։

Եւ կատարեալ զընթացս կենաց իւրոց անարատութեամբ հանգեաւ ի քս. կացեալ ի հայրապետութեան ամս ՃԻ. և ամիսս 4. և յանձն արար դնել կաթուղիկոս զփիլիպպոս զաշակերտ իւր, զոր երկու ամօք յառաջ ձեռնադրեալ էր եպիսկոպոս։

12։ Յովհաննէս կաթուղիկոսութեան Եղիպտոսի. և ապրեցաւ ի ձոյլ վերջնոյն հոսպանդնուպօլսոյ։

Ճ. 26 = 30։

1633։ Փիլիպպոս վճռով ի փոքր աղբակայ ի գեղջէ երնկաց այր՝ ըստ և խաղալասեր, ևս և հրաշագործ՝ նստաւ յաթոռ հայրապետութեան հայոց յետ մահուանէ բոլոր աղգին. և սկսաւ շրջիլ յայցելութեան ի վանորայս և յայլ տեղիս, և յորդորել զամենն ի զգաստութիւն վարուց, և զանուղղայն պատուհասել։ Զեռն էարկ ապա ի հատարումն նոտոգութեանց մի շինուածոյ զորս տա կաւին չէր աւարտեալ մայրն կաթուղիկոս։

Եւ ահա անդրէն եհաս ի վէր աթոռոյն այլ ինն պատահար անակնկալութեանց. վասն զի ի խաղալ օամանցւոց ի վէր պարսից և յառնուլ նոցա զերուսաղէմ, և ի կրկին դիմել պարսից անդ ոտնակոխ եղև եկմիածին. մինչև բայց յետ վերադարձին և բայց ի դմբեթաշէն յարկացն՝ որ ինչ շինուածք կային անդ՝ քանդեցան և աւերեցան։ Այլ քաջալերեալ փիլիպպոսի կաթուղիկոսի՝ փոյթ կալաւ և սկսաւ նորոգել զնոսա։

Պնդեալ ապա յաստուածեան, և կացեալ անդ աւելի քան զտասն ամ՝ խնդրեաց և եհաւ ի ջուղայեցւոց զաջ լուսաւորչին. (զոր քսան և երեք ամօք յետ յղեցին անդ շահաբաս) և եբեր ի կեդրոնական եկեղեցին։ Ընծայեաց ապա ի նմին դպրատուն մեծ. ուր ժողովեալ զմանկունս արամիոս՝ եւ մարզել զնոսա յուսումն, կարգեաւ նոցա վարժապետ զսիմոն վէպ ջուղայեցի. որ յետ ուսուցանելոյ նոցա զարուեստս քերականութեան՝ գնաց յերզոկիա, և անդ մեռաւ։ Սմա ևս աշակերտակից ոսկան վէպ՝ որ տպագրեաց զնոսա

ջունչն ։ Հայեցուք այժմ յանցս պատրիարգացն կոս-
տանդնուպօլսոյ ։

1641։ Ռղե։ Կատեր ըստ այն աւուրս պատրիարգ հայոց՝ ի կոստանդիա-
նուպօլիս գաւիթ վէրպ արձեալցի . զոր՝ ի քաց ընկեցեալ
հայոց՝ եդին՝ ի տեղի նոր վկիրակոս երևանցի . յորոյ
աւուրս էր՝ ի կոստանդնուպօլիս կլեմէս գալատոս .
տես՝ ի պատ. Ձ. 27 ։ Նա իբրև մեռաւ վկիրակոս վէրպ՝
յաջորդեաց՝ ի տեղի նորա խաչատուր սեբաստացի ։ Ո՛չ սա
ընկեցեալ գաւթի վրայի՝ զոր տարագրեալ էր՝ ի պատ-
րիարգուէ՝ նստաւ միւսանգամ յայնմ իշխանութե ։
Յանցանել ջրոյ ամաց Թուղմայ վէրպ բերիայի խոս-
տացեալ դրանն զգիխնչ , եւ ընկենուլ զգաւթի և աքսո-
րել՝ ի կիպրոս . սակայն և ինքն ոչ կարացեալ վճարել
զխոստացեալ տուրսն՝ փախեաւ , և գնաց՝ ի Հռոմի ։
Նա գաւթի գարձաւ անդրէն յաթոռ իւր , և նստաւ
ամն մի եւ կիսգ ։

1646։ Ռղզ։ Ո պատճառս այսպիսի անցից գիշան պարտք եկեղեց
եաց ջքառասունն հազար գահեկան . յորմէ և աղիկա
յոյզ խռովուածք լինէին՝ ի ժողովրդեան . կայր և այլ մի
ալեկոծուն՝ ի քաղաքի անդ՝ ի մէջ եկաց և քնակաց՝ յար-
համարհել և՝ ի նուաճել զիմաստնս՝ ըստ իմում ոմանց
յառնելոյ ։ Այսոցիկ աղաչաւ գրեցին մեծամեծք
հայոց առ փիլիպպոս կաթուղիկոս՝ գտանել հնարս՝ ա-
զատուե . և նա գրեաց Թուղմի յորդորանաց կալեան
զորրոս քրիստոնէական սիրով . այլ էգիւ հնար , մի
նաւանդ թէ առաւել ևս բորբոքեցաւ խռովութիւն նոց ։
Մինչև ընկենուլ զգաւթի՝ ի պատրիարգուէ ։
Ո՛՝ի բաժանիլ ժողովրդեան յիւրեանս էկարացին ըն-
տրելոք . ուստի և Ցակոբանք ոմանք արքունի հրամանաւ
կալան զաթոռն ամիս մի տասն ։ Այլ գաւթի ձե-
ռամբ մեծամեծաց վերստին նստաւ յաթոռն ։ Ոմ-
րք ընկեցինն զնա յառաջնումն՝ յետ չորից ամանց միւս
անգամ վարեցին զնա , և ինքեանք կալան զաթոռն
զամիս երիս ։ Ո՛՝ ապա նստուցին զերկիսգար վէրպ
անթաստակ ։

1651։ Ռղա։ Ո՛՝ այս ամ լուեալ փիլիպպոսի կաթուղիկոսի՝ խորհե-
ցաւ ինքնին գնալ՝ ի կոստանդնուպօլիս . որոյ աղաչաւ շէ-
բարեկարգեալ վերս էջմիածնի՝ եւ անտի քաղմուեալ
վէրպով և եպիսկոպոսաց , և եկն՝ ի կարին ։ Յորժամ
ակդ եղև՝ ի կոստանդնուպօլիս գալուստ նր , մեծա-

մեծք Հայոց փութանակի առին հրովարտակ յեպարքոսէ և արքունի սպասաւորս, և առաքեցին առ նա, զի անվտանգ կատարեսցէ զձանապարհորդութիւնն իւր։ Նա ևս նա եկեալ՝ի կարնոյ գնայր նախ յերկիմ, և ահագին անդ զամիսս չորս։ Այնուհետև էր անդ յայնժամ և կաթուղիկոսն սոյն ներբսէս։ Տեսեալ՝ըզ զիմաստնոյն՝ խօսեցան և խորհեցան բազմ ինչ վասն բառնալոյ զանկարգութիւնս մրտեալս՝ի հայս՝ եթէ յեկեղեցականս և եթէ յաշխարհս, և վասն անհետ առնելոյ զատելութեն թշնամութեն՝ որ կայր՝ի մէջ երկուց ազգաց սոյն և էջմիածնի։

Սոքին սակս կոչեցին զեպիսկոպոսն և զվիպս շրջակայ գաւառաց. և արարին ժողով յերեմ, յորում էր և պատրիարգն երիմի ածատուր վիպ։ Այս՝ի ժողովի անդ սահմանեցին երեքտասան կանոնական բանս վասն եկեղեցի և քհնյից. յորս առաջին կանոնն էր՝ի վերայ երկուց ազգաց՝ էջմիածնի և սոյ, թէ երկաքանչիւրն սէր ունիցին առ միմեանս, և իւրաքանչիւր իւրում վիճակի միայն հրամայեսցէ, և զիւրոյ թեմի նուիրեալսն ձեռնադրեսցէ։ Այս ինքն փիլիպպոս կաթուղիկոս կացեալ փոքր մի ևս յերկիմ՝ եւս շինել պատակ եկեղեցւոյ՝ որպէս յակոբայ դունագոյն քարամբք գեղեցիկ յօրինեալ. բարձրացոյց և զբեմ առաջ խորանին։

1652 ՌՃԾ։ Այլեալ ապա յերկիմ եկն՝ի կոստանդնուպօլիս. ուր բազմ անգամ քարոզեալ՝ի մէջ ժողովրդեան՝ շինոյց զկրկեհ խուռվութիւն պատահեցոյն, և հաստատեաց զսէր և զհաշտութիւն՝ի մէջնոյ։ Այսոցիկ ապա պատրիարգ փիլոն եղիազարու դյուղմանն մուտն եղև։ Այս յետ այսորիկ առեալ տուրս յիւրաքանչիւր մարդոյ ըստ իւրեանց կարի՝ ժողովեաց քառասուն հազար դահեկան, և վճարեաց զպարտս եկեղեցեաց։

1653 ՌՃՃ։ Ո՛չ կին վճարելոյ փիլիպպոսի կաթուղիկոսի զնամզգործ իւր՝ եւ՝ի կոստանդնուպօլսոյ, և գնաց յէջմիածին. և վաղվաղակի ձեռն՝ի գործ արարեալ՝ էարկ հինն շինուել մեծի սանգակատանն, զորոյ զծախսն վճարելոց էր անտուն չէլեպի, այլ երևելի՝ քնիկ՝ի պրուսայէ։ Այլ մինչև էր սատարեալ՝ եհաս նմա վախճան կենաց։ Քանզի յաւուր միում՝ որ էր չորեքշաբաթի՝ յորժամ քարոզէր յեկեղեցւոջ՝ի վեր բանին. * այր մի էր մեծատուն՝ որոյ էր անտես ‖, հասեալ յայն վայր թէ * ոչ ևս կարես լինել ուսուցես ‖, ղազաց յանձին ասել

առնա. ոչ ևս ունիս ձեռն վարելոյ զգործ անտեսուեղ
ի տանն ՚այ. յայնժամ վերջացուցեալ նը զքարոզն, և
օրհնութիւն տուեալ ժողովրդեան՝ գնաց ի սենեակ իւր,
և պատմեաց միաբանից զոր ինչ ազդեցաւ ի հոգի իւր.
և հիւանդացեալ անկաւ ի մահիճս. և յուլիսի 29 1655։
տուեալ աւանդեաց զհոգի իւր ի հաստակի վաթսուն և հ ռՃ՚Ե։
րեք ամաց, յետ կալոյ ի հայրապետութեան ամի իբ.
և մարմին նը թաղեցաւ ի տաճար ՚ըզյն Հռիփսիմեայ ի
հիւսիսակողմն խորանին։ Սա գրեաց Թուղթ սիրոյ և
հպատակութե առ սրբազան պապն իննովկենտիոս տասներ՚Ը։ Յաւուրս ժամկացս այսոցիկ՝ յամին յորում եւ փիլիպպոս կաթուղիկոս յիջմիածնէ՝ կողոպտեցին զվանքն վարագայ երկոքին բեկք չոմար և սիւլէյման. տե՛ս ի պատ. չ. 29։ Այլ յետ այնր բազումք ի հայոց նահատակեցան ի վէր քրիստոնէական հաւատոց. տե՛ս ի պատ. չ. 30։

13։ Յաման՚ակ կաթուղիկոսութե յակոբայ երրորդի.
և անդ ընտիր պատրիարգի։

չ. 31 = 33։

Յակոբ ի նոր ջուղայէ ի մեռանիլ փիլիպպոսի ընտ 1655։
րեալ ի տեղի նը օծաւ կաթուղիկոս յիջմիածին։ ռՃ՚Ե։
Սա յամի եղոյց զվնքն առաքինի և զգօնաւիտ, լայնաչ
խորհուրդ և վեհանձն. ատար և շինուի բազում. և յա
ձախեաց զարդիւնս կաթուճածոց հայրապետանոցին.
ետ և բերել ջուր առատ՝ զոր խաղացոյց ընդ մէջ դար
պասին և պարսպին էջմիածնի. և բոլանդակեաց զվի
նուի զանգակատանն՝ կրեալ բազում տուռապանս ի
նախարարէն երևանայ. պայծառացոյց սա և զտպագ
րուի հայերէնն գրոց ի ձեռն մատենադրի սարկաւագի
ծարեցւոյ, և ոսկանայ վշտի. զոր յաւէտ ևս պան
ծացոյց զուկաս վանանդեցի. տե՛ս ի պատ. չ. 32։
Ի նմին ամի՝ յորում վախճանեցաւ փիլիպպոս կաթու
ղիկոս և նստաւ յակոբ, միաբանեալ ոմանք յիշխանաւո
րացն հայոց՝ որք չէին հաճեալ ընդ յովհաննէս պատ
րիարգ մուղնեցի՝ կամեցան ընկենուլ զնա յիշխանուէ.
զայս և յառաջն կամէին. բայց ոչն ածէին ի փիլիպ
պոսէ, զի նա էր հաստեալ զմուղնեցին ի պատրիարգ
գուէթ։ Ա՛խաբանեցաւ ընդ սոսա և եղիտալար վէրպ ան

զայն

ատա անտի Թուղթ ի կոստանդնուպոլիս՝ ընթեռնուլ
ըն իշխանութիւն իւրով զպատրիարգն եղիկ։ Ասաքեաց
Ա՛ն զի ոչ կամէին զձ Թէ նստցի ոք պատրիարգ , այլ
քառասուն հազար փող աւելի քան զտարեկան հասոյ
որ գնայր յարքունիս՝ ի պատրիարգարանէ. վ՛ն զի մինչև
ցայն վայր տային ամի ամի հարիւր հազար փող (որ է
ուիֆազ ահ՛ռ) . իսկ ոտքա խոստացան տալ հարիւր
քառասուն հազար . և այս յաւելուած փողոյ մնաց մին-
չև ցայժմ։

Օ այն իբրև ետես Թովմա վարդապետ բերիացի՝ որ
պ՛նեա էր պատրիարգութ՛ն՝ անկաւ ի վարանս տարա-
կուսի , զի Թուղթ՝ զոր յաւիշտակէն կամէր . և ասաց
քաջալերեաւ՝ ի համախոհից իւրոց՝ սկսաւ դեգերիլ՝ ի
դրունս այլազգեաց ծանրագին ընծայիւք . և ջանայր
հաւանեցուցանել զնա մանաւանդ զդիւանադպիրն . և
խոստացաւ տալ յարքունիս ամ՛ն ամ փոխանակ հար-
իւր քառասուն հազար փողոյ յոգնհարիւր հազար փող։
Ա՛ն իբրև հաձեցոյց զբազումս՝ գնաց ասպա յադրիա-
նուպոլիս առ ոտս եպարքոսին . և մատուցեալ նմ էր
աւելի ընծայս հանդերձ խոստմամբ փողոցն հաւ՛ի
նմանէ հրովարտակ պատրիարգութ՛ն . յորում եւս դրեալ
էր իշխանութիւն իւրով զպատրիարգն եղիլ։ Ասաքեաց
Ա՛ն զի ոչ կամէին ձզ Թէ նստցի ոք պատրիարգ , այլ
քառասուն հազար փող աւելի քան զտարեկան հասոյ
որ գնայր յարքունիս՝ ի պատրիարգարանէ. վ՛ն զի մինչև
ցայն վայր տային ամի ամի հարիւր հազար փող (որ է
ուիֆազ ահ՛ռ) . իսկ ոտքա խոստացան տալ հարիւր
քառասուն հազար . և այս յաւելուած փողոյ մնաց մին-
չև ցայժմ։

Օ այն իբրև ետես Թովմա վարդապետ բերիացի՝ որ
պ՛նեա էր պատրիարգութ՛ն՝ անկաւ ի վարանս տարա-
կուսի , զի Թուղթ՝ զոր յաւիշտակէն կամէր . և ասաց
քաջալերեաւ՝ ի համախոհից իւրոց՝ սկսաւ դեգերիլ՝ ի
դրունս այլազգեաց ծանրագին ընծայիւք . և ջանայր
հաւանեցուցանել զնա մանաւանդ զդիւանադպիրն . և
խոստացաւ տալ յարքունիս ամ՛ն ամ փոխանակ հար-
իւր քառասուն հազար փողոյ յոգնհարիւր հազար փող։
Ա՛ն իբրև հաձեցոյց զբազումս՝ գնաց ասպա յադրիա-
նուպոլիս առ ոտս եպարքոսին . և մատուցեալ նմ էր
աւելի ընծայս հանդերձ խոստմամբ փողոցն հաւ՛ի
նմանէ հրովարտակ պատրիարգութ՛ն . յորում եւս դրեալ
էր իշխանութիւն իւրով զպատրիարգն եղիլ։ Ասաքեաց

ծան նոքա տուժ ելով տասն հազար դահեկան։

1657 : Յաւաւելն յուզիլ խռովմունք բազում կալան ոմանք առ
ռձ՛ղ : եպարքոսն քեօփրիւլիս՝ մեհեմմետ փաշա , որ գնաց-
եալ էր յայնժամ յադրիանուպոլիս . և նա յոմանն ա-
րար զնորն ապքունի գիւանադպրին՝ որ ասի տեֆթեր-
տար աղայ , և նստեր ի կոստանդնուպոլիս ։ Ա՛ն նոր
կոչեցեալ զամանս յերեւելեացն հայոց ի տեղակալացն
կշտամբեաց զնոսա . զի՞ է ասէ՝ զի ոչ գնէք ձեզ պատ-
րիարգ . և ի պատճառել նց պատճառանս՝ սաստեաց
նց . և մատնեաց ի կալանս բանտի . յորմէ հազիւ զեր-

զայն յեկեղեցիս , ծանուցանելով ամէնն թէ ես ընկալայ աստ զպատրիարգութիւն իշխանութիւնք արքունի . և այժմ կարգեմ ինձ փոխանորդ այդը զնիկոլայոս վիպթուլկուրանոյն , և գործակից նմա զպաւլոս վիպբերնացի , և զնաճատուր երէց վանեցի՝ թլթլեն կոչեցեալ յիւր Թոմայ :

Ա՝ժամանել այսր թղթոյ՝ ի կոստանդնուպօլիս՝ ի մի հաւաքեցան Ճական տեղակալք պատրիարգարանին և քանի մի երիցունք և այլ համախոհք նոյ . և եղև թիւր տեղակալացն քսան և չորս . և խորհուրդ արարեալ՝ ի միասին , նախ՝ ի բաց վարեցին նախատանօք յեկեղեցեաց զայնոսիկ երիս սանձինս՝ զորս յիշատակեալ էր Թոմա , և զմիաբանեալսն ընդ նմա . և ապա ընտրեալ յիւրեանց արս ուղի՝ առաքեցին փութանակի յադրիանուպօլիս՝ բողոքել առ եպարքոսն , թէ մեք ոչ կամիմք զԹոմա :

Եւ նոյ գնացեալ զառաջինն առ դլխաւոր իշխանս ծանուցին նոյ զիրսն . և նոքա ետուն պինդ թէ յանօգուտս աշխատիք . զի ոչ ինչ հաստատեցաւ ասէն հրամանաւ քեօփրիւլիւ եպարքոսին՝ անկնար ի յետս դառնալ : Եւ՝ի ջանասէրն , իբրև եհաս բանն յականջս եպարքոսին՝ առանց տեսանելոյ զնոսա հրամայեաց՝ ի բաց վռնել հարուճածովք գանից . և նոյ պաշարեալ յամէն մերձ խոյս ետուն անտի . և եկեալ՝ ի կոստանդնուպօլիս ցուցին համախոհից իւրեանց որ ինչ էանց ընդ նոսա .

Եւ եղև՝ ի յղել եպարքոսին զնիկան փաշայ՝ ի կոստանդնուպօլիս իբր տեղապահ իւր (զի իբր խայտառակ խաժամ) , եկն ընդ նմա Թոմա վիպ զգեցեալ զպատիճ պատրիարգութեանն արքունութեամբ . և գնացեալ նոսաւ յեկեղեցի սբ յն գէորգեայ , ունելով ընդ իւր զօրականս . կային ընդ նմա և առանձին պահապանք՝ ի գնդէ պահակաց պօղոսանձի կոչեցելոյ , որոց խոստացեալ էր քսան քսակ արծաթոյ :

Նոքա տեղակալք միաբանեցան՝ ի խորհուրդ մտեալ գնալ զին յոտս սինան փաշային . և խոստմամբ դրամոյ առ զաչեցին զնա գրել նամակ առ եպարքոսն՝ թէ ժողովուրդք հայոց ոչ կամին զԹոմայ : Ո՞ այս զգացեալ Թոմայի՝ գնաց փութանակի անդրէն յադրիանուպօլիս . և էառ յեպարքոսէ պատուհեր հրամանի առ սինան փաշայն ջանասէր բանից ժողովրդեան , այլ հատ

տատուն պահել զիշխանութիւն պատրիարգութեն Թովմայի, և նուճատել զհակառակորդս նր. և ինքն Թովմայ եկեալ նստաւ տիրաբար յաթոռ իւր։

1658 ռձ'ը։ Ընդ այս առաւել ևս զժոճարացեալ տեղակալաց՝ գըր գնեցին յոյժ զժողովուրդն և զմեծամեծս նր. և հաձեալ զիւրս իշխանաց դիմեցին ամբոխիւ առ սինան փաշայն. և ամբաստանեալ զԹովմայ վրպէն՝ հաստատեցին վկայիւք, թէ նա չիցէ հայ, այլ յազգէ փուռկաց. և եկեալ ասեն աստ իբր լրտես նր։ Եւ սինան փաշայն վաղվաղակի եւս բերել յատեան զԹովմայ վրպ. և երդ զնա յարգելանս՝ ի գուբ մահապարտաց իբրև զլրտես. ընդունին և զաբեղայ նորա զմեծատուն իբր զգործակից նորուն։ Եւ յառաւեն բորբոքիլ թշնամեացն Թովմայի ընդդէմ նորա եւտուն նզովս կարդալ՝ ի վր նր յեկեղեցիս. և ապա գրեալ դաշն հաստատուն՝ թէ եւտուն կնքել վեցեցունց եկեղեցեաց թէ ոչ կամիմք զԹովմայ վրպ, և պատրաստ եմք ընդդէմ նր ոգւով և մարմնով և ընչիւք. եւտուն կնքել զայն գիր և ձեծատրոյ վրպին որ էր պատրիարգ էջմի, և նորոգ եկեալ էր անդ. դիմեցին ապա վերստին առ սինան փաշայն և առ գործակալս նր. և հանեալ գիր կնքով և հաւանութիւք վեցեցունց եկեղեցեաց՝ ցուցին զԹովմայ պարտաւոր լինել մահու։

Այլ քանզի սինան փաշայ և գործակալք նորա ակն ածէին յեպարքոսէ՝ և ոչ իշխէին յայտնի սպանանել զԹովմայ՝ դէզ մահու արբուցին նմա ընդ սրձոյ (ընգաֆէի) ի բանտին՝ յետ կալոյ նորա անդ զաւուրս քանի։ Իբրև վտանգեցաւ Թովմայ՝ իմացաւ և դառնացաւ քան զլեզի. և տեսեալ զկատարած կենաց և գործոց իւրոց՝ սկսաւ դողել և աղաղակել, և առ զայրոյթ սրտին գոռալ և բռռալ, մինչև՝ ի ձայնէ նորա դղրդիլ բովանդակ բանտին։ Այլ դահիճն հասեալ՝ ի վր ձմլեաց զանդամն նր, և նուճաղեցոյց զնա. և նա անդէն փչեաց զոգին։

Զգեցին ապա զմարմին նր արտաքոյ թշնամիքն նորուն. և սկսան հատակել զնովաւ, և հարկանել ոտամբ ըզդլուխ նր. աւասիկ ասեն գտեր զոր՝ ի մէնջ յափշտակել կեալ կամեցար. թքանէին՝ ի նա, և վհատ կարդայինն։ Եւ ապա տուեալ բանտապետին դրամն եւտուն ընկենուլ զմարմին նր՝ ի ծով։ Եւ նա թաւալգլոր լինելով

յե-

յերեսս ջուրց . և գիտասջ զլուխ նր ծփայր ընդ աւիս
ծովուն ընդ մէջ ստանալոյս և զալատայի : Ասէ մեղոն
աբեղայն ինաց՝ ի բանսի , զի տե զսկալք խափանեցին
զեզս նր , երկուցեալք թե գուցե զեկուցցե եպարքո-
սին զեղեալսն . և ինքեանք առին գիր՝ ի գատաւորէ
վկայուբ գահճաց՝ թե իւրովի մեռաւ Թովմա՝ ի բան
ան , զի ոչ գոյր՝ ի մարմնի նր նշան ինչ հարուճածոյ :
Այլ զի սոքա բնչմ ինչ ծախեաւ էին յայսմ ամի՝ զոր ա-
ռարին՝ խնդրեցին զայնս՝ ի վերեցուսնց եկեղեցեաց .
ընդ որ գժգոհեաւ ոմանց՝ ի Թշնամուեն գարձան տե-
զակալաց : Ապա՝ ի դառնալ եպարքոսին՝ ի կոստանդ-
նուպոլիս , ածատուր երէց Թլթէն կոչեցեալ միաբա-
նեաց ընդ իւր զոմանս յերիցանց և յՅոականաց՝ ի վիճա
կէ եկեղեցւոյ սրբոյն սարգսի՝ ոդք և յանուն նր Թլթէ-
եանք կոչեցան . և միաբան ամբն ընդ առաջ լնչէ եպար-
քոսին ցուցին նմ, թե ոգիք քոանեւչորս միաբանեաւ և
զհրաման տուեալ անարգեաւ՝ սպանին զԹովմա վկ-
և զոր ինչ ծախեցին վասն սպանանելոյ զնա , այժմ՝ ի
մէնջ պահանջեն և յայլոց ժողովրդոց : Ստուգեաւ ե-
պարքոսն զնոսա՝ ծանրացաստումն եղև . և գարձուցեալ
յետս զԹլթէեանս , գնացէք ասէ գուք , և ես հոգա
ցայց վ՛ն իրացդ . և հրամանետ արձակել զմեղոն :
Ասէ ռուհինան և այլք ոմանք ընդ նմա յերևելի ա-
րանց անձինք ուեթ՝ ի տեղակալաց անտի Թշնամիք
Թովմայի՝ չևևս լուեաւ ինչ զգործոց ամբաստանուեն
Թլթէեանց՝ գնացին բնչմ ընծայիւք յողջոյն եպարքո-
սին՝ ի տեղին կոչեցեալ էգմէձէ . և՝ ի յիշատակիլ մա-
հուն Թովմայի պէսպէս բանիւք սկսան պատրուճակել
զանցս նր և՝ ի չքմեղս լինել : Ապայ եպարքոսն առա-
ւել ևս զայրացեալ՝ ի վէր նց , անդէն հրամայեաց ու-
նել զնս և արգելուլ՝ ի գուռ մահապարտաց :

Այլ նոքա՝ ի ձեռն միջնորդաց անդադար աղերս մա-
տուցեալ առ եպարքոսն խնդրէին ազատուել անձանց .
և էին նոցա պաշտպանք բնչմք . քանզի էին նոքա արք
երևելիք և ծանօթք՝ ի դրունս իշխանաց . և ապա տու-
ժեալ յիսուն քսակ ազատեցան , և ժողովեալ՝ ի մի
զգլխաւորս հինգ եկեղեցեաց կարգեցին առեան . կո-
չեցին նաև զոմանս՝ ի վիճակէ սբոյն սարգսի , յորմէ
էին Թլթէեանք, և խնդրէին առնել իրաւունս ի տու-
գանացն և ի՛ այլոց պարտուց . և առտի ծագեցան

բազում աղմուկք, մինչև եղև վճարումն այնց ոչ ըն-
լորին, այլ ըստ կիսոյն։

14։ Տուապանք ըրեն երեցին հայոց՝ ի պատճառս աբեղ յակոբայ վանից՝ որ յերուսաղէմ։

Շ. 31 = 34։

(1655։) (ռձՃ։) Ձախ քան զվերոյգրեալսդ՝ ի տիրել տեղւոյ պատրիարգութեանն՝ յարուցեալ յունաց՝ ի վեր հայոց եղելոց յեղեմ յաւիշտակեցին՝ ի ձեռաց նոցա զվանան կոչեցեալ Հայր աբրահամ՝ որ յառաջ Ժամաւեր՝ ի ձեռս հապշից։ Ձ՝ ոյր պատճառն եկն՝ ի կոստանդնուպոլիս ածեալ վէպ պատրիարգ եղելի, զի մարթասցի թաւիէլ զայն՝ ի ձեռաց յունաց. և գիմեալ առ մեծաւն հայոց խնդրել օգնութի՝ ի նմանէ. այլ ինչ ոչ օգտեալ՝ ապաւինեցաւ առ եղիազար վէպ անթաւոյն՝ ձեռնտու լինել ինքեան, խոստացեալ նմա առնել զնա իւր փոխանորդ՝ ևս և յաջորդ։

Նա՝ ի հաւանիլ նմ՝ այսմ երկոքին ևս ելեալ գնացին առ ռուհիջան վանեցի. և ձեռամբ նոր առնն հրովարտակ՝ զի վերստին տացի հայոց այն տեղի, նոյնպէս և մի դուռն տաճարի ծննդեան։ Ո՝ այս գործ կատարել ածատրոյ պատրիարգին՝ կարգեաց իւր փոխանորդ զեղիազար վէպ. և առաքեաց զնա նովին հրովարտակաւ յերուսաղէմ։

(1656։) (ռձԵ։) Գնացեալ անդր եղիազարոս՝ տիրեաց այնոցիկ տեղեաց. և նստաւ՝ ի վանս սբ՝ն յակոբայ։ Նա տեսեալ թէ աղքատութի է՝ ի վանսն, սկսաւ յուզել և քննել թէ զինչ կայցէ աթոռոյն. և գտեալ զտումար վանից որոնք՝ ի նմին գերեզմանատ ընչից։ Նա եգիտ՝ ի միում թղթի գրեալ՝ ի գրիգորէ մոկացւոյ զայսպիսի ինչ. սպիտակ մոմ՝ այսքան, և դեղին մոմ՝ այսքան։ Որոնք ասա զտեղին եգիտ զանօթսն, զորս զեառեղեր գրիգոր մոկացւոյ, յորս և կայրն երկերիւր հազար գահեկան ոսկւոյ և արծաթոյ. և դատարկեալ զանօթսն՝ լցոյց՝ ի նո դեղին և սպիտակ մոմ։ Ա՝պա զմնացն ինչ գտեալոցն զետեղեաց՝ ի ծածուկ տեղւոջ յայլ ինն խորշս և զննացեալսն սիրեաց յանծանօթ տեղիս։

1656։ Ռժկամակեալ ընդ այս յունաց՝ գիմեցին առ եպարքոսն՝ ռձԵ։ այն և քեօփրիւլիւ մեհմէտ փաշայ. և հաձեցուցեալ զնա

զնա

գնա մեծամեծ պատարագօք՝ ընկալան ի նմանէ նոր հրովարտակ դարձուցանելոյ անդրէն յիւրեանս զվանս հայր աբրահամու։ Ընդ այս թագաւորեալ վարդապետի՝ գնաց յերկիր խորհիլ ընդ եղիազարու, կար գեալ ի կոստանդնուպոլիս գործակալ երկի գառուհի-

ջան իշխանասերն։

Այլ յոյնք առաւել ևս զօրացեալ և համարձակութեն առեալ միւսանգամ դիմեցին առ եպարքոսն, և հաւատ ներացուցեալ հաձեցուցին զնա՝ զի ինքեանց լիցի և սքի յաղթ. և նա գինջեալ ի կամս նոցա՝ ետ նոցա հրովարտակ գրաւելոյ զտեղին զայն։ Եւ զի կասկածէին զեղիազարէ՝ ամբաստան եղեն զնմանէ ծանր ծանր զրպարտութիւք, և առին վճռ նոր ևս առանձին հրովարտակ՝ զի ոչ գայցէ՝ կալեալ լիցի, և ածցի ի դուռն իբր գերեալ պարտ։

Ի հասանել այսոցիկ հրովարտակաց յերկիր հանդերձ պաշտօնեիւք եպարքոսին, փութացաւ եղիազար և անկաւ ի դրունս մեծամեծաց, և առ բդեշխն քաղաքին հասան փաշայ, և առ հայր նոր հիւսէինն փաշայ դաշայ քաղաքի, որք էին իւր բարեկամք. և ի ձեռն նոցա խափանեաց առ ժամ մի զկատարումն հրամանին։ Ցիմեաց ապա և առ մեծ բդեշխն դամասկոսի, որ կոչի թեյար օղլու՝ խնդրել օգնութի՛ի նմանէ. և նա քանզի քէմ ինչ առեալ էր ի յոյնց, և ի ձեռին ուներ զհրովարտակ եպարքոսին՝ ասաստեաց եղիազարու, և արգել զնա ի բանտի։ Եւ եղիազար տուժեալ նմա քանի մի քսակ արծաթոյ արձակեցաւ. և խոստացաւ տալ այլ ևս քէմն եթէ հնարեսցի ինչ՝ ի կողմն հայոց։ Եւ բդեշխն թէպէտ և յոյս ետ նմա, բայց հրամայեաց բերել առ ինքն զփականս սքեայն յակոբայ. և պահեալ զայն առ իւր՝ յղեաց ասս, և ետ հնգել զդուռն։ Եւ ապա ըստ աղաչելոյ եղիազարու և ըստ յաձախելոյ խոստմանն դրամոյ գրեաց թուղթ առ եպարքոսն. յորում առաջի եցոյց զամբաստանութիւնն՝ զորս ամբաստանէր էին յոյնք զեղիազարէ. իսկ զոր ասէ հրամայեալ է ձեր՝ թէ տեղին սքեայ յակոբ կոչեցեալ տացի յունաց, ան մարթի է լինել. զի նմա զգի առանձին վիճակ ունի

յերկիր, և սքեայ յակոբ հայոց է՛ի սկզբանէ։

Ո՛ այս գիր առեալ եպարքոսին, գրեաց պատասխանի՝ թէ զոր ետու տուժեալ եմ։ Այլ այսու ամենայն յղեաց

Թէյար օղլուն վեզիրազար լեռնի, և Թոյլ Եա Հայոց բա-
նալ զդուռն սբ. յակոբայ . և վերստին առեալ զփա-
կանն՝ Թողացոյց Հայոց կալ անդ լուռբ՝ ի ծածուկ .
զոր իբրև իմացաւ եպարքոսն՝ բարկացաւ ի վր եղիա
զարու , և եդ ի մտի ի ձեռս բերել զնա , և առնուլ
զգլուխ նր : Այլ Թէյար օղլուն կոչեալ զնա առ ինքն՝
պահեաց առ իւր :

Ի լինել այսր այսպէս մարտիրոս վրդ զրմյն յորդո-
րել ի բազմաց չոքաւ ի գլխի, զի մարթասցի ի ձեռն
Թաթար խանին , որում էր սիրելի՝ հաձեցուցանել
զեպարքոսն վ տեղոյ սբ. յակոբայ . և նա Թէպէտ
և գրեաց աղերս առ եպարքոսն , բայց եպարքոսն և
ոչ նմա անսաց : Յայսմանէ վստահուԹիւն առեալ յու-
նաց գիմեցին առ Թէյար օղլուն , և տուեալ նմա բիւր
ինչ՝ առին ի ձեռաց նր զփականս սբ. յակոբայ . և ե-
կեալ յերկր յաւուրս պենտեկոստէից՝ ի բաց վարեցին
անտի զՀայս . դատարկացուցին ապա զնմա անօԹս և
զսպասս եկեղեցւոյն և դարպասեցին և սեննեկաց . և
բնակեցուցին զՀայս ի Թաղն բոշի կոչեցեալ . և ոչ
Թողուին նմ երկմուտ առնել ըստ մեծ դուռն . այլ բա-
ցին զայլ փոքրիկ դուռն մի ըստ կողմն խճլեանացն , զի ըստ
այն մտանեն և ելցեն . և այս տեւեաց զամն երկուս .
յորում ժամանակի սկսաւ յուզիլ անցք Թուխմայ պատ-
րիարգի :

1658 : Խոկ եղիազար կայր տակաւին ի բանակ Թէյար օղլու
ռձ՛է : բդեշխին . որ ի նոյն աւուրս ըստ այլոց բդեշխից ապրա-
տամբեալ էր յարքայէ . որ և Թէպէտ խոստանայր ե-
ղիազարու դարձուցանել ի Հայս զնր յակոբ , բայց
տեսեալ եղիազարու՝ Թէ չկարէ նա առնել զայս՝ յու-
սահատ եղև , և խնդրէր հնարս փախստեան . այլ ոչ
կարէր : Այս մինչ նա յայսպիսի վարանս տուժայտէր՝
Թշնամիք նորա Թլթլեանք՝ անցին զնմանէ առ եպար-
քոսն , իբր Թէ միաբան ընդ նա ըստ ասպատամբս , և կայ
ի բանակս նր . յորմէ առաւել ևս զայրացեալ եպար-
քոսին՝ ոխս սաստիկ կալաւ ըստ նա :

Պրեաց ապա եղիազար բզմ անգամ առ Հայս՝ ի կու-
տանդնուպօլիս . և ձեռամբ նր մատոյց առ եպարքոսն
գիր աղաչանաց՝ ստեղով զչարախօսուԹիւնն , ցուցանե-
լով միանգամայն և զանմեղուԹիւն իւր : Այս սակայն նա
լցեալ գոլով բանիւք Թլթլեանց՝ ոչ միայն չանսաց նմ ,

այլև

այլև պէտ էր ի ձեռս բերել զնա՝ և պատուհասել։
Նոճաձիլ սպա և ի ջնջիլ ապստամբ բդեշխից՝ հա- 1659։
մարձակեալ էղիազարու՝ եկն ի կոզմանս կոստանդ- ռ՚ի։
նուպօլսոյ. և նստաւ ի Թադաւեանն արտաքոյ քաղա-
քին զամիսս երկա ի պարտէզ ուրուն այլազգի իշխա-
նի։ Ոյր մարտիրոս վարդապետ զրմոյն՝ որ էր ի քաղա-
քին՝ հոդ տանէր նմա. և և դեղերեր ի դրունս մե-
ծամեծաց վճռէր և վճռ սքջին յակոբայ։
Իբրև ազդ եղև եպարքոսին ի Թլթլեանց՝ Թէ եղիա-
զար Թագուցեալ կայ ի պարտիզի ուրեք, եառ ունել
զնա և բերել յատեան իւր։ Ոյր իբրև աճաւ անդր՝
հռոմեայսն ընդ նմա եպարքոսն խոստուԹէ, և ասէ. դուն
ես փոխանորդ պատրիարգին եղիի. ասա ինձ, զինչ
եառ ի քէն Թէյար օղլուն. և նա ասէ, զոմ զոր ինչ
և ունէի եառ կինէն որ, և զվանս մեր որ ոբ յակոբ
ասի՝ տուեալ այլոց՝ կալաւ զիս խաբանօք։ Ոյսէ եպարք-
քոսն, դու ինքնին եառուր զվանսն, Թէ նա եառ ի
քէն։ Ոյ համարձակեալ եղիազարու ասել Թէ հրա-
մանաւ քոյ եղև այն, պատասխանի եառ և ասէ. նա էր
որ երկրին, և ես զիարդ կարէի ընդիմանալ նմա։ Ոյ-
սէ եպարքոսն. կորիցէ երկիր ձեր՝ ձեօք հանդերձ
յանդունդս։ Ոյսէ եղիազար. բարերջանիկ որ, փա-
ռաւոր իշխան, մի անիծաներ զերկիր, այլ Թափեա ըզ-
ցասումն քո յիմ վրայ. միայն խնայեա յազգ իմ աղաչեմ.
և արա իրաւունս ի փառս արքայի և ի պատիւ երե-
սաց քոց, ոգի և գիտէ ոբուԹիդ։
Ասէ եպարքոսն քանզի դեռևս կասկած ունէր զնա-
նէ՝ եառ զնա ի ձեռս դահձապետին պնդել զոտս նր
յերկաԹ, և պահել յօԹևանս զինուորաց էնդիչերի
կոչեցելոց. և էր առաջին ժամ դիշերոյ և ձմեռն սաս-
տիկ. և ոչ ոք ի հայոց իշխեաց երԹել անդ։ Ոյսպէս
մի ոմն ի ծանօԹից նր՝ երեմիա չէլէպի քեօմիւրճեանց՝
այր երևելի և զգօն՝ տուեալ դրամս պահապանաց՝ հ-
մուտ առ նա. և եռես զի նստեալ առ հրով շղԹայ
յոտս՝ փոխանակ ջեռնլոյ դողայր յերկիւղէ մահու. և
ի տեսանելն զերեմիա՝ ելաց և լացոյց զնա. և ինաց
անդ զաւուրս երեսուն և չորս։ Ոյր բարեկամք նորա
ընդեալ ի դրունս մեծամեծաց աղաչէին՝ զի հաձեցուա-
ցեն զեպարքոսն ազատել զեղիազար, միանգամայն և
դարձուցանել յինքեանս զսքջն յակոբ։ Ոյ եպարքոսն
յանձ-

յանձնեաց զնորսն մեծի իշխանին՝ որ կոչի վեզիր քեա-
հիայսը. և զի յոյնք որսացեալ էին զնա կաշառօք՝ ի
կամ իբրեանց՝ ի դիմել հայոց առ նա՝ մերժեաց զնո-
յիւրմէ։

Պատգին ասէ հայք հանդերձ մարտիրոս վարդապե-
տիւ՝ ի տեղին ուր կայր եղիազար՝ ի կալանս. և՝ ի
խօսիլ նոցա ընդ նմա վասն ազատութեանն նոր՝ ասէ ցնո-
վո՞ իմ մի՛ ինչ հոգայք. զի յակոբ եւ՝ ի ձեռաց, հոգ
ձեր լիցի վասն նր. զի մինչև ոչ ազատեսցի այն՝ ես ոչ
ելանեմ աստի։ Եւ՝ ի մեկնիլ նոցա անտի՝ գրեաց եղիա-
զար առ մարտիրոս վարդապետ և ասէ. որ զբ կամիցի
հանել զիս աստի առանց հոգ տանելոյ ազատուե սըկն
յակոբայ՝ նզովեալ լիցի։

Այլ մարտիրոս վարդապետ և խորհրդակիցք նր ոչ
միատուցեալ ունկն բանից եղիազարու՝ սկսան շրջիլ և
անկանիլ յոտս իշխանաց. և հաձեցուցեալ նոքօք զե-
պարքոսն՝ եւտուն արձակել զեղիազար առանց տուգա-
նաց. և առեալ ածին զնա՝ ի զալաթիա։ Իսկ թըլ-
թլեանք զամօթի հարեալ սկսան խօսիլ առ քա-
զում չարիս զկուսակցացն եղիազարու. և սակայն ժո-
ղովուրդ հնդեցունց եկեղեցեաց՝ ոչ ինչ անսացին նր,
այլ մանաւանդ սաստելով մերժէին զնա։

Նոյնն ամի սոյն այս եպարքոս քեօփրիւլիւ մհեմմետ
փաշայ կարգեաց զորդի իւր զահմետ՝ ի բդեշխութի
կարնոյ հաձուելք թագաւորին՝ այն է սուլտան մհ-
հեմմետ չորրորդ. և զի թագաւորն եկեալ էր՝ ի պրու-
սա՝ արար եպարքոսն առաջի նր հանդէս մեծաշուք, և
խրախուելի ժողովրդեան։ Եւ իբրև հանդերձեալ էր
որդի նր ահմետ փաշայ երանել՝ ի պրուսայէ և գնալ
՝ի կարին, ուղարկաւորեաց զնա հայր նր, և թագա-
որն էր նմա երևելի փառօք։

Օ այս ուրախութե օր առիթ բարեպատեհ համարեալ
եղիազարու վարդապետի եհաս փութանակի բազում
ընծայիւք յոտս վեզիր քեահիայսը առացեալ մեծի իշ-
խանին և այլոց մեծամեծաց. և աղերս արկեալ խնդ-
րեր միջնորդ լինել առ եպարքոսն. զի վ՞ս սիրոյ որդ-
ւոյ իւրոյ դարձուսցէ զվիճակն հայոց զնր յակոբ որ
յեկեմ։ Եւ նր դիւրաւ շահեցան զմիտս եպարքոսին
յայնպիսի պահու՝ ի ծանուցանել ասա նր արքայի
զիրան՝ եւ հրաման՝ զի կատարեսցին խնդիրք հայոց.

և

և գրեցաւ վ՚ետ այսր երի հրովարտակ արքունի. և այս
էղև մօտ յաւուրս խաչվերացին յամի 1659. ռձ՚ը։
Ա՚ռեալ յայնժամ եղիազարու զհրովարտակն Թռեաւս
գնաց խնդութիւ՚ն լեր՚ի. և գրաւեալ անդրէն ՚ընդն յա՚
կող՚ի ձեռաց յուսնաց։

15. Յամանակ պատրիարգութե՚ն Տարսեղոսի, շաշարու, յովհան
նու, և սարգսի։

Շ. 34 = 35։

Ի նդ այն աւուրս՚ի սպանութի՚ն անտի Թովմայ վար- 1659։
դապետի տեղակալք տիրէին աԹոռոյ պատրիար- ռձ՚ը։
գութե՚ն. ըն որ չէին հաւան ժողովուրդք և քահանայք։
Ա՚պա՚ի մի միաբանեալ ընդ դիմեցին առ եպարքոսն.
և հրամանաւ նր՚ եղէն պատրիարգ դղըմեցի մարտիր
րոս վարդապետ առանց ձեռնադրուե՚ եպիսկոպոսու՚
թե՚. և զսակ նորոյ ծանրութե՚ տարեկան հարկին՝ զոր
եմոյծ Թովմայ՝ եւոուն բառնալ՚ի հրովարտակէ պատ
րիարգութե՚, և գրել հարիւրքառասուն հազար վոզ
միայն. նոյնպէս հանին՚ի հրովարտակէ անտի և ըզ
ՙերութի՚ իշխելոյ նաև՚ի վերայ երուսաղեմի։
Այս քանզի մնացեալ էին տակաւին պարտք տեղակա
լաց չորեքտասան հազար դահեկանաց և տոկոսեաց
նոցին, ՚ի խնդրել տեղակալաց զայնս՝ յարեաւ նոր խին
խռովութի՚. և տեւեաց ամիսս հինգ. մինչև խոր՚ոյրդ
արարեալ մարտիրոս վարդապետի՝ բաժանեաց՚ի մէջ
ժողովրդեան զպարտսն զայն, արկանելով՚ի վր՚ վե
ցեցունց եկեղեցեաց՝ վեց հազար դահեկան ընդ մին.
երեք եկեղեցիք վճարեցին. բայց եկեղեցիք սքջն նր՚
կողմայսն և սարգսի և հրեշտակապետի ընդէմ դար
ձան զաւուրս ոչ սակաւ. որք և միաբանեալ լիւրեանս՝
առաքեցին զիր լուղքանաց և աղաչանաց առ նոյն ինքն
Թագաւորն սուլտան մ՚հ՚մ՚դ ո, որ յայնժամ յադրիա
նուպոլիս էր՚, ՚ի ձեռն առն միոյ՝ որ կոչիւր մուրատ. և
խնդրեցին ազատ առնել զժողովուրդն հայոց՚ի տու
գանաց մահուն Թովմայի։
Այս եւ հրովարտակ՚ի Թագաւորէ՝ Թէ որք միանգամ
պատճառ եղեն մահու նր՚ նք՚ և՚ե՚Թ տուժեսցին. իսկ
որք անպարտք լինեն՝ ազատ մնասցեն՚ի տուգանաց ան
ՙն։

նի սուրհանդակն, և մուրատ ըստ նմա. զոր տեսեալ ոմանց՝ ծանուցին մարտիրոս պատրիարգին. և նա առ նա. ինձ չէ փոյթ, դուք գիտէք: Այլ երբեմն եհաս օր կիւրակէի՝ մուրատ և ընկերք նր առեալ ըստ ինքեանս զսուրհանդակն, և զդպիրն արքունի, ընդ որս և զզօրականս, ջոքան յեկեղեցի հրեշտակապետին. զի անդ էր եկեալ յայնժամ մարտիրոս պատրիարգ: Այլ եղև ի ժամ պատարագի՝ յառել անդ * ողջոյն տուք միմեանց ||, ձայն եբարձ մուրատ, և ասէ. նստարուքք ամբն ի լսել զհրաման թագաւորի. և բազմեցան ժողովուրդք առ հասարակ: Այլ ահա արքունի դպիրն կացեալ ի հարաւային դռանն՝ հրովարտակ ի ձեռին՝ ասէ բարձրաձայն. հրաման թագաւորի է, ուստի դիք ամբն:

Նոքա մարտիրոս պատրիարգ ձայնեաց առ նա ի դասն անտի և ասէ, չէ օրէն ընթեռնուլ աստ զհրաման թագաւորի: Այլն առաս ամբն արտաքս, և մտին ի դարպասն՝ զի անդ ընթերցցի. բայց արքունի դպիրն և սուրհանդակն յաստմամբ ելեալ արտաքս՝ մուծին անդր զպատրաստական զօրականսն. և կալեալ զմարտիրոս պատրիարգ, ըստ նմին և զվեց արս յերևելեացն հայոց՝ տարան զնս առ տեղապահ եպարքոսին. և նա ի նմին ժամու էարկ զնս ի գուբ մահապարտաց իբր զդիմացս հրամանաց թագաւորի: Այլ նոքա անձարացեալ կացս հրամանաց թագաւորի: Այլ նոքա անձարացեալ կալան միջնորդս, և տուժեալ չորեքտասան հազար դահեկանս զերծան ի բանտէ անտի: Տեսեալ ապա մեծամեծացն հայոց թէ ի պատճառս այնց պարտուց այսչափ խռովութիւնք ծագեցան և ծագին՝ հնարս զըտեալ վճարեցին յիւրեանց:

1660 Ընդ աւուրսն ընդ այնոսիկ եկն ի կոստանդնուպոլիս ռաձի: զնազար վարդապետ ոմն սեբաստացի՝ եպիսկոպոս տիվրնկացոյ՝ որ յառաջն բարեկամութիւք էր ընդ մարտիրոս պատրիարգին. և զրգռութիւբ թլթլեանց թշնամացաւ ըստ նմա: Այլ երբեմն դէպ եղև յայն աւուրսն գնալ մարտիրոս պատրիարգի ի պրուսա վասն իրիք գործոյ, պատահ գտեալ զազարու և ընդ տիվրնկացիս միաբանեալ՝ զհետ եղև պատրիարգութե. և արար իւր պաշտպան զտիվրնկացի իսպահիմ դիւանադպիր. և ծախեալ ձե-

յեջմիածին ձեռնադրեցաւ եպիսկոպոս ղրիմու՝ ի յա-
կոբ կաթուղիկոսէ. և ջրբաւ անդր. բայց ժողովուրդ
տեղւոյն ոչ յարեցան՝ ի նա, այլ եթող ըստ օտարի վարեին
ըստ նմա։

Ի այնու ժամանակաւ եկին նուիրակ յեջմիածնէ յոյն 1663։
Հանգիս վարդապետ ոմն արևելցի ասացեալ. զոր ռա- ռՃԺ։
միկ Թիւթիւնճի կոչէին՝ վ՚ն ծանուցանս քարոզելոյ ըզ-
Թիւթիւնէ։ Ա՚ա ժողովեաւ զտուրս նուիրակաւն ծախ
եաց զնոմ՚ ի դրունս մեծաւմեծաց՝ զի ինքն լինիցի
պատրիարգ. և օգնական իւր առեալ զնծաւտուր Թըլ-
Թըլ երեց դիմեաց յոտս եպարքոսին. և բազում տրուիք
դրամոց հաձեցուցեալ զնա էառ զնշխանութիւն պատ-
րիարգութիւնէ. և ընկերեալ զղաղար յաԹուռոյն, ինքն
նստաւ՚ի տեղի նորա։ Ա՚ն՚ի յոխորտալ զպարոյ՝ արքու-
նուստ հրամանն հանեալ յումէանոյ ձեռնադրութիւնէ
ԹըլԹլեանց՝ եդ զնա՚ի բանտի։

Ամացեալ յակոբայ կաթուղիկոսի զարարան յումէան-
նու՝ գրեաց՚ի կոստանդնուպօլիս, և եցոյց Թէ ինքն
ոչ է հաւան ըստ պատրիարգութիւնէ նորա. և առաքեաց
անդր նոր նուիրակ մինասս անուն զառաջնորդն գաղա-
տիոյ. և սա՚ի սադրելոյ ԹըլԹլեանց միտեցաւ՚ի կողմն
յումէանոյ. որոյ ազգաւ և ժողովուրդն՝ որք էին
հաձեալ ընդ յումէանէս, ոչ տային մինասայ զտուրս
նուիրակութիւնէ։ Ա՚ն՚ի գանգատել նմա ԹըլԹլեանս
ձեռն արկին նմա առնել նոր ինչ այսպիսի. զի գնայել
առ տէրապահ եպարքոսին՝ առին՚ի նմանէ գիր հրա-
մանի, յորում պատուիրէր լինել սաստիկ եկեղեցեացն
հայոց եղելոց՚ի քաղաքն անդ՝ տալ ըստ օրինի ևս և
ռաւելութիւնէ զնուիրակին։

Օ այս տեսեալ ժողովրդեան զայրացան յոյժ, և՚ի
քայ դարձուցին զերեսս՚ի մինաս վաղվաղ. մինչև հաղիւ
կարաց ժողովել քսակ մի դրամոյ. և այն ևս ծախեցաւ
՚ի դրունս այլազգեաց և՚ի քաժին պատառոյ ԹըլԹըլ-
եանց։ Ապա յումէանէս պատրիարգ հայեցեալ յայսպիս-
սի երես գործոց իւրոց, և տեսեալ զինքն նուազեալ յըն-
չից՝ ձեռն էարկ եկեղեցի զժողովուրդն. քանզի յան-
ցանս արկեալ՚ի վեր սը և նը, և առիթ առեալ՚ի ԹեԹև
երս՝ տուգանս ծանուցանս դներ՚ի վ՚ր նց, մանաւանդ՚ի
վ՚ր եկեղեցականաց։

Ընդ այն ձմեռս սարգիս վէպ Թէքիրտաղցի՝ աշակերտ

ծածատրոյ պատրիարգին եղեալ նուիրակութիւն գնացեալ էր՝ ի զրիմ. և՝ ի դառնալն յերկիր ոչ կարացեալ վհատիլ ամբողջ ժողովեալ տուրան, եաւ յայլազգեաց վերնիւ տասն քսակ դրամոյ. և եաւ ութուտն եղեալ։ Եւ կամեցուալ վճարել զպարտս իւր էհն՝ ի կոստանդնուպոլիս, և պարտատէրքն ըզ նմա. և իբրև ոչ ինչ կարաց գտանել և տալ, արկաւ՝ ի բանտ, ուր էր և զաղատր անկեալն՝ ի պատրիարգութիւնէ. և եղեն երկոքին նոքա բանտակից միմեանց. և խորհէին թէ զինչ արասցեն։

(1664։ ռՃԺԳ։) Կատեալ զազարու նպաստս՝ ի բարեկամաց զերծաւ. այլ սարդիս՝ ոչ տեսեալ ուստեք ձեռնտուութիւն՝ մնաց անդ տարի մի. և ապա խորհուրդ արարեալ՝ ի բանտի անդ ըզ այլազգի վաշխառուս ումանս՝ բանս եդ ըզ նոսա օգնական լինել ինքեան. և եաւ՝ ի նոցանէ դրամս յօրում ծանր տոկոսեօք, յաւելեալ բեռն՝ ի վրայ բեռին. և վճարեալ զառաջինն պարտս իւր եւ՝ ի բանտէն։ Եւ գնացեալ դէպ ուղիղ յատրիանուպոլիս հանդերձ վաշխառուօք, ուր էր յայնժամ տեղապահ եպարքոսին՝ մատոյց նմա առաւելութիւն բազում ինչ, և առեալ ըզպատրիարգական իշխանուն դարձաւ՝ ի կոստանդնուպոլիս զգեցեալ զգեստս պատուոյ իւրոյ. և հալածել վտարեաց զյովհաննէս Թիւրթիւնձին իւրայովքն հանդերձ, և ինքն նստաւ՝ ի տեղի նորա. այլ հոգ պարտուցն տագնապէր զնա։

(1665։ ռՃԺՀ։) Յակոյովհաննէս վիճակ Թիւրթիւնձի օգնականուն գաեալ՝ ի Թլթլեանց ջոբաւ՝ ի պերզամա, ուր գնացեալ էր և պարքոսն, զի դարձուսցէ յինքն զպատրիարգութիւնն. և Թէպէտ բազումք՝ ի հայոց եղելոց անդր յորդոր եղեն նմա յետս կալ՝ ի գործոյ անտի, բայց նա ոչ անսաց նոցա. և՝ ի դառնալ եպարքոսին յատրիանուպոլիս՝ էհն և նա ըզ նմա անդր։

Իբրև գիտաց սարգիս պատրիարգ՝ Թէ յովհաննէս վիճակ յատրիանուպոլիս է ընդ եպարքոսին, և զհետ է պատրիարգութեանէ, էլ վազվազակի և գնաց անդր առ խափանելոյ զջանս նորա։ Եւ գտանել երկոցունց սոցա անդ զմիմեանս, և՝ ի կազել, զօրացաւ յովհաննէս ձեռնտուութիւն Թլթլեանց. և մատուցեալ ինչս ոչ սակաւ առ եպարքոսն, և խոստացեալ նմա տալ այլ ևս բազումս՝ եաւ՝ ինմանէ հրովարտակ պատրիարգութեան. և եկեալ նստաւ անդրէն յաթոռ իւր՝ ի տեղի սարգսի։

16 ։ Ոյն եղէսպարտս վարդապետի անկեցոյս վը նոսքելոյ
Հաղուագիւիս յԵԷՀ ։

Ջ· 36 = 37 ։

Յորմէ հետէ գնաց յերկիր եղիսպարտ վէպ անթաւալի
երկնէր՝ ի սրտի իւրում նատիլ անդ առանձին կա-
թուղիկոս՝ ի վէր այնոցիկ ոյք էին ըն իշխանութէ օս-
մանեան տէրութեն. և յայս ամս շինեաց յերկիր գեղի
ղեցի՝ վոր յետոյ կոչեաց էջմիածին. հաւանեցուցեալ
՝ի սոյն կամակից իւր արար և զեպիսկոպոսսըն վարդապետ
կաթուղիկոս սոյ խոստանալովն ոչ արկանել չձեռն
՝ի վիճակ նորա ։

Ն՝ւ ապա և գնաց եղիսպար վարդապետ՝ ի կոստան 1663 ։
գնուպօլիս՝ առ ոսս եպարքոսին՝ այն է քեօփրիւլիս օղ- ռՃԺԲ ։
լու ահմէտ փաշայ, որ գնայր՝ ի վէր մահմատաց. և մա
տուցեալ նմա զառաւտ ընծայս հաձեցոյց գնա, և էառ
՝ի նմանէ հրովարտակ առանձին կաթուղիկոսուէ, ըն
կալաւ միանգամայն և զպատրիարգութինն եղիս.
յայտնեալ ուամբ զերան չոքաւ՝ ի բերիա ։ Ն՝ւ իբրև ի-
մացան զայս ոյք էին՝ ի կոստանդնուպօլիս՝ ոչ հաւա
նեցան. և վաղվաղակի առաքեցին՝ ի բերիա զերեմիա
էլէպի, զի կասեցուսցէ զնա՝ ի խորհրդոց իւրոց. և
նորա գնացեալ և խօսեցեալ ընդ նմա՝ շահեցաւ և
ոչինչ. վ՛ոչ և անյոյս լեալ ծանոյց գրով՝ ի կոստանդ-
նուպօլիս ։

Ն՝հաս յայնժամ՝ ի բերիա խաչատուր կաթուղիկոս 1664 ։
սոյ ըն որում հրաւիրեալ էր յեղիսպարէ. և տեսեալ ռՃԺՊ ։
՝ի ձեռս նորա զհրովարտակն արքունի ձեռնադրեալ
էօծ զնա կաթուղիկոս. և նա գրեաց անտի առ ամ
հայս եղեալս ըն ուրուքէ օսմանցւոց. և ծանոյց ամէն
զկաթուղիկոսուքն իւր. և եկեալ նստաւ յեղիմ՝ Ն՝ւ
սակայն ոչ կարաց մնալ անդ. զի ուծատուր վարդապետ՝
յորմէ յափշտակեաց եղիսպար զպատրիարգութիւնն
եղիմ՝ բազում ընծայիւք հաձեցուցեալ զինչան տեղ-
ւոյն՝ էմիրհաճ փաշայ՝ վարեաց զեղիսպար յեղիմ. և
նա եղեալ շրջէր աստ և անդ, յեդիպտոս, ՝ի դամաս
կոս, յանտիոք և ՝ի բերիա, յանկուցանել յինքն ըն-
ակրտս ւոչխանաց՝ զի կարասցէ նստիլ յեղիմ
՝ի ժառանգել թղթոյն եղիսպարու յայլևայլ տեղիս

ծագեցաւ շնորհն ՚ի հայս, ոմանք հաւան ցուցանելով զինքեանս ընդ այն, և բազումք ևս ոչ. և անկաւ բաժանումն յերեսան ՚ի կոստանդնուպոլիս։ Ալ ունեալ և յակոբայ կաթուղիկոսի, և կասկածեալ ընդ առաջնիկայ վտանգ խռովութեանն և շփոթումն գրեաց նամակս խրատական ՚ի զանազան կողմանս, և յորդորեաց զնոսան յետս կալ յայսպիսի վերադասոյդ գործոյ, և ՚ի բաժանել զաթոռ լուսաւորչին։

Ալր ընդ այն աւուրս մարտիրոս վարդապետ ՚ի գրիմ. և անա լուեալ զկաթուղիկոսութեն եղիազարու՝ եկ վաղվաղակի ՚ի գրիմայ դիմել ՚ի կոստանդնուպոլիս, և խափանել զգործ նորա. և զնանապարհայն ուր և հասանէր՝ ծանուցանէր չարաթօսէր զնմանէ. և հասեալ յեւդոկիա՝ գրեաց անտի առ նա ՚ի բերիա գիր նախատանաց։ Ալ անտի գնացեալ յերզնկածին՝ եգիտ անդ զյովհաննէս վարդապետ մնուղնեցի. զոր երբեմն ընկէց ՚ի պատրիարգուէ. և մեղայ ասաց նմա վն այնր։ Ալ նոյնպէս հանդերձ մնեալ առ յակոբ կաթուղիկոս՝ յորդորեաց զնա վերադիմնդիր լինել եղեռնին փութալ. և առիւծեաց զնա գնալ ՚ի կոստանդնուպոլիս. զի անդ դիւրաւ կարէք ասէ վճարել զնորա։ Ալ յակոբ կաթուղիկոս հաւանեալ նմա, դու ասէ երթ յառաջագոյն անդր, և ես եկից հանդարտ զկնի քո։

Ալկեալ մարտիրոս վարդապետն ՚ի կոստանդնուպոլիս՝ փոխանակ շահելոյ զնորա մեծամեծացն, միաբանեաց ընդ իւր զթլթլեանս և զնմանսիս նոցա. յանկոյց կինքն և զայնոսիկ՝ որք ջահուկեանք կոչէին. և ՚ի միասին ընդ առաջ չարաթօսէր զեղիազարէ. և թէ չունի նա բնաւ իշխանութիւն՝ ոչ մեռանն օրհնելոյ, և ոչ զոք ձեռնադրելոյ. մինչև առնէլն կացուցանել զանձն յաչս ժողովրդեան։ Ալարեցաւ ՚ի նա և զաղաւ սեբաստացի՝ որ անկեալ էր ՚ի պատրիարգուէ, և նորոգ էր եղեալ ՚ի բանտէ. և բանս եդ ընդ նմա յի ընդ մարտիրոս վերադասեալն, զի առցէ վն իւր զիսհանորդութիւն աթոռոյն եղիզի. և ես առ օգնական եղէց քեզ յամի ընդդէմ եղիազարու։ Ալ մինչդեռ նոքա զայս խորհէին՝ եհաս թուղթ յաճգատուր պատրիարգէ առ մարտիրոս վերադասեալ, զի հրնաւրէսցի նանրացուցանել զինն զպատրիարգութիւն եղիազարու, և զիւրն հաստատել, յղեալ առ նա վն այլ քսան հազար դահեկան։ Ալ նորա ծախեալ բաւ

…ում լինչ՝ եւառ Թուղթ հաստատութե՛ւ վ՚ ապարիսա-
…թե՛ւ ածատոյ. և փոխանակ զղազալ կացուցանե-
…ղոյ փոխանորդ եղիվ՝ ինքն կարգեցաւ՝ ի նոյն։

Եւ քանզի յակոբ կաթուղիկոս ոչ դադարեր՝ ի գրե-ղոյ
ի կողմանս կողմանս վ՚ խափանելոյ զկաթուղիկոսու-
թիւնն եղիազարու, բազում յերևելեացն հայոց յորդո-
րեաւ՝ ի բանից նր՝ ծանր ծանր պատարագօք դիմեաւ
յոտս բդեշխից այլևայլ քաղաքաց՝ աղաչելոյն զնոսա մի
առաւ տեղի եղիազարու։ Եւ նք կարգեցին խնդրակս
և պահակս յանցս ձանապարհաց՝ զի ուր և գտցեն զնա
զնաեալ՝ կալցին զնա։

1665։ Ցեսեալ եղիազարու զանցաջող եւլս երացն՝ ծպտեցաւ ռձիւ՝
՚ի կերպարանս առն վաճառականի նաև իբրև պլատղի
իշխանաւորի. և եկեալ՚ի յոտպէ՝ յաթեցաւ՚ի կարա-
ւան եգիպտացւոց, յորում էին և բազում ուխտաւորք
հայոց, ընդ որս և երեսիա չէլէպի. և՚ի հասանել նոցա
մօտ՚ի բերիա՚ի համ ՚քղ՚ հասին անդր խնդրակքն,
զի կասկած առին թէ՚ի կարաւանի անդ է եղիազար։
Եւ նորա զգացեալ՝ եւլ և փախեաւ դիշերայն. և անդ
ցեալ յանտիոք՝ եկն և նստաւ՚ի պէյլան քաղաք։ Եւ
անտի հասեալ՚ի պրուսա՝ առաքեաց արս հաւատա-
րիմս առ ասլթս չէլէպի ասացեալ իշխանաւորն հայոց, որ
էր իւր մտերիմ և խորհրդակից, և էր յայնժամ յադ-
րիանուպօլիս առ եսպարքոսին. և ազդ արար նմ՚ թէ
ինքն ևս գայ անդր։ Եւ՚ի հասանել նորա յադրիա-
նուպօլիս եկին առ նա բազումք՚ի համախոհից նորա
՚ի կողմանց կողմանց, ՚ի կոստանդնուպօլսոյ, ՚ի թէ-
քիրտաղ, և յայլ տեղեաց, Տականք և երիցունք և
վէրապք. և ամէնն միաբան ժողովեալ՚ի վրան ապրօ իշ-
խանաւորի՝ խորհէին՚ի միասին, և յորդոր լինէին մի-
մեանց վ՚ յաջողութե՛ւ երացն եղիազարու։

Նոքա ապրօ քանզի էր խորագէտ և զգուշաւոր, խոր-
հուրդ ետ նոցա և ասէ. մի՛ ինչ գործեսցուք շտապաւ,
և մի՛ ըստ վայր ծախեսցուք զդրամն. թող զի մտերիմք
ոեանք և՛ն դատարկեսցեն զքսակս իւրեանց, և անկ-
ցին ըստ պատուիք, և ձանձրացին. և ապա դիւրաւ լի-
նի մեզ հաձել զեսպարքոսն։ Եւ ինքն յետոյ մտեալ առ
եսպարքոսն՝ ազդ արար նմա, թէ եկեալ է յոտս ձեր
եղիազար՝ որում եւտուք հրամանս վ՚ կաթուղիկոսու-
և թէ ոսկիք նորա ևս հասեալ ջանայինաք լինին դա-

ասձանել զնա. և եպարքոսն արար պատասխանի. զի առ ես և ես, լուր լեր։

Խոկ մարտիրոս վարդապետ՝ որ յառաջագոյն եկեալ էր անդր իբրովքն Հանդերձ՝ իմացեալ զգալուստ եղիա զարու և համախոհից նորա՝ պատրաստեցաւ դատ վարել ընդ նմա. և առեալ ընդ իւր զմիրզէ անուն ոմն և զկնոջովքն իբր զերաշխատուս էջմիածնի, և ինքն լեալ իբր փոխանորդ եղելի՝ Թէոակից իւր ունելով զոմանս 'ի Թլթլեանց և 'ի տիվրիկեանց և 'ի ջահուկեանց՝ եկ յառաջեան եպարքոսին 'ի նոյնիսկ նորա 'ի վրանի իւրում՝ բառղբել զեղեալազարկ, եդեալ 'ի մոխ՝ մնհոու ևս պարտաւոր ցուցանել զնա. կոչեցաւ և եղիազար իւրայովքն հանդերձ. նստեալ էր անդ և մեծ դատաւորն զաղէսքեր և այլ մեծամեծք։

Պատասխանի մարտիրոս և ասէ. երկեղիւր քասկս արծաթոյ էառ եղիազարդ այդ յիշեցատուր պատրիարգէն եղելի, և ծախեաց զայդ առ 'ի խափանելոյ զհրամանն արքունեդ, թէղ զայլ կահս վանիցն զորս վատնեաց. և ես քաջ գիտեմ զայսոսիկ. քանզի աշակերտ էի ածաստրոյ։ Ասէ եպարքոսն. ոչպիսի դրամ էր զոր էառ դա. պատասխանի ետ մարտիրոս. քսանդակն արծաթի դահեկան՝ ասելանու։ Ասէ եպարքոսն, այր դու՝ այդչափ դրամ յայդպիսի տիպ և ոչ յիմում դանձի դրստանի։ Ասացին և ցեղիազար, դու զի՞նչ ասես. և նա ասէ. այն բազում դրամք անցեալ են ընդ ձեռն իմ ընդ ժամանակս ժամանակս 'ի փոխանորդուենն եղելի. բայց չէ իմ երբէք ընդ վայր ծախեալ և ոչ դրամ մի. և դա ուսոյի կարէ ցուցանել. զայս ասացեալ վկայս ևս եբեր 'ի հատատուէին բանից իւրոց։ Ասդրեցան վկայք և 'ի կողմանէ մարտիրոսին. եւ մի ոմն 'ի տիվրիկեանց և վերկայեաց, բայց անուշ։ Ասէրկացեալ յայնժամ եպարքոսն ասէ ցմարտիրոսեանն. երբ չդիտէք ինչ զառնդ պարտաւորուելոյ, զի՞ ժողովեալ էք աստ 'ի պարտաւորս ցուցանել զդա և յանցաւորս։

Ցեսեալ մարտիրոսեանց՝ թէ տակաւին կողմն իւրեանց, սկսան ազգի ազգի բարբառիլն դնել 'ի վերայ եղիազարու շինծալից բանիւք, մինչև տաղտկացեալ եպարքոսին՝ 'ի բաց վարեաց զնոսա յատենէ իւրմէ։ Եւ նոցա կոչ 'ի գլուխ եղեալ յերեսաց եպարքոսին՝ սկսան մեղադրել ևս և նախատել զմարտիրոս վարդապետ՝

պէտ՝ թէ յամենի արարեր վէպ և զբեղ. և ցրուէլ գնացին ՚ի կոստանդնուպոլիս։

17. Ձառաքուէն կաթուղիկոսուէն Եղիազարու վարդապետի ՚ի յերուսաղէմ։

Ջ. 37 = 38.

1665. ՌԺԴ. Երկին հաստատուէր ընկալեալ եղիազարու զկրօն վարդապետական կաթուղիկոսուէն՝ խոստացաւ տալ յարքունիս տարի յամի հնգ հազար փող. Էառ և զնաման փոխանորդուէն և գործակալու էն ՚ի վերայ եղելի, զի այսու առթիւ անդ նայցի, և անտի վարեսցէ զկաթուղիկոսուէն իւր. և ինքն եկեալ յադրիանուպոլսոյ՝ չորս ՚ի Թէքիրտաղ. և անտի էանոյ ՚ի պրուսա։

Որպէս լուան Թլթլեանք՝ որք էին ՚ի կոստանդնուպոլիս՝ թէ յաջողուէր դարձաւ եղիազար, ՚ի խոր խոցեցան. և միաբանեալ դարձեալ ՚ի իւրեանս զտանս ՚ի ջահուկեանց՝ դիմեցին առ տեղապահ եպարքոսին, զոր ունէին կալեալ՝ թէ ունիմք մեք դատաստան մեծ ընդ եղիազարու. խնդրեմք՝ զի մի վերծցի նա փախստեամբ. և ապա հաձեալ զնչխանն բազում դրամովք՝ առին ՚ի նմանէ զօրականս, և առաքեցին ՚ի պրուսա, առնել նոցա զերկուս մատնիչս՝ զի ըստ ակնարկելոյ նոցա կալցեն զեղիազար՝ բերցեն ՚ի կոստանդնուպոլիս։

Լուեալ նոցա ՚ի պրուսա, և իմացեալ՝ թէ յորժամ տեղեաւ եկեն ՚ի պրուսա եղիազարու, ելին գնչերային ՚ի տան նեխան. և բացեալ դարին՝ կալան զնա, և տարան ՚ի բերդն։ Ա՛ղդ եղև քաղաքապետին որ էնչ եղևն. և նա հասեալ ՚ի վերայ՝ Թափեաց զեղիազար ՚ի ձեռաց զօրականացն. յայնժամ կալեալ կապեցին նոքա զերկուս յաշակերտացն եղիազարու զնոտիրիոս և զսարգիս. և ածին ՚ի կոստանդնուպոլիս։ Ջեսեալ զնոսա Թլթլեանց յորդորէին լինել ՚ի կողմն իւրեանց. ապա թէ ոչ ասեն ամբաստան լինիմք զձեզ ՚ի դուռն։ Ա՛յլ ՚ի չանսալ նոցա առեալ տարան առ տեղապահ եպարքոսին, և ասեն. սոքա երաշխաւոր են եղիազարու. և զի նա պարտի մեզ բազում քսակս դրամոց, հրամայեսցէ՛ք ձերում՝ զի սոքա վճարեսցեն։ Ա՛յլ խնդրէ նչխանն նեին վկայս՝ չկարացին պնդել. մեղ և նչխանն բարկու-

Թէ արտաքսեաց զնոսա յաստենէ իւրմէ ։

Այսպէս եղիազար հոգացեալ էր երկուց աշակերտացն՝ զի մի՛ միանգամ ընդ հասցէ նոցա, դարձ արար ինքնակամ՝ ի սրուասդէ և եկն՝ ի կոստանդնուպոլիս. և տեսեալ զնոսա զերծեալս անվնաս ուրախ եղև. և վաստահուն առեալ եկն և նստաւ յեկեղեցւոջ լուսաւորչին։ Եւ սկսան դի մել առ ոտս նորա գունդագունդ բնակիչք կոստանդնուպոլսոյ մեծամեծք և փոքունք իբրև առ կաթուղիկոս իւրեանց, և խրախանային՝ ի տեսութենէ նորա. և յայտ էրեկոյի խուռն ընթանային յեկեղեցի՝ ի լսել զբան նորա. և նա պանծալի քարոզութիւբ խրախ առնէր զնոսան. և առաւելապէս օր քան զօր եռանդն սիրոյ ժողովրդեան առ նա. և ամէն նուիրէին նմա տուրս առատս և ընծայս ազնիւս։ Մինդ որ մախացեալ յոյհաննու պատրիարգի՝ թուլթունցի կոչեցեալ՝ ամբաստան եղև զնմանէ՝ ի դուռն. և եղիազար առ ապա հուպ մնալով՝ գնաց՝ ի տուն ապրօ իշխանաւորին, և նստաւ անդ ամիս հինգ կամ վեց։

1666 ։ Ի նոյն աւուրս եկեալ էր՝ ի Ձմիռնիա՝ Ծատիկ կաթու-
ղիկոս գալ՝ ի կոստանդնուպոլիս. և՝ ի հասանել նորա
՝ի զմիւռնիա՝ եկն առ նա թուղթ յեղիզ՝ գրեալ յիճա
տուր պատրիարգէ և՝ ի մարտիրոս վէպէ, ողբ յորդո
րեկին զնա փութալ գալ յեղիզ, և անդ հոգ տանել ընդ
ուխտաւորաց վասն իրաց եղիազարու։ Եւ՝ ի գնալ նորա
անգր՝ լուր եհաս թէ եղիազար առեալ է զիշխանուհի
եղիզի. և գայ նստիլ անդ իբր կաթուղիկոս։
Այսմհետէ էտ յայնժամ յակոբայ կաթուղիկոսի մար
տիրոս վէպ՝ առնուլ նախ՝ ի ձեռաց եղիազարու զիշխա
նութենէ գործակալութենէն. և ապա հեշտեաւ լինի մեզ
առնել խափանել զկաթուղիկոսութենէ նէ. զի ոչ ևս կա
րէ նստիլ յեղիզ։ Եւ հաձիլ ընդ այս յակոբայ կաթու
ղիկոսի՝ էառ մարտիրոս վէպ գէր ամբաստանութենէ՝ ի
վէր եղիազարու. և եկեալ՝ ի կոստանդնուպոլիս սկսաւ
աղմկել զժողովուրդն։ Ուստեքեաց առ նա ապրօ իշխա
նաւոր զերեմիա էլչեպի աղաչել զնա վասն խաղաղութե։
Պատասխանի էտ մարտիրոս վէպ և ասէ. այսուհե
տև չիք հնար խաղաղութե, զի բան մեր առ մեծամեծս
անկաւ. խակ երեմիա չէլչեպի ասէ. և ոչ մի ինչ փոյթ
է մեծամեծաց գրան՝ վասն մեր և վասն քո. զի չեն նոքա ան
կեալ զհետ մեր. մեք եմք՝ ողբ յորդոր լինիմք նոցա թէ

առնք զստացուածս մեր։ Ա. Յայլ մարտիրոս վկայ ոչ առ
սացեալ ինչ, ի նմին աւուր բողոքէր ի դուռն եպար-
քոսի՝ եւ հանել զեղիազար յատեան. և մատոյց ի մէջ
զդիր ամբաստանութեանն նոր։ Նակ եպարքոսն փութալով
վճարեաց զդատաստանն. տուեալ է ասել դմա արքու-
նուստ հրաման գործակալութեանն եղելի. և չէ հնար յետս
կոչել. զայս առացէ մերժեաց յիւրմէ առաստիճ զմար-
տիրոս վարդապետ։

Նակ ոմանք յարևելեայց քաջալերեալ զմարտիրոս՝ նոր
ինն խորհուրդ եառուն նմա, և ասեն. ընծաուր պատ-
րիարգ ծերացեալ է. ել զբեղ կացուցցուք պատրիարգ
եջմի. և յայնժամ համարձակ կարասցեհնուճանել զե-
ղիազար։ Ա. նա այսու յորդորմամբ դրդեալ՝ խորհե-
ցաւ դիմել վերատին առ եպարքոսն (որ ի նոյն աւուրս
չորքաւ բանակաւ ի տուուեթ փաշայ ասացեալ տեղին՝
դնալ ի պատերազմ). և կամելով նախ պարտաւոր ցու-
ցանել զեղիազար, մատոյց դիր աղաչանաց առնս ինքն
եպարքոսն կոչել զնա միւսանգամ ի դատ։

Ա. ռաքեաց եպարքոսն արս՝ ածել զեղիազար ի բանակ
անդը. և ի նմին պահու մինչև եր հասեալ եղիազա-
րու՝ մեռեալ ապրօ առանձին առ եպարքոսն խօսեցաւ
ընդ նմա երկար։ Ա. ել եղև իբրև բերին զեղիազար՝ ըն-
թանային զհետ նոր թլթլեանք բազմութիք, և առեին
պարծելով առ եղիազարեանս՝ որք ժողովեցեալ էին անդր.
ահա այսօր բառնամք ի կենաց զեղիազար. նք ասեն.
եթէ տայք սպանանել զնա՝ թաղեմք պատուով ընդ օրհ-
նի մարտիրոսաց։

Յորժամ յանդիման եղեն եպարքոսի մարտիրոս և ե-
ղիազար, բազմեաց չարախօս եղև մարտիրոս զեղիազա-
րի՝ ծանուցանել ի մէջ բերելով։ Ա. սէ եպարքոսն ցմար-
տիրոս վկայ. տակաւին ոչ զերծաւ ի ձեռաց քոց այրդ
այդ։ Ա. ի հարցանել եպարքոսին զեղիազար վա՞ չա-
րախօսութեանն մարտիրոսի, նա յայտնայ առեաց զնմ
քանս նր, և արդարացոյց զանձն իւր. մինչև զարմա-
նալ և չարախօսացն։ Ապա յետ այնժամ եպար-
քոսն բերել նմ վերարկու իշխանական պատուոյ. այլ
այդպիսի՝ ասէ՝ որ հաւատարիմ է յարքունիս, և սիրե-
լի ժողովրդեան իւրոյ՝ կալցի զպատրիարգութիւնն եջմի։
Ա. իբրև բերին զվերարկուն՝ եա զգեցուցանել նմ՝ ի
մէջ առեալին յանդիման չարախօսացն. և որ առնեցան

և Թմրեցան մարտիրոսեանք և Թլթլեանք . և կորսե քանակ ցրուեցան և Թագեան , ոչ կարելով տանել կատականացն՝ զոր կատակելին զնոքա ժողովուրդք : Այլ ել զիապալ հաձեցուցեալ զեպարքոսն՝ էառ և ի Թագաւորէ հրովարտակ հաստատութիւն իշխանութեան իւրոյ . և եկն ի կոստանդնուպոլիս , և անդ արար զհանդէս կաթուղիկոսութեան և պատրիարգութեան իւրոյ . ուր և ձեռնադրեաց զեօթն եպիսկոպոսունս :

Պրեաց անտի ի զանազան տեղիս , և ծանոյց զհաստատութիւն կաթուղիկոսութեան և պատրիարգութեան իւրոյ . գրեաց և առ միաբանս եղիմի , պատուիրեր տալ եթէ ասէ յակոբ կաթուղիկոս մեռանի իցէ եկեալ այդր՝ ուղարկեսջիք զնա պատուով , և ելցէ ի տեղւոջէ այսր . ապա թէ մեռ այլ ինչ իրի՝ մի թողջիք զնա և ոչ օր մի : Յորժամ եհաս այս գիր յեղիմ, յակոբ կաթուղիկոս ինքնին եւ ի վանայ . և յուզն անկաւ գալ ի կոստանդնուպոլիս : Այլ մինչև էր հասեալ նոր՝ ոչ գիտեալով եղիազարոս զգալոստան նորին՝ եմուտ ի նաւ երկերիւր յիսուն ուխտաւորօք , և գնաց յեղիմ. և նոքա տաւ անդ :

18 : Պաւլոս յակոբայ կաթուղիկոսէ երկիցս ի կոստանդնուպոլիս . և աղմուկ պատրիարգացն :

Ը. 39 :

1667 : ՌՃԺԷ : Երբ եհաս յակոբ կաթուղիկոս ի կոստանդնուպոլիս՝ ըստ առաջ եղեն նմա երևելիք քաղաքին , և ընկալան զնա պատուով . և նկատեալ զքաղցր բարս նորա և զառաքինազարդ քաղաքավարուն նորին՝ յարեցան ի նա, և բազումք ևս ոչք թիկունք էին եղիազարոս՝ դարձան ի կողմն նոր . և յորդ՝ը եղեն նմա. դու ասէն երթ և մատո աղերս առ արքայ . և մեք լինիմք քեզ ձեռնտու . մնաուցին նմա և դրաւն ի սատարութիւն այսր : Պմեալ յակոբայ կաթուղիկոսի յաղթեանուպոլիս , ուր էր յայնժամ Թէրն , և ծախեալ ի դրունս իշխանացն երեսուն քսակ՝ ընկալաւ ի Թէրենոր հրովարտակ և հրամանագիր առ ի հաստատուն ունելոյ զիւր կաթուղիկոսական իշխանութիւն նաև յերկիր օսմանեան տերութիւն . էառ և զպատրիարգութիւն եղիմի՝ և դարձոյց զայն ի վէր մարտիրոս վարդապետի :

Յակ եղիազար յետ հատանելոյ յերիմ ոչ ինչ գիտելով
զգործոց զորս գործեաց յակոբ կաթուղիկոս, մեռան
օրհնեաց և ձրի բաշխեաց ուրուք օսմանցւոց, և սկսաւ
շինութիւս առնել յերիմ և՛ ի վանսն յոպպէ։ Ւ՚ և՛
զբաղիլ նմ յայսոսիկ եհաս մարտիրոս վիպ Թագաւո- 1668։
րական հրամանաւ իբրև կայծակն. և՛ ի բաց վարեալ ռԺՀ։
զերիազար յերիմ կալաւ զպատրիարգութիւն տեղւոյն։
Ւ՚ եղիազար մեկնեալ անտի չորքաւ՚ ի ռէմլա, և նըս-
տաւ անդ աւ Ձիմ մի։ Ւ՚ քանզի միաբանք սիրեն յակո-
բայ չէին հաւան ընդ մարտիրոս վիպ, նաև զի տակա-
ւին կենդանի կայր ծերունին ածատուր, ծախեալ նմ
դրամն ինչ՝ ընկալան՚ ի դրանէ հրամանն վ՚ ս պատրիար-
գութիւն նմ. և մարտիրոս կարգեցաւ իբր փոխանորդ
նորին։

Ւ՚ մեռանիլ ածատուր պատրիարգի՝ դիմեալ եղիազար 1670։
քու առ քեօփրիւլիս օղլու Էսադրքոսն՝ էառ՚ ի նմանէ ռԺՀ։
վերատին զիշխանութիւնն պատրիարգութենն եղիի. և
եկեալ նստաւ անդ՝ պատրիարգ և կաթուղիկոս ան-
ուանեամբ. և մարտիրոս վիպ ոչ կարացեալ կալ յայնոսիկ
կողմանս՝ եկն՚ ի կոստանդնուպոլիս։

Յորժամ յաղթիանուպոլիս էր յակոբ կաթուղիկոս՝անդ (1667։)
պտաւ և տարփոս վիպ Թէքէրդաղցի, որ անկեալ էր (ռԺԴ։)
՚ի պատրիարգութէ կոստանդնուպոլսոյ. և՝ զր տեսեալ
զյաջողութիւն իրաց կաթուղիկոսին՝ ապաստան եղև՚ ի
նա, և աղաչեաց օգնել ինքեան, զի հասցէ միաբան-
գամ իշխանութիւնէ իւրում։ Ւ՚ զի յակոբ կաթուղիկոս
էր հաճեալ ընդ գործս յովհաննու Թիւթիւնձոյն՝ որ
կրկին կալեալ էր զաթոռ պատրիարգութենն, էառ
հրամանս յարքայէ փոխել զնա, և անդրէն նստոյց ըզ-
տարփոս. և որ հաւանեցան և ժողովուրդ քաղաքին։
Ւ՚ ինքն յակոբ կաթուղիկոս յետ կատարելոյ զայս
ամ, և յետ վճարելոյ զպարտսն որք եղեն վ՚ ս իրաց
այսոցիկ՝ դարձաւ՚ ի տեղի իւր յէջմիածին։

Ւ՚ եղև իբրև մեռաւ տարփոս պատրիարգ՝ հետամուտ 1670։
եղև մարտիրոս վիպ՝ զի ինքն նստցի՚ ի տեղին նր. և ռԺԹ։
տակայն ժողովուրդ քաղաքին ընտրեցին զտեառ փանտոս
վիպ մեղրցի զայր խոհական և գիտնական մին՚ ի միա-
բանից էջմիածնի. և սա այն է՝ որ գրեաց քանի մի ա-
մօք յառաջ Թուղթ էջմիածնին վ՚ ս մեծի հրկիզութէ
կոստանդնուպոլսոյ, ոչ լիշի՚ ի դիւրս առաքել պատմա-

գրի,

դրի · գլ · ճ · Եւ սա խաղաղութիւն և դադարումն վարեալ
զիշխանութեան իւր ամս ի վախճանեցաւ · և նստաւ ի
տեղի նորա յովհաննէս վեցերորդ ամասիացի , որ Թօփալ
ասիւր ։

1675 ։ Այսոյիկ անդրէնաս երէց ոմն ի մեսոպոտամիոյն դասու թըլ-
ռձին ։ թլեանոյ՝ զոր ռամիկք ձնհինեմ մերտիվինի կոչէին՝
էարկ յանցանս ինչ ծանր և մեծ ի վերայ յովհաննու · և
ընկեցեալ զնա յաթոռոյ՝ ինքն կալաւ զիշխանութեան նո-
ամ մի ։

1676 ։ Ի նոսին յայնժամ նորոյ եպարքոսի (որ կոչիւր գա-
ռձին ։ բա մուսդաֆա փաշայ ի տեղի քեօփրիւլիւ օղլու ահ-
մէտ փաշային) մարտիրոս վարդապետ միաբանեալ ընդ
իւր զոմանս յառաջին գործակցաց իւրոց ընդէմ եղիա
զարու՝ դիմեաց մեծամեծ ընծայիւք առ եպարքոսն յա-
դրիանուպոլիս · և մատուցեալ զիր ամբաստանութեան՝
ի վերայ եղիազարու՝ չարախօս եղև զնմանէ՝ թէ առանց
թագաւորական հրամանի շինեալ էցէ յեռիմ և ի մա-
տակայ տեղիս զբազում շինուածս եթէ յեկեղեցիս և
եթէ ի վանորայս · և էառ ևս հրաման՝ զի ինքն լինի
պատրիարգ եղիի ։

Եւ եկեալ ի կոստանդնուպոլիս ծանուցումն արար վա-
պատրիարգութեանէ իւրոյ · և զհետ եղև հաւաքելոյ ըն-
տուրս վա եղիի՝ յոմանց ողբաձօք , և յոմանց սպառ-
նալեօք ։ Վրեաց և առ եղիազար · աւասիկ ասէ գան
արքունի սպասաւորք քակել և քանդել զնորակերտ
հրաշալի շինուածոդ , և զբեզ ընկենուլ ի բաց ։
Ի նեղ անկեալ յայնժամ եղիազարու , և բազմօք աշ-
խատ լեալ՝ հաձեցոյց զբդեշխն եղիի՝ և զդամասկոսի
և զայլ իշխանս · և միջնորդութիւք նոյ փութացեալ հա-
սանեցոյց զկամս եպարքոսին՝ մնալ հաստատուն ի պատ-
րիարգութենն եղիի ։ Եւ ի հաստանել անդր սպասաւո-
րաց դրան՝ իբրև կամէին կործանել զշինուածսն, զորս
նորոգ կերտեալ էր , որոց զնո տրուիք ոսկւոյ ի կամս
իւր · և նոքա առ ի կատարումն հրամանի եպարքոսին
քակեցին միայն զփոքրիկ շինուած մի արտաքոյ վանից,
և զզարդս ինչ պատշգամբաց , և դարձան յետս ։
Իմացեալ զայս ամ մարտիրոս վրդի՝ յանհնարինս ե-
մուտ · և ապա խորհրդով իւրայոցն գնացեալ նստաւ
յեկեղեցւոջ ածածնի, կոչեալ զինքն առաջնորդ եղի-
և այսու անուամբ ժողովեր զտուրս ժողովրդեանն զորս

տայ

տալին վճռին յակոբայ ։ Այս ըղձիմ դարձաւ նմա
անդրէաս պատրիարգ՝ դժուարացեալ ըստ նա մատա-
րոս վիշապ ծախեաց ի դրունս զամ ինչս իւր՝ զրս ժո-
ղովեաց ։ և ընկերեալ զանդրէաս ի պատրիարգուէ
կարգեաց ի տեղի նր զկեսարացի ոմն կարապետ ա-
նուն լոկ երից ։ զոր ռամիկք կրպօ կոչէին՝ ամենևին
անբուռնակ պատրիարգութեան ։ որոյ վճռ մեղադրանս
գրեաց երեմիա չելևպի առ մարտիրոս վիշապ ։ ցուցեալ
զանարժանութի կրպոյին ։ և մարտիրոս առաքեաց զայն
գիր ի ձեռս նորին ։ և յայնմ հետե երկոքին նք հե-
տամուտ եղեն ի ձեռս բերել զերեմիա ։

Լոկ անդրէաս երից՝ որ անկաւ ի պատրիարգութիւ՝ 1677։
բազում արուեստ եաւ յեպարքոսէ զանուն առաջնորդու- ռմին։
թիւն էմի՝ զոր վարէր մարտիրոս ։ և եկեալ արքունի
տպաստարօք յեկեղեցի ածանին՝ ի բաց վարեաց ան-
ոի զմարտիրոս ։ և բազմեցաւ յաթոռ նր՝ վաշ կարդա-
լով ։ Այլ յետ տարւոյ միոյ ծախէ մարտիրոսի քան
քսակս զարձոյց յինքն զանուն այնր առաջնորդութե ։
Այս միտքս եր լուացեալ տարւոյն՝ յովհան թօփալն կո-
չեցեալ՝ որ երբեմն պատրիարգն եր՝ եաւ ի նմանէ զա-
նուն զայն , և հալածեաց զնա ։

Լոկ սարգիս անուն ոմն այր Ծիկ՝ որ էր հացագործ ի 1679։
բանակն օսմանցւոց՝ հնարս գործելով եաւ զկիսանոն ռմին։
տեզակալէլոյ զաթոռ պատրիարգութե կոստանդնու-
պօլսոյ ։ և եկէ անդր՝ ի բաց վարեաց զկրպօ ։ և ինքն
յետ սակաւու ձեռնադրեալ ի կարգ երիցուէ՝ նստաւ
պատրիարգ ։

Ոչ էաւ յակոբայ կաթուղիկոսի զանցս պատրիարգու-
թե կոստանդնուպօլսոյ և երուսաղէմի՝ կամեցաւ գալ
ման ինչ մատուցանել ։ և ոչ հայելով ի ծերութի իւր՝
ել յերջմիածնէ , և եկն միւսանգամ ի կոստանդնուպօ-
լիս յամի 1679 ։ ռմին ։ Այս նախ գրեաց անտի առ ե-
կեսարի վարդապետ՝ զի եկեսցէ ի կոստանդնուպօլիս
առ ի խորհելոյ զնորոգուրդ խաղաղութե ։ և նա թէ
պէտ և կամեցաւ գալ , բայց զբաղեալ գոլով յամեայ.
և գրեաց առ յակոբ կաթուղիկոս անմեղադիր առնել
զինքն ։

Յայնմ միջոցի մարտիրոս վարդապետ դրամս ժողովէլ 1680։
առկոսաւօք՝ ծախեաց զայնս ի դրունս իշխանայ , և ռմին։
դարձոյց միւսանգամ յինքն զանուն առաջնորդութե-
էրու-

Երուսաղէմի. և ընկեցէ զսարգիս Հայգազրճ՚ի սաստ
բիարգաւէ՝ եւ վերատին կարգել՚ի տեղի նր դկրպօ։
Յայնժամ մատուցեալ երեմիա ՚ի լեզուի առ յակոբ կա
թուղիկոս՝ յորդորեաց զնա առաքել զմարտիրոս վ՚ր պ
Երուսաղէմ յանձնարարական թղթով. զի հաշտես
ցի ընդ եղիազարու և հանդարտեսցի. և ի գալ եղիազա
րու ինքն ևս եթէ կամեսցի ընդ նմ՚ եկեսցէ։ Նա՛ ի հա
ւանել կաթուղիկոսին՝ հաձեալ և մարտիրոսի՝ գալ և
գնաց Երուսաղէմ. և եղիազար սիրով ընկալաւ զնա։
Յետ քանի մի աւուրց՝ նոքիրեցան ոմանք ձեռնադրել
եպիսկոպոս Երզնկայ իբրև՚ի կաթուղիկոսէ իւ
րեանց։ Այս եղիազար առ ցնոքիրեաւսն. եթէ աղա
չեսջ զիս վ՚ր այսր մարտիրոս վարդապետ՝ ձեռնադ
րեցիջ զձեզ՚ի ընդհն նր։ Նա՛ մարտիրոս վարդապետ
միջնորդ լեալ աղերս կարկ նմ՚ ձեռնադրել զնա. և նա
ձեռնադրեաց. և արար խնջոյս մեծ. և՚ի սեղանի
անդ յանդիման բազմեալ առ ցմարտիրոս վարդա
պետ. ոչ դու այն ես՝ որ ոչ ընդունէիր զիս կաթուղիկոս,
և ցայսժամայդ քարոզէիր թէ չուն ինա իշխանութի՛ ձեռ
նադրելոյ, ևս. զիարդ ասես այժմ դու քեզէն եկեալ
առ իս իբր առ կաթուղիկոս՝ մաղթանս մատուցեր, և
եաուր ինձ ձեռնադրել զքն եպիս. և ես այժմ ձեռն
հաս եմ առնել ընդ քեզ՝ զոր ինչ դու ընդ իս առնել կամ
իր. բայց՚ի պատիճ երեսաց պատուականն եղբօր իմոյ
յակոբ կաթուղիկոսի ներեմ քեզ, միայն թէ ինայցես
հաւատարիմ՚ի սէրդ։ Ո՛յս իբրև լուաւ մարտիրոս
վ՚ր պ՝ ապշեցաւ, և սարսաւմ կալաւ զնա, և լուռ եկաց։
Ի՛նդհին ամի՝ այն է 1680. ռՃԼԹ. հիւանդացեալ յա
կոբ կաթուղիկոս վախճանեցաւ՚ի կոստանդնուպօլիս
՚ի հառաջի ուխտաւորնաերկու ամաց. և թաղեցաւ՚ի
բերա (յր՚ի պէյօղլու), կայեալ՚ի հայրապետուէ ամս
ինէ։ Ո՛յլ միով աւուրբ յառաջ ետ գրով զուղիղ դաւա
նութի՛ ողջամիտ վ՚ճռութի՛, ցուցեալ և զհպատակու
թի՛ առ գահն առաքելական. զոր և յառաջագոյն իսկ
գրեալ էր։

Այսպէս եղիազար որ եղեալ էր Երուսաղէմ գալ՚ի կոս
տանդնուպօլիս, լուծեալ՚ի ձանապարհի զմահ յակոբայ
կաթուղիկոսի դարձաւ յետս, և յայնմ օրէ սկսաւ տի
րաբար վարել զկաթուղիկոսութի՛ իւր՚ի վ՚ր հայոց և
զլոյս իշխանութի՛ ծագմանցւոց։

19։ Ոմանք կարծեցին եղեալ ապականութեան. և յաջորդեալ պատճառի։

Ճ. 39։

1680։ Ի ղեկտեմբերի ընտրեաւ կարգեցաւ կաթողիկոս ղեկոս էջմիածնի՝ ի տեղի յակոբայ։ Որ նստաւ ի ռամկ։ մեռանիլ նմա, և ի մնալ աթոռոյ պարապ ամս չ, միայն քանք էջմիածնի խորհուրդ արարեալ գնացին նախ առ իշխանն երևանայ. և հաձեցուցեալ ընծայիւք՝ ընկալան ի նմանէ զհաւանութիւն վասն կարգելոյ կաթողիկոս զեղիազար վիճակ. և ապա հրաւիրեցին զնա գալ յէջմիածին և տիրել ի վերայ ամենայնի։

1682։ Եւ նա հաւանեալ եկն նախ ի կոստանդնուպոլիս. և ռամկ։ եառ հրովարտակ հաստատութիւն ի դրանէ վասն ընդհանուր կաթուղիկոսութեան. և ձեռնադրեալ եպիսկոպոս գնաց յէջմիածին. և վարեաց զիշխանութիւն իւր խնամատութիւն և խաղաղութիւն. և եղև հանդերձ յաջողութեամբ։ Ապրատ անդ բազում չինուածս. և կանգնեաց զայլ ևս երիս վոքր զանգակատունս, նաև զմանգակատուն մեծին գայիանեայ. չինեաց և զեկեղեցիս յանապատին Ձորագեղոյ։

1683։ Ո կինի մեկնելոյ եղիազարու՝ ի կոստանդնուպոլսոյ եկն ռամկ։ ի Տաճս անդր մարտիրոս վարդապետ զբըմցի. և բազում ինչ ծախեալ ծանր պարիւք՝ էառ զիշխանութիւն պատրիարգութեանն եղեմի. և ծանրացան պարտք նորա առաւել քան զչափ։ Այս՝ ի գնալ նորա յերգիմ՝ ի կռիւ մեծաւ ընդ պատրիարգին յոհաննէս. և՝ ի խաւտանալ նոցա ընդէմ միմեանց՝ երկոքին ևս չոքան յաղերսանս առ պարսից թագաւորն։ Եւ յառեան ելեալ հայիւ կարացին միաբանիլ ընդ միմեանս, վասնեալ՝ ի սոյն ամառ դրամն բազումն։ Եւ դառնալ ապա մարտիրոս վարդապետն յերգիմ հանդերձ պեալ յեգիպտոս հիւանդացաւ, և մեռաւ, և թաղեցաւ անդ՝ ինքն և պարտք իւր։

1684։ Յոյն աւուրս առաքեաց եղիազար կաթուղիկոս նը- ռամկ։ ոէիրակ՝ ի կոստանդնուպոլիս զեփրեմ վարդապետ՝ որ էր ի փոքր սիւնեաց՝ զաթանցի ասացեալ։ Այս նորա կացեալ ի քաղաքն անդ ամս մի՝ զհետ սկսաւեցաւ պատրիարգութիւնն. և ծախեալ ի դրունս իշխանաց զամս զոր ժողովեալ էր նուիրակութիւնն՝ ընկերց զկարապետ պատ-

պատրիարգ յաթոռոյ. և ինքն նստաւ ի տեղի նորա։
1686։ Այլ յետ քանի ամանց վերստին էառ կարծակետ զոյն
ռձլե։ իշխանութիւն։ Զայց ընկէց զնա Թորոս երէց՝ այն որ
յառաջն ևս նստեալ էր պատրիարգ զաւուրս քառա-
սուն. և յայսմ նուճադի ևս նստաւ իբր զտարի մի։ Ար-
ամն յաջորդեաց խաչատուր երէց որմն Ձլեցի։ Ար ապա
վերստին զօրացեալ կարծակետն կալաւ զաթոռն ամ
սօրեայ ժամանակաւ ի հինգերորդ նուճադի պատրիար-
գութիւնն իւրոյ։ Ար յետ նորա դարձեալ տիրեցին աշ-
1692։) խարհական տեղակալք զամս. ը։ Ստացաւ յետոյ մատ-
ռձնա։) Թէոս կեսարացի՝ ասրի ստացեալ. որ զկնի կալոյ ի
պատրիարգութենէ զամն երկուս կարգեցաւ կաթուղի-
կոս սոսոյ՝ մինչդեռ կենդանի էր ածատուր կաթուղի-
կոս աթոռոյն՝ նարին կոչեցեալ։ Ասկ զպատրիարգու-
թիւնն կոստանդնուպօլսոյ միւսանգամ յաւիշտակեաց
նախայիշեալդ երիցեմ զաւիանցի. և եկաց յայնմ իշ-
խանութենէ ամն երիս. զորմէ ունիմք գրել ի տարին։
Այնպիսի իմն էր գրեթէ և վիճակն Եղմի, այլ զա-
րամբ ելանելով։
1687։ Յայսոսիսկ աւուրս խաան ի խուռն չիոմաութեց այլ իմն
ռձկգ։ նոր խռովութիւն յաւելաւ ի մէջ սղխն, վէճս յարու-
ցանելով ի վերայ երից Հաւատոյ և կրօնի առանց ի-
մանալոյ զիւրս երերից. և սկսան կապել այր ընկե-
րի, և աղմուկ բաժանման յուզել ի միջի, զայլևայլ
կոչմունս բարդելով, յանուանէն անդ զոմն կաթոլիկ
և զոմն ուղղափառ, զոմն Փռանկ և զոմն Հայ։ Ար
զայս սերմանեաց զառաջինն՝ սարկաս վարդապետ ոմն
Եւդոկիացի ընդ յետ ժամանակաց ուրացաւ զՀաւատս,
Թէպէտ և զկնի ապաշխարեաց։
Ար ուեալ զայս եղիազարու կաթուղիկոսի ի զանազան
Թղթոց զանազան օրինակաւ, խորհեցաւ առաքել ի
կոստանդնուպօլիս առ իմաստասունս և խաղաղարարս՝
ի սեր միաբանութեան յորդորել զնոսին։ Ար մինչդեռ
յայսմ խորհրդի էր՝ եհաս նմա վախճան կենաց յամի
1691. ռձխ. կացեալ ի կաթուղիկոսութենէ եղբարձնի
ամն ե. և յառաջ քան զայն յետ ամ ը. ի մահուընէ
նէ յակոբայ ջուղայեցւոյ. Թող զժամանակ առանձին
կաթուղիկոսութենէ նորա ի կենդանութենն յակոբայ։
Ար յետ չորից ամաց մեռաւ նաև երեմիա չելեպի ի
հասակի վաթսուն ամաց, Թողեալ զբազում գրուածս։

20 ։ Յամանակ կաթուղիկոսութեանն Ներսիսեայ ։
Եւ գործ եկեղեցի վարդապետի ։

Շ · 40 ։

1691 ։ ՌՃՂ ։

«Ա՛ահապետ եղեւսացի՝ այն է ուռհայեցի՝ աշակերտ եղիազարու անթափցւոյ՝ այր բարեսէր և հեզահոգի նստաւ կաթուղիկոս յԷջմիածին ։ Ա՛ս վասն կալ չեալ շինութեանն և նորոգութեանն՝ կառոյց սայծառ յօրինուածովք զեկեղեցի շուքակաթողն և զսքանդակաւորն նէր . և բազմօք վայելչացոյց և ձոխացոյց զՀայրապետական աթոռն ։ Վասն կալու և վճռ խաղաղութեանն ազգին . և ջանացաւ բառնալ ՚ի միջոյ զխռովութիւնս հաւատոց ։

1695 ։ ՌՃԽԴ ։

Ի ռէաւ սա թէ ոմանք ՚ի հայոց գնացեալ ՚ի Հռոմ՝ բազում ինչ ամբաստանեալ են զՀայոց . և դժուարաւ ցեալ ընդ այս՝ դրեաց առ սրբազան պապն Ինոսենկեն տիոս երկոտասաներորդ ՚ի Քրիստոսէ ամի Հայրապետութեանն իւրոյ Թուղթ սիրոյ և հպատակութե . և աղաչեաց զնա՝ մի ևս հաւատալ վտարանդի Հայոց ոմանց ։ Ո՛ր նմին ամի եկն ՚ի կողմանս Էջմիածնի խռովարարութիւն . և դրդռեաց զոմանս ՚ի վերայ նահապետ կաթուղիկոսի՝ ընկենուլ զնա , և դնել փոխանակ զատեփանոս վարդապետ զառաջնորդն Ջուղայու ։ Ո՛չ միաբան նեալ ոմանց յայս խորհուրդ՝ կոչեցին զնա . և նէր եկեալ Էջմիածին , և ծախեալ բազում դրամս ՚ի դրունս իշխանաց՝ ընկենոյ յաթոռոյ զնահապետ և աքսորեաց զնա . և ինքն նստաւ ՚ի տեղի նէր առանց ընտրութեանէ հաւանութեան ջոցից աթոռոյ ։ Ո՛չ միանգամ կացեալ էր նէր յայն աթոռ ամիսս ոմանս՝ տեսեալ միաբանից զխռովարարս բազս նորա , մերժեցին զնա յաթոռոյ , և եդին յարդելանս . ուր և մեռաւ նա . և ոչ գտանեցաւ անուն նորա ՚ի թիւս կաթուղիկոսաց ։ Կոչեալ ապա անդրէն զնահապետ նստուցին վերստին յաթոռ իւր ։

1697 ։ ՌՃԽԶ ։

Դրեաց յայնժամ առ նա Ինոսենկենտիոս քահանայապետ Թուղթ ուրախակցութե միանգամայն և պատասխանի Թղթոյ նորա . և յաւել յորդորել զնա՝ զի մի և հայք հաւատասցեն բանից վտարանդի արևմտեայց՝ զխռովութե սիրոյն ։ Ո՛ր զայս Թուղթ յղեաց առ կաթուղիկոսն ձեռամբ խաչատուր վարդապետի կարնեց-

նեցոյ հանդերձ պատարագօք. ընդ որս և սաթոռ մի վտառաղարդ։ Եւ կաթուղիկոսն գրեաց պատասխանի հանդերձ շնորհակալութիւք և հպատակութիւք։

1698։ Յամսեան եփրեմ պատրիարգի գործակիցն լինել նա-
ռաջնէ։ հապետի իբ որբասան պապին՝ բորբոքեցաւ բարկութիւք ի վերայ նորա։ Նայց մինչև էր ձեռն արկեալ յինչ՝ մերժեցաւ յաթոռոյ իւրմէ, և աքսորեցաւ։ Եւ նըստաւ ի տեղի նորա մելքիսեդ ոմն՝ սուպհի ասացեալ. որ և յետ ութ ամսոց միջնորդութիք ոմանց դարձոյց զեփրեմ յաքսորանացն, և կարգեաց զնա առաջնորդ ադրիանուպօլսի. և ի կալ նորա ի պատրիարգութեան ամիսս հնգետասան՝ ժողովուրդ քաղաքին յարուցեալ ի վերայ նորա՝ ընկեցին յաթոռոյ, և նստուցին ի տեղի նորուն զմխիթար վարդապետ յՅԷն կոչեցեալ քիւրտիւստանցի ասացեալ՝ այր բարեսէր և բարեխոս հուրդ։

1700։ Յաւուրս սորա էին ի կոստանդնուպօլիս՝ Մխիթար
ռաջնէ։ վարդապետ սեբաստացի հոգեւոր անձն՝ որ յետոյ աբբայ հայր կոչեցաւ. (զորոյ զկրեշտակային վարսն, և զլեհանձնական մեծագործութիւնն կարես տեսանել ի պատմութենէ ընթացից կենաց նորին։) Սա հրամանաւ ի մխիթար պատրիարգէ՝ օթևանս կալաւ ի դարպաս եկեղեցւոյ՝ ուր լուսաւորչին. ուր և քարոզէր զբանն կենաց։ Եւ յայն աւուրսն մելքիսեդ վարդապետ՝ որ անկեալ էր ի պատրիարգութենէ՝ բազում ինչ վատնեալ վերստին նստաւ պատրիարգ։

Յոկ եփրեմ վարդապետ՝ որ նստեր յադրիանուպօլիս՝ որովհետև թշնամութիք էր ընդ նահապետի կաթուղիկոսի՝ յաւուր միում՝ ի լինել զտուցայ՝ ի վերայ նորա՝ լուծեալ՝ ի բերանոյ երից քահանայից ջատագովութենէ բանս զնմանէ՝ յանհնարինս բարկացաւ ընդ նոսա. և յետոյ բանադրեաց զնոսին. և առեալ զմիլոնս նոցա՝ առաքեաց զնոսա ի կոստանդնուպօլիս առ մելքիսեդ պատրիարգ. զի և նա բանադրեալ զնոսա վարեսցէ ի քաղաքէ անտի յերկիր օտար։ Եւ նա թէպէտ և յերկուիւղ եփրեմի բանադրեաց զնոսա, բայց ոչ արտաքսեաց. և նոքա յետ քանի մի աւուրց միջնորդութիք քահանայից արձակէ՛ի բանադրանացն աղաչեցին զնա՝ զի միջնորդ լինի առ եփրեմ. որպէս զի հաշտեալ ընդ նմա կարասցեն դառնալ յադրիանուպօլիս. ուր էին

ընդ

ընտանիք նոցա : Այլ զի հանդերձեալ էր մելքիսեդ
գնալ անդր վասն իրիք գործոյ՝ ասաց ցնոսա , դուք այժմ
գնացէք յադրիանուպօլիս ընդ ցամաք , և ես գամ անդր՝
ընդ ծով անցանելով . և նոցա հասեալ ի քաղաքն՝ սպա-
սէին դալստեան մելքիսեդի :

Այլ մինչեւ էր եկեալ մելքիսեդի՝ իմացեալ եմբրեմ
վարդապետի թէ եկեալ են անդր երեքին այն քահա-
նայք , յարույց զժողովուրդն ընդ իմ նոցա . և հանեալ
գնոսա յատեան եպարքոսի՝ ամբաստանն եղև գնոցանէ,
թէ սոքա միաբան են ընդ փառանիս . և եպարքոսն ըստ
խնդրոյ եմբրեմի վարեաց գնոսա ի կոստանդնուպօլիս .
և ետ գնել ի ծառայութիւն Թիոյ ի նաւերսին (այ ի
Թէրսանան) :

Ի հասանել մելքիսեդի յադրիանուպօլիս՝ լսէեալ
զեղեալսն տրտմեցաւ . և սկսաւ ողբալ զեփրեմ վար-
դապետ և զմեծամեծս հայոց աղաւթել գնոսա . և յոչ
անսաալ նոցա՝ սպառնալեօք խօսեցաւ ընդ նոսա : Ընդ
այս ցասուցեալ նոցա՝ կուտեցին ի վերայ նորա ամբոխ
մեծ . և կալեալ գնա ածին միաբան առաջի եպարքո-
սին . և բազում բանիւք չարախօս լեալ գնմանէ ընդհե-
ղին գնա ի պատրիարգութիւն . և առաքեցին ի կոս-
տանդնուպօլիս ի ծառայութիւն Թիոյ . և կացուցին ի
տեղի նորա պատրիարգ վերոյհիշեալն գնա ինքն զեփրեմ .
և նա առաքեալ ի կոստանդնուպօլիս ի տեղի իւր զայր
ոք փոխանորդ՝ ինքն նստաւ յադրիանուպօլիս :

Ի տարածել համբաւոյ այսոցիկ գործոց եկին ժողո-
վեցան ի կողմանց կողմանց ի կոստանդնուպօլիս բազմ
վարդապետք՝ արք անշանք , յորոց ոմանք յայս կողմն
միտելով և ոմանք յայն՝ առաւել ևս վրդովեցին զչքղբն .
և ժողովուրդք բաժանեցան յայլևայլ դասս , ոմանք
եմբրեմեանք կոչելով և ոմանք մելքիսեթեանք, ոմանք
հայք և ոմանք լուսաւորչեանք , ոմանք փռանկք և ո-
մանք կաթոլիկք : Յայսմանէ բազումք տաղտկացեալ
ի հայոց՝ յետս կացին և յեկեղեցեաց նոցա . և յաձա-
խել գնոցա յեկեղեցիս յուսնոց և լատինացւոց :

Յառաւելուլ շփոթմանէն յուզմանց եմբրեմ վարդապետ
փոխանակ խաղաղելոյ՝ գրեաց առ փոխանորդ իւր և
առ համախոհս նորա՝ մատնել ի դուռն պայծոսիկ, զը-
ղոց կայցէ կասկած՝ թէ քաղկեդոնականք իցեն, զորս
կաթոլիկս կոչէր : Այլ առեալ ևս հրովարտակ ի թա-

պատրէ ձեռաւոր դէնպատին (այն է միջնեթի) ֆէյզուլլահ անուն՝ առաքեաց հրաման արքունի սպասաւորօք յիմարտեղիս օսմանեան տոհմէ, զի ոչք միանգամ քաստագոլ լցեն հատատոյ յոնոյ և լսարնացուց, հալցին զնոսա, և մատնեսցեն յատեան։ Իսպառածել այսը հրամանի՝ տարածեցաւ և խռովութիւն մեծ՝ի մէջ ազգին հայոց. և փոխանակ նոճաղելոյ քաղկեդոնաց կանոց ատելեան և բազմացան յոյժ յոյժ ընդ միոյ հարիւր. Թէպէտ և քաղուածք՝ի նոցանէ մատնեցան՝ի տուգանս և՝ի տանջանս. և յոլովք ազատացան. շատ ևս նոքա եղեն՝ որք փախեան՝ի հեռաւոր տեղիս, մնացեալ ընդ յերկիր զբիստանեցոց և զքաջ հայս՝ի պատճառս այսր խռովութեանս պատրաստ վարդապետ մին բերիացի վարեալ զմատենից հանդուրկնոս սուղ՝ սարի ասացեալ յաիշատակեաց գիշխանուհի նորա. և նա եկեալ՝ի կոստանդնուպոլիս՝ եկաց անդ առ ժամանակ մի։

Ձայսպիսի խռովութիւն ատելս մխիթար վարդապետ աբեղաստացի, որ քարոզէր յերկեզիցոջ՝ որ լսելոցն էին, յորդորէր զժողովրդեն և զքաջհայս՝ի խաղալ զուարճ և՝ի սէր միաբանութեան. և ոչ դադարէր՝ի խրատեալ զնոսին. որպ ազգագաս կրէր յերկուց կողմանց ևս տառապանս, և լսէր մեզադրանս. և սակայն խաղաղասիրացն՝ ամիւր լեալ էր սիրելի և գովելի. և առնոյն բարեբաստութեան և լսնասոտութեան նորա հնչէր՝ի մէջ ժողովրդեան։ Ոչ ճեալ զնմանէ երբեմ վարդապետ խորհեցաւ ձեռն արկանել և՝ինա. վայ և ամբաստանութեանց զնոսին՝ հրամանն եդան բռնադատել և մատնել զնա՝ի ձեռսայութեան Թիւդ. զայս ազգացաւ նորա՝ Թաւ դեաւ, և ոչ երևեր արտաքոյ համարձակ։

21։ Գործ առեալ վարդապետի։

Ը. 41 = 42։

1701։ Ձաձ։ Ի նմին ժամանակի առաքեաց վարդապետ ոմն առաջնորդ եմնեկայսը, որ և ճանաչի էր դէնպատին՝ զի և նա դէնպատն էր՝ եկին եհաս՝ի կոստանդնուպոլիս. և յաւուր միում՝ի քաղաքէն յերկեզիցոջ՝ եցոյց զինքն սիրոյ խաղաղութեան. որում և յանկոյս զինքն զսիրտ ժողովրդեան։ Վասց ապա յարգիանուպոլիս, և ձեռամբ դէնպատին ընկիջ զբիմեմ վարդապետ՝ի պատ

քիսաբ

քրիստոսէ իբր զքեռանկացեալ ումն. և վարեալ զնա
յԵրկիաճին՝ Հաւ ինքն զպատրիարգութիւն նորա. և ա-
ռաքեաց ՚ի կոստանդնուպոլիս՝ իւր փոխանորդ զով-
հաննէս վարդապետ ումն ամսոսիացի. և գրեաց Թուղթ
սիրոյ և խաղաղութեան ընդ նմա առ հաս
դեալն մինաս պատրիարգ եղելի բանս բարեկամութեան
հանդերձ խոնարհութեամբ. և նա պատրեալ ՚ի Թղթոյ
նորա՝ գրեաց պատասխանի սիրով. և ծանոյց ևս նմա,
Թէ չորք ՚ի միաբանից եղելի արտաքսեցան ՚ի մէնջ. և
Թէ ասէ եկեսցեն նոքա առ ձեզ՝ զդուշասցիս ՚ի նոցա
նէ: Ո այս Թուղթ առեալ աւետիք վարդապետի Յա-
գոյց, և ոչ ասաց ումեք ինչ. և ժամէ ՚ի ժամ սպասէր
գալստեան այնոցիկ միաբանից. զի բանիւք նոցա լսե-
ցեն որոգայթ մինաս վարդապետի:

Յակ այն չորեքին միաբանք Յանապարհորդեալ ուխ
տաւորս հասին ՚ի կոստանդնուպոլիս. և ՚ի Յանապար-
հի խօսեցան ցուխտաւորսն բազում չարիս զմինաս վար-
դապետէ, և առելի արարին զնա յաչս նոցա. և ինք-
քեանք գնացին յադրիանուպոլիս. և իբրև յանդիման
եղեն աւետիք վարդապետի, նա մարդասիրութիւք ընկա-
լեալ զնոսա՝ եհարց զորպիսութիւնէ մինաս վարդապետի
և զմիաբանից: Յն նոցա տեղի գտեալ սկսան բզկտ
բանիւք չարախօս լինել զնմանէ. և ծանր ծանր երդ-
մամբ հաստատէին՝ զոր խօսէինն: Լուեալ զայս աւե-
տիք վարդապետի՝ ասէ ցնոսա. զայդ ամ զոր ասացէք՝
կարէք վկայել և հաստատել առաջի ժողովրդեան և-
և նոքա ասեն՝ ոչ միայն առաջի ժողովրդեան, այլև ա-
ռաջի մեծի արքայի համարձակիմք ասել:

Լուեալ ապա աւետիք վարդապետի զսոսա և զբազում
վարդապետս և երիցունս՝ եկ նոքօք հանդերձ՝ վերայ
՚ի գլուխ ամին նոցա՝ յատեան Թագաւորի. և մատու-
ցեալ Թուղթ ամբաստանութեանէ բողոք կալաւ զմինաս
վարդապետէ. իսկ Թագաւորն յղեաց զնա առ եպարք
քոսն. և ՚ի յատակել նորա, դիմեաց աւետիք առ դէն
պետն Ֆէյզուլլահ. և բանիւ նորա լուծաւ եպարքոսն
ամբաստանութեանց աւետիք վարդապետի, և ընկե-
ցեալ ՚ի պատրիարգութէնէ երուսաղէմի զմինաս վար-
դապետ՝ կացոյց ՚ի տեղի նորա զնա ինքն զաւետիսն.
և եղև նա պատրիարգ երկուց աԹոռոց՝ կոստանդ-
նուպոլսոյ և երուսաղէմի: Յն վաղվաղակի առա-

քեալ կալաւ զմինասս վարդապետ, և եւս դնել զնա
ղեթայիւք ի բանտի. կալաւ և զառաջնորդ պրուսայ-
ու, և զնա ևս եդ ի նոյն բանտ. և ապա առեալ ի
նոցանէ բազում ինչ՝ արձակեաց զնոսա. և զիոխա-
նորդ իւր զյովհաննէս վարդապետ ամասիացի առա-
քեաց յերուսաղէմ, և եդ ի տեղի նորա զյովհաննէս
զմիւռնացի։

1702։ Ձեւս այսորիկ եկն աւետիք վարդապետ ի կոստանդ-
ռձծ։ նուպօլիս բազում սպասուք և փառօք. և առ երեսս
սէր ցուցեալ առ ժողովուրդն հաճոյացաւ նոյ. և ապա
ձեռն էարկ ձեռամբ սպասաւորաց դատաւորի ըմբըռ-
նել զոմանս յերևելի երիցանց հայոց և յիշխանաւո-
րաց, և գան հարկանել և ի բանտ արկանել՝ բարու-
բերով թէ ի փառակուրէն են դարձեալ. և այսու ձևս
նապարհաւ հաւաքեաց գանձս յոլովս. և զի ունէր իւր
թիկունս զդենսլեան՝ համարձակ գործէր զայդ։
Այլ քանզի ի նոյն աւուրս երեքին այն քահանայքն ա-
զրիանուպօլսեցիքն՝ որք մատնեալ էին ի թիւ, բազում
տուգանօք ազատեալ անտի շրջէին ի քաղաքի, և երբ
և եւս առնէին առ միմեանս վարդապետ սեբաստա-
ցի, հրաման էառ ի նոցա՝ միաբանդամ մատնել զնո-
ս ի նոյն, ըստ նոսին և զնա ինքն զմիմեանս վարդապետ։
Ոչ այս զգայեալ նոցա թագաւոր ի վանս լատին կրօ-
նաւորաց դաբռջին կոչեցելոց ի բերա։
Կամեալ ապա աւետիք վարդապետն ի ձեռս բերել
զնոսա՝ կալաւ բարեկամութիւն ըստ վանահօրն՝ որ կոչիւր
յակինթոս. և եցոյց նմա սէր բազում, և եւս և զիր
միաբանութեանն խոստանալով թէ հանդերձեալ է միա-
ցուցանել զհայս ըստ լատինս։ Այլ ի հաւատալ յակին-
թոսի, երկու ոչ այլ ևս նա առաջի. այն էր այս. յո-
լով ծախիւք գնան ասաց վասն այսր գործոյ. զայն իրի և
քեզ պարտ է օգնել, և էառ ինքնին բազում ինչ.
իսկ միւսն էր այս՝ զի ստացեսցէ առ ինքն զմիմեանս
վարդապետ, և զերեսին քահանայն. զի ոչքա ասէ
հարկ կարևոր են յայսմ իրողութիւն։ Այլ յակինթոս յո-
ժարութիւնն յանձն առեալ զպայմանսն՝ չոքաւ առ դեռ
այնմ գալղիոյ՝ աւետիս տալով նմա վասն յաջողելոյ ի
նայն. և նա ևս ուրախացեալ եւս բազում դրամս՝ տա-
նել առ աւետիք վարդապետ։ Այլ եկեալ ապա յակինթո-
սի առ թագաւորեալսն՝ ասէ զնոսա ուրախութիւնք. ահա

այս

այսչափ ժամանակ աշխատ լեալ հաշիւ ուրեմն ի դը-
լուխ տարաք զգործ միաբանութեան. և գոհանալով
զնոյն՝ եհան և եցոյց նոցա զգիր միաբանութեն. և փու-
թացոյց գնոսա գնալ առ աւետիք վարդապետ։
Յորժամ նա զայս խօսեր, եկն անդր Թարգմանն գաղ-
դիացւոց՝ բերեալ Թուղթ յաւետիք վարդապետէ առ
մխիթար վարդապետ, յորում մեծամեծս խոստանալով
հրաւիրէր զնա գալ առ ինքն։ Ոսկացաւ ընդ այս միտ
Թար վարդապետ, և չէաւ յանձն. և ի հասանել դի-
շերոյ ել կնեցաւ ի վանաց անտի և Թագեաւ այլուր.
և յետ բաղում տառապանս կրելոյ՝ ել ի նմին սահ ի
կոստանդնուպօլսոյ, և գնաց յերկիր քրիստոնէից.
ուր շինեաց և վանս։
Ա՚յլ երեքին քահանայքն՝ զորս յիշեցաք՝ գնացին առ
հասակաւ առ աւետիք վարդապետ. և նա սիրով ընդու-
նեալ զնոսա ասէ, Ես ունիմ գնալ յադրիանուպօլիս,
եթէ յօժարիք՝ տարայց և զձեզ ընդ իս. և նոքա յանձն
առին խնդութեբ. զի անդ էին ընտանիք և աղգականք
իւրեանց։ Ա՚պա ի գնալ իւր անդր՝ տարաւ և զնոսա
ընդ ինքեան. և արձակեաց զնոսա գնալ խաղաղութեբ
ի տունս իւրեանց։
Յետ երից աւուրց կոչեալ զնոսա առ ինքն ընդ երեկս՝
էարկ զոսա նոցա ի շղթայս, և վաճեաց ի սենեկի
միում, զի հանցէ զնոսա յաւուրս յատեան եպար-
քոսին, որ նստուկ էր նստեալ, և կոչիւր՝ տալդատան
մուսդաֆա փաշա։ Ո՚յս իբրև իմացան ազգականք
քահանայիցն ազք հինդ՝ եկին դիշերային առ աւետիք
վարդապետ. և անկեալ յոտս նորա աղաչէին զնա ար-
ձակել զնոսա, կամ դէթ մի հանել յատեան եպարքո-
սի. և խոստանային նմա բազում ինչ։ Ո՚չ ի մերժել
նորա զնոսա՝ դիմեցին նոքա ի սենեակն՝ ուր էին քա-
հանայքն. և խորտակեալ զդուռն մտին ի ներքս. և
կորզեալ զշղթայս յոտից նոցա՝ հանին զնոսա անտի։
Ո՚չ ի յառնել ամբոխից ի տան անդ՝ փութացաւ և
դիմեաց անդր աւետիք վարդապետ հանդերձ իւրովքն.
այլ նոքա բռնացեալ ի վէր նորա և ի վէր ազանց նո-
րուն՝ հարին զնոսա շղթայիւք. և խոշտանգեալ զնոյն
ինքն զաւետիք վարդապետ՝ դանեցին չարաչար, և
պատառեցին զհանդերձս նորա. և առեալ ընդ իւրեանս
զերեսին քահանայն՝ ելին անտի. և առիպեցին զնոսա

փախչիլ ի քաղաքէ անտի։

Երբեմն առաւօտ եղեւ, փութացաւ գնալ աւետիք վիպագրողն եպարքոսին. և բազում բան ետուն առաջի նորա. ունէի ես ի կալանս իմ զերիս քահանայս՝ որք ապաստանէին ի տերունէ ձերմէ. իսկ ազգականք նոցա եկեալ կայսեր գիշերի խորտակեցին զդրունս բանտին՝ որ էր ի տան իմում. և լուծեալ զշղթայս յոտից նոցա արձակեցին զնոսա. այլև զիս և զպատուհասնեայս իմ դանակոծ արարին. և զհանդերձս իմ պատառոտեցին. դու արա արդ դատաստան ընդ իս և ընդ նոսա։

Ընդ այս բան աւետիք վիպագիր սրտմտեալ եպարքոսին ասէ. ցնա. ո՛ես դու՝ որ ունիս բանտս և շղթայս ի տանդուստ, յորս կարասցես արգելուլ զպարտաւորս. և հրամայեաց վարել զնա անտի. և տանիլ դնել ի բանտ մահապարտաց. ուր կացեալ նոր զաւուրս ինչ՝ տուժ եաց ինն քառակս. և միջնորդ կալեալ զդենպետան՝ ել անտի. և ապա վտանեալ զինչս բազումս՝ էառ հրովարտակ արքունի, և ետ բմբռնել զհնդեսին նախատացեալ արան. և յղեաց զնա ի կոստանդնուպոլիս ի ծառայուն Թիոյ։ Ոչայց ինքն ևս չկարաց մնալ յադրիանուպոլիս. զի հրամայեաց նմա եպարքոսն գնալ ի կոստանդնուպոլիս և խնամել զազգ իւր ի խաղաղուն։

Ի մեկնիլ աւետիք վիպի յադրիանուպոլսոյ՝ իշխանաւորք հայոց՝ որք գնացեալ էին անդր ի քաղաքին կոստանդնուպոլսոյ, մատուցեալ առ եպարքոսն չարախօսս եղեն զնմանէ՝ ցուցեալ զնա յանցաւոր և պարտաւոր ի բազում ինչս։ Յղեաց յայնժամ եպարքոսն սուրհանդակ ի կոստանդնուպոլիս՝ ածել զնա առ ինքն յադրիանուպոլիս։ Ոչ աւետիք վիպագիր յամեցուցեալ կաշառօք զսուրհանդակն՝ գրեաց վաղվաղակի Թուղթ առաքեալ առ դենպետն. և նա արար պէսպէս. է՛կ առէ և մի երկնչիր. միայն Թէ՛ ի գալդ առնուցուս ի դատաւորէ և՛ ի քէքաւոցդ Թուղթ վկայուէ անձինդ։

Գնաց յայնժամ աւետիք առ դատաւոր քաղաքին (առ ղատի) և խնդրեաց վկայական գիր վասն իւրոյ հաձոյ լինելոյ ժողովրդեան. և նա ասէ. եթէ զայդ խնդրես՝ գնա առ տեղապահ եպարքոսին քննիւք և ժողովրդովք, և առաքեսցէ գնա վ՛ ասյր. եթէ նա հրամայեսցէ, տաց և ես զոր խնդրեսդ։ Ի վաղիւ անդր կացեալ աւետիք վիպի յատեան յեկեղեցւոջ՝ որ ՅԱծածնի՝ ասէ.

որ

որ ոք լուսաւորչի էին՝ գնացին ի դուռն, և տացի վկայուն վն անձին իմոյ. և որ ոչ արասցէ այսպէս՝ զըմ-
կեսցի ի հաղորդութէ պարգեւաց լուսաւորչին։

Յոժոռեցան բազումք ընդ այս. բայց այլք առհասարակ դիմեցին խուռն բազմութիւն ի դուռն, ընդ որս և մաս-
թէոս եպիսկոպոս սարի. և սկսան միաբերան աղաղա-
կել, թէ մեք մեզ բարերար և մեր պատրիարգ ձանա-
չեմք զաւետիք վրէպ։ Ընդ այս ամենայն զարհուրեալ միանգամայն և սրտմտեալ տեղապահին՝ հրամայեաց առ ինքն կոչել զդպիրսն՝ որք էին երեսնիւք հատ. և յառաջադրէին՝ ի նոսա մատթէոս սարի։ Ասէ ցնոսա տեղապահն, եհարց տեղապահն ցմատ-
թէոս սարի. ո՞ես դու. և նա ասէ՝ պատրիարգ սուղ-
ասէ ցնա իշխանն. և այժմ զինչ խնդիր է քո. ասէ մատ-
թէոս՝ զաւետիք վրէպն խնդրեմք։ Հարց ցնա դարձեալ. դո՞ւ դումարեցեր զայդ ամենայն այսր. և՝ ի լռել նմա ասէ ցնա. զիա՞րդ իշխեցեր այր դու՝ այդչափ բազ-
մութիւն դիմել յապարանս յայս։ Ասէ անդէն հրամայեաց արկանել զնա և զերեսունսն որք ընդ նմա՝ ի գործի դա-
նից յաղխադան (՝ի փալախա)։ և հարին յոտս խլրա-
քանչիւրոյ նոցա երեսուն. իսկ մատթէոսի երեսուն և մի։

Օ այս զդպրեալ բազմութիւն՝ որք կային արտաքոյ՝ սկսան խուճապիլ և փախչիլ. և՝ ի յարձակուիլ զնոսա սպասաւո-
րաց դրանն ետուն նոցա կաշառս և զերծան. նոյնպէս և երեսունքն այնոքիկ բազում ինչ խոստացեալ իշխանին աճապարեցին անկանիլ՝ ի տունս իւրեանց. և մատ-
թէոս սարի ապաւինեցաւ՝ ի պալատ դեսպանին գաղ-
ղիոյ։ Ընդ այնպէս աւետիք վրէպն յաղթականութիւն լինի՝ դիմեաց յոտս դենպետին. և նոր միջնորդութիւք ըն-
ծաւ՝ ի պատուհասն։

Իսկ փոխանորդ աւետիք վրէպն յոյժ անհնազանդ զիւրումնացն՝ ի մեկնիլ նոր՝ ի կոստանդնուպօլսոյ՝ սկսաւ կեղեքել զժողովուրդն, պատճառելով թէ փառնկացեալ էին նոքա, և կալեալ էին. և լցոյց զքաղաքն խռովութիւք, և զնոյն օսմանեան ուրուք վերդովմամբ. ոչխարք էին 1703։
եղեալ, և ոչ իսկ զկնի եղև։ Ապայ քանզի յայն աւուրս ռաձիք։
անկաւ աղմուկ՝ ի կոստանդնուպօլիս՝ ի մէջ այլազ-
եաց վն իրաց դենպետին՝ զոր կամէին ընկենուլ, փոքր

մի մեղմացաւ բռնութիւն փոխանորդին։

Իսկ եղև՝ ի գառնալ աւետիք վրէպի մեծաւ շքով՝ ի կոս-

տանդնուպօլիս, լուծեալ զաղմուկ յուզման քաղաքին՝ Կանց՝ ի խրիատուպօլիս. եւ որում գնաց եւ առաջնորդ Թէքիրտաղու յոմսէի վէզիր։ Ամայեալ այլազգի զօրաց որք յոտին կային՝ Թէ անդ է պատրիարգն Հայոց, և Թէ բարեկամէ նա դենպէտին՝ դիմեցին անդր գիշերային, և շրջապատեցին զտունն։ Ազաչէին զնա՝ որք ընդ նմանն էին՝ ապրեցուցանել զանձն, զի գոյր միջոց փախչելոյ։ Ակ նա ասէր. Ես ունիմ՝ ի ձեռին երկու պատրիարգութիւն. և ոչ լինիցի ինձ Թողուլ զայնս և փախչիլ։ Եւ յառաւել ստիպել նոցա՝ հատընկէց լեալ վիճակս էարկ. և տեսեալ Թէ՝ ի նպաստ իւր էլ՝ ասէ ցնոսա. Ահա երկնչիք, և ահ ինձ հոգայք, զի յաջող է վիճակ իմ, և բաղդ իմ ընդ իս։

Եւ իբրև առաւօտ եղև՝ պաշարօղք տանն՝ հրամանաւ մեծի իշխանի իւրեանց կալեալ կապեցին զաւետիք վէզ, և տարան զնա առաջի իշխանին. և իշխանն յետ քննելոյ զնա հրամայեաց արկանել զոտս նր՝ ի կոճեղս, և դնել՝ ի բանտի. և յետ երկուց աւուրց ածին զնա և փակեցին յեօթնաբերդն. ուր մնաց նա զաւուրս յիսուն և մի. և փոխանորդ նր փախեաւ և Թագեաւ։ Վնացեալ ապա այսոցիկ զօրաց յոտին եղեալ յադրիանուպօլիս՝ բարձին՝ ի կենաց զդենպէտն փիլիպպուլաճ. և ընկեցեալ յանԹոռոյ զտուլդան մուսդաֆեայն նստուցին՝ ի տեղի նր զտուլդան ահմէտն զերբորդ. և նա եւ եղբայրանուպօլսոյ եկն՝ ի կոստանդնուպօլիս, և Թագաւորեաց անդ անդորրութիւբ։

22։ Յամանակ պատրիարգութեան գալուստ վէզիր և ներսէս. և հրկիզումն վերայի նաւահանգստի։

Ձ. 42 = 43։

1703։ Ի հանդարտել կոստանդնուպօլսի՝ ի խռովուէ այլազգեաց՝ ոմանք՝ ի մեծամեծացն Հայոց միջնորդ կոչեցան զիշխանս՝ ծանուցին՝ ի դուռն վեհ ամանից՝ որք անցին՝ ի վեր պատրիարգութենն եէմի և կոստանդնուպօլսոյ յաւուրս աւետիք վէզիի։ Եւ եղ հրաման դարձուցանել զինսա վէզիյ յանԹոռ իւր յեղիմ, և դնել զայր որ պատրիարգ՝ ի կոստանդնուպօլիս։ Եւ եղև՝ ի գիշեր հասեալ

Յայնմ աւուր յերեկոյեան ժամերգուէն Ձերեք աւագ
եկեց ածածնի եկեղեցւոյն՝ կացէ՛ ի թեմի ազգ ազար
ժողովրդեան՝ Թէ հրամնաւ մեծապատ Թագաւոր մերոյ
սուլթան ահմէտ պատրարգ կարգեցաւ մեզ մեծ
իմաստ գաւազան վարդապետ։ Օ այն իբրև լուան ժո
ղովուրդք՝ կիսք ի նոցանէ Հաձէի Հաւանեցան . իսկ
կիսք ոչք էին ի կողմն աւետիք վէրդի՝ գրոհ առնեալ
ի վէր աւագերէցսն՝ քարշեալ ընկենլոյն զնա ի թեմէ .
և Տարեալ զգետնի՝ չարաչար խոշտանկեցին զնա բազ
ցի և աքացի . մինչև Հազիւ կարացին այլք գերծուցա
նել զնա , և ապան կըսամբել պահպանօղն . այլ նէ
աղազակէին, մեք զաւետիք վէրդն կամիմք։

Իբրև լուր եղև այս յանկնձս եպաքոսին՝ եղիծա
մոյն կալեալ զմտասանս նմ , և զայլ ոչս անձինս և՝
առաքեաց ի ծառայութի Թիոյ . և եա Տանել զաւե
տիք վէրդ ի բանակ եօթնպարգեանց և աքսորել։ Այ
սպասաւորքն կապեալ գնեցս նմ յեսս , և արկեալ ի
պարանոց նմ չուան՝ եդին ի նաւակ մի . և տարան ի
կղզին կոչեցեալ Յայլագեաց ամրաձգ առասք ։

Յայնժամ կուսակիցք և ազգականք նմ և մայր նորին
անկան ի դրունս իշխանաց . մտաւոցին և Թուղք ա
ղերսանաց առ եպաքոսն . բայց ոչ ոք ունկն մատոյց
նոյ . մտաւոցին և առ Թիրն , և նա առաքեաց առ ե
պաքոսն . և եպաքոսն մերժեաց զնա ։ Այ իբրև փո
խեցաւ եպաքոսն , և նստաւ ի տեղի նմ տամնա Հա
սան փաշա , առ նա և մտաւոցին ագէրսագ լիր . բայց
նա և ոչ զդիրն ընկալաւ ։ Ձեռ այսորիկ մտաւոցինէ
և այլ Թուղք՝ յորում ամբաստան լինէին զչորից ան
ձանց Թշնամեաց աւետիք վէրդի , Թէ նք մտանեալ ի
ծառայութի Թիոյ՝ առանց Տրամանի միայն կաշառօք
եղեալ են անտի , և չզին Համարձակ՝ Այլ զի առեցաւ
ամբաստանութի՝ ոչ փոխանակ նմ մտանեաց զառաս
ի Թիւ ։

Ձեռ երկու աւուրց՝ ի գնալ Թիրի մեծահանդէս փա
ռօք ի մկիթի՝ երկու ոմանք յաւետիքեանց՝ մտաւոցին
նոյ Թուղք ամբաստանութի Թէ բազումք յազգէ մեր
մ , և պարիսպագ մեր եա՝ գլխոյին փանկացեալ են ։
Ակարացեալ Թիրին ի վէր նոցա՝ անդէն վաղվաղակի
յղեաց զնն ի ծառայութի Թիոյ ։ Այ ի յուզել աւե
տիքեանց զաղմուկ խռովութի ի ժողովրդեան՝ եա և

պար

պարքոսն որոնել՝ թէ ո՛րք են գլխաւոր խռովարարքն. և կալաւ զՆոգեսին՝ ի նոցանէ՝ որոց մին էր աբբահամ վիճակ մուրճ կոչեցեալ։ Ի ծին զսոսա նախ յատեան դատաւորի քաղաքին. և դատաւորն կոչեալ զոմանս յերևելեացն հայոց՝ եհարց ցնոսա զինչ գործ է սա՝ ի քաղաքիս. և նոքա միաբերան ասեն. ոչ այլ ինչ՝ բայց եթէ խռովել զժողովուրդն։ Եւ դատաւորն գրեալ զնոսա մակ յանցաւորութեանն՝ առաքեաց զնոսա առ եպարքոսն. և նա հրամայեաց արկանել զնոսա՝ ի գործ գանից յաղ խաղան (՝ի Ֆալախայն)։ և եւս գանել զնոսա առաջի իւր. աբրահամու արբոյց երկերիւք մետասան, և այլոց ևս ընդ նոսին ասպիճանի։ Եւ՝ ի հարկանել զահձնոց զնոսա՝ ասէին ցնոսա ծառայք եպարքոսին. զգաշիք զոր կրէք. խրատ լեալ ձեզ այդ՝ ի բաց կալ այսուհետև՝ ի խռովութենէ. դուք քահանայք էք, պարտ է ձեզ խաղաղութեամբ առնել յայսմ, և ոչ թէ աղմուկ սերմանել։

և ապա արձակեցին զնոսա։

1704 ՚Ի յայլ՝ ի ջանալ աւետիքեանց վերադառձիք։ սիեմի իւրեանց՝ մի ոմն՝ ի նոցանէ նախ վիճակ կոստանդիանուպօլսեցի՝ խորհուրդ եառնոյ և ասէ. այլազգ չէ հնար մեզ դարձուցանել զվիճակ մեր՝ բայց եթէ ուժգնութիւն գրամոյ. և այսու յորդորանօք ժողովեաց՝ ի նոցանէ յոմանց գրամս. և զորս ժողովեաց՝ ծախեաց զնոսա՝ ի գրուանս իշխանաց. և փոխանակ զաւետիքն դարձուցանելոյ՝ ընկէց զգաւազան վիճակի՝ ի պատրիարգութենէ յետ կալոյ նոր յայնմ իշխանութենէ ամիսս տասն. և մատնեաց զնա՝ ի ծառայսն Թիոյ իբր զլրտես փառանկաց. և ինքն նրբատաւ պատրիարգ՝ ի տեղին։ Յայսմանէ անկաւ դարձեալ խռովութիւն մեծ. զի աւետիքեանք՝ որք պատրեցան՝ ի նեբսխան՝ վառեցան ընդէմ նոր. և նմա զօրութիւն զհետ եղեն՝ ի խնդրել զաւետիք վիճակ։

1705 Ձանձրացեալ մեծամեծացն հայոց, և տեսեալ թէ ռձիճ՝ չիք հնար խաղաղելոյ աւետիքեանց, դիմեցին առ եպարքոսն. և հաձեալ զկամս նոր դարձուցին զաւետիք վիճակ. առաց ցնա եպարքոսն. այդ այլ ոչ հանդարտի, և դուք ունիք զառաւելն կրել. այլ նոքա հաւանեցուցեալ զնա՝ նստուցին դարձեալ պատրիարգ զաւետիք վիճակ։ Եւ նա սկսաւ խստագոյն քան զառաջինն բռնանալ և անկարգանալ. և նախ ձեռն էարկ և էառ վերատին զպատրիարգութենին եղելի՝ ի ձեռաց համդե-

ցի

ցի մինսա վէպի. և վարեաց զնա ի կիպրոս կղզի. ուր և մեռաւ նա։ Ընկալաւ ապա ըզ մեծամեծս հայոց ի կերպէբել զնա. և յորոց ոչ կարաց առնուլ ինչ՝ ամբաստանեալ զնոքա՝ թէ փոռանկացեալ լեցեն՝ էարկ տուգանս ի վերայ նոցա։

Օ այսպիսի ինչ արար և միոյ ումեմն՝ որ էր ըզ դրօշակաւ գաղղիացւոց, և բարեկամ դեսպանին. որոյ վճռապատնալիս առաքեաց առ նա դեսպանն. և նա արհամարհեալ զսպատնալիս նոր՝ անդրէն դարձոյց զնոյն առ նա։ Ընդ որ ցասուցեալ դեսպանին յոյժ՝ ազդ ետ բար ի դուռն, և խնդրեաց առնել վրէժուն։ Օ այս միջոց ժամն՝ ժամ պատեհ համարեալ մեծամեծացն հայոց, երեսուքն ի նոքէ՝ որք առաւելապես նեղեալ էին ի ձեռաց աւետիք վէպի՝ մատուցին և ինքեանք զիր առ բաստանուԹէ առ եպարքոսն։

Այնեաց եպարքոսն զաւետիք պատրիարգ և ասէ ցնա. ոչ ապաքէն դու ինքն ամբաստան լինիկիր զայնոց՝ Թէ փռանկացեալ են. իսկ արդ այժմ զլօնի կամիս լինել փռանկաց և իշխել նոյ. զի կայ քո և դեսպանին փռանկաց։ Այլ ի ջատագովել նոր զինքն՝ սաստեաց ի նա եպարքոսն, և ետ դան հարկանել զնա. և առեալ զպատրիարգուԹէն նր՝ ի նմանէ՝ վարեաց զնա յաքսորս ի տեղեդս կղզի (որ է պօղոս առաս)։ Այլ նա անտի դնաց ի միսինա՝ չոքաւ ապա յՀռն գաղղիացւոց. և կացեալ ի քաղաքն մարսիլիա զԺամ ինչ, ընտրեալացաւ լեզուի նոցա. և եկաց ի վանս լատին կրօնաւորաց գաղափուչին կոչեցելոց, յորոց եգիտ բազում խնամ և սէր. և դիտել զնաստակրօն վարս նոր և զՀոգևորական կըԹուԹիս նոցին՝ զարձաւ ի յուշ իւր. և ապաշխարել ի վէր գործոց իւրոց՝ լայր հանապազ ընդ արարսն իւր. և եղև նա իբրև ղգառն, և ստացաւ զառաքինի կեանս. և ապա բազում փափաքանօք զգեցաւ զզգեստ այնոցիկ կրօնաւորաց. և հասեալ ի վախճան կենաց իւրոց՝ մեռաւ բարի մահուամբ։

23 : Յովհաննէս կաթուղիկոսն Հայոց աղէտականդրպե առաջնոյ
և ածիւրոյ. և պատրիարգացն որ յաջորդեցին
գինէ առեւտրէ :

Ճ. 43 = 45 :

1705 : ՌՃԾՃ : Ի նմին ամի՝ յորում վտարեցաւ աւետիք վարդապետ՝ վախճանեցաւ նահապետ կաթուղիկոս , կացեալ ի հայրապետութենէ ըստ ոմանց ամս ժէ . և մնաց աթոռն պարապ աւելի քան զտարի մի . զի ոչ յաջողեր ընտրել կաթուղիկոսի :

1707 : ՌՃԾՃ : Պզտիկ քահանայքն ջուղայեցի ընտրեաւ ի տեղի նահապետի՝ եկաց կաթուղիկոս հայոց հաւանութեամբ աղգին : Այս մինչեւ էր նստեալ յաթոռ հայրապետութեան՝ ունէր ընդդիմութիւն առ քաղկեդոնականս և առ դահն հռովմայ . և շարադրեաց ևս փոքրիկ գիրք մի հակառակ բանից որոյ ընդդէմ գրեաց ստեփաննոս դաշտեցի զերկուս գիրս : Այլ յորժամ նստաւ յաթոռ կաթուղիկոսութեան՝ ի բաց եթող զառաջինն ընդդիմութիւն իւր , և կալաւ սէր մեծ ընդ առաքելական աթոռոյն . և գրեաց ևս գիր հպատակութեան առ սրբազան պապն կղեմէս մեռանողն ի դիմաց իւրոց , և ի դիմաց վէրպաց համօրէն և աղգին համայն :

Նոյն ի կոստանդնուպօլիս յետ աւետիք վէրպի նստաւ վերստին պատրիարգ մատթէոս վէրպ կեսարացի սակս կոչեցեալ ի խնդրոյ դեսպանին գաղղիոյ : Այլ յետ երկուց ամանոց ընկեցեալ զնա աւետիքեանց՝ եդին ի տեղի նոր զմարտիրոս վէրպ քիւրճանճի ասացեալ : Այլ ոչք հակառակէն էին աւետիքեանց՝ յետ չորից ամանոց մերժեալ զնա յաթոռոյն՝ կարգեցին ի տեղի նոր զերից ոմն միքայէլ անուն : Որոյ չեւս կացեալ ամիսս ուրն՝ ընկեցաւ յիշխանութենէ. և նստաւ ի տեղի նոր սա հակ վէրպ յերկրէն ակնայ յեպուչեի դեղջէ :

1707 : ՌՃԾՃ : Վարձ արար ընդ այն աւուրս յովհաննէս վէրպ զիւրոնացի, և եկն ի կոստանդնուպօլիս . յոր յարեցան աւետիքեան . և ընկեցեալ զսահակ վէրպ ի պատրիարգութենէ եդին զնա ի տեղի նոր . և նա սկսաւ այնուհետև գնալ աներկիւղ զձանապարհ աւետիք վէրպի , և անցոյց ևս քան զնա : Ուստի և ուղղափառ ժողովուրդ՝ զորս նա կաթուղիկոս կոչեր , տագնապեալ ի գործոց նր և հա-

մա-

մախոհիս նորին բաժանեցան խոպան ի ժողովրդենէ հայոց, և ոչ ևս գնային յեկեղեցիս նոր, այլ յեկեղեցիս լատինացւոց. յորմէ և անկաս առելութեն մեծ ի մէջ նոր. զոր առաւել ևս սատակացոյցին այլք։

Կային և քահանայք ոմանք եկեղեցիս հայոց եկեալ եմէ՝ Տականք և ևթէ քահանայք, բայց ի կողմն կա- Թողիկ ժողովրդեան գոլով՝ յանդիմանէին զատահար- և քահայրն զառնելն այսր բաժանման և առելութեն բառնալ ի միջոյ։ Յոր երբ ի մէջ ածան գվճառա- գոհն՝ որ Աղիտաս կրսեր եղբայր երեմիայ էլէկսին քեռիւրձանց՝ որդի որ մարգարեսի՝ ի յերիցանց սքե դեորգայ եկեղեցւոյն՝ այլ զարգաբեալ՝ մահաբերեալ Թէք, զգծանալիս և մեծախորհուրդ, պատուհել յաջս ամին. ըստ որ նախանձէ երիցանց ոմանց և հակառաց՝ յարուցին ընդ մեր զայրակնս զմիաբանից. և մանս ուղղափառ հաւատոյ մատնեցին վնաս առաքելոյ. և հոգւոյ լեռուն նահատակել զնա. և երեսն պատ- ձառ ուրացուել բազմաց. տես ի վարս նր. և ի պատ.

Ը. 43։

1708։ Յառաւելն բռնանալ յանկամուս զմիաբանացւոյ՝ տալով հայեալ ի նմանէ ժողովրդեանն՝ ընկերին գնա ի ռաձէ։ պատրիարգութէ. և եղեալ ի տեղի նր վերատին գնաց հակ վարդապետ եպոս էջմին։ Այնուհետև քանի մի տարի սկսաւ հալածել զուղղափառս՝ պատճառելով Թէ գնանակացեալ լցեն նոքա. և երկիցս եղեալ յատեան եպարքոսին վասն այսր մերժելոյ ի նմանէ. Տրամայեց գաւ ևս նոյն, մի երբեք յայնմ հետէ մատուցանել զամ բանատուրթէն ի գուռն վասն քանի կաթուղիկոսէ։ Զհան արձակեաց զա և յատաջորդն Թէքքրատոսէ, և ընկէց գնա յիշատուցէ նր. և նա եկեալ ի կոս տանդնուպօլիս, և միաբանել ընդ իւր զբազում՝ եղ յա- տեան եպարքոսին, և երդոյց Թէ նա ինքն տակաւ եղ պուէնթոյն ի գնանակութէն է գարձէ. և յատաղակէ նր և նորայոցն՝ ընկէց գնա եպարքոսն ի պատրիար- գուէ և աքսորեաց. և Տրամայեաց ժողովրդեան ընտ րել զայլ ոք ի տեղի նր։ Հրաժարեցան մեծաւմեծք հայոց յայնմ ընտրուէ՝ զի ձանձրացեալ էին. իսկ այլք ոչ գիտէին՝ Թէ զո ընտրեսցեն։

1714։ Եւ յայնժամ՝ ի կոստանդնուպօլիս աքեղայ ոմն յով- հաննէս անուն գանձակեցի (կէնձակցի) որ՝ ի հացա- տունս

տունս և՛ի փուտուտնս քնակէը՝ այլ խաստակեաց · զսա մատուցին հացաղաձառք · բայց քանզի բիւրք էին՝ որք գնա ոչ կամէին՝ սա ինքն ազգ արար իշխանաւորացն հայոց գալ ժողովել յԱկեղեցի՝ զոր ածածկին · և ինքն կացեալ յատեան՝ խօսեցաւ ընդ նոսա · և ասէ · Ես ինքս նախանձ , մինչև Հաճիլ ընդ նա ոմանք , և կայուցանել գնա պատրիարգ ։

Ցեսեալ սը Թէ կաճողովք ոչ գնան յԵկեղեցիս Հոյոց՝ այլ փոռանկաց, ձեռն էապի չարչարել զնոս ։ Ղկալացեալ տանիլ այսմ ուղղափառաց՝ եՀԷ եպիսկոպոսաց և եՀԷ քահանայից՝ Հետամուտ եղիջ՝ առանձին պատրիարգ գնելոյ ինքեանց և յատուկ եկեղեցի ստանելոյ · այլ ոչ յայոցէ նոցա ինչ · և որք միաբանեալ էին ի խորհուրդս նոյ անկան ի վիշտս , և ոմանք ի քաստս, և ոմանք յաբացուԷին · տես ի պատ · Ղ · 44 ։ Ա՛յսու պատճառաւ յայլ քաղաքս ևս բիւրք կաՀեալ եղեն , և մանաւանդ ի տուգանս և ի տանջանս · Ա՛յլ ընդ այս պիսի ՀարստահարուԷին գործս այ և նոյ ամենևին չէր Հաճեալ աղէքսանդր կաԷուղիկոս , մանաւանդ Թէ տիրէր և ցաւէր · և գրեԷիջ ի յամենայնի Հոգալոյ և վշտանալոյ՝ վտանգեալ վախճանիցաւ, կացեալ ի ՀայրապետուԷեան սմն չ ։

1715 : ռՂՀԴ : Ա՛ճատուր յահմատանայ, այն ի Համառանցն՝ յետ վեց ամսոց մահՀանն աղէքսանդրի բիւրեցաւ կաԷուղիկոս· և ձեռն էարկ զարգարել գեկեղեցի եՀմիածնին ի նեղը քուստ ագին ագին նկարուք և ոսկեզօծ զարդուք · և բերեալ ի Հեռաւոր տեղեաց ագուիճ քարինս մարմարեայս՝ վայելուչս գեկեղեցի յօրինեաց զտեղի ԻՀման վիճակին· զարդ սա և զայլ նորոգուԷիս եա և զազարս բարեզարդուԷիս ։

24 : Ա՛ճառանն պարսաւոյ ալեռանն երասաղեաց աղետաբեր յովՀաննու Իոլոթի և գրեԷիջ վարդապետ ։

Ղ · 46 ։

Ա՛յլ վասն սէյն յակոբայ որ յԵՂԳ՝ ի մեծի նեղուԷեր վասն ծանրուԷեան պատուցն · զի որովհետև պատրիարգունք կոստանդնուպօլսոյ իշխեին այնմ , ինքեանք ոչ կարէին գնալ անդր՝ առաքէին փոխանակ իւրեանց զմանս յՀականայ · զոր մնեալ զինչս վա նայն՝

Ձեռացն՝ առնուլին դրամս յայլազգեաց ծանր տուիսուք՝
տալով նոցա մուրհակ կնքով վանիցն. և այսպես օր յօրէ
յաւելեալ պարտուցն եհաս մինչև ցութհարիւր քսակս.
և զի ոչ գոյր ձար վճարելոյ՝ ի մեծի վշտի կային միաբանք աթոռոյն. որոյ վասն մեկնեցան ոմանք անտի։
Յայնժամ և պարտատերքն հրամանն հանեալ արքունուստ՝ պատրաստեցան վաճառել զվանքն և զկալուածս նը. և առնուլ զառնլիս իւրեանց։ Այլն ընդ այն ա (1713։)
ւուրս՝ ի կոստանդնուպոլիս յուվհաննէս վիշապ ոմն քա- (ռձկբ։)
զնիչեցի՝ միաբան սըբոյ կարապետին՝ որ՝ ի տարոն, ժողովել զողորմութիւն՝ ի պէտս վանիցն, որոյ առաջնորդ եր գրիգոր վիշապ շերվանցի։ Այն այս յուվհաննէս վարդապետ քանզի առաքինի ոմն եր՝ զօրաւոր՝ ի բանս և արի՝ ի գործս՝ և յայլի հնարագիւտ՝ հաճոյ եղև յաչս մեծամեծացն հայոց և յուվհաննու պատրիարգին դանձակեցւոյ։ Ասաի և ամէնն խորհուրդ արարեալ առաքեցին զնա յերդմ՝ գտանել հնարս ազատութեան պարտուցն։ Ընտրեցեալ սը անդր՝ երաշխաւոր եղև առ պարտատերս վճարել մանր մանր զպարտսն զամս չորս. և հաւանութիւնք բդեշխի տեղւոյն գիր տուեալ և գիր առեալ՝ խորտակեաց նախ զկնիքն զայն՝ որով կնքէին տեղականք զմուրհակսն սըբոյն յակոբայ. եկն ապա՝ ի կոստանդնուպոլիս, և ծանոյց մեծամեծացն զամենայն։ Այլ եցոյց և նոյն՝ թէ առ վճարուիլն այնր պարտուց հարկ է զայլ պատրիարգ դնել յերդմ և զայլ ի կոստանդնուպոլիս։
Հաւանեալ նոյն ընդ սոյն՝ կամեցան զնա ինքն կացու- 1715։
նել պատրիարգ կոստանդնուպոլսոյ՝ զի՝ ի գլուխ տարցի զվերպ. այլ նա ոչ հաւանէաւ յանձն. իսկ արդ ասէ եթէ յետ տարւոյ միոյ ընկերնուցուք զնա, և յայնժամ ուսումն կարացից վճարել։ Այլ նոքա հաստատուն խոստմամբ խոստացան անխախտ պահել զնա յայնմ իշխանութենէ. հաւանեցաւ ընդ այս և յուվհաննէս դանձակեցի. և կամովին հրաժարեցաւ՝ ի պատրիարգութենէ. Յայնժամ ամենքն միակամ նստուցին զնա ինքն յուվհաննէս բազնիչեցի յաթոռ պատրիարգուն, ոչ գոլով տակաւին եպիսկոպոս, որ և իբր մականունամբ կոչեցաւ։
Այլ՝ ի վաղիւ անդր՝ ի պատարագել նոր հանդիսիւ մեծաւ՝ ետ յիշատակել առաջի սեղանոյն զդրիգոր վիշապ զառաջնորդ սըբոյ կարապետին՝ պատրիարգ եղեալ վերա-

ձայ-

ձայնելով. և զնոյն ետ առնել յամենայն եկեղեցիս: Զոմն յայնժամ հայր՝ ի դրանէ զերկուս հրովարտակս, զմին վասն պատրիարգութեան յովհաննու, և զմիւսն վասն պատրիարգութեան դրիգորի՝ զոր և բերին՝ ի կոստանդնուպօլիս. և դրեալ գրեր առ միաբանս եջմն՝ ծանուցին նոցա զեղեալսն:

1717 ռձկէ: Յայնմհետէ երկոքին սոքա անխոնջ աշխատեալ՝ վճռեցին զնամ զայրատն, յովհաննէս վիշապ քարոզելով և շրջելով. իսկ դրիգոր վիշապ՝ զարմանալի ինն գործ գործեալ. քանզի մնացեալներ՝ ի կոստանդնուպօլիս՝ էարկ՝ ի պարանոց իւր շղթայ երկաթի, և աղխեաց զայն, և ուխտեաց՝ այլ ոչ առնուլ՝ ի բաց զշղթայսն յանձնէ իւրմէ՝ մինչև նա ինքն այլ արասցէ տառապանաց աթոռոյն. և մնաց այն շղթայ՝ ի վերայ նորա զամս ութ. յորմէ կոչեցաւ նա շղթայակիր, և յայլազգեաց գինձիրլի: Որև յաւուրս տօնից կացեալ՝ ի դրան եկեղեցւոյ սբ. Ծածկին շղթայիւք իւրովք՝ ձայնէր լալով առ ժողովուրդն՝ որք մտանէին յեկեղեցի, և ասէր՝ ի դիմաց սրբոցն եղիմ. ողորմեցարուք ողորմեցարուք ինձ հաւատացեալքդ քրիստ. զի տուն իմ՝ ի գրաւի է. և որդիք իմ հեռացեալ են յինէն, և ես մատնեալ՝ ի գերութիւն՝ նստեալ եմ՝ ի սուգ և՝ ի գառնութի. ողորմեցարուք ինձ և հանգիք և լուծիք գծանրութի պարտուցս՝ որք դիզեալ են՝ ի վերայ իմ. Այս աթոռ էի առաքելոյն յակոբայ. այժմ աթոռ եմ պարտուց. և ոչ ոք է՝ որ ձեռն կարկառէ առ իս:

Զայսպիսի գործ՝ ոչ շարժեաց զժողովուրդն առհասարակ՝ ի գութ. որով և ժողովեաց սա և յովհաննէս

1718 ռձկէ: վիշապ ըստ նմ բնչ յօգնութի աթոռոյն: Այլ մինչդեռ սոքա յայսպիսի նիրս պատաղէին, անկաւ հրդեհ մեծ՝ ի կոստանդնուպօլիս՝ սկսեալ յումղաբանէ մինչև՝ ի չինար տիսկի, և տեւեաց ժամս երեսուն և չորս. յորմէ այրեցան իբր հինսուն հազար տունք, և հնգետասան հազար ոգիք. այրեցաւ և եկեղեցի սբ Ծածկին: Ո այս տեսեալ երկուց վիշապաց՝ վճռեալ լքան, զի անհնարելի ծանրք պիտոյ էին՝ ի շինութի եկեղեցւոյն. այլ յուսացեալ՝ ի խնամս սբ Ծածկին ձեռն արկին և շինեցին զայն, անձամբ անձին աշխատելով ըստ գործառոյն՝ ի մէջ հողոյ և փուշոյ: Այս իբրև վճարեցաւ նմա, գնաց դրիգոր պատրիարգ յերլ. և՝ ի կարգի եդ զնա, և

լէմ

Ա՛ստն. Է. 41. 24։

և արար բեզմ շինուածին. տե՛ս՛ ի պատ. Շ. 46։

Սոյնպէս և յովհաննէս պատրիարգ անդորրացեալ յիշեալ նուէ իւրում՝ զարծեաց բեզմինչ. և յայնմ եկեղեց- ոյ միքայէլի հրեշտակապետի՝ որ՛ ի պալատ՝ շինեաց վայե- լուչ քան զառաջինն յամի տեառն 1730։ Այս որ մեծն է՝ յայնմ եկեղեցւոյ սքանչելագոյն՝ որ՛ ի գալատա՝ շի- նեաց զայն՝ ի հիմանց թագաւոր աղիւսաջ կամարակապ յամի 1732. ռձճա։ Այնքաց և գպրատունն՝ ի սկիւտար, յորում աշակերտեաց վարդապետն և թարգման- նել՝ ի լատինացւոց զյոլով գրեանս։

Այս եղև յանկանիլ դարձեալ խռովութեանց՝ ի մէջ ազ- գին ընդ հայս և ընդ կաթոլիկս՝ զանազանս խաղալով՝ ազա- չելով զկաթոլիկսն գալ յեկեղեցիս հայոց գոնէ յա- տուրս ուրախ. և յոչ առնուլ նոյ յանձն՝ յարոյց հալա- ծուսն մեծ սրբոյն հրամարտակաւ ընդ ամ տեղիս օսմա- նեան տերութեան. որոյ պատճառաւ ծախեցան բազում դանձք յերկուց կողմանց առ այլազգիս. տե՛ս՛ ի պատ. Շ. 46։ 1720։ ռձկթ։

25։ Գործ դաւթի եկեղեցի սիոնոյ։

Շ. 48 = 49։

Ի բանանալ այլեայլ ազգաց եղելոց՝ ի կողմանս հին սիւնեաց և արցախոյ, և՛ ի հարստահարել նոյ զհայս՝ յարեաւ դաւիթ սիւնի այր խոհական և լայ- նասիրտ, հզօր և քաջաբազուկ. որոյ նստեալ յոճ անդ՝ ի սիւնիս՝ շինեաց զբերդ մի՝ ի գիւղն հալիձոր. և ժո- ղովէ՝ ի հայոց արս կորովիս՝ կացոյց՝ ի վր նոյ սպասա- պետ զվահրամ՝ որ ի գիւղէն հալիձոր. և մղէ պատերազ- մունս բազմս և սաստիկս ընդ այլազգիս զամս բազս՝ յամի տեառն 1722։ ռձկթ։

գտաւ յաղթող. և ջնջեաց յոճ անտի սիւնեաց և ար- ցախոյ զամբ թշնամիս. տե՛ս՛ ի պատ. Շ. 48։

Յաւուրս զօրանալ դաւթի՝ հասին յերկիրն նոր անհա- մար բազմութիւնք այլազգեաց. յորոց զահի հարեալ հայ- ոց եղելոց ընդ նմա՝ թողին զնա, և գնացեալ միացան ընդ այլազգիսն։ Այս ինաց դաւիթ՝ ի հալիձոր եօթնևտասան արամբք, ընդ որս էր և մխիթար. եկին առ նա յայն- ժամ քանի մի արամբք և մեկնեալ փարատեան, և նոր ա- (1726։ ռձկե։)

ամենն նոյ չորեքհարիւր յիսուն և երեք. կայսն՝ի բերդին և ընտանիք բազմոց մոյ և մանկունք, և քանի մի եկեղեցականք, որ են երեք եպիսկոպոսունք, և երեքտասան քահանայք. և՝ի վանս հուսանացն լոր քառասուն միանձնուհիք։

Լսորհուրդ արարեալ ապա դաւթի ընդ իւրսն՝ զօրացոյց զնոսա՝ի նոր. որով և ամենքն՝ի մի կամս հաստատեալ, և հոգևոր զինուք զինեալ որ խոստովանութիւնք և հաղորդութիւնք՝ պատրաստեցին զանձինս՝ի պատերազմ, մինչ նաևանդ թէ՝ի մահ։ Իբրև ազդ եղև այլազգեաց պատրաստութիւն դաւթի՝ դիմեցին առ հասարակ մերձ՝ի դէտն հալիձորոյ. յարեւելեան յայնժամ՝ինն և այլ ևս քաջք՝ի հայոց. և եղև թիւ ամենն նոյ լոր եօթանասունն հազարք արանց՝ ամենեքին զօրաւորք և զինու վարեալք. թէպէտ զխառնիճաղանձն՝ որք կարգեալ էին՝ի ծառայութեն և՝ի բեռնակրութեն։ Օ այն տեսեալ արանցն դաւթի՝ երկեան. և հարկաւորք՝ի նոցանէ լռելեայն խոյս առնել՝ գնացին յարեւելեան յայլազգիս, և խառնեցան ընդ այլհայս՝ որք էին՝ի բանակի այլազգեաց։

Ընդեալ ապա այլազգեաց ընդ գետն՝ եկեալ շուրջ պատ շարեցին զփոքրիկ ամրոցն դաւթի. և կանգնեցին զնուագաւ պատնէշ բարձր, և ուղղեցին անտի զթնդանօթսն մեծամեծս, և սկսան արձակել զբումբս. և կարգ եդեալ շուրջանակի պատերազմէին հրացանիւք և պարսաքարիւք զառուցս վէց։ Իսկ որք՝ի ներքս էին՝ զգուշութիւնք և անձայն պատերազմէին. որով և անկանէին յայլազգեաց անտի յառուցն լոր երեքհարիւր անձինք. իսկ յամրականացն անկան յոյն վէց առուցն ոգիք ութ։

Տեսեալ այլազգեաց թէ ինչ ոչ կարեն ստանալ ամրոցին և երկարեալ մարտ պատերազմին, հազմեցին քսան հեծելոց մեքենայս մեծամեծս և ահեղս, որք էին սանդղանման ինչ բարձր կերտուածք. զորոց՝ի պատրաստել ունէին զնուիրեան։ Օ սոսա այսպէս կարգեալ բաժանեցան ինքեանք յերիս խումբս. հարկն ապա միանգամայն զփոքրն զամրոն. և յերից կողմանց յառաջ վարեալ զմեքենայսն յեղուցին յորմ ամրոցին. և միաձայն ա-

Օ այն իբրև տեսին եպիսկոպոսունք և քահանայք որք կայ-

Ա՛մէն. Ը. 41.25։

հաւատալ դաւթի . և ժողովրդեան յերկիղեցլ . և եղեալ ի քաղաքին զմեռն նշխարաց մտաւին սրբոյն վիճակի սկսան գոչել առ աւր առաջի սեղանոյն . նոյնպէս և կռատեաք որք եկին ի վանսն յաղօթս կացեալ պատասխանս մատուցանելոյն առ նոսա ։

Լսեք դաւթի և որք նէր յերկիս բաժանեալ ընդ եր երից խմբից այլազգեաց՝ անհնարին արագութիւք հրեշտակս արձակելով ջանային ի բաց վարել զչնոսին՝ որք եկեալ նէին ի վեր . և որչափ ոք արուէք վարելին դնոնք այնչափ աստուածնէ խոստն ընդ մեքենայսն՝ ի վեր ընծայէր ի ներքս անկանել փութային ։ Այլ զորք դաւթի առաքեալ հարեալ գնոն , և գյաղթել ինքեանք արարեալ ի վայր թօթափելին . և այնչափ եղեն գիակունք նոյ , մինչև լցուցս գործել առ ամրոցին ։ Այլոյ ոչ ոքոյ առնել եղեն թաղել , և ոչ բաղում յոյժ , և ընդ երից տեղիս եր ապահասղ մարտին՝ ոչ բաւեցուցանէին զնոյն ոճածս առաքեալ ընդ երեսաց . մինչ գրեթէ անդն իսկ մերձ եղեն այլազգիքն մնալոյ ի ներքս ։

Ի հասանել ապա ուրեքորդ ժամու առաքն , և ի խոնջեալ վտանգին առեալք և մխիթար ձայն հռուն դաւթի պահել առ վայր ի ապահասղ գամրոցն . և ինքեանք անձամբակ երթն զնացեալ ընդ դաղանի դուռն ամրոցին , և երկերեալ վտահալք զնոնի նոյ . և յանկարծ ծուռս յարձակեալ ի վերս առաջնոյ խմբին՝ սկսան հարկանել զնոս կատաղի սասկումբ . յորոց խռովեալ և շփոթեալ բազումք նոյ անկան յերկրորդ և երեքորդ խուռնն . և ազատականին մեծամասն թէ հասին հայթ և կռատեան զնոս . և նոյ ահ մեծ բմբռնեալ ապիրատեան և յիմարեցան . և թողեալ զամ զհաչ և զկնապատի իւրեանց՝ սկը և ցան ցնգեցան ։ Պիմեցին զնոսին նոյ զօրքն դաւթի , և հարին զնոսա զսպանն՝ ընդ ամս ոչ ընդհատեան հարեալ . և առին ի նոյնէ հարիւր քառասուն և ութ գրօշակս , և զոչ ամ սպառ նոյ . և դարձան ի հալիճոր ։

Լսեալ զօրք այլազգեացն՝ որք գրուէցան՝ անկան ի զանազան քաղաքս . որոց քանեւերկու հազարք մնային ի մերոյն քաղաքն ։ Օ այն իբրև գիտաց դաւթի առաքեաց զաւետիսք և զմխիթար վաճառն և վճռ կորովի պատրաստ գտանելոյ զնոսա նոյ ։ Եւ նոքա եկեալ մերձ ի մերոյն՝ հացուցին անդ զանոն , պատուէրս տուեալ նոյ

զի ըստ այդմ ըստ առաւօտեան հասանիցեն ի վեր մեղեսայ
և առեալ ըստ իւրեանս երկուս միայն ի նոցանէ՝ եկիցեն յայ-
դեստանեայս քաղաքին . և դոքին անդ զբիշմն ի հայ-
ոց մեղսոց , որք թագուցեալ էին ի յայրս և ի ձորս
յահէ այլազգեաց . քաջալերեցեն և յորդորեցեն զնո՝
զի ի լուսանալ առաւօտն մտցեն զինուք ի քաղաքն , և
մի ինչ երկիցեն : Այլ ինքեանք՝ որք սպառազինեալք և-
ին՝ առեալ ի նոցանէ հանդերձս անարիս՝ զգեցան ի
վեր զինուց . և լեալ իբրև զմեզըն քաղաքացիս՝ մտին
ի ներքս . և առեալ կերպակուր ընդ իւրեանս՝ ուտէին
ըմպէին :

Այլ իբրև ծագեաց առաւօտ՝ զօրք այլազգեայ երթեւ-
եկին աղաղակաւ , և ձայնեին առ միմեանս , թէ մերք
ձեռք են զօրք գաւթի ի քաղաքն . և յամբոխել նոցա
սաստիկ և ի շառաչել՝ անդէն առ նմին աւետիք և մխի-
թար և երկու ընկերք նոցա յանկարծակի սուսերամերկ
լեալ ի մէջ բազմութեանն՝ հարին զորս միանգամ անդ
եկին . և անկաւ ազմուկ և շփոթ անչնարին ի զօրսն
անդ . և քաղաքն ողջոյն յուզեալ ծփայր իբրև ծով ա-
կեօծեալ : Ձայնն յայնժամ և ընկերք աւետիքի և
մխիթարայ , և սկսան գոտորել զնո ի բերան սրոյ :
Այլ ի փախչիլ նոցն աձապարեցին աւետիք և մխիթար ,
և հասին յանցս ձմեռապարհի նոցա՝ որ էր առ երասխ
գետով՝ ուզոն սկնա կոչեցեալ . և էր կերպ անցիցն
երկայն ձգեալ իբրու գնացս ժամու և կիսոյ . որոյ ըս
ի կողմն էր քարաժայռ բարձրացեալ , և ըստ միում կողմն
յորդահոս ջուր երասխայ : Այլ իբրև մտին փախուս-
տեայքն այլազգեաց ըստ այն անցս , սրբա առեալ զա-
ռաջս նոցա՝ զմտանս հարին , և զմտանս դեռատուր կո-
տորեցին . իսկ որք ի քաղաքին էին՝ սրոյ ձարակ եղեն
յընկերացն մխիթարայ և աւետիքի . և սակաւք եղեն՝
որք ապրեցան : Այս ապա ի մի եկեալ հայոց՝ ժողո-
վեցին աւար բազում յոյժ , ձի և ջորի անհամար , զեն
և զարդ պատերազմի անթաւ . և առեալ զնոմ դարձան
առ դաւիթ ի հալիձոր ամրոց :

Այս եղև իբրև տարածեցաւ համբաւ այսր կոտորածի
ընդ աշխարհս տէրունեայ՝ եկին ժողովե-
ցան ի սահմանս դողթան դաւառի բազմութիւք յոյժ զօ-
րաց հեծելոց և հետևակաց նոցա . որոց բանակք լցին
զգաշտս և զլերինս . և զիմեալ հասին ի կողմանս հա-

ձեռոյ. յարեցան՝ ինոսա և քաջք՝ ի հայոց՝ ի կոզմանց
կոզմանց. և եկեալ ձակատեցան յանդիման ամրոցին։
Եւ՝ ի տարակուսել դաւթի՝ անկաւ խուռվութիւն՝ ի մէջ
զօրացն նր՝ վ՚ ոչ գոյին ինչ պատճառս։ Ակսաւ աղաչել զինո
դաւիթ զալ՝ ի հաշտութիւն խաղաղութե, այլ առաւել
ևս զօրացաւ խուռվութիւն նոցա և կոտ։

Տեսեալ ապա դաւթի՝ թէ արտաքուստ պաշարեալ են
թշնամիք, և՝ ի ներքուստ թշնամացեալ են ընտանիք,
խորհեցաւ ընդ իւրսն յայլ ինչ հնարս ձեռն արկանել։
Ունէր սա յամրոցն անդ մատակ ձիս իբր վաթսուն.
առեալ ապա զոսոս արձակեաց զանխուլ՝ ի դիշերի՝ ի
բանակ այլազգեացն։ Եւ քանզի բազումք յերիվարաց
անտի այլազգեաց մատակախառնք էին, ՚ի դիմել մա
տակաց՝ ՚ի մէջ նոցա՝ անհնարին վրնջմունք և կատա
ղութիք նոցին լցին շփոթութիք զնորանս այլազգեացն.
նաև զի բազումք յերիվարաց անտի խզեցեալ երասանակս
և զդանդանաւանդս իւրեանց, և սաստկագին յար
ձակեալ կործանեցին զվրանս, և կիսոց արձակելով յուժ
գին՝ սպանին զբազումս. և յաղաղակել պահապանաց
և հասանն զօրաց՝ անկաւ աղմուկ՝ ի բանակի անդ։
Ստրախոյս եբարձ յայնժամ դաւիթ առ իւրսն. ահա
ասէ ժամ վանելոյ զքրիստոսիս մեր, և դուք զի՞ անկիջ
եք ընդ միմեանս։ Ոչ այս ասաց և յարձակեցաւ ուղ
արամբք՝ ՚ի վրայ այլազգեացն։ Եբրև զայն տեսին զօրք
նորա՝ խրախուսեցին և ինքեանք զհետ նորա. և հա
սին զայլազգիսն՝ ՚ի հարուածս սաստիկս յոյժ. և բազ
քաղմութիք նոցա ցիրուցան կացուցին. և մինչև եր լու
սացեալ օրն՝ զարձան յամրոցն. և յառաւօտուն եկիք
ժողովեցին աւար քաղաքի։

Ի դալ ամին միւսոյ խմբեցան զարձեալ այլազգիք ան (1727։)
համար քաղմութիք իբրև զառատ ծովս՝ ի դաշտն մա (ռՃԿՂ։)
րատու. և զի՝ ի մօտաւոր տեղւոջ բանակիկեր և դա
ւիթ՝ քաժանեցան այլազգիք յերիս առաջս, զի՚ ի մէջ
վակեալ զբանակ դաւթի՝ հատցեն և ջնջեացեն։ Դա
ժանեաց և դաւիթ զիւրսն յերիս զօնդս. և ապա
հրամայեաց նոցա փախչել կեղծեօք՝ ՚ի տեղւոջն անտի,
և յանկարծակի դառնալ յետս, և յարձակիլ՚ ի վր։
Ընդ այս զարմացեալ այլազգեաց՝ համարեցան, թէ
հոյք յիրաւի փախեան յերկիւղէ. որոյ վ՚ ոչ յանհոգս
լեալ՝ բանս եդին՚ ի միջի՝ զի եւ երեկս աւուրն դիմեալ

յեն՝ի բուն սահմանն դաւթի. լուսկին ապա հուր և ջուր հանեալ պատրաստեալ՝ զի կերիցեն և ելցեն՝ի ճանապարհ։ Եւ եղև յորժամ հանդերձեալ էին նոքա ուտել՝ յանկարծուստ դարձան հայք յետս և անկան՝ի վերայ նոցա, և կոտորած սաստիկ եւոեան նոցա. մինչև հալիլ մնալ միոյ՝ի հարիւրոցն. որք մազապուրծ ղեր-

ծեալ փախեան՝ի սահմանաց անտի։

Ասաղում և այլ յաղթութիւնս ազար դաւիթ՝ի քաղում տեղիս. և վարեալ զիշխանական զօրուն իւր ամն վերջ՝ հիւանդացաւ և մեռաւ խաղաղութիւնբ՝ի տան իւրում՝ ի հալիձոր՝ ի հասակի նոր յիսուն և չորս ամաց յամի

1728. ռձկդ։

(1728։) (ռձկդ։) Յայնժամ՝ի մի ժողովէն զօրավարացն և զօրացն դաւիթ միաւամ՝ հաւանութիւնբ կարդեցին իւրեանց իշխան՝ի տեղի դաւթի զմխիթար զսպարապետն նր. բայց ոչ ցուցին նմա զայն հպատակութիւն՝ զոր ունէին առ դաւիթ, և ետուն և նմա անմիաբանութիւն՝ի մէջ նց. ոմանք՝ի կողմն մխիթարայ լինելով, ոմանք՝ի կողմն ներ առեալ՝ և այլք՝ի կողմն այլոց. և եղեն միմեանց մատնիչ։ Այնո նոքա սկսան ապստամբել՝ զօրացեալ այլազգեաց՝ եկին և պաշարեցին զօրօք բազմօք զամրոցն շինեալ՝ի դաւթայ՝ի հալիձոր. և անկաւ խռովութիւն մեծ՝ի նոսա։ և մխիթար կայր վարանեալ՝ի միտս՝ թէ

զինչ արասցէ։

Ապա որք էին՝ի նոսա ըստ նոր առաջնոյն և ըստ այլ՝ խորհուրդ արարեալ գացին՝ի մխիթարայ՝ առաքեցին զնա կնոքն զնր առաջնոյն և զերկուս արս ըստ նմա առ իշխանս այլազգեաց՝ խոսիլ ըստ նոսա՝ի հաշտութիւն։ Հաւանեալ նոցա ըստ այս՝ խոստացան և երդուան ոչ ինչ մեղանչել նոցա, եթէ տայցեն խաղաղութիւնբ զամրոցն. և պահել առ ինքեանս զնր առաջնոյն՝ դարձուցին զերկուս արսն. և որք՝ի նոսա էին՝ յանձն առին տալ առ վաղիւ զամրոցն։ Ո այն իբրև գիտաց մխիթար՝ ի նմին գիշերի

հանեալ ըստ պարսպին փախեաւ զանխնամաբար։

Ա՝ ծագել առաւօտու բացին հայք զդուռն ամրոցին. և այլազգեաց հոտիան տուեալ՝ի նոսա՝ սուր հանին և կոտորեցին զնմ այր զօրաւոր. և գերեցին զկանայս և զմանկունս, ըստ նոսին և զկուսանս վանից։ Ապին և զկին և զորդիս մխիթարայ, և առին զնոսա. և ձեռն արկեալ քանդեցին զամրոցն. և հարթայատակ արա-

ղին

քին զաւեղին. և ելեալ գնացին անտի. և սպառապետն
պլտզդեաց եթող զերը աւետիք ՚ի գիւղն Հալմար։
Յամ միլիթար վերատես գումարեաւ առ ինքն զարս ա (1729։
մեհտ և զօրաւորս՝ յարձակեցաւ ՚ի քաղաքս Թշնա (ռձՀԹ։
ձեայ իբրոց. և վրէժս խնդրելով ՚ի նմանէ վն ինդն և
որդւոյն՝ խորտակեաց զզօրսն նոյ. և Թաւեաց ՚ի նո
ցանէ զբազում ամուրս և զքաղաքս զորս առեալ էր
նախ դաւեթ։ Եւ պատրաեալ զմեծ քաղաքն որդեաց
եաս և զայն. և կոտորեաց ՚ի նմանէ ՚ի մեծամե
ծաց մինչև ցիսրգրկացուս. և եաս զամուսար նոցա։
Եւ եկեալ ՚ի բերդ մի որ կոչիւր ինձորկեր, բնակե
ցաս անդ զաւեւրս քանի մի. և ՚ի ննջել նորա ուրեք՝
ամանք ՚ի հայոց Հարին զնա հրացանիւ. և Տատեղբ
դլուխ նր տարան առ բդեչին մեծ, որ նստեր ՚ի գաւ
բեչ։ Օ որ տեսեալ բդեչին զորգրեցաւ քաղիւեք
՚ի վր պահցին, և ասէ. աբգ անօրինք՝ որգիք կորստ
եան՝ զնարդ իշխեցիք սպանանել ՚ի զուր տարապար
տուց վիշան ձեր, և կորուսանել յերկրէ զայգ պլիսի
այլ զօրաւոր. և անդէն հրամայեաց Տատանեղդլուխս
նոցա։
Եւ այնուհետև յորժէցան աբգ միխիթարայ իւրաքանչ
չիւր ՚ի տեղիս իւրեանց։ Եւ աբգ իշխանքն էին դաւեթ
Յայլեալ տեղիս անգ լուսնիացէ գնացին ՚ի պարսս.
ուր և զօրաւորքն ՚ի նոցանէ կարգեցան զօրավարք
պարսից։ Եւ բառնալք ևս ջանայ չէն ուռեցաւոց և
գումարացաւոց և յարեցան ՚ի մեծ իշխանն յովհաննես։
Եւ սա ինքն յովհաննես ևս բազում պատրաստեալ
քնդ այլազգիս՝ Հուսկ յետոյ ետ գքաղաքն իւր ՚ի ձեռս
նոցա. և ինքն քանի մի ընկերօքն ձանապարհորդեալ
ընդ կասպից ծով գնաց յաժդարխան. և անդ մեծարեալ
յԱիխանէ տեղւոյն՝ եդեալ պատիճ ՚ի նմանէ։ Իսկ ՚ի
աւետիք առեալ զընտանիս իւր զքաջ ՚ի գաղատիս.
և անտի գնացեալ յարեւմուտս եաս գներումն ՚ի ծայ
րագոյն քաղաքացոցն Հռոմէից վերմիոյ իւրոյ
պահպան պատերազմանն՝ ՚ի քաղաքացէն իւրոյմ.
զոր ոչ սակաւ ժամանակ էր ազգին յայսպիսի մեծամեծ
երս գիմել ՚ի գահն Հռոմէից։ Եւ մեր կալոյ նորա
զժամանակ ինչ յայսոսիկ կողմանս դարձաւ անդրէն
յարեւելս. և անդ վախճանեցաւ։
Եւ յետ քառաջ քան զմահ դաւեթի եղիսանին աղջեանք 1722։
Gg 4 զան ռձՀ։

զանտահարու ապստամբեալ՝ ի պարսից՝ եկին՝ ի վէր առաջնորդ. յորմէ բեղմ տառապանս կրեցին հայք բնակեալք՝ ի ջուղա, և եւտուն տուգանս ծանուցանս, տես՝ ի պատ. շ. 47։ Ո այնու ժամանակաւ՝ ի վեր երևեցաւ Թահմազ գուրլի խան. որ զօրացեալ և Թագաւորեալ՝ ի վերայ պարսից կոչեցաւ Նատիրշահ, և առաքեցոյց զլուծանդակ առիւծ. և հասոյց քաղաքս չարիս ընդ ամ աղգս արևելեայց, մանաւանդ յազգս մեր՝ եթէ ինքնին և եթէ՝ ի ձեռն նախարարաց իւրոց. և սպանաւ յիւրայոցն՝ ի վրանն իւրում յամի 1747. ռՃՂՂ։ Յարեան ապա նախարարք նորա՝ ի վերայ մի մեանց. հուսկ յետոյ զօրացեալ քերիմ խան՝ տիրեաց պարսից յամի 1760. տես՝ ի պատ. շ. 52. և 55։

26։ Յառաջիկայ կաթուղիկոսութիւն կարապետ երզնկեցի. և աբրահամու երկրորդ և երզնկեցի։

շ. 50 = 53։

1725։ ռՃՀՊ։ Պրովիետև՝ ի ձմռին առաջ յայսմիկ ալեկոծեալ եղև ծո արարատեայ, ուծացուսուր կաթուղիկոս ոչ կարէր հա նապազ ի քաղաքին նստիլ. այլ շրջէր աստ և անդ. և երբեմն եկեալ յաթոռն՝ վտանգով մեկնէր անտի։ Վասն որոյ նիմ գնալ՝ ի գիւղն ոշական, և դադարել անդ զաւուրս քանի մի. և՝ ի միում գիշերի՝ ի խաւարել լուսնի՝ երբեմն եկին քիշմիշ՝ ի տանիս՝ եւ ընդ նմա և ուծացուսուր կաթուղիկոս, առ՝ ի գնալ զջուի խաւարման նորին. և յորժամ զգնացեր անդ՝ ի վեր ուներով զաչսն՝ անկաւ գլխի՝ ի վայր՝ ի վէր ցցից. և վտանգեալ առ՝ ի մահ՝ ըզ հինի ջորից ժամուց եհան զոգի, կացեալ՝ ի հայրապե տութեան զամս ՃՀ. և մարմին նորա տարեալ թաղեցաւ՝ ի վիայարանի սրբոյն Հռիփսիմեայ։

1725։ ռՃՀՊ։ Վարապետ ուրնեցի՝ այն է գիտնական՝ արքեպիսկո պոս գաղատիոյ այր ղօն և հանճարաւոր, փառացի անձամբ և գովելի վարուք՝ ընտրեցաւ և օծաւ՝ ի հոս տանդնուպօլիս քաղաքի կաթուղիկոս հայոց փոխանակ ուծացուսոյ՝ հաւանութիւնք յովհաննու պատրիարգի և ե պիսկոպոսաց և վէզիրացն եղեալ անդ. և ինքն գինի երից աւուրց ձեռնադրեաց զյովհաննէս պատրիարգ յերուսաղեմ. զի գեռևս չէր օծեալ հայկա

1727։ ռՃՀՋ։ պոս։ Այս մինչև էր մեկնեալ՝ ի կոստանդնուպօլսոյ՝ ա

քար ժողով՝ի քաղաքն անդ. և սահմանեաց զերիս կա-
նոնս վասն աթոռոյն եղիզի։ Այս ապա գրեաց Թուղթ
յարդուճ և հպատակուճ առ սրբազան պատն լինելոյ
կենտիոս երէքտասաներորդ։ Այս գնացեալ յիջմիա-
ծին՝ յետ ջորից ամաց վախճանեցաւ։

Աբրահամ երկրորդ՝ յերկրէն վանայ՝ ի գեղջէ խոշա- 1730։
քայ՝ կարգեցաւ կաթուղիկոս՝ ի տեղի կարապետի. և ռՃՀԹ։
շինեաց յիջմիածին՝ ի մեծի տաճարին զերկուս խորանս
յանուն սրբոյն յակոբայ և սրբոյ լուսաւորչին. նորոգեաց
և զայլ քանի մի շինուճածս վանիցն. և կացեալ՝ի հայ-
րապետութենէ ամս իբր ե վախճանեցաւ։

Այլ նախ քան զնստիլ սր կաթուղիկոս՝ ամաւ միով
յառաջ դիպաւ ծառազաստիկ. որոյ աղաչաւ բղմաղ-
մուկք անկան ընդ հայս և ընդ յոյնս. և ապանան երկու
՛ի հայոց, և երկու ևս՛ի յունաց։ Այ տեսեալ այսր խռո-
վութենէ եղև հրամայեաց՛ի կոստանդնուպոլիս. և այ-
րեցան երկոտասան եկեղեցիք յունաց։ Այս յետ երկուց
ամաց այրեցաւ գրեթէ բոլոր ղալատիա։

Աբրահամ երդ՛ի կղզւոյն կրետայ՛ի քաղաքէն գանգ 1734։
տիոյ՛ ի յոյն մօրէ՛ առաջնորդ սահմանացն Թէքիրտա- ռձՃԴ։
ղու՝ գնացեալ յուխտ յիջմիածին, և տիրելի լեալ յաչս
միաբանից, ի մեռանիլ աբրահամու երկրորդի՝ կար-
դեցաւ կաթուղիկոս՛ ի տեղի նր։ Այս հրաւիրեցաւ՛ի
Թահմազղուլի խանէն՛ ի մուղան դաշտ. և օրհնեալ
զսուր նր էած զինչով նորին։ Ո այս ետ առնել Թահ-
մազ, զի ծանուսցէ Թէ լինքն է Թիզը նաև՛ ի վր հայ-
ոց. և բազում պարգեւօք դարձոյց զնա յիջմիածին։
Այ սր աւուրս դարձեալ գրգռեցաւ՛ի կոստանդնուպոլիս
հալածումն մեծ ընդ մարդափառաց. որ Թէպետ և զև-
ջաներ երբեմն, բայց կրկին և կրկին յառներ. տես՛ի
պատ. էջ. 50. և 51։ Նորբոքեցաւ՛ի նոյն աւուրս և այլ
ինն խռովումն՛ի մէջ յունաց և հայոց, զի յոյնք ազգովին
ելեալ յատեան Թիզրի՝ առին հրաման հրովարտակաւ
դարձուցանելոյ զնոսա յաւրէնս յինքեանս։ Այլ մինչև
ելեալ էր հրովարտակին՛ ի դուրս, դիմեցին հայք առ
դեսպանն դաղղիոյ. և նա բազում հնարիւք և խոտո-
րութիւք խափանեաց զայն. տես՛ի պատ. էջ. 51։

Ընդ այն աւուրս վախճանեցաւ աբրահամ կաթուղի- 1737։
կոս երրորդ, կացեալ՛ի հայրապետութենէ ամս իբր չ։ ռձՃԷ։
Եւ միաբանք եկին ժողով արարեալ գրեցին՛ի

կոս

կոստանդնուպօլիս. և աղաչեին՝ զի ընտրեսցի կաթուղիկոս դրիգոր պատրիարգ եղեալ։ Այլ ոմանք՝ ի միաբանից անտի գաղտ՝ ի նոցունց դրեցին առ արևելեան հայս՝ որ՝ ի կոստանդնուպօլիս. և խնդրեին՝ ի նոցանէ ընտրել զղազար վիճակ զառաջնորդ գիւրունիոյ. զորոյ զանուն նշանակեալ էին ոսկեգրով։ Օ՜այն իբրև իմացաւ դրիգոր վիճակ, առ օրին հրաժարեցաւ. քանզի զի տեղ թէ յերկպատակիլ միաբանից՝ չէ նման հնար խաղաղութիւն կալ։ Այլ զի ոմանք՝ ի հոյոց չէին հաւան և ոչ ընդ զազար՝ կամեցան ընտրել զպետրոս վիճակաւոր կաթուղիկոսն կոչեցեալ, որ էր նոքին եղբայրակից, առաքել յաբրահամ կաթուղիկոսէ։ Այլ ի վերջոյ ընտրեցաւ նա ինքն զազար՝ որ նստեր ի գիւրունիա։

27։ Գործ զազարու կաթուղիկոսի։

Ջ. 53 = 54։

1737։ ռձձէ։ Ես գինքն կաթուղիկոս, եւ մեծաշուք փառօք եւ ահեղ լինն հանդիսիւ՝ ի գիւրունիոյ. և առանց առնլոյ գկրօնաւորսակ կաթուղիկոսուէ՝ ի դրանէ՝ չոքաւ՝ ի կաղին. որոյ առաջնորդ էր յայնժամ սահակ վիճակ ահաթին կոչեցեալ, և յայլազգեաց չիլ զարապաշ։

Տեսեալ բդեշխին կարնոյ զայնպիսի հանդէս զազարու և զայնչափ շքեղուն ոսպասուց նը, զորոյ գնմանն չէր տեսեալ՝ ի կաթուղիկոսունս հայոց և ոչխակ լսեալ, խոժոռեցաւ. այլ անտես արար։ Ունէր զազար ձի մի խայտ ագնիւ յոյժ. զայն տեսեալ բդեշխին՝ խնդրեաց՝ ի զազարէ. և՝ ի չտալ նը՝ դժուարացեալ բդեշխին՝ կոչեաց գնա յատեան իւր, և եհարց գնա. գի՞նչ կայ՝ ի քում ձեռն՝ զի այդպիսի փառօք պերճանաս՝ ի քաղաքիս և՝ ի թագաւորութեանդ մերում. ունի՞ս՝ ի թագաւորն մերմէ տուեալ քեզ այդպիսի իշխանութիւն. և պահանջեր՝ ի նմանէ ցուցանել գկրօնական արքունն։ Այ յասել նորա՝ թէ տակաւին չէ եկեալ՝ ցաստուածալ բդեշխին հրամայեաց դնել զնա յարդելանս. և դրեաց թուղթ՝ ի դուրն, և ամբաստան եղև առաւելեօք ըզ-

ձոխութիւնէ և զփառացն զազարու։

Իբրև եհաս բանն առ եպարքոսն և առ արքայ՝ վաղ վաղակի առաքեցին սուրհանդակ՝ ի կարին՝ բերել ըզ-

զա-

զաղաղ ՚ի Կոստանդնուպոլիս ։ Իսկ զաղաղ առանց ի-
մանալոյ զայս՝ կամէլովշահիլ զբդեշխին՝ մատոյց նմա
զայն զիւր ձի, ըստ նմին և զմատանի անդամանդեայ. և
հաշտեցոյց զերեսս նոր ։ Եւ զի յանչախս Թշնամի էր
ուղղափառաց՝ յաւուր միում՝ ի խօսել իւր ընդ բդեշխին՝
չարախօս եղև զնացանել. զորոյ զբանսն զօրացոյց անա-
նիա վարդապետ ոմն քիլլէքի առացեալ. անդ էր և սա-
հակ վէրպ ահագին. և լուռ կայր ։ Եւ ապա կասկած-
եալ սահակայ՝ թէ խռովուն յարիցէ ՚ի քաղաքի՝ դնաց
՚ի բանեն ։ Եւ բդեշխն զրդռեաց ՚ի բանիցն զաղաղու
և ՚ի շահասիրութիւնէ կալաւ զբաղումս յուղղափառաց,
և էած ՚ի նոցանէ բազում ինչ, և ինքն յանկարծակի
մեռաւ ։

Եւ ընդ այլազգի իշխանք քաղաքին երկուսին տուեալ
էին յառաջագոյն, զի թէ ոք յառաջնորդաց կիմ կիշխա-
նաց յարուսցէ բանս հակառակութեան ՚ի վէր կաթող-
կութեան՝ կրեսցէ զառաստատան ծանր յոյն և ՚ի մարդկա-
նէ, ՚ի մեռանիլ բդեշխին յանկարծական օրհասիւ՝
հաստատեցին ՚ի միտս իւրեանց թէ այն եղև յաղագս
ոչ պահելոյ զերդումին ։ Ապա առեան կարգեցնոյ կո-
չեցին զզաղաղ, զատաստանաւ մահու զատել զնա. և
նա բազում՝ բանիւք հաւանեցոյց զնոսա, թէ պատճառ
այսր խռովումն եղև չիլ զարտապան՝ այն է սահակ վէրպ
ահագին. և ուղերձեալ նոցա զանկշռելի ընծայս մեծա-
մեծս՝ աղաչեցաւ ՚ի ձեռաց նոցա. և հրամանն առեալ ՚ի
նոցանէ եկ ՚ի կարնոյ հանդերձ աղխուքն, և գնաց ՚ի
կարս ։

Եհաս յայնժամ արքունի սուրհանդակն ՚ի կարին. և
լուեալ թէ զաղաղ չոքաւ ՚ի կարս՝ սնդեցաւ վշտացաւ.
այլ զաղաղ փութացեալ անց յերկիրն ՝ուրումն պատսխ,
և զերծաւ ։ Զառաքեցին ապա իշխանք կարնոյ զօրա-
կանս ՚ի բասէն, և կալան զսահակ վէրպ. զոր և ար-
կեալ ՚ի շղթայս՝ հեծուցին ՚ի ձի, և զերկոսին ոտն
կապեցին ընդ միմեանս շղթայիւք ՚ի նեղքուստ զալորտով
ձիոյն. և առեալ բերին ՚ի կարին. և արկեալ զնա ՚ի
բանտ՝ ուր կային մահապարտք առելի քան զնոսա ՚ի մի
շար շղթայից կապեալք՝ կապեցին և զնա ընդ նոսա. և
սպասեին դալստեան նորոյ բդեշխի՝ զի տեսցէ զգա-
տաստան նոր ։

Զայլ ամանք սնդեցին թէ արդ. Իսկ պատա՛ կորուսա-
նել

նել զնա, զի մի ամենևին պարտաւոր գոյութիւք երդմանն, և կրեսցուք պատուհաս առ յոյժ. և ի հաւանիլ այսց իշխանացս և՝ դառնանան մնալու եղև վասն նորա: Յանկնարինս մտեալ սահակայ՝ մատոյց զաղաչանս ի ձեռն բարեկամաց առ իշխանն. և ծանր ծանր երդմամբ եցոյց թէ անպատրաստ է ինքն յամբաստանութէ անտի. և ծախեաց ի նմին գիշերի զեօթն քառակս դրամոց յընծայս և ի տուրս. և եհ դիր զ՚այլսս եօթն քառակսց, և ազատեցաւ:

Այլ ի վաղիւ անդր եղեալ յատեան ի մէջ եկեղեցւոյ՝ խօսեցաւ բազում ինչ ի վէր զաղաչանս. և ըստ բանիւ արար զնա անդէն հանդիսիւ. և արգել նզովիւք՝ զի մի ոք իշխեսցէ յիշել զանուն նէր յեկեղեցիս ի բովանդակ իւրումն վիճակի: Այսմ ըստ դարձան բռնի՝ որք եկին ջատագով զաղաչանս. բայց նա ի կողմն իւր ունելով զմեծամեծս՝ նկուն արար զնա զամն երիս. և դրեաց Թուղթ ամբաստանութիւն ի կոստանդնուպոլիս զդարն:

1738 Ոսկ զաղար գնացեալ յերջմիածին օծաւ կաթուղիկոս.
ռձձէ: և իբրև լուաւ՝ զոր արարն սահակ վարդապետ՝ բարկացաւ յոյժ. այլ պետրոս վէպ քրիստիւրն կոչեցեալ զբազումն՝ ըստ որս և զաղէքսանդր վարդապետ կոստանդնուպոլսեցի՝ հաշտեցոյց զնա, առեալ ի զաղարէ ջրեքտասան քսակս՝ զորս տուժեաց սահակ:

Յանցանելքանի մի ամաց անկաւ տարապարտ թշնամութիւն ըստ մէջ մեծի իշխանին պարսից՝ որ կոչիւր շահ մահմուտ բէկ, և ըստ մէջ զաղարու. որոյ վ՚ս ամբաստանեալ եղև զաղար, և մատնեցաւ ի ձեռս թահմազ զայ, և վտանգեցաւ ի վտանգ մահապարտութէ. և տուեալ յաթոռոյ էջմիածնի քան հազար լիտրայն (որ առնէ հարիւր հազար զերմանիպուսկ ոսկի,) հազիւ կատարեաց զերծանիլ ի ձեռաց նր:

Ծադեցաւ ասպա և այլ խռովումն ի մէջ նր և ի մէջ ֆեթհալի նախարարին աստապատցւոյ. նմին իրի կրեսկին ամբաստանեցաւ առաջի թահմազայ, և կոչեցաւ ի նմանէ ի բանակն: Այս զի ոչ գիտեր զաղար՝ թէ ամբաստանուի լեալ է զիւրմէ, այլ համարեր թէ առ ի պատիւ հրաւիրի, գնաց անդ փառօք. և եհար շքեղ զնորան իւր ի մէջ բանակի արքային: Ցեսեալ թահ-

մա-

մնալոյ զվրան նորա՝ եհասցէ թէ որպէս էին այն վրան առ հեղ. և իբրև առացաւ թէ զսպարտու է՝ հայոց գլխաւորն, հրամայեաց կործանել զայն, և քարշել զղպազար, և դանել զնա յերեսս երկաթի ձեռնոցօք. մինչև խոպառ այտուցան և տրորեցան երեսք նր, և ինքն արիաւ՝ի բանտ։ Լսաւ ասպա՝ի նմանէ Թահմազ Հաղարջինդհարին Թուման, և գնաց զոր ունէրն։

Նա եաւ գնել՝ի տեղին նր անուանմբ կաթուղիկոսի զյովհաննէս վիպ ապստլեցի. որ կալաւ զաթոռն տէրպատականու թ՝ի ամիսս իբր հինգ։ Լսակ գաղար բազում ինչ ծախեալ՝ի գրունս մեծամեծաց ձեռամբ եղբօր իւրոյ նր յովսեփայ՝ էին յեջմիածին. և վանել անտի զյովհաննէս վիպ՝ նստաւ միւսանգամ յաթոռ հայրապետութեան։

Յամի յորորդի կաթուղիկոսութեանն սորա վախճանեցաւ՝ի կոստանդնուպոլիս յովհաննէս պատրիարգ կոլտան կոչեցեալ, և թաղեցաւ առ դրան եկեղեցւոյ լուսաւորչին՝ զոր ինքն էր շինեալ։ Սա՝ի կենդանութենէ իւրում դրեաց գիր ուղիղ դաւանութենէ, և յղեաց առ լատին երիկս քաղաքին. և էին առ նա Թուղթ սիրոյ և օրհնութենէ՝ի հռովմայ։

Յաջորդեաց սմ աշակերտ սնր յակոբ վիպ նալեան ազգաւ յերկրէն տիվրիկու՝ի գեղջէ գիմարայ. յորոյ աւուրս եղեն բազում հալածմունք բազում անգամ՝ի բազում տեղիս, մանաւանդ՝ի կոստանդնուպոլիս և՝ի գաղատիա. տես՝ի պատ. Ճ. 53։

28. Պայքար գործ ղպղտու։

Ճ. 54 = 58։

Պայ՝ի դառնալ զպզտու յեջմիածին՝ գրգռեաց ղ մանց Թշնամացեալ ընդ պետրոս վիպ քիւրթիւրն, և ընդ աղէքսանդր՝ կալաւ զնոսա, և բազմիք չարչարեաց զնոսին. և յետ բազում անգամ հարուածելոյ զնոսա ձեռամբ դահձաց՝ զերկոսին ևս էարկ՝ի գործի դատնեց յաղխազան (՝ի Ջիալախս). յորում այնչափ հարին զնոսա յոտս նց, մինչև հոսիլ արեան յերկնգանց նոցին. և երկոքին ևս ուշաթափ լեալ՝ ոչ ևս զգային ինչ. և քարշեալ զնս ընդ գետն՝ տարան և եդին՝ի բանտի. և կապեցին զնս անդ շղթայիւք։

Յետ

կահանին։ Եւ զրեցին զարձեալ զկիր ամբաստանութեանն զղաղատրե՛ի վէր Թխատգոյն Թագաւոր եւ ամբքեաս ։

Իբրև գիտաց զաղաղ՝ Թէ վճարեցան պարտք նոր՝ եկն յերջիանծին . և տեսեալ Թէ միաբանք աթոռոյն չեն հաձեալ ընդ ինքն , և զրեալ եւս են զնորմէ ամբաստանութիւն , կալաւ վաղվաղակի զերկուս ՚ի վերայեն զյակոբ շամախեցի և զյովհաննէս գինեպան , զի շիրաձի կո չէին . և աքսորեաց զնոս ։ Եւ ապա զրեալ վիայական Թուղթս վ՚ը բարեկաւուբ անձին նորոյ և ուղղուբ վա րուց նորոյ՝ բռնադատեաց զմիաբանսն ստորագրել և կնքել զայնս . և առաքեաց ընդ ամ տեղիս . և փակեաց զդրունս վանիցն . զի մի ոք ելեալ ազդասցէ յայսմ եռոյ զդրս արարն ։

1748 ։ Եւ սակայն նամակք միաբանիցն շարժեցին զաղգն ուձիք ։ Համօրէն ընդեմ նր ։ Ոմն սակս ժողով արարեալ ՚ի կոստանդնուպոլիս՝ առաքեցին յերջմիածին զնա ինքն զբիւեթիւր սեպտոս վէրպն և զսահակ վէրպ զահապինն՝ զի ուղղեսցեն զնորն . և կամ ընկեցեալ զղաղատր յա Թուսն՝ դիցեն զայլոր ՚ի տեղի նր ։ Ի գալ՚ոց յերջմիա ծին՝ գտին փակեալ զդրունսն ընդ հրամայելոյն զա զարու . վէր և դնացին յերևան ։

Ալ նա ինքն զաղաղ գրեալ զնոցանէ զիր ամբաստա նութեանն բռնութեամբ կնքել զայն միաբանից . և զնացեալ մատոյց մեծի իշխանին զարքեժու ։ Ոյր քննեալ իշխանին զբանս ամբաստանուբ նր , և տեղեկացեալ զրպիսուբ երկուց եկեղցին , հրամայն յղեաց առ նախա րարն երևանայ , և ասէ . կոչեա առ քեզ զնոսա միաբան սն երջմիածնայ , և հարց ցնս՝ Թէ զի՞ կամին խրեանց առաջնորդ . և զոր նր ընտրեսցեն՝ նա լիցի նոցա կա Թուղիկոս ։

Եւ նախարարն առաքեալ կոչեաց զնոսա միաբանսն երջ միածնի . և առեան ուղղեալ եւս բերել առաջի իւր զաղ զար և զերկուսին վէրպն զպետրոս և զսահակ , և զնո սին իսկ զմիաբանսն , ասէ զմեծամեծս հայոց երևանայ և շրջակայ տեղեացն , և զմանուկար իշխանաւոր հայ ։ Եհարց ցնս և ասէ ցնոսին զկնի կաթուղիկոսն կամիք , Թէ զնորոգ եկեալն . (զգի համարէր Թէ սահակ կամ պետ րոս որք նորոգ եկեալ էին՝ ընտրելոցն յաղգէն) ։ Պինդ էտուն ամէնք ՚ի մի բերան և ասեն . զնորն ։ Յայնժամ հրամայեաց նախարարն տանել զաղաղ ՚ի տեղւոյն կղզի

և դնել զնա անդ յարգելանս։ Եւ արձակեալ յիւրմէ
զհայս, ասէ. զնացէք և նստուցէք ձեզ կաթուղիկոս
զմին յերկուց այսր։
Եւ նոյ եհեաւ յեջմիածին՝ ընտրեցին զպետրոս. և օծին
զնա կաթուղիկոս. և բանադրեալ զլազար՝ դրեցին
ի տամ, որ էր եղև։ Եւ յակոբ պատրիարգ կոստանդ
նուպոլսոյ յատեան ելեալ յեկեղեցւոջ՝ ըզ ոճաճնի
կրկին և բանադրեաց զնա, յուզեալ ամին զամ վնաս
նէր վկայութիւն մաքանչին համօրէն, և բանիւք առաջնոր-
դաց քրիստոսասէր և վանորէից։ Եւ գնաց ոմանք ի
հայոց եղելոց ի կարին և ի զմիւռնիա յառաջադոյն
բարեկամ դոլով զլազարու՝ ի կողմն նէր եղեն, և յարու-
ցին խռովումն բազմ, մինչանք եջմիածնի գրեցին վե-
րստին թուղթ երկար՝ ի բազում պատճէնս, յայտ ա-
րարեալ զամ, և կրկին կրկին ըզ բանիւ արարին և
անլուծանելի նզովիւք նզովեցին զլազար. որում և
ստորագրեալ կնքեցին որչափ եպիսկոպոսք և վերակ գը-
տանէին յայնժամ յեջմիածին, որ են քահանայի եպիս,
կոպոսունք, և ինննասանն վերակ. և եղև փոքր ի հանդ
գարտուն։
Այլ՝ի թագաւորել՝ի վեր պարսից միրզէ խալրահիմի՝
գրեաց զլազար յաքսորանաց անտի զազաչանս առ բարե-
կաման իւր. և միջնորդութիւք նոյ բազում ինչ ծախեալ՝
դարձաւ՝ի սեանայ. և հրամանաւ արքունի յաւիշտա-
կեալ զկաթուղիկոսուն հայոց՝ եկն յեջմիածին. և կա-
լեալ զպետրոս կաթուղիկոս՝ կապեաց՝ի շղթայս, և
առաքեաց՝ի ջահուկ. և եւս փակել զնա՝ի սենեկի
միում. և խնամեր զնա անդ կին նոր յովսեփայ եղբօր
զազարու՝ խանում խաթուն կոչեցեալ՝ կերակրովք և
ըմպելեօք։ Եւ՝ի մեռանիլ խանում խաթունին անկաւ
նաև մնացեալ պետրոսի՝ վտանգեցաւ՝ի սուկ և մեռաւ.
եկաց սա՝ի կաթուղիկոսուբ եջմիածնի ամիս տասն։
Օ այնու ժամուն խալրահիմ շահ յանդղրմ բարս լեալ
էարկ հարկս՝ի վեր հայոց. յորմէ անհնարին նեղութիւն
կրեցին նոքա մանաւանդ՝ի ձեռս հարկահանից։ Եւ՝ի
յառնել նախարարաց նէր՝ի վեր միաբանց՝ ոմանակոխ ե-
ղեն՝ի նոցունց չիմ քաղաքս և յաւանս. Թող զանցս
շահկերտ քաղաքի. տես՝ի պատ. շ. 56։ Թող և
զայլ ալեաս՝ որք դործեցան՝ի կողմանս նախջուանայ,
և առաւել ևս յաղուլիս, նաև՝ի ջուղայ. տես՝ի պատ.

Ե. 57 : Յոյժ և զոր միանգամ ասարին ընդ Հայս ալիմեր տէն խան և Հասան խան և այլք. տէս ՚ի պատ. Ե. 58 :

29 : Յամանակ կալուածիցոսն ե , եւս և պատրիարգոն ինասայ մինչ ցղեակս . և նախ՝ աղմուկ բռնակալսն պրոխորոնի :

Ե. 59 = 60 :

1749 : ՚Ի վրդովիլ ծին Հայոց և պարսից՚ի կաթողիկոսուէն ազգին : զազարու ջահկեցւոյ, և՚ի պատրիարգուէն յակոբայ նալեան՝ անկաս գարձեալ վրդովմուն՚ի կոստանդնուպօլիս՚ի պատճառս պատրիարգուէն քաղաքին : Յանգի եկեալ յերկիր վէպ ոմն սիլիստրացի՝ պրոխորոն անուն՝ զոր ասէին քալոխորոն կոչէին , զկնի եղև պատրիարգուե : Նա միաբանեալ ընդ իւր զերիս ոմանս յերևելեաց քաղաքին՝ մատոյց բղխինչ առ եսպարքոսն , և առ այլս ոմանս յաւագանեսն . և էառ դնչխանուե պատրիարգուե առանց գիտելոյ ամենևին մեծամեծացն Հայոց և ժողովրդեան : Նա յառաջնում աւուր զատկի՝ մինչ ժողովեալ էին ժողովուրդք յերկեղեցի՝ որ ածաձնի՝ էին եհաս անդր պրոխորոն բազմութիւբ արքունի սպասաւորաց և պատրիարգական փառաւք՝ հանդերձ իւրովք պաշտօնեիւք . և կամէր մտանել հանդիսիւ՚ի ներքս :

Ո՛ այն տեսեալ ժողովրդեանն՝ զարմացան և զարհուրեցան , միանգամայն և սրտմտեալ ընդ նա՝ եւին ընդդէմ նմին ազաղակաւ, և գոչէին. ոչ գիտեմք զքեզ . մեք ունիմք մեր պատրիարգ զյակոբ վէպ , և ոչ կամիմք զայլ ոք : Յարձակեցան յայնժամ՚ի վէր նմին արքունի սպասաւորք , և հարին զնա բզօք . և վանեալ զնա բունի՚ի բաց՝ մուծին յերկեղեցի զպրոխորոն : Նա յայնժամ նոցա տուեալ յակոբայ պատրիարգի յերկեղեցւոյ անտի գնաց՚ի տուն ուրումն բարեպաշտի :

Յերկրորդում աւուր զատկի եկին միաբանգամ պրոխորոն յերկեղեցի . և յորժամ դարձաւ առ ժողովուրդն , և կամէր խօսիլ ինչ ընդ և քարոզել , ՚ի բանալ զբերան իւր միաբարբառ սկսան ազազակել ժողովուրդք . ոչ կամիմք , ոչ կամիմք. ոչ ընդունիմք զքեզ պատրիարգ. կեցցէ պատրիարգ մեր յակոբ վէպ. և զայս ասացեալ յարձակեցան՚ի վէր նմին , և կամէին յափշտակել զնա : Նայն պրոխորոն կացուցեալ էր առ դրան եկեղեցւոյ զարքու-

քուանի սպասաւորս զգեստուեք Հայոց, նըք զգեցեալ կաք
զան յարձակման ահաբեկին, և զերծուցին զպղծութենն։
Այս շուտ շրջեալ տարածեալ ի քաղաքի եհաս մինչև
Ախթանջո Թագըլ. և Տրամմաւաս եպարքոսին ընկերացա-
պրոխորին ի պատրիարգութիւն յեօթնեկին աւուրս եկեալ
նուէն. և աքսորեցաւ ի բերդն սամոն։ Այլ ընտ-
բերցաւ ի տեղին մինաս վճիռ ահնեցի առաջորդ վա-
նից ձրի կարապետին որ ի տարոն։
Լսեալ զայսոսիկ վճիռ նաղեան առաքելին ի պրուսա։ Այլ
զի ինքն աւուրս եհաս վախճան կենաց գրկեզոր պատ-
բիարգին եղեալ, ի տեղի նորա կարգեցաւ պատրիարգ
նա ինքն յակոբ վճիռ։ Այլ ի սոցա աւուրս մեռաւ զա-
զար կաթուղիկոս գետ վերատեսին նաոեղբայր ամն երկու և
կէս. իսկ յաւարչն նաոեալ եր ամս ժ։
Ի հնաս ահեկէ պատրիարգ կոստանդնուպօլսոյ ընտ 1751։
բերցաւ փիլ գաղարոս. և գնացեալ յեկուիածին օծաւ ռա-
կաթուղիկոս։ Իսկ ի տեղի մինասայ ընտրեցաւ պատ
բիարգ կոստանդնուպօլսի գերգոր վճիռ փոխանորդ նը,
որ եր յհահն սիւնեաց եպերկին աբանդայ. և երկա ին
քըն քաղաքավար ոմն և շահեցող, մարդասեր և ողոր
մասիրտ։
Ի աւուրս սորա երևելի եր յոյժ ի կոստանդնուպօլիս
Հաւուրս սորա երևելի եր յոյժ ի կոստանդնուպօլիս
և մեծարեալ յոյժ առաջի ամենայն եղելոց անդր։
և համբաւ նը տարածեի եր ընդ ամ տեղիս. որով հաւա-
սար չեր ոք երևեալ ի հայոց մինչև ցայսմաւր։ Ի գնալ
նը յուխտ յերկիր սեաւոյ գրկեալ պատրիարգ սիրեցաց
զնա. և ի գառնալ եւրոպիացիք զնա ընդ իւր, եդեալ
պատրիարգ յերկիրն ֆրանգոռս վճիռ. և նաոոյց զնա պատ
րիարգ յերկիրն ֆրանգոռս վճիռ. և նաոոյց զնա պատ
բիարգ փիլ գեորգեայ, և զգեստեալ կարգեաց առաջո
նորդ պրուսայում։ Այլ ինքն եաղուալ յեա բզիկ գրծոյց
զնին սակաւ ժամանակ յայնմ տարւոջ գլխաւորեցաւ ի կոստան
գնուպօլիս յամի 1752. ռամ։ Իսկ մինաս կաթուղիկոս
կայեալ ի Հայաստանեայս աշխ, վախճանեցաւ։
Ընդ նոսա ընտրեալ էր ի կոստանդնուպօլսոյ պարաստ կոչեցեալ 1754։
ընտրեալ ի կոստանդնուպօլիս ի տեղի մինասայ գնաց ռամ։
կաթուղիկոս. և օծաւ անդ կաթուղիկոս. և եկաց ամ
մի և կէս։
Ահակ ահագին անուանեալ ի նահանգին խորձեանոյ 1755։
ընտրեցաւ ի տեղի աղէքսանդրի. և կայեալ ամ մի և ռամ։

ամիսս էին՝ ի կոստանդնուպօլիս՝ չորս՝ ի կարին. և բնակեցաւ՝ ի կարսիր վանս, երբեմն և՝ ի վանս լուսաւորչին ամս իբր երեք. և ոչ կամեցաւ դնալ յԷջմիածին: Այլ՝ ի նոյն աւուրս՝ ի կոստանդնուպօլիս սիմոն վիճակ էրևանցի նոմիրական էջմիածնի, և աբրահամ վիճակ աստապատի: Այլ զի սէք չէին բնաւ հանձնալ ըստ սահակ, յոչ դնալոյ նոր յԷջմիածին առիթ առին և ջանային ընկենուլ զնա: Այլ՝ ի զօրանալ բանից՝ ոչ՝ գրեաց առ նա ի ոմն՝ ի բարեկամաց, թէ՝ ի տեսանել մեր աստ ըզմի մեռանս խօսեցայլք բերանով: Այլ ասելովն աստ՝ կամէր զպատուականել ընծիթ գալոց ես առանց կիճղկուէ: Այլ յայնժամ՝ ի կոստանդնուպօլիս, յորում ընկեցեալ զսահակ՝ ի կաթուղիկոսուէ՝ ընտրեցին զյակոբ շամախեցի: Այլ անդէն վիճակի առաքեցին՝ ի կարին զնախայիշեալ աբրահամ վիճակ, զի առնուցու՝ ի սահակայ զՀաշիճ հասից կաթուղիկոսուէն: Գնացեալ նոր անդր հրատարակեաց յեկեղեցւոջ զանկանիլ սահակայ՝ ի կաթուղիկոսուէ և զընտրիլն յակոբայ: Այլ ինքն սահակ առանց օծանելոյ վախճանեցաւ կաթուղիկոսուէն՝ ի վանս՝ որ լուսաւորչին, և թաղեցաւ անդ. կացեալ յիշխանուէ ամս իբր ե:

1759 Յակոբ շամախեցի ընտրեալ՝ ի տեղի սահակայ՝ օծաւ
ռմը: կաթուղիկոս յԷջմիածին. սա էր բարեխորհուրդ և բարեսէր ոմն. որ և կացեալ՝ ի կաթուղիկոսուէ ամս իբր ե, վախճանեցաւ:

1763 Սիմոն երևանցի՝ որ դարձեալ էր՝ ի նոմիր ակուէ ընտ-
ռամբ: րեցաւ՝ ի տեղի յակոբայ. և եկաց ամս ժէ: Այնչափ ցաւ ինքն ցսիմոն ոչոք՝ ի կաթուղիկոսացն Հայոց գրեաց ինչ Ըստէպ լատինացւոց յետ կաթուղիկոսուէ, և ոչ իսկ ղպլար. զի զոր գրեաց նա՝ յառաջ՝ զկաթուղիկոսուէ իւր էր. սա միայն համարձակեցաւ՝ ի նոյն՝ ի գիրսն պարտաւճառ. և վճարեաց ոչինչ: Այլ և ջանայ ցուցանել, թէ մեք չեմք ինչ փոխոխեալ ամենևին, և ոչ իսկ համարձակիմք փոխել զոր միանգամ աւանդեցին մեղ նախնիք մեր: Այլ զայս այսպէս հաստատեալ՝ ձեռն էարկ ինքնին փոխոխել և վեր՝ ի վայր առնել զծնօղացոյց ազգին զաւանդեալն՝ ի նախնեաց անտի՝ ի սե հարց մերոց: Այլ ոչք էինն՝ ի կոստանդնուպօլիս՝ յաւուրս զաքարեայ պատրիարգի՝ ոչ ընկալան զայն. և ժողով մեծ գումարեալ յեկեղեցւոջ՝ սե ածածնի,

սահ

ասէ՝ մանաւանդ թէ մեք ոչ կարեմք փոխոխել կիւրեղոսի
զայն նախնի ժողովոյն Հանդերձ հիշատակաւ : Այլ
հետոյ (յաւուրս դանիէլի պատրիարգի) նոքին խոկ
դարձեալ լքին զնոյն . և զսիմոնին սկսան վարել :
Վասն սի ամբաստանեալ յաւուրս յակոբայ պատրիարգի
երևեցաւ՝ ի կոստանդնուպոլիս երեց ոմն բալուեցի՝ մա-
նուէլ անուն՝ այր խուովասէր և յանդուգն : Այնոքիկ
զընտրուեն սիմոնի խուովուն մեծ յարոյց՝ ի քաղաքին
ընդէմ ուղղափառաց . և ապա վն բազիւ էարեսայ իւրոյ
աքսորեցաւ՝ ի քիլքէ անտի : Այն հետոյ դարձ ապարեալ
անդր՝ դրձն խուովեաց զաշգն , և դրձն աքսորեցաւ . և
յաքսորս անդ մեռաւ . տես՝ ի պատ · չ· 60 :

Վ ԺամԱն ասա յակոբ նալեան կամելով հրաժարիլ՝ ի պա- 1764 :
տրիարգուէ կոստանդնուպոլսոյ ընտրեցաւ՝ ի տեղի նր ռամէ :
զգրիգոր վիճակ կոստանդնուպոլսեցի պատմաչեան , զայր
բարեհամբոյր . և ինքն յետ սակաւու մեռաւ : Այն նա
ինքն գրիգոր վիճակ յետ քանի մի ամաց հրաժարեաւ՝ ի
պատրիարգուէ՝ ջրքաւ յերկիր քրիստոնէից . և անդ
վախճանեցաւ : Այ մեկնիլ նր՝ ի կոստանդնուպոլսոյ
ընտրեցին՝ ի տեղի նր զշաքարիա վիճակ կաղզուանցի
զնուիրակն էջմիածնի :

Վ ուկաս՝ ի գաւառէն կարնոյ յետ մեռանելոյ սիմոնի 1780 :
ընտրեցաւ կաթուղիկոս հայոց : Այլեկ յաւուրս նր ռամէ :
և յորս գկնի գինչ անցք անցին՝ ի մէջ հայոց՝ այլոց թո-
ղաք գրել · և զոր գրեցաքն՝ շատ համարեցայ , և քաւ
՝ի փառս աստուածաբանական ծն , և՝ ի պատիւ քարեբան-
նելոյ ածծածնին :

ԿԱՐԳ ԻՐԱՆԱՄՈՒԹԱՆԱՑ

Նահապետ, Թագաւոր, և Իշխանապետ Հայոց։

Ա՛ռ[illegible]այակ Թորգոմեան՝ ի Ծնընդ[illegible] ա
Նախ դաց յաթեթայ՝ հինգերորդ ի[illegible] բ
Նայէ. Նախին Նահապետ Հայ[illegible] գ
ոչ՝ յետ որոշելոյն ի քեզ՝ այլ[illegible] դ
ի Հայաստան առանձինն,
2107 ամս իբր. ձ։

Հայկազունք։

2026 Աբամնակ, կամ արամանեակ ե
որդի Հայկայ ղինի մահաս հօր
Իւրոյ պայազատեալ տիրե
ամս խէ, կամ ղէ։
1980 Աբամայիս կամ արմայիս որ զ
դի արմենակայ. ամս. ի. ղ։
1940 Ամասիա որդի արամայիսայ. է
լբ. կամ ձբ։
1908 Գեղամ որդի ամասեայ. ը. ը
կամ ճ։
1858 Հարմա որդի գեղամայ. լա. թ
կամ ն։
1827 Աբամ որդի հարմեայ. ծբ։ ժ
1769 Աբայ որդի արամայ. խէ։ ի
1743 Կարդոս. որ և արայ արայ[illegible] ժա
եան. ժբ։
1725 Անուշաւան որդի կարդոսի. ը
խգ։
1662 Պարէտ. ը։ յետ այսորիկ ժա
մինչև ի սկայորդի՝ ոմանք
յաջորդեն յայլև այլ ցեղից
Հայկազանց, և ոմանք որդ
ւոյ յորդիս։
1612 Աբբակ. խգ։ ժբ
1568 Ջաւան. լէ։ ժգ
1531 Փառնակ Ա. ծգ։ ժդ
1478 Սուր. խե։ ժե
1433 Հաւանակ, կամ Հանակ. լ։ ժզ
1403 Վաշտակ. իբ։ ժէ
1381 Հայկակ Ա. ժբ։ ժը
1363 Աբգակ Ա. ժգ։ ժթ
1349 Աւնակ. ժէ։ ի
1332 Շաւարշ Ա. ին։ իա
1326 Նորայր. իգ։ իբ
1302 Վահամ. ժգ։ իգ
1289 Կար. գ։ իդ
1285 Գառակ. ժբ։ իե
1267 Հրանտ Ա. իե։ իզ
1242 Ընձակ. ժե։ իէ
1227 Գղակ, կամ դղակ. լ։ իը
1197 Հօրոյ. գ։ իթ
1194 Ջարմայր. ժբ։ լ
1182 Ամիջոց պարապոյ. բ։
1180 Շաւարշ Բ. խգ։ լա
1137 Պերճ Ա. լե։ լբ
1102 Աղբուան. իէ։ լգ
1075 Պերճ Բ. իա։ լդ
1035 Բազուկ. ծ։ լե
985 Հոյ. խգ։ լզ
941 Յուսակ. լա։ լէ
910 Աբգակ Բ. իէ։ լը
883 Կայպակ. խե։ լթ
838 Փառնաւազ Ա. լգ։ խ
805 Փառնակ Բ. իս։ խա
765 Սկայորդի. ժէ։ խբ
748 Պաբոյր որդի սկայորդւոյ տի[illegible] խգ
րէ պայազատասբ ամս. է. և
743 տալա Թագիւհ պահակեալ Թա
գաւորէ այլ և ամս. խէ.
ընդ ամ. խը։
700 Հրաչեայ որդի պարոյրայ. իբ։ խգ
678 Փառնաւազ Բ. որդի հրա
չեի. ժգ։ խդ
665 Պաճոյճ որդի փառնաւազայ. խզ
լէ։
630 Կառնակ որդի պաճոյճայ. ը։ խէ
622 Փաւոս որդի կառնակայ. ժէ։ խը
605 Հայկակ Բ. որդի փաւոսի. խթ
լէ։
569 Երուանդ Ա. որդի հայկա ճ
կայ. գ։
565 Տիգրան Ա. որդի երուանդ ճա
դայ. խե։
520 Վահագն որդի տիգրանայ. իէ։ ճբ
493 Աւտուան որդի վահագնի. ժը։ ճգ
475 Դերսես որդի աւտուանայ. լե։ ճդ
440 Ջարեհ որդի ներսեհի. խզ։ ճե
394 Աբմոգ որդի ղարեհի. իթ։ ճզ
385 Բայդամ որդի արմոգայ. ժդ։ ճէ
371 Վան որդի բայդամայ. ի։ ճը
351 Վահէ որդի վանայ. խգ։ ճթ
328 Ամիջոց պարապոյ՝ ը սորուբ
աղեքսանդրի մակեդոնաց
ւոյ՝ ամս. գ։

աբգարու · և Սանատրուկ քեռորդի աբգարու · ՟ե ։
35 Աբլուկ պարսիկ · 8 ։
35 Մինդոպ վերակ · ծԸ ։
38 Սանատրուկ առանձինն · Ը ։ հԸ
52 Հռոմէից վերակ · 7 ։
52 Տիրին եղբայր տրդատի · Ը ։ 3 ։
60 Տիգրան նրուերտոյն · Ֆ ։
63 Տիրին վերսին · ՟ը · Ես՝ Ը ։
68 Երուսանդ Բ · արշակունի՝ ի հՀ մօրէ · ի · 8 ։
88 Արտաշես Բ · որդի սանատր հՀ կոյ · խԸ ։
129 Արտաւազդ Բ · որդի ար- հԸ տաշէսի · Ը ։
131 Տիրան Ա · եղբայր արտա- հՁ ւազդայ · խը ։
152 Տիգրան Գ · եղբայր տիրա- Ձ նայ · խՁ ։
194 Վաղարշորդի տիգրանայ Գ · ի · ձԸ
214 Խոսրով Ա · մեծ՝ որդի վա- ձՁ ղարշայ · խԸ · 5 ։
259 Մ ինջոց պարապտոյ · խՀ ։
286 Տրդատ մեծ՝ որդի խոսրո- ձՀ վու · ծՀ ։
342 Մ ինջոց պարապտոյ · Ձ ։
344 Խոսրով Բ · փոքր՝ որդի ար- ձՀ դաւտայ · Ի ։
353 Տիրան Բ · որդի խոսրովու · ձԸ ժԸ · կամ Ժ · 6 ։
363 Արշակ Բ · որդի տիրանայ · ձՀ ժԸ · կամ Ը ։
381 Պապ որդի արշակայ · ի · կԺ ։ ձՀ
384 Վարազդատ արշակունի · Ձ · ձԸ կամ Ի ։
386 Աբլուկ Գ · որդի պապայ · Ձ · ձԺ Լս՝ Ձ · 6 ։
386 Վաղարշակ Բ · եղբայր նորա ղ Ը նմա · Ա ։
388 Խոսրով Գ · արշակունի · Ե ։ ղԱ
392 Վռամշապուհ եղբայր խոսր՝ · ղԸ ի Ա · 6 ։
414 Խոսրով վերսին · 8 ։
415 Շապուհ պարսիկ որդի յազ- ղՀ կերտի · Ի · 5 ։
419 Մ ինջոց պարապտոյ · Ի ։
422 Արտաւիր · որ և արտաշես որ- ղՀ դի վռամշապհոյ · Ի ։
428 Անկումն արտաւրի յաթոռոյ, և աքսորանք նորա · և բար- ձումն Թագաւորութեանն արշա- կունեաց ։

Կոստակ ։

325 Մ ինդրան կոստակալ՝ կարգեալ կ յազկբանդրէ՝ ի հայս · է · 6 ։
319 Նեռապազամեոս կոստակալ՝ ի կա կոզմանէ մակեդոնացւոց · ՟ը ։
317 Աբդռմարդ իշխան հայկազն՝ կը իբր կոստակալ՝ ի կոզմանէ մակեդոնացւոց · լԲ ։
294 Հրանա Բ · իշխան հայկազն՝ կի իբր կոստակալ՝ ի կոզմանէ սելևկիացւոց · խԸ ։
239 Արտաւազդ իշխան հայկազն՝ կի իբր կոստակալ՝ ի կոզմանէ սելևկիացւոց · Ծ ։
189 Արտաշատ յորեալ՝ ի սելև- կե կիացւոց · Ը ։
159 Արտաւազդ որդի արտաշա- կէ սոյ · Ժ ։

Արշակունիք ։

149 Վաղարշակ Ա · պարթև՝ եղ- կէ բայր արշակայ մեծի՝ և Թոռն արշակայ պարթևի, Թագա- ւորէ՝ ի վը հայոց ամս · իը ։
127 Աբլուկ Ա · որդի վաղարշա- կը կայ · ԺՁ ։
114 Արտաշես Ա · որդի արշա- կի կայ · իԸ ։
89 Տիգրան Բ · որդի արտաշե- ՟ս սի, որ և ասի մինչեն տիգ- րան · լՁ · Լս՝ իՅ · ը ամ՝ ամս · ծՁ · յորս Թագաւորեաց նաև՝ ի վերայ սելևկիացւոց ամս · ԺՁ ։
55 Արտաւազդ Ա · որդի տիգ- հԱ րանայ · ամս իբր · իՅ · ՟ը հօր
35 իւրում · ապա ամս · Է · ա- ռանձինն ։
30 Արշամ կամ արշամ եղբայր հԸ տիգրանայ՝ ի վերայ մեծի մասին հայոց · իԸ ։
27 Արտաւիա ՝ի վերնն հայո · քԱ ։
16 Տիգրան ֆոյզ · ծԸ ։
1 Աբգար որդի արշամայ · լԸ ։ հՊ
Երուսաղեղբայր տիգրանայ ֆոյզոյ · օ ։
ՀՀմ Տիգրան նրուեր · Ֆ ։
Ցն · 3 Աղբամ արծրունի · ծԸ ։
16 Վռնան կամ վիճ պարսիկ · օ ։
16 Աբլուկ պարսիկ · Ը ։
18 Զինոն արծրունի · ծԸ ։
34 Անանէ կամ անանուն որդի հՁ

Ա՛ստ

Մ՛ատեան ։

428 Վեհմիհրշապուհ պարսիկ. ժէ։ ղե
Յորում ժամանակի՝ վահան
ամատունի կարգեցաւ հա-
զարապետ Տ՛ին. և Վարդան
մեծ մամիկոնեան սպարա-
պետ. ասի. ժԹ ։

442 Վասակ սիւնի. ընդ ամ. Ճ ։ ղէ

452 Աորթմիզդ արշական պար- ղէ
սիկ. ժԹ. 6 ։

464 Աորվէնասպ յոզմանդեան ղը
պարսիկ. ժէ ։

481 Սահակ Ա. ասպետ՝ բագրա- ղԹ
տունի. ա. 7 ։

483 Շապուհ միհրանեան պար- ճ
սիկ. 6 ։

483 Նիխոր վշնասպդատ պար- ճա
սիկ. 4 ։

484 Անգեկան պարսիկ. 7 ։ ճբ

485 Վահան մեծ մամիկոնեան՝ որ- ճգ
դի Տ՛ամկի կղզւոյ վարդա-
նայ. իէ։

511 Վարդ մամիկոնեան՝ եղբայր ճդ
մեծին վահանայ. դ ։

515 Բաբդան պարսիկ. դ ։ ճե

518 Մ՛ժէժ կի՛ մաժէժ գնունի. Ը ։ ճզ

548 Դենշապուհ պարսիկ. դ ։ ճէ

552 Վշնասվահրամ պարսիկ. ը ։ ճը

558 Վարազդատ պարսիկ. ը ։ ճԹ

564 Սուրէն ձիհրվշնասպուհեն ճժ
պարսիկ. է ։

571 Վարդան Բ. վարդ՝ մամիկո- ճժա
նեան, որդի վասակայ որդ-
ւոյ վարդայ, իշխան և զօրա-
վար. է ։

578 Մ՛ինրան ձիհրվշեն պարսիկ. ճժբ
ժէ ։

593 Սմբատ բագրատունի բազ- ճժգ
մայեղի մարզպան հայոց և
վրկանի. ը ։

601 Դաւիթ սահառունի. իգ ։ ճժդ

625 Վարազտիրոց բագրատունի ճժե
որդի սմբատայ. է ։

Կ՛ուրապաղատ, պապկի՛ և ասպէտ ։

632 Դաւիթ սահառունի՝ որ նախ ճժէ
լեալ էր մարզպան՝ ի կողմա-
նէ պարսից, կարգեցաւ յե-
տոյ կիւրապաղատ՝ ի կողմա-
նէ կայսերն յունաց. դ ։

635 Մ՛ինոյ պարապոյ. ա։

636 Թէոդորոս ուշառնի՝ իշխան ճժզ
և զօրավար. է. և ա՝ ժա ։

643 Վարազտիրոց բագրատունի՝ ճկ
վերսին՝ կիւրապաղատ. 8 ։

644 Սմբատ բագրատունի՝ որդի ճժէ
վարազտիրոցայ՝ կիւրապաղ-
ղատ. Ճ ։

654 Համազասպ մամիկոնեան՝ որ- ճժը
դի դաւթի՝ սպարսիկ և կիւ-
րապաղատ. է ։

659 Գրիգոր մամիկոնեան՝ եղ- ճժԹ
բայր համազասպայ՝ սպա-
րսիկ. իէ ։

683 Մ՛ինոյ պարապոյ. բ։

685 Աշոտ բագրատունի՝ որդի ճկ
բիւրատայ՝ սպարսիկ. դ. 8։

690 Սերբէհ կամսարական՝ որդի ճկա
վահանայ՝ սպարսիկ և կիւ-
րապաղատ. է ։

695 Աբդէլ հադարացի՝ ասօղ ճկբ
կան առաջին՝ առաքեալ յա-
միրապետէն. բ ։

695 Սմբատ բագրատունի բիւրա- ճկգ
ւեան եղբայր աշոտոյ՝ կիւ-
րապաղատ. Թ ։

704 Կաշմ հադարացի ասօղկան. ճկդ
ժդ ։

717 Վիրք կամ վէրկա հադ՛՛ ասօ- ճկե
ղկան. Ճ ։

727 Մ՛ահմէտ հադ՛՛ ասօղկան. է ։ ճկզ

732 Աբդլազիզ հադ՛՛ասօղկան. ժ։ ճկէ

742 Մ՛րուան հադ՛՛ ասօղկան. ա ։ ճկը
աս յետոյ եղև ամիրապետ յա-
մի. 744 ։

743 Աշոտ բագրատունի՝ որդի վա- ճկԹ
րակայ՝ սպարսիկ. ժէ. զոր
կուբացուցին մահասօղք ։

758 Իզնա Ա. հադ՛՛ ասօղկան. բ։ ճլ

760 Սահակ Բ. բագրատունի՝ որ- ճլա
դի բագարատայ՝ սպարսիկ.
ձ. և ա՝ դ ։

766 Աիւէյման հադ՛՛ ասօղկան. ի։ ճլբ

769 Պէքիր հադ՛՛ ասօղկան. իԹ ։ ճլգ

778 Հասան հադ՛՛ ասօղկան. դ ։ ճլդ

781 Իշխանք հայոց պայազատեան. է ։

786 Իզնա Բ. հադ՛՛ասօղկան. ժբ։ ճլե

798 Խուզիմայ հադ՛՛ ասօղկան. է ։ ճլզ

818 Հոլ կամ հաւլ հադա՛՛ ասօղ- ճլէ
կան. ժէ։

835 Բագարատ կամ բագրատ բա- ճլը
գրատունի՝ սպարսիկ. ժդ ։

848 Ապուսէթ ասօղկան՝ ի ցեղէ ճլԹ
պարձ

պատմեց · ե · 4 : առ կոչի և ապօրհնէձի :

850 Բռնեալ հարեալ՝ առաքեան · ձին է · 6 :

855 Շինիլ պարակի՝ վերակացու ձխնա մինչև՝ ի ժամանակս իշխա նուքին աշտարակ · իգ :

Բառերանուն :

859 Աշտա Ա· մեծ՝ բազբատաւ ձխբ նի , որդի ամբատայ խոստո վանողի՝ առնէ երբև իշխան իշխանաց աան · իվ :

885 և ապա պահակեալ Թագաւո րէ աան · է · ընդ ամ՝ աան · լա · 7 :

890 Ամբատա Ա· նահապատակ՝ որդի ձխգ մեծին աշտարակ · իգ :

908 Գոգիկ արծրունի՝ որդի էդեսիոյ գրիգորի , և էլիզբէի ամբատայ արտայի՝ ըստ որում՝ ի վարդա րան · իբ :

914 Աշտա Բ· երկամի՝ շահան ձխգ շահ , որդի ամբատայ · ժգ · 6 :

921 Աշտա պարապետ շապուհեան՝ հօր էդեսիոյ երկաթ աշտարակ՝ ի դուին · ք :

928 Աբաս՝ եղբայր երկամի աշտ ձխե տայ · իգ :

937 Դիսիոսի աշտ արծրունի՝ որդի գոգիկայ՝ ի վարդա րան · ք :

952 Աշտա Գ· ողորմած՝ շահիար ձխզ մեն , որդի ամբատայ · իե · 7 · կամ իզ :

953 Աբուսահլ համազասպ արծրունի՝ էդեսիոյ դիսիոն՝ ի վարդ · ք :

962 Մուշեղ՝ եղբայր աշտայ ողորմ ած՝ ի նմա · իգ · նմ իգ :

972 Աշտա սահակ արծրունի՝ որդի աբու սահլի՝ ի վարդա րան · ք : և Գուրգէն խուզիի՝ եղբայր նո · լբ : և Սենեքերիմ յովհաննէս՝ եղբայր նոցա · ք : ա նախնե րա տա՝ ի ոբեաոփա :

977 Ամբատա Բ· տիեզերակալ՝ շա ձխե հինշահարքին , որդի աշտայ ողորմածի , ժբ · 7 · կամ ժգ :

984 Աբաս որդի մուշեղայ՝ ի նմա · նբ :

989 Գոգիկ Ա· շահնշահ՝ եղբայր ձխբ ամբատայ տիեզերակալի · իվ · 10 :

1020 Յովհաննէս , որ և կոչիւր ձխե

ամբատա որդի գագկայ · ի :

1021 Աշտա տալ՝ եղբայր յովհաննու · ք :

1027 Գուրգէն արծրունի՝ որդի պետի էդեսիոյ՝ ի ոբեաոփա · ք :

1037 Գոգիկ որդի աբասայ՝ ի նմա · ք :

1037 Աբուսահլ արծրունի՝ և աբասահլ եղբարք դասուին՝ ի ոբեաոփա · ք :

1040 Ամիջոյ պարապետ · իբ :

1042 Գագիկ Բ· որդի աշտայ քա ձխ ջի · ք :

1045 Սա յետ երից ամաց զրկեալ՝ ի Թագաւորութենէ կայ վասն բանգուխք յօնին յուշնայ աան · լգ · կամ լե · մինչև՝ ի

1079 ամն իւր · և յայնմ հետէ բարձաւ Թագաւորութե բազ գրատունեայց · լբ նմին և արծրունեայց :

Ռուբինեանք :

1080 Ռուբէն Ա· մեծ՝ ազգական ձխա գագկայ առին՝ ի կողմանս կիւլիկիոյ և տարսոն աան · ժե :

1095 Կոստանդին Ա· որդի ռուբ ձխբ բենի · է :

1100 Թորոս Ա· որդի կոստանդ ձխդ նի · իգ :

1123 Լեւոն Ա· եղբայր Թորոսի · ժե ձխգ

1138 Մերձոյ պարապետ · իվ :

1144 Թորոս Բ· որդի լեւոնի · իգ ձխգ

1168 Թոռնիմոս պապ՝ աներ Թորո ձխվ սի · ա :

1169 Մլեհ եղբայր Թորոսի · է ձխգ

1174 Ռուբէն Բ· որդի սեւբադ ձխզ նեայ՝ եղբօր Թորոսի և մլեհ հի · ժա :

1185 Լեւոն Բ· մեծ՝ եղբայր ռուբ ձխվ

1198 բենի · ժբ : և ապա ապա հետ Թագաւորէ · իա · 4 · լբ ամ՝ ամն · լգ :

1219 Ջապելը զհոյ՝ դաստար լեւոն ձխ նի · ա :

1220 Փիլիպպոս կամ Փիլիպ լա ձխա տին · լբ :

1222 Մերձոյ պարապետ · լբ :

1224 Հեթում Ա· որդի կոստանդ ձխբ նի առաջ պարոնի · իե : (որ և կրօնաւորեալ՝ կոչեցաւ մակար) :

1269 Լեւոն Գ· որդի հեթումայ · ի : ձխբ

1289 Հեթում Բ· որդի լեւոնի · ձխբ

ք ·

ՃԲ : (որ և յովհաննէս կոչեցաւ) :

1293 Թորոս Գ. եղբայր հեթումայ. Բ :

1295 Հեթում յովհաննէս վերծաւն. ա :

1296 Սմբատ եղբայր հեթումայ. Բ : ՃկԸ

1298 Կոստանդին Բ. եղբայր հեթումայ. ա կամ Բ :

1300 Հեթում՝ երրորդ անգամ. Է. եւս՝ ՃԲ :

1305 Լեւոն Գ. որդի Թորոսի Գ. ՃԲ : ՃկԸ

1308 Օշին եղբայր հեթումայ. ԺԲ. 6 : ՃկԹ

1320 Լեւոն Ե. որդի օշնի. ԻԲ : ՃՀ

1342 Կոստանդին Գ. ՃիՀանի, ի հօրէ լսաւին՝ և ի մօրէ հայ. ՃՀՈ ա :

1343 Գուիտոն՝ կամ կիւտ եղբայր ՃՀԲ ՃիՀանի. Բ :

1345 Կոստանդին Գ. ի ցեղէ լա- ՃՀՃ սինագունց և հայոց. ԺԸ :

1368 Մինչ պարապտոյ. Բ :

1363 Լեւոն Ջ. լեւոնեան՝ ի հօ- ՃՀՃ րէ լսաւին, և ի մօրէ հայ. ԺՈ :

1375 Ընդհանուրն և բանտարկուն

1393 Լեւոնի : Մահ Լեւոնի Թագա- ւորի վերջնոյ ի գաղղիա. և բարձումն Թագաւորութեան հայոց խափատ :

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒՆՔ

Հայոց :

Ա Ղբիգոր լուսաւորիչ, որ և ՃՀ գրիգորիոս Ա. մեծ՝ պարթև- 302 ազեան, տուբերնի պահլաւ- ատն. Ը :

332 Արիստակէս Ա. որ և ռըս- Բ տակէս՝ կրասեր որդի լու- սաւորչին. Է. 6 :

349 Վրթանէս՝ երկց որդի շուսա- Ե ւորչին. ԺԲ. 9 :

356 Յուսիկ՝ որդի վրթանէսի՝ Ե եղբայր գրիգորիսի աղուա- նից կաթուղիկոս. Ը :

362 Փառներսէհ յաշխէտաց՝ ի Է վանաց գլակայ. Ե. կամ Բ. 6 :

364 Ներսէս Ա. մեծ՝ որդի աթա- Ը նագինէսի՝ Թուռն յուսկան. Է. կամ ԻԲ :

384 Շահակ՝ ի մանազկերտոյ՝ որ Է ի հարք՝ ազգական ալբիա- նոսի. Բ. կամ Ե :

386 Ջաւէն ազգական շահակայ. Ը ա. կամ Ե. կամ Ե :

387 Աստուածակէս ազգական զա- ԼԹ ւեհնայ և շահակայ Ե. կամ Է :

390 Սահակ Ա. մեծ՝ պարթև. որ Ժ և խահակ՝ որդի ներսէսի. ԺՀ :

428 Սուրմակ յորձնէից՝ ի բզնունեաց՝ հալածուխրոս. ա :

429 Բդէշխայ կամ աբդէշխայ ասորւոց. Ճ :

432 Շմաւէլ ի շամաւէլ ասորի. Ե :

440 Մեսրոպ որ և մաշթոց վարդ՝ ի հացեկաց ասորոյն, ան- ղամահ. 6 :

441 Յովսէփ Ա. ի հոդոցեամ ա- ԺՀ ւանէ վայոց ձորոյ. ԺԲ. եւս Բ : կամ, Ժ. 5 : եւս՝ Ե :

452 Մեղեսէ ի մանազկերտոյ. Է : ԺԲ

457 Մովսէս Ա. ի մանազկեր- ԺԵ տոյ. Ը :

465 Գիւտ յարահեզայ ի տայոց. ԺԵ Ժ :

475 Ղեւիսատիոս Ա. արծրու- ԺԸ նի. Է :

480 Յովհան կամ յովհաննէս Ա. ԺՀ մանդակունի՝ ի ծախնոտայ յարշաւսուենեաց. Ը. 6 :

487 Բաբգէն կամ բաբգէն յոհ- ԺՀ ննոյ՝ որ՝ ի վանանդ. Է :

492 Սամուէլ յարծկեոյ՝ ի բզն- ԺԸ նունեաց. Ժ :

502 Մուշէ յաղբերց կամ յայլա- ԺԹ բերդից սւանէ կոտայից. Ը :

510 Սահակ Բ. յուդկայ՝ որ՝ ի Ն հարք. Է :

515 Ղեւիսատիոս Բ. ի տիրաւէժ ԼՈ սւանէ բագրեւանդայ. Ը :

521 Ղեւոնդ երեսփոխ՝ որ՝ ի յաղ- ԼԲ բերանէ. Ե :

524 Ներսէս Բ. յաշտարակաց՝ ի ԼԵ բագրեւանդայ. ԼԹ. 4 :

533 Յովհաննէս Բ. ի սիւնեաց՝ ԼՀ նոյ դաբերեանց՝ ի վանաց թաթեւոյ. ԺԷ. 5 :

551 Մովսէս Բ. յեղիվարդայ ա- ԼԸ բագածոսան կամ կոտայից. Ը. եւս՝ ԺԲ :

581 Վրիանէս պէլապահ · ՃԳ ։
594 Աբրահամ Ա · յաղթաթա- ԽԸ
նիկ՝ եղեալ ազատնեաց · Ղ ·
ևս՝ ԺԷ · Բ ամենայն , ԽԳ ։
600 Յովհան կիճ յովհաննէս Գ · ի ԼԷ
բագարանէ բագրեւանդայ ·
(ի բաժնէին յոշնայ յաւուրս
աբրահամու) · ԺԸ · 5 ։
617 Կոմիտաս յաղթիկ արագածո- ԽԸ
ման , եղեալ մամիկոնէից · Ը ։
625 Վրիատափոլ Գ · յոյբրահա- ԼԹ
մեան ամանէ՝ յապահովեաց·
Գ · 7 ։
628 Նշոյ , որ և եղբայս՝ ի վա- Շ
ռաժնակերտէ՝ որ ի նիպ
գաւառ · Ժ · 8 ։
640 Ներսէս Գ · վենօղ՝ յիշխանայ Լ
աւանէ ի տայոց · Ի · 9 ։
649 Յովհաննէս Գ , որ արար ՃԳ
գիշերէ մանավէրթէ · Ե ։
661 Աղատասս յարկուռայ՝ որ ի ԼՒ
յաւնոյսան · Ղ ։
667 Խոսրով յոթմոյ ի վանան- ԼԲ
գայ · Ժ ։
677 Սահակ Գ · յարքունասլինէ ի ԼԲ
ձորափորոյ՝ եղեալ ռոսկայ ·
ԽԶ · 7 ։
703 Եղիա յարձիշոյ՝ եղեալ բշնու- ԼԵ
նեաց · ԺԷ · 6 ։
718 Յովհան կամ յովհաննէս Գ · ԼՂ
խնամատակեր՝ ի տաշրաց· Ժ։
729 Դաւիթ Ա · յաթամնիկ՝ որ ԼԷ
ի կոտայս · ԺԲ · 7 ։
741 Տրդատ Ա · յոթմոյ ի վա- ԼԸ
նանդայ · ԽԶ ։
764 Տրդատ Բ · ի գանձասրակ ԼԹ
որ ի տուբուբերան · Գ ։
767 Սիոն ի բաւունից կիճ ի ըԼՂ ն
նոյից արագածոտան · Ը ։
775 Նասյի յերկապատուշ աւանէ՝ խՅ
որ ի նիպ · ԺԷ ։
788 Ստեփաննոս Ա · ի գոճնոյ · խԲ
Ը ։
790 Յովաթ յոստանէն գոճնոյ· 6։ խԳ
791 Սոլոմոն Ծերունի՝ ի գառնոյ խԴ
ի գեղարքունեաց · ևս ։
792 Գէորգ Ա · հոյլորքուռկ կո- խԵ
չեցեալ՝ յարագածոտունէ · Գ ։
795 Յովսէփ Բ · ի նմին գաւա- խՂ
ռէ յարագածոտնէ · ԺԸ ։
806 Դաւիթ Բ · ի մազազոյ · ԼԷ ։ խԶ
833 Յովհաննէս Ե · յովսէից՝ որ խԸ
ի կոտայս · ԼԲ ։
854 Զաքարիա Ա · ի ձագ աւա- խԹ
նէ՝ որ ի կոտայս · ԼՌ · 8 ։
876 Գէորգ Բ ի գառնոյ ի գե- Ճ
ղարքունեաց · ԼՌ · 3 ։
897 Մաշտոց յեղնկաբդայ · որ և ՃՌ
վանահայր սնանոյ · 7 ։
897 Յովհաննէս Ջ · պատմաբան՝ ՃԲ
ի դրասխանակերտէ· ԼԷ· 8։
925 Աստիանոս Բ · Ռ ։ ՃԴ
926 Թէոդորոս Ա · Ժ · 4 · ՃԵ
936 Եղնէկ կիճ եղնեկ Ա · եղբայր ՃԶ
Թէոդորոսի · Է ։
943 Անանիա ի մոկաց՝ վանահայր ՃԷ
վարագայ · ԼԲ ։
955 Վահան կամ վահանիկ ի քա- ՃԸ
ղաց՝ որ ի սիւնիս · Է ·
և՝ Ժ ։
970 Ստեփաննոս Գ · վանահայր ՃԹ
սևանայ՝ աղբական մաշտո-
ցի · Բ ։
972 Խաչիկ Ա· արշարունեաց եւ ՃՀ
պիսկոպոս՝ քեռորդի անա-
նիայ կաթուղիկոսի· ԺԹ· 6։
992 Սարգիս Ա · վանահայր սև- Կ
անայ · ԼՀ ։
1019 Պետրոս Ա· գետադարձ՝ եղ- ՌԺ
բայր խաչիկ կԹ ղկսի· ԼԹ ·
6 · կամ Ե ։
1035 Գէորգ սանահնեցի ։ Ռ · 5 ։
1058 Խաչիկ Բ · որ և խաչատուր՝ ՌՁ
քեռորդի գետադարձին և
միւս խաչկայ · Ղ ։
1064 Մ ինչոյ պարապոյ · Ռ ։
1065 Գրիգոր Բ · վկայասէր · որ ՌՁ
և գրիգորիոս կամ գրիգո-
րիս · այն է վահրամ՝ որդի
գրիգորի մագխարոսի՝ ի
զարմէ լուսաւորչին · Ը ՌՃ
Ե · 8 ։
1071 Գէորգ լոռեցի՝ ապետ պէտք
վկայասիրին ի ըԼՃԲ · Ք ։
1073 Աբգէն ի հռէ · Ք · 8 ։
1077 Գէորգ կամ Ներսէս աշխոյժ
ի հռէ · ԺՁ · 9 ։
1082 Բարսեղ Ա · անեցի վասա- ՌՁ
կեան՝ քեռորդի վկայասի-
րին · ԼՂ · և՝ Է · 7 ։
1085 Պօղոս վանահայր ոսկիփէն ՀՈՐԱ
գայ՝ ի մարաշ· 9 ։
1113 Գրիգոր Դ · կամ գրիգորիս ՌՁ
պահլաւունի՝ որդի ասիբա-
տայ քեռորդւոյ վկայասի-
րին · ԾՂ ։
1113 Դաւիթ ըռռանիկեան՝ առաջին
հոռոմոսիոն պաղեստինոյ ։

1166 Դեպեալս Գ. հրապիկի՝ որ և կէ
շնորհալի հոգեալս գրիգորի
Գ. է. 4։
1173 Գրիգոր Գ. կի՛ գրիգորիա՛ կէ
սպոյ հրեշտակ, սրպի վասս
լի հորոյ շնորհալեան. ի.
կամ ժե. 11։
1180 Բաբուկ անեցի փրիսիբեան՝ եղ
բօրորէն բաբուկ ինձոխ. իխ։
1193 Գրիգոր Լ. մանուկ դասա կէ
վեժ կի՛ քաջասէր՝ հոգեորայր.
գի հատ գեղարդի գրիգոր
սպայն. ւո. 5։
1195 Գրիգոր Ջ. որ և աստիճան՝ կի՛
սրդի շահնշահ հոգեոր շնոր
հալեան. է. 2։
1202 Յովհաննէս Լ. սեծապարոյ՝ ՝ն
լի սայ. ւո. եա՛ ժէ։
1203 Ներսես Ա՛ սէբաստիոյ՝ յա
ֆանոս-ե փեսայարին ՝ն սէ
բաստիա. ը։
1203 Դաւիթ Գ. ՛ի վանայ սր
քոյ կաղոյ՝ ՝ն կենդանւոյ
յովհաննու. ը։
1220 Կոստանդին Ա՛ ՛ն քաղաքացի ՀՀ
գոյ՝ վանայոյ մասն թանոյ
խոյ. 4։
1268 Յակոբ Ա՛ կաթողի գեմոս ՀԳ
կան. որ և ասի՛ ՛ն սոյ կի՛
ն սարանէ. ժե։
1287 Կոստանդին Բ. ՝ն ազգ կեսա ՀԳ
ջեայ՝ արտագործ կոչեցեալ.
որ և կատարեցի և սանչի
ասի. ը։
1290 Սահմանող Գ. ՛ի խոս ա ՀՀ
ւանէ յեկեղեցոյ գեսարէ.
ը. կի՛ ը. 9։ ես կոչի Հաղ
կաթողի. ոլ եղև վերջին
հիմունս ՛ի Հաղկոյց։
1294 Գրիգոր Լ. ՝ն մնասարբեցի՝ ՀՀ
ոյն է յանապատոյ քաղաքէ
կեսէնից, երբեմն ՝ն տուբ
երջանիկ սասցէ՛ ժե. 6.
սա կոչի և սանչի վեհասեաց
՛ի սիս։
1307 Կոստանդին Բ. կեսարացի՝ ՀՀ
վերսան. ժէ։
1323 Կոստանդին Գ. ՛ի լամբրո
նէ. ը։
1327 Յակոբ Բ. ՛ի սայ՝ բեսարդի ՀՀ
անատարեցւոյն. ժէ։
1341 Մխիթար ՛ի գանայ ար գերեզ ՀՀ
ջակ. որ և ասէր ՝ն մխի
ժէ։
1355 Յակոբ Բ. վերսան. ը։
1359 Մխիթար՝ առաջնորդ վանայ Ա
Թադէոս յարսաց. (կամ ՝ն
սանայ՝ նոյն խորհենոյ). ժե։
1372 Կոստանդին Գ. ը։ Ձեռ
1374 Պօղոս Ա՛. է. 4։ Ձէ
1378 Ներսես Գ. ժը։ Ձէ
1396 Կարապետ Ա՛. ըսկիզբ կամ Ձէ
բոյսի կոչեցեալ. կեղեցի
՛ի խորհենոյ. ը։
1398 Դաւիթ Գ. է։ Ձէ
1402 Կարապետ Բ. է։ Ձէ
1409 Յակոբ Գ. ը։ Ձէ
1411 Գրիգոր Լ. համձորատ. է։ Ձէ
1418 Պօղոս Բ. ուսաՀնորդ է. Ձէ
ժը։
1430 Կոստանդին Լ. ՛ի վահկայ ղ
սմոյզէ կեսէլեկոյ. ի։
1439 Յովսէփ Գ. ւո։ ղէ
1440 Գրիգոր Ի. մուսաբեկեանց. ղէ
ւո։
(Յաւարտ սուտ բանիւն ասէ)
1441 Սիրական՝ վերացեալ սասցէ՝ ղէ
որ և էր ՛ի խոսասպասոյ
՛ի քաղքիսէնեաց սասպէն Ձ
համասկոս էջմիածնէ. ը։
1443 Գրիգոր Ժ. ՛ի մահուսյ՝ ՛ի ղէ
կենդանոյն ՀՀ կիրակասէ և Ձ
մես գրիգորի մուսաբեկ
եանց. ժը. եա՛ ժե։
1461 Զաքարիա Բ. սա էր կաթող ղե
գիոս ազգասիրաց, և նասա
յեկիմասէն սահ. ւո։
1462 Աբրահամ Բ. մահանագա ղՁ
նեալն սահասակաչ. ը։
1470 Սարգիս Բ. է. ղՁ
1490 Աբրահամ Գ. ը։ ղէ
1498 Իսահակ Ա՛. է։ ղէ
1503 Եղիազ Բ. ժը։ Ձ
1515 Զաքարիա Գ. է։ ՁՁ
1520 Սարգիս Գ. ժը։ ՁԷ
1536 Գրիգոր Ա՛. է։ ՁԹ
1541 Սահմանող է. ՛ի սարսա ՁԹ
սայ. որ և սոսկ կոսսանդի
նուպոլսեցի. ը. եա՛ ի՛ ը
ՁՄ ժը։
1547 Մխիթար՝ ՛ի սեբաստիոյ. ի. ՁԷ
եա՛ ժե. ը ՁՄ. իը։
1556 Բարսեղ Բ. ժ։ ՁՂ
1569 Գրիգոր Ա՛. ը։ ՁՂ
1573 Սահմանող Ջ. յսահակայ. ը։ ՁՂ
1575 Իսահակ Բ. ի։ ՁՃ
1584 Ընտրեալ կի՛ առաքել կիրկի՛ ՁՃ
ասնէ. ը։

1586 Դաւիթ Ե. յԵջմիածնէ. Է. ՃԺ տա՛ր ի՛ք։
1593 Ա՛ելքխաչի՛ն գառնոյ՝ յայլ ՃԺ՛ք ջոց վանաց. Ժ. ևս՝ իմ։
1603 Գրիգոր ԺԳ. այն է սրա ՃԺ՛ք պան՝ յԵղեսիոյ. ի՛. կամ ի՛. 8։
1624 Սահակ Գ. եղբօրորդի մե՛ծ ՃԺ՛ք քիսեճի. Է։
1629 Ա՛ովսէս Գ. սիւնեցի՛, որ և ՃԺ՛ք տաճկացի՛ ասի՝ ի խոտա՛ նանէ բալաց. ՟Ք. 4։
1633 Փիլիպպոս աշակերտ մեծի՛ ՃԺ՛ք սի՛, յԵրնկանէ փոքր ազգակից. ի՛ք. 3։
1655 Յակոբ Գ. ՚ի նոր ջուղայէ. ՃԺ՛ք ի՛է. 4։
1680 Եղիազար անթառցի՛, որ և ՃԺ՛ք հռոմկլայեցի ասի. ի՛. ևս՝ ի՛։
1691 Նահապետ յԵղեսիոյ. ԺՔ. 10։ ՃԺ՛ք
1695 Մխէճանոս ՚ի նոր ջուղայէ. 10։
1706 Մ՛ինջոյ պարապոյ. ա՛։
1707 Աղեքսանդր Ա. ՚ի նոր ջու՛ ՃՂ ղայէ. ՟Ք։
1715 Ա՛ծառուր ՚ի հաւատացեալ. ՃԺ՛ք Ժ. 5։
1726 Կարապետ Գ. յոյնէ՝ այն ՃԺ՛ք է ղեկեցուն, առաքինորդ դասի՛ն. Ք. 7։
1730 Աբրահամ Բ. ՚ի խոշաբայ՝ ՃԺ՛ք առաքինորդ այ՛ր կարապետի. որ և ասի մեծի և հոգեւո՛ր ական. Ք. 9։
1734 Աբրահամ Գ. ՚ի գանակոյ ՃԺ՛ք կրնաեայ՝ առաքինորդ թեքիր՛ ատրաւ. ի՛. 5։
1737 Ղազար ՚ի Ջահկոյ. ԺՈ։ ՃԺ՛ք
1740 Յովհաննէս ափո՛ւէոյ փեղա՛ խէ. 5։
1748 Պետրոս Բ. քիւթիւր կոչ՛ ՃԺ՛ք ցեալ, անթառցի՛ որ և ա՛ սի հռոմկլայեցի. 10։
1749 Ղազար վերապն, ՟Բ. 6։
1751 Մ՛ինաս յակնոյ՝ պատրիարգ ՃԺ՛ք կոստանդնուպօլսոյ. ա՛. 8։
1754 Աղեքսանդր Բ. վարդապետ ՃԺ՛ք կոչեցեալ՝ կոստանդնուպօլսեցի. ա՛. 6։
1755 Սահակ Ե. ահագին՝ կեղե՛ ՃԺ՛ք ցի, առաքինորդ կարնոյ. ՟Ք. 5։
1759 Յակոբ Ե. ՚ի ջանփոյ. ՟Ք. 8։ ՃՂ
1763 Սիմեոն յԵրևանայ. ԺԷ։ ՃՂՈ
1780 Դաւիթ ՚ի կարնոյ՝ որ և ցարդ ՃՂ՟ք նստի յաթոռն էջմիածնի։

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՔ ՍՄՈՑ

որք նստան առաջին՝ յետ նորոգութե՛ան
աթոռոյն էջմիածնի։

1440 Գրիգոր Ա. մեսրոպեցի՛ ա՛ անց. որ և ասի գրիգոր Թ. ՟Ը ևան Է. յորոյ երկրորդ ամի եդին յԷջմիածին կաթուղիկոսական գահոյս զի՛ր կիրակոս։
1447 Կարապետ ՚ի սասն. ի՛։ ՟Ք
1449 Սահմանեաց ՚ի սարաձորոյ. Ը ի՛ք։
1474 Յովհաննէս Ա. յանտիոքացի. Ը ԺՔ։
1489 Յովհաննէս Բ. Թուխկուբան՛ Ե ցի՝ կամ Թխկուբեանց կոչ՛ ցեա՛լ. ԼՔ։
1525 Յովհաննէս Գ. ՚ի քրիմեայ՝ Ջ կայծակն կոչեցեա՛լ. ԺՔ։
1539 Սիմէոն Ա. ուռնեցի՛ կամ ղէմ Թուռնցի. Ը։
1545 Ղազար ուռնեցի. Ը։ ՟Ք
1548 Թադէոս Ա. որ և Թէոդորոս Թ ՚ի սասն՝ Թուռեան կոչեցե՛ք։
1551 Խաչատուր Ա. ջրիվ կոչե՛ Ճ ցեա՛լ. ԼԹ։
1560 Խաչատուր Բ. որ և խաչիկ ԺՈ ուռնեցի՛ երաժիշտ. ի՛ք։
1584 Աղաբիա ջուղայեցի՛, որ և ա՛ ԺՔ սի՛ զաքարիա. ԺԵ։
1586 Տէրտէր. ընդ ամ. Ը։
1588 Յովհաննէս. Բ.
1602 Յովհաննէս Գ. անթառցի՛ ԺՔ բարեբարոյ, աշակերտ խաչ՛ կոյ և ազարիայ. ի՛ք։
1602 Պետրոս խրիմեցի՛ առաքինի՛ ՚ի Բէրիա. Ը։
1627 Մ՛ինաս ՚ի կարնոյ, աշակերտ ԺՔ ղուկասու հեղեցւոյ. Ը։
1633 Սիմէոն Բ. ՚ի սեբաստիոյ. ԺԵ։ ԺԵ
1648 Աբրահամ ՚ի սեբաստիոյ. Ե. 2։ ԺՔ
1654 Թադէոս Բ. ՚ի սասն. Ը։ ԺՀ
1658 Խաչատուր Գ. ՚ի սեբաստիոյ ԺԸ կամ ՚ի գալաթիոյ, պատ՛

քիարգ

1727 Գրիգոր Կ. ՝ի Կեսարիոյ՝ նե-
ուղղութիւն առաքեալ. ՟ք. 4 :
1730 Յովհաննէս Ե. վերծաին. ՟ք :
1734 Ղուկաս ՝ի սուղ. ՟բ. 7 : լիշ
1737 Մեքսիկէ եղբայր ղուկա- լիշ
սու. ՟ը :
1757 Գաբրիէլ եղբայր մինքայէլի. լիշ
ԺԴ :
1771 Եփրեմ ՝ի սուղ՝ որդի սո մար- լիշ
կոսի եղբօր գաբրիէլի. ԺՁ :
1784 Թոմաս Կ. այն է ԹԷոմա- Շ
րոս՝՝ի սուղ, որ և արդ նստի
յաթոռն սուղ :

որ նախ սո ադամ կոչեր. Շ :
1663 Պատիկ բէրէտիկ, զոր սուխ կոչ-
կատեր. Ը :
1679 Սահակ. Ժ : ԺԹ
1683 Հաջորդս կոչեցաւ. Է :
1689 Գրիգոր Ի. յաւուրսն՝ որ- Լ
ծակն կոչեցեալ. ՟ե :
1691 Աջաւուր ՝ի սուրնոյ՝ նստին լուս
սուսցեալ. ՟ք. ևս՝ ՟ք :
1694 Մատթէոս ՝ի կեսարիոյ՝ սա- լիե
րի անուանեալ. Ջ :
1701 Պետրոս ՝ի բերիոյ. ԺԸ : լիէ
1719 Յովհաննէս Ե. ՝ի հաճնոյ. լիէ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

3 Ե. 6 Կ

Յ Ա Ն Կ

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ս.

Մաս. Ա: Իշխանութեն հայկազանց 1

Գլ. 1: Ժամանակ հայկայ: 2
2: Ժամանակ արմենակայ մինչև 'ի Հարմա: . . . 6
3: Ժամանակ արամայ մինչև ցանուշաւան: . . . 9
4: Ժամանակ պարետայ մինչև ցսկայորդի: . . . 13
5: Ժամանակ պարոյրայ Թագաւորեցելոյ մինչև ցերբ ուՀանդ առաջին: 15
6: Ժամանակ տիգրանայ Հայկազնոյ: 18
7: Ժամանակ վահագնի մինչև ցվահէ: 21

Մաս. Բ: Իշխանութեն կուսակալաց: . . . 23

Գլ. 1: Ժամանակ միհրանայ կուսակալի մինչև ցհրանտ: 23
2: Ժամանակ արտաւազայ կուսակալի մինչև ցարտաշազդ: 26

Մաս. Գ: Իշխանութեն արշակունեաց 29

Գլ. 1: Ժամանակ վաղարշակայ առաջնոյ: 30
2: Ժամանակ արշակայ առաջնոյ և արտաշէսի: . . 32
3: Ժամանակ տիգրանայ երկրորդի. և գործք միհրդատայ ընդդէմ Հռովմայեցւոց: 35
4: Գործք՝ զոր գործեաց տիգրան ընդ Հռովմայեցիս, և նախ ընդ պտղոմայիդացիս: 38
5: Դարձեալ և այլևս գործք՝ որք գործեցան յաւուրս տիգրանայ: 43
6: Ժամանակ արտաւազդայ առաջնոյ և արշամայ: 47
7: Ժամանակ աբգարու: 50
8: Ժամանակ անանէի և սանատրկոյ: 55
9: Անցք որք անցին 'ի Թագաւորս վերին Հայոց: . . 58
10: Ժամանակ երուանդայ երկրորդի: 63
11: Ժամանակ արտաշեսի երկրորդի: 69
12: Գործք որդւոցն արտաշեսի: 71
13: Ժամանակ արտաւազդայ երկրորդի մինչև ցվաղարշ: 74
14: Ժամանակ խոսրովու առաջնոյ: 78
15: Ժամանակ Թագաւորութեան տրդատայ. և լուսաւորութիւն Հայոց 'ի ձեռն սուրբն գրիգորի, և յաջորդութիւն արիստակեսի և վրթանեսի: . . . 81

16:

16: Ժամանակ խոսրովու երկրորդի: 85
17: Ժամանակ տիրանայ երկրորդի. և կաթուղիկոսուե
յուսկան և փառներսեհի: 88
18: Ժամանակ արշակայ երկրորդի, և Հայրապետուե
ներսեհի առաջնոյ: 91
19: Առուհն տիգրանակերտի 'ի շապհոյ: 95
20: Աւերուհն արշակաւանայ, և անկրաւուհն արշակայ: 99
21: Մատնութե և գերութե արշակայ, և աւերուհն
աշխարհին Հայոց չարութե Սերուժանայ: . . 103
22: Ժամանակ պապայ, և կաթուղիկոսուե շահակայ: 107
23: Ժամանակ վարազդատայ մինչև 'ի խոսրով երրորդ.
և կաթուղիկոսութե գաւենի և ատպուրականի: 112
24: Ժամանակ վռամշապհոյ 'ի վաարիլ խոսրովու յա-
ւուրս աբջն սահակայ և մեսրոպայ. ուր և յա-
ղագս գիւտոյ Հայկական գրոց: 118
25: Ժամանակ խոսրովու կրկին թագաւորելոյ. և շապ-
հոյ պարսկի: 122
26: Ժամանակ արտաշրի կամ արտաշեսի վերջնոյ: . 126

Մաս. Դ: Իշխանութե մարզպանաց: . . . 129

Գլ. 1: Ժամանակ մարզպանութե վեհմիհր շապհոյ. և
անարժան կաթուղիկոսուե սուրմակայ, բրքիշոյ
և շմաւէլի. և Հայրապետուե յովսեփայ: . . 130
2: Ժամանակ մարզպանութե վասակայ սիւնւոյ. և
անցք վարդանանց: 132
3: Զարուե վասակայ, և նահատակուե վարդանանց: 138
4: Ժամանակ մարզպանուե ատրորմզդայ ատրվշնաս-
պայ. և կաթուղիկոսուե մելիտեայ մինչև ցյով-
հան մանդակունի: 141
5: Գործք վահանայ մամիկոնէի: 145
6: Գործք վահանեանց 'ի մարզպանուե սահակայ ամ-
պեոի ընդդէմ ատրվշնասպայ: 148
7: Այլ գործք վահանեանց ընդէմ սասղարայ ատրներ-
սեհի: 151
8: Ներսուե վախթանկայ վրացւոյ. և գործք վահա-
նեանց ընդդէմ միհրանայ: 155
9: Այլ գործք վահանեանց ընդէմ հաղարաւուխտայ: 158
10: Այլ գործք վահանեանց ընդէմ շապհոյ մարզպանի: 160
11: Հաշտուե վահանայ ընդ պարսիկս ձեռամբ նիխո-
րայ մարզպանի և անդեկանայ: 163
12: Ժամանակ մարզպանութե վահանայ մամիկոնէի.
և կաթուղիկոսուե բաբկենի մինչև ցսահակ եր-
կրորդ: 166
13: Ժամանակ մարզպանութե վարդանայ և մժեժի. և

կաթուղիկոսութ քրիստափորի երկրորդի մինչև
յներսէս աշտարակեցի և ցյովհաննէս երկրորդ : 169
14 : Ժամանակ մարզպանութեան դենշապհոյ մինչև 'ի
Ճիհրվզոն. և կաթուղիկոսութե մամլաէսի՝ որ նո
բոզեաց զտումարն հայոց : 171
15 : Ժամանակ մարզպանութե ամբատայ բագրատունւոյ և դաւթի սահառունւոյ. և կաթուղիկոսութե աբրահամու : 176
16 : Գործք դայլ վահանայ ընդդէմ պարսից : . . . 179
17 : Ժամանակ կաթուղիկոսութե կոմիտասայ մինչև ցեղը և ցներսէս շինօղ. և մարզպանութե վահրամայ, և իշխանութե թէոդորոսի ռշտունւոյ : 182
18 : Ժամանակ կիւրապաղատութե ամբատայ և պատրկուե համազասպայ մինչև ցներսէհ. և կաթուղիկոսութե անաստասայ մինչև 'ի սահակ երէց : 187
19 : Ժամանակ աստիկանութեան աբդլայայ մինչև 'ի վնլէթ. և կաթուղիկոսութե եղիայի, և յովհաննու իմաստասիրի : 191
20 : Ժամանակ աստիկանութե մահմէտի մինչև 'ի հասան. և կաթուղիկոսութեան դաւթի առաջնոյ մինչև ցեւսայի : 196
21 : Ժամանակ աստիկանութե եզիտի երկրորդի մինչև 'ի ապուսէթ. և կաթուղիկոսութե ստեփաննոսի մինչև 'ի յովհաննէս հինգերորդ : 200
22 : Ժամանակ աստիկանութե բուղայի և հարուճածոց նորա, և կաթուղիկոսութե զաքարիայ : . . 207

Ա՛ան. Ե : Իշխանութիւն բագրատունեաց : 212

Գլ. 1 : Ժամանակ աշոտոյ առաջնոյ. և գործոց զաքարիայ կաթուղիկոսի և գէորգեայ երկրորդի : . . . 212
2 : Ժամանակ սմբատայ առաջնոյ. և կաթուղիկոսութե մաշտոցայ, և յովհաննու վեցերորդի : . . . 218
3 : Դարձեալ ժամանակ սմբատայ առաջնոյ, և ապստամբութիւն գագկայ արծրունւոյ. և անցք ա
ղետից, զորս անցոյց յուսուփ ըմ սմբատ : . . 226
4 : Ժամանակ աշոտոյ երկրորդի՝ երկաթն կոչեցեալոյ : 231
5 : Դարձեալ գործք աշոտոյ երկրորդի : 236
6 : Եւ այլ ևս անցք՝ որք անցին յաւուրս աշոտոյ երկրորդի, և 'ի յաջորդութե կաթուղիկոսացն ստեփաննոսի երկրորդի, և թէոդորոսի առաջնոյ : 241
7 : Ժամանակ աբասայ, և կաթուղիկոսութե եղիշէի առաջնոյ, և անանեայ մոկացւոյ : 245
8 : Ժամանակ աշոտոյ երրորդի. և վահանայ կաթու

ղեկոսի մինչև 'ի խաչիկ առաջին: 251
9: Ժամանակ ամբաստայ երկրորդի: 254
10: Ժամանակ գագկայ առաջնոյ. և սարգսի կաթուղիկոսի, և պետրոսի դեսադարձի: 258
11: Ժամանակ յովհաննու ամբաստայ, և անցք որք անցին յաւուրս նորա: 261
12: Ժամանակ գագկայ երկրորդի, որ եղև վերջին 'ի թագաւորս բագրատունեաց: 269
13: Վտարանդիլ գագկայ 'ի թագաւորութենէ իւրմէ: . 272
14: Հաւուճածիլ հայոց 'ի տուղրիլայ, և և խստանալ մոնոմախոսի ընդդէմ հայոց: 276
15: Վերատին գալ տուղրիլայ 'ի հայս և պաշարել զմանազկերտ. և ժամանակ կաթուղիկոսութենէ խաչկայ երկրորդի: 278
16: Առումն անւոյ յալխասլանայ. և հնարք գագկայ աբասեան: 281
17: Ժամանակ կաթուղիկոսութե դրիդորի վկայասիրի: 284
18: Յետին գործք գագկայ արքայի վոտարելոյ. և բարձումն թագաւորութենէ հայոց 'ի տանէ բագրատունեաց: 286

Մասն. Զ: Իշխանութիւն ռուբինեանց: 290

Գլ. 1: Ժամանակ ռուբենի առաջնոյ: . . . 290
2: Ժամանակ կոստանդնի առաջնոյ: . . . 293
3: Ժամանակ Թորոսի առաջնոյ. և բարսղի կաթուղիկոսի: 294
4: Այլ և այս գործք Թորոսի առաջնոյ. և ժամանակ կաթուղիկոսութե դրիդորի պահլաւունւոյ: . 297
5: Ժամանակ լեւոնի առաջնոյ: 300
6: Ժամանակ Թորոսի երկրորդի: 305
7: Ժամանակ կաթուղիկոսութե ներսեսի շնորհալւոյ, և դրիդորի տղայի. և անցք ժողովոյ միաբանութե: 309
8: Ժամանակ մլէհի, և ռուբենի երկրորդի: . . 312
9: Ժամանակ լեւոնի երկրորդի. և կաթուղիկոսացն գրիգորի գահավիժի, և դրիդորի ապիրատայ: . 314
10: Թագաւորել լեւոնի երկրորդի 'ի վերայ հայոց. և պատերազմիլ նորա ընդ այլազգիս: . . 318
11: Ժամանակ կաթուղիկոսութե յովհաննու եօթնեբորդի, և դաւթի երրորդի: 323
12: Վախճան լեւոնի Թագաւորի. և ժամանակ պայազատելոյ դստեր նր զապելի դշխոյի, և փիլիպպոսի անախորձացւոյ. և կաթուղիկոսութե կոստանդեայ առաջնոյ: 325

13 : Ժամանակ հելիմոյ առաջնոյ, և յառնել Ջինկիզխանայ, և դիմել ջալալադինայ 'ի հայս : . . 327
14 : Յարձակիլ սկիւթացւոց 'ի հայս : 329
15 : Դարձեալ ժամանակ հելիմոյ առաջնոյ . և դումբուքիք ժողովոց : 333
16 : Ընդել սկիւթացւոց ղհայս . և դնալ հելիմոյ առ մանդոյ խան : 336
17 : Դիմել եղիպտացւոց 'ի կիւլիկիա . և յաջորդել յաջորդայ առաջնոյ 'ի կաթուղիկոսուէ : . . 339
18 : Ժամանակ լևոնի երրորդի , և կաթուղիկոսուէն կոստանդնի երկրորդի : 342
19 : Ժամանակ հելիմոյ երկրորդի . և կաթուղիկոսացն սուրիանոսի չորրորդի, և գրիգորի եօթներորդի: 346
20 : Ժամանակ թորոսի երրորդի . և ապստամբուէն ամբաստայ, և կոստանդեայ : 349
21 : Ժամանակ լևոնի չորրորդի , և օշնի . և կրկին կաթուղիկոսուէն կոստանդեայ երկրորդի . . 353
22 : Ժամանակ լևոնի հինգերորդի . և կաթուղիկոսացն կոստանդեայ երրորդի , և յակոբայ երկրորդի : 356
23 : Գործք անդթուէն լևոնի հինգերորդի . և յարձակիլ եղիպտացւոց վերատին 'ի կիւլիկիա . և և ժամանակ կաթուղիկոսուէ մխիթարայ : . 361
24 : Ժամանակ թագաւորացն յովհաննու , կոստանդեայ դուքոսոնի , և կոստանդնի վերջնոյ . և կաթուղիկոսուէն մեսրովպայ : 365
25 : Ժամանակ լևոնի վերջնոյ . և կաթուղիկոսացն կոստանդեայ չորրորդի և պօղոսի առաջնոյ . և քարձուն թագաւորուէ հայոց խափան : . . 368

Մաս . Ե : Անիշխանուէն հայոց : 373

Գլ . 1 : Ժամանակ կաթուղիկոսուէն թէոդորոսի երկրորդի . ուր և ելք և դործք լանկթամուրայ : 374
2 : Ժամանակ կաթուղիկոսուէն կարապետի առաջնոյ մինչև ցկոստանդին հինգերորդ : . . . 377
3 : Ժամանակ կաթուղիկոսուէն գրիգորի մուսաբեկեանց . և փոխադրուէն աթոռոյն յէջմիածին . յորում նստաւ կաթուղիկոս կիրակոս խորվիրապցի : 381
4 : Ժամանակ կաթուղիկոսուէն գրիգորի տաճերորդի մինչև ցսարգիս երկրորդ : 384
5 : Ժամանակ կաթուղիկոսուէ արխատակեայ երրորդի մինչև ցառաքել : 387
6 : Ժամանակ կաթուղիկոսուէն դաւթի հինգերորդի, և մելքիսեդեկի , և սրապիոնի : . . . 391

7: Գալշահաբաստայ ի Հայս: 394
8: Աղետալի դործք՝ զորս դործեցին պարսիկք ի ժո-
ղովեն ղՀայս: 395
9: Աղետք Հայոց յանցուցանել պարսից զնա ընդ երասխ
դետ, և յածել ի պարսկաստան: . . . 398
10: Անցք աղետից որք անցին ընդ մելքիսեդ կաթուղի-
կոս, և ընդ սահակ: 402
11: Ժամանակ կաթուղիկոսութեն մովսեսի երրորդի: 407
12: Ժամանակ կաթուղիկոսութեն փիլիպպոսի. և աղ-
մուկք ի ժողովրդեան կոստանդնուպօլսոյ: . 410
13: Ժամանակ կաթուղիկոսուե յակոբայ չորրորդի, և
անցք Թովմայ պատրիարգի: 413
14: Տառապանք՝ զորս կրեցին Հայք ի պատճառս սո-
յակոբայ վանից, որ յեէմ: 418
15: Ժամանակ պատրիարգուե մարտիրոսի, ղազարու,
յովհաննու, և սարդսի: 423
16: Փոյթ եղիազարու վիպի անթէպցւոյ ի նատելոյ
կաթուղիկոս յեէմ: 427
17: Հաստատուի կաթուղիկուե եղիազարու վիպի յեէմ: 431
18: Գալ յակոբայ կաթուղիկոսի երկից ի կոստան-
դնուպօլիս. և աղմուկ պատրիարգացն: . . 434
19: Ժամանակ կաթուղիկոսուե եղիազարու անթապ-
ցւոյ, և յաջորդուե պատրիարգաց: . . 439
20: Ժամանակ կաթուղիկոսուե նահապետի. և դործք
երեմի վիպի: 441
21: Գործք աւետիք վիպի: 444
22: Ժամանակ պատրիարգուե գալուստ վիպի և ներ-
սես, և կրկին վերատին նատելոյ աւետիք վիպի: 450
23: Ժամանակ կաթուղիկոսուե աղէքսանդրի առաջ-
նոյ, և ածատրոյ. և պատրիարգացն՝ որք յաջոր-
դեցին զկնի աւետիքի: 454
24: Վճարումն պարտուց աթոռոյն եէմի՝ աշխատասի-
րութէ յովհաննու կոլոտի և դրիդորի վիպի: 456
25: Գործք դաւթի էշխանի սիւնւոյ: . . . 459
26: Ժամանակ կաթուղիկոսուե կարապետի երրորդի.
և աբրահամու երկրորդի և երրորդի: . . 466
27: Գործք ղազարու կաթուղիկոսի: . . . 468
28: Այլ և դործք ղազարու: 471
29: Ժամանակ կաթուղիկոսուե, և ս պատրիարգուի
մինասայ մինչև ցղուկաս. և նախ՝ աղմուկ բռնա-
կալուե պրոխորոնի: 476

ՎԱԽՃԱՆ: